ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA
V POSTOJNI
II. 153/1811

DR
1352
.C37
v.8
IMS

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
APR 26 1990
Toronto, Ontario

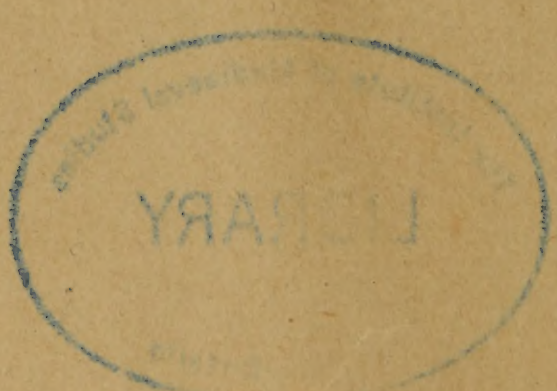

CARNIOLA

IZVESTJA
Muzejskega društva za Kranjsko

MITTEILUNGEN
des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS
de l' Association du Musée de Carniole

Uredniki: Redakteure:

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic

Rédacteurs

Nova vrsta — Neue Folge

LETNIK VIII.

Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1917

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

II 153

4033 1995

INDEX.

Zgodovinski del.	Historischer Teil.	Histoire.	Pag.
Razprave.	**Abhandlungen.**	**Dissertations.**	
Kos dr. Milko, Tolminska gastaldija leta 1377.	—, Die Gastaldie Tolmein im J. 1377.	—, Le gouvernement de Tolmin en 1377.	1, 147
Mantuani dr. Jos., Pasijonska procesija v Loki.	—, Die Passionsprozession in Bischoflack.	—, La procession de passion tenue autrefois à Loka.	15
Bergdirektion Idria, Die III. Okkupation Idrias durch die Franzosen 1809, III.—V. Teil.	=	—, La IIIème occupation d' Idria par les Français en 1809, IIIème à Vème partie.	44
Nachtigall dr. R., Doberdò—Doberdob.	—, Doberdò — Doberdob.	—, Doberdò ou Doberdob?	163
Luschin Arn. v. Ebengreuth, Ein Zusammenstoß der Landstände von Krain mit der Orientalisch. Kompagnie 1722—1723.	=	—, Sur un conflit entre les états provinciaux de la Carniole et la Compagnie Orientale en 1722—1723.	192
Slovstvo.	**Literaturbericht.**	**Chronique des Livres.**	
Dvorský V., Bohinjské sídelní typy. [Mantuani dr. Jos.]	—, Wocheiner Siedlungstypen.	—, Les types d' établissements du Bohinj (Haute Carniole).	109
Arldt Dr. Th., Die Völker Mitteleuropas u. ihre Staatenbildungen.	=	—, Les nations de l' Europe centrale et leurs créations d' états.	116
Senn P. R., Die Gründung von Sittich. [L. Pettauer.]	=	—, L' établissement du couvent de Sittich.	236
Senn P. R., Zur Aufhebung Sittichs im Jahre 1784. [L. Pettauer.]	=	—, Étude relative à la suppression du couvent de Sittich en 1784.	236
Senn P. R., Ein Manspurger Priesterverein unter dem Protektorat d. Cistercienser [L. Pettauer.]	=	—, Une confrérie des prêtres existant autrefois à Mannsburg sous le protectorat de Cisterciens.	237
Jahresbericht des Mädchen-Institutes der Ursulinen in Bischof-	=	Annuaire du pensionat des Ursulines de Bi-	

lack über d. Schuljahr 1916/17. [Mantuani.]	=	schoflak de l' an 1916 1917.	Pag. 235
Šlebinger dr. J., Bibliografija za leto 1916.	—, Bibliographie für das Jahr 1916.	—, Bibliographie pour 1916.	117
Zapiski.	**Notizen.**	**Mélanges.**	
Mantuani dr. Jos., Ob nastopu vlade Nj. V. cesarja Karola I.	—, Zum Regierungsantritte S. M. Kaiser Karls I.	—, A l' occasion d' avénement du Son Majesté l' Empereur Charles I.	I
Bren dr. p. Hugo, K zgodovini ljubljanskega semenišča.	—, Ein Beitrag zur Geschichte des Laibacher Priesterseminars.	—, Contribution à l' histoire du séminaire de Ljubljana.	139
Mantuani dr. Jos., Neznan rimski napis.	—, Eine unbekannte römische Inschrift.	—, Une inscription romaine inconnue.	242
Vrhovnik Iv., Kdaj je bila sezidana sedanja šentpetrska cerkev v Ljubljani.	—, Über die Bauzeit der jetzigen St. Peterskirche in Laibach.	—, Quand on a édifié l' église de s. Pierre actuellement existante à Ljubljana.	255
Podkrajšek Fr., Zvonovi na Ljubljanskem gradu.	—, Die Glocken auf dem Laibacher Schloßberge.	—, Les cloches du château de Ljubljana.	258
Steska V., Rokopisni kánon ljubljanskega kapitlja.	—, Ein handschriftlicher Kanon im Besitze des Laibacher Domkapitels.	—, Un canon manuscrit appartenant au chapitre de Ljubljana.	259
Bren dr. P. Hugo, Neki odlok ljubljanskega škofa T. Hrena.	—, Eine Entscheidung des Laibacher Bischofs Thomas Chrön.	—, Une décision prise par l' évêque de Ljubljana Thomas Hren.	260
Življenjepisi.	**Biographien.**	**Biographie.**	
Šlebinger dr. J., † Prof. Rajko Perušek.	—, † Prof. Rajko Perušek.	—, Mr. le professeur Rajko Perušek. †	133
Mantuani dr. Jos., † Franc Gerbić.	—, † Franz Gerbić.	—, Mr. François Gerbić. musicien. †	137
Steska V. Jernej Basar.	—, Der Schriftsteller Barth. Basar.	—, Barthélemy Basar, écrivain.	138
S. dr. Gv., † Oton pl. Detela.	—, † Otto v. Detela.	—, Otton de Detela. †	146
—, † Dr. Jos. Kosler.	—, † Dr. Josef Kosler.	—, Le docteur en droit Josephe Kosler. †	146
Steska V., † Henrik Dejak, slikar.	—, † Heinrich Dejak, Maler.	—, Mr. Henri Dejak, curé et peintre. †	251
Šlebinger dr. J., † Henrik Franzl, poznavatelj prirode.	—, † Heinrich Franzl, Naturkenner.	—, Mr. Henri Franzl, naturaliste.	253

			Pag.
Steska V., Cerknič̆an Jurij Textor (1255 do 1602).	—, Der Zirknitzer Georg Textor (1552 bis 1602).	—, George Textor de Cerknica (1552 à 1602).	254
Mantuani dr. Jos., † Dr. Jan. Ev. Krek.	—, † Dr. Joh. Ev. Krek.	—, † Le docteur en théol. Jean E. Krek.	262, 271
—, † Stolni prošt Jan. Sajovic.	—, † Dompropst Johann Sajovic.	—, † Prévôt du chapitre Jean Sajovic.	270
—, † Max Jerman, Sammler.	=	—, Mr. Maximilien Jerman, collectionneur. †	270

Prirodopisni del.

Razprave.

Ponebšek dr. Janko, Naše ujede. II. — 57, 203

Sajovic dr. Gv., Ornitologični zapiski za Kranjsko v letih 1914 do 1916. — 70

Paulin Alphons, Iris Cengialti Ambrosi u. Centaurea alpigena Paulin. I. Teil. — 93, 235

Paulin Alphons, Über die in Krain adventiven Euphorbia - Arten der Sektion Anisophyllum. — 228

Slovstvo.

Seidl Ferd., Rastlinstvo naših alp. [Seliškar Albin.] — 114

Kossmat, Dr. Fr. Die morpholog. Entwicklung der Gebirge im Isonzo- u. oberen Savegebiet. [F. Seidl.] — 237

Zapiski.

Sajovic dr. Gv., Rjavi lunj na Kranjskem. — 261

Naturhistorischer Teil.

Abhandlungen.

—, Unsere Raubvögel. II. — 57, 203

—, Ornitologische Notizen f. Krain für die Jahre 1914—1916. — 70

= — 93, 235

= — 228

Literaturbericht.

—, Die Pflanzendecke unserer Alpen. — 114

= — 237

Notizen.

—, Die Rohrweihe in Krain. — 261

L' histoire naturelle.

Dissertations.

—, Nos oisseaux de proie. — 57, 203

—, Notes ornithologiques de la Carniole en 1914/16. — 70

—, Iris Cengialti Ambrosi et Centaurea alpigena Paulin. Ière partie. — 93, 235

—, Les espèces adventives de l' Euphorbia, section Anisophyllum, en Carniole. — 228

Chronique des Livres.

—, La végétation de nos Alpes. — 114

—, L' évolution morphologique des montagnes au bassins d' Isonce et de la Haute-Save. — 237

Mélanges.

—, Busard des marais en Carniole. — 261

Društveni vestnik.

Vereinsmitteilungen.

Chronique de la Société.

Društv. občni zbor 1917.	Generalversammlung.	L' assemblée génerale 143
Društvenim udom.	An unsere Mitglieder.	A nos Sociétaires. 269
Društveni odbor 1917.	Vereinsausschuß 1917.	Bureau de la Société pour 1917. 269

			Pag.
Novi udje.	Neue Mitglieder.	Les nouv. Sociétaires.	146, 270
Umrli udje.	Verstorbene Mitglieder.	Nos Sociétaires défunts.	146, 270
Za varstvo prirodnih spomenikov.	Zum Schutze der Naturdenkmäler.	À la préservation des monuments de la nature.	271
Podobe.	**Bilder.**	**Illustrations.**	
Posnetek 21 b lista iz škofjeloškega rokopisa pasijonske procesije.	Reproduktion des Blattes 21 b aus der Handschrift der Passionsprozession in Bischoflak.	Reproduction de la feuille 21 b du manuscrit contenant les textes de la procession a Škofja Loka.	32
Tipi bohinjskih naselbin (4 slike).	Siedlungstypen der Wochein (4 Bilder).	Les types d'établissements du Bohinj (Haute-Carniole 4).	110—3
Načrta lege rimske hiše.	Zwei Pläne der Lage eines Römerhauses.	Deus parties du plan d'une maison romaine.	242—3
Merkurijev kamen iz Emone.	Eine dem Merkur gewidmete Ara aus Emona.	—, Une inscription d'Emone, dévouée au Mercure.	244
† Prof. R. Perušek.	=	† Mr. le prof. R. Perušek.	134
† Fr. Gerbić.	=	† Mr. Fr. Gerbić.	137
† Henrik Dejak.	=	† Henri Dejak.	251
† Dr. J. E. Krek.	=	† Le docteur en théol. Jean E. Krek.	262
Beloglavi jastreb.	Gänsegeier.	Gyps fauve.	67
Egiptovski jastreb.	Ägypt. Aasgeier.	Néophron percnoptère.	211
Brkati ser.	Lämmergeier.	Gypaète barbu.	218
Trije severni gosti (pegam, krivokljuni kalin, sibirska leščerka).	Drei nordische Gäste (Seidenschwanz, Hackengimpel, dünnnschnabliger Tannenheher).	Trois hôtes du nord (Bombycilla garrulus, Pinicola enucleator, Nucifraga caryocatactes macrorchyncha).	73
Pegasta sova.	Schleiereule.	Chouette effraie.	86
Noge naših jastrebov.	Fänge unserer Geierarten.	Serres de nos vautours	tab. VIII.—XI.

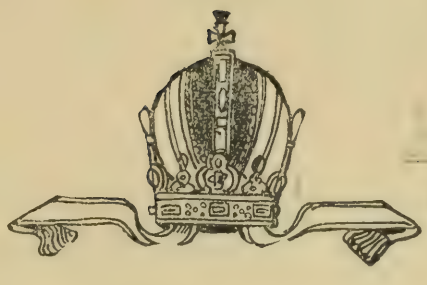

Vresnih urah je poslala previdnost božja osiroteli Avstriji novega krmarja čilih moči, krepke roke, bistrega pogleda, pogumnega duha in sočutnega srca, presvetlega cesarja in kralja

KARLA I.

in njemu ob strani plemenito družico po rodu in po tradicijah, presvetlo cesarico in kraljico

ZITO.

Prevzel je velikansko nalogo, voditi državno ladijo skozi razdivjano valovje v smeri, na kateri naj ne zadene ob nevarne, a pod lokavo gladino skrite čerí in se ne razbije na zadovoljstvo našim očitnim in pritajenim sovražnikom. Prišel je naravnost s krvavih bojišč, kjer je gledal na lastne oči gorje, ki je povzroča vojna; dvigniti hoče narode iz obupnosti ter jih poživiti z novim zaupanjem na njihovo življensko moč in boljšo bodočnost.

Navdušeni mu prisegajo avstrijski narodi zvestobo in udanost. Pridružuje se jim tudi „Carniola“, da se pokloni novemu pospeševatelju in zaščitniku kulture v obče in vede posebej ter mu želi mogočne pomoči z nebes za obsežne naloge, ki mu jih je rešiti z mečem v roki, a po bojni odločitvi z novo uravnavo države.

Vso ljubezen, ki nas je navdajala do rajnega cesarja, posvečamo svojemu novemu vladarju in mu prisegamo neomajno zvestobo. V sklenjenih vrstah s Teboj, presvetli vladar, in za teboj prejasni bojevnik na visokem prestolu, stojimo na bojnih poljanah, žrtvujoči za Te in za nedotaknjenost Avstrije svojo srčno kri, v zaledju pa v neumornem znanstvenem in kulturnem delu, da se čimpreje zacelijo rane, zadane po vojni, da se dvigne duševno življenje na vse plati in se osamosvoji Avstrija na vseh popriščih v slavo Tvoji hiši in v korist naši širši domovini. Pokazati hočemo, da je ostala v polni veljavi stara tradicija, iz katere je zajel pesnik resnico: „Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovencu ne gane“.

AVE CAESAR!

Tolminska gastaldija leta 1377.

Dr. MILKO KOS.

Ozemlje, razprostirajoče se na desnem bregu Soče od Iderskega južno od Kobarida pa po pobočjih in obsoškem podnožju na dolgo raztegnjenega Kolovrata skoraj tja doli do Ročinja, obsegajoče na levem soškem bregu poleg celega niza vasi od Ladre do Tolmina in Modrej blizu današnje Sv. Lucije ob Soči gorska pobočja, vasi in planinske pašnike južno od temena sivega Krna in na Mrzlem Vrhu, razprostirajoče se na obeh bregovih rečice Bače in nje pritokov tja gori do dolin in grap pod strmimi južnimi pečinami Črne prsti in gorskimi travniki zelenega Porezna, obsegajoče nadalje planoto med Bačo in Idrijco ter porečje Cerknice in segajoče slednjič deloma tudi na levi breg reke Idrijce, — to ozemlje je tvorilo v 14. stoletju upravno celoto pod imenom tolminska gastaldija in bilo kot tako del države oglejskega patriarha.

Simon Rutar je spisal o tem in deloma temu sosednjem ozemlju posebno monografijo in jo izdal leta 1882. V njej omenja kot najstarejši njemu znani urbar tolminskega ozemlja iz leta 1591 (žalibog ne navaja mesta, kjer se hrani rokopis tega urbarja) [1]). Državni arhiv na Dunaju pa hrani pod štev. 211 (stara signatura cod. 726) [2]) doslej neznani, nepriobčeni in za dobrih 200 let starejši rokopis, kateri ima naslov Liber censualis ecclesiae Aquilegiensis 1377. To je urbar nekdanje Tolminske gastaldije v okviru mej, katere smo zgoraj označili. V dolgi vrsti so popisane v njem vasi tam od podkrnskega Vrsna pa do naselbin takozvane „Pluženjske rihtarije“ na jugovzhodu ob današnji kranjski meji. Slednjič obsega urbar še popis dekanije Bovec, obsegajoče vasi Log in Čezsočo.

Rokopis sam je kodeks, sestavljen iz močnega papirja 14. stoletja. Pisava sama je knjižna gotska minuskula 14. stoletja. Na splošno jo smemo imenovati lepo in kaligrafično pisano. Kratic ima

[1]) Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerkno ž njih prirodoznanskim in statističnim opisom (v Gorici 1882), str. 234—235.

[2]) Konstantin Böhm, Die Handschriften des k. k. Haus- Hof- und Staatsarchives, št. 726.

malo. Od 133 listov male folio-oblike (visočina 29·5 *cm*, širina 22 *cm*) jih je nekaj praznih in nepopisanih. Vezava kodeksa je novejšega datuma. Posamezne lege obsegajo različno število listov, navadno jih obsega vsaka po 16. Papir ima kot vodno znamenje goro s tremi vrhovi, od katerih srednji nadkriljuje po visočini desnega in levega. Na srednjem vrhu stoji visok križ. Tako vodno znamenje je bilo n. pr. v Zgornji Italiji v 14. in 15. stoletju precej razširjeno. Dobimo ga v kodeksih, shranjenih danes n. pr. v Vidmu, Padovi, Benetkah, Trevisu, pa tudi v Ljubljani [3]).

Na prvi strani kodeksa stoji: *M. III. LXXVII. indictione XV. tempore domini nostri Marquardi dei gratia patriarcha sancte sedis Aquilensis.* Na strani 2 do 5 sledi splošen pregled vsebine. Strani 5 do 132 obsegajo urbarski tekst. Na strani 133 je napisanih v površni kurzivi v italijanskem jeziku nekaj notic iz leta 1451 in 1452.

V prvi vrsti na podlagi tega vira, važnega za zgodovino tolminske gastaldije v 14. stoletju, so napisane naslednje strani.

Splošen pregled ozemlja tolminske gastaldije.

Tolminska gastaldija (gastaldia Tulmini) [4]) je bila leta 1377 upravno razdeljena na šest dekanij (decania) [5]) in sicer: Tolmin, Ladra, Čiginj, Št. Vidska Gora, Cerkno in Bovec ter dve rihtariji (rictaria, ricteria, rictyria, rityria, rytiria) [6]): Rovte-Rut (Nemški Rut) in Plužne. Obsegala je torej od ozemlja današnjega tolminskega okrajnega glavarstva ves sodni okraj cerkljanski, ves sodni okraj tolminski, od kobariškega sodnega okraja vasi Vrsno, Kamno, Zaslap, Ladra, Log, Smast, Libušnje, Krn, Svina, Mlinsko in Idrsko; od bovškega sodnega okraja kot enklavo vasi Log Čezsoški in Čezsočo. Pod upravno celoto današnjega goriškega okrajnega glavarstva in sicer pod sodni okraj kanalski so pa spadale tele vasi nekdanje tolminske gastaldije: Lom Kanalski, Log, Doblar in Njivice.

Na čelu gastaldije [7]) je stal gastald [8]), na čelu vsake dekanije dekan [9]), na čelu rihtarije pa rihtar.

Čudno se zdi na prvi hip, da se niti na enem mestu našega urbarja ne omenjata besedi župan ali županija. Ne moremo si misliti, da bi inštitucija župana v 14. stoletju na Tolminskem ne bila znana ali pa manjkala; saj omenja n. pr. gornjegrajski urbar iz leta 1426 v tol-

---

[3]) Glej C. M. Briquet, Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier, III (Genève 1907), str. 590 nasl., št. 11666, 11671, 11672, 11674, 11686, 11688, 11690, 11707.

[4]) 132 (kjer citiram samo številko, mislim s tem vedno označiti stran v rokopisu urbarja):

[5]) 7, 8′, 41, 42, 44, 50, 59, 82, 129. [6]) 115, 120, 122, 123′, 128.

[7]) 132. [8]) 6. [9]) 7.

minski vasi Kartečine župana Martina (suppan Martin) [10]). Dotični, kateri je sestavljal naš urbar, gotovo ni imel namena imenovati pri vsaki posamezni vasi takratnega tamošnjega župana. Bržkone je zapriseženi mož (iuratus) [11]), katerega najdemo zabeleženega parkrat v našem urbarju, isto kot naš župan, to tem bolj ker stoji v vrsti in v imeniku posestnikov po posameznih vaseh skoraj brez izjeme vedno na prvem mestu [12]). Ta *iuratus* bi bil torej župan ali predstojnik posameznih vasi; ime *iuratus* ima od tod, ker je moral priseči, da bode izpolnjeval navodila in ukaze svojih predstojnikov [13]). — Župan širšega delokroga ali „veliki župan" se pa skriva za imenom dekan: ta je stal na čelu celega okraja — dekanije. Tako dobimo torej tudi na Tolminskem, kakor n. pr. na ozemlju sosednjega freisinškega ozemlja na Kranjskem ali na Spodnjem Štajerskem, dvojno vrsto županov [14]), „župane", imenovane v našem viru *iuratus*, kateri so stali na čelu posameznih naselbin in „velike župane" — dekane, stoječe na čelu posameznih dekanij.

Nasplošno je spadala vsaka vas tolminske gastaldije kot celota pod eno in isto dekanijo, vendar je bilo par vasi tolminske gastaldije tako razdeljenih, da je spadalo nekaj kmetij te vasi upravno pod eno, nekaj zopet pod drugo dekanijo. Od osmerih kmetij v vasi Kamno jih je na ta način pet spadalo pod tolminsko, tri so pa spadale pod ladersko dekanijo [15]); od šesterih kmetij na Vrsnem sta spadali dve in pol pod čiginjsko, tri in pol pa pod tolminsko dekanijo [16]); od dveh kmetij v vasi Vogelç (kje?) je spadala ena pod čiginjskega, druga pa pod tolminskega dekana [17]); tudi od volčanskih kmetij ste spadali dve v čiginjsko dekanijo, med tem ko so bile ostale podrejene tolminskemu dekanu [18]), da, v vasi Čiginj sami je bila ena kmetija, katera ni spadala upravno pod oblast čiginjskega dekana [19]).

Prvotno je bil, vsaj tako si lahko mislimo, oglejski patriarh deželni knez nad vsemi vasmi in ozemljem, o katerih in o katerem govori naš urbar. Vse vasi in kmetije so bile podrejene njegovi deželnoknežji oblasti. Ni pa to trajalo vedno. S tem, da je patriah podeljeval cele vasi ali pa posamezne kmetije, ležeče na ozemlju, o katerem je govor v našem urbarju, posameznikom, samostanom, cerkvam ali komu drugemu, bodisi kot lastnino, bodisi kot fevd, se je krhala njegova deželnoknežja oblast nad tem ozemljem.

Naš urbar ima na različnih mestih navedene vasi, kmetije i. t. d., katere so ležale sredi oglejskega tolminskega ozemlja in katere so imele

---

[10]) I. Orožen, Das Benediktiner-Stift Oberburg, (Marburg 1876) 308.

[11]) Prim. zapriseżene može (giurati) na ozemlju Beneških Slovencev (J. Gruden, Slovenski župani v preteklosti, Ljubljana 1916, 48).

[12]) Omenja se tak iuratus v vaseh Poljubinj, Log, Sela, Volče, Poljane, Gorenje Ravne, Stržišče in Obloke (20, 33, 36, 42, 91, 104, 116, 117).

[13]) Prim. Gruden, o. c., 36 sl.

[14]) Gruden, o. c., 26, 33.

[15]) 8′. [16]) 7. [17]) 41. [18]) 42. [19]) 40.

razne osebe od oglejske cerkve v fevd. Te osebe po večini niso same obdelovale ta fevdna posestva, temveč prepustile to drugim. Da začnemo pri raznih gospodih, kateri so bili doma v Tolminu samem, navedemo naj na prvem mestu Filipa in njegove brate iz Tolmina kot one, kateri so imeli leta 1377 največ vasi in kmetij po oglejskem delu Tolminskega od patriarha v fevd; — in sicer vasi Gabrije [20]), Modreje [21]), Bravnico [22]), Hert [23]), Daber [24]), Roče [25]) in Slap [26]); od posameznih kmetij pa eno kmetijo v Seliščah [27]), pol kmetije v Zaslapu [28]), eno kmetijo v Poljubinju [29]), ravno toliko v vasi Oblasti [30]), eno in pol kmetije v Koritnici [31]), eno kmetijo v Laznicah [32]), dve in pol kmetije v Ponikvah [33]), eno kmetijo v Pečinah [34]), dve kmetiji v Zakrižu [35]) in sedem kmetij v Šebreljah [36]). Poleg tega so imeli Filip in njegovi bratje v Tolminu samem eno zidano hišo (domus de muro), katero so kupili od Jakulina iz Tolmina [37]), dve drugi hiši (sedimen domi), — eno od teh dveh so tudi kupili od Jakulina iz Tolmina [38]), — slednjič dva vrtova, katera so kupili od treh oseb, imenovanih Bratigoj, Grivec (Griuiç) in Sidonja (Sitogna) [39]).

Od drugih prebivalcev vasi Tolmina je imel Jakulin iz Tolmina v fevd 6 kmetij v vasi Jesenici [40]); França iz Tolmina pa poleg hiše v Tolminu [41]) sedem kmetij v vasi Poče [42]).

Od izventolminskih gospodov imeli so vitezi de Sacco v najemu tri kmetije v vasi Kamno [43]).

Tudi gospodje iz Soffumberga pri Čedadu so bili patriarhovi fevdniki. Leta 1275 že so imeli v fevd eno kmetijo v Seliščah [44]) in ravnotako tudi še leta 1300 [45]) in 1328 [46]). V našem urbarju se pa gospodje iz Soffumberga ne omenjajo več kot fevdniki, temveč že kot lastniki te kmetije z Seliščah [47]). Od ostalih kmetij v Seliščah vemo o eni, da so jo imeli leta 1377 Filip in njegovi bratje iz Tolmina [48]), o drugih pa, da sta jih leta 1323 (avgust 13, Fojda [Faedis] v Furlaniji) brata Odorik in Rizzard iz Cucagne za 50 mark oglejskih denarjev prodala Galanganu, sinu Odorika Siurida iz Čedada [49]). — Poleg kmetije v Seliščah so imeli Soffumberžani na ozemlju tolminske gastaldije leta 1275 v fevd po eno kmetijo v Poljicah v cerkljanskem okraju in eno kmetijo v vasi Oblasti pri Čiginju; poleg tega pa še en tovor piva ali namesto njega na leto o

---

[20]) 11. [21]) 27. [22]) 63. [23]) 68. [24]) 68. [25]) 76. [26]) 77.
[27]) 8. [28]) 13. [29]) 22. [30]) 57. [31]) 66. [32]) 73. [33]) 74′.
[34]) 80′. [35]) 100′. [36]) 108, 108′. [37]) 17′. [38]) 17′, 18.
[39]) 18. [40]) 88. [41]) 18. [42]) 90. [43]) 8′.

[44]) Odoricus de Susannis, Thesaurus ecclesiae Aquilejensis, ed. G. Bianchi, (Utini) 1877, 26, št. 22.

[45]) Odoricus de Susannis, o. c., 28, št. 24.

[46]) Bianchi, Documenti per la storia del Friuli, II, 251, št. 536 (citiram Documenti).

[47]) 8. [48]) 8.

[49]) Bianchi J., Documenta historiae Forojuliensis, Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen, 37, 474, št. 506 (citiram Bianchi, AÖG).

pustu po 20 denarjev [50]). Kmetijo v Poljicah in eno kmetijo v vasi Prapetno, o kateri vemo, da so jo imeli gospodje iz Soffumberga leta 1300 od oglejske cerkve v fevd [51]), je dobil po tem letu kot fevd Udalrik, sin Ivana Longa iz Čedada [52]).

Od posestev, katera so imele razne osebe kot fevd, moramo razločevati ona, katera so imele te osebe kot lastnino. Ako začnemo zopet pri Filipu in njegovih bratih iz Tolmina, tedaj vidimo, da so imeli ti v lasti po eno kmetijo v vaseh Koritnici v Baški dolini [53]) in Prapetnem Brdu [54]). Arpucij iz Tolmina je bil lastnik peterih kmetij v Ponikvah [55]) in imel kot takozvani „feudum habitantiae" štiri kmetije v Prapetnem pri Tolminu [56]). Čedadec Galucij je bil lastnik osmerih in pol kmetije v Volčah [57]).

Tudi nekateri furlanski samostani in cerkve so imele tu pa tam po tolminskih hribih raztreseno lastnino. Stari benediktinski samostan v Rožacu (jugovzhodno od Vidma) prvači, kar se tiče množine posestev, v našem urbarju s sedmimi kmetijami v Ljubinju [58]), eno kmetijo v Ponikvah [59]) in šestimi kmetijami v Idriji pri Bači [60]). Naš vir pravi, da je morala kmetija v Ponikvah služiti oglejski cerkvi trikrat na leto s konji ali kobilami. Zanimivo je dejstvo, da se služba s konji omenja ravno v Ponikvah že v 12 stoletju. Leta 1192 (oktober 14, Oglej) je podelil namreč oglejski patriarh Gotfrid belinjskemu samostanu (Beligna pri Ogleju) štiri kmetije v Ponikvah (kdo je imel leta 1377 te štiri kmetije, o tem naš vir molči) skupno z odvetništvom nad to vasjo in določil, da naj mu (patriarhu) oni kmet, kateri bi imel konja, služi ž njim dvakrat na leto [61]).

„Ecclesia sancte Sabade" (kje?) je bila posestnica ene kmetije v Peljanicah [62]), čedadski kapitelj pa posestnik ene kmetije v Beziščah [63]).

Od samostanov alpskih pokrajin je zaznamovan v našem viru edino benediktinski samostan v Gornjem Gradu na Štajerskem kot lastnik osmerih kmetij v Kojci in Kartečinah [64]). Pet od teh osmerih kmetij, in sicer one v Kojci je dobil gornjegrajski samostan že leta 1146 [65]). Leta 1326 jih je hotel samostan zastaviti [66]). Leta 1335 jih je imel skupaj z

[50]) Odoricus de Susannis, o. c., 26, št. 22; 28, št. 24.

[51]) Odoricus de Susannis, o. c., 28, št. 24.

[52]) Odoricus de Susannis, o. c., 300, št. 958.

[53]) 66'. [54]) 72'. [55]) 74'. [56]) 25. [57]) 42. [58]) 26.

[59]) 74'. [60]) 79.

[61]) B. M. de Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis (Argentinae 1740), 636.

[62]) 39. [63]) 70. [64]) 84.

[65]) J. v. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, I, 262, št. 254. — V tej listini omenjeni kraj Losiza niso, kakor misli Zahn, Velike Lašče na Dolenjskem ali kakor mislita Fr. Kos (Časopis za zgodovino in narodopisje, 12, 1915, 63—64) in J. Gruden (Slovenski župani v preteklosti, 47) vas Kozica med Beneškimi Slovenci, temveč, kakor bo to pokazal tudi sestavek, kateri bo izšel v Časopisu za zgodovino in narodopisje, naša Kojca na Tolminskem.

[66]) Bianchi, Documenti, II, 6—7, št. 424; Orožen, o. c., 103.

onimi v bližnjih Kartečinah v najemu Konrad de Neuburch iz Čedada [67]). Iz 15. stoletja (1426) nam je ohranjen urbar gornjegrajskega samostana, kateri ima pod zaglavjem „Officium Kozicz in Foro Yuly“ popisani gornjegrajski vasi Kojca in Kartečina [68]).

Na enem samem mestu se omenjajo v našem viru desetine; urbar pravi, da je patriarh Markvard (1365—1381) podelil desetine v Zatolminu nekemu Nikolaju Venetoriju [69]).

Tudi regalije omenja naš urbar le na enem mestu. V zadnjem odstavku pravi namreč vir, da imajo vsi oni, kateri potujejo v smeri v ali iz Gorice in Brd (versus Goriçia vel in Collibus) plačevati patriarhu od vsakega tovora (soma) po en denar mitnine [70]).

Gospodarska slika tolminske gastaldije.

Zemljiška enota posameznih vasi (villa) tolminske gastaldije je bila redno kmetija (mansus). Taka kmetija se je lahko imenovala cela (mansus integer) ali pa polovična (polkmetija, mansus medius). Redno je bila kmetija obdelana (mansus cultus), dobimo pa tudi neobdelane kmetije (mansus incultus ali dissolatus) [71]). Kmetijo je obdeloval kmet (mansarius) in sicer navadno vsako po en kmet. Dobimo pa tudi slučaje, da sta imela dva skupaj po eno kmetijo. V Volčah ste bili leta 1377 dve kmetiji, katerih eno sta imela skupaj Matija in Rupret [72]), drugo pa Mohor in Perat [73]); v Mlinskem sta imela eno in pol kmetije skupaj Črni in Mihael [74]); v Iderskem Nikolaj in Simon [75]); v Podmelcu Tomaž in Tržič [76]) i. t. d. [77]) Tu imamo misliti na skupno obdelovanje zemlje, kakor n. pr. pri štajerskih kmetih 13. in 14. stoletja [78]), ne pa na kako zadružno organizacijo, čeravno jo hoče P. S. Leicht na podlagi besede *parentella*, katero je našel v neki tolminski listini iz leta 1288, dokazati tudi za tolminsko ozemlje [79]). To skupno obdelovanje je šlo tako daleč, da navaja naš urbar pri dveh vaseh po imenu le enega posestnika, druge pa le kot njegove „socii“, tako v Labinjah: *Lampret et socii sui de dicta villa habent dictam villam afictum et solvunt in festo sancti*

[67]) Orožen, o. c., 117. [68]) Orožen, o. c., 308. [69]) 14′. [70]) 132.

[71]) Mansus dissolatus ali incultus je istoveten s slovenskim izrazom pustota, katerega dobimo vedno zopet v virih gospodarske zgodovine slovenskega ozemlja. V Furlaniji je postal izraz pustota terminus technicus za neobdelana zemljišča in prešel kot tak v pravnozgodovinske vire, n. pr. v Constitutiones Patriae Fori Julii patriarha Markvarda iz leta 1368 (izdal V. Joppi, Udine 1900, str. 79—80).

[72]) 42′. [73]) 53. [74]) 51.

[75]) 52′. — Mogoče sta bila Nikolaj in Simon obdelovalca one kmetije v Iderskem, katero so že leta 1258 obdelovali skupaj Svobodin (Sabbadin), Ivan in Svetec (Sfetetz). Gl. Odoricus de Susannis, o. c., 203, št. 443.

[76]) 61. [77]) 62, 69′, 70, 71′, 74, 97, 130.

[78]) Alf. Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark, str. LXX.

[79]) Un documento matrimoniale slavo del secolo XIII, v Studi in onore di Biagio Brugi, Palermo 1910 (posebni odtisek).

Michaelis marchas VIII denariorum et solvunt castrados VIII vel pro quolibet castrado denarios XVI [80]; o vasi Zakriž pa pravi urbar: *Matias et socii sui habent dictam villam ad fictu et solvunt pro dicta villa annuatim marchas VII et castrados VII vel pro quolibet castrado denarios XVI* [81]. V Čezsoči sta imela eno kmetijo *Arney et socius suus* [82].

Od kmetij (mansus), pod katerimi imamo razumeti kmetski dom z gospodarskimi poslopji in z zraven spadajočim poljem, travniki, pašniki, gozdovjem i. t. d., razločuje naš urbar hiše in jih imenuje *sedimen domi* ali *domus*. Več takih *sedimen domi* je stalo v središču gastaldije, v Tolminu. Poleg teh so stale leta 1377 v Tolminu tudi tri hiše, katere nazivlje naš urbar na kratko *domus*, ena izmed njih je bila celo zidana [83]. Take, *domus* imenovane hiše so bile raztresene tudi drugod po Tolminskem [84]. Razlikujejo se od kmetij na ta način, da ne spada k njim nič ali pa le malo zemljišča, katero v tem slučaju obstoji v nekaj travnikih in pašnikih, ali ima pa kmet poleg svoje kmetije še po vrhu en tak *domus*, kot n. pr. neki Martin iz Kamna [85] ali pa neki kmet v vasi Vogelç [86]. V enem slučaju ima obrtnik, kovač Miha v Volčah, tak *domus* s tremi pašniki in tremi travniki [87].

Poleg hiš dobimo v našem urbarju omenjene košane (cosania). Tudi te so lahko spadale kot pritiklina h kaki kmetiji, kot n. pr. ena v Poljubinju [88], ali je pa spadalo k posamezni košani nekaj polja in vrta, kakor n. pr. tudi v Poljubinju [89]. Večinoma pa tega ne moremo reči o košanah, v kolikor to lahko posnamemo iz našega vira. Brez izjeme so košane kakor tudi hiše plačevale davščine v denarju; zneski se gibljejo v višini dveh do 28 denarjev. Nekatere vasi so štele dve do tri košane, druge pa zopet nobene [90].

Dvor (curia) se omenja v našem urbarju le na dveh mestih; enkrat v Tolminu neka „curia prope Brayda“ [91]; drugič je imel že omenjeni Martin iz Kamna poleg svoje kmetije še en dom z dvorom in „certo spacio terre“ [92].

Hlev (stabulum) se imenuje v našem viru le na enem mestu in sicer „stabulum quod happellattur Cassina in monte qui dicitur Cren“ (Krn); njegov lastnik je bil patriarh sam. Oddajal ga je proti letni najemščini v najem. Leta 1338 ga je imel na ta način dekan Jakob iz Volarjev. Toda nekateri Tolminci so vkljub temu, da ni bila ta planina na Krnu namenjena za splošno rabo, priganjali sem gori med sv. Jurijem (24. aprila) in sv. Petrom in Pavlom (29. junija) na pašo svoje konje in govejo živino. Zato je patriarh Bertrand leta 1338 (avgust 26, Čedad) to pod običajno kaznijo strogo prepovedal in ukazal svojemu tolminskemu

[80] 95. [81] 100. [82] 130′. [83] 17′, 18′. [84] 41, 49, 53′, 62, 70′. [85] 49. [86] 41. [87] 53′. [88] 23. [89] 23. [90] 18, 18′, 23, 29′, 37′, 42′, 49, 62′, 72′, 74′, 80′, 98, 98′.

[91] 18′. — Dva kraja se imenujeta še danes v Tolminu Brajda in Pod Brajdo (Rutar, o. c., 202).

[92] 49.

gastaldu, naj to razglasi po celi gastaldiji [93]). Kakor leta 1338 omenjeni Jakob je imel leta 1377 Nikolaj iz Volarjev v najemu patriarhov hlev na Krnu za eno marko in 28 denarjev na leto [94]).

Že iz dejstva, da je en sam hlev na Krnu plačeval na leto tako znatno svoto denarja, lahko sklepamo, da je morala biti živinoreja na Krnskih planinah in tudi drugod po Tolminskem precej razvita. To lahko sklepamo tudi iz tega, da omenja naš urbar pri mnogih vaseh pravico, gnati živino na (patriarhov) pašnik; zgodilo se je to navadno dvakrat na leto. To pravico so imeli posestniki iz vasi: Kneža, Temljine, Grahovo, Logaršče, Roče, Slap, Trus (Trnje?), Bukovo, Žabče, Orehek, Jesenica, Gorje, Poče, Reka in Poljice [95]). Taki živinski pašniki (noda pecudum) so bili kakor kmetije ali takozvani „celi“ (noda pecudum integra) ali „polovični“ (noda pecudum media). En „cel“ živinski pašnik je moral šteti 112 glav goveje živine ali koz in je plačeval oglejski cerkvi na leto po 1015 funtov sira ali namesto teh funtov sira ravnotoliko denarjev [96]). Nekaj desetletij pred postankom našega urbarja (leta 1310) je bilo namesto vsakega sira plačati patriarhu le po pol denarja. Ko sta takrat patriarhova glavarja v Tolminu, Friderik in Ivan iz Villalte, zahtevala od vsakega sira po en denar ali pa še celo več, jima je takratni patriarh Otobonus tako odiranje tolminskih kmetov strogo prepovedal [97]).

Dvakrat se omenja v našem urbarju mlin (molendinum). Eden je mlel v Gabrijah, drugi v Poljubinju. Poljubinjski je plačeval na leto oglejski cerkvi po 20 denarjev [98]).

Ne v zvezi s kmetijami, pač pa kot samostojne, davek in davščine plačujoče enote se omenjajo v našem viru vrtovi (ortus) travniki (campus), pašniki (pratus) in ledine (ronchi). Tako so se nahajali leta 1377 v Tolminu štirje vrtovi in dva travnika, od prvih je bilo plačevati na leto zneske v višini 8 do 20 denarjev na leto [99]), od travnikov pa skupno 12 denarjev [100]). V Logu Čezsoškem je ležal en travnik, od katerega je bilo na leto plačevati po 16 denarjev [101]); v bližnji Čezsoči je imel neki Držimir en travnik in dva pašnika, in plačeval od teh enot na leto po 12 denarjev [102]). Jakob iz Zatolmina je imel pri Doljah ledine in plačeval od njih na leto po 12 denarjev [103]). Omenili smo že, da se

---

[93]) V. Joppi, Documenti Goriziani, Archeografo Triestino, 14 (1888), 277 do 278, št. 143.

[94]) 10′. — Blizu planine na Krnu so morali ležati gorski pašniki „in monte Stefan“, o katerih govore med starejšimi listinami dve neohranjeni iz leta 1178 (patriarha Udalrika II.) in iz leta 1213 (patriarha Volfgerja) in ena ohranjena patriarha Gregorja iz leta 1261 (junij 25, Videm). Ležati so morali nekako nad vasmi Ladra, Smast, Kamno in Drežnica, kajti med Drežničani in prebivalci prvih treh vasi je prišlo radi njih prav mnogokrat do prepira (Bianchi v AÖG, 21, 1859, 405, št. 266).

[95]) 61, 62, 64, 65, 72, 75—78, 83, 86—90, 107, 109. [96]) 5′.

[97]) Joppi, o. c., Archeografo Triestino, 13, 1887, 54, št. 30. [98]) 11, 23.

[99]) 18, 18′. [100]) 18′. [101]) 129. [102]) 131. [103]) 14′.

omenjajo travniki, pašniki, vrtovi i. t. d. večkrat v zvezi in kot pritikline posameznih kmetij in košan.

Vsaka kmetija, hiša, košana i. t. d. je plačevala oglejski cerkvi gotovo, v urbarju zabeleženo množino davščine bodisi v novcih, bodisi in natura.

Od davščin imamo v prvi vrsti omeniti takozvani redni davek (census) [104]. In natura so ga plačevali z ržjo (fromentum, frumentum) [105] in drugim žitom sploh (anona) [106], in sicer rž v množini polovice do štirih starjev, drugo žito pa v množini enega do šestih starjev.

Plačevanje rednega davka in natura je bilo, ako upoštevamo ohranjene nam tozadevne listine, koncem 13. stoletja na Tolminskem še povsod v navadi. Siurid iz Tolmina je plačeval leta 1294 od ene kmetije v Tolminu na leto po tri starje rži in šest ovsa [107]. Istega leta je plačeval Martin iz Cerknega za tri kmetije v Cerknem dva starja rži, štiri starje ovsa, štiri glave molzne živine in poleg tega še 18 denarjev [108]; Poli iz Tolmina pa o sv. Mihelu od štirih kmetij v Gabrijah za vsako na leto po štiri starje rži, šest starjev ovsa, en sir in eno glavo goveje živine [109].

Toda leta 1377 niso plačevali na Tolminskem povsod več in natura. Več kot pri polovici vasi tolminske gastaldije je izpodrinil davek v novcih žitni davek in natura [110]. Ta preobrat iz naturalnega gospodarstva v denarno gospodarstvo se je izvršil ravno za časa patriarha Markvarda in dal po mojem mnenju povod za sestavo urbarja iz leta 1377. Kajti dejstvo, da je začelo veliko število kmetov namesto kakor preje in natura plačevati izključno ali po večini v denarju, je dovolj tehtno, da je dal patriarh Markvard sestaviti nov urbar svoje gastaldije. Izkazala se je potreba, določiti in napisati visočino novih denarnih davščin. Svota, katero je imela plačevati posamezna kmetija na leto, je kaj različna. V urbarju so zabeležene te-le svote: 32 denarjev [111], 40 denarjev [112], 64 denarjev [113], sto denarjev [114], pol marke [115], pol marke in 8 denarjev [116], pol marke in 20 denarjev [117], ena marka [118], ena marka in 8 denarjev [119],

---

[104]) 6, 11, 84. [105]) 7—9′, 10′—14, 16, 16′, 19, 20, 24, 27—29, 31, 33, 34, 36, 37, 39—42, 44, 44′, 52—58, 61, 62, 64, 65, 67—78, 83, 85—91, 95—97, 100—102, 104, 105, 107, 109, 122—124.

[106]) 7—14, 16, 16′, 19, 20, 24, 27—29, 31, 33, 36, 37, 39, 40—42, 44, 44′, 52 do 56, 58, 61, 62, 64, 67—78, 83, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 109.

[107]) Odoricus de Susannis, o. c., 279, št. 814.

[108]) Odoricus de Susannis, o. c., 284, št. 840.

[109]) Odoricus de Susannis, o. c., 284, št. 841.

[110]) 8, 9′, 14, 16, 19, 24, 28, 35, 37, 43, 44, 44′, 46, 48, 50, 58, 60—62, 64, 65, 67, 68, 71—78, 80, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122, 123, 128, 129.

[111]) 15, 59, 79, 115, 115′, 116, 118, 119, 126, 127. [112]) 62, 75′, 84′, 105′.

[113]) 14′, 45′, 130′. [114]) 97′, 98.

[115]) 42′, 50, 77, 80′, 85, 96′, 98, 100′, 104′, 108′, 117. [116]) 103.

[117]) 107′.

[118]) 14′, 22, 27, 29, 35, 37′, 42′—44′, 47, 50, 52′, 53, 57, 66, 82, 86, 88, 91, 98, 101′, 102′, 104′, 105′, 129. [119]) 87.

ena marka in 16 denarjev [120]), ena marka in 18 denarjev [121]), ena marka in 24 denarjev [122]), ena marka in 32 denarjev [123]), ena marka in 40 denarjev [124]), ena marka in 48 denarjev [125]), ena marka in 64 denarjev [126]), ena marka in 68 denarjev [127]), ena marka in 80 denarjev [128]), ena marka in 96 denarjev [129]), ena marka in 98 denarjev [130]), ena marka in 100 denarjev [131]), ena marka in 112 denarjev [132]), ena marka in 116 denarjev [133]), ena marka in 7 liber [134]), nadalje 8 liber [135]), 9 liber [136]), 12 liber [137]), 12 liber in dva denarja [138]), 13 liber [139]), 13 liber in dva denarja [140]), 15 liber [141]), 15 in pol libre [142]), 16 liber [143]), 17 liber [144]), 17 liber in dva denarja [145]), 18 liber [146]), 18 in pol libre [147]), 19 liber [148]) in 27 liber [149]).

Nekatere kmetije tolminske gastaldije so plačevale poleg davščin in natura tudi deloma nekaj v novcih, n. pr. poleg naturalnega davka (bladum, collecta, colta) še 9 liber in 18 denarjev pro vino poiesdarum [150]), 14 liber [151]), 16 liber [152]), 17 liber in dva denarja [153]), 18 liber [154]), pol marke [155]), pol marke in 7 denarjev [156]), eno marko [157]), eno marko in 16 denarjev [158]) in poleg polovice davka in natura eno marko in 32 denarjev [159]).

Nekatere druge tolminske kmetije zopet so plačevale poleg denarnega davka, katerega višina je bila različna (10 liber, 11 liber, 12 liber, 14 liber, 15 liber, 15 liber in štirje denarji, 16 liber 40 denarjev, pol marke, ena marka in 16 denarjev, ena marka in 24 denarjev, ena marka in 40 denarjev in ena in pol marke ter osem denarjev) še po 8, 9, 16 ali pa večinoma 18 denarjev za pojezdno vino. [160]). Druge kmetije zopet so morale poleg davka v denarju in novcev za pojezde plačevati še dva sira ali namesto teh 12 denarjev [161]) ali eno glavo molzne živine [162]). Nekatere v denarju in deloma tudi in natura plačujoče kmetije so bile oproščene od dolžnosti, dobavljati meso (patriarhovemu) dvoru (carnes curiae) [163]). Te kmetije so plačevale davka v novcih po 15 liber, 10 denarjev, 64 denarjev, 104 denarje, 112 denarjev, 148 denarjev, pol marke, pol marke in 20 denarjev, pol marke in 40 denarjev, eno marko ali eno marko in 16 denarjev [164]). — Nekatere kmetije zopet so imele svoj po-

---

[120]) 14, 97′, 101, 101′. [121]) 60, 60′. [122]) 22, 72, 97′.
[123]) 14, 37, 92′. [124]) 52, 87′, 107′. [125]) 22, 28′, 103. [126]) 29′, 97′.
[127]) 61′. [128]) 52′, 61, 62, 74′, 75′, 98. [129]) 42′. [130]) 74′.
[131]) 62′. [132]) 42′. [133]) 74′. [134]) 102, 102′. [135]) 128.
[136]) 92′. [137]) 24. [138]) 48, 49. [139]) 43, 105′. [140]) 48.
[141]) 22, 44′, 45′, 65, 73, 75′, 96, 96′, 98, 104′. [142]) 19.
[143]) 24, 124, 125. [144]) 19. [145]) 61′, 122, 123. [146]) 50, 87′.
[147]) 104′. [148]) 35. [149]) 22. [150]) 46. [151]) 10. [152]) 10.
[153]) 34. [154]) 9′, 10. [155]) 42′. [156]) 55. [157]) 34, 86, 107.
[158]) 69, 69′. [159]) 37.
[160]) 10, 28, 28′, 47, 49, 58, 64, 64′, 65, 66, 80, 82, 92, 92′, 94, 109, 109′, 110.
[161]) 32. [162]) 88′, 89′, 91′.
[163]) Ta davščina je obstojala v tem, da je kmetija dajala (patriarhovemu) dvoru na leto po enega kozlička ali jagnje (vredno 6 denarjev) ter enega koštruna vrednega 16 denarjev (6).
[164]) 8, 11, 16, 16′, 17, 17′, 40, 78. 80.

sebej specializiran način plačevanja davščin; tako je plačevala ena na leto po 11 liber in dve kokoši [165]), druga zopet po eno marko in pol ter enega koštruna in eno jagnje [166]), tretja po eno marko in 40 denarjev ter eno glavo molzne živine vredno 20 denarjev [167]), četrta po eno marko in enega koštruna vrednega 16 denarjev [168]), peta po 40 denarjev in eno glavo goveje živine vredno 24 denarjev [169]) in šesta slednjič po pol marke in 24 denarjev ter 24 funtov sira [170]). Tako vidimo, da je vladala, kar se tiče davščin, katere so tolminski kmetje leta 1377 odrajtovali deloma v novcih, deloma in natura, največja raznolikost.

Jako raznolike so bile tudi takozvane manjše davščine (minuta servicia). Vendar je nadomestil njih plačevanje in natura leta 1377 že skoraj povsod denar, tako, da je običajna fraza našega urbarja: za to in to davščino toliko in toliko svoto denarja (n. pr. pro vino trium poiesdarum denarios XVIII).

Naj omenimo tu na prvem mestu davščino, imenovano na kratko pro tribus serviciis [171]). Obstojala je v tem, da je posamezna kmetija dajala patriarhu po trikrat na leto gotove svote denaja, in sicer o sv. Juriju 4 denarje, o sv. Mihelu 4 denarje in o pustu 3 denarje [172]). Namesto davščine po tribus serviciis je na nekaterih mestih našega urbarja zabeležena davščina pro duobus serviciis, obstoječa iz šestih denarjev [173]). Nekatere kmetije so plačevale ob enem izmed imenovanih treh plačilnih terminov posebno davščino, katera se je imenovala po terminu *servicium s. Georgii, racio s. Georgii* ozir. *ad s. Georgium* (8 do 16 denarjev) [174]), *servicium s. Michaelis, racio s. Michaelis* ozir. *ad s. Michaelem* (4 do 16 denarjev) [175]) in *servicium carnisprivii* ozir. *circa carnisprivium* (32 denarjev) [176]). Znano nam je pa tudi, da so pro servicio s. Marie de Candelis (svečnica) plačevale nekatere tolminske kmetije po 6 denarjev na leto [177]).

Kar se tiče drugih manjših davščin, so plačevali tolminski kmetje leta 1377 posebno mnogo glav goveje živine (bestia) oziroma namesto teh določene svote denarja. Tako naletimo prav mnogokrat na davščino, obstoječo iz ene glave molzne živine (bestia cum lacte), oziroma namesto te iz dvajsetih denarjev [178]). Nič manj pogostokrat se je plačevala glava goveje živine, katera je bila namenjena za (patriarhovo) kuhinjo (bestia pro quoquina), — vredna je morala biti 10 denarjev [179]), — in tako zvana žival, katero so dajali namesto

---

[165]) 50. [166]) 71'. [167]) 88. [168]) 95. [169]) 111. [170]) 129.

[171]) 8—10', 19, 20, 24, 27—29, 31, 33—44', 52—58, 61, 64, 65, 67—79, 83, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124.

[172]) 6. [173]) 45'. [174]) 6, 5', 7, 54, 60, 64, 84.

[175]) 6, 5', 7, 11, 13, 14, 60, 64, 84. [176]) 5, 7, 52, 54. [177]) 52.

[178]) 6—9', 27—29, 31, 33—37, 40, 43, 44, 44', 52—57, 61—65, 67—78, 83, 85 do 92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124.

[179]) 7—14, 16, 19, 20, 24, 27—29, 31, 33 - 36, 41—45, 48, 52, 55, 58, 61—65, 67—78, 83, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107, 109, 117, 122—124.

vina (bestia pro vino[180]). Parkrat se omenjajo tudi bestiae polvicarum ozir. bestiae quae appellantur polvice; dve živali te vrste ste morali biti vredni 10 denarjev[181]). Po plačilnih terminih se zovejo bestiae s. Jacobi (ena vredna 16 denarjev)[182]) in bestiae s. Petri[183]). V tej zvezi naj omenim tudi davščino pro racione vacarum, obstoječo iz sedmih denarjev[184]).

Od ostalih manjših davščin našega urbarja naj navedem še takozvano davščino čebel (racio apium)[185]), davščin sirov, od katerih je moral biti vsak vreden večinoma 6 denarjev[186]) in davščino, obstoječo iz kokoši in jajc[187]). Mnogo je takih davščin, katere so se plačevale le po imenu in natura, v resnici pa v novcih. Tako so plačevale leta 1377 nekatere tolminske kmetije letnih 18 in včasih tudi 6 denarjev namesto vina, katerega je imel dobiti patriarh ali njegov namestnik ob priliki in za časa treh (enkrat tudi le dveh) pojezd na leto (pro vino trium poiesdarum)[188]); nadalje letnih 10 denarjev namesto piva (pro cervesa)[189]); eden ali pa tudi štiri denarje namesto neke iz češpelj nakuhane pogače (pro brasadollo ali brasadullo)[190]); po štiri ali osem denarjev namesto sena (pro ratione feni)[191]); v enem slučaju po 16, v drugem pa po 40 denarjev namesto trave (pro herba)[192]; po 14 denarjev namesto jerebic in orehov (pro perdicibus et galigis)[193]) in slednjič po eden ali pa po dva denarja namesto kruha ribičem (pro pane piscatorum)[194]).

Poedine kmetije in posestniki so imeli in plačevali zopet posebne vrste davščin. Posestniki v kraju Tolminu samem so plačevali posebno kapune (capunus)[195]). Kmet Jachil v Čadri je namesto vsakega drugega davka dajal na leto patriarhu po 198 skled (scudelas), krožnikov (ta-

---

[180]) 6, 8, 9′, 19, 27—29, 31, 33—36, 43—44′, 61—65, 67—72, 74—80, 82—92′, 94—97, 100—102, 104, 105, 108—110, 117, 122—124.

[181]) 52, 56. [182]) 6, 7, 54. [183]) 6.

[184]) 6, 8, 8′, 9, 19, 27—29, 31, 33—36, 61—65, 67—70, 72, 74—77, 83, 85—91, 95—97, 100—102, 104, 105, 107, 109, 117, 122—124.

[185]) 9′, 19, 27—29, 31, 33—36, 44, 44′, 61, 62, 64, 65, 67—78, 83, 85—92, 95 do 97, 100—102, 104—105, 107—109, 112, 117, 123, 124.

[186]) 5′, 7—14, 19, 20, 24, 27—29, 31—38, 40—45′, 48, 52, 55, 58, 61—65, 67 do 78, 83, 85—92, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124, 129, 130.

[187]) 50, 52, 53, 56.

[188]) 5—14, 19, 20, 24, 27—29, 31—49, 52, 54—58, 60—62, 64—80, 82—92, 94 do 97, 100—102, 104—105, 108—110, 117, 122—124. — O sodnih zborih, imenovanih na Gorenjskem in Goriškem pojezde, prim. sedaj že imenovano Grudnovo razpravo o slovenskih županih, str. 54 sl.

[189]) 9′, 19, 27—29, 36, 61, 62, 64.

[190]) 9′, 19, 27—29, 31, 61, 62, 64, 67—71, 74—77, 87—90, 96, 97, 100, 109.

[191]) 9′, 27—29, 31, 36, 67, 69—71, 73, 74, 75, 101. [192]) 7.

[193]) 52, 53, 55.

[194]) 83, 85—91, 95—97, 100—102, 104, 105, 107—109, 117, 122—124.

[195]) 18′.

leria), „strucias“ in kupic (çifos) in sicer po 66 na praznik sv. Jurija, sv. Mihela in o Božiču [196]). Nekatere kmetije tolminske gastaldije so dajale za časa pojezd takozvano mesnico (mesniça) koštrunov in kozličkov [197]); kmetije v Prapetnem Brdu so pa dajale ob priliki pojezd takozvane pojezdne pogače (pogacias poiesdarum) [198]).

Ako pregledamo končno na splošno plačilne termine, vidimo da so bili glavni in najbolj v navadi: pust (carnisprivium, dnevi od sobote pred do torka po nedelji Esto mihi, posebno pa ta nedelja sama), sv. Jurij (v oglejski vladikovini 24. aprila) in sv. Mihel (29. septembra). Po teh treh plačilnih terminih se imenujejo razne davščine (servicium, racio); najrazličnejše davščine so plačevali tolminski kmetje o sv. Mihelu, med njimi tudi sire [199]). Po sv. Petru (29. junija) in po sv. Jakobu (25. julija) se imenujejo živali, katere so, kakor smo že omenili, dajali Tolminci na dan godu teh svetnikov [200]). Tudi po svečnici (s. Maria de candelis) se zove neki drug poseben servitium [201]). Novce za jerebice in orehe (pro perdicibus et galigis) je bilo odrajtovati o Božiču [202]). Enkrat se omenja kot plačilni termin tudi god sv. Lavrencija (10. avgusta) [203]).

Na podlagi davščin in njih kakovosti razvidimo različne vrste zemljiških pridelkov in njih razširjenost širom ozemlja tolminske gastaldije. Ako pregledamo na ta način vrste žita, imenovane v našem urbarju, tedaj smemo sklepati, da so leta 1377 pridelali na Tolminskem največ rži (frumentum κατ' ἐξοχήν) [204]).

Trave in sena je, kakor se kaže, zrastlo na zemlji tolminske gastaldije tudi precej. To smemo sklepati deloma iz davščin pro feno [205]) in pro herba [206]) in deloma iz dejstva, da se večkrat omenjajo travniki (pratus) [207]).

Iz drugih virov lahko sklepamo, da so pridelali na Tolminskem v srednjem veku precej lanu. Tako vemo, da je leta 1233 oglejski patriarh Bertold podelil čedadski proštiji desetino od lanu [208]). Radi te desetine od lanu je prišlo že leta 1255 do prepira [209]).

Vinoreja je bila gotovo, kakor drugod po alpskih deželah v srednjem veku, tudi na Tolminskem razširjena, bolj kot dandanes, toda in natura niso Tolminci leta 1377 dajali vina nikjer več. Dobimo le davščino v novcih za pojezdno vino [210]).

Da je bilo leta 1377 na Tolminskem tudi nekaj vrtov in sadjereje, smemo kolikortoliko sklepati iz dejstva, da se omenjajo vrtovi (ortus) [211]) in pa davščine *pro perdicibus et galigis* (orehi) [212]).

---

[196]) 15. [197]) 132. [198]) 72. [199]) 6. [200]) 6, 7, 54.
[201]) 52. [202]) 52, 53, 55. [203]) 52. [204]) Citati zgoraj. [205]) Citati zgoraj. [206]) Citati zgoraj.
[207]) 53, 78, 129, 131.
[208]) Schumi, Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain, II, št. 81. — Prim. Armida Sacchetti, Per il possesso di Tolmino, Nuovo Archivio Veneto, Nuova Serie, 5, 10 (1905), 51; Rutar, o. c., 32; Manzano, Annali del Friuli, II, 317.
[209]) Armida Sacchetti, l. c., 52, opomba 1. [210]) Prim. 204—206. [211]) 18, 23.
[212]) 52, 53, 55.

Dežela v kateri je bila živinoreja jako razširjena, je bilo Tolminsko v 14. stoletju. Omenjajo se v urbarju *pecutes*[213]), *pechora* in na mnogih mestih pašniki, namenjeni za živino (noda pecudum)[214]). Na Krnu je stal hlev (stabulum), imenovan z romansko besedo cassina[215]). Iz krajev na sosednjem freisinškem ozemlju na Kranjskem so v 13. in 14. stoletju pošiljali živino na pašo na tolminske planine[216]). *Bestiae cum lacte, bestiae s. Petri, bestiae s. Jacobi, bestiae pro vino, bestiae pro quoquina, bestiae polvicarum,* pa tudi *carnes curiae* in *racio vacarum* govore v prilog naši trditvi, da je bila tolminska živinoreja v 14. stoletju precej razvita. Ponovim naj še, da je moral en živinski pašnik šteti 112 glav goveje živine ali pa isto število koz.[217]).

Indirektno govore v prilog razširjeni in razviti živinoreji mnoge davščine v siru (caseus). Sicer je pa treba omeniti, da je bilo sirarstvo v srednjem veku povsod v alpskih deželah veliko bolj razžirjeno nego je dandanes in da je bil sir v srednjem veku po naših krajih prava ljudska hrana. Posebno na planinah in živinskih pašnikih je cvetelo sirarstvo[218]).

Poleg reje goveje živine je bila na Tolminskem v 14. stoletju tudi ovčereja precej razvita in razširjena. Posebno manjši posestniki so dajali patriarhu davščino v kozličkih (edus)[219]) in koštrunih (castratus, castronus)[220]). Meso, katero je bilo pod imenom carnes curiae namenjeno za patriarhov dvor, je bilo kozličevina, jagnjetina, ali koštrunovina[221]).

Kar se konjev in konjereje tiče, se omenjajo v našem viru le na enem mestu konji, oziroma kobile[222]). Prešiči se ne omenjajo nikjer.

Da so imeli Tolminci okoli leta 1377 tudi nekaj perutnine, smemo sklepati iz dejstva, da se omenjajo davščine, obstoječe iz kapunov[223]), kokoši (galina)[224]) in jajc[225]).

Mnogokrat se omenja v našem urbarju davščina pro pane piscatorum[226]). Zato smemo sklepati na kolikortoliko izdaten ribolov v tolminskih vodah in to tembolj, ker govore tudi drugi viri 14. stoletja o tolminskih ribičih in ribolovstvu. Tako je dovolil leta 1337 (junij 21. Čedad) oglejski patriarh Bertrand kot vrhovni imajitelj vsega ribjega lova po svojih tolminskih vodah bratoma Viljemu in Ulvinu, sinoma umrlega Nattija iz Čedada, da smeta imeti za dobo njegovega življenja nastavljenega ribiča v svrho ribolovstva v rekah Cerknica (Circhiniz), Bača (Buza), Idrija (Idria), Soča (Isoncio), Tolminka (Tulmina), Idrijca (Idrischa) in

---

[213]) 5′. [214]) 111.

[215]) 10′. — Rutar (o. c., 72) piše, da pomeni ime „kašina“ toliko kot pristava ali mlekarnica.

[216]) Zahn, Codex diplomaticus Austro-Frisingensis, III, Fontes rerum Austriacarum, II, 36, 202.

[217]) 5′. [218]) 5′. [219]) 71′, 132. [220]) 27, 71′, 76, 95, 100, 132.

[221]) 6. [222]) 46. [223]) 18′. [224]) 50, 52, 53, 56. [225]) 53, 56.

[226]) Citat zgoraj.

drugih vodah tolminskega ozemlja[227]). Nekaj podobnega je dovolil isti patriarh leta 1343 svojemu masariju Pavlišu iz Bovca[228]).

Povsod po Tohlminskem so v 14. stoletju imeli čebele. Temu v prilog govore davščine, imenovane *racio apium*, katere so omenjene na prav mnogih straneh našega vira[229]).

Štajerskim davščinam v kruhu iz 13. in 14. stoletja[230]) n. pr. so v sorodu davščine *pro brasadullo* ali *pro brasadollo* (iz češpelj nakuhana pogača)[231]) in *pogacie poiesdarum* — pojezdne pogače našega vira[232]).

Končno nam bodi dovoljeno, napisati še par stavkov o merah, denarju in cenah, katere se omenjajo in o katerih govori naš vir.

Kar se mer tiče, nam ne nudi ta tolminski urbar velike raznolikosti. Žito sploh so merili na starje (star); sir pa tehtali na funte (libra)[233]).

Denar šteje naš urbar z markami (marca), librami ali funti (libra) in denarji (denarius). Marka je bila takozvana števna marka. Na vsako marko je prišlo 160 denarjev. Pol marke se imenuje v našem urbarju *marca media* ali *marca dimidia*.

Kar se cen tiče, moram omeniti, da ni sicer nikjer v našem urbarju rečeno, toliko in toliko svoto denarja je treba plačati za to in to stvar. Povsod imamo namreč opraviti s takozvanimi reluicijskimi cenami, to se pravi, namesto stvari in natura je lahko plačal dotični zadevno stvar v denarju in svota, katero je moral odšteti, je zabeležena v urbarju. Ako zberemo skupaj malo število takih poročil o cenah, razvidimo iz tega, da so za eno v (patriarhovo ali njegovega namestnika) kuhinjo namenjeno glavo goveje živine (bestia pro quoquina) plačevali brez izjeme po 10 denarjev, za eno *bestia pro vino* brez izjeme po 16 denarjev in za eno *bestia cum lacte* brez izjeme po 20 denarjev. Od drugih cen imamo še navesti, da je stal en kozliček ali eno jagnje šest denarjev[234]), en koštrun pa 16 denarjev[235]). Za en sir je zabeleženih skoraj povsod šest denarjev, za polovico sira pa trije denarji; po enkrat je zabeležena v našem urbarju cena za en sir s 16 denarji[236]), za en funt pa z enim denarjem[237]). (Konec prih.)

Pasijonska procesija v Loki.

JOS. MANTUANI.

(Dalje.)

List 1 a.

Ima vpisek od poznejše (moderne) roke s svinčnikom izvršen: „Pertinet ad conventum P. P. Capucinorum Locopoli“.

---

[227]) Joppi, Documenti Goriziani, Archeografo Triestino, 14 (1888), 272, št. 138.
[228]) L. c., 15 (1890), 66, št. 166. [229]) Citat zgoraj.
[230]) Dopsch, o. c., str. CXXXI. [231]) Prim. 229. [232]) Prim. 229. [233]) 5′, 129. [234]) 8 etc. [235]) 6.
[236]) 129. [237]) 5′.

1 b. prazen.

2 a. Pro Notitia futuri Saeculi. Proceſsionis in die Parasceues.

Ad repetitam Instantiam, et enixas preces Illustrissimi Domini Baronis Antonij âb Ekar Celsiſsimi Domini Domini Principis Episcopi Frisingensis Patruelis, et actualis Capitanei Locopolitani, nec non Rectoris Almae, ac Celeberrimae Archi Confraternitatis sanctiſsimi Corporis Christi vna Cum interceſsione totius Conuentus hujus Confraternitatis, Annuit, et Concessit A: R: P: Christophorus Graecensis Minister Provincialis, cum Consensu Venerabilis Definitionis in Capitulo sequente Clagenfurtensi, ut nos Capucini hujus Conuentus Locopolitani, in honorem, et memoriam amariſsimae Paſsionis D: N: J: C: Sacrae Proceſsionis pro die Parasceues Curam, et Laborem aſsumamus eamque debito ordine dirrigamus (sic!) omni tamen Anno Statim post novum in Januario âb aliquo ex Confraternitate officiali Suppliciter exorandi. his praemissis.

FVnestaVIsV InCepIt ReDeMptorIs NostrI ProCessIo. die 3. Martij.

Quam ex Ordinatione praenominati A: R: P: Provincialis Pater Romualdus â S: Andrea actualis Con(cionator) Ordinarius Sub Patre Agathangelo Tulminensi Guardiano, Suo Labore et Industria funditus erexit, et Solemniter per figuras, et figurata in Lucem per Ciuitatem ingente Populi Concursu prodire fecit 11. Aprilis Sumptibus Almae Confraternitatis sanctiſsimi Corporis Christi 1721.

2 b. prazen.

3 a. Neceſsaria Scitu ante Proceſsionem. [42])

Primo. Proceſsionis huius in Ciuitate Locopolitana fundatrix et Conseruatrix est Alma Sanctiſsimi Corporis Christi Confraternitas, per Confratres suos Dominos Dominos (Pleno Titulo) Rectorem et Aſseſsores, qui

2do. aproximante tempore quadrageſsimae (sic!) ueniunt ad Conuentum nostrum Capucinorum petitum Magistrum Proceſsionis, quatenus vulterius (sic!) aſsumeret laborem eam struendi, et hoc ideo ne per praescriptionem nos Capucini duceremur hanc proceſsionem ex Eleemosyna Communi et maiore labore aſsumere. 2do, ut ex hoc pateat, Dominos proceſsionis non eſse Capucinos, sed Confraternitatem SS: Corporis Christi.

3tio. Conclusum est in Conuentu Confraternitatis ex proposito processionis habito, semper pro semper, dandos quinquaginta florenos germanicae monetae [42]) pro reparatione eiusdem, et non plus quod si

3 b. Magister Proceſsionis ex hac quantitate sibi fideret aliquam nouam figuram facere, faciat, attamen non intermiſsa reparatione.

4to. Si Magister Proceſsionis aliqua re indiget, mittat famulum ad Dominum Caſsam tenentem Confraternitatis |: qui pro tempore fuit strenuus Dominus â Koſsen :| qui de re petita prouidebit.

5to. Laboratoribus uti Pictori Arcularío etc. post quadrageſsimam (sic!) dabit shedam (sic!) de tempore et merito laboris.

6to. Circa mediam quadrageſsimam scribet ad circum residentes Parochias, Admodum Reverendis Dominis Parochis, ut promulgent uel promulgari faciant Proceſsionem, ac inuitent homines actores, praesertim Equites, seu Milites; in Conuentu autem promulgari faciet: primo tempus distribuendi personas, seu actores, 2do. tempus distribuendi uestes: 3tio. promulgari et inuitare faciet pro portatione in die ueneris Sancto in Concione tam domi, quam in Vicariatu S: Jacobi.

---

[42]) Ob spodnjem robu fol. 3a pripomba: „NB. 50 fl. G. W. machen aber Landtswehrung 59 fl. 15 „ 1 Bnd ſolches geldt wird Jährlich zu der Charfreytags procession angewendet."

7mo. Magister Proceſsionis ponitur, uel â Capitulo nostro Prouinciali, aut 4 a.
â Prouinciali, 'qui se gerere debeat |: ut rescripsit Admodum Reuerendus Pater Gotthardus Graecensis pro tempore Prouincialis mihi inuestiganti cuius uerba sunt sequentia :| iuxta datam in pluribus Capitulis normam, et emanata decreta tale Officium administret.

8uo. Proceſsionem in ordinem ponere debet per se uel per directores adiutores |: qui poſsunt eſse aliqui Fratres Capucini, aut saeculeres :| circa mediam tertiam, quae incipit hora 4ta post Concionem in Vicariatu persolutam.

[Od druge roke:] Emolumenta habet Magister hujus Proceſsionis.

1mo. Confraternitas ejdem largitur 9 fl pro Tobacca aut alijs neceſsarijs rebus, qui Si Socium haberet, diuidit cum Socio Secundum justitiam distributivam.

2do. Exemptus est â Diurna fequentatione (sic!) Chori â Dominica 1ma quadragesimae vsque ad Dominicam in Albis: in prenominato tempore vsque ad mediam quadragesimam obdormit vnum |: hebdomadatim :| â media vsque ad terminum duo Matutina.

3tio. A Media quadragesima in Collatione habet vnum ferculum comparere tamen debet ordinarie |: nisi emanendi vrgens Causa laboris ſit :| ad Collationem Communem.

4to. â Media quadragesima Celebrat Semper ex parte, et Sicut in occurente neceſsitate Superior eundem Magiſtrum ad ordinem Conſtituere potest. Jta ante mediam quadragesimam cum eodem dispensare volet, Si de hoc se insinuabit Magister.

5nto. Si Vadit ad Domum Proceſsionis |: non habens proprium Socium :| 4 b.
debet Socium a Patre Guardiano petere. Vltima Septimana potest ire Solus, ſemper tamen aſsociatus aliquo Cooperatore, aut honesto Saeculari.

Onera vero habet Sequentia.

vti videre licet in libro Congeſt: (nad besedo Congeſt: stoji od druge roke, z drugim črnilom: Ellencô) qui in Cela Patris Guardiani reperitur.

[Spet druga roka:] Aditum Ex Antiqua Consuetudine pro Directione

1. Dominica Palmarum transmittantur liſtae ad ordinantes, una liſta univerſalis cum 5 particularibus ad Sindicum Ciuitatenſem, Duae aliae uniuersales liſtae ad Duos Seniores Senatores.
2. Jnuitatur Parochus ad proceſsionem parescevalem Die Jovis Jn hebdomada Sancta unacum reliquo Clero Et illi oportuno tempore gratias agatur.
3. Gratias agatur in pulpitu uicinitatibus per Concionatorem pro portatione Figurarum et reliquorum onerum tam Ciuitatensium, quam aliorum. In Die pascatis.

Ordo Proceſsionis cum Actoribus. 5 a.

Erſtens geht der führer mit der Rothen Khuthen angethan, in der Handt tragendt den ſtab mit einem ſteren. 2tens. Nach dem Reitet der Todt mit der Hörbaukhen auf einem Schimel. 3tens. Einer mit ſchwarzen Kuthen angethan tragendt den groſſen ſchwarzen pfanen, deſſen zapf tragt ein Kleiner Knab, eben ſchwarz bekhlaidt.

Prima Figura. Paradisus.

Auf dem Paradeyß auf welchen vorgeſtelt wird der fahl Adae Vnſers erſten Vattern ſeyndt actores 7 wird getragen von 20. Man.

Angelus mit dem ſchwerdt. 5 b.

Is Paradisha tega ueſeliga lushtniga kraia,
poberite se Adam inu Eua uam Angelz shraia,

Sakai tukai uas ie ta kazha mozhnu sapelalla,
inu uaſs suelikimi nadlogami obdalla,
Tukai ie Samu to prebiualishe te nadolsnosti,
katero ste ui tukai skusi greh Sgubilli,
Poberite se tadai hti ueliki reunosti,
V kateri bote nozh inu dan upilli.

Diabolus.

Ah Adam ah Eua koku dougu [43]) sta ta ueſselle ushiualla,
koku hitru gnado inu nadolshnost uasho safrazkalla [44])
Ste otli Bogu glich inu enaka bitti,
Sa tega uolla ste mogli umoie roke pritti,
Jest sem uam po tem dobrim to hudu obudu,
koker ena kazha ueliko srezho oblubu,
Skusi leto pak ie uſsa nasrezha zhes uaſs stopilla,
Le ta ie uass k moim sushnim sturilla.

Eua.

Ah koku posnu sem iest, sem iest sposnalla,
de skusi Jabuku bom iest sama sebe sapelalla,
Koku preusetno sem iest othla keni bogini bitti,
ienu sama sebe glih Bogu sturiti
Skusi katero pak sem sama sebe vnadloge perpraula,
inu uoſs zhloueshki Rod stem strupam tega greha sadaula.

6 a. Adam.

Ah de bi iest sam sebi skusi Jabuku biu skhodo sturu,
ter nikar stem strupam ta zhloueshki rod pomuru,
bi se meni tolkain moie serze nestopillu,
alli dokler uidem de smono red uſsem ludem se ie to sgodillu,
morem iest nozh inu dan shaluat inu millu iokat,
dokler sem utem Jarmu tega hudizha kir morem millu stokat,
Ah usmileni Boh pridi ti meni k pomozhi,
de bodemo mi supet perpellani k nashi luzhi.

Angelus 2dus.

Ah ti reuni inu nasrezhni Adam,
vkai sa ena nadloga si se sapellou sam,
ven srezhni stan te ie Boh postauo,
ti si pak tega skusi pregreho saprauo,
Si othu samimu Bogu glih bitti,
inu ta sastopnost useh rezhi sadobiti,
Skusi to si postou en sushen tega hudizha,
loto (sic!) tebi sdai ozhitnu toi grech prizha,
Skusi kateriga si ti sgubu toia nadolshnost,
inu zeu zhloueshki rod si perprau vta uezhno sushnost,
ta semla bo tebi terne inu kopriue rodilla,
ter bo Eua stabo red ta nasrezha obzhutilla.

---

[43]) Prvotna beseda „dougu“ je od poznejše roke prečrtana in s „kratku“ nad njo nadomeščena.

[44]) Prečrtano in z „Sadialla“ od poznejše roke nadomeščeno.

Angelus 3tius.

Greshna dusha ti imash poslushat,
ia toiga Boga nikar taku skushat,
Raunu tebi se ima tudi pergoditi,
kir ti se na maſsash to pregreho sturiti,
Samoresh to Nebesku kralestuu sgubiti,
inu ta paklenski ogen saslushiti,
odstopi tedai od te pregreche 6 b.
Taku napridesh vte uezhne kehe,
glihi uishi se stem greshnikam sgodi,
kateri sapoudi Boshie nadrshi.

Auf dieſe figur Khumbt auch der Todt. Aniezo volgen die Adams Kinder in waiſſen Hemetten angethan vnd vmbgürthet mit ſtablen in denen Händten verſehen. Khinen ihrer Seye (sic!) ſouüll manß haben Kan, aus welche doch etliche recitiren.

Filij Adae.

Ah Adam ti nash lubesniui ozha kai si ti sturu,
de si ti nash (sic!) boge otroke stem grishlam umuru, [45])
Skusi kateriga si ti sgubu toia nadolshnost,
inu naſs perprau uto uezhno sushnost,
De moremo tukai nuzh inu dan upiti,
oku ozhmo lete nebeſsa sadobiti.

Nach denen Adams Kindern ſolte gleich der Todt volgen, weillen, aber die erſte vnd anderte figur gar zu nahendt Khumen, Kan man alhier die Bruderſchafften ein ſetzen, alß

Schneider Brueder ſchafft. zween Englen mit ihren Instrumenten.

Angelus 1mus pedestris Calicem portans.

Leſsem leſsem ô zhlouek moi,
Spomisli kai ie sturu greh toi,
Js grenkiga pye Jesus keliha,
Sa uola tebe greshnika,
Keruaui pott od niega gre,
Sa tebe tozhi millu solsè,
ô zlouek (sic!) dokler se she sdrou, 7 a.
Sposnai dobroto Boshia prou.

Angetus 2dus. Marsupium portans.

O Zhudu zhes uſse Zhudesa,
Zhudite se ui Vnebeſsa,
Srebernikou tridesseti,
ozhe Judas sa Jesusa uſseti,
Diuiza Maria bi ga nadalla,
Sa uaſs volni suet nikar napredalla,
Ti greshnik tega pak predash,
Ter sa en Maihen losht ga kiekai dash,
Ô gresnik uezh uezh ie ureden,
leto dobru ue eden sleden,
leto ô gresnik prou premisli,
Ter mozhnu u Serze pertisni.

Haffner vnd Maurer Brueder ſchafft. Mit zween Engleu.

Angelus 1mus. funes portans.

O Maria ali uidish strike, 7 b.
mozhne terdne ter grosouitne,
is teme so Judie sueſsalli Stuarnika moiga,
ter lubesniuiga sinka toiga,
Ô Rozhize noshize presuete,
Koku se grosouitnu na krish respete,
Ô Greshnik lete ti odreshi,
inu nikar uezh ne greshi.

[45]) Ob strani opomba od poznejše roke: „muß 4 mal abgeſchrieben werden".

Angelus 2dus. gladium portans.

Stem mezham ie Petrus Malcuſsa ranu,
Jezus pak taistiga soio sueto mozhio osdrau,
Kir ie niemu to uho supet perstau,
ter ie niemu to sdrauie perprau,
ti pak greshnik Jesusa od martre osdrauish,
Kader se ti od toih grehou prozh odstauish.

Schueſter Brueberſchafft mit dennen zween Englen.

Angelus 1mus Virgam portans.

Sibe gaishle Angel noſsem,
tebe greshnik lubesniu proſsim,
Jenei hitru uezh greshiti,
inu nimash Jesusa sgrehi biti,
Kateri ie sate uſso soio kry preliu,
de bi tebi ô Greshnik ta uezhni leben sadobiu.

Angelus 2dus. Calumnam (sic!) portans.

Steber teshak in keruau,
nam kashe kar ie Christus sa nash (sic!) prestau,
8 a. K nemu grosouitnu terdu sueſsan,
pogledai zhlouek kakershno pruti tebi ima lubeſsen,
Ô greshnik leto imash ti uedti,
ter greuingo zhes toie grehe imeti,
Christus ie biu sa toio uollo grosouitnu tepen,
Shibami gaishlami inu shlafarnzam bien,
Ô zlouek (sic!) v iok preberni tuoi smeh,
Kir uſse leto ie sturu tuoi greh.

Pekhen Brueberſchafft mit zween Engeln.

Angelus 1mus Tunicam portans.

O Maria shalostna Mati,
pogledai inu se sazhni bati,
Angel sukno Christusoua neſsem,
Kateriga gre od pota keruauiga leſsem,
ô Gresnik pogledai to ti tudi,
ieno se skusi to ksueti pokuri obudi,
ter sdaizi toie smerdliue grehe imas Sapustiti
zhe shelish enkrat usueta nebeſsa priti.

Angelus 2dus. Clauos portans.

Leto so shebli spizhasti inu ostry,
Kateri so prebodli Jesusoue shilze inu kosty,
Stem kladuam so Judie Jesusa na krish perbilli,
Sniega suetih rok ieno nog ta sueta kry tozhilli,
8 b. Rezi smano gresnik, o Jesus moi,
koku je grosouiten Marter toi.

Fleiſch-Hakher Brueberſchafft, mit zween Englen.

Angelus 1mus. spongeam portans.

Christusoua vstiza sheina,
is grenkim sholzam bodo napoiena,

ti pak greshnik toim ustam odtergei,
inu Boshio Matro sheio inu spostam prou sposnei,
bodesh taku sitost sadobu,
ter uezhno Christusa lubu.

Angelus 2dus. scalas portans.

Pod krisham so Judie loithra postaulalli,
nashiga stuarnika truplu is krisha snemuali,
Kader ti greshnik od toih grehou doli iemlesh,
taku ti toiga lubeſsniuiga stuarnika is krisha snemlesh.

Schneider Bruederſchafft mit zween Englen.

Angelus 1mus. Coronam portans.

O zhudu prezhudna Crona,
Boga uisokiga na shona,
Is spiz inu sterna spledena,
ieno v Christusouo sueto glauo vbiena.
Maria iokai se millu, 9 a.
nigdar taziga se ni godillu,
ô greshnik iokai se ti tudi,
ieno toia greshno dusho gori sbudi,
tuoi greh ie uſsega tega kriu,
kateri ie Christusa taku skeruio obliu.

Angelus 2dus. Gallum portans.

S petelinam se nam kashe,
koku Peter trikrat lashe,
petelinouo (sic!) stima,
Petra kpokuri opomina,
ô greshnik tebe tud am tizhe,
ter k sueti pokuri klizhe,
odpre prou toia usheſsa,
taku poidesh vsueta Nebeſsa,
Diuiza Maria na pomozh klizhi inu proſsi,
katera naſs useli vserzi noſsi.

Figura 2da. 9 b.

Mors.

Die dritte Vorſtellung iſt der wegen der Adams Sündt Triumphirende auf den falben Pferdt ſitzende Todt, gekhröndt mit einen lorber Khranz bewaffnet mit einen langen Pfeill.

Mors auf den Pferdt in Figura.

Jest sem ta grenka smert iemenuana,
od teh uiſsokih Nebeſs na ta suet poslana,
iest imam te papeshe skoffae (sic!) korarie inu Cardinalle,
Zessarie firshte Herzoge groffe inu mogozhne kralle,
Tudi uſse kar shiuy na sueti,
imam pod moia oblast uſseti,
Ah ui greshniki skuste uashe ozhí odpreti
ter premislite kar shiuy more enkrat umreti,
dokler ste ui Boshia sapoud prelomilli,
Satu ste ui pod moia oblast stopilli,
Smertno britkust morete ui noſsiti,
inu skusi to oistro sulzo prebodeni bitti.

10 a. Todten Reyterey.

1. Der Todt mit der Reiß Yhr zu Perdt. 2. Der Pabſt. 3. Cardinales 2. 4. Ein Biſchoff. 5. Canonicus 2. in blaben. 6. Pabſtlicher Abgeſandter. 7. Canonicus in der Rothen. 8. Ein Pfarrer. 9. zwey Caplan.

Der Todt mit der ſann[46]). 10. Der Kayſer. 11. zwey Edlknaben. 12. Ein König. 13. Edelknaben zwey. 14. Archidux oder Erzhörzog. 15. zwey Electores[47]). 16. Ein Graff. 17. Ein Baron. 18. Herr vnd Landtman oder Nobilis prouincialis. 19. Edelmann oder
10 b. praenobilis. 20. Nobilis. 21. Ciuis ein Bürger. 22. Ein Suppan. 23. Ein Bauer. 24. Ein Petler.

Diſe iezt obengenendte reithen alle, der Pabſt, Kayſer und König allein, die anderen aber 3 in einer Rey, oder wie es ſich Sikht.

Die todten Compani zu Fueß. — Der todt zu fueß mit der Seenſen.

Jest sem slepa uender ulse vmorim,
inu smoio kolso ueliko shkode sturim,
bodi stari ali mladi kar pred mene pride,
bogat boshiz kmet shlahtnik obeden na odide,
Krall, zhesar (sic!) papesh ali uoishaki,
gmein mogozhni inu uerli ienaki,
ia ulsa mozh zelliga sueta kar shiuy,
To pod moio oistro kolso stoy,
Te ludy iest ulse sapishem.
Sgouorou ali proshne nigdar na ishem,
iest sem bres koshe sama kost,
Satorei namaram sa obenna uilsokost,
ah ui greshniki skuste uashe ozhi odpreti,
ter spomislite kar shiui more enkrat umreti.

11 a. Nach diſen volgen die andere Todt groß vnd Klein.

Lucifer.

Mit ſeiner Teyflichen Reyterey. 1. Der Teyfel greiff. 2. Der mit den Teufliſchen fahn. 3. Der Teufel mit den Paum. 4. Die 4 Teufel die verdambte Seel an einer Ketten fihrendt, naima recitiert.

Prekleta uhra inu zhals,
kir sem roiena billa,
prekleta pott taistih gals,
kir me ie Mati nolsila,
11 b. bulshi bi blu de bi se biu,
na suet rodui (sic!) en kamen,
koker en zhlouek kir pride shiu,
noter v paklenske Jame,
Prekleta bodi ta lubelsen,
vkatera sem se udalla,
Kir me ie vtako bolelsen
inu martre perpelalla,
Preklet bodi od mene usakh grech,
kir sem ga billa sturilla,[48])
Sakai sem ga dershalla sa en smech
ter sem mo peruolilla
Prekleta bodi ta drushina,
skatero sem hodilla,
O hudizhoua pokorshina
me ie uezhnu pahnilla,

---

[46]) Prvotno „Pfann“; pozneje p črtan.

[47]) Zraven besede „Electores“ je stala prvotno še nemška: „Erzhörzog“, a je prečrtana.

[48]) Pod to vrstico je opomba od poznejše roke (list 11a): „Nota bene. Figura Jnfernus quae facta est Anno 1734 ponitur in ordine tertia post fig: Mors personae sunt 3 duo Diaboli Lucifer cum socio et anima Damnata in Cacabo. Personae seu verjus accipiuntur ex locis alsignatis.“ —

Sdei so se meni te ozhij
alli preposnu odperle,
Kir nimam uezh umeni mozhi
Nebeſsa so se saperle,
oi mè; ô uezhnost uezhne dni,
morem tadai terpeti,
usaka Minutta se mesdi
ueliku lett gorretti,
och; taka nebom nikuli uezh
uidla oblizhie boshie,
leta ie vserze uezhi mezh
koker uſse martre inu oroshie,
oh; de bi mogla enkrat vmert,
bi otla she uezh terpeti,
alli pred mano beishy ta smert
morem uezhnu shiueti,
och greshni zhlouek spremiſsi (!) prou
de sem k meni na pridesh,
delei pokuro kir si srou,
Sakai smerti neodidesh.

5. Lucifer mit 2 Teufel. 12 a.

Lucifer.

Jest sem sam Lucifer ta preusetni,
Angel sem biu, Bogu sem shellu zhast oduseti,
Polle[49]) greshni zhlouek moia podoba,
Kai sa eno nastudinost sem iest sadobu,
to ie sturu en sam naglauni grech,
kir sem ga iest dershou le sa en smeh,
de sem iest taku spotliuu inu nasrezhnu padu,
Skusi preusetnost sem se iest zhes Boga uagou,
glich na zhasti sem bogu othu biti,
Satega uolla sem pa mougu v ferdamaine priti,
Moia lepota sem skusi en sam grech sgubu,
inu eno ostudnu oblizhie ene suine sadobu,
od Boga sem uekomei preklet,
uti paklenski martri s ketnami perpet,
ô zhlouek ti moia podoba spreglei,
inu toie naglaune grehe preshtei,
oku ie mene ena sama miſsu k hudizhu sturilla,
od Boga na uezhne zhaſse odlozhilla,
spremiſsli tudi moia grosouitnost inu ostudnost,
ter spouni uezhkrat na ta douga uezhnost,
sakai vsaki naglauni grech toia dusho kenimu hudizhu sturij,
ter ta podoba Boshia kmalu sgubij,
bodi ueſseu inu te lushte ushiuai,
grehe delei toie hude nauade naskriui,
Meni slushi inu ponishnost skashi, 12 b.
kar ie Bogu perietnu leto pa saurashi,
Taku bomo guishnu enkrat ukupai stalla,
ter na to paklensko uisho nauekomei pleſsalla.

Diſe Teufel recitiren, wie volgt.

Sdei sdei se bomo mi nad tabo mashuali,
tebe dauilli, martralli, inu teptalli,
Vpeklenskem ogne moresh ti sname uezhnu goreite,[50])
Zhes toia uola nasha peſsem peite,

---

[49]) Polle prvotno; poznejša roka je to popravila v pravilnejši: „Poglei“ ter prvotno obliko počrtala.

[50]) Ob strani pripomba: „muß 4 mall abgeſchriben werden“.

Peken si ti sa tui lohn sadobilla,
utem kier se nam toku sueistu shlusilla, (!)
Allegro; brathie; sketnami ia dobru ueshimo,
Snasech (!) kremplou ia uezh naspustimo,
Ona nas ima vnasich (!) martrach troshtat,
vgoreze (!) smolle se more snami Roshtat.

Volgen die 6 Groſſe Apoſtel in Rothen Khlaidern. 2. bueben Hosanna Singendt in waiſſen Khlaidern mit Ölzweigen.

Osana na uiſsokusti, [51])
katero mi poiemo shegnana is usti,
13 a. kateri pride is uiſsokusti,
Osanna mi ga zhastimo,
On ie shegnan koker Dauidou Syn,
Niega Jmme bo pa hualeno uekomei shnim,
Zheshen bodi ta kateri pride vimeni tega gospoda.

Christus Reithendt auf den Eſel.

Leſsem leſsem suete duṗhe pomagaite zirat donashni dan,
ieno sueſselam uashiga kralla po mesti pellite kir ie sam,
Potressaite uoliko, sakai iest uaſs morem skorei sapustiti,
satorei shelim ad (!) uash (!) ta sadnikrat ta zhast sadobiti,
Kir ta ie taisti od Boga hzhasti notri postauleni sadni dan,
kateriga more sposnati ta suet de ie uiſsoku dersan, (!)
Sa guishnu te ueſselle stime bode minille zhes en maihn zhas,
vtem kir na mesti te zhasti bom sashpotuan od uash (!).

Widerumb zwey bueben mit Ölzweigen. Widerumb 6. Groſſe Apoſtel mit rothen Khlaidern.

14 a. (Med listom 12. in 13. je vstavljen le polovico toliko širok list, kakor so drugi. Na tem dodatnem listu 7 kitic, (5 nemških, 2 slovenski) kojih vsebina je po smislu ista, kakor „Osanna na uiſsokusti.“ — Papir in pa roka, ki je napisala to besedilo, sta iz poznejše dobe.)

1: Lob Preiß vndt Auch ehren, ſingen wür
iezt Chriſto dem Herrn, OSanna, in der
Höhe, dein Lob wollen wür vermehren.

2: Mit öll Zweyg Dich grieſſen, mit bitt fallen
dir zu füeſſen, OSanna, in der Höhe, Deine
gnadt laß vber vns flüeſſen.

3: Dich alls wenedaiet, deiner Ehr die welt
ſich erfraüet, OSanna, in der Höhe, von der
ſindt haſt du vns befraüet.

4: Die Stim laß erſchallen, vnſern Näyen
König zu gefallen, OSanna, in der Höhe,
deine gnadt würſt geben vns allen.

5: Wür ſambt dich erkhennen, König vber
Jsraell dich Nennen, vns ſchüze, vndt beſüze,
dan die Herzen gegen dir Prennen.

6: Zlast mi skup poiema, tebi Christe hualla
daiemo, O Sanna, na visakusti, nashe grehe ti nam odpusti.

[51]) Ob strani pripomba: „muęß 4 abgeſchriben werden“ (!)

7: Mi tebe zhastima, knashmo krallv mi te
suollimo, naſs vishi, inv regire, te Serza podloshne sturima.

Finis.

Prazen je list. 14 b.

Figura Tertià. Coena Domini. 13 b.

Dieſe figur wirdt mit zween Pfertten geführt auf der ſeyndt 12 Apoſtel vnd Christus, bey welcher Pferdt Hoff bis Dato allezeit geben der Geſtrenge Herr von Khoſſen umb welche man bitten ſoll.

Christus.

Ah pershla ie moia uhra inu zhaſs,
de se iest bodem mougu lozhit od uaſs,
Kir sem iest uaſs uſseli mozhnu lubu,
de bi biu uam ta uezhni leben sadubu,
iest bi othu rad she dalie per uaſs ostati,
Kir pa se morem iest od uaſs podati,
moia lubeſsen pak tega nezhe terpeti,
de bi iest zellu iemu prozh od uaſs ieti,
ozhem tedai uſseli per uaſs prebiuati,
vstauti tega kruha uſselei per uaſs ostati,
Vſamite tadai to ie moie shiu tellu, 15 a.
kateru bode sa vosh (!) uolni suet terpellu,
uſsamite tudi ta kelih vkaterim ie moia praua kry,
ino premiſslite de uash moister sa uaſs rad Smert terpy,
Zhe bote s zhistem serzam iedli inu pilli,
taku se bote na uezhne zhase ueſselilli,
oku pak bote leto v naglaunim grehu preielli,
taku bote na uekomei upakli gorelli,
Ah shalost oh britkust moie dushize,
htebi Nebeski ozha shalostno klizhe,
Vſsy moi glidi so steshauami obdani,
kir iest uidem eniga sapelaniga med uami,
On bode mene moim saurashnikam zhes dau,
inu me tem Judam sa Trideſseti Srebernikou predau.

Petrus.

O Moi Joannes uprashi kodu bi iemu leta biti,
od kateriga ie on leto sazheu gouoriti,
on bi biu ureden de bi se semla odperla,
ieno niega taku nahualeshniga posherla.

Joannes.

Kodu ie taisti pouei nam kateri bi iemu to sturiti,
ieno tebe bi othu stem terpleinam umoriti,
koku bi leto sturu sa te dobrote,
kir si ga ti uſseu pod toie perote.

Iterum Christus. 15 b.

Eden smed uass duanaist kir sedij per miſsi smano,
bode sturu to ueliko pregreho nashnano (!),
Ta ie tega hudiza mozhnu poslushau,
inu bode na uekomei negouo martro pokushou.

Judas cum alijs Apostolis. [52])

Sem morebiti iest taisti od kateriga si sazheu gouoriti,
de bi iemu to ueliko pregreho sturiti, [53])
de bi iest tebe moiga moistra zhes dau,
ieno tem Judam sa trideſseti srebernikou predau.

Iterum Christus.

Ti sedai sam si kir si leto gouoru,
ti bodesh mene sto ueliko pregreho umoru,
bolshi bi billu uſselei tebi biti,
de bi se ti nebiu nigdar iemu na suet roditi,
Ti pak bosh mougu uſselei vpakli gorreti,
kir niſsi othu po moih beſsedah shiueti.

Figura Quarta.

16 a. 1. Ein Herr obriſter zu Pferdt. 2. zwey Felt-Wäbl ieder mit ſeiner Höldn: Part auf der öxel. 3. zway Tambar zu fueß, wie auch der Pfeiffer endtzwiſchen. 4. 12. Man mit ihren ſpiesſtangen zu drey. Die Halbete Granatirer Reyterey zu Pferdt. — Sambson. — 5. 12. Man mit ihren ſpießſtangen abermahl zu drey. — Widerumb die Halbete Granatirer Reyterey.

Figura Quinta. Sudor sanguineus.

Die Traurige Oelberg wird getragen von 16 Man auf welichen ſeyndt 6. Perſonen.

Christus blut ſchwizendt.

Ah shalost oh britkust ie uſse moie vde obdalla,
kir ta grosnost tega greha ie umeni postalla,
16 b. Vſsi moie glidi moreio keruaui pott potiti,
ia moio shalostno dusho skorei vmoriti,
Zella moia dushiza velizi [54]) britkusti stoy,
ieno moie truplu keruaui pott poty,
Ta mertuashki pott gre is uſseh vdou is sillo,
ieno obeniga ni kateri bi obioku millo,
Ah shalost, ah bridkust moie dushize,
h tebi ô Nebeshki oza (!) shalostno klize (!),
Polle uſsi moi glidi so shteshauami (!) obdani,
de bi le sadobu te greshnike kir so sapellani,
Ja moia dusha mertuashke teshaue terpy,
de bi le uſsi kletemo zloueko (!) h pomozhi bily,
Skusi moio britkust ieno keruaui pott,
tebi ich perporozhim ô Gospod,
Ta kelich kateriga si ti meni napiu,
potem kir ie Adam nasrezhno greshiu,
ga ozhem iest rad inu volnu spitti,
ieno uſsa moia kry sa greshnika prelliti,
de bi se temo zhloueku supet te nebeſska uratta odperle
ieno hudizu (!) is kremplou dushe sderle.

Angelus in Monte. Cum alijs.

Kai ti taku shaluiesh odreshenik tega Sueta,
toiga ozha spostuiesh (!) Nebeſska (!) uolla ie leta,

---

[52]) „Cum alijs Apostolis“ od poznejše roke.

[53]) Ob strani pripomba: „muеß 10 mall abgeſchriben werden“.

[54]) Pač „v velizi“?

Od Nebeſs ô Gospud htebi sem iest poslan,
keruaui pott bodesh potiu tebi dam na dan,
De skusi toi krish inu terpleine, 17 a.
bode iemo ta zhlouek soie saslusheine,
Ta krish inu te uelike rane,
tebe od Nebeſs leſsem poslane,
Ta kelich kateriga bodesh sdai piu,
bode temo zhloueku to uezhno ueſselie sadobiu,
Temu hudizhu is kremplou ih unkai uſseu,
ieno pred to nauarnostio otheu,
Terpe [55]) tadai uolnu ô Gospod,
Sa greshnike ta [56]) keruaui pott.

Angelus Primus.

Ah zlouek (!) prou toiga odreshenika pomisli,
ter negoui keruaui pott htoimu serzu pertisni,
Pogledei uſsi negoui udie so is keruio obdani,
Skusi katero bodo uſsi toi grehi oprani,
On tukai ueliko shello klezeoz (!) terpi,
de tebi inu uſsem greshnikam ta pomozh sadobi,
ah greshnik sapusti tedai toie posuetne lushte,
kateri sture toimo odresheniku uelike britkuste.

Angelus Secundus.

De bi iest biu is keruio ieno is meſsam obdan,
koker si ti ô reuni greshnik, kateri si sapellan,
od uelike shalosti bi solse iest preliu,
zhes to ueliko britkust katera ie on ushiu,
Varshe (!) tadai ô greshnik nad semlo skeruio pokrito,
spomisli kuliku taushent kapliz ie sa tebe prelito.

Angelus 3tius. 17 b.

Ô moi Jesus bodi ti od mene potroshtan,
htebi ie mene poslou ozha Nebeski (!) donas ta dan,
Ti reſs moresh keruaui pott potitti,
oku ozhesh greshnikam Nebeſsa sadobiti,
Terpi tadai volnu ô Gospod,
sa greshnike keruaui pott.

Angelus 4tus.

Glihi uishi sem iest mougu htebi priti,
de ti imash od mene potroshtan biti,
Ti moresh ta kelich serzhnu piti,
oku ozhesh te greshnike odreshiti,
Tudi moresh ta keruaui pott potitti,
ieno uolla ozheta Nebeſskiga napolniti.

Judas Jscariotha. Von dem Teufel geführt.

Judas.

Jest sem dougu spremishluuou komu bi ga predau,
padlu mi ie vserze de ga bodem Judam dau,

---

[55]) Prvotno je stalo: „Terpeti“, t. j. „terpe Ti“; vsekako je vkupe pisano; pozneja roka je „ti“ črtala.

[56]) „ta“ od poznejše roke vstavljen.

Nebom shnimi ueliku kupa dellou,
ter samu sa tridesseti srebernikou ga iem bom stellou,
Jest uam pouem de ie on uezh koker taushent lebnou ureden,
namaram iest sem tudi tech denariou potreben,
18 a. Kup ste tadai ui smano sturilli,
uam oblubim de bote Jesusa (!) uashe roke dobilli,
kateriga bote uidili de ga bom kushnu inu obieu,
Taistega bote shiher en sleherni preieu,
Sueshite ga inu gleite de uam na uide,
de potler ta urshah zhes mene napride,
Jest sem ga uam suestu zhes dau,
ter sa en maihen dobizikh (!) predau.

Judas zaguie

Prekleta bodi ta uhra inu ta dan,
Kadar sem iest biu taku resuesdan,
De sem iest moiga Moistra tem Judam zhes dau,
ieno skusi leto sem se sdusho ieno stellesam khudizhu podau,
Ô greshniki tukai ui od mene en nauk usamite,
ieno od tega greshniga shiuleina odstopite,
Jest pak s veliko britkostio morem upakli gorretti,
dokler nisem othu brumnu is Christusham shiuetti.

1. Hernach volgt ein Tambar (!) zu fueß.

2. Souüll bueben alß man haben Khan, vor die Juden in ihren aignen Khlaidern vnd angeschmirten geschichtern, (!) mit Priglen in Händten.

3. 4. Phariseer zu Pferd mit Rothen Khapen.

(4) Christus gefangen. Von 4. Grossen Juden geführt.

18 b. 5. Annas der Hohe Priester mit zween Leuiten zu Pferdt.

6. Chaiphas mit 2 Leuiten zu Pferdt recitirendt

Taiste besede katere sem pruti uam gouoru,
prauim Jest bolshi bi blo de bi se on skorei umoru,
de nabo en sapelauz nashiga folka,
ga ozhmo dati she drugim sodnikam v roka,
Kir mu stopio naprei lete prizhe,
ieno prauio de se on sa synu Boshiga klizhe,
Satorei kir on nam leto poterduie,
taku moremo rezhi de samiga boga preklinuie,
Na zuiblam de sposnate is uasho zhastio,
de ie on shudizham obseden mozhno,
morete lohku is tega doli usseti sami,
de obeniga bolshi mitelna sa nega ni,
Mi ga ozhemo h Pilatushu pellati,
de mi per miru morema she enkrat obstati,
Pilatus nam more na klizaine nashe sturiti,
inu nega hte smerti obsoditi inu umoriti,
ia sai bi po prauizi leto billu,
de se na krish obeisi negou tellu.

Pilatus reitendt mit 2. Edl Khnaben recitirendt.

Tega zhloueka ste ui meni sem perpelalli,
ieno taistega vmoie roke zhes dalli,

Jest sprashuiem negou shiuleine, 19 a.
toku na naidem h smerti sashlusheine,
Kir sdei to, sdei gunu ga iest uprasham
se ima odgouariti niemu sashaffam,
sakai ie on senkai perpellan,
inu vmoio oblast zhes dan,
kar ie mogu tadai on hudiga sturiti,
de iest sashaffam taistiga umoriti,
Sakai iest sem ga uprashou kie ie on hodu kie ie biu,
per meni se ie skasou dakonza poterpeshliu,
Tedai pellite ga kherodeshu sakai on bo shellan,
uidit inu uprashat, kir ie niega deshellan,
Nai Herodesh potler della kar se mu sdi,
Zhe ie ureden smerti nai ga umori,
iest na snaidem nad nym takushne kriuize,
oku lich ta folk umoriti niega silno klizhe,
zhe shelte mertuiga taku ui sturite,
shiuiga usemlo sakoplite.

Ein Edelknab zu Pferdt mit der gieß Pekh Käindl, der ander mit dem Handtuch. — Volgen zwey Phariſeer zu Pferdt. — Chriſtus In waiſſen Khlaidt von 4. Juden geführt.
Herodes zu Pferdt mit zween Edlknaben, recitirendt.. 19 b.

Dougu zhaſsa sem shellu tebe posnati,
sdei moresh tudi ti mene poslushati,
ieno na moie uprashaine odgouor dati,
skusi to ozhem iest toia mogozhnost sposnati,
moresh uedit, de imam zhes te uſso oblast,
satorei dei meni koker Judouskimo krallo ta zhast,
she tebe ozhem iest prou sposnati,
ieno toio hudobio folku nasnaine dati,
iest mo ozhem dati eno bellu oblazhillu,
kateru bode niega kenimu norzu sturillu,
kir pred mano obeniga zhudesha sturitti nozhe,
sakai se tudi hualli de mo ie uſse mogozhe,
le prozh tadai is duora spred moih ozhy,
de nebo mogu golufati tech ludy,
Pilatushu ga supet nasai pellite,
Tankai niega na nouo satoshite,
Nai sturi kar ie senim norzam sturiti,
de bi ga lih pustu brez milosti umoriti.

Alhier Mag man auch 6. Creuz züehe , vnd 6. Disciplinanten ſezen, wan man mit der zall gfolgen Kan, doch iſt beſſer alhier ſoliche aus znlaſſen.

Figura 6ta. 20 a.

Flagelatio Christi. Diſe Figur iſt beſezt mit 5. Perſonen vnd getragen von 16. Man.

Judaeus Primus.

Hola Bratie pogleite to terda shilla,
koku se mu bode okuli herbta ouilla,
ozhem ga taku resmesart koku eno shiuino,
de le bomo saslishali kai ima sa eno stimo.

Judaeus 2dus.

Le uedre po herbtu de bode ufse odpertu,
is gaishlami restepeno inu is ostrogami resbodeno,
negou diaine ie letto billu, kateru ie ufse to dobro saslushillu,
de se bode to negouo truplu is keruio potillu.

Judaeus 3tius.

Pusti ti mene ter poglei kai iest snam,
iest mu ozhem ufso negouo kosho resbiti sam,
On ne bode obenimu zhloueku mogu podoben biti,
Taku mu ta lepo shlusbo (!) sturiti.

Angelus Primus.

Ah ti restergana rosha inu sazmakana zloueska (!) podoba,
to gaishlaine ie tebi sturillu leta uelika nadloga,
20 b. Ah de ni obenna strella othella od Nebefs priti,
inu temu nausmilenimu gaishlainu en konz sturiti,
vfsi ti Angelzi kateri htoi shlushbi moreio perprauleni biti,
bi bili iemelli ô Jesus na toie pouelle leto sturiti,
alli toia naisgruntana Milost ni leto perpustilla,
temuzh rada sa te greshnike kry prelilla.

Angelus 2dus.

Ah ti pregreshni zhlouek kam ti toia pamet obernesh,
de sam sebe uteh posuetnih lushtah sagernesh,
Poglei kai toiga odreshenika kosta toia dushiza,
spouni na negou gaishlaine koku se on uiza,
ti na leto mallo alli zhel (!) nezh na ahtash,
temuzh po toih smerdliüich shelach trachtash,
alli spomisli de leto ufse terpleine od tebe pride,
de so restergani ufsi toiga lubiga Jesusa glidie.

Volgen aniezo die Disciplinandten vnd Creuz-züeher Nach der Proportion.

Figura 7ma Coronatio.[57])

Auf diſer Figur ſeyndt 7 Khnaben, vnd wird getragen von 16. Mann.

21 a. Angelus Primus.

Ah shalast preuelika oh skriunost pokrita,
ah milost Boshia ie skriuio polita,
Ti moi Jesus se pustish sternam kronat,
ieno malu kateri spouni tebi sa to lonat,
To zhisto inu suetu oblizhie,
katero ufse greshnike k sebi klizhe,
Je na israzheno strashno ieno grofsno plauo,
ter od shlakou inu tepeina ufse keruauo.

Angelus 2dus.

Oh Greshnik spremisli toih grehou ostudnost,[58])
ter poglei na toiga odreshenika pohleunost,
koku shpotliu ie on kronan inu sapluan,
de leti biu supet unebefsa perpellan.

---

[57]) „Coronatio“ od druge, poznejše roke.

[58]) Od poznejše roke je pri tej vrstici ob strani pripisano ime: Mattias debelak“.

Angelus 3tius.

Ah ti zhastito oblizhie katero si nash uſseh Angelzou trost inu ueſsele,
obudi tech greshnikou serze inu shele,
oh greshni zhlouek spouni na Jesusauo spotliu sanizhuaine,
ter poslushai tech Judou grosnu shentuaine.

Angelus 4tus.

Oh milost Boshia kai sturi ta lubeſsen toia,
de dushe tech greshnikou odreshish skriuio soia,
sternam se pustish kronat inu sanizhuati 21 b.
sgnusobo pa toie suetu oblizhie opluati,
Bodi tebi ô Jesus uezhna zhast inu hualla
ui uſsi greshniki pa zhastite tega Nebeshkiga kralla,
Kateri ie skusi soia martro inu terpleine,
uam uſsem sadobo obiunu saslusheine, [59])
Skusi katero ste Nebeſsa sadobilli, [60])
kir bote boga na uezhne zhase zhastilli.

Judaeus Primus.

Pollè moi brat nashiga krala,
koku mu bode leta ternauo krona lepo stalla,
On ozhe nash kral biti,
Sa tega uolla ga ozhmo is ternoua krona zhastiti,
de usaki bode mougu uidit negoua zhast inu hualla,
katera mu bode ta ternoua krona dala,
On ie nashe firshte sanizhuou,
sam sebe pa pouikhsuou (!),
nasho uero doli tlazhu,
drugo pa nasnano naprei ulazhu.

Judaeus 2dus.

Lubi moi Aron na kollena padi dolli,
ter mu figo usobe pomoli,
Sakai enimu takushnimu se to raima,
de se mu na takushno uisho perklaina,
koker enimu lashniuimu kralo,
bodesh uidu koku mu bode uſse leto lepo stallo,
Ter ternoua krona inu spotliu scepter se niem lepo shika, 22 a.
ta restergani nagudni plaish nai si ga sam saflika.

Judaeus 3tius.

Na kolenih ô lubesniui bratie iest klezhim,
ter mu norze inu figo usobe mollim,
koker enimu ternoumu krallo uſsa zhast dam,
on pa sedy koker en lipou Jesus sam,
Ah lubesniui bratie kronaitega frishnu,
de bodeio sposnali uſsi kai sa en kral je on biu resnizhnu,
On ie le nashe ludy sapeluou,
inu eno nouo uero poterdou,

---

[59]) Tako prvotno. Poznejša roka je zadnji dve besedi tega stiha prečrtala in nadomestila s „to Nebesko Shouleine“.

[60]) Poznejša roka je zadnji dve vrstici tega govora (4. angelja) črtala.

Sternam se pustish Kronat inu Sanizhuati
Sgnusobo pa toie Suetu oblizhie opluati,
Bodi tebi ô Jesus uezhna Zhast inu hualla,
ui ussi greshniki pa Zhastite tegu Nebeshkiga Kralla,
Kateri ie Skusi soia martro inu terpleine,
uam ussemsadobo ~~obiuna Sasluscheine~~, to Nebesko Shouleine
Skusi Katero ste Nebessa Sadobilli,
Kir bote baga na uezhne Zhase Zhastilli.

Judæus Primus!

Polle moi brat nashiga Krala,
Koku mu bode leta ternauo Krona lepo stalla,
On ozhe nash Kral biti,
Sa tegu uolla ga ozhmo is ternoua Krona Zhastiti,
de usaki bode mougu uidit negoua Zhast inu hualla,
Katera mu bode ta ternoua Krona dala,
On ie nashe firshte Sanizhuou,
Sam sebe pa pouikhsuou,
nasho uero doli tlazhu,
drugo pa nasnano naprei ulazhu.

Judæus 2dus

Lubi moi Aron na Kollena padi dolli,
ter mu figo usobe pomoli,
Sakai enimu takushnimu se to raima,
de se mu na takushno uisho perklaina,
Koker enimu lashniuimu Kralo,
bodesh uidu Koku mu bode usse leto lepo stallo,

List 21 b posnet po izvirniku.

keni uredni zhasti inu huali,
Smo niemu scepter uroko, ieno krono na glauo dali,
Tukai pogleidaite nashiga uelikiga preroka,
ter premislite negouo ternouo boroka,
On se ie hualu de ie boshy syn,
alli negoua huala bode skorei konz uſsella inu spomin.

Volgen aniezo die Disciplinanten, vnd Creuz züeher, nach der Proportion.

Figura Octaua.

Hyeronimus recitiert.

Ah Jesu iest sem te uelikokrat ishalou,
Ti pak se mene pred tem peklam ohranou,
Jest sdei posnam ta suet te lushte iest sauershem, 22 b.
me ie shou de tolkain lett sem biu temo poduershen,
Ah sdei! Ah sdei! sposnam dobroto inu gnado toio,
de se me shenkou ta dan de sposnam pregreho moio,
Tebe sem ô Jesus Ah uelikokrat pregreshou,
Mene[61]) se pak ô Jesus uelikokrat saneshou,
is serza morem rezh debe lich iemou pogubitte,[62])
de nezhem nigdar uez (!) moiga Jesusa ishalitti,
Ah Jesus koko ie to de se mene saneshou,
koko ie mogozhe blo de martre se odneshou,
Sdai pa is sherza (!) proſsem treshe to nebo ume,
ta semla nei na noshe sonze nei she sapre,
bolshe de iest umeriem koker de bi iest spet,
biu vgrehe pogroshen ti pa na krish respet.

Volgen alhier erſten die Eremiten mit denen Rothen Creüzen auf denen örlen ſchwarz angethan. Anderten Etliche Disciplinanten noch der Proportion.

Figura Nona. Ecce Homo. Diſe Figur wird getragen von 20. Man auf welcher ſeyndt 6. Perſon.

Pilatus. 23 a.

Pogleite ludie ali ie zhloueku podoben leta,
kateri ie od nog da glaue pouhen spota,
Kateriga ste ui taku groſsnu oderli,
ieno nausmileno negou shiuot odperli,
ia sdei bi se uam iemu she enkrat smilit,
ienu nikar niega tolkai hte smerti silit,
dokler sedai nima uezh podobe sa krala biti,
ieno per letem smiram bi ga iemeli pustiti.

zweey Juden.

Na krish ga postaui krishaiga,
ienu nikar ueliku nasparaiga,
dokler on periatu ie teh greshnih ludy,
ieno greshiti shnimi se na samudy.

Widerumb Pilatus.

Vsamite tadai ui nega,
ienu krishaite lega,

[61]) Zadnji e je od pozneje roke prečrtan.
[62]) Od pozneje roke popravljeno v: „pogublen biti“.

dokler per niemu nanaidem obene kriuize,
ieno per uaſs obenne postene prauize.

Phariseus.

Ja nasha sapoued ozhe leto,
de on ima umreti sato,
dokler on se ie syn Boshy delou,
ieno tolkain od nesh sapellou,
23 b. Eh krishaiga ino k smerti ga obsodi,
de on nam ne bode k vezhi skodi,
ienu oku ti niega shiuiga pustish,
taku postaue zeſsarioue nadershish.

Widerumb Pilatus.

Tadai morem iest po uoli uaſsi ga k smerti obsoditi,
oku ozhem iest per Zeſsariu she vgnadi biti,
Tukai si roke Pilatus omie in potem bere vrtl. [63])
Poslushaite uſsi urtl zhes zloueka tega,
ieno uashih greshnih rokah v oblasti imeitega,
dokler Jesus Nasarenski sapelauz tech ludy,
tako nei se zhes niega ta sodbo (!) sgody,
kateri ie sanizhuauz nashiga zaſsaria,
inu koker en fous (!) Meſsias keruizhnu shraia,
katero uſse od uishih ie sadosti sposnano
ter on inu negouo diaine ie kte smerti obdano,
kateriga na to spottliuo mesto uun pelite,
inu med duema resboinika na krish ga perbíte,
Tukai Pilatus palzo prelomi inu pred Christusa uershe,
potler supet recitira. [64])
Alli iest moie roke nadoushnu umiem,
ienu tega prauizniga kry shaluiem,
Satorei ui od letega bote teshku raitingo dalli,
ieno tem seplenskimu (!) ognu da gerla stalli.
24 a. zweey Juden abermahl.
Nai zhes naſs ieno nashe otroke se negouo kry snide,
de le on enkrat kti spotliui smerti pride.

Angelus Primus.

Leſsem leſsem pogledai ô zhlouek moi,
ienu spouni kam ie perprau Jesusa greh toi,
od tau da glaue ie nega uſsega restergou,
inu is gnade ie tebe naspodobnu uergou,
Kodo se ne bode ktemu mozhnu sazhudu,
Pilatus ie to nadolshno Jagne kte smerti obsodu,
kateri sdei mozhnu per sercu se smili,
te Judie ozhio imeti mertuga poſsilli.

Angelus 2dus.

Ô Zhudu zhes uſse zhudesa ie leto,
de syn Boshy ie restergan sato,

---

[63]) Uprizoritvena opomba. V originalu je med to vrstico in med prejšnjo ter sledečo malo več prostora, nego sicer.

[64]) Kakor gori: uprizoritvena opomba.

de bi mi uſsi sato osdrauleni billi,
nega mozhnu ktemu ta lubeſsan silli,
ieno ti greshnik she leto nasposnash,
de bi poslushou negouo stimo inu glaſs,
ter ti niega she snouiz is pilatusham zhes dash,
sa eno kratku ueſsele inu spaſs.

1. Volgen 4. Phariſeer mit zwarzen hüetten zu Pferdt.
2. Wirdt geführt der wogen beladen mit 2 Kreuzen für die Schacher.
3. zwey Schacher werden geführt zuſamen gebunden von denen Juden doch nicht gerukht.

5.[65]) Veronica pedestris. 24 b.

Ô Prezhisto oblizhie Boshie koku strashnu si ti resdianu,
s shlaki skriuio snagnusobo uſse obdanu,
na katerim uſsi Angelzi se namoreio sadosti nagledat,
inu obeden zhlouek toie lepote spodobnu pouedat,
Polle ô Greshnik toiga odreshenika,
inu spouni na toia pregreha uelika,
toia perua nadoushnost supet sadobiti,
ie mogu soia reshno kry preliti.

6. Christus daß Creuz züehendt.

Tres uel duo Judaei ex parte dextra tot ex parte sinistra.

Judaeus dextrae Partis.

Brathie nashe, inashku se dersitte,
Korasnu ga hsebe potegnite,
Nei nam plazha, kar ie on pregreisheu,[66])
inu ueidou kadai ie zloueka odreshou,
tu ie on se sdauni sashlusou,
Sekai des ti hudiga ie on muid nami obudou.[67])

Judaei sinistrae Partis.

Mi ga rukamò, ui ga tepite,[68])
frishnu fige mu usobe mollite,
Kir on nei oteu naſse gosposke spostuati,
ga mi ozma spotliuu sapluati,
Na Caluario ga frishno ullizimo,
koker foush krailla na khrish perbimo,

---

[65]) št. 4 je izpuščena.

[66]) Ob strani te vrstice opomba: mueß 2 mahl abgeſchriben werden.

[67]) To vrstico so večkrat popravili. Najprej je poznejša roka prečrtala vso vrstico in napisala nad zadnjo besedo „hudobo“. Potem je pod prvotno vrsto napisala ta-le stih: „Sakai dosti hudiga ie on medname obudou.“ Še pozneje je drug korektor napisal na poseben listek:
„Christus Baiulans Crucem post Fig. 13. Duo Judaei. Judaeus 1. Dexterae partis.
Brathie naſshe, Jnasku se dersitte,
Korasnu ga hsebe potegnite,
Nei nam plazha, kar Je on pregreishu,
Inu ueidou kadai Je zloveka odreshou,
Tu Je on se sdavni sashlusou,
Ker Je on medname sadosti hvdiga obudov.“

[68]) Ob strani pripomba: „Mueß 2 mahl abgeſchriben werden.“

Na tem krishu ga ozhmo umoriti,
ieno toku nashe uigshe resuefseliti.

25 a. Mater Dolorosa Comitans Christum Baiulantem.

Ô Salost preuelika,
poglei zlouek tuoiga odreshenika,
Skai senimi tesauami ie on obdan,
hte smerte toku grosnu pellan,
Ta theshki krish more on uleizhe,
zhe vozhe tebe suoio gnado obleizhe,
Ti Judie ga snagami teptaio,
Ti Fariserij ga sa Boga nasposnaio,
Pilatus ga ie hte smerte ferdamau,
To sodbo ie sturu ta grech Adamau.
Vun ie; on more vmreite,
Na Chrisauch gaugah ie nemu uefseite,
Spomisli tedai ô Greishnikh mui,
Kai ie on terpou sa ta grech tui,
Salui smano zhesh negouo martro inu smert,
De bo tebe ta Paradish odpert.

Maria Magdalena.

Ô Salastna Mati Maria Diuizha, (!)
Spumne na tuoio Isuolena Dushiza,
Jeinai toku mozhnu saluati,
zhe nozhes (!) te smerti zhes dati,
Shei (!) ueish de ie Jesus sebe to Martro Isuoleu,
Sa odresheine nashe hsoimu ozhetu moleu,
Jest sposnam tuoio shalost uelika,
Ta spotliuo smert moiga odreshenika,
25 b. Sateigauole iest stabo saluiem,
zhes pregreicho moio mozhnu klaguiem,
Pothrostanu uendar bode serze tuoie,
Sakai ta martro ie tu Isuelizhaine moie.

Maria Salome.

Ôh grosno sodbo te Judauske prouizhe (!),
Praemishlite toisto moie lube sestrizhe, (!)
Jesus bo hte smerte pellan po keruizhe (!),
zhe uozhe sadoste strite te Boshie Prauizhe, (!)
Pogleide, koku se on stem krisham omahuie,
Jenu ta Greshnikh semu under le posmuhuie,
Ô Maria koku tebe letu toku mozhnu tu serzhe (!) prebode,
Kir ta zlouek nasapusti suoie hudobe,
Jest selim (!) posmalu raishe vmreite,
koker pak uezh ute pregreiche siuete.

Maria Cleaphe et altera Maria.

Ô Greishne Dushe ufse kupai tezite,
szernam guantam se snami oblizhite,
Pomagaite nam zhes nasiga moistra saluati,
soushmi nafso pregrecho obiokati,

katera ie Jesusa k Smerti obsodilla,
Ta teshki krish na niega rame nauallilla,
Jeno kier mi nemu namoremo pomagati,
ozhmo zhes nega smert shalostno klaguati.[69])
die halbethe Reye Reyterey. 26 a.
Longinus in Equo, longino non facile comodatur
aequus proinde debet â Magistro peti.

Longinus recitiert.

Sdei se uidi, kai pomaga tebi toie gouorieine,
katero ni drugiga bilu koker en pustu sdeine,
Rekozh de si syn eniga prauiga shiuiga boga,
ienu drusig nemaio uerieti koker tebe samiga,
Ja prouizhno so te ksmerti obsodilli,
ieno na ta krish spodobno so te perbilli
dokler ti si menu ueliku ludy ksebe perdrushiti,
inu ti sam moresh od mene is sulzho preboden biti,
de prou od toiga sapeluaina bom en konz sturiu,
ieno de keruizhnu nafs nebosh[70]) uezh uzhiu
Nobeden[71]) na rezhi de se ie potaiu,
ieno de na krishu ni umorien biu,
Tukai ga prebode inu sposna soia pregreho.
Oh iest nasrezhni zlouek koku sem hudobnu sodou,
de sem serze prauiga boga is sulzo prebodu,
is kateriga to uezhno shiuleine ludem suira,
inu moia dusha sa uola greha hudizh poshira,
ali ah ti usmileni Jesus kai[72]) ie meni sturiti,
de bom mougu gnado inu usmilene sadobiti,
iest sposnam de ti si en praui vsmileni Bog,
ter te profsim sbrishi ti meni ta moi greshni douh,
katero imate tudi ui ufsi greshniki sturiti,
oku ne ozhte na uezhne zhase pogubleni biti.

Figura Decima. Christus in Cruce. Dife Figur führen auch 2 oder 3 Pferdt 26 b.
noch der proportion, vmb welche ſich der Proceſsion Maiſter vmbſehen mues, zu dero direction 4. oder 6. Mann.

Magdalena.

Sdei sdei ali preposnu, iest iest sem Christusha vmorilla,
se prestrashim grosnu, peklenske Martre saslushilla,
morem iest sposnati inu obstati, dei ti meni ô Christe tolku mozhi,
de sadosti ie ugrehih spati, preliuati solse is moich ozhi,

---

[69]) Po tej vrstici sledita še dva stiha, ki sta bila pri prepisavanju napačno semkaj dostavljena:

„Na tem krishu ga ozmo umoriti,
inu toku nashe uigshe resueseliti.“ (fol. 26 a.)

Prim. zgoraj (fol. 24 b : Judaei sinistrae partis. — Pozneje sta bila ta dva stiha prečrtana.

[70]) „Nebosh“ prvotno; poznejša roka je pretvorila to v „nabosh“.

[71]) „Nobeden“ prvotno; pozneje v „nabeden“ pretvorjeno.

[72]) Prvotno napačno: „ . . . Jesus sa uole greha ie meni sturiti;“ iz „sa“ je je napravil korektor „kai“, naslednji dve besedi (uole greha) pa je prečrtal. —

de iest bodem sposnalla,
moio pregreho obiokalla,
sposnam de sem iest to sturilla,
skusi pregrecho tebe na krish perbilla,
Satorei odpusti ti meni,
oblubem sdei iest tebi,
ozhem taushentkrat mertua biti,
koker uezh tebe reshaliti.

Cupido vnter dem Creüz. [73])

Europa.

Jest sem skosh martre toie,
vsheu odreshene moie,
27 a. sato kene huale Danashne dan,
moie serze tebe uolno zhes dam,
sdusho ieno steleſsam ozhem tebe schlusitte,
Sa eniga prauiga serza tebe lubitte,
proſsem skuse toio Martro ieno sueto kry,
moie podlosne pod toio brambo skry,
de bodo tebe is serza lubille,
ieno enkrat te nebeſsa sashlusille,
iest sa to ô Jesu pred tabo sdai klezhim,
ieno ushe moie podlosne perporozim.

America.

Tebe iest morem hualo date,
de si ti mene dau sposnate,
katera ie ta praua uerra,
katera to nebu odperra,
iest niſsem uredna billa,
men to shem sa shlusilla,
Pod krisham ta trost shnaite,
po letem vnebeſsa poite,
sa to lubeſsen se tebe sahuallem,
Jesusa uselei vserzhe ohranem,
tebe ozhem suesta bitte,
nigdar tebe ishalitte [74]).

27 b. Asia.

Jest padem dolle pred ta krish,
sa huallem sa gnado toio,
de si ti donesh ureden strish,
Isuelizhash to dusho moio,
ti se mene vto barko usheu,
te praue kersanskhe uere,
Ker se she na krish ispeu,
ktero se per Paulo berre,
ozhesh suelizat ushe ludi,
katere so na zhelem suete,
ta milost nezh na pogubi,
po sapoudech ie tedai shiuete.

Affrica.

Zhlo da mene ie dashla, ta milost ne preposno,
de se lih shem bla shashla, ute pregrehe dosto grosno,
Vte naiouere sem sheuella, toku ueliko taufsent let,
dokler se ie perpelalla, kershanska barka na ta suet,
Sdei iest padem predte dolle,
zhella Affrika smano stri,
Sa to milost se sahualle,
Kershansko uerro pozhesti.

Nach der Creuz Figur volgen 1 der halbete Thaill von der Neyen Reyterey. 2. 14 Eraemiten. oder aber khnaben mit denen Rothen Creüzen vide n: 71. [75])

28 a. Figura 11ma. Mater septem Dolorum. Diſe Figur wird getragen von 16 Man wierdt beſezt mit 5. Perſonen.

---

[73]) Od poznejše roke je priprisana opozornica: vide n: 110". —

[74]) Pod to vrstico je zapisala poznejša roka: „Nauta. vide n: 123. in fine."

[75]) Od „oder aber" pa do konca vrstice je poznejša roka pripisala.

Maria.

Ô shalost moia preuelika,
Sa uola Jesusa moiga lubiga sinka,
Kadar uidem nega sueta glauo,
taku raineno inu keruauo,
Mene sturi od shalosti upitti,
ieno od sous moie ozhi shalitti,
Kadar pak gledam niega suetu oblizhie,
leto me k iokainu shalostno k sebi klizhe,
to ufse niega restergano sueto reshno tello,
katero ie poprei koker to sonze billo,
Leto da meni urshah ufselei iokati,
ieno se premillo htemo plakati,
Ô Greshnik leto ti k serzu prou pelli,
ieno dershi utoich mislich ufselei,
Katero bode sturillu od toich grechou odstopiti,
ieno smano to nebesko kralestuu sadobiti.

Angelus Primus.

Js Maria shalostno iest vmed martrah stoim,
od velike shalosti kumei shiuim,
Ta grenka smert nashiga isuelizharia premishluiem 28 b.
ieno is Maria nad taistim is serza shaluiem,
Ter ti greshnik ufse leto slishish,
ieno sobeno shalostio napremislish,
Videozh de sa toia uolla ie na krishi vmeru,
de ie tebi inu ufsem greshnikam ta peku saperu,
Ah zlouek prou ta shalostno mater premisli,
ieno nie ueliko shalost k serzu pertisni,
Pogledai shalostio ie Nie dusha obdana,
skusi katera pa bode toia dusha oprana,
ona tukai velika shalost terpi,
de tebi greshnik to odpushaine sadobi.

Angelus 2dus.

Ô Maria ti preshalastna Mate,
koku ti greshni ludie malu maraio sate,
Videozh ufsa obiokano pod krishem stati,
ienu obeden tebe lefsem na pride iskati,
Js tabo toiga lubefniuiga synu shaluati,
ienu sa odpushaine niech grehou se iokati,
H katerimu ti milostno se poflifsash uabiti,
de skusi leto bi mogli te nebefsa sadobiti,
Ah shalost oh britkust te shalostne diuizhe,
grede unkai shnie trupla inu shalostne dushize,
Ja ufsi nie glidi so steshauami obdani,
de bi le sadobilla te greshnike kir so sapellani,
Ona sheli de bi se nym te Nebeshka uratta odperle,
ieno hudizhu is kremplou nyh dushe sderle.

29 a

Cupido.

Kdo ie biu uoisak letta
katere ie premagou Boga,
Boga toku mozhno raniu,
Nobeden ni toko mozhen biu,
koker ta lubesen uelika,
ie suesalla bres usega strikha,
Tega kter namore ranen bitte,
Se ie pustou od mene suesatte ieno ranitte,
Sa ta grech sadoste strite,
tega suesanega odreshite.

Joannes.

Ô moi Moister Jesu Christe,
guishnu ostaneo befsede taiste,
Raishi ozhem shiuleine pustiti,
koker tebe nikar lubiti,
Prute tebi moie serze gory,
kateru ie usgalla toia reshna kry,
Kateri sazhne tebe enkrat lubiti,
Se namore uezh lubefsen ogafsiti,
Tudi per meni more gorezha ostati,
ieno ozhem moie serze v toie diati.

29 b. 1. Volgen aniezo noch Etliche Creüz ziecher ſo man hat oder Disciplinanten hernach.
2. zwey Edl Khnaben einer Tragt an einem Polſter den Scepter der andere die Cron.
3. Dauid mit der Harpfen.

Lubi moi ozha inu Boch,
Pomagi ti meni smoich nadloch,
Kadar smislim taku me ta iok silli,
Satorei se ti ô milostni Buh zhes me smilli,
Sposnam de sem ta grech pred tabo sturu,
Satorei si ti moi folk skugo pomuru,
Prou tadai ufsa ta nadloga zhes me pride,
Nei se zhes me ufselei toia Sueta uola snide.

4. Ein Edl Khnab den Mantel tragendt.

Figura 12ma. Archa Foederis.

Wirdt getragen von 4. Leuiten, welche mit zween Leuiten beglathet (!) wird die den Rauch faß halten.

30 a. Figura 13ma. Sepulchrum Domini.

Daß Grab wierdt getragen, von 14 Man welche allezeit geweſſen Seyn Burger auß der Gmain, mit Rothen Khuthen angethan. Darbey gehen 6. Raths Herrn tragendt die 6. Windtlichter in ſchwarzen Mandtlen. Nach den volgen die Herrn Musicanten wie auch die Hochwürden Herrn Herrn Geiſtlichen Herr Pfarrer etc: welche Müeſſen eingeladen werden.

zu Lezt
Volgt daß Volkh.

Za tem besedilom je uvrščen najprej obširen, v nemškem jeziku sestavljen seznamek skupin ali „podob“ („Figuren“), kakor so bile razvrščene v sprevodu: torej nekak scenar („listae particulares pro ordinantibus“). Iz tega posnemamo, da so bili uvrščeni v 6., 7. in 8. skupini „Disciplinanten vnd Kreüz züeher nach der Proportion“, a v 11. „etliche Kreüz züeher“. Dostavek „nach der Proportion“ kaže, da se je število menjavalo in so jih morali porazdeliti med navedene štiri skupine. Tam so tvorili vselej zaključek. Bili so zadnji ostanki javnih spokornikov, ki so se pojavili v raznih časih na razne načine. Po Valvasorju (XI., 695) soditi, so bili „Disciplinanten“ ljudje, ki so se bičali, a „Creuzzüher“ taki, ki so nosili križe v tem sprevodu.

Da je imela loška procesija svoj uzorec najbrže v ljubljanski sem omenil že gori v zgodovinskem uvodu. To domnevo podpira, rekli bi lahko celó po-

trjuje — primerjanje njenega vsporeda z ljubljanskim. Vzemimo tiskani ljubljanski program, ki so ga dobivali gledalci in udeleženci v roke, da so mogli umeti pomen posameznih skupin. Pri roki mi je izvod, natisnjen l. 1713. v Mayrjevi tiskarni.[76]) Primerimo posamezne skupine in uverili se bomo, da so loške odvisne od ljubljanskih.

Ljubljanski tiskani izvod l. **1713.**:	Loški rokopis iz l. **1721.** :
1. Der mit dem feuerigen Schwerd bewaffnete Rach-Engel ... Gen. 3. v 24.	1. Daß Paradeys.
2. Der Art-Geist des Menschlichen Geschlechts in den eng-gebogenen Rippen deß Weltherschenden Todt eingeschrenkt ... Heb. 9. v. 27.	2. Der Todt.
3. ... der aufgerissene Höllen-Rachen ... Apoc. 14. v. 10.	3. Daß Nachtmall.
4. Der wenige Apfelsaft ... drucket mit solcher Todt-Angst das Lieb-brinnende Hertz Christi, daß das ausgeschwitzte Blut-Bad alle Glieder dessen heiligsten Leib überschwemmet ... Luc. 22. v. 45.	4. Sambson.
5. Der von den Güttern deß Glücks ... ausgezogener Husitischer Fürst, Job. 1. v. 12 ... mit schmertzhafftisten Außsatz geschlagen. Job. 2. v. 7.	5. Das Blut schwizen.
6. Der schönste aus den Menschenkindern entraubet der Kleider wird angebunden ... mit wüttenden Geissel Streichen biß auff die Bein zerrissen. Matth. 27. v. 26.	6. Die Gaislung.
7. Die mit Dörnern eingewundene Lilijen eröffnet ihr Goldtragende Schooß zu einem Ehren Thron der verliebten Braut in hochen Liedern. Cant. 2. v 2.	7. Die Crönung.
8. ... ein Cron geflochten, damit das Haubt deß Heylands der Welt ... umbzuzainen. Matth. 27. v. 29.	8. Hyeronimus.
9. ... Ps. 41. v. 8.... Hebräischen Wölffen ... daß sie durch das ... Crucifige ... Pilatum bezwungen.	9. Ecce homo.
10. Abraham besteiget den Berg ...	10. Christus am Creuz.

[75]) Vspored za l. 1701. ki ga je imel pokojni pl. Radics, je izginil brez sledu. Dasi se je menjavala vsebina vtoliko, da so vstavili sedaj več prispodob starega zakona, sedaj manj, in da so privzemali včasih tudi simbolične primere iz klasične dôbe, je ostal osnovni ustroj gotovo isti. Celó naslov je moral biti precej stalen. Na izvodu iz l. 1713 slove: Kurtzer Begriff deß bitteren Leyden und Sterben Unſers ſüſſeſten Heylands, und Erlöſers JESU CHRISTI, Welches Per Figuras & Figurata in der gewöhnlichen Charfreytags-PROCESSION, In einer Hertzoglichen Haubt-Stadt Laybach, Von denen P. P. Capucinern unter den eyffrigen Schutz und Verwaltung der Hochlöblichen Bruderſchafft Redemptoris Mundi, den andächtigen Zuſehern, wird vorgeſtellet. Im Jahr 1713. LAYBACH, Gedruckt bey Johann Georg Mayr, einer Löbl. Landſchafft in Crain, Buchdrucker. — Izvirnik je last knjižnice kn.-šk. duh. semeniščа v Ljubljani. V roko sem ga dobil s pomočjo vlč. g. kons. svetnika V. Steske in g. špirituala A. Stroja; obema gospodoma izrekam za trud svojo iskreno hvalo.

11. . . . Sambson . . . zucket . . . die Grund-Saullen . . . und stürtzet in die Klauen deß Todts . . . Judic. 16. v. 30.	11. Maria sieben Schmerzen.
12. Der am Heylwürckenden Stammen des Creutzes angeschlagene Urheber deß Lebens. Joan 19. v. 34.	12. Die Archen.
13. Die vom Schwerd Simeonis tieff verwundete Königin deß Himmels . . . . leget in ihre . . . Schooß von dem schmehlichen Creutz-Holtz abgelösten Sohn . . .	13. Daß heillige Grab.
(14) Folget das heilige Grab.	(14) —

Iz tega primerjanja sledi torej, da je obema vsporedoma večina prizorov skupnih, to pa:

1713 (Ljubljana		1721 (Loka):	1713		1721
št. 1.	=	1.	št. 8.	=	7
„ 2.	=	2.	„ 9.	=	9
„ 3.	=	—.	„ 10.	=	—
„ 4.	=	5.	„ 11.	=	4
„ 5.	=	—.	„ 12.	=	10
„ 6.	=	6.	„ 13.	=	11
„ 7.	=	—.	„ (14)	=	13

Največ prispodob je ostalo; a nekatere so prišle na drugo mesto, nekaj jih je pa izostalo. Tiste, ki jih pogrešamo, so bile večjidel iz tipologije vzete predpodobe starega zakona (Job, visoka pesem, Abraham); ostal je samo še Samson. Razen teh je odpadla tudi po prosti fantaziji sestavljena skupina odprtega pekla. Nadomestile so jih pa na novo vstavljene: zadnja večerja (št. 3. l. 1721), sv Jeronim (št. 8.) in skrinja zaveze (št. 12). Vspored se je vsako leto malo predrugačil. To nam dokazuje razlika med ljubljanskima vsporedoma iz l. 1701 in 1713. O prvem imamo poročila (Costa v Mitt. d. hist. Ver. f. Krain, 1857 in njegovi uporabljevalci, drugi je ohranjen in nima marsičesa, kar je imel prvi. Še jasneje je to za Loko. Tudi tukaj so dali najbrže vsako leto tiskati vspored na isti način, kakor v Ljubljani. V našem rokopisu nimamo samo besedila recitacij, pesem in obširnega scenarja za l. 1721, ampak tudi dva vsporeda za leti 1727 in 1728. Pisec jih imenuje „Periocha“ in to ima isti pomen, kakor „Kurtzer Begriff“. Prvi izmed njih (za l. 1727) ima naslov: „Der Höchſt Glorwürdiger Liebß Triumpf Welcher durch die zwey Welt Kindige, berümbte Kämpfer, den verliebten Christum, vnd der Sündt An dem traurigen Chorfraytag, in der Hoch=Chur=Fürſtlichen Statt Lagth Vnter dem Eyfrigen Schuz, der Hochlöblichen Bruederſchafft Sanctissimi Corporis Christi, Vorgeſtelt wird. Durch die Erhwürdige P. P. Capuziner Anno 1727. den 11. Aprill.“ Jasno je, da je služil tu za uzorec ljubljanski tip teh vsporedov. Skupin ima dvanajst: 1. Izgon iz raja. 2. Smrt. 3. Zadnja večerja. 4. Samson. 5. Krvavi pot. 6. Bičanje. 7. Venčanje s trnjem. 8. Sv. Jeronim. 9. Ecce homo. 10. Krist na križu. 11. Žalostna M. B. 12. Božji grob. To v nemščini pisano vsebino zaključuje 24 slovenskih stihov. Prvih 16 je namenjenih za samospev, zadnjih 8 pa zboru (list 38 b):

Poglei Christian zhe ni letto
uelika gnada Boshia
De skos Martro Christusovo
odreshen se od ogna
Poklizan biu suez drugeme
uan ste Haidouske uere
Saslusou to suelizane,
te praue kersanske uere
Europa ieno Affrica,
moreio na snane date
tudi Asia ieno America
moreio dones sposnate

De kersanska vera je bla
katera iech ie reshilla
ieno ushe scup suelizalla
od pekla odreshilla,
Alle zu ſamen.
Ach huallo mi tebi damo
na krish respette Boh
ieno te supet proshemo
bode ti nash Gospod
tuoie gnade ohrane nash
nam dei tuoia pomozh
de na pride zhes nash
ta peklenska uezhna nozh.

Naslov drugega vsporeda za leto 1728 je ta-le: „Der Einzig Glorreiche Niemahlen von der Alten Welt Erhörte Sig. Welchen der Sohn Einer von allen Makhel der Sündt befreüter Jungfrau von der liebe erfochten. Damahlen da er vnter denen Höndten ſeiner feündten ſeinen geiſt aufgeben. An dem Treurigen Chorfreitag, in der Hochfürſtlichen Statt Laagkh vorgeſtelt. Vnter dem Eyfrigen Schuz der Hochlöblichen Bruederſchafft SS: mi Corporis Christi, vnd bemüheung deren Ehrwürdigen P: P: Capucinern Anno 1728 den 26. Merzen." Ima pa 13 skupin. 1. Izgon iz raja. 2. Smrt. 3. Zadnja večerja. 4. Samson. 5. Krvavi pot. 6. Bičanje. 7. Venčanje s trnjem. 8. sv. Jeronim. 9. Ecce homo. 10. Krist nosi križ. 11. Krist na križu. 12. Žalostna M. B. 13. Božji grob. Ob sklepu: O: A: M: D: Gl:

Zanimiva podrobnost je 6. točka l. 1727; tam trdi pisec, da je prelil Izveličar 6666 kapelj krvi, in 6. točka l. 1728., da je prejel Krist pri bičanju 6666 udarcev, kar je nedvomno v zvezi z „disciplinanti".

Za temi vsporedi je seznam oblek in orodja, ki se je rabilo pri procesiji in pa, kakor sem že gori omenil, več vabilnih pisem, ki so se razposlala vsako leto sosednim župnijam.

Koblar imenuje (Izvestja, II., 114) vrsto župnij, katere so bile povabljene na procesijo. Te je vpisala poznejša roka na vzorec takega vabilnega lista za ljubljansko procesijo. Temu zgledu so sledili tudi loški kapucini. Kakor v Ljubljani so prevzeli tudi v Loki bližnji sosedje sodelovanje pri obhodu. Med vabilnimi uzorci se nahaja list, brez letnice in brez označbe kraja; pisan pa je bil nedvomno v Loki, kakor svedoči njegova vsebina. Na obratni strani tega lista so zaznamovane vasi v obližju Loke in bratovščine tega mesta, katerim so bile prisojene posamezne skupine. Ta seznamek slove:

1 mam figuram aedituis. Bratouska.
2 dam: Retezhe inu goreina vash. Paradiſh.
3 tiam: Shabenzhenam. Ta bili koin.
4 tam: Gostezhe. pungert inu hoſta. S: Hieronymus.
5 tam: Godeſhiz inu lipiza. Immaculata conceptio.
6 tam: Sminz inu u Bodole to mestu Jeruſalem.
7 ma: vehitur. [78])
8 va: Dorfarje inu zerengrob. kervavi put.
9 na: Peunu, Moskrin, inu vester. S. Duha stari dor inu virmash. [79]) kiha.
10 ma: Peunu, Moskrin, inu vester. [80]) gaiſlaine.
11 ma: Stadi (!) dvor inu virmash. kronaine.
12 ma: Sterna inu veſterga. Pilatushova.
13 ma: Suha inu Trata. Christus na krishu.

[78]) V besedilu pisma je označena ta skupina: „7. Coena Domini vehitur".

[79]) Tako je bilo prvotno pisano; pozneje je druga roka prečrtala vse, razen besede: S. Duha. Ta vas torej velja za to skupino.

[80]) „Vester" prečrtano.

14 ma: Binkel in Perfare, shalostna mati.

15 ma: pustouzhi inu venzarje. Arcezo.

16 ma: gospudam purgorjam. Bushi grob.

Da so nosili „božji grob" meščanje, to se opira neposredno na ljubljansko navado. V tem vabilu nahajamo prošnjo župnikom, da naj dobé ljudi, ki bodo nosili križe: Item admonendi pro Crucis bajulatione et pro eremitis" — o „disciplinantih" ali bičarjih ni več besede. —

Procesija se je vršila — po besedilu 3. vabilnega lista v rokopisu — veliki petek ob 4. uri popoludne. — Po vsebini 4. vabilnega uzorca so prosili kapucini mestnega župnika, naj vpliva na gospodarje, da počedijo ceste, koder se pomika sprevod in naj okna razsvetlé.

Ta procesija je bila s početka nedvomno resno zamišljena spokorna in svečana prireditev. A bila je vsekako tudi tvorba svojega časa, s katerim je prišla in izginila. Dasi ima v liturgiji svojo prvotno korenino, se je vender opirala pri svojem pojavu v Ljubljani l. 1617. in v Loki l. 1721. na oblike, ki jih je zasnoval duh zadevnega časa. Te oblike imajo dolgotrajni razvoj v preteklosti, kakor smo dokazali. Vendar so se oslanjale te vrste procesij ponajveč na južne običaje, ki še dandanes živé, četudi v modificirani obliki. A besedilo je posebnost, ki jo nahajamo samo pri srednjeveških romarskih potovanjih, pri bičarjih in pri pol liturgičnih pol dramatičnih „autos". In tem poslednjim je po svoji obliki naša procesija najbližnja sestra. —

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

(Schluss.).

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

Im gleichen Monate gelangte in Idria eine Mitteilung des Intendanten R. Desmalets in Laibach zur Verlautbarung, welche jeden Bewohner mit Abscheu und Schrecken erfüllen musste. Handelte es sich doch um die Vergebung der Zimmermannsarbeit und der Eisenbeschläge zur Herstellung der Guillotine in Laibach. Die Übernahmsbedingnisse lagen in der Sekretariatskanzlei der Intendanz zur allgemeinen Einsicht auf.

VI.

Die Operationen Napoleons gegen Russland sind bekannt. Gegen Ende 1812 lag seine Armee erfroren in den Steppen Russlands. Napoleon und seine Generäle beeilten sich neue Krieger zu werben, Pferde und Kriegsmaterial aufzubringen, denn das drohende Kriegsgewölk ließ keine Zeit mehr übrig.

Ein Hauptaugenmerk richtete die französische Regierung auf die Beschaffung von Kavallerie. Diese sollte durch freiwillige Angebote aufgebracht werden.

Über diesbezügliche höhere Weisungen fand am 4. Februar 1813 unter dem Vorsitze des Gallois im Beisein der Mairie-Adjunkten Kanduč und Treun, des Sekretärs Kagnus und anderer Räte eine Munizipalrats-Sitzung statt. Nach Verlesung des Zirkulares des Subdélégué von Adelsberg vom 1. Februar durch den Mairie-Sekretär, welches den Wunsch des Subdélégué enthielt, dass auch Innerkrain gleich anderen Städten und Gemeinden Frankreichs zum Beweise seiner Anhänglichkeit Sr. Majestät einige berittene und equipierte Mann anbieten, und dass zur Dekkung dieser Auslagen die wohlhabenden Einwohner jeder Mairie und sohin jene von Idria 350 Francs beitragen mögen, feuerte Gallois die Munizipalräte noch besonders zur Grossmut an.

Das Resultat der Zwangssammlung waren 524 Francs, ausser den Munizipalräten ließ sich zu einer freiwilligen Spende Niemand herbei und jeder entrichtete nur den anrepartierten Betrag. Gallois gab 100 Francs.

Noch bevor der Munizipalrat den vorgenannten Beschluss fasste, lief von der Subdelegation die Mitteilung ein, dass der General-Gouverneur die Stellung von 600 Husaren, die zu den Anerbietungen der Kantone dienen sollten, in Kroatien anbefohlen und zugleich die Equipierung und Montierung eines jeden Husaren auf 2000 Francs festgesetzt habe. Dem Adelsberger Kreise waren die Kosten für 6 Husaren mit 12.000 Francs anrepartiert, wozu jede $^1/_4$ und $^1/_8$ Hube des Kreises $3^1/_2$ Francs beisteuern sollte.

Infolge der für die Franzosen ungünstigen kriegerischen Ereignisse drangen die französischen Behörden auf schnelle Eintreibung der Steuerbeträge und der Steuereinnehmer hatte in dem letzten Jahre nicht mehr Zeit, selbst zur Steuereinhebung zu erscheinen. Er beauftragte wiederholt den Gariboldi mit dieser Einhebung und Zusendung der Steuerbeträge.

Wie ausgesogen die Bevölkerung der Mairie Idria war, beleuchtet die Mitteilung Gariboldis an den Steuereinnehmer vom 26. März 1813 zur Genüge. In dieser Mitteilung wird erwähnt, „dass man bis zu diesem Zeitpunkte nicht im Stande war, die Kontribution für zwei Monate einzubringen, indem die Leute ganz ohne Geld sind".

Aber die französische Steuerschraube kannte keine Rücksichten. Der Steuereinnehmer schrieb dem Gariboldi, dass in einigen Gegenden die Zahlungen sehr schlecht gehen, dass aber ein Erfolg zu verzeichnen ist, wenn die Rückständler stark mit Exekution belegt werden; wenn also dieses die Herren in Idria auch wünschen, so dürfen sie nur mit der Steuer im Rückstande bleiben.

Nachdem im März 1813 Villefosse, der Inspektor des kais. Korps der Staatbergwerke, das Werk in Idria besichtigte, war vom Minister des Innern eine Volkszählung für die Mairie Idria angeordnet. Diese fand am 18. und 19. Juni statt. Am erstgenannten Tage umfasste die Zählung die Häuser in Idria von Nr. 1—200, am 19. Juni von 201 — Schluss. An den nächstfolgenden Tagen kamen die umliegenden Ortschaften an

die Reihe. Jedes Haus musste einen Sachkundigen in die Mairie-Kanzlei entsenden, wo die Zählung vorgenommen wurde.

Am 13. Juni 1813 musste ein Te Deum für den Sieg bei Liezen abgehalten und dem Volke die Absicht dessen bekannt gemacht werden.

Nun nahte der Geburtstag Napoleons, welcher zum letztenmale in Krain gefeiert werden sollte. Der Subdélégué in Adelsberg beauftragte Gallois, dieses Geburtsfest in feierlicher Weise zu begehen und die Mairiebewohner hieran Teil nehmen zu lassen. Er verwendete sich gleichzeitig beim Intendanten wegen Anweisung von 20—25 Francs zur Deckung der Auslagen hiefür.

Am 15. August 1813 als am Geburtsfeste Napoleons wurden gleich beim Anbruche des Tages Pöllerschüsse gelöst. Um 10 Uhr versammelten sich alle Administrationsbeamten und die Munizipalräte von Idria und verfügten sich unter Pöllerschüssen in die Pfarrkirche. Stadtkaplan Matthäus Kerschmanz hielt eine dem Feste angepasste Rede, welche mit dem Wunsche für Napoleons Glück endigte. Dann wurde ein solennes Hochamt und das Te Deum gesungen. Da wegen der regnerischen Witterung keine öffentlichen Spiele zur Unterhaltung des Volkes veranstaltet werden konnten, wurde abends im Adlergasthause den jungen Leuten ein Tanz erlaubt, und jedem $^1/_2$ Mass Wein nebst Brot über Anordnung des Gallois unentgeltlich verabfolgt. Die Unterhaltung dauerte bis 3 Uhr früh.

Den Administrationsbeamten gab Gallois ein herrliches Diner, bei welchem es an Toasten an Napoleon und die Kaiserin nicht mangelte.

Während dieser Toaste, Glück- und Segenssprüche war die österreichische Armee bereits im Anmarsche gegen Illyrien. Gallois erhielt am 9. September früh einen aus Krainburg datierten Tagesbefehl des Vicekönigs über einen am 28. August 1813 angeblich erfochtenen Sieg der Franzosen über die Verbündeten. Er ließ diesen Tagesbefehl durch den Mairieadjunkten Freyer sofort verlautbaren. Diese Verlautbarung musste jedoch bei der Lage der Dinge und umsomehr Zweifel erregen, da nicht einmal der Ort des angeblichen Sieges angegeben war.

Gallois und die übrigen französischen Werksbeamten erhielten anfangs September von dem aus Laibach nach Triest abgegangenen, richtiger geflüchteten General-Gouverneur auf ihre Anfrage, was bei einer bevorstehenden Gefahr zu tun wäre, die Weisung, sich bis zur weiteren Weisung nach Görz zu begeben. Am 3. September verbreitete sich in Idria das Gerücht, es wären in Altosslitz der Pöllander Mairie, vier Stunden von Idria, bei 80 Mann österreichischer Jäger eingerückt, was unter den Franzosen in Idria Schrecken und Furcht erregte. Diese unerwartete Nachricht bewog die französischen Werks-Beamten, sich samt ihren Familien unter Mitnahme aller Rechnungen und des Geldes um Mitternacht teils der Strasse nach, teils über die Gebirge nach Görz zu flüchten. Tags darauf erfuhr man, dass die Nachricht unbegründet war und von der Pöllander Mairie für Lack nur 3 Schlachtochsen und etwas Hafer verlangt worden sind. Es erfolgten tagtäglich derlei Nach-

richten, die sich aber nie bestätigt fanden. Am 6. September sind die Beamten Hollander, Valentin, Rosenberg und später die übrigen wieder zurückgekehrt.

Am 15. September 8 Uhr Früh kamen 150 kranke französische Soldaten in Idria an, für welche Wagen in Bereitschaft gehalten wurden. Die Soldaten wurden gleich wieder fortgeschafft. Die von der Subdelegation in Adelsberg geforderten, täglich nach Loitsch zu stellenden 6 Wagen zum Transport kranker und verwundeter Franzosen besorgten wechselweise die umliegenden Ortschaften. Auch musste die Mairie Idria 8 Schlachtochsen für das französische Militär liefern. Kaum waren diese Schlachtochsen abgeliefert, als die Sendung weiteren Schlachtviehes angeordnet wurde. Gallois berichtete dem Subdélégué, dass er mit äusserster Anstrengung nur vier Ochsen erhalten konnte. Ungeachtet dessen verlangte der Délégué binnen 24 Stunden weitere 13 Ochsen; es konnten jedoch nur je ein Ochs in Vojsko und Jeličenvrh aufgebracht werden. Die Mairie berichtete nun, dass sie sich ausserstande befinde, künftighin nur einen einzigen Ochsen noch zu liefern. Auch Fuhrwerke waren nicht mehr aufzutreiben.

Einer Requisition von 34 Zentner Weizen nach Adelsberg und je 102 Zentner Heu und Hafer nach Laibach konnte nicht sofort entsprochen werden, worauf die augenblickliche Einlieferung dieser Verpflegsartikel mit dem befohlen wurde, dass die Mairie bei Nichterfüllung binnen 24 Stunden die unnachsichtliche Abordnung eines Kavallerie-Detachements zu gewärtigen habe.

Der französische General Ruggierie verlangte vom Subdélégué in Adelsberg täglich Nachrichten über alle im Adelsberger Distrikte vorgekommenen Ereignisse, vorzüglich jene, über die Bewegungen der österreichischen Truppen. Aus diesem Anlasse wurde Gallois angewiesen, alle in der Idrianer Mairie vorkommenden Ereignisse sogleich anzuzeigen. Er musste mittelst Eilboten über alles, was in der Mairie und an deren Grenzen vorging, täglich Bericht erstatten und die Verfügung treffen, dass am 21. September 30 Bergarbeiter zum Strassenbau nach Birnbaum abgehen konnten.

Indessen drangen die österreichischen Truppen immer tiefer in Illyrien ein; bei diesem Umstande stellte der französische Werksdirektor Gallois an die General-Intendanz in Laibach mehrere Anfragen, ob die in Idria erliegenden Merkurialien weiter versendet werden sollen; er erhielt aber von derselben immer beruhigende Weisungen und gab demnach keine Ordre zu deren weiteren Versendung.

Die nach Triest führende Kommerzialstrasse war durch die oftmaligen, unvermuteten Ausfälle der österreichischen Truppen zur Fortbringung der Merkurialien unsicher und die Verlegenheit des Direktors Gallois wegen Fortbringung der Produkte wuchs von Tag zu Tag. In dieser Verlegenheit gab er am 28. September den Befehl, die Merkurialien, welche in 444 Zentner Quecksilber und 110 Zentner Zinnober im Werte

von 93.948 fl bestanden haben, auf Saumpferden von Idria über Schwarzenberg und Zoll bis an die Görzer Kommerzialstrasse fortzuschaffen. Noch an diesem Tage wurden 58 Zentner Quecksilber nach Schwarzenberg gebracht.

Am nächsten Tage, d. i. den 29. September, flüchtete jedoch Bergdirektor Gallois samt den übrigen französischen Beamten aus Idria unter Mitnahme des französischen Archivs. Zu dieser Flucht beorderte er die Mairieeinwohner Martin Kos, Andreas Kogej, Laurenz Močnik und Georg Sorz, welche dieselben mittelst Fuhrwerk über Görz nach Treviso brachten und am 10. Oktober dort entlassen wurden. Nach der Entfernung der französischen Beamten von Idria unterblieb die weitere Absendung der in Idria noch vorrätig gebliebenen Merkurialien nach Schwarzenberg; die Fortbringung der 58 Zentner Quecksilber wurde nicht weiter betrieben und so geschah es, dass das nach Schwarzenberg abgeführte Quecksilberquantum dortselbst liegen blieb. Hievon wurde dem am 1. Oktober in Idria eingerückten österreichischen Uhlanen-Oberleutnant von Dombrowsky die Anzeige gemacht und er gab sofort Befehl, dass dieses Quecksilberquantum wieder nach Idria geschafft werde, was am 5. Oktober auch geschah.

Bei dieser Gelegenheit hat sich Gappelhutmann Anton Hribar besonders hervorgetan; er übernahm freiwillig die Rolle eines Kundschafters und seiner mit Lebensgefahr verbundenen Mitwirkung war es zu verdanken, dass das bereits nach Schwarzenberg gebrachte Quecksilber gerettet wurde.

Als am 1. Oktober 1813 die in Idria befindliche feindliche Besatzung des 84. Regiments den österreichischen Infanterie- und Kavallerieabteilungen in der Stärke von 300 Mann das Feld räumen musste, strömte das Volk von allen Seiten herbei und empfing die österreichischen Truppen mit Jubel und Vivatrufen. Hiebei zeichnete sich Handelsmann Mathias Albrecht besonders aus. Unter anderem zerstörte er den an Stelle des gegenwärtigen Adlers am Adlergasthause befindlich gewesenen französischen Adler und beauftragte einen Maler mit der Herstellung eines österreichischen Adlers auf seine eigenen Kosten, was in Gegenwart der österreichischen Offiziere auch sofort geschah. Das Bild ist fertiggestellt worden, die Zahlung leistete jedoch die Werkskassa und die Jahreszahl 1813 auf dem heutigen Bilde deutet auf diese Begebenheit.

Gleich beim Einrücken der österreichischen Truppen in Idria wurde der pensionierte 66 jährige Grubenhutmann Anton Zazula den Offizieren als verdächtig angezeigt und beschuldigt, dass er die den entflohenen französischen Beamten gehörigen Effekten, wie auch die kostbarsten Sachen versteckt und mit dem Gallois einen heimlichen Briefwechsel unterhalten habe.

Auf diese Angabe hin wurde Zazula am 3. Oktober um Mitternacht nebst seinem Sohne, Markscheider Anton Zazula, durch die Polizei- und Militärwache aus dem Bette abgeholt und zu den Offizieren geführt.

Er wurde einem Verhöre unterzogen und da er das ihm zur Last gelegte Verbrechen leugnete, wurde er auf eine erbärmliche Art mit Stockstreichen behandelt. Zwei Tage darauf wurde er wieder verhört und da er die Schuld nicht eingestehen konnte, so wurde er mit der Drohung in Ketten gelegt, dass er in einer Stunde erschossen werden wird. Da man ihm jedoch keine Schuld beweisen konnte, wurde er am nächsten Tage wieder frei gelassen. Gekränkt über diese Misshandlung beabsichtigte Zazula eine Beschwerde bei Sr. Majestät gegen das Militär einzubringen. Er wurde jedoch vom nunmehrigen Maire Kanduč bewogen, das zu unterlassen und die Beschwerde dem Grafen von Hohenwart in Adelsberg einzusenden, welcher die Angelegenheit dem F. M. L. v. Radivojevich zu übergeben versprach.

Gleichzeitig mit Zazula und seinem Sohne wurden auch Gariboldi, Franz Schäber, Magazinsgehilfe, Franz Reichel, Chyrurg und Johann Petelin, Bergarbeiter, gefänglich eingezogen. Dem Gariboldi wurden seine Papiere durchsucht, worauf er den nächsten Tag wieder enthaftet wurde, dasselbe geschah später auch mit den übrigen Verhafteten.

In der Absicht des Landwehrhauptmannes Bruder, des Meerfeld-uhlanen-Oberleutnants Otto von Dombrowsky und des Leutnants H. Goldstein des Reisky-Infanterieregiments war es gelegen, sich des Privateigentums der geflüchteten französischen Beamten zu bemächtigen, wozu sie, wie sie vorgaben, besonderen Auftrag hatten. Da ihnen angezeigt wurde, dass auch Gariboldi diese Effekten aufbewahrt hatte, sandten sie den Maire Kanduč mit mehreren Trägern zu ihm ins Haus mit der Forderung, ihnen auf Befehl des Hauptmanns Bruder sogleich alle dem Paissé und Alfons Desarts gehörigen Sachen zu übergeben, was Gariboldi auch sogleich tat. Desgleichen wurden in der Wohnung des Paissé die noch dort befindlichen Sachen, welche er dem Gariboldi und seinen Hausleuten hinterlassen hatte, durch den Maire hinweggetragen.

Das gleiche versuchte Kanduč beim Pfarrer Baron Rauber, welcher aber für die bei ihm befindlichen Sachen ein Pauschale in Geld den Offizieren gab.

Da Gallois eine Stuffensammlung beim Markscheider Anton Zazula aufbewahrt hatte, wurde auch diese abgenommen. Neben Zazula konnte auch der Bergarbeiter Johann Petelin keine hinlängliche Auskunft über die verborgen sein sollenden, dem Gallois und Hüttendirektor Paissé gehörigen Preziosen angeben und auch dieser wurde mit Schlägen gezüchtiget.

Alle abgenommenen Sachen wurden in das Adlergasthaus zusammengebracht, wo die Offiziere wohnten und dort an verschiedene Parteien veräussert.

Die Effekten des Desarts reklamierte sodann dessen Frau Marguerite. Sie schrieb dem General Grafen von l' Espine, dass ihr Mann längere Zeit in Genua weilte, wo ihn kritische Handelsumstände zwangen, seine Lebensstellung aufzugeben. Er nahm sodann die Stelle eines Ma-

gazinsinspektors beim Bergwerke in Idria an und als die österreichische Armee herannahte, befahl ihm der Direktor des Etablissements, mit ihm und den übrigen Beamten abzureisen; sie und die Kinder schickte er nach Italien, während die Möbel und sonstige Effekten in Idria zurückgeblieben waren. Da sie ohne Hilfe und Existenzmittel war, bat sie den General um Zurückstellung dieser Effekten.

Schon am 3. Oktober erhielt die Mairie Idria die Mitteilung, dass Franz Graf von Hohenwarth, k. k. Kämmerer und Gubernialrat mit der Leitung des Adelsberger Kreises betraut wurde, welcher nun die Entfernung aller französischen Adler und die sofortige Versammlung des Munizipalrates anordnete, um denselben von den fröhlichen Ereignissen in Kenntnis zu setzen; zugleich ordnete, er ein Dankfest für den kommenden Sonntag an. Den Deserteuren musste sogleich nachgespürt und alle auffindbaren Militärrüstungen und Munitionen nach Adelsberg abgeführt werden. Die Mairie musste 2—3 Boten Tag und Nacht in Bereitschaft halten. Für die Einlieferung eines jeden feindlichen Soldaten war eine Taglia von 6 fl festgesetzt.

Auch wurde angeordnet, dass alle Amtsgeschäfte in derselben Ordnung, wie sie unter der französischen Verwaltung stattfanden, provisorisch fortgeführt werden sollen.

Der Maire Kanduč ließ im Namen der Stadt dem Gubernialrat Grafen von Hohenwarth nachstehendes Schreiben zugehen:

„Mit grenzenloser Freude habe ich aus Ihrer hochgeschätzten Zuschrift entnommen, dass Seine Majestät der Kaiser Franz der Erste geruhet haben, Hochselben die provisorische Leitung des Adelsberger Kreises anzuvertrauen. Ich werde mich samt den Herren Munizipalräten äusserst bestreben, Ihren erteilenden Aufträgen vollkommen Genüge zu leisten. Wir sind der mit Sehnsucht erwarteten und erwünschten Gelegenheit froh, unsere Anhänglichkeit an Seine Majestät, unseren erhabenen Kaiser Franz den Ersten durch die genaueste Erfüllung unserer Pflichten beweisen zu können, um uns des besondern Vertrauens, welches Hochselben in uns setzen, würdig zu machen.“

Am 9. Oktober als am Vorabende der festgesetzten Feierlichkeit wurde mit Kanonen- und Pöllerschüssen der Anfang derselben angekündigt; dann gieng der Zug mit der ganzen Feldmusik durch die Stadt, wo Gross und Klein versammelt war und wobei sich unter Jubel und Vivatrufen alle Freudenbezeugungen äusserten.

Tags darauf noch vor Tagesanbruch wurden wieder Kanonen- und Pöllerschüsse zur Ankündigung des feierlichen Tages gelöst. Um 10 Uhr Vormittag versammelten sich die Ober- und Unterbeamten des Bergwerkes, der Maire mit den Munizipalräten und anderen Honoratioren, wie auch die älteren Vorsteher der Bergleute in Uniform mit ihrem vergoldeten Werkzeug, Schlägel und Eisen in der Hand, in dem oberämtlichen Ratssaale, von wo aus sich die Versammelten unter Voraustragung der Bergfahne im feierlichen Zuge mit dem provisorischen Oberamts-

präsidenten in die Pfarrkirche begaben. Während dieses Ganges erdröhnten fortwährend Schüsse. In der Kirche hielt Stadtkaplan Jakob Karze an die zahlreiche Versammlung eine Ansprache, worin er die Pflichten der Untergebenen gegen Gott und ihren Monarchen besonders ans Herz legte. Die geistreiche Rede endigte mit Glück- und Segenswünschen für Kaiser Franz. Es folgte sodann ein solennes Hochamt und das Te Deum. Nach dem Hochamte gelangten 150 Laib Brod an Stadtarme zur Verteilung. Abends um $^1/_2$7 Uhr war wieder Zapfenstreich mit einer allgemeinen Illumination der Stadt, welche sehr imposant ausfiel. Besonders zeichneten sich die ärarischen Gebäude und zwei Gasthäuser aus. Unterdessen ging ein Schützenkorps aus eigenem Antriebe durch die Stadt und gab unter Vivatrufen durch Abfeuerung der Gewehre Salven, was besonders vor jedem kaiserlichen Adler, welche sämtlich vom Maler Ignaz Scherowitz neu hergestellt und in einem Kranze prächtig beleuchtet waren, wiederholt wurde. Im Gasthause zum schwarzen Adler wurde eine Unterhaltung veranstaltet, wozu die Werks- und Mairiebeamten, Munizipalräte und andere Honoratioren in grosser Zahl erschienen waren. Dieselbe dauerte bis 4 Uhr in der Früh. Die Bergleute veransalteten im gleichen Gasthause ebenfalls eine Unterhaltung mit Tanz. Die Unkosten hiefür trug der Ökonomiefond.

Die zum Betriebe des Bergwerkes benötigten und von den Franzosen zurückgelassenen Materialien repräsentierten einen Wert von 113.483 fl 17 kr. Diesem gegenüber standen die rückständigen Zahlungen an Pensionen und Provisionen, die Löhnungen für Berg- und Forstarbeiter, dann Beamtenbesoldungen, zusammen mit 26.409 fl 15 kr.

Rührend stellte das Bergoberamt die traurige Lage der Beamten und Arbeiter dem Kreisamte in Adelsberg dar. Von allen Seiten drängten sich die Bergarbeiter, welche von den Lebensmitteln gänzlich entblösst waren, an die Werksleitung heran und baten um Unterhaltsbeiträge. Das Bergoberamt bat das Kreisamt, Massregeln zu treffen, dass die rückständigen Zahlungen ehestens und um so mehr beglichen werden, als der Winter bereits den Einzug gehalten; da auch der Getreidevorrat ausgegangen war, erbat es sich auch für die letzten zwei Jahresmonate 1800 Metzen Weizen und 2900 Metzen Korn.

Auf Grund mehrfacher Vorstellungen erhielt das Bergoberamt bei den zerrütteten Finanzen einen Verlag von nur 4000 fl.; diese Summe reichte jedoch nicht hin, um den augenblicklichen Mangel bei der Arbeiterschaft zu decken. Beamte, Pensionisten, Provisionisten und Fuhrleute giengen leer aus. In den ersten 4 Monaten nach Abgang der Franzosen sah es also in Idria traurig aus. Das Elend war so gross, dass sich der Stadtpfarrer Ludwig Freiherr von Rauber veranlasst sah, dem Bergoberamte zu berichten, dass er bei den täglich sich mehrenden Krankenbesuchen überzeugt hat, dass nicht nur deshalb die Zahl der Kranken von Tag zu Tag zunimmt, weil den Leuten die allernotwendigsten Nahrungsmittel gänzlich fehlen, sondern dass dies auch die Ursache sei, dass die Arznei-

mittel ohne Erfolg bleiben. Ja er fügte noch bei, ohne die Sache zu übertreiben, dass wirklich schon drei Personen nur deshalb gestorben sind, weil sie sich nicht einmal eine Rindsuppe kaufen konnten, um sich zu stärken. Er fand sich als Ortspfarrer im Gewissen verpflichtet, nicht nur das Bergoberamt davon in Kenntnis zu setzen, sondern auch zu bitten, dass das Elend der Arbeiter höherenorts dargestellt und demselben abgeholfen werde.

Nicht minder bestätigte der Bergwerks-Chyrurg Reichel, dass die Ursache der vielen Krankheiten der Mangel an entsprechender Nahrung sei und bat das Oberbergamt, die Kranken mit Geld zu unterstützen.

Das Oberbergamt machte nun auf Grund dieser Anzeigen an das k. k. österr. illyrische General-Gubernium in Laibach die wiederholte Vorstellung und bat um entsprechende Geldmittel, um die Rückstände zu berichtigen. Geordnete Zustände traten jedoch erst Mitte 1814 ein.

Der französische Beamte Franz Chavy, welcher bei der Werksschmiede als Verrechner angestellt war und mit den anderen in Idria angestellt gewesenen französischen Beamten beim Vorrücken der österreichischen Truppen sich von Idria entfernt hatte, ist gegen Ende Oktober 1813 wieder nach Idria zurückgekehrt und bat, ihn wieder in den Dienst, den er vorher bekleidete, einzusetzen. Da aber diese Stelle bereits provisorisch besetzt war und nach Anordnung der Kreiskommission alles so zu verbleiben hatte, wie es die Kommission am 5. Oktober vorgefunden hat, so nahm das Bergoberamt Anstand, seiner Bitte sogleich zu entsprechen.

Gleich darauf reichte Chavy ein Gesuch um seine Entlassung und um Bezahlung der ausständigen Besoldung ein.

Das Gubernium bewilligte dessen Entlassung sowie die Verabfolgung der vom 1. Oktober 1813 als vom Tage der österreichischen Besitznahme bis zum Tage der Dienstesentlassung verfallene Besoldung a Konto des österreichischen Aerariums; in Hinsicht der früheren Gehaltsforderungen aber, welche auf die französische Verwaltung einen Bezug hatten, wurde derselbe an die französische Regierung gewiesen.

Chavy, welcher zu St. Reim im Departemente der Goldküste gebürtig war und bereits 4 Jahre vor der französischen Okkupation in Idria weilte, wo er auch heiratete, verließ jedoch Idria nicht. Aus unbekannten Gründen wurde er im Monate März 1814 verhaftet und dem Kreisamte in Adelsberg eingeliefert.

Zu gleicherzeit reichten die französischen Beamten Friedl und Ardien, letzterer ein Schweizer, Gesuche um Wiederanstellung ein, wurden jedoch abgewiesen.

Professor Lemaire wurde bei dem Umstande, als die Schule keines französischen Sprachmeisters mehr bedurfte, im Jänner 1814 entlassen und ihm 40 fl Abfertigung bewilligt. Auch Professor Lagerbauer wurde bis Ende Dezember 1813 befriedigt, entlassen. Martin Preth, Maschinist und Giesser, Benedikt Miller, Bau- und Zeichenmeister, sowie Johann

Kriesten, Gärtner und Waldhüter, wurden mit einem Quartalsgehalte abgefertigt.

Nach und nach kamen meistens alle jene österreichische Beamten wieder in Idria an, welche im Jahre 1809 ausgewandert waren. Gariboldi versah provisorisch die Werksvorstandstelle. Der von der französischen Werksadministration pensionierte Physiker Anton Nanger wurde wieder reaktiviert. Im November reichte die Arbeiterschaft ein Gesuch ein, in welchem sie bat, das Fest der hl. Barbara feiern zu dürfen. Unter der österreichischen Regierung ist dieser Tag stets feierlich begangen worden, weil diese Heilige als Bergpatronin angesehen und zu ihrer Verehrung auch der Pfarrkirche in Idria der Name der Bergpatrone SS. Achazi und Barbara beigelegt worden ist. Die französische Regierung ließ dieses Fest ebenfalls feierlich begehen, nachdem aber die Feiertage in Illyrien restringiert worden waren, wurden auch in Idria die Feiertage der Bergarbeiter eingeschränkt und die französische Werksleitung hat im Jahre 1812 angeordnet, dass das Fest der hl. Barbara stets an dem nächstkommenden Sonntag gefeiert werden soll. Da nun die Arbeiter selbst auf die Feier dieses Tages sehr viel hielten, wurde die Feier vom Illyrischen Guuernium bewilligt und zugleich empfohlen, hiebei Gott dem Allmächtigen für die Segnung der österreichischen Waffen zu danken und um weitere gleiche Beglückung derselben zu bitten.

Am 26. November 1813 erging die Verlautbarung des provisorischen Geberalguberniums in Laibach, womit der österreichische Kalender und die Kirchenandacht, so wie sie im Jahre 1809 bestanden haben, in allen Diözesen wieder eingeführt wurden.

Seine Majestät Kaiser Franz hat die oberste Leitung der von den österreichischen Truppen besetzten illyrischen Provinzen, in welchen das Quecksilberbergwerk eine vorzügliche Aufmerksamkeit verdiente, der Armee-Hofkommission anvertraut.

Dieselbe machte Sr. Majestät den Vorschlag, den sehr erfahrenen und tätigen Rechnungsrat Benecker mit noch einem Buchhaltungsbeamten nach Idria abzuordnen, um die Kassen und Material-Vorräte mittels ordentlicher Liquidation zu übernehmen, in das Kasse- und Rechnungsfach volle Richtigkeit zu bringen, standhältige Anträge zu machen, was in der Gebarung sofort geändert werden muss und ein zureichendes, aber wirtschaftliches Personal in Vorschlag zu bringen.

Da Se. Majestät diesen Antrag genehmigt haben, so wurde dem Rechnungsrate Benecker eine Instruktion mitgegeben und derselbe in Betreff Erstattung seiner Berichte und Vorschläge an den Civil- und Militär Gouverneur in Illyrien F. Z. M. Freiherr von Lattermann verwiesen.

Auf Grund der von Benecker der Regierung gemachten Vorschläge, erschien am 16. November 1815 eine „Hofkammer Organisierungs-Verordnung“ welche hinfort in Kraft verblieb.

Am 5. März 1814 fand unter dem Vorsitze des Hofkommissionsrates von Dillinger im Beisein des Benecker, Gariboldi, Krampelfeld, Kagnus

und des Hofbuchhaltungsoffiziales Krone eine Sitzung statt, in welcher die Einschränkung des Werksbetriebes und eine Restriktion der Arbeiterschaft besprochen wurde. Die künftige Jahreserzeugung war mit 2000 Zentner Quecksilber, 600 Zentner gemahlenen und rohen Zinnober, dann 130 Zentner ätzenden und 10 Zentner süssen Sublimat sowie 70 Zentner Präzipitat bestimmt und der Mannschaftsstand ist bedeutend reduziert worden. Infolge dieser Restriktion sind 150 Arbeiter disponibel geworden. Die Bergarbeiter reisten meist nach Eisenerz, Forstarbeiter nach Gmunden und Aussee ab.

Nach dieser Restriktion betrugen die Jahreseinnahmen der Bruderlade 1480 fl, die Ausgaben 1260 fl.

Während der französischen Herrschaft wurden an fortlaufenden Pensionen . . . . . 2569 fl 24 kr
an Provisionen . . . . . 5950 fl 17 kr
bewilligt. Nach Abzugd er Franzosen stellten die gesamten Ruhegebühren jährlich eine Forderung von 18.000 fl an das Werk.

Mitleid erregten die Witwen jener Bergarbeiter, welche im Jahre 1809 zu den Fahnen einberufen und nicht mehr zurückgekehrt waren. Die französische Administration wollte diesen Arbeiterwitwen keine Provision anweisen, weil sie sich mit dem Todtenscheine ihrer Männer nicht ausweisen konnten und bei den Franzosen die Vermutung vorherrschte, dass dieselben noch die Waffen gegen die französische Regierung tragen. Man verwendete sich wiederholt an das General-Kommando in Graz um diesbezügliche Auskünfte, jedoch erfolglos. Das Schicksal dieser Witwen während der Franzosenherrschaft suchte man durch freiwillige Beiträge an Getreide und durch Geldunterstützungen zu erleichtern. Nach Abzug der Franzosen erhielten diese Witwen ihre Gebühr.

Am 13. Februar 1814 wurde das Geburtsfest des Kaisers Franz äusserst feierlich begangen. Der kirchlichen Feierlichkeit wohnte auch der Regierungskommissär von Benecker bei. An diesem Tage wurden 84 der dürftigsten Einwohner mit Fleisch und Wein beteilt. Grössere Unterhaltungen konnten wegen grosser Notlage der Bevölkerung jedoch nicht veranstaltet werden.

Im Weiteren ließ Graf Hohenwart nachstehenden Auftrag zugehen:

„Allerhöchst Se. Majestät, welche die Befreiung des Oberhauptes der Kirche als einen der glücklichsten Erfolge des gegenwärtigen, für das Glück und die Ruhe Europas unternommenen Krieges ansehen, indem der Papst endlich in dem Augenblicke von dem französischen Kaiser freigelassen worden, als kein Teil Frankreichs mehr blieb, welcher ihm zum sicheren Aufenthaltsort hätte dienen können, haben laut hohen Ministerialschreibens vom 14. d. M. durch höchstes Kabinetschreiben aus Dijon vom 5. März zu befehlen geruhet, dass unverzüglich in allen Kirchen allerhöchst ihrer Staaten ein feierliches Dankfest zur Befreiung des Oberhauptes der Kirche begangen werden solle, welchem die sämtlichen weltlichen Autoritäten beizuwohnen haben werden."

Dieses Dankfest fand in Idria am 8. Mai 1814 statt, welches mit Absingung des Ambrosianischen Lobgesanges schloss.

Als Schluss der Feierlichkeiten verfügte der General-Gouverneur eine Friedensfeier in Laibach am 10. und 11. Juli 1814. Aus jedem Kreise Krains waren 12 Paar junge Leute zur Friedensfeier erschienen, welche als ein Andenken an diesen Tag von der Frau Gemahlin des Gouverneurs mit einer schönen Schleife beteilt wurden.

Auch die Mairie Idria sandte hiezu 2 Paare, welche auf den Opfertisch dieses Festes gediegene, in Form eines Herzens geschliffene Quecksilbererze in einem zierlich verfertigten Kranze hängend, darreichten.

* * *

Bevor wir dieses Kapitel schliessen, können wir nicht umhin, nochmals jener Personen zu gedenken, welche bei den beschriebenen, so wechselnden Umständen eine wichtige Rolle gespielt haben.

Vor allen sei Bergrat Leopold von Passetzky erwähnt, welcher die Franzosen dreimal nach Idria ankommen sah. Er war ein Sohn des Idrianer Oberbrennmeisters gleichen Namens und ein geborener Idrianer. Im Jahre 1778 kam er in die Schemnitzer-Bergakademie und wurde am 19. Juli 1786 als Idrianer Bergpraktikant zur Berggerichtssubstitution nach Lienz in Tirol übersetzt. Aber schon im Jahre 1787 wurde Passetzky, als anlässlich des forçierten Hüttenbetriebes der Beamtenstand der Hütte vermehrt wurde, als Oberbrennmeistersadjunkt nach Idria zurück berufen. Am 16. Jänner 1788 erhielt er nach dem Ableben seines Bruders, Buchhalters und Zinnoberfabriksdirektors Ignaz v. Passetzky die Zinnoberfabriksdirektorstelle in Idria und am 9. Februar 1791 die leitende Oberhüttenverwalterstelle. Nach mehrfachen Anerkennungen seitens der Hofkammer in Münz- und Bergwesen haben Se. Majestät Kaiser Franz I. dem Passetzky im Jahre 1808 als Belohnung für dessen ausgezeichnetes Bestreben in Verbesserung der Brenn-Manipulation, dann für die von ihm erfundene Fabrikation eines dem chinesischen in jeder Hinsicht gleichen Zinnobers und für die eingeführte Methode, die kleinen Quecksilbergefälle, ohne sie in Ziegeln zu schlagen auszubrennen, wodurch dem Werke, als auch der Gesundheit der Arbeiter wichtige Vorteile verschafft wurden, die grosse goldene Zivil-Ehrenmedaille mit der Kette allergnädigst zu verleihen geruht.

Bergrat von Passetzky wurde nach Abzug der Franzosen von Nussdorf nach Idria übersetzt und zum definitiven Werksvorstande ernannt.

Er starb in der Aktivität in Idria am 16. Mai 1823 nach kurzem Krankenlager. Die westliche Seite der Friedhofskirchenmauer in Idria birgt noch heute eine einfache Tafel, welche dem Andenken Passetzkys geweiht ist.

Dessen Tochter Karoline war mit dem Werksbuchhalter Alois Greipel verheiratet. Als dieser im Jahre 1824 von Idria nach Gmunden übersetzt

wurde, übersiedelte auch die Witwe Passetzky's, Klaudia geb. v. Schullern, nach Gmunden.

Greipel hatte 2 Kinder und zwar eine Tochter Karoline, welche in den 60er Jahren, und einen Sohn, welcher Pfarrer war und in den 80er Jahren in Gmunden gestorben ist.

Der Bergdirektion ist es gelungen, Bilder der Idrianer Werksvorstände von den letzten zwei Jahrhunderten zu erwerben. Ein Bild des Bergrates von Passetzky konnte bisher jedoch nicht aufgefunden werden. Sollten diese Zeilen dazu beitragen, ein solches ausfindig zu machen, so wäre die Bergdirektion den betreffenden geehrten Lesern zum grössten Danke verpflichtet.

Karl Ritter von Gariboldi war der Sohn des Idrianer Oberamtsrates und Berggerichtsbeisitzers gleichen Namens, welcher am 7. August 1791 in Idria gestorben ist. Nach dessen Ableben wurden ihm die Amtsagenden des Vaters, nämlich die des Justiziärs, Gerichts- und Herrschaftsverwalters übertragen.

Auch Gariboldi sah die Franzosen dreimal in Idria. Die letzte französische Epoche absorbierte jedoch seine Kräfte vollends. Noch unter der Franzosenherrschaft suchte Gariboldi im Jahre 1813 in Görz Erholung. Nach Abzug der Franzosen wurde ihm die Werksvorstandstelle provisorisch übertragen und nach Ankunft des neuen Werksvorstandes Bergrates von Passetzky starb er am 11. November 1814.

Der im Vorstehenden mehrmals erwähnte Handelsmann Mathias Albrecht, welcher so oft Beweise seines patriotischen Geistes und seiner Anhänglichkeit an das österr. Kaiserhaus gegeben, kam nach der allgemein gewordener Stockung des Handels und nachdem sich die Gläubiger seines Vermögens und der Realitäten, bestehend in den Häusern Nr. 101 und 102 neben der Stadtpfarrkirche in Idria, bemächtigt haben, nahezu auf den Bettelstab. Albrecht diente 10 Jahre beim Werke und wurde bei einer Restringierung der Arbeiter im Jahre 1801 entlassen, weil er Handel trieb und keine Familie hatte. Im Jahre 1816 sah er sich genötigt, sich wieder um die Werksarbeit zu bewerben und wurde in Rücksicht seiner patriotischen Verdienste als Rechenwächter angestellt und für eine Aufseherstelle vorgemerkt. Aber noch in demselben Jahre trat er aus dem Dienste, weil er das unangemessene und ärgerliche Betragen des französisch gesinnten zweiten Wächters, Josef Thurn, nicht aushalten konnte. Im Jahre 1821 erhielt er aus allerhöchster Gnade eine tägliche Unterstützung bei der Werkskassa angewiesen.

Die Mineralschätze Idrias bestimmte Napoleon, wie bereits erwähnt, zur Dotierung seines höchsten Ordens, des Ordens der drei goldenen Vliesse. Jederman müsste bei dieser Bestimmung von dem Gedanken durchdrungen sein, dass der gewaltige Korse der Bergstadt Idria ein wohlwollendes Interesse entgegen gebracht hätte. Doch dem war nicht so. Wie die vorstehenden, nach amtlichen Quellen geschöpften Daten beweisen, hat Napoleon im Rausche aussergewöhnlicher Kriegserfolge an dem Unter-

legenen in missbräuchlicher Anwendung des Siegerrechtes viel Elend auch in das Land Krain getragen.

Aus der Stätte eines friedlichen Bergmannsschaffens wurde durch die rohe Gewalt und das grenzenlose Ausbeutesystem eine hungernde, unzufriedene Gemeinde geschaffen und die Inwohner, welche noch einen Rechtssinn, eine Moral besassen, fühlten durch ihr edles Denken umsomehr die Härten der rohen Gewalt, als diese zur Verwirklichung selbstsüchtiger Zwecke dienen sollte.

Im Bestreben, die zur Kriegsführung erforderlichen Geldmittel zu beschaffen, wurde das Land materiell erbarmungslos ausgesaugt. Diese Tatsache kann durch die gegebenen schönen, aber nicht eingehaltenen Versprechungen der damaligen französischen Machthaber nicht verwischt werden.

Die besten, rechtlich und patriotisch denkenden und handelnden Beamten verliessen lieber das Werk, als dass sie sich der starren und rohen feindlichen Gewalt gefügt hätten. Der fachlich intelligente, von edler Denkungsart beseelte und klar blickende Bergrat von Passetzky, welcher noch ein halbes Jahr unter der französischen Regierung diente und diese kennen lernte, hat die Zustände während der fransösischen Okkupationen durch eine Rede gekennzeichnet, in der er auf die völlige Erschöpfung des Bergbaues infolge der unverantwortlichen Ausbeutung desselben und auf die brotlosen und unglücklichen Arbeiter und Arbeiterfamilien hinwies. Erst die Reokkupation gab der ausgebeuteten, in Armut und Elend versunkenen Bevölkerung der Bergstadt mit der ersehnten Ordnung und Ruhe allmählich auch die nötigen Lebensbedingungen wieder zurück, nachdem auch der schwer geschädigte Bergbau in normale Bahnen gelenkt wurde.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

II.

Kragulji. — Accipitres.

Ptice krepko mišičnatega telesa z velikim prsnim grebenom; zgornji kljun se v drugi polovici kljukasto krivi in presega spodnjega; sedilne noge do krakov pernate; čutila ostro razvita. Zgolj podnevne roparice.

V razredu ujed so ločili prej kragulje kot podnevne ujede od sov. Novejša raziskavanja so pokazala, da so kragulji bolj sorodni kormoranom in štorkljam; zato jih znanstveniki zdaj obravnavajo v posebnem razredu ločeno od sov.

Kragulji so vobče krepke in ostročutne ptice. Primeroma velika in ploščata glava je na kratkem vratu. Nekoliko sploščena lobanja se loči

od sovje tudi po močno razviti solznici. Močan kljun se v drugi polovici proti koncu krivi v ostrokoničasto kljuko, ki tiči, kakor ostri kljunovi robovi sploh, v izredno trdem roženem tulcu. Vse vrste imajo golo voščenico, le pri brkatem seru je s perjem pokrita. Grodnica ima močan greben, njen zadnji rob nima zarez, pač pa večkrat okroglasta okenca. Peruti so dolge in proti koncu navadno močno zožene. V roki je 11 letalnih peres. Kragulji so dobri, večinoma veličastni letalci, nasprotno so pa na tleh neokretni. Noge so le do krakov poraščene s perjem. Prvi prst noge je obrnjen nazaj, ostali trije naprej in zvezani z ozko kožico (sedilne noge, pedes insidentes). Zunanji prst brez kremplja je daljši kakor notranji prst brez kremplja. Prsti so oboroženi z ostrimi, srpasto zakrivljenimi kremplji, da z njimi napadajo in odnašajo svoj plen.

Takoj za puhom zraste kraguljem pravo krovno perje, ki se tesno prilega telesu. Nasprotno dobe sove, razen pegaste sove, vmes še takozvano mesoptilno perje, ki je na pol puh na pol krovno perje. Pri kraguljih ga ne opazujemo nikdar. Skoraj vedno so samice znatno večje in imajo bolj zamolklo barvano perje kakor samci. Na površno znesenem gnezdu vale samice same, pač pa pomagajo samci donašati hrano.

Kragulji se hranijo skoraj samo z vretenčarji, žuželkami in črvi. Svoj plen zalezujejo, ga ujamejo in umore, ali pa najdejo živali, ki so poginile, ter jih požro kot mrhovino. Preden kragulji hrano prebavijo, jo omehčajo v golši. Neprebavljive snovi kepijo in jih izmetavajo kot izbljuvke. Njih živež je popolnoma enak živežu zveri; njih hrana jih torej loči tudi v koristne in škodljive vrste. Po načinu prehranjevanja je razvit ves njihov život, njihovi udje in vsa njihova zunanjost; kar jih tudi strogo loči od ostalih ptičjih skupin in jih izvrstno usposobi za lov na druge živali. Vsi ti znaki so duhovito strnjeni v znanstvenem nazivu accipitres, kar pomeni roparje ali lovce.

Kragulje dele sistematiki v dve skupini in te v 4 družine. Prva skupina (grypomorphae), ki obsega samo družino kondorjev — cathartidae, — nima na spodnjem grgavcu (syrinx) mišic in ne popolno razvitega nosnega predela. Žive izključno le v Ameriki, zato jih imenujejo tudi „jastrebe novega sveta“. Druga skupina (aetomorphae) se deli v sledeče tri družine: v kačarje (serpentariidae), jastrebe (vulturidae) in sokole (falconidae). Vrste te družine imajo na spodnjem grgavcu mišice in popolnoma predeljeni nosnici in so značilne predvsem za stari svet. Izmed teh nas zanimajo samo sokoli in jastrebi. Opisovanje kraguljev pričnemo iz tehničnih ozirov s poslednjo družino.

Jastrebi. — Vulturidae.

Glava in vrat sta gola ali pokrita s puhom; na koncu vrata pernat krežljec; zgornji kljun z dolgim ravnim gredeljem in le končno kljukasto krivino; krempli močni, toda topi; krempelj zadnjega prsta ni daljši kakor krempelj srednjega; hranijo se z mrhovino.

Jastrebi so po večini močne in velike ptice, ki imajo kožo na glavi in na vratu golo ali pa le s puhom pokrito. Kurjemu kljunu podobni kljun je iztegnjen in raven ter se kljukasto zakrivi šele na koncu. Trdi končni del loči zadrga od mehkega začetnega. Nosnici ležita v voščenici in hrustanec med njima ni pretrgan (predeljene nosnice, nares imperviae). Kjer prehaja vrat v trup, imajo jastrebi naščepirjen ovratnik iz mehkega in podolgovatega perja. Peruti so navadno velike in široke; zato se lahko vzdignejo jastrebi kljub svoji velikosti v nebotične višave, kjer jih komaj opazimo. Večinoma je 4. letalno pero najdaljše. V repu je 14 trdih krmilnih peres, ob njih razvito krovno perje je pa izredno dolgo. Krak je večinoma na zgornjem delu pernat in vedno pokrit z malimi ščitci, ne pa z širjimi deščicami. Najkrajši je 1. prst, četrti je večinoma daljši kakor drugi, srednji bistveno daljši kakor četrti ali drugi. Krepki kremplji so slabo zakrivljeni in najmočnejši na drugem prstu.

Pri jastrebih dobi veliko, dolgo in široko perje šele v 4—5 letih svojo pravo stalno barvo. Mladiči se ne razločujejo bistveno od odraslih ptic, izvzemši pri mrharju (neophron percnopterus); spreminja se pa oblika perja. Beli puh na glavi počasi zgine in ptici zraste skoraj ščetinasto perje. Krežljec, ki ima od začetka ozko, mahljajoče perje, postane sčasoma krajši, širji in bolj volnat.

Jastrebov (starega sveta) je kakih 20 vrst, ki žive v južni Evropi, v Aziji in posebno v Afriki, ponekod zelo visoko v gorah. Hranijo se z mrhovino, ki jo zagleda njihovo bistro oko, ne pa zavoha tanek nos, kakor so nekdaj mislili. Vendar se lotijo jastrebi v sili tudi živih živali. V gorkih deželah so jastrebi potrebni, da čistijo ceste nesnage in pospravljajo mrhovino. Ljudstvo jih zato ščiti kot koristne ptice in jih ne preganja. Voda jim je neobhodno potrebna, da jo pijo in se v nji kopljejo. Jastrebi žive v gorovju ali skalnatih pokrajinah, mnogi tudi v gozdih, odkoder preiščejo in preletajo daljne kraje za plenom. Za gnezdišča si poiščejo podmole in votline na nepristopnih pečinah, ali pa si napravijo površno znesena košarasta gnezda na visokih drevesih.

Rjavi jastreb, vultur monachus L.

Navadna imena. Slovensko: rjavi jastreb (Erjavec), sivi jastreb; hrvaško: golovrati jastrieb, mrcinjaš kapaš, orlina, sup starješina (Brusina); češko: sup hnědý, sup popelavý, mnich; poljsko: sęp kasztanowaty, szary; rusko: černoburyj grif, šeryj grif; nemško: Kuttengeier, Mönchsgeier, grauer Geier, großer Geier, aschgrauer Geier, gemeiner Geier, brauner Geier, Kahlkopf, Arriangeier, Pyrenäenadler; italijansko: avvoltoio; francosko: vautour, vautour moine; angleško: Black Vulture, Cinereous Vulture Ashcoloured Vulture.

Znanstvene soznačnice: Vultur cinereus, Gmelin. Vultur bengalensis, Gmelin. Vultur niger, Brisson. Vultur arrianus, Temminck. Vultur leporarius, Gesner. Vultur vulgaris, Daudin. Gyps cinereus, Keyserling in Blasius. Aegypius cinereus, Bonaparte. Aegypius niger, Savigny. Polypteryx cinereus, Hodgson.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXVII, štev. 4, 133, štev. 4. — *Freyer,* 7, štev. 2. — *H. Graf v. der Mühle,* Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 11, štev. 3. — *J. Hinterberger,* Die Vögel von Österreich ob der Enns, 5—6, štev. 1. — *Dr. R. A. Lindermayer,* Die Vögel Griechenlands, 9—10, štev. 3. — *Fritsch,* 4, tab. 1, sl. 4. — *Erjavec,* IV. del, 210—211. — *Fritsch,* Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, 175—176, štev. 2. — *Madarász:* l. c., Z. f. O. 1884, 244, štev. 1. — *Schulz,* 1, štev. 1. — *Ornis Carinthiae,* 21—22, štev. 1. — *J. Frivaldszký,* Aves Hungariae, 1, štev. 1. — *A. J. Jäckel,* Systemat. Übersicht der Vögel Bayerns, 3—4, štev. 3. — *Ornis balcanica,* II. zv., 135—136; III. zv., 400—402; IV. zv., 111. — *Naumann,* V. zv., 317—322, tab. 67. — *Brehm,* 6. zv., 443—447. — *Gjurašin,* dio II., 113. — *Reichenow,* 67, 71, štev. 171. — *Hennicke,* Die Vögel Mitteleuropas, 228—230, tab. 61. — *Hennicke,* 66, tab. 33. — *C. dott. E. Arrigoni Degli Oddi*: Manuale di ornitologia italiana, 1 (posebnega dela) — *C. G. Friderich-Bau,* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd. 1905, 383—385, tab. 25, sl. 3. — *Schäff,* 314—315. — *O. Reiser,* Das Dunenjunge vom Kuttengeier, Vultur monachus L., O. M. Sch. 1907, 331—333 (tab. VII in VIII). — *Dr. E. Klein,* Naši ptici, 69, štev. 145. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. Díl I., 522—525. — *Ornis Romaniae,* 429—432. — *W. Hagen,* Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 63. — *Hartert,* 1208—1210, štev. 1626, sl. 203. — *F. Tischler,* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 152, štev. 134. — *A. Reichenow,* Die Vögel, I. zv., 365, sl. 154.

Rey, 10—11, tab. 2, sl. 1—2. — *G. Krause:* Oologia universalis palearctica, seš. 5. — *Szielasko,* Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik. J. f. O. 1913, 282, štev. 204.

* * *

Široka glava na vrhu pokrita z volnatim puhom, ob straneh pa s ščetinami. Na gornji polovici vrata koža gola in višnjevkasta. Voščenica višnjevkasto siva z okroglastimi nosnicami; kljun bočno stisnjen; punčica temnorjava. Na vsaki rami šop gibljivega perja; perje vobče temnorjavo. Krak na polovico poraščen s perjem, goli del zamazano poltene barve; krak komaj daljši kakor srednji prst.

Ta največji jastreb je bolj tršatega in neokretnejšega telesa kakor njegov beloglavi sorodnik. Debelo in široko glavo pokriva po vrhu volnat puh, ob straneh pa ščetinasta peresca. Močan kljun, ki meri v loku (čez kljuko) 113 *mm*, je črnikast in bolj visok kakor širok; tudi okrogle, v višnjevkasto sivi voščenici ležeče nosnice so skoraj tako široke kakor visoke. V bistrem in srednje velikem očesu opazimo temnorjavo punčico. Sprednji del vratu je gol in bledo višnjevkast. Ako potegne neporaščeni vrat k sebi, tedaj napravlja perje ostalega vratu srčast ovratnik, v katerem se skrije goli del popolnoma.

Sivi jastreb je silna in velika ptica, ki meri po dolžini 1100 do 1150 *mm*. Peruti imajo 780 *mm*, razprostrte pa 2700 *mm*. Na vsaki rami ima gibljiv šop razpuščenih, širokih in zaokroženih peresce. Zaokroženi rep presega peruti, ima 12 krmilnih peres in meri 400 *mm*.

Vobče je sivi jastreb enakomerno temnorjavo sivega perja, Le zgoraj je glava bledo rjavkasta ali rjavkasto bela; na grlu je s ščetinicami pomešan puh temnejše barve. Posebno stari ptiči imajo svetlo obrobljena

peresa in so sploh nekoliko svetlejše barve. Malo večja samica ima temnejše perje kakor samec. Mladiči so na mestih, ki so pri odraslih pticah gola, pokriti s tankim in zelo temnim puhom; večja peresa so svetleje obrobljena.

Krepke noge so čez polovico, skoraj dve tretjini, krakov poraščene s perjem, približno 130 *mm* dolgi kraki so 65 *mm* navzdol pernati. Natančne mere nog so sledeče: krak 132—140 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	46—49 *mm*	24—31 *mm*	20—25 *mm*
srednji prst	87—93 *mm*	35—40 *mm*	24—26 *mm*
znotranji prst	45—49 *mm*	41—43 *mm*	24—28 *mm*
zadnji prst	35—38 *mm*	36—39 *mm*	24—26 *mm*

Naslikana noga (tab. VIII.) je nekega, dne 20. marca 1900 na Majevici v Bosni na gnezdu ustreljenega starega samca.

Sorodnika rjavega jastreba sta vultur auricularis, Daudin, tolik kakor rjavi jastreb, iz severovzhodne in južne Afrike, in vultur occipitalis, Burchell, ki je manjši od rjavega jastreba in prebiva po severni, vzhodni in južni Afriki.

* * *

Rjavi jastreb živi v deželah ob Sredozemskem morju, po južno zapadni Aziji do srednje Azije, Indije in Kine; na Portugalskem, v Španiji, v severnem Maroku je redek. Živi na Krimu, Kavkazu in Uralu; redek je v Egiptu. — V Evropi je stalen po ravnih in goratih gozdovih na jugovzhodu ter se včasih zaleti kakor drugi jastrebi daleč do severne Nemčije, Danske, Kurlandije in Livonije [1]).

Tudi v severnih kronovinah Avstro-Ogrske so ustrelili posamezne rjave jastrebe. Na Češko pride od vzhoda posebno iz Galicije in Ogrske prav redkokdaj [2]). Pomotna je trditev, da bi bil rjavi jastreb gnezdil kdaj v deželi [3]). Na Moravskem so opazovali skoraj vse rjave jastrebe v maju in večinoma le v vzhodnih krajih, kjer so gozdovi v zvezi z obsežnimi Karpati. Od tu so se zaleteli vsled raznih okolnosti v notranjost dežele [4]). V avstrijsko Šlezijo, ki leži med Sudeti in Karpati, se zaleti večkrat [5]); ustrelili so dosedaj le 4 ptice in sicer dve l. 1858, po eno l. 1861 in 1894 [6]). Še mnogo redkeje so ga opazovali v zapadnih kronovinah. Za Gorenje Avstrijsko navede J. Hinterberger le dva slučaja iz l. 1836 in 1842; v novejšem času so videli 9. XI. 1887

[1]) M. O. V. W. 1887, 113.

[2]) J. f. O. 1872, 384. M. O. V. W. 1889, 178. O. J. 1893, 86; 1897, 24.

[3]) M. O. V. W. 1894, 37.

[4]) J. f. O. 1874, 341, štev. 4; 1875, 408, štev. I; 1883, 52, štev. 121. M. O. V. W. 1879, 64 in 72.

[5]) J. f. O. 1883, 52. O. J. 1894, 23; 1895, 245; 1897, 24, in 1900, 228.

[6]) H. Holewa, Die Vogelfauna in Schlesien, 28, štev. 301.

pri Ischlu leteti rjavega jastreba od severovzhoda proti jugozapadu [7]). Na Solnograškem so ustrelili le dva in sicer 4. VI. 1886 in 19. IX. 1897 [8]). Za Predarlsko in Tirolsko pa ni brez dvoma dokazan [9]). Na Koroškem so ga opazovali večkrat in maja 1883 je baje celo gnezdil v Ziljskih alpah [10]). V celovškem muzeju imajo ne posebno dobro nagačenega rjavega jastreba [11]). Tudi na Nižjem Avstrijskem jih je bilo nekaj ustreljenih [12]); za Štajersko je dokazan samo 20. junija 1897 na graščini Rogatec ustreljeni rjavi jastreb [13]), druge navedbe so dvomljive [14]).

Na Kranjskem je živel in gnezdil rjavi jastreb njega dni baje na Gorenjskem v planinah [15]). Freyer ga je uvrstil brez vsake nadaljne opombe med znane ptice naše dežele. Schulz pravi, da je zelo redek, in da so ga ustrelili maja 1878 pri Velikih Laščah. Orožen ga navaja med vrstami mediteranskega in pontskega živalskega pasa, ki prihajajo le redko na Kranjsko [16]). Dne 9. oktobra 1909 so ustrelili po preteku 30 let zopet rjavega jastreba pri vasi Verdunu nad Toplicami [17]). Bil je mladič, ki ga hrani prirodopisna zbirka novomeške gimnazije. V ljubljanskem deželnem muzeju je samica, ustreljena 28. maja 1878 pri Velikih Laščah, ki jo je podaril muzeju tedanji velikolaški župnik M. Frölich.

Čudno bi bilo, ako bi rjavega jastreba še ne bili opazovali v Istri, ker gnezdi redno ob Savi in tudi v gorovju med Savo in Dravo, kakor poroča rajni cesarjevič Rudolf [18]).

Drugod na Avstro-Ogrskem je rjavi jastreb povsod stalen ptič in reden gnezdilec. Po navedbah ptičeslovcev gnezdi v vzhodni Galiciji [19]), v Bukovini pa redkokdaj [20]). Na Sedmograškem so ga tudi v skupinah 5—8 ptic ponovno opazovali [21]) in dognali, da gnezdi redno v tamošnjem gorovju [22]). Na Ogrskem preleti skoraj vse dele dežele za mrhovino ter gnezdi posebno v južnovzhodnih pokrajinah. V budimpeštanskem muzeju je 10 rjavih jastrebov.

---

[7]) Ornis 1889, 400, štev. 1.

[8]) O. J. 1898, 119 in 210. — Vikt. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 22.

[9]) J. f. O. 1875, 408, štev. I. M. O. V. W. 1897, 140, štev. 204.

[10]) Ornis 1885, 236; 1889, 400, štev. 1. [11]) M. O. V. W. 1888, 6.

[12]) J. f. O. 1883, 52, štev. 121. [13]) O. J. 1898, 210.

[14]) J. f. O. 1875, 408.

[15]) Landes-Museum im Herzogtume Krain. Zweiter Jahresb. 1838, 14.

[16]) Orožen, Vojvodina Kranjska, prirod., polit. in kult. opis, 147.

[17]) Dr. Gv. Sajovic, Carniola 1910, 52. — Von einem Jäger: Die Landesausstellung. Laib. Zeitung 12. Oktober 1910, S. 2609.

[18]) J. f. O. 1883, 52, štev. 121. [19]) J. f. O. 1897, 445, štev. 163.

[20]) Ornis 1885, 236; 1887, 25; 1888, 33. V. Jahresber. (1886) itd., 39. Ornis 1889, 400, štev. 1.

[21]) I. Jahresber. (1882) itd., 19. Ornis 1885, 236; 1887, 25; 1888, 33. V. Jahresber. (1886) itd., 39. Ornis 1889, 400. [22]) M. O. V. W. 1896, 91, štev. 1.

Na Hrvaškem in v Slavoniji, posebno na rodovitni Fruški gori je bil, vsaj njega dni, reden gnezdilec, ki pa zadnji čas očividno gineva. Tudi drugod, n. pr. pri Kupinovem in v ornitologično znameniti Obedski bari so opazovali njegova gnezda [23]). V narodnem muzeju v Zagrebu imajo 10 nagačenih rjavih jastrebov [24]). Dne 14. aprila 1887 so ga opazovali v Reškem zalivu na svetilniku [25]). V Dalmaciji je po gorovju stalen, toda redek [26]). Njegova gnezditev v Dalmaciji še ni dognana. V Bosni in Hercegovini je živel prva leta po avstro-ogrski okupaciji le v posameznih pokrajinah. Najpogostejši je bil v južnih krajih; v srednjih pokrajinah in na severu je bil zelo redek; sedaj je redkejši kakor beloglavi jastreb [27]). Najpogostejši je ob Savi; opazovali so ga večkrat med Livnom in Prisapom, pri Reljevu, pri Travniku v Posavini. Preden je zasedla Avstro-Ogrska ti deželi, je bival tod mnogoštevilno ter je bil ob tedanjih razmerah izredno važen zdravstven organ [28]); v doglednem času bo pa tudi tu popolnoma izginil. V sarajevskem muzeju je 5 nagačenih rjavih jastrebov [29]).

V Srbiji ni posebno redek. V Podrinju pravijo njemu in beloglavemu jastrebu: labinar. [30]). V belgrajskem muzeju so trije ptiči brez navedbe spola, in sicer: iz okolice Uba iz septembra 1879, z dne 2. junija 1903 s Kopaonika in z dne 4. junija 1903 iz Raške [31]). O. Reiser ga je večkrat opazoval na svojem potovanju po Srbiji, gnezda pa ni mogel nikdar zaslediti in tudi ne zanj izvedeti. Dognal je, da biva na Suvi planini, vzhodno od Ljubovine proti Povljenu, posebno pa v okolici Prokuplja [32]). V Črni gori je kakor v sosednji Dalmaciji zelo redek. Führer ga je videl ob albanski meji le dvakrat dne 17. novembra 1893 skupaj z beloglavim jastrebom pri mrhovini na bregu Cijevne, potem pa dne 19. marca 1894, ko je letel z neke skale nad prepadom Zatrijebca proti Cijevni; kolikor mu je bilo znano, niso tam ustrelili še nobenega jastreba te vrste. Dne 20. avgusta 1899 ga je videl krožiti nad Skrobatušem v družbi z beloglavim jastrebom, brkatim serom in kačarjem [33]). Četrtega rjavega jastreba je opazoval 28. julija 1900, ko je letel s Sutormana proti Rumiji [34]).

---

[23]) O. J. 1913, 182. [24]) Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 42.

[25]) Ornis 1890, 275.

[26]) I. Jahresber. (1882) itd., 19. Ornis 1889, 400. J. f. O. 1904, 84. Aquila 1903, 82; 1913, 518.

[27]) J. f. O. 1888, 39. O. Reiser: Prebivanja četiriju vrsta evropskih lešinara u Bosni i Hercegovini. Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1889, 51/57.

[28]) O. M. Sch. 1905, 139. — Fr. B. Laska, Das Waidwerk in Bosnien und der Hercegovina, 53. [29]) Ornis 1899, 178.

[30]) Muzej srpske zemlje. Ornitološke beleške iz muzeja srpske zemlje, 10 (posebnega odtiska iz Nastavnika).

[31]) Spisak ptica muzeja srpske zemlje, 16. — Mitteil. über die Vogelwelt 1906, 138.

[32]) Izvještaj o uspjehu ornitoloških putovanja u Srbiji god. 1899 i 1900, 21 (posebnega odtiska iz „Glasnik zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu“ 1904).

[33]) O. J. 1900. 175. [34]) O. J. 1901, 65, štev. 164.

Na Grškem je rjavi jastreb precej redek, posebno v zapadnem delu [35]); vobče je tam veliko redkejši kakor beloglavi jastreb. Nekateri trdijo, da na Grškem tudi posamezno gnezdi. V Rumuniji je stalen in ostane v deželi tudi pozimi. Gnezdi v Dobrudži [36]) in v Karpatih [37]). Redek je v Bolgariji. Da bi na Bolgarskem gnezdil, kakor nekateri trdijo, ni dokazano. V Dobrudži gine z gozdi polagoma tudi rjavi jastreb.

V Italiji je pogost na Sardiniji, redkejši na Korsiki, zelo redek na Siciliji; semtertje se prikaže v Kalabriji, na Toskanskem, v Liguriji, v okolici Piacence in Ferrare. Na Pirenejih in v Španiji gnezdijo posamezni pari. — Na otoku Malorki je zelo pogost gnezdilec [38]).

Ta največja evropska roparica ne živi nikjer v večjem številu, le redkokdaj ga opazujejo v jatah od 6—11 ptic. V največ pokrajinah je stalen, ker prenese precejšnji mraz. Na južnem Francoskem živi le od maja ali junija do oktobra, ob selitvi ga najdemo v Alžiru [39]). Živi večinoma v gozdu, kjer tudi gnezdi, močvirnih ravnin se ogiblje. V Tibetu so ga našli 3871 *m* visoko [40]).

* * *

Rjavi jastreb je miren, v svojem vedenju ima nekaj plemenitega, kar nas spominja na orle. Tudi ni tako požrešen kakor njegov beloglavi tovariš. V kretnjah je zelo okoren in leti počasi, mahaje s perutmi, razprostrši vidno kvišku posamezna letalna peresa, kar ga razločuje od drugih njegovih vrstnikov. V mogočnih krogih se dvigne počasi do nebotične višine, da ga človeško oko komaj zapazi, ter se ravnotako polagoma zopet spušča na zemljo. Na tleh koraca enako vsem drugim jastrebom: život drži vodoravno, rep privzdignen, vrat povešen in hrbtno perje ima naščepirjeno. Včasih je zelo plašen, drugič zopet manj previden. Če se je do sitega nažrl, je zelo len in pusti človeka tako blizu, da ga lahko z gorjačo pobije. Tudi v jetništvu je zelo miroljuben in proti človeku zelo pohleven; z drugimi sotrpini živi v prijateljstvu [41]). Vid in sluh sta ostro razvita; ni pa dognano, če ga na njegovih daljnjih izletih, odkoder se ne povrne včasih po več dni, bolj vodi vid ali vonj. Seveda je obnašanje rjavega jastreba v različnih podnebjih tudi različno [42]). Ranjen se brani s kljunom in s perutmi. Njegov hripavi glas se sliši le ob gnezditvi, posebno, ko ima že mladiče v gnezdu, in je podoben mišarjevemu mijavkanju „klui klui“; ponavlja ga večkrat zaporedoma in je najbrž parilni glas [43]). Živi zelo dolgo.

---

[35]) J. f. O. 1856, 212; 1862, 370, in 1863, 303.

[36]) Gerh. Max Sintenis, Zur Naturgeschichte des Kuttengeiers (Vultur cinereus). Ornith. Zentralblatt 1878, 146—147. Ornis 1886, 415. -- Aquila 1898, 110, 136—140; 1909, 169. [37]) O. J. 1904, 61.

[38]) Dr. A. v. Jordans, Die Vogelfauna Mallorcas. Falco 1914, 115—116.

[39]) J. f. O. 1888, 140. [40]) J. f. O. 1916, 234.

[41]) M. O. V. W. 1889, 380. [42]) J. f. O. 1854, 183—184.

[43]) Aquila 1898, 137—138.

Hrani se z mrhovino vseh živali, posebno pa s sesalci. S svojim zato primerno razvitim kljunom reže kakor s škarjami in trže kakor z nožem, tako da obere meso popolnoma od kosti, akoravno je včasih že na njih prisušeno. Nekateri trdijo, da napada tudi žive živali, predvsem manjše sesalce [44]), zasačili so ga že pri zajcu; nekoč se je lotil celo privezane koze. Požre kožo in kosti živali. Kosti prebavi, kožo pa izmeče v izbljuvkih. V sili so mu dobri plazilci, dvoživke in žuželke; največje želve odpre spretno s svojim kljunom [45]); za ribe ne mara. V krajih, kjer razsaja več let zaporedoma živinska kuga, se število rjavih jastrebov kmalu pomnoži.

Gnezdi v jugovzhodni Evropi okoli Sredozemskega morja do Himalaje. Gnezdo je vedno na drevju; zelo visoko v suhih vrhih, včasih pa tudi nizko od tal. Redkokdaj si izbere gnezdišče v skalovju; vedno pa na takem kraju, odkoder more neovirano odleteti. Gnezdo je skrbno naneseno iz močnih, z zemljo zgoščenih vej, mladik in krepeljcev ter je podloženo s tanjšimi vejicami, nad katerimi je plitva kotanja iz drobnejših šibic. Gnezdo meri v premeru okoli 150 *cm* in je 75 *cm* visoko, da je valeča ptica v njem popolnoma skrita. Eno gnezdo porablja več let zaporedoma. Gnezdilna doba traja od srede februarja do srede aprila. Samica znese navadno samo eno jajce, redkokdaj dve, bolj podolgaste oblike. Lupina je močna, srednje zrnasta, raskava in brez bleska; vzbokline so razločne in drže na vse kraje ter so široke približno 1·1 *mm*, vdrtine pa okoli 0·3 *mm*. Na topem koncu so včasih vozalčki. Znojnice so stalne, komaj vidne, robate, okrogle, plitve in okoli 0·15 *mm* velike. Jajca so na belem ali belorumenem dnu bolj ali manj gosto rjastordeče pikčasta, pegasta ali črtana, včasih kakor marmorirana. Dobe se pa tudi čisto bela jajca. Pravijo, da mlade samice zneso lepo pisana, starejše malo pegasta ali bela jajca; drugi zopet trdijo, da so jajca iz južnih krajev bolj pisana kot ona iz severnih [46]). Izpihana jajca so proti luči po Reyu rumeno, po Bauu rumenordečkasto, po drugih zeleno prozorna [47]). Jajca merijo poprečno največja 96·2 × 73·6 *mm*, najmanjša 84·3 × 67·5 *mm*, tehtajo poprečno najtežja 28·82 *g*, najlažja 21·4 *g*. 80 jajc, ki jih je dobil Rey l. 1879 iz Dobrudže meri povprečno 89 × 71·8 *mm*, največji 95·5 × 66·3 in 90·4 × 71·8 *mm*, najmanjši 84·3 × 67·5 in 90·2 × 64·5 *mm*; tehtala so povprečno 24·83 *g*, najtežje 28·6 *g*, najlažje 21·4 *g*. 86 jajc, ki jih je izmeril Jourdain je merilo povprečno 91·64 × 68·74 *mm*, največji 107 × 68·6 in 99 × 76 *mm*, najmanjši 83·4 × 68 in 88 × 56 *mm*. 1 jajce z dne 4. aprila 1897 iz Dobrudže je merilo 93 × 72·2 *mm* in tehtalo 26·5 *g* [48]). 1 jajce z dne 1. marca iz Turkestana je merilo 91·8 × 71·6 *mm* in tehtalo 29·25 *g* [49]).

Gnezdi le enkrat. Samec in samica valita zelo vztrajno ter izvalita vedno le 1 mladiča v več kakor 30, v jetništvu pa v 50—51 dneh [50]).

[44]) J. f. O. 1872, 396. [45]) J. f. O. 1861, 424. [46]) J. f. O. 1873, 320.
[47]) Z. f. O. u. O. XVIII. letn., 195. [48]) Aquila 1898, 173.
[49]) Z. f. O. u. O. XV. letn., 134. [50]) J. f. O. 1909, 231.

Mladič raste zelo hitro, vendar ostane vsaj 4 mesece v gnezdu. O. Reiser je dobil pri Glavatičevu še 16. julija navidezno popolnoma doraslega mladiča, ki ga ni mogel nikakor pripraviti, da bi bil zletel z gnezda. Starši ga sicer skrbno pitajo z mrhovino, vender ga ne branijo tako junaško, kakor se navadno misli. Mladiči se hitro udomačijo.

Človek bi mislil, sodeč po velikosti in mogočnosti rjavega jastreba, da nima nobenega sovražnika; pa vendar ga nadleguje precejšnje število sitnih zajedalcev, ki jih poznamo dosedaj 7 vrst; deloma žive v drobu, deloma v perju. Ob gnezditvi ga vznemirjajo orli, sokoli in drugi manjši roparji. Vrane, krokarji in srake mu pokončujejo jajca, ko odleti z gnezda za delj časa, da si poišče hrane. Najnevarnejši sovražnik mu je človek, ki ga preganja na vse načine; zato število rjavih jastrebov vidno pojema. V Bosni in Hercegovini prideta za brkatim serom, ki je zdaj že popolnoma izginil, na vrsto rjavi in beloglavi jastreb.[51]). Enako je na Sedmograškem[52]), Ogrskem[53]) in v Dobrudži[54]), nekdanji obljubljeni deželi rjavega in beloglavega jastreba. Vzrokov temu pojemanju je več, ki pa vodijo nazadnje vedno do — človeka.

Nihče ne more resno trditi, da bi bil rjavi jastreb kakorkoli škodljiv, le če se res loti včasih živih živali, kar pa še ni nepobitno dokazano, bi mogli govoriti o njegovi škodljivosti. V jutrovih deželah koristi zelo mnogo, ker pospravlja mrhovino. Vrhtega moramo rjavega jastreba ščititi kot naravni spomenik.

Beloglavi jastreb, gyps fulvus (Gm.).

Navadna imena. Slovensko: beloglavi jastreb (Zois), mršnjik (Erjavec) plešec; hrvaško: bjeloglavi jastrieb, bjeloglavi lešinar, gripina, lešinar, mrcinaš, mrcinjaš ćelo, mrljinaš, orlina, oro bjeloglavi, oro gola vrata, sip, strvinar, sup bjeloglavi (Brusina); češko: sup bělohlavý, noh popelavý; poljsko: sęp płowy, sęp rdzawy; rusko: grif bělogolovij; nemško: Gänsegeier, weißköpfiger Geier, Aasgeier, Alpengeier, rötlicher und rotgelber Geier, ägyptischer Aas- oder Erdgeier, Perknopterusgeier, Bastardadler, Mönchsadler; angleško: Griffon Vulture, Fulvous Vulture; francosko: Griffon, Gyps fauve, Vautour griffon; italijansko: avvoltoio fulvo, grifone, grifone italiano.

Znanstvene soznačnice: Gyps fulvus, Gmelin. Gyps vulgaris, Savigny. Gyps holbei, Latham. Gyps occidentalis, Bonaparte. Vultur fulvus, Gmelin. Vultur percnopterus, Pallas[1]). Vultur trincalos, Bechstein. Vultur leucocephalus, Meyer in Wolf. Vultur albicollis, Brehm. Vultur orientalis, Brehm.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXVII, štev. 2, 133, štev. 2. — *Freyer,* 7, štev. 2. — *H. Graf von der Mühle,* Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 10—11, štev. 2 — *J. Hinterberger,* Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 6, štev. 2. — *A. R. v. Lindermayer,* Die Vögel Griechenlands, 6—9,

---

[51]) O. M. Sch. 1905, 28.
[52]) Aquila 1904, 365.
[53]) Aquila 1906, 163; 1907, 334.
[54]) Aquila 1898, 136.
[1]) ne: Vultur percnopterus, Linné.

štev. 2. — *Erjavec,* IV. del, 210. — *Fritsch,* 2—3, tab. 1, sl. 3. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen,* Die Vögel Salzburgs, 1—2, štev. 2. — * Der weißköpfige Geier (Vultur fulvus). M. O. V. W. 1879, 97—100. — *Ornis Vindobonensis,* 3. — *Madarász,* Z. f. O. 1884, 245, štev. 2. — *Ornis Carinthiae,* 22, štev. 2. — *Schulz,* 1, štev. 2. — *J. Frivaldszky,* Aves Hungariae, 1—2, štev. 2. — *A. J. Jäckel,* l. c., 1—2, štev. 2. — *Ornis balcanica,* II. zv., 133—135; III. zv., 396—399; IV. zv., 110—111. — *Naumann,* V. zv., 309—316 (tab. 63 in 64). — *Brehm,* 6. zv., 450—455. — *Gjurašin,* dio II, 113—120, sl. 22. — *Reichenow,* 67, 71, štev. 172. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, 226—228, tab. 59 in 60. — *Hennicke,* 65, tab. 32. — *C. G. Friderich-Bau,* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 381—383, tab. 25, sl. 2. — *Schäff,* 316. — *Dr. E. Klein:* Naši ptici, 69, štev. 146. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. I. díl, 519—522. — *Ornis Romaniae,* 433—437. — *Hartert,* 1204—1206, štev. 1622, sl. 202. — *W. Hagen,* Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 63. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., 363—364, sl. 153. — *F. Tischler,* Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 152, štev. 133.

Rey, 9—10, tab. 1, sl. 1 in 2. — *G. Krause:* Oologia universalis palaearctica, seš. 4. — *Szielasko:* Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, 281, štev. 203.

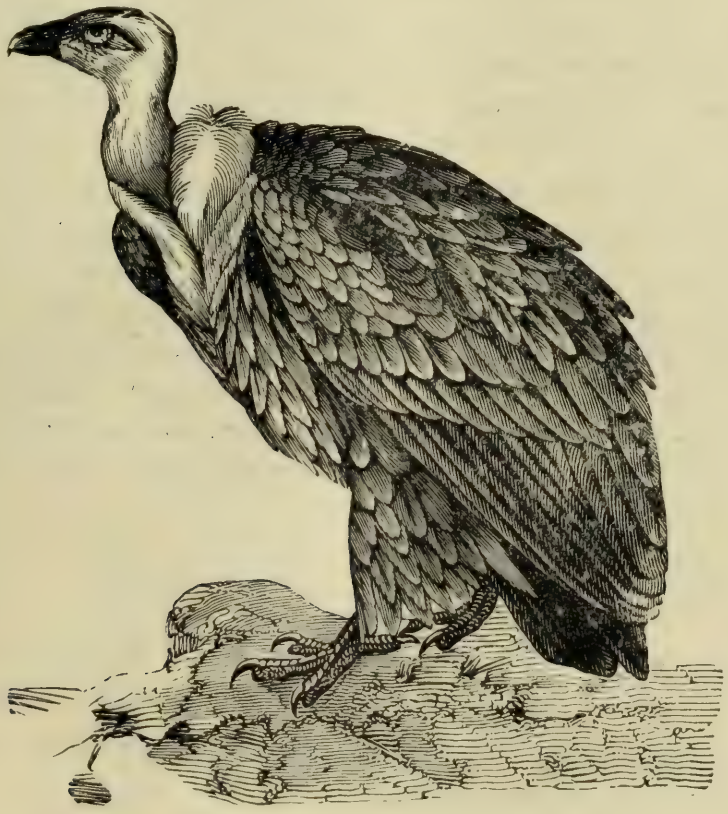

Gjurašin, Ptice II.

Beloglavi jastreb, gyps fulvus (Gm.).

Glava in vrat z belim puhom pokrita, mestoma gola; golotine svinčenosive. Na spodnjem vratu pernat ovratnik. Nosnice podolgovate, šarenica temnorjava. Splošna barva perja je rdečkasto sivorjava, izvzemši črnih letalnih in krmilnih peres. Na višnjevkasto sivih nogah srednji prst najdaljši.

Plešec je splošno nekoliko manjši kakor rjavi jastreb, redkokdaj večji; poprečno meri po dolžini 1100 *mm*. Podolgasta glava in dolgi, enakomerno debeli in gosjemu podobni vrat sta pokrita z belim ščetinastim puhom. Izredno krepek kljun meri od voščenice čez kljuko 500 do 550 *mm* in je črnosiv, zgoraj svetlejši kakor spodaj. Vobče je krajši kakor srednji prst brez kremplja. V višnjevkasti voščenici, ki je zgoraj črnikasta, leže podolgovate nosnice poševno, skoraj navpično. Ostro oko ima temnorjavo šarenico. Ščetinasta puhasta peresca prehajajo na spodnjem vratu v šop lahko gibljivih, podolgasto zoženih belkastih peres, ki se zgoste v lep pernat ovratnik.

Krovno perje ima široke, na koncu zaokrožene kosmače in je navadno rdečkasto sivo rjavo, včasih bledo rdečkasto rumeno. Vedno je zamolkle barve in ima svetlejša rebrca. Dolge in močne peruti pokrivajo $^3/_4$ repa in merijo razprostrte 2600 *mm*, po dolgem pa 690—750 *mm* (merjene s trakom). Letalnih peres je 14. Od ostalega perja se ločijo tudi po črni barvi; enako barvana so krmilna peresa v 310—340 *mm* dolgem repu. Samice so mnogo večje kot samci in večinoma svetlejše. Mladiči so navadno mnogo temnejše barve kakor starši in imajo v ovratniku ozko, proti koncu zelo tanko zoženo, mahljajoče perje rdečkasto rjave barve. Plešec se goli julija in avgusta.

Močne in zelo velike noge beloglavega jastreba so sive, včasih tudi zelenkaste ali višnjevkaste. Krak je v prvi tretini pernat, sicer močno luskinast in debelo mrežast. Prsti so močni in kratki. Le srednji prst je zelo dolg. Zgoraj jih krije po 5—9 prečnih deščic, spodaj pa so razvite debele bradavice in trdni peščaji. Topi kremplji so slabo ukrivljeni in roženo črni ali črnikasto sivi. Na zadnjem prstu je krempelj manjši, nikdar pa ne večji kakor na srednjem. Sprednje prste spajajoča kožica je zelo ozka in tanka. Mere noge so sledeče: krak meri 110—135 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	55—59 *mm*	25—33 *mm*	20—23 *mm*
srednji prst	90—105 *mm*	30—42 *mm*	25—28 *mm*
znotranji prst	40—50 *mm*	39—48 *mm*	28—31 *mm*
zadnji prst	30—45 *mm*	35—40 *mm*	27—30 *mm*

Naslikana noga (tab. IX.) je nekega 20. marca 1900 v okraju Brčka v Bosni ustreljenega starega samca.

Sorodna sta mu gyps Rüppelli, Bonaparte, iz severovzhodne, vzhodne in južnozapadne Afrike, in gyps Kolbi, Daudin, iz južne Afrike.

* * *

Plešec je med evropskimi jastrebi najpogostejši in najbolj razširjen. Živi v deželah ob Sredozemskem morju, proti vzhodu biva do dežel ob Himalaji; pogost je v celi severni in vzhodni Afriki do Zanzibara. V Evropi živi v Španiji, na Sardiniji in v Siciliji, prav redkokdaj v Italiji;

tem pogostejši je v južnovzhodnih evropskih deželah in v Mali Aziji do Turkestana. Zelo pogost je na celem balkanskem polotoku, po Bolgariji, v Dobrudži, Rumuniji, v Bosni in Hercegovini, na Sedmograškem in južnem Ogrskem. Opazovali so ga pa tudi že večkrat v severnih pokrajinah Evrope, celo v vzhodni Prusiji, na Nizozemskem [2]), Irskem [3]) in v Normandiji.

Krepka letala neso beloglavega jastreba daleč v tuje pokrajine, odkoder mu oster vonj in ugodni veter naznanita mrhovino. Tako se je zaletel v vse kronovine Avstro-Ogrske, kjer so ga splošno opazovali povsod v večjem številu kakor rjavega jastreba. Na Češko zaide vsako leto. Večinoma se prikaže v drugi polovici junija v jatah po 5—15 ptic; navadno pridejo od juga in lete proti severu [4]). Nekateri pisatelji trdijo nasprotno, da preteče po več let, predno se jastrebi vnovič pojavijo na Češkem [5]), in sicer se prikažejo od vzhoda, posebno iz Galicije in Ogrske [6]). Izredno mnogo plešcev je bilo leta 1866 po bitki pri Sadovi (Kraljevem gradcu) in pa leta 1893 in 1894 [7]). Skoraj neverjetno se zdi, da bi se beloglavi jastreb prikazal na Češko, kadar je dolgo časa lepo vreme [8]). Opazujejo ga navadno le v ravninah [9]), zadnjega so ustrelili menda 8. junija 1908 na južnem Češkem. Redkejši je na Moravskem; zanesljive podatke imamo le za okolico Olomuca in Brna, kjer so večkrat opazovali beloglave jastrebe v jatah po 15 skupaj, letečih proti zapadu [10]). V Šlezijo, kjer je nekdaj gnezdil, se le semtertje zaleti [11]). Iz zadnje dobe je znano, da so ustrelili ondi 27. maja 1896 pleščevo samico [12]). Na Gorenjem Avstrijskem je beloglavi jastreb že od nekdaj zelo redek in v najnovejšem času ga prištevajo po vsej pravici med neredne goste [13]); zadnjega so ustrelili 7. junija 1910 [14]). Na Solnograškem je precej pogost in je baje v deželi tudi že gnezdil; posebno mu ugaja gorovje [15]). Na Tirolsko in Predarlsko se zaleti le redkokdaj, večinoma meseca

---

[2]) J. f. O. 1892, 417. [3]) O. M. Sch. 1911, 314.

[4]) M. O. V. W. 1889, 177. O. J. 1893, 86. O. M. Sch. 1903, 59.

[5]) J. f. O. 1871, 175. [6]) J. f. O. 1872, 384.

[7]) J. f. O. 1899, 201. [8]) O. J. 1910, 21.

[9]) J. f. O. 1871, 63.

[10]) M. O. V. W. 1879, 64—65. J. Talský: Die Raubvögel Mährens. Z. f. O. 1885, 76—77. — O. J. 1891, 253; 1898, 142, in 1901, 192.

[11]) M. O. V. W. 1891, 293, štev. 168. O. J. 1894, 23, in Holewa, na rečenem mestu, 28, štev. 300.

[12]) O. M. Sch. 1897, 29—30.

[13]) J. f. O. 1875, 409 — V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 18—19.

[14]) O. J. 1910, 218.

[15]) Ornis 1885, 237. — V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: I. Nachtrag zu meiner Schrift: „Die Vögel Salzburgs". Z. f. O. 1886, 232—233. J. f. O. 1880, 133. O. J. 1898, 9—10; 1905, 144—145.

junija [16]). Nižje Avstrijsko obišče malokdaj [17]). Tudi na Štajerskem se ni prikazal posebno pogosto [18]). Zadnjega so ustrelili 26. junija 1914 pri Knittelfeldu [19]). Na Koroško se zaleti skoraj vsako leto; celo pozimi, 18. januarja 1885, so ga opazovali [20]). Zadnja desetletja se je to popolnoma predrugačilo. Vedno preteče več let, predno se zopet prikaže; zadnjega so ustrelili okoli l. 1892 [21]). (Dalje prih.)

Ornitologični zapiski za Kranjsko v letih 1914 do 1916.

Dr. GV. SAJOVIC.

Ptičje življenje je v vsem svojem razvoju neoporečno odvisno od vremenskih razmer. Na Ljubljanskem barju in ob dolenjskih vodah prezimujejo vsako leto *divje race* v velikem številu. V pozni jeseni 1913 je pritisnil le sredi novembra nekoliko ostrejši mraz, sicer je vladalo novembra in decembra razmeroma toplo, dasiravno seminlja deževno vreme. Ostrine nastopajoče zime še ni bilo čutiti, in pri divjačini so se začeli kazati že za lovce ne posebno razveseljivi znaki predčasnega parjenja, ki za zarod ni nikdar koristno. Tudi o racah so lovci tačas večkrat tožili, da se oglašajo v družbi glasno kvakajočih rac že racmani s svojim snubilnim „waab waab“. Nekateri so celo opazovali posamezne od družbe ločene pare, ki so se zadovoljno vozili po vodni gladini, kjer so puščali samci prednje mesto samicam tako pri plavanju kakor tudi, ako so odleteli. Vse to so očitna parilna znamenja, ki so za to dobo še mnogo prezgodna, ker se vrši normalna paritev divjih rac februarja. Tudi pri ostalem

[16]) J. f. O. 1875, 408. I. Jahresber. (1882) itd., 20. Ornis 1885, 237; 1887, 26. V. Jahresber. (1886) itd., 40. M. O. V. W. 1897, 137—140. O. J. 1898, 61; 1905, 144 do 145.

[17]) J. f. O. 1876, 330; 1881, 209. I. Jahresber. (1882) itd., 19. M. O. V. W. 1893, 21. — Rob. Eder: Die Vögel Niederösterreichs, 1. O. M. Sch. 1903, 59–60.

[18]) J. f. O. 1878, 94. I Jahresber. (1882) itd., 20. Ornis 1887, 26. M. O. V. W. 1888, 64; 1894, 89. A. Hugo's Jagdzeitung 1895, 503. O. J. 1897, 25. O. M. Sch. 1903, 60.

[19]) Waidmannsheil 1914, 281—282.

[20]) J. f. O. 1881, 209. Ornis 1885, 237; 1887, 26. M. O. V. W. 1888, 6. O. J. 1897, 25; 1898, 203 in 210.

[21]) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen: Ornith. Kollektaneen aus Österreich-Ungarn und dem Okkupationsgebiete. XVI. (1907). Zool. Beob. Jahrg. XLIX. Heft 9. u. 10, 10 (separatnega odtiska).

ptičjem svetu je bilo zapaziti več živahnosti, in mnoge ptice, ki se ob tem času pomaknejo bolj proti jugu, niso zapustile naših krajev.

Končno je z novim letom 1914 zavladalo vendarle pravo zimsko vreme. Že takoj prvi teden je kazal toplomer upadek toplote, in približno na dan sv. treh kraljev je pričelo po celi deželi snežiti. Iz svinčeno sivih oblakov so se vsipavale z malimi presledki ves mesec januar snežinke, sedaj v divjem vrtincu, nato zopet polagoma, mirno in tiho tkoč majki prirodi krasno se lesketajoč zimski plašč. Ptičji gostje *(pegam, krivokljuni* in *veliki kalin, sibirski krehovt),* ki so pribežali k nam pred ostro vladajočo zimo z visokega severa, so jo učakali tudi pri nas. Toda tudi na Goriškem in Primorskem, v Dalmaciji in sploh na jugu, kjer so vajeni po zimi milega vremena, je vladala huda zima z obilnim snegom. Pri nas pa je zapadlo toliko snega, kakor menda že od leta 1895 ne. Visoka snežena odeja je pokrivala zemljo ponekod do začetka marca in tudi toplomer ni bil januarja zjutraj nikdar, popoldne pa samo nekolikrat nad ničlo; srednja dnevna temperatura je znašala januarja približno 5·8° C. Prvo polovico februarja je vladalo še slično zimsko vreme, v drugi polovici pa je postalo nekoliko topleje. Zvesta spremljevalca zime, mraz in glad, sta povzročila vobče ptičjemu svetu mnogo gorja. Zlasti so trpele pod njima poljske kure, *jerebice* in *fazani* (Lovec 1914, 28), ki so se držale z naščepirjenim perjem pod grmovjem na južno ležečih parobkih ali v bližini kakega potoka. Drugod so zopet iskale zavetja pod kozolci, kjer so brskale za maloštevilnimi, ob priliki sušenja izpalimi zrnci, ali so prišle celo v neposredno bližino človeških bivališč. Tako so se pokazale posamezne jerebice celo na dvoriščih ljubljanskih predmestij, in 20. januarja so dobili onemoglo jerebico na Resljevi cesti. *Hanzlovský* poroča Lovcu (1914, 71), da je na Dolenjskem poginilo mnogo jerebic, mnogo pa jih je prišlo tik do stanovanj. *Divje race* in *gosi* so se pojavile v hudi zimi 1914 na več krajih v večjih in manjših jatah, zlasti mnogo jih je bilo na Ljubljanskem barju (Lovec, 1914, 28). Na Dolenjskem so se pokazali v tem času v izredno velikem številu razni ptičji zimski gosti, predvsem *gosi, race, kalini* idr. (Sl. N. [1]) 1914, št. 29). Mnogo so trpele stalne ptice: *sove, žolne, kosi* in druge, ki so prišle v neposredno bližino gospodarskih poslopij, mnogo pa jih je poginilo vsled gladu in velikega mraza. Raznovrstne ujede so prišle v izredno mnogih slučajih v neposredno bližino človeških bivališč. Pri Trebnjem je ujel 21. januarja neki kmet živega *planinskega orla,* ki sta ga pritirala mraz in glad tako daleč v nižino. Iv. *Šašelj,* župnik v Adlešičih,

[1]) Sl. N. = Slovenski Narod.

poroča, da je tudi v Beli Krajini bila enako ostra zima, ki je pregnala v južnejše kraje sicer ondi običajne ptičje prezimovalke. Umevno niso bile razmere na Gorenjskem in Notranjskem za ptice ugodnejše.

Koncem februarja se je zjužilo, zginil je sneg in imeli smo nekaj toplih solnčnih dni. Iz Adlešičev poroča *Šašelj,* da so se tje vrnile prve selilke: *pastaričice* 21., *divji golobi* in *škorci* pa 23. februarja (Dol. Nov.[2]) 1914, št. 52). Marca je skoraj vsak dan deževalo, v drugi polovici celo večkrat snežilo; prva polovica je bila toplejša, toda bolj vetrovna od druge. Neprijazno vreme je bilo tudi v aprilu, popolnoma neugodno pa maja, junija in julija. V teh mesecih je padlo obilo dežja, zlasti maja je bilo večinoma vetrovno, junij in julij sta imela mnogo neviht z močnimi nalivi in burjo. Te vremenske neprilike so vplivale škodljivo na gnezditev; uničile so marsikatero gnezdo poljskih ptic, pa tudi razdrle številna gnezda drobnim pticam pevkam. Tudi avgusta in septembra je bilo le malo solnčnih dni; vreme je bilo izpremenljivo in zgodaj je nastopil jesenski hlad, ki je pognal nekatere selilke predčasno iz dežele. Iz nekaterih krajev na Gorenjskem so odletele *lastavice* že koncem avgusta in v začetku septembra, dasiravno velja običajno Mali šmaren za njih odhodni dan, oziroma smo zadnje desetletje opazovali redno zakasnele selilke še oktobra ali celo novembra. Oktobra je bilo vreme večinoma jasno in mirno, novembra in decembra je padlo razmeroma mnogo dežja in semtertja je celo naletaval sneg. Prvi sneg se je pokazal na Notranjskem že 10. oktobra, na Dolenjskem 12. in na Gorenjskem 23. novembra. Vobče je bilo vreme toplo in ni delalo pticam neprilik.

Novo leto 1915 se je pričelo ugodnejše za ptičji svet. Prvo polovico januarja je večkrat deževalo, v drugi polovici in v začetku februarja je zapadlo precej snega, ki je mestoma obležal do 17. februarja. Ker je bilo razmeroma toplo, se je napravila le včasih tanka ledena skorja in tudi sneg ni vzdržema pokrival zemlje; na prisojnih krajih so se kmalu pokazale ledine. Vobče so se ptice na prostem lahko preživljale, kar so pričala krmišča po mestih. Obiskovali so jih le stalni ptičji meščani, *vrabci* in *ščinkavci,* semintja so se pomešale med nje *sinice.* Le zadnji teden januarja, ko je zapadel precejšen sneg, je bilo močno mrzlo vreme. Po ljubljanskih ulicah prezimujoči *čopasti škrjanci* so tedaj odleteli v južnejše kraje, na krmišča pa so prišli v goste *zelenci* in celo *pinože;* tudi na krmišču v Kranju so se ta čas pojavile gorske ptice mnogobrojno in so tam ostale še prvi teden februarja. Ko je vladalo skoraj po vsej srednji Evropi ostro pozimje od srede februarja do konca marca, smo imeli pri

[2]) Dol. Nov. = Dolenjske Novice.

Trije severni gosti: 1. pegam; 2. krivokljuni kalin; 3. sibirska leščerka.

nas pač obilo deževnih in hladnih dni brez posebnih vremenskih neprilik. Tudi april je bil prve tedne še moker in hladen, pozneje smo pa imeli prav toplo in večidel solnčno vreme. Zato pri dohajanju selilk in pri gnezditvi, kolikor sem imel priliko v nemirnem vojnem času opazovati, ni bilo izjemnih posebnosti. Poletni in jesenski meseci so potekli normalno in prvi sneg se je pokazal 28. oktobra. November in december sta imela obilo deževnih dni in tudi snežilo je večkrat. Tako so vsa vremenska znamenja kazala na prihod ostre zime. Prišlo pa je drugače...

Zdi se nam, kakor da bi strašna svetovna vojna vplivala tudi na prirodne sile. Pričakovali smo ostre zime, leto 1916 pa nam je prineslo toplo in solnčno pomladansko vreme. Januar je bil izredno ugoden in deževalo je samo 8., sneg pa je pričel naletavati tudi le 31. ponoči. Imeli smo krasne in nenavadno gorke dni; toplomer je bil zjutraj enajstkrat pod ničlo, toda kljub temu je znašala poprečna srednja toplota v deželi + 1·6° C. Naravno, da je pokrilo loke in travnike pisano pomladansko cvetje, ptice pa so bile izredno živahne. *Čopasti škrjanci* so izginili že prvi teden januarja iz ljubljanskih ulic na svoja gnezdišča; 2. januarja sem opazil na Ljubljanskem polju na drogu poleg smodnišnice *postolko* (♂); ob Savi pri Radovljici so videli 16. januarja prvo *sloko* (W.[3]) 1916, 104). Iv. *Šašelj* je opazoval v drugi polovici januarja *vrabce,* ki so znašali slamo in kokošje perje za svoja gnezda (Dol. Nov. 1916, št. 52). Isti čas je bilo lahko tudi v Ljubljani po nasadih in cestah opazovati *vrabce* in *ščinkavce,* ko so z drsajočimi oziroma povešenimi perutmi dvorili svojim družicam; po ljubljanskih nasadih je zadnji teden januarja tudi že *kos* pozvižgaval in prvi *ščinkavčev* „griču" sem slišal 30. januarja na vrtu ob Simon-Gregorčičevi ulici. Manj ugodna in mrzleja sta bila februar in marc, toda še vedno ne pticam neprijazna. Nekatere selilke so došle nenavadno zgodaj; tako sem slišal prvega *grilčka* že 12. februarja v glavnem tivolskem drevoredu, *črnoglavke* so se oglasile v Ljubljani in nje okolici (Resljeva cesta, botanični vrt, Golovec, Mestni log) že sredi marca, 25. marca pa sem jo poslušal v Kokrski debri pod Kranjem. Prvega *rjavega srakoperja* sem opazil 14. aprila v botaničnem vrtu v Ljubljani.

Ako izvzamemo občutni mraz, ki je pritisnil 15. in 16. aprila, so bili spomladanski in poletni meseci toplejši kakor v prejšnjih dveh letih, vendar so imeli mnogo več deževnih dni. Ako omenimo par viharnih dni, vetrovi niso bili silni. Jesensko vreme je bilo toplo, zlasti v prvi polovici. Dež je padal spočetka v primernih presledkih,

[3]) W = Waidmannsheil.

koncem oktobra pa je pričelo deževje, ki je trajalo skoraj vzdržema do 20. decembra. Prvikrat je snežilo 16. oktobra; pozneje je še nekolikokrat naletaval sneg, ki je obležal komaj nekaj prstov visoko kvečemu dva do tri dni. Zadnja dva meseca v letu sta bila zmerno vetrovna, decembra je bril pogosteje sever. Kakor je iz tega razvidno, ni vreme v l. 1916 povzročalo pticam raznih neprilik; vendar ni bila jesenska selitev pri vseh vrstah popolnoma normalna. *Hudournik* in *srakoper* sta izginila iz kranjske okolice prej kakor običajno in to najbrž vsled obilnih deževnih dni. Sredi avgusta so priletele stoglave jate *kmetiških lastavic* v Kranj in sicer najbrž iz severnejših krajev, odkoder jih je pregnal dež. Ostale so v mestu dva dni; v Kranju gnezdeče lastavice so se izselile šele v začetku septembra.

Prezimovanje je bilo koncem 1916 ugodno. Stalnim pticam so se pridružile še nekatere manj občutljive, ki se sicer pomaknejo na jug. Ostale so na poljih in po hostah, kjer so našle zadostno množino živeža. *Čopasti škrjanci* so prišli v Ljubljano na prezimovanje v drugi polovici septembra, toda že čez nekaj dni so zopet odleteli nazaj v svojo pravo domačijo in so se pojavili na ljubljanskih ulicah šele zopet 18. decembra kot znanilci ostre zime, ki nam jo je prineslo leto 1917.

V preteklem troletju smo opazili po naših pokrajinah naslednje redke gnezdilce: *škurha, pribo ali vivka* in *črno štorkljo* na Ljubljanskem barju, kjer gnezdita prvi dve vrsti redno vsako leto v nekaj parih; črno štorkljo pa so opazovali pred več leti v dveh parih, za tem vedno vsako leto le en sam par. V Triglavskem pogorju in na Nanosu so izsledili l. 1914 gnezdo *planinskega orla,* v okolici Radovljice je gnezdil to leto par *južnih postolk.* L. 1914 in 1915 je imel par *ležetrudnikov* svoje gnezdo v kotu neke šupe v Cerkljah na Gorenjskem. O *viru* (Lovec, 1914, 153) in o *skalnem jerebu* (Lovec, 1914, 102) so dognali, da sta pri nas pogostejša gnezdilca kakor so prej mislili.

Tudi nekateri redki ptičji gostje so obiskali v tem času našo deželo. Izza leta 1913 so ostali na Kranjskem še *pegami* do pozne spomladi 1914 in posamezni *sibirski krehovti.* Da je bila družba severnjakov popolnejša, je prišel za njimi *krivokljuni kalin* (Sl. N 1914, št. 19), ki so ga opazovali 28. januarja 1914 v Radovljici. Nadalje se je pomudil pri nas še nekaj tednov novega leta 1914 že iz prejšnjega leta znani gost *veliki kalin.* Med redkostmi l. 1914 moramo še posebej omeniti *bobnarico,* ki so jo dobili 6. februarja pri Črnomlju. Izredni posebnosti l. 1916 ste *pepelnati galeb,* ki se je pokazal ob Savi pri Radovljici, in *rjava govnačka,* ki je posedala

11. septembra ob Kokri pri Kranju. Opazovali so tudi še nekatere nenavadne ptice, ki se pa vendar skoraj vsako leto posamič pokažejo, in sicer: *morski slapnik* na Dolenjskem ob Krki 1914 in nad Kranjem ob Savi 1915; *navadna tonovščica* ob Savi pri Kranju 1914, 1915 in 1916; *mali žagar* ob Savi pri Ljubljani 1915; *navadni deževnik* l. 1914 pri Ljubljani in Kamniku; *rjava čaplja* pri Postojni 1915 in nad Kranjem 1916; *sokol selec* v ljubljanski in kranjski okolici 1916; *južna postolka* na Gorenjskem 1914 in v ljubljanski okolici 1915; *močvirna uharica* pri Kranju 1915 in 1916; *veliki srakoper* v Beli Krajini 1915 in 1916; večje družbe *malega* in *velikega krivokljuna* v poletju 1914 in konečno *višnjeva taščica* jeseni posamič vsa tri leta v Beli Krajini.

Glede barvne posebnosti perja je bila zanimiva popolnoma *albinistična fazanka,* ki se je nahajala nekaj let v bitenjskem loviščU pri Kranju in je izvalila leta 1914 šest albinističnih mladičev. Nad Železniki so ustrelili 16. aprila 1916 *divjega petelina,* ki je imel med krovnim vratnim perjem popolnoma snežnobelo pero. V drugi polovici aprila je vlovil Iv. *Šašelj* v Adlešičih *delno beličnega kosa,* ki je imel po celem telesu perje belo-lisasto. Pri fazanih in kosih, ki žive v razmeroma ozko omejenih pokrajinah, je lisavost (delna beličnost) degenerativnega značaja. Povzroča jo vsled ponovne medsebojne paritve v istem rodu oslabela kri, ki ne more razviti zadostnega barvila. Belo peresce na vratu divjega petelina je znak starostne pobledelosti (gerajohroizma).

O koristnosti in škodljivosti ptic se je tudi zadnja leta mnogo govorilo in razpravljalo. Seveda je govor veljal predvsem ujedam, ki so dobile v vrstah lovcev mnogo zagovornikov in to upravičeno. Med našimi lovci se je toplo zavzel za varstvo sov vobče dr. J. *Ponebšek*[4]), še posebno priporoča Vl. pl. *Kappus* (Lovec 1914, 153) lovcem večjo prizanesljivost *veliki uharici.* Splošno so pri nas članki in zapiski v „Lovcu“ mnogo pripomogli k boljšemu umevanju prirodnega varstva. Zato se nam tem bolj neumljiva zdi v naši lovski reviji ironična opazka o prirodnovarstvenem gibanju v zapisku na strani 71, kjer se nahaja v poročilu o hudi zimi stavek: „Kar je pustil zlobni človek, to so pobrale roparice. Letos je imel marsikak lovec priložnost, spoznati nedolžnost kanje in sove“. L. 1914 je vladala ostra zima in nihče ne bo mislil, da bodo tedaj mesojede *kanje* in *sove* glodale lubje po drevju in kljuvale led. Ohraniti si morajo življenje, in ker ta čas ni živali, ki jim služijo pretežno za hrano, pograbijo marsikak kos divjačine. Tega zagovorniki prirodno-

[4]) Dr. J. *Ponebšek,* Naše ujede. I. del. Sove (poseb. odtis iz Carniole 1915 in 1916).

varstvenega gibanja še nikdar niso zanikali; vedno so pa trdili in še trdijo, da je njihova korist tekom letne dobe neprimerno večja kakor zimska škoda na divjačini. Zato bo vsak razumen lovec, ki mu lovišče ni samo kupčija, premišljeno ravnal z živalstvom svojega okraja in bo zatiral samo resnične škodljivce in to le tedaj, ako preti lovišču po njihovem številnem zaplodu občutna škoda. Pa tudi druge ptice, ki niso „roparice“, pri nas čestokrat neusmiljeno zatirajo. V „Lovcu“ 1914 čitamo o takšnem uničujočem lovu lepopisane *kotorne* (L. 1914, 102—3). Znano je, da je *kotorna ali skalni jereb* predvsem kraška ptica, živi pa tudi na planinah in v podplaninskih legah Gorenjske. Manjša naselbina kotorn se je ustalila ob dolenji Savi. Namesto, da bi jih ondotni lovec negoval, jih zatira in celo plačuje nagrado tatinskemu lovcu, ki mu prinaša v zanjke ujete skalne jerebe iz sosednjega lovišča. Dobro je znana korist *jerebice* z lovskega stališča, poljedelec pa vidi običajno v tej ptici svojo škodljivko. Vendar nikakor ne zasluži sovraštva poljedelcev, ker pobere nebroj semen raznovrstnega njivnega plevela in zatre vsako leto ogromno množico poljskih škodljivcev. V lovskem listu „Waidmannsheil“ (1915, 200) poročajo, da so našli v golši ene same jerebice več sto semenskih zrnc raznega plevela (kakor so njivna gorčica, osat, robida, kokalj, plavica, poljski mak), med njimi so se pa nahajali mnogoštevilni ostanki raznovrstnih muh, obadov, zoljev, poljskih mušic, hroščev, črvov, gosenic in različnih drugih ličink in bub. Jeseni se hranijo jerebice, kakor so dognala preiskovanja, pretežno z golimi polži, predvsem s poljskimi slinarji, ki napravljajo na ozimini občutno škodo. Dognali so, da se poljski slinarji ravno takrat in tam pokažejo v velikih množinah kjer ni jerebic. Ako bi jerebice ne uničevale nobenega drugega mrčesa in golazni kakor samo črno žitno hržico (mayetiola destructor Say.) in strnsko mušico (chlorops lineata Fabr.) ki sta največji škodljivki žitnega polja, ter poljske slinarje, že tedaj bi jih morali poljedelci skrbno varovati in ne preganjati.

Ako hočemo razširiti in dvigniti umevanje za prirodo in nje varstvo, tedaj moramo predvsem potom primernega slovstva v občinstvu poglobiti poznanje prirode in tako vzbuditi zanimanje za njeno življenje in gospodarstvo. Mnogo zaslug v tem oziru si je pridobilo *„Slovensko lovsko društvo“* z izdajanjem *„Lovca“*, ki je prinesel tudi v letniku 1914 celo vrsto zanimivih ptičeslovnih člankov in zapiskov[5]), a je moral zaradi obstoječih razmer žal začasno pre-

[5]) Tratz Ed. P., *Trije severni gosti v srednji Evropi* (str. 29—30) in *Obročenje ptic* (str. 37—40, 67—8); dr. J. Ponebšek, *Pegam* (str. 30—2); dr. Fr. Mischitz,

nehati. V „Planinskem vestniku“ 1914 so navedene v J. *Koprivnikovem* spisu „*Pohorje*“ ptice, ki žive po navedenem gorovju (stran 20—1). V Carnioli 1915 in 1916 je opisal dr. J. *Ponebšek* v I. delu svoje razprave „*Naše ujede*“ vse *sove;* ta spis je izšel tudi v posebnem odtisu. Drugod niso izšli kaki daljši članki, tičoči se naših ptic, pač pa je dnevno časopisje prineslo včasih drobne ornitologične beležke.

Ta ornitologična opazovanja so nabrana v dobi svetovne vojne, zato so tudi bolj pičla kakor prejšnja. Tovariši, ki so mi bili doslej vestni poročevalci, so večinoma na bojnem polju. Neizprosna usoda je zahtevala tudi izmed njih svojo žrtev — naj se spomnim še na tem mestu svojega skrbnega poročevalca, muzejskega preparatorja Frana *Dobovška,* ki se je 2. oktobra 1915 smrtno ponesrečil v vojni službi v Bosni. Za vsa tri leta sta mi poslala posamezne ornitologične zapiske iz Belekrajine vlč. g. župnik Ivan *Šašelj* v Adlešičih in iz kranjske okolice vlc. g. Iv. *Cof,* c. kr. sodomerec iz Kranja, za kar se jima ponovno najiskrenejše zahvaljujem; zahvalno omenjam tudi nekaj podatkov za l. 1914, ki mi jih je sporočil preparator g. Herfort; sicer sem pa bil navezan sam na se; vendar nisem imel v preteklem triletju toliko prilike k opazovanju kakor poprej. V podrobnem pregledu opazovanih ptičjih vrst sem upošteval v svrho popolnosti tudi podatke iz slovenskega lovskega slovstva in drobna poročila iz dnevnega časopisja, kar sem označil v opombah. V seznamu, ki obsega beležke o 71 opazovanih ptičjih vrstah, sem navedel pri posameznih pticah tudi najnavadnejša hrvatska imena.

Morski slapnik, severni potapljač (pljenor mali, urinator lumme (Gunn.), Nordseetaucher) se je pokazal 22. X. 1914 pod Grabnom na Krki; drugega so opazovali nekoliko dalje na Krki pod Žihovim selom. Dan je bil kopen (srednja dnevna temperatura okoli 1·5° C.) in jasen, brila pa je ostra burja, nekaj dni poprej je snežilo (Lovec, 1914, 209). L. 1915. sem videl morskega slapnika 18. I. na Savi nad Kranjem; dan je bil oblačen, naletaval je sneg, srednja dnevna temperatura — 0·7° C.

Rjava govnačka (pomornik mali, stercorarius cepphus (Brünn.), lanzettschwänzige Raubmöve). Doslej rjave govnačke, ki ima svoja gnezdišča na obalah severnega morja, na Kranjskem še niso opazovali. Govnačka, ki jo je vjel neki vojak 11. IX. 1916 ob Kokri nad hujanskim mostom pri Kranju (dan solnčen in miren, srednja t. = 16·7° C.), je mladica, ki

---

Za ruševcem pod Kočno (53—56, 73—6); Albin Seliškar, *Albinizem in melanizem pri živalih* (56—60, 76—9, 91—3, 110—14, 131—3, 144—6) in *Lovčev izprehod po deželnem muzeju Rudolfinum* (160—3, 177—81, 197—202); dr. J. Lokar, *Seznam o gnezdenju za nas važnejših ptic* (str. 94—6); Član „Proste zveze v varstvo lova“, *Skalni jereb* (102—3); F. Klemenc, *O gozdnem jerebu* (str. 117—8); Vl. pl. Kappus, *Spomini na jerebji lov* (str. 147—49, 164—5) in *Za veliko uharico* (str. 153—4); Fr. Lokar, *Prepelica na jesenskem potovanju* (str. 189—90). Poleg tega je priobčilo Lovčevo uredništvo še celo vrsto zanimivih ornitologičnih beležk.

je zablodila k nam z visokega severa in je na potu omagala. Mlado rjavo govnačko ni lahko ločiti od sorodnih vrst, ker še nima repnih peres popolnoma izraščenih. Zanesljive značilnosti te vrste pa so: na zgornjem kljunu neposredno pred kljukastim koncem zobato izrezana nožnica, skrajni dve letalni peresi z belimi rebrci, srednje repni peresi sta za ca 15 *mm* daljši kakor ostala in ostvasto zoženi, krak (tarsus) meri največ 38 *mm*. L. 1913 so ustrelili pri Rupi v okolici Kranja *veliko govnačko* (*pomornik veliki, sterocorarius skua* (*Brünn.*), *große Raubmöve*) [6]). Obedve vrsti sta za naše kraje izredni ptici.

Pepelnata tonovščica (*galeb pepeljasti, larus glaucus Brünn., Eismöve*) je tudi za Kranjsko redka prikazen. *Freyer* omenja [7]), da se prikaže ob viharnem vremenu na rekah in jezerih, *Schulz* jo v svojem seznamu iz l. 1890 [8]) nima. Po poročilu v listu „Waidmannsheil" je ustrelil 19. XII. 1915 ob Savi pod Radovljico g. *Iv. Š.* pepelnato tonovščico, pri kateri je meril razseg peruti 170 *cm* (W. 1916, 104). Ta ptica gnezdi v Evropi le na najsevernejših norveških obalah; le poedine zablodijo pozimi do Sredozemskega morja.

Navadna tonovščica (*galeb občni, larus ridibundus L., Lachmöve*). Pod Savskim drevoredom pri Kranju je bilo ob Savi pet navadnih tonovščic v drugi polovici julija 1914 dalj časa; videli so jih še prve dni avgusta. Prav čestokrat so posedale po produ pri Struževem (Sava 1914, št. 30). Ob Savi pri Kranju se pokažejo navadne tonovščice jeseni in spomladi vsako leto večkrat, zlasti nad Majdičevim jezom; poleti so seveda tonovščice v tem kraju nenavadne.

Mali žagar (*ronac bieli, mergus albellus L., Zwergsäger*) je gnezdilec v severovzhodni Evropi in severni Aziji. V posameznih letih se pokaže v času od novembra do marca večkrat na Ljubljanici. L. 1915 je bil ustreljen 22. II. mali žagar na Savi v ljubljanski okolici.

Divje race (*patka divlja, anas boschas L., Stockente*) so se pojavile zadnja leta na Ljubljanici in na Dolenjskem v večjih jatah. Jeseni 1913 in januarja 1916 so tožili nekateri lovci, da so se kazala med njimi predčasna parilna znamenja. Po poročilu v Lovcu (1914, 28) so prišle zlasti v hudi zimi 1914 v večjih in manjših jatah, v katerih so pa bili racmani v večini, kar za zaplod ni dobro znamenje. Tako je neki opazovalec naštel v eni jati med 13 pticami 11 racmanov; zato je upravičeno priporočal, da naj lovci prizanašajo samicam. Februarja 1914 je bil ustreljen na Ljubljanici racman, ki je imel vrat natlačen s travo in peskom, ki sta se mu pri požrešnem goltanju ustavila v goltancu (Lovec, 1914, 85). V. pl. *Kappus* je opazil 21. V. 1914 6 do 10 dni stare račice s starko ob Savi pri Radovljici in je občudoval, kako spretno si znajo poiskati mladice same v nevarnosti primerno skrivališče, kakor hitro za-

[6]) Carniola 1914, 157.

[7]) Fauna der in Krain bekannten Säugetiere etc.... 1842, 35.

[8]) Mitteilungen des Musealv. f. Krain 1890.

čujejo svarilni klic matere (Lovec, 1914, 138). Jata divjih rac je letela preko Ljubljane glasno kričeč na večer 28. I. 1915 ob snežnem vremenu; jeseni smo jih čuli parkrat na večer meseca novembra. Spomladi 1916 so jih opazovali mestoma v številnejših jatah na Krki.

Navadni deževnik ali prosenka (*zlatar troprsti, charadrius apricarius L., europ. Goldregenpfeifer*) se je pokazal 10. X. 1914 pri Mostah v ljubljanski okolici, 15. X. istega leta pa na Kamniškem polju.

Vivek ali priba (*vivak pozvizdać, vanellus vanellus* (*L.*), *Kiebitz*) gnezdi redno vsako leto v nekaj parih na Ljubljanskem barju. Koncem novembra 1914 sta se mudila dva vivka ob Krki blizu Bele cerkve na Dolenjskem, kjer so sicer te ptice redke in se pokažejo navadno meseca oktobra in potem zopet aprila. Vreme je bilo solnčno in razmeroma toplo (Lovec, 1914, 210). Na Kodelijevem pri Ljubljani so opazovali jato 10 vivkov med 10. in 12. III. 1915. Prvi dan je bilo oblačno vreme s slabim severovzhodnikom; druga dva dneva sta bila jasna, s srednje močnim severozahodnikom; zjutraj in zvečer hlad, čez dan razmeroma toplo. Pri Vrhniki so ustrelili vivka (♂) 12. III. 1915; dan je bil jasen s srednje močnim jugovzhodnikom, opoldanska temperatura + 7° C.

Škurh (*pozviždać šibičar, numenius arquatus* (*L.*), *der große Brachvogel*) je gnezdil tudi zadnja tri leta v posameznih parih na Ljubljanskem barju, vendar postaja vsako leto redkejši.

Sloka, kljunač (*šljuka bena, scolopax rusticola L., Waldschnepfe*). L. 1913. je bila po zatrdilu dr. J. *Ponebška* jesenska selitev slok ugodnejša kakor sicer. Kljunači so se držali bolj gričevja, ogibali so se nižin. Posamezniki so v deželi tudi prezimovali (Lovec, 1914, 47). Prve dni januarja 1914 so spodili ob oblačnem in zmerno vetrovnem vremenu 6 kljunačev pri Horjulu (Sl. N. 1914, štev. 4), kar je velika redkost za ta čas. V Krakovem pri Kostanjevici so se pokazali l. 1914 prvi kljunači 10. III., nadaljne polete sta ustavila burja in sneg (Lovec, 1914, 69). Pri Kamni gorici je izsledil V. pl. *Kappus* prve sloke 5. IV. 1914 (Lovec, 1914, 69). Leta 1916 je videl *Iv. Š.* ob Savi pri Radovljici prvo sloko 16. I., kar je izredno zgodaj; bila je najbrže tukajšna prezimovalka (W. 1916, 104).

Zelenonogo tukalico (*guša zelenonoga, gallinula chloropus* (L.), *grünfüßiges Teichhuhn*), ♂, je vjel 22. III. 1916 neki ribič v mrežo na močvirju med Trzinom in Domžalami. Zelenonoge tukalice se selijo vsako leto skozi naše kraje in se ustavijo mimogrede zlasti na močvirnatih mestih.

Črna štorklja (*štrk črni, ciconia nigra* (*L.*), *schwarzer Storch*). Zadnje poročilo o gnezditvi črne štorklje na Ljubljanskem barju pri Vrhniki sem prejel spomladi 1914.

Bobnarica (*bukavac nebogled, botaurus stellaris* (*L.*), *Rohrdommel*) je za Kranjsko redka selilka. Posestnik J. M. jo je ustrelil 6. II. 1914 v Okljuku ob Dobljičici pri Črnomlju (Lovec 1914, 48).

Siva čaplja, (*čaplja siva, ardea cinerea L., Fischreiher*) prebiva poredkoma raztreseno po vsej deželi ob vodah z zaraščenim obrežjem. V dolenjevaškem lovišču na Dolenjskem je ustrelil A. K. 16. IV. 1914 čapljo, ki je merila z razprostrtimi peruti 2 *m* (Lovec, 1914, 85). *Iv. Šašelj* je videl sivo čapljo letečo preko Kulpe 10. V. 1916, nad Črnomljem pa 9. avgusta istega leta.

Rjava čaplja (*čaplja danguba, ardea purpurea L., Purpurreiher*) je v naših krajih izredna selilka. L. 1915 so jo opazovali 10. IV. ob deževnem vremenu pri Postojni, l. 1916 so ustrelili lepo razvitega samca rjave čaplje 18. IV. v okolici Grada pri Cerkljah na Gorenjskem; vreme je bilo toplo in tiho. V kranjskem okraju je ta ptica izredno redka prikazen in je že skoraj celo desetletje ne pomnijo.

Divji golob, divjak, duplar (*golub dupljaš, columba oenas L., Holztaube*). Mladega divjega goloba, ki je komaj letal, je ustrelil 28. XII. 1913 A. d. S., kar je za ta čas izredno zakasnela negodnost. L. 1914 so se pokazali prvi divji golobi 14. II. ob Borovniščici, 23. II. v Adlešičih in 26. II. na Kopnjavi blizu hrvaške meje, prve dni marca pa v okolici Kamne gorice (Lovec, 1914, 69, 70, 84). Izredno mnogo divjih golobov je v okolici Tribuč, kjer so videli še 29. X. 1914 poletavati po polju okoli 200 glav broječo jato (Lovec, 1914, 210).

Skalni golobi (*golub sivi, columba livia L., Felsentaube*) so se pokazali l. 1915 prvič na Babnem polju pri Rakeku 15. januarja.

Grlica (*grlica divlja, turtur turtur* (*L.*), *Turteltaube*). V okolici Kranja, kjer je divja grlica stalna gnezdilka, sem opazoval tudi zadnja leta več parov. V večjem številu gnezde divje grlice tudi po razsežnih hostah pri Adlešičih, kjer so l. 1914 prve opazovali 20. IV., zadnja jata 5 ptic pa je posedala še 28. IX. po župniškem vrtu. Iz Kokrske debri pri Kranju so se izselile to leto v drugi polovici septembra. L. 1915 so v Adlešičih opazovali prve divje grlice zopet 20. IV., naslednje leto 1916 pa 17. IV., na Pribincih pa že dan poprej družbo treh grlic.

Navadni fazan (*gnjeteo obični, phasianus colchicus L., Fasan*) se je po naših krajih že močno zaplodil, zlasti v loviščih skrbnih in razumnih lovcev. Ker živi primeroma na omejenih prostorih v večjih družbah, se pokažejo v njih čestokrat albinistični pojavi. Tako je imel g. *Iv. Rakovec,* tovarnar v Kranju, nekaj let v svojem bitenjskem lovišču popolnoma albinistično fazanko. Omenjena fazanka je imela bledo rožnatordeče oči, sicer belo perje je bilo le na perutih nekoliko zamazano rjavkasto. L. 1913 ji je uničil gnezdo dehor, l. 1914 pa je izvalila šest mladičev, ki so bili vsi albinistični.

Jerebice (*trčka skvržulja, poljska jarebica, perdix perdix* (*L.*), *Rebhuhn*) so bile po ostri zimi 1914 zlasti občutno prizadete; mnogo jih je poginilo. Povsod so prišle do človeških bivališč, in v Ljubljani so 20. I. pobrali onemoglo in premrlo jerebico celo na Resljevi cesti. Na Kranjskem in Šenčurskem polju so se zadnji čas številnejše zaplodile, in ako bi jim vsi najemniki lovišč pozimi posvečali potrebno skrb za prehrano, bi se

lahko jerebičji rod pri nas še izdatneje pomnožil. Ob košnji so našli na travniku pri Blatni Brezovici med Ljubljano in Vrhniko koncem avgusta 1914 komaj nekaj dni stare jerebice, kar priča o zapozneli gnezditvi dotičnega para (Lovec, 1914, 153).

Prepelice (*prepelica pućpura, coturnix coturnix* (*L.*), *Wachtel*) so naznanile s sonornim glasom svoj prihod na Kranjskem polju l. 1914 28. IV., l. 1915 pa že 23. istega meseca. Vobče število prepeličjih parov v navedenem okraju leto za letom pojema. Zanimivo je izredno pozno gnezdo prepelice, ki so ga našli ob košnji na travniku pri Blatni Brezovici dne 5. IX. 1914. V gnezdu je bilo 12 močno zaleženih jajc; prepodena starka se ni vrnila, dasiravno so pustili okrog gnezda travo (Lovec. 1914, 153).

Skalni jereb (*jarebica grivnja, caccabis saxatilis* (*Meyer*), *Steinhuhn*) ni samo za Kras značilna in vobče tako redka ptica kakor so mislili. L. 1913 je gnezdil par te krasne gozdne kure pod Špikom, kjer so opazovali kito s 14 piščanci. To in naslednje leto 1914 so gnezdili skalni jerebi tudi na solnčni strani Jeterbenka. Koncem aprila 1914 je videl oziroma čul *Fr. Kl.* okrog Grmade in na južni strani Otošca 5 parov (Lovec 1914, 68). Kakor so v zadnji dobi dognali, gnezdi skalni jereb razmeroma številno na Gorenjskem na planinah in podgorju; tudi na Dolenjskem se nahaja še nekaj trop, ki jim pa preti od nerazumnih lovcev pogin. Zanimivi so podatki in izvajanja, ki nam jih je podal *dr. V. Jeločnik* [9]) v svoji razpravi o lovski perutnini na Kranjskem (Lovec, 1914, 102). V okolici Grmade gnezdeče jerebje pare so opazovali tudi še l. 1915 in 1916; l. 1915 so opazovali nekaj jerebov v gričevju pri Litiji.

Divji petelin (*tetrieb gluhan, tetrao urogallus L., Auerhuhn*). Spomladi 1914 je bilo mnogo petelinov. Na Golovcu so našli 21. V. nekaj dni stare piščance, ki jih je čuvala starka. V dolini med Bizovikom in Orlami poje vsako leto več petelinov; l. 1914 je pel eden nad Štepanjo vasjo. Obče je na Golovcu vsako leto zarod divjega petelina številnejši. Prvega so opazili tam nekako pred 15 leti; v tem kratkem času so se razširili že celo do Kočevja (Lovec, 1914, 118). V kranjskih loviščih so se zadnja leta marljivo oglašali petelini na pobočjih Sv. Jošta in v Udnem borštu. Nad Železniki so ustrelili 16. IV. 1916 petelina starca, ki je imel med vratnim krovnim perjem eno samo čisto belo pero. Ta pojav je znak delne beličnosti (albinisma), ki se v starosti čestokrat pojavi, vendar se pri divjem petelinu opazuje redkokedaj.

Gozdnemu jerebu (*lještarka gluha, tetrao bonasia L., Haselhuhn*) je toplo pomladansko vreme 1914 izredno ugajalo. Na prisojnih mestih je bila paritev in toraj tudi gnezditev predčasna. V Breganjaricah so našli že 23. V. pet 2 do 4 dni starih piščet; 2. VI. za Brdom 7 piščet, ki so poskušala že leteti; 4. VI. na Velikih plazeh pet do 10 dni starih mla-

[9]) Krains jagdbare Federwildarten, deren Vorkommen, Verbreitung und jagdliche Bedeutung, „A. Hugos Jagdzeitung“ 1912, št. 3 in 4.

dičev; 16. VI. jerebovo kito za Jevnaščico, v kateri so bila tri do en mesec stara piščeta s starko in starcem. Zadnji slučaj je še zato posebno zanimiv, ker je bil pri kiti tudi petelin, kar se pripeti le redkokedaj (Lovec, 1914, 117).

Kragulji (jastrieb kokošar, astur palumbarius (L.), Hühnerhabicht) so se za časa vojne silno pomnožili splošno po vsej deželi. *J. Rakovec,* tovarnar v Kranju, je uničil v svojem lovišču na Sorškem polju samo v zimskem času 1914/15 18 kraguljev, ki so se tam izredno mnogoštevilno pokazali ter delali med divjačino in domačo perutnino občutno škodo. V Purgi pri Adlešičih so vjeli 5. II. 1914 kragulja živega v skopec; 9. I. 1914 so ustrelili kraguljevo samico pri Rakeku. Naslednje leto 1915 poroča *Iv. Šašelj,* župnik v Adlešičih, da so se kragulji tudi v ondotni okolici zadnja tri leta močno zaplodili, ker ni bilo lovcev, ki bi jih preganjali. Napravili so silno škodo na piščancih, ki so jih venomer pobirali. Ponekod so odnesli skoraj vso kuretino, da nekatere gospodinje niso hotele več v drugič nasajati kokljam, češ, kaj bom podlagala samo za „tiča". Na župnijskem vrtu sta 18. IX. 1915 kar naenkrat dva kragulja preganjala kokoši. Pri Banji Loki pri Kočevju so ustrelili 22. I. 1915 kraguljevo samico. L. 1916 so gnezdili kragulji v več parih po gozdovih kranjskega okraja; pojavili pa so se to leto v veliki množini tudi okrog Novega mesta (Dol. Nov. 1916, št. 33).

Skobci, kragulječki (kobac ptičar, accipiter nisus (L.), Sperber), so so se pokazali v zimi 1914/15 tudi mnogoštevilno po vsej deželi. Tovarnar *Rakovec* iz Kranja jih je v svojem lovišču pokončal v tem času 26. Kakor kragulji, tako so se tudi skobci za časa vojne zelo zaplodili, ker ni bilo lovcev doma, ki bi jih zatirali. Pogosto so gnezdili v kranjskem okraju (Šenčurski gozdovi, v gozdovju med vasema Okroglo in Naklo, Šmarjetna gora, Sv. Jošt idr.), pa tudi v škofjeloškem okraju njihova gnezda niso bila redka. Izmed številnih ustreljenih skobcev so mi sporočili l. 1915 natančen datum v naslednjih slučajih: 7. I., ♀, pri Rakeku; 15. I., 5 skobcev (2 ♂ in 3 ♀) pri Škofji Loki; 15. II. pri Škofji Loki; 17. II., ♀, pri Logatcu in 27. II., ♀, na Studencu pri Devici Mariji v Polju. Na Primskovem pri Kranju so vjeli živo kraguljevo samico 26. II. 1916 v veži, kamor se je zapodila za vrabci.

Kačarja (orao zmijar, gujaš, circaetus gallicus (Gm.), Schlangenadler) prištevamo že k redkejšim kranjskim kraguljevim vrstam. V nekoliko večjem številu gnezdi po Beli Krajini, sicer je le redek gnezdilec. L. 1914 so ustrelili 4. februarja v Podbrežju pri Adlešičih kačarja, ki je meril z razprostrtimi perutmi nad 1 *m.* L. 1915 in 1916 poroča *Šašelj,* da je v črnomeljskem okraju kačarjev vedno manj. Včasih, zlasti spomladi, je videl po 4 do 6 skupaj krožiti, zadnja leta je opazoval le posamezne; samo 17. VI. 1915 je videl dva (♀ in ♂) skupaj. Navadno bivajo po hostah okoli Bednja in Tribuč. Leta 1916 je opazil to roparico večkrat pri Adlešičih in sicer 14. I., 30. I., 24. II., 18. IV. in še kasneje poleti in jeseni,

vselej pa le po eno samo, le 11. III. dve skupaj. Pri svoji prehrani uničijo kačarji mnogo zajcev; pripovedujejo pa, da je napadel že tudi jagnje.

Kanjo (*škanjac mišar, buteo buteo* (*L.*), *Mäusebussard*) je ustrelil 21. I. 1914 neki posestnik za trebanjskim gradom na Dolenjskem. Tam je kanj dovelj, huda zima jih je prignala prav k hišam (Lovec, 1914, 48); 13. XII. istega leta so ustrelili kanjo pri Cerknici. L. 1915 so mi došla poročila o naslednjih ustreljenih kanjah: 15. I., ♀, Babno polje pri Rakeku; 21. I., mlada ♀, na Kranjskem polju in 2 kanji v Mestnem logu pri Ljubljani; 22. I., Komenda pri Kamniku; 25. I., ♂, pri sv. Jakobu ob Savi; 10. II., Ribnica; 15. II, ♀, Radeče pri Zidanem mostu; 18. II., ♂, Komenda pri Kamniku; 20. II., Sv. Jakob ob Savi. Na Sorškem polju nad Drulovko pri Kranju so se pokazale l. 1916 prve kanje v začetku februarja, tam so ustrelili samico 13. II. V Udnem borštu pod Karavankami so ustrelili 5. II. samca kanje, ki je imel v požiralniku 8 *cm* dolgega malega klena (phoxinus laevis L.), kaj nenavadni založaj za to ptico, kar se da razlagati le iz pomanjkanja primerne hrane. Gnezda kanje sem v kranjski okolici izsledil v Šenčurškem gozdu, pri Okroglem in v besniškem gozdu na pobočju Sv. Jošta. Poleg navedenih je bilo seveda ustreljenih še obilo kanj vsled nezadostnega poznanja ptice same in prirodnega življenja. Vsekakor bi morali lovci tej ptici bolj prizanašati.

Planinski orel (*orao suri, aquila chrysaetos,* (*L.*), *Steinadler*) se je zaletel v hudi zimi 1914 celo na Dolenjsko, kjer ga je vjel 21. januarja neki kmetič v gozdu pri Trebanjskem gradu. Na svojem poletu je omagal vsled lakote, o čemer je pričal docela prazni želodec. Z razprostrtimi perutmi je meril 220 *cm*. Orlovo gnezdo so opazovali spomladi 1914 v triglavskem skalovju nad Bohinjem. Pri Postojni je bila ustreljena 21. II. 1915 mlada orlova samica.

Sokol selec (*sokol sivi, falco peregrinus Tunst, Wanderfalk*) je lovil 24. II. 1916 po Vrazovem trgu pred Šentpetersko vojašnico v Ljubljani vrabce. Nato je sedel nekaj časa na križu zvonika šentpeterske cerkve, odkoder je odletel proti Golovcu. Koncem oktobra 1916 so ustrelili sokola selca na Kranjskem polju. Izkušeni lovci vedo povedati, da so našli pred leti gnezdo sokola selca v Udnem borštu.

Par južnih postolk (*vjetruša bjelonokta, cerchneis naumanni* (*Fleisch.*), *Rötelfalk*) je gnezdil l. 1914 v okolici Radovljice; l. 1915 pa so ustrelili samca južne postolke 10. marca pri Črnučah v ljubljanski okolici.

Prvi dve *postolki* (*vjetruša klikavka, cerchneis tinnuncula* (*L.*), *Turmfalk*) sem videl v Ljubljani l. 1914 nad Resljevo cesto 16. IV. opoldne; bil je solnčen in gorak dan. Naslednje leto sem opazil prvi par nad deželnim gledališčem 10. IV. V Kranju so videli prvi par postolk 27. III. 1915 nad travnikom nasproti pokopališča, kjer si je napravil svoje gnezdo v strmih pečinah Kokrinega brega; številna kolonija kavk ga ni motila. Drugi par postolk je gnezdil na Klancu pri Kranju v tesnem podstrešju malega zidanega poljskega znamenja ob poti na Primskovo. L. 1916 sem opazil prvo postolko (♂) na ljubljanskem polju poleg smodnišnice že 2. I.;

bilo je oblačno in srednje toplo vreme. Prejšnje čase so gnezdile postolke v večjem številu po ljubljanskih podstrešjih; to leto sem opazoval v Ljubljani samo 2 gnezdi postolk. Pregnale so jih najbrž kavke, katerih ljubljanska kolonija je vsako leto močnejša. V Kranj se je vrnil par na Kokrsko gnezdišče 25. marca.

Vir ali velika uharica (*sovuljaga buljina, bubo bubo* (*L.*), *Uhu*) živi še vedno precej številno po Kranjskem. L. 1913 so ustrelili 15. XII. pri Postojni uharico, ki je imela v želodcu ostanke lesne sove (Lovec, 1914, 48). Zadnja leta je gnezdila velika uharica v pečinah nad Mostami na Gorenjskem, v Drulovki blizu Kranja, kjer so 1913 vjeli tri v železje. Pri Borštu nad železniško progo je dobil neki fantič v skalovju uharičino gnezdo s 4 jajci. Ko je vjel čez 14 dni samico, sta bila izležena že 2 mladiča, ostali dve jajci pa še nista bili razpočeni. Na gnezdišču je našel mnogo podganjih repov in perja kavk. Okoli Boršta gnezdi vsako leto več uharic (Lovec, 1914, 154). V lovišču tovarnarja *Rakovca* iz Kranja se je vjela v skopec stara, krasno barvana samica, ki je merila z razpetima perutnicama 146 *cm*. Istotam so vjeli v železje sredi marca 1916 „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom pri Kranju staro, izredno lepo izraščeno samico. L. 1915 so ustrelili samico uharice 10. II. pri Tolminu na Goriškem; 24. II. starega samca pri Cerknici in 17. XII. je ustrelil po sporočilu v listu „Waidmannsheil“ (1916, 104) *H. R.* čez visok hrast letečo uharico pri Sv. Križu pri Kostanjevici. Tehtala je $3^1/_2$ *kg*, čez peruti je imela v razsegu 180 *cm*. Omenjeni lovec že 31 let ni opazil uharice v ondotnem okraju. Na vsak način naj bi lovci ne zatirali te lepe sovje vrste tako brezobzirno in bi ji naj nudili vsaj v nekaterih loviščih nekoliko več varnosti.

Mala uharica (*sova utina, asio otus* (*L.*), *Waldohreule*) je bila ustreljena 25. XII. 1914 pri Brezovici, 18. II. 1915, ♂, na Golovcu, in 20. II. 1916, ♂, „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom pri Kranju, kjer biva stalno.

Močvirna uharica (*sova močvarica, asio accipitrinus* (*Pall.*), *Sumpfohreule*). Neki pastir je ulovil 26. II. 1915 močvirno uharico pri Hujah v okolici Kranja; bil je samec. Prve dni marca 1916 se je ulovila samica močvirne uharice v železje „Na planoti“ nad Drulovškim gozdom pri Kranju. V navedenem kraju je močvirna uharica redka prikazen, vendar se jih pokaže vsako drugo leto vsaj nekaj.

Veliki skovik (*ćuk lulavac, pisorhina scops* (*L.*), *Zwergohreule*) je na Kranjskem pogosten gnezdilec, zlasti na Gorenjskem n. pr. med Lescami in Bledom, v blejski okolici vobče, v okolici Krope idr. Posamezni pari gnezde tudi v Šmarjetni gori in na pobočju Sv. Jošta.

Kozača, uralski skovik (*sova jastrebača, syrnium uralense* (*Pall.*), *Habichtseule*) gnezdi, kolikor morem sklepati iz svojih mnogoletnih opazovanj, brezdvomno vsako leto v nekaj parih v Udnem borštu pod Karavankami. V okolici Dobrave pri Ljubljani so ustrelili samico kozačo 16. II. 1915. Na kranjskem kolodvoru so vjeli v noči 24. II. živo kozačo

(?) v skopec; priletela je najbrž iz Udnega boršta. Tam so naslednje leto 1916 koncem januarja ustrelili starega samca kozače.

Lesna sova (*sovina šumska, syrnium aluco* (*L.*), *Waldkauz*) se je pokazala spomladi 1914 v Fučkovcih pri Adlešičih; nadalje so jo to leto ustrelili 15. II. pri Škofji Loki in 19. XII. pri Brezovici. L. 1915 sem prejel naslednja poročila: 16. I. pri Škofji Loki in na Babnem polju pri Rakeku; 17. I. in 10. II. na Golovcu pri Ljubljani; 2. II. pri Krškem in 26. II. v Udmatu pri Ljubljani. L. 1916 so opazovali njeno gnezdo v besniškem gozdu pod Sv. Joštom, kjer je redna gnezdilka, nadalje v Udnem borštu (2 gnezdi). Nahaja se posamezno tudi v Šenčurskih gozdovih pod Kranjem.

Čuk, kamnarica (*ćuk obični, athene noctua* (*Retz.*), *Steinkauz*) gnezdi stalno po Kokrski dolini, na Šmarjetni gori in po gozdovih Sv. Jošta in sosednjega pogorja. Oktobra 1913 so ga ustrelili pri Besnici nad Kranjem; 15. I. 1915 pri Ljubljani in 15. II. pri Škofji Loki, kjer je v okolici le redek gnezdilec.

Gjurašin, Ptice II.

Pegasta sova.

Pegasta sova (*kukuvija driemavica, strix flammea* (*L.*), *Schleiereule*) je v loviščih kranjskega okraja prav redka prikazen. Okoli leta 1895 je gnezdil par te lepopernate sove v zvoniku razpale cerkvice sv. Marjete na Šmarjetni gori pri Kranju. L. 1914 pa je bila ustreljena v spomladanskem času pegasta sova na pobočju Sv. Jošta nad Besnico.

Kukavica (*kukavica obična, cuculus canorus* (*L.*), *Kuckuck*). Prvič se je oglasila v l. 1914 na Gorenjskem 6. IV. (L. Zg. [10]) Nr. 87), na Rožniku pri Ljubljani 5. V., nasprotno v Adlešičih že 27. III. Zadnjo so čuli ondod 10. VII. V Adlešičih nazivljejo samca z imenom kukóvač, samico pa kukóvača; iz ondotne okolice se izselijo običajno v začetku julija. L. 1915 je slišal *Šašelj* prvič kukavico v Adlešičih 8. IV. Njegov sosed mu je pravil, da je opazil, ko je sekal v hosti drva, kukavico, ki je priletela na kosovo gnezdo in je vrgla iz njega 3 kosova jajčeca drugo za drugim. L. 1916 je zakukala prvič 10. IV. v gozdu nad Hmelčičem pri Mirni peči, kjer jo je čul muzejski ravnatelj prof. *dr. J. Mantuani.* V Beli Krajini so jo slišali na Pribincih in v Tribučah l. 1916 prvikrat 30. III., zadnjikrat 28. junija.

Jata *hudournikov* (*čiopa crna, apus apus* (*L.*), *Mauersegler*) je letela nad Adlešiči 24. IV. in jeseni 9. IX. zvečer; dan je bil oblačen, prej pa je pet dni močno deževalo. Iz Kranja so odšli hudourniki v poletju 1916 predčasno.

---

[10]) L. Zg. = Laibacher Zeitung.

Ležetrudnik, légen (*leganj, sojkula, caprimulgus europaeus L., Ziegenmelker*). L. 1914 in 1915 je gnezdil par ležetrudnikov pod tramom neke šupe blizu hleva v Cerkljah na Gorenjskem. Iz nevednosti je pobil neki pastir starca in uničil gnezdo; samica se ni več vrnila. Vobče je na Kranjskem legen zelo redek gnezdilec.

Kmetiška lastavica (*lastavica pokućarka, hirundo rustica L., Rauchschwalbe*). Spomladi l. 1914 so opazili v Mostah pri Ljubljani prvi lastavičji par že 25. III. (Lovec 1914, 85); iz Gorenjske so naznanili prihod lastavic 11. IV. (L. Zg. Nr. 87); preko Ljubljane sem videl leteti prvi par 15. IV. ob lepem solnčnem vremenu. Približno čez 14 dni sem opazoval več lastavičjih parov, ki so poletavali nad Mirjem, nad Erjavčevo ulico in Bleiweisovo cesto. Dva lastavičja para sta se vrnila na svoja gnezda v grad v Gradcu 10. IV. V Adlešičih se selijo lastavice navadno okoli Male maše (8. IX.); to leto so se zbirale k selitvi šele 16. IX. in zadnjo so videli še 3. oktobra. Nasprotno pa so se izselile v nekaterih krajih na Gorenjskem (v okolici Bleda, Tržiča in Kranja) že koncem avgusta, oziroma v začetku septembra. L. 1915 se je pokazala pri Črnomlju prva lastavica 29. III.; bil je deževen dan z zmernim severnim vetrom in srednjo dnevno temperaturo $4{\cdot}6^0$ C. V ljubljanski okolici sem opazil to leto prve lastavice 8. IV., v Kranju pa 10. IV. V Adlešičih so opazovali l. 1915 zadnje lastavice 16. IX. Naslednjo spomlad 1916 so priletele 30. III. prve lastavice v Belo Krajino, kjer so jih opazovali omenjenega dne na Pribincih, v Tribučah in v Adlešičih. V Ljubljano so došle v prvi polovici aprila, v Kranju sem pa videl prvi par 2. IV. Ob tej priliki naj omenim, da postajajo lastavičja gnezda za Ljubljano vsako leto redkejša. Kakor postolke, tako so se tudi lastavice, ki po Ljubljani itak niso bile mnogoštevilne, morale umakniti kavkam. V tem letu so bile zanimive stoglave lastavičje jate, ki so priletele sredi poletja v Kranj in so ostale ondi od 13. do 15. avgusta. Posedale in prenočevale so v mnogobrojnih skupinah po električnih žicah nad Kokrsko ulico. Od časa do časa so v večjih družbah lovile mrčes, odletele pa so ob zgodnji jutranji zori 16. avgusta, vreme je bilo solnčno in gorko. Brezdvomno so bile to severne gnezdilke, ki so se neobičajno zgodaj napotile na jug. V Kranju in njega okolici gnezdeče lastavice so se izselile med 8. in 10. IX., posamezne so opazovali še v drugi polovici meseca. Iz poročil poslednjih let je razvidno, da se že več let zapored izseljujejo lastavice neobičajno zgodaj. Vzame jih zadnji teden avgusta ali pa prvi teden septembra. Poprej je veljal normalno za njih splošni odhod čas okoli 8. septembra, ostajale so pa mestoma ves mesec september v deželi in tudi oktobra so jih včasih še opazovali. Pač so se pojavile l. 1913 v Kranju v drugi polovici oktobra stoglave jate lastavic ob hladnem deževnem vremenu in so se drugi dan napotile v južni smeri dalje. To pa je bil le izjemen slučaj, v katerem je šlo za zakasnele severne selilke, ki najbrže vsled negodnega zaroda niso mogle pravočasno na pot. Občnemu predčasnemu odhajanju lastavic v zadnji dobi bo pa najbrže

vzrok razmeroma močan upad temperature, zlasti nočne zadnjih jeseni in obilno deževje v tem času. Gotovo zasluži ta pojav še natančnejšega opazovanja in proučevanja.

Nekaj parov *mestnih lastavic* (*lastavica gradska, delichon urbica* (*L.*), *Mehlschwalbe*) je gnezdilo tudi zadnja tri leta v Kranju; l. 1916 sem opazoval samo dvoje gnezd.

Pegam (*kugara, bombycilla garulla* (*L.*), *Seidenschwanz*), ta lepopisani gost z visokega severa, se je pomudil še iz zimskih mesecev 1913 pri nas. Pravi pohajkovalec je to med ptičjim svetom. Svojo domovino zapusti čestokrat brez pravega vzroka, pa se pokaže naenkrat v srednji ali celo v južni Evropi, potem pa zopet mahoma izgine; včasih ga pa tudi napodita iz dežele ostra zima in slaba letina jagodičevja. Dalj časa se pomudi le v krajih, kjer je jagodičevje dobro obrodilo, sicer pa potuje naglo, o čemer so nas poučila opazovanja njegovega zadnjega obiska. „Lovec“ (1914, 31 in 69) ima o njem za l. 1914 naslednja poročila: 1. I. kakih 30—40 pegamov blizu Kolezije v Mestnem logu; 3. jan. 12 do 15 pegamov pri Adlešičih; 5. I. večja družba pri Jaršah po grmovju ob Mlinščici; 11. I. so jih opazili 7 v lovišču Topolovec pri Preski na brinju; in 11 nad Domžalami, ki so leteli od severovzhoda proti jugozapadu; 21. I. so opazovali pegama v Sp. Domžalah. V Sl. Narodu (1914, št. 19) so poročali iz Radovljice, da so ostali pegami kljub hudemu mrazu v ondotni okolici, kjer so jih opazovali še 15. I. (— 8^0 C, sneg 52 *cm* visoko). Sam sem videl pet pegamov pod Rožnikom pri Ljubljani ob poti nad kapelico 7. I. in 2 pegama na kostanjih pred deželnim gledališčem 13. I. Sredi februarja sem dobil pegama iz ljubljanske okolice, ki se še sedaj v gajbici prav dobro počuti v družbi različnih ptic pevk ob mnogovrstni hrani. Izbirčen ni v jedi, posebno v slast mu pa gre sladkor. Tudi *dr. J. Ponebšek* je imel dalj časa pegama v gajbici poleg krivokljuna. Zadnje poročilo sem dobil o treh pegamih, ki so jih opazovali sredi aprila po grmovju na koncu Savskega drevoreda pri Kranju.

Velikega srakoperja (*svračak veliki, lanius excubitor L., Raubwürger*) je opazoval Iv. *Šašelj* 4. III. 1916 v Gruščiku pri Tribučah; tam je bival koncem novembra in v začetku decembra 1915. Bržčas je bil to en in isti eksemplar, ki se ni izselil.

Rjavi srakoper (*svračak rusi, lanius collurio L., rotrückiger Würger*) se je oglasil l. 1914 v Adlešičih prvič 11. IV. in na c. kr. botaničnem vrtu v Ljubljani l. 1914 prvič 20. IV. toplega solnčnega dopoldne. V Adlešičih so videli to leto zadnjega 16. IX.; bil je mladič. Rjavi srakoper je zelo pogost gnezdilec po grmovju in živih mejah na čirčiškem in šenčurškem polju. Prihaja navadno v drugi polovici aprila, izgine pa sredi septembra. V sadnem šolskem vrtu na Primskovem pri Kranju je gnezdil srakoperjev par na pritlikavi jablani tako blizu tal, da je bilo gnezdo v srednje visoki travi popolnoma skrito in so ga zapazili šele junija ob košnji. V gnezdu je bilo pet, komaj par dni starih mladičev. Naslednje leto je napravil srakoperjev par na istem vrtu svoje gnezdo

na podstrešju vrtne lope v gostem pletežu vinske trte. Vobče ume srakoper v posameznih slučajih prav bistroumno skriti svoje gnezdo pred zalezovalci in je splošno zelo prekanjena in previdna ptica. L. 1915 so opazili v Adlešičih prvega srakoperja 23. IV., naslednje leto pa 28. IV. To leto se je pokazal v Ljubljani, kjer sem ga opazoval 14. IV. na botaničnem vrtu, izdatno prej; bil je na pol oblačen dan z močnim severo-zapadnim vetrom, dopoldanskim dežjem in srednjo dnevno temperaturo 7·6° C.

Krokarji (*gavran, corvus corax L., Kolkrabe*) so tudi že v Beli Krajini redke ptice. V Adlešičih opazujejo že več let en par, ki gnezdi ob Kulpi ali v hosti nad vasjo.

Kavke (*čavka, colaeus monedula* (*L.*), *Dohle*) so se vrnile v Kokrsko deber pri Kranju prve dni januarja 1915, v večji množini pa šele 2. II. Na ljubljanska gnezdišča so prišle 11. II. zjutraj med 8. in 9. uro; bilo je jasno in slabo vetrovno, sneg je še ležal nad 10 *cm* visoko in toplomer je kazal ob 7 zjutraj — 0·6° C. Videl sem jih ta čas posedati po strehah hiš v Stritarjevi, Šelenburgovi in Knaflovi ulici. Naslednje l. 1916 so se pokazale prve kavke v Ljubljani 2. II. nad kavarno Evropo in bivšo Hribarjevo hišo na Dunajski cesti, 4. in 5. II. je bil njih splošen dohod. V Kokrski debri so bile že zadnji teden januarja na svojih gnezdiščih.

Sibirskega krehovta, leščerko (*ljeskarica sibirska, nucifraga caryocatactes macrorhyncha Brehm, dünnschnäbliger Tannenheher*) je dobil v roke sredi januarja 1914 g. *Iv. Šega* v Radovljici, 25. I. pa so opazovali ptico te vrste v gozdu pri Podnartu. Obe ptici sta najbrže zaostali še iz l. 1913 v naših krajih.

Kobilar (*vuga zlatna, oriolus oriolus* (*L.*), *Pirol*) se je oglasil v Adlešičih l. 1914 prvič 19. IV., v Ljubljani na Rožniku pa šele 1. V. (oblačno, močan jug, srednja dnevna temperatura 13·4° C). Leta 1915 je prišel v hoste pri Adlešičih 22. IV., naslednje leto šele 27. aprila.

Škorec (*čvrljak šareni, sturnus vulgaris L., Star*) je bil pred 30 leti v Beli Krajini prav malo znana ptica, sedaj se je pa silno razmnožil zlasti v okolici Adlešičev in Tribuč. Jeseni se navadno izseli koncem septembra, posamezniki pa prezimijo. L. 1914 so ostali še v večjih jatah do 15. XI., kar je izredno pozno. Prvič so došli škorci v Adlešiče l. 1914 okrog 23. II., l. 1915 prvi trije 21. II. in l. 1916 pa 18. II. Zadnji dve jati so opazovali 1915 v Tribučah 8. XI. in na Bednju 13. XI.

Dlesk (*batokljun trešnjar, coccothraustes coccothraustes* (*L.*), *Kernbeißer*) gnezdi vsako leto v nekaj parih po bukovih gozdovih na pobočjih hribovja med Besnico in Podnartom na Gorenjskem. Dleski gnezde vsako leto tudi po hostah pri Adlešičih, kjer jih čestokrat vidijo, zlasti pogosti posetniki so na župniškem vrtu. Navadno prileti po eden ali kvečemu dva; 18. XI. 1914 jih je pa bilo 10 skupaj. V jeseni jih tam posebno pogosto opazujejo na gabrih, kjer tarejo gabrico. Tako so bili oktobra in novembra l. 1914 dleski stalno na gabru pred župniščem.

Ščinkavec (*zeba bitkavica, fringilla coelebs L., Buchfink*). Prvi dnevi februarja 1914 so bili večinoma jasni, toda hladni in 3. II. sem čul raz

lipe na Resljevi cesti prvi ščinkavčev „griču“; popevka je bila še tiha, toda čista in popolna. Ta dan je bilo večinoma jasno in solnčno, vladal je pa mraz s poprečno dnevno temperaturo — 8·6° C, ker je pač bril ves dan zmeren sever. Presenetil me je pa to leto ščinkavčev „griču“, ki je donel iz polnega grla jeseni 25. X. raz kostanja ob srednji poti drevoreda Zvezde v Ljubljani. Bilo je gorko in solnčno jesensko jutro. Isto poroča „Slovenec“ (29. X. 1914): „28. X. zjutraj je prepeval na Koschierjevem vrtu neki ščinkavec vesel „griču“; pri petju je sicer nekoliko žagal, bil pa je razmeroma dovolj vesel in glasan“. L. 1915 so se oglasili prvič ščinkavci v Ljubljani okoli 10. II.; l. 1916 sem ga pa že slišal 30. I. na vrtu ob Simon Gregorčičevi ulici. *Iv. Šašelj* poroča, da vidijo pri Adlešičih ščinkavce v večjem številu prezimovati.

Pinože (*zeba nikavica, fringilla montifringilla L., Bergfink*) gnezde splošno po naših planinah in se pokažejo le ob ostrih zimah v nižini. L. 1914 so se pokazale v ljubljanski in kranjski okolici v drugem tednu januarja in so ostale ondi tudi še februarja; jeseni niso prišle. Naslednje leto 1915 so se pokazale v Ljubljani na krmiščih šele zadnje dni januarja, istočasno tudi v Kranju. Jeseni jih zopet ni bilo v dolino. L. 1916 so priletele v Kranju na krmišča 9. II. in so se mudile tam samo nekaj dni; ker je bilo spomladansko vreme razmeroma ugodno, so našle v podgorju zadostno hrano. Iz istega vzroka so ostale tam tudi zadnje mesece leta.

Posamezna gnezda *zelencev* (*zelendur, chloris chloris* (*L.*), *Grünling*) opazujem že nekaj let po nasadih ljubljanske in kranjske okolice. V večji množini gnezde zelenci po razsežnejših hostah, zlasti v podgorju. Poedini so stalni zimski odjemalci na mestnih krmiščih, v večjih množinah pa se pokažejo tam le ob hudih zimah, tako n. pr. l. 1915 zadnji teden januarja in v prvi polovici februarja.

Grilček (*žutarica obična, serinus hortulanus Koch, Girlitz*) se je oglasil prvič l. 1914 v ljubljanskih nasadih sredi aprila: 14. IV. je drobil svojo popevko na kostanju pri Trubarjevem parku, isti dan sem ga slišal tudi na Rožniku; bilo je gorko solnčno vreme. 16. IV. sem ga opazoval na Golovcu. L. 1915 se je povrnil že 22. III. v ljubljanske nasade, v Kokrski debri pri Kranju so zapazili par grilčkov prve dni aprila. Ker je bilo januarja 1916 izredno toplo vreme in tudi februar nenavadno ugoden, se je pojavil pri nas grilček posebno zgodaj. Dopoldne 12. II. sem poslušal že njegovo drobljenje, ki je donelo raz kostanja v glavnem Tivolskem drevoredu, in naslednji dan sem ga čul tudi v Kokriškem dolu pod Kranjem.

Krivokljuni kalin (*zimnica ruska, krivokljun polarni, pinicola enucleator* (*L.*), *Hakengimpel*) spada med ptičje posebnosti Kranjske l. 914. Vobče je to prebivalec visokega severa, kjer gnezdi po severnih krajih Norveške, Finske, Ruske, Sibirije in Amerike. Redkokedaj se pokaže na vzhodnem Pruskem, še bolj redko južneje od imenovane dežele. Na Kranjskem ga doslej niso opazovali, zato je tem večje zanimanje vzbu-

dila med tukajšnjimi ptičeslovci vest iz Radovljice, da je tam g. *Iv. Šega* opazoval 24. januarja 1914 na grajskem vrtu tri krivokljune kaline. Huda zima jih je najbrže prepodila iz domačije in na svojem potovanju po srednji Evropi so zablodili v našo deželo. Drugod na Kranjskem jih niso opazovali. Krivokljuni kalin je drozgove velikosti in po vnanjosti podoben krivokljunu, le da sta na krajšem kljunu končni kljukasti krivini mnogo manjši. Barva perja se spreminja: samci so karminasto rdeči in pomarančasti, samice sivkasto zelene in okrožolte, včasih tudi nekoliko rdečkaste, mladiči so sivkasto zeleni. Njegov glas je sličen kalinovemu klicu „diü". Poročila sta prinesla Lovec (1914, 30) in Sl. N. 1914, št. 19.

Veliki kalin (*zimnica velika, pyrrhula pyrrhula* (*L.*), *großer Gimpel*) se je pokazal kot izreden gost s severa že decembra 1913 na Kranjskem, kjer je ostal mestoma tudi še po novem letu 1914. V Kranju so ga vjeli 10. I. 1914 (mrzlo in tiho zimsko vreme, srednja dnevna temperatura — 6·6° C., sneg je še ležal 17 *cm* visoko) na vrtu nad Savsko dolino, kamor je priletel iz Šmarjetne gore preko Save. Pozneje so ga opazovali še nekolikokrat v drugi polovici januarja v kranjski okolici na pobočjih ob Savski dolini.

Navadni kalin (*zimnica mala, pyrrhula pyrrhula europaea Vieill. gem. Gimpel*) gnezdi poredkoma le v višjih legah dežele, pozimi se včasih pokaže v večjih tropah. Jeseni 1915 in tudi še pred novim letom 1916 je opazoval *Šašelj* kaline v okolici Adlešičev, kjer so sicer zelo redke ptice. Obirali so jagodičevje in so se spreletavali navadno po dva, včasih po štirje, redkokedaj po več skupaj.

Krivokljune so opazili v večjih tropah okoli Radovljice na Gorenjskem že meseca januarja 1914. Pretežno je bil zastopan *mali krivokljun* (*krstokljun omorikaš, loxia curvirostra L., Fichtenkreuzschnabel*), v manjšem številu pa *veliki krivokljun* (*krstokljun borikaš, loxia curvirostra pityopsittacus Bchst., Kiefernkreuzschnabel*). Male krivokljune sem opazoval l. 1914 v okolici Kranja, kjer je smerečje dobro obrodilo v naslednjih slučajih: 10. VII. jata (ca. 15 ptic) v Nackovem borštu pri železnem mostu nad Kokro; 14. in 15. VII. istotam v Straheči dolini; 18. VII. pet krivokljunov na smerekah v začetku pota na Šmarjetno goro; 20. VII. jata (ca. 10 ptic) v Čirčiškem gozdu; 23. VII. dopoldne se je pasla jata (ca. 15 ptic) razkropljena po smerekah ob stari Kamniški poti v začetku Šenčurških gozdov; tekom avgusta v navedenih gozdovih posamezne majhne družbe (do 5 ptic); v Čirčiškem gozdu je ostala jata še celo jesen. Kakor l. 1909, tako je hodila tudi ta jata vsak dan v Šmarjetno goro na pašo in sicer je letela navadno med 8. in 9. uro preko Kranja. Kolikorkrat sem bil v Kranju, sem jo skoraj vsakikrat opazoval. Izven Kranja sem opazoval to leto krivokljune še: 24. VII. 4 krivokljune na Starem gradu pri Kamniku; 25. VII. mi je pravil *dr. J. Ponebšek*, da je prejel poročilo o krivokljunih v domžalski okolici; 27. VII. jata krivokljunov (ca. 10) na Bledu pri Gradu; 27. VIII. je letela jata krivokljunov preko Rožnika nad gričem z vodovodnim reservoarjem v smeri proti

Barju ob 5 1/2 zvečer; 8. XI. je letelo 6 krivokljunov preko Sv. Petra ceste nad ljudsko šolo na Ledini v smeri proti Golovcu. Opozorili so me na se s svojimi glasnimi klici. Celo jesen so se mudili krivokljuni (po 2 ali 3, včasih celó 5) na smerekah vile nasproti Narodnemu domu. Navadno so bili tamkaj med 9. in 11. uro dopoldne. Kakor je iz navedenih opazovanj razvidno, so vpadli to leto krivokljuni v našo deželo le v manjši množini. Zadnji veliki vpad (invasija) je bil l. 1909 (Carniola 1910, 47—52); v naslednji dobi 1910 do 1913 so opazovali v deželi le tuintam posamezne pare (Carniola 1911, 190 in 1912, 130).

Siva pastaričica (*pliska biela, motacilla alba L., graue Bachstelze*) je došla v Adlešiče l. 1914 spomladi 21. II., zadnjo so videli ondi še 5. XI. L. 1915 se je pokazala prva siva pastaričica v Adlešičih 21. I., zadnje so ondi opazovali to leto 5. XI., v Tribučah pa 13. XI. na pašniku med ovcami. L. 1916 je videl *Iv. Šašelj* v Adlešičih prvo pastaričico 21. I., zadnje 27. X.

Prvi *poljski škrjanci* (*ševa vintulija, alauda arvensis L., Feldlerche*) so se oglasili leta 1915 na polju med Čirčami in Primskovem 28. III.; bilo je oblačno in tiho vreme s srednjo dnevno temperaturo 6·6° C. Naslednje l. 1916 sem slišal tam prvega škrjanca 25. marca.

Čopasti škrjanci (*ševa kukuljava, galerida cristata* (*L.*), *Haubenlerche*) prezimujejo navadno v večjem številu po Ljubljani in njeni okolici, kjer se pokažejo na cestah navadno sredi septembra. V drugi polovici januarja 1915 so odleteli vsled ostrega zimskega vremena proti južnejšim krajem. Jeseni so prišli v prav pičlem številu prezimovat v Ljubljano, ker so vsled ugodnega vremena dobili zunaj dosti hrane. Popolnoma so pa izginili z ljubljanskih cest že prvi teden januarja 1916. Ker je bila tudi to leto jesen ugodna, so se zadržavali le nekaj dni v drugi polovici septembra v Ljubljani, nato so se pokazali šele 18. XII. in so tudi ostali še preko novega leta.

Črnoglavke (*crnoglavka, silvia atricapilla* (*L.*), *Mönchgrasmücke*) so se vrnile spomladi 1916 v Ljubljano in njeno okolico izredno zgodaj (približno za 14 dni prej kakor pretekla leta). Prvo sem slišal sredi marca na c. kr. botaničnem vrtu; v Kranju pa 25. III. v Kokriškem dolu.

Beličnega kosa (*kos crni part. albino, turdus merula L., partiell albinistische Amsel*) je vjel v drugi polovici aprila *Iv. Šašelj* v Adlešičih. Omenjeni kos je delno beličen samec, ki ima med običajnim črnim krovnim perjem mnogo belih peresc, sicer je normalno razvit.

Navadne taščice (*crvendać, erithacus rubeculus* (*L.*), *Rotkehlchen*) se pokažejo v Adlešičih, kjer jih nazivljejo rumene taščice, posebno septembra in oktobra, ko se pojavijo večje množine nekih debelih muh. Včasih jih vidijo po 4 do 6 skupaj ob zidovju na lovu za muhami. L. 1915 so opazovali ondi zadnje 26. oktobra. Po nasadih v Ljubljani in njeni okolici gnezdeče taščice ostanejo čestokrat tudi čez zimo na svojem mestu. V obče pa odidejo kranjske gnezdilke v začetku oktobra in se vrnejo prve dni marca. Na Dolenjskem prezimujejo pogosteje.

Višnjevo taščico (*modrovoljka žutokrpica, erithacus suecicus* (*L.*), *rotsterniges Blaukehlchen*) je videl *lv. Šašelj* v Adlešičih 1., 2. in 3. februarja 1914 na cerkveni strehi. Ker so bili takrat prav lepi solnčni in primeroma gorki dnevi, je mogoče, da so se prikazale muhe, ki prezimujejo v velikem številu po razpokah cerkvenega zidovja in so jih taščice pobirale. Tudi jeseni opazuje včasih posamezne višnjeve taščice v bližini cerkve ali na njej. Zadnja je tam skakljala l. 1914 dne 26. oktobra

Prvega *slavca* (*slavulj mali, erithacus luscinia* (*L.*), *Nachtigall*) so slišali l. 1915 v Tribučah 15. IV., v Adlešičih pa 19. IV. Spomladi 1916 se je oglasil na Pribincih in v Tribučah že 30. marca.

Iris Cengialti Ambrosi
und
Centaurea alpigena Paulin,

zwei für Krain neue Pflanzen aus der Wocheiner Alpen.

Von Alphons PAULIN.

In meiner Abhandlung „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte, II“ [1]) habe ich unter Nr. 15 das Vorkommen von *Luzula nivea* (L.) Lam. & DC. in dem die sog. Komarčawand besiedelnden Buschgehölz erörtert und erwähnt, daß dieses Buschgehölz außer dieser Hainsimsenart noch eine Reihe anderer Typen beherbergt, deren Vorkommen an dieser Lokalität in pflanzengeographischer Hinsicht von besonderem Interesse ist. Zugleich wurde bemerkt, daß diese Typen, um Wiederholungen zu vermeiden, unter Nr. 22 der eingangs erwähnten Abhandlung namhaft gemacht werden sollen. Da der diesbezügliche länger gefaßte Artikel seinerzeit wegen Mangel an Raum ausgeschaltet werden mußte [2]), soll derselbe nun hier gesondert zum Abdruck gelangen.

Was zunächst das obbezogene Buschgehölz anlangt, weist dasselbe folgende Zusammensetzung auf:

A. **Gehölze.**

a) Elemente der alpinen Flora [3]): *Juniperus communis, Populus tremula, Salix purpurea, S. grandifolia, Carpinus betulus, Corylus avel-*

---

[1]) Cf. „Carniola“, VII (1916), p. 61.

[2]) Cf. Berichtigung in „Carniola“, VII (1916), p. 284.

[3]) Unter „alpiner Flora“ werden hier zusammengefaßt:

1. Pflanzen der mitteleuropäischen Hügel- und Bergregion (mit vorherrschenden Laubwäldern): baltische (mitteleuropäische) Pflanzen im engeren Sinne.

lana, Fagus silvatica, Quercus sessiliflora, Clematis vitalba, Sorbus aria, S. aucuparia, Cotoneaster tomentosa, Amelanchier ovalis, Rosa pendulina, Laburnum alpinum, Acer pseudoplatanus, Rhamnus cathartica, Sambucus racemosa, Arctostaphyllos uva ursi, Erica carnea.

b) Elemente der pontisch-illyrischen Flora[4]): *Ostrya carpinifolia, Cytisus supinus, Genista radiata, Cotinus coggygria, Rhamnus fallax, Fraxinus ornus.*

B. **Niederwuchs.**

a) Elemente der alpinen Flora: *Dryopteris filix mas, D. Robertiana, Polystichum lobatum, Calamagrostis varia, Melica nutans, Elymus europaeus, Carex flacca, C. alba, C. digitata, Luzula nivea, Allium montanum, Polygonatum verticillatum, Convallaria majalis, Paris quadrifolia, Epipactis latifolia, Silene vulgaris, Melandryum silvestre, Moehringia trinervia, Helleborus niger, Aconitum vulparia, Aquilegia vulgaris, Anemone hepatica, Rubus saxatilis, Fragaria vesca, Potentilla erecta, Trifolium rubens, Chamaebuxus alpestris, Euphorbia amygdaloides, Hypericum montanum, H. perforatum, Helianthemum obscurum, Viola silvestris, Pimpinella major, Angelica silvestris, Primula vulgaris, Cyclamen europaeum, Cynanchum vincetoxicum, Lamium luteum, Salvia glutinosa, Satureia vulgaris, Verbascum nigrum, Scrophularia nodosa, Veronica urticifolia, Valeriana officinalis, Scabiosa columbaria, Campanula trachelium, Eupatorium cannabinum, Centaurea montana, Lactuca muralis, Prenanthes purpurea, Hieracium murorum.*

b) Elemente der pontisch-illyrischen Flora: *Silene livida, Dianthus barbatus, Cardamine trifolia, C. enneaphyllos, Cytisus nigricans* pont. (?), *Astrantia carniolica* (nach v. Beck pontisch-[illyrisch-] süd-

---

2. Pflanzen der oberen Waldregion der mitteleuropäischen Gebirge, insbesondere der Alpen: subalpine (praealpine oder Voralpen-) Pflanzen.

3. Pflanzen der (waldlosen) Hochgebirgsregion der Alpen (Krummholz- und Alpenregion): alpine Pflanzen.

In den hier besprochenen Formationen kommen fast nur Elemente der ersten und zweiten Gruppe in Betracht.

[4]) Die pontisch-illyrische Flora begreift Pflanzen, welche in Südosteuropa, resp. in den illyrischen Ländern (die Küstengebiete der Mittelmeerländer ausgenommen) ihre Heimat haben. Man kann sie auf drei Gruppen verteilen, die hinsichtlich ihrer regionalen Anordnung mit den drei Gruppen der „alpinen Flora" korrespondieren:

1. Pflanzen der Eichenregion der illyrischen Länder: Karstpflanzen.

2. Pflanzen der oberen Waldregion (Buchen- und Nadelwaldregion) der illyrischen Gebirge: illyrische Bergpflanzen.

3. Pflanzen der (waldlosen) Hochgebirgsregion der illyrischen Länder: illyrische Hochgebirgspflanzen. — (Cf. Ginzberger, Ö. B. Z. LIX [1909], p. 342, 343).

In den hier erörterten Formationen sind nur Elemente der beiden ersten Gruppen vertreten.

alpin), *Knautia drymeia, Aposeris foetida.* — Ferner die v. Beck als mediterran[5]) bezeichneten Arten *Dianthus monspessulanus* und *Satureia nepetoides.*

Bei ca. 850 *m* findet sich in diesem Buschgehölz an einer ziemlich abschüssigen Stelle eine Schutthalde von verhältnismäßig geringer Ausdehnung eingeschaltet. Auf diesem Schuttfelde sowie in Spalten und Ritzen der dasselbe nordwärts begrenzenden, senkrecht anstehenden Felswände finden sich folgende Arten zu einer Felsflur vereinigt.

a) Elemente der alpinen Flora: *Asplenium trichomanes, A. ruta muraria, Polystichum lonchitis, Sesleria varia, Anthericum ramosum, Gymnadenia odoratissima, Silene alpina, Heliosperma quadrifidum, Gypsophila repens, Cerastium caespitosum, Moehringia muscosa, Aconitum paniculatum, A. albicans, Kernera saxatilis, Arabis hirsuta, Sedum album, Saxifraga Hostii, Potentilla caulescens, Anthyllis vulneraria, Lotus corniculatus, Geranium Robertianum, G. sanguineum, Linum catharticum, L. viscosum, Rhamnus pumila, Hypericum perforatum, Pimpinella saxifraga, Heracleum montanum, Laserpitium latifolium, L. siler, Primula auricula, Cuscuta epithymum, Teucrium chamaedrys, Galeopsis speciosa, Stachys Jacquini, Satureia alpina, Origanum vulgare, Thymus chamaedrys, Veronica lutea, V. fruticulosa, Euphrasia stricta, Alectorolophus angustifolius, Galium lucidum, Valeriana angustifolia, V. tripteris, V. saxatilis, Scabiosa lucida, Campanula linifolia, C. thyrsoidea, C. barbata, Phyteuma orbiculare, Adenostyles glabra, Solidago alpestris, Aster bellidiastrum, Buphthalmum salicifolium, Petasites niveus, Carlina alpina, Carduus defloratus* ssp. *crassifolius, Cirsium erisithales, Leontodon hispidus, L. incanus, Hieracium porrifolium* L. f. *armeriifolium* Koch.

b) Elemente der pontisch-illyrischen Flora: *Festuca stenantha, Allium ochroleucum, Lilium carniolicum, Tunica saxifraga, Erysimum silvestre, Saxifraga incrustata, Hippocrepis comosa, Peucedanum Schottii, P. petraeum, P. oreoselinum, Teucrium montanum, Stachys recta, Globularia cordifolia, Asperula aristata, Galium purpureum, Aster amellus, Achillea collina, Cirsium pannonicum, Centaurea Haynaldi.*

Die beiden interessantesten Pfanzen, die ich unter den Bewohnern dieser Felsflur konstatieren konnte, sind aber *Iris Cengialti* Ambr. und *Centaurea alpigena* **mh. spec. nova,** die sich als neue Bürger unserer Flora erweisen und daher im folgenden ausführlicher besprochen werden sollen.

---

[5]) Die mediterrane Flora umfaßt die in den Küstengebieten der Mittelmeerländer indigenen Arten. — Als illyrisch-mediterrane Arten bezeichnet v. Beck (Vegetationsstudien i. d. Ostalpen, III, Sitzungsber. Akad. d. Wissensch., math.-naturw. Kl., Bd. CXXII, Abt. 1, p. 637) jene Elemente der pontischen Flora, welche als typische Xerothermen auch im mediterranen Florengebiete eine weitere Verbreitung aufweisen, von der man aber nicht bestimmt sagen kann, ob sie dort die ursprüngliche darstellt.

1. *Iris Cengialti* Ambr.

Iris Cengialti Ambr. wurde seinerzeit von Facchini, dem hochverdienten Erforscher der Flora Südtirols, auf dem südöstlich von Roveredo gelegenen, bis ca. 650 *m* ansteigenden und gegen das Etschtal (hier Val Lagerina genannt) in fast senkrechten Wänden abstürzenden Bergrücken Cengio alto aufgefunden. Facchini hielt die Pflanze für *Iris pumila* L., zu welcher Art sie auch von Bertoloni[6]) gezogen wurde, während sie Reichenbach[7]) zu seiner *Iris tristis* stellte. Ambrosi schien die in Niederösterreich vorkommende *Iris pumila* von der *Iris* des Cengio alto verschieden und beschrieb letztere als neue Art, die er nach dem von Facchini entdeckten Standorte *Iris Cengialti* nannte[8]). Später hat Ambrosi seine Ansicht geändert und seine *I. Cengialti* als mit *Iris italica* Parlatore für identisch erklärt[9]). Aber auch Facchini, der, wie erwähnt, die *Iris* vom Cengio alto ursprünglich für *I. pumila* L. hielt, ist nachträglich anderer Meinung geworden und hat *I. Cengialti* mit *Iris pallida* Lam. identifiziert[10]).

Um diese Widersprüche zu lösen und bezüglich *Iris Cengialti* ins Reine zu kommen, hat Kerner im Jahre 1871 den Standort am Cengio alto besucht und daselbst höher oben die Pflanze in schönster Entfaltung angetroffen[11]).

Kerner konnte nun konstatieren, daß *Iris Cengialti* Ambr. nicht nur von *Iris pumila* L., von *Iris tristis* Rchb.[12]) und *Iris italica* Parl. verschieden sei, sondern sich auch von *Iris pallida* Lam. unterscheide, mit welch letzterer sie aber in den zur Blütezeit ganz trockenhäutigen Blütenscheiden und in der kurzen Perigonröhre übereinstimmt.

---

[6]) Bertoloni, Flora Italica, V, p. 600 (1842).

[7]) Reichenbach, Icon. Fl. Germ. et Helvet., IX, p. 3 (1847).

[8]) Ambrosi, Flora Tirol. merid., I, p. 643 (1854).

[9]) Ambrosi, l. c. I, p. 890.

[10]) In Zeitschr. „Ferdinandeum" f. Tirol u. Vorarlbg., III, 5. H., p. 4 (1855). — Cf. Dalla Torre u. Sarnthein., Fl. Tir., Vorarlbg., Lichtenst., VI, 1. p. 497.

[11]) Kerner, Über *Iris Cengialti* Ambr. in Ö. B. Z. XXI (1871), p. 225—231. — Der von Kerner besuchte Bergrücken „Cengio alto", von dessen Absturze sich eine stundenweit ausgedehnte, mit Felsblöcken und Gesteinstrümmern bedeckte, unter dem Namen „Salvini di San Marco" bekannte Halde herabzieht, ist nicht zu verwechseln mit dem gleichfalls südöstlich von Roveredo gelegenen, auch „Cengio alto" geheißenen Berg, der im Hintergrunde von Vallarsa zwischen dem Monte Passubio und Monte Cherle liegt und gewissermaßen den Schluß des bei Roveredo in das Etschtal mündenden pflanzenreichen Vallarsatales bildet. (Cf. Kerner l. c., p. 226).

[12]) Nach den von Reichenbach l. c. angeführten Standorten umfaßt seine *Iris tristis* diese in Ungarn (z. B. bei Ofen) vorkommende und eine im Banate (am Domuglet) verbreitete, später von Heuffel in Verh. Z. B. G. VIII (1858), p. 206 als *I. Reichenbachii* (= *I. virescens* DC. b. *Reichenbachii* [Heuff.] Richt.) beschriebene Art.

Des weiteren hat Kerner festgestellt, daß *Iris Cengialti* Ambr. nahe verwandt ist mit einer im Innerkrainer Karstgebiet, in Küstenland und im kroatischen Litorale vorkommenden *Iris*, die später von Tommasini als *Iris illyrica* beschrieben wurde [13]).

Von späteren Autoren wurde *Iris Cengialti* Ambr. sehr verschieden bewertet. Teils wird sie, wie von Jackson [14]) und von Brand [15]), mit *Iris pallida* Lam. selbst identifiziert, teils als Unterart, Rasse oder Varietät zu dieser gezogen, so von Forster [16]), Richter [17]) und Aschers on u. Graebner [18]), während sie Fritsch [19]) und Dalla Torre u. Sarnthein [20]) im Sinne Kerners als eigene Art betrachten. Unter der Bezeichnung *Iris Cengialti* Ambr. wurde die Pflanze, gesammelt von Porta am Cengio alto, auch in der „Flora Italica exsiccata" sub Nr. 771 ausgegeben [21]).

Ebenso wurde auch *Iris illyrica* Tomm. vor und nach ihrer Publikation sehr mannigfach gedeutet. Im „Index Kewensis" p. 1231 erscheint sie (nach Visiani, Fl. Dalm. Suppl., II, p. 53) als Synonym der ob ihrer zur Blütezeit z. T. häutigen Blütenscheiden in eine ganz andere Gruppe gehörigen *Iris germanica* L., während sie Nyman [22]) als Varietät

---

[13]) Tommasini, Veg. d. Is. di Veglia, p. 63 et 81 (1875).

[14]) Hooker et Jackson, Index Kewensis pl. phanerog. I, p. 1230 (1895). — Auch *Iris germanica* Scop. (Fl. Carn., ed. 2., I, p. 39) dürfte nach dem Standorte „Lipizza" mit *Iris illyrica* Tomm. identisch sein.

[15]) Brand, in Koch Syn. d. deutsch. u. Schweiz. Fl. 3. Aufl., III, p. 2453 (1907).

[16]) Forster, Gard. Chron., I, p. 555 et 586 (1886).

[17]) Richter, Plant. Europ., I, p. 255 (1890).

[18]) Aschers. u. Graebn., Syn. d. mitteleurop. Fl., III, p. 488 (1906).

[19]) Fritsch, Exkursionsfl. f. Österr., p. 121 (1897); 2. Aufl. p. 133 (1909).

[20]) Dalla Torre u. Sarnth., Fl. Tir., Vorarlb., Lichtenst., VI, 1. p. 497 (1906).

[21]) Cf. Fiori, Béguinot, Pampanini, Schedae ad Fl. Ital. exsicc., Cent. VII (Nuovo giornale botan. Ital., n. s., vol. XV, Nr. 3 [1908]). Der diesbezüglichen Scheda Nr. 771 ist von Fiori folgende Bemerkung angefügt: Oss. — Questa pianta è nota finora soltanto della porzione meridionale del Trentino, ma la sua area si estende quasi certamente anche al Veneto, perchè è molto probabile che ad essa debba riferirsi come sinonimo l'*I. italica* indicata da De Visiani e Saccardo „Atti Ist. Ven." XIV (1869), p. 324 (52 estr.) dei „monti Bellunesi e Vicentini verso il Tirolo" come sospettano anche Ascherson e Graebner (Syn., III, p. 488 [1906]).

La positione sistematica di questa pianta controversa fu giustamente interpretata dal Forster (Gard. Chron., I, p. 555 et 586), considerandola come sottospecie o varietà di *I. pallida*, seguito in questo modo di vedere da Ascherson e Graebner (Syn. III, p. 488). Quanto poi all'*I. illyrica* Tomm. (1875) da Richter (Pl. eur., I, p. 255) e da noi (in Fl. Anal., I, p. 224) sinonimizzata con *I. Cengialti*, da Ascherson e Graebner (l. c.) è considerata invece come una forma di *I. Cengialti* Ambr.

[22]) Nyman, Consp. Fl. europ., p. 700 (1882).

dieser Art anführt. Koch[23]), Reichenbach[24]), Maly[25]), Parlatore[26]) und Brand[27]) identifizieren sie mit *Iris pallida* Lam., Richter[28]) wieder stellt sie (mit Einschluß von *Iris Cengialti* Ambr.) als besondere Rasse zu dieser. v. Marchesetti[29]) wäre geneigt, selbe als eine von *Iris pallida* Lam. distinkte Art mit *Iris Cengialti* Ambr. zu vereinigen, mit welch letzterer Art sie auch Fiori[30]) für synonym erklärt. Ascherson u. Graebner[31]) erblicken in *Iris illyrica* Tomm. eine wilde Form der Rasse *Iris Cengialti*, Fritsch[32]), Pospichal[33]) und v. Beck[34]) halten sie als selbständige Art aufrecht, zu der die Bezeichnung *Iris Kochii* Kerner[35]) als Synonym gehört.

Sehr eingehend hat sich mit *Iris pallida*, mit *Iris Cengialti* und *Iris illyrica* Pampanini[36]) beschäftigt gelegentlich der Publikation einer neuen mit *I. Cengialti* und *I. illyrica* nahe verwandten Form, die er in den Belluneser Voralpen bei Vittorio südlich vom Paß S. Uboldo auffand.

Pampanini betrachtet die in Südtirol, Italien[37]), Dalmatien, Bosnien, in der Hercegovina, in Novipazar, Griechenland und Kleinasien ein-

---

[23]) Koch, Syn. Fl. Germ. et Helvet., ed. 2., II, p. 807 (1844).

[24]) Reichenb., Fl. Germ. excurs., p. 82 (1830); Icon Fl. Germ. Helvet., IX, p. 5 (1847).

[25]) Maly, Enum. pl. phanerog., p. 59 (1848).

[26]) Parlatore, Fl. ital., III, p. 276 (1858).

[27]) Brand l. c.

[28]) Richter l. c.

[29]) v. Marchesetti, Fl. di Trieste e de' suoi dintorni, p. 542 (1896—1897).

[30]) Fiori, in Fiori e Paoletti, Fl. anal. d' Ital., I, p. 224 (1896).

[31]) Aschers. u. Graebn. l. c.

[32]) Fritsch, ll. cc.

[33]) Pospichal, Fl. d. österr. Küstenl., I, p. 268 (1897).

[34]) v. Beck, Die Vegetationsverh. d. illyr. Länder, p. 436 (1901) in Engler u. Drude, Die Vegetat. d. Erde, IV.

[35]) Cf. Stapf in Verh. Z. B. G., XXXVII (1887), p. 649.

[36]) Pampanini, L' *Iris Cengialti* Ambr. e le sue forme (Nuovo giornale Bot. Ital., n. s., vol. XVI, Nr. 1, p. 63—96 (1909).

[37]) Nach Pampanini (l. c. p. 89) wären die Angaben über das Vorkommen der *Iris pallida* Lam. in Italien wahrscheinlich mehrfach auf ursprünglich kultivierte und verwilderte Pflanzen zu beziehen. Aber auch in Tirol beim Schlosse Krakofl nächst Brixen und bei Bozen dürfte sich nur um verwilderte Pflanzen handeln (cf. Dalla Torre u. Sarnthein, Fl. Tir. Vorarlb., VI, 1, p. 496). — Von Pospichal (Fl. d. österr. Küstenl., I, p. 268) wird *I. pallida* auch in Krain, u. zw. auf einer Schutthalde bei der Brixius-Kapelle unter dem Nanos angegeben. Pampanini meint (sec. Janchen in lit.), Pospichal hätte in diesem Falle *I. pallida* mit *I. illyrica* konfundiert. Tatsächlich kommt *I. illyrica* am Nanos bei der Brixius Kapelle vor. Aber in Hinblick auf Pospichals Autorität und die von ihm entworfene Beschreibung der *I. pallida*, bin ich der Meinung, daß es sich hier nicht um eine Verwechslung handle. Ich möchte vielmehr annehmen, Pospichal sei an der genannten Lokalität zufällig auf einzelne ursprünglich gepflanzte

heimische *I. pallida* Lam. als selbständige gute Art, die sich vor allem durch größere Dimensionen der vegetativen Teile, durch fleischigere Blätter mit fast gar nicht vorspringender Nervatur, durch heller gefärbte (hellblaue) Blüten und größere rötlichbraune, plattgedrückte und kantige Samen von *Iris Cengialti* und *I. illyrica* unterscheidet, welch beide letzteren mehr weniger vorspringende Blattnerven, dunkler gefärbte (violettblaue) Blüten und kleine, regelmäßig ovale hellbraune (semmelfarbige) Samen aufweisen.

Iris Cengialti Ambr., *Iris illyrica* Tomm. und die von ihm neu aufgefundene Form vereinigt Pampanini zu einer Gesamtart *Iris Cengialti* Ambr. s. l. und bewertet und beschreibt dieselben folgendermaßen.

Iris Cengialti Ambr. (sensu lato).

Dimensioni della pianta minori e tinta dei fiori più cupa che non nell' *I. pallida* Lam. Foglie generalmente disseccantisi durante l' inverno, percorse da nervature più salienti che rendono la superficie della foglia più o meno ondulata o scanalata, e meno carnose che non nell' *I. pallida* Lam. Semi numerosi, piccoli, regolarmente, o quasi, ovali, e di colore bruno-avana. Nel resto come l' *I. pallida* Lam.

Forma *genuina* Pampanini.

Syn. — *Iris Cengialti* Ambr. Flora Tirol. meridion., I, p. 643 (1854).

Fusti alti 15—35 *cm.* (colt. 30—50 *cm.*); foglie disseccantisi (sempre?) durante l' inverno, lunghe 10—25 *cm.* (colt. 30—45 *cm.*), larghe 12—16 *mm.* (colt. fino a 25 *mm.*); fiori inferiori quasi sempre più o meno lungamente peduncolati; peduncoli lunghi generalmente 1—3 e fino a 4 (eccezionalmente fino a 10) *cm.* (colt. $2\,^1/_2$—4 e fino a 5 *cm.*); cassula a nervatura mediana delle valve saliente; semi piccoli.

Hab. — Trentino Meridionale: M. Cengialto, presso Rovereto (Facchini); Monte Brione, presso Riva (Porta, Forster); M. Baldo: alle falde presso il lago di Garda (H. Darwin, sec. Forster), nei luoghi soleggiati ed aridi, p. es., (?) sui colli „delle Ungherine" e „S. Marco" (Goiran).

Bresciano: presso Gargnano, sopra la strada fra Gargnano e Muslone (Porta).

Forma *veneta* Pampanini.

Dimensioni della pianta maggiori che nelle f. *genuina* ed *illyrica:* fusti alti 30—50 e fino a 60 *cm.* (colt. 45—55 *cm.*); foglie disseccantisi (sempre?) durante l' inverno, lunghe 20—30 e fino a 40 *cm.* (colt. fino a 48 *cm.*), larghe 18—24 *mm.*,

---

und dann verwilderte Exemplare der *I. pallida* gestoßen, die er als daselbst indigen betrachtete. In meiner Ansicht werde ich durch den Umstand bestärkt, daß sich bei uns zu Lande bei Kirchen, Kapellen und Ruinen nicht selten aus seinerzeitiger Anpflanzung verwilderte Schwertlilien finden. So habe ich beispielsweise bei der Nikolauskirche am Berge Gorjanci (Uskokengebirge) und auch bei der Kirche am Lorenziberg ob Billichgraz Schwertlilien angetroffen, die nach den sterilen Blattbüscheln als *Iris germanica* L. oder *Iris florentina* L. zu deuten waren, welche beide *Iris*arten an den genannten Standorten gewiß nicht spontan sind. Ähnlich verhält es sich sicher auch mit *Iris germanica* L., die von Fleischmann (Übers. Fl. Krains, p. 21) bei der Ruine auf dem Berge Friedrichstein bei Gottschee angegeben wird.

raramente meno (15 *mm.*) (colt. fino a 42 *mm.*), con nervature saliente come nella f. *genuina*, fiori inferiori, come in questa, più o meno lungamente peduncolati: penduncoli lunghi 4–5 e fino ad 8 *cm*, raramente più brevi (2 ½ *cm.*) (colt. 5–7 e fino ad 11 *cm.*, raramente meno: 3—4 *cm.*); linea barbata dei tepali esterni lunga circa ⅓ della lunghezza del tepalo; antere subeguali ai filamenti; cassula...; semi...

Hab. ÷ Prov. di Treviso: presso Vittorio nella valle meridionale del Passo di S. Uboldo (Prealpi Bellunesi), sulle rupi a picco del versante orientale del M. Cima-di-Campo (Pampanini).

Forma *illyrica* Asch. u. Graebn., Syn. Mitteleurop. Fl, III, 488 (1906).

Syn. — *Iris illyrica* Tomm., Veg. d. Is. di Veglia, p. 63 et 81 (1875).

Dimensioni della pianta spesso maggiori che nella f. *genuina;* foglie non sempre disseccantisi durante l'inverno, larghe 8—15 *mm.* (colt. fino a 22 *mm.*), generalmente a nervature meno saliente che nella f. *genuina;* fiori inferiori spesso quasi sessili o brevemente peduncolati; peduncoli lunghi 1—2 e fino a 3 *cm.* (colt. fino a 4, ed eccezionalmente fino a 6 *cm.*); cassula a nervatura mediana delle valve più attenuata e semi un po' più grossi che nella f. *genuina.* Nel resto come questa.

Hab. — (Dalmazia) recte Istria:[38]) Scoglio S. Marco (Smith-Glenie); Isola di Veglia (sec. Tommasini): Cassione e Besca-nuova (sec. Visiani).

Istria: Carso (sec. Tommasini) dov'è frequente (sec. Pospichal e sec. Marchesetti); Docastelli presso Parenzo (Calegari sec. Fiori).

? Forma *Portae* Asch. u. Graebn., Syn. Mitteleurop. Fl., III, 488 (1906).

Syn. — *I. Cengialti* Ambr. var. *Portae* (= var. *Porta* = var. *Loppio*) Forster, in Gard. Chron., n. s., XXV, I, 555 (1886). — *I. Cengialti* Ambr. var. *Ware* Forster, l. c.

Foglie verdi-glauchi, più avvicinate e più lunghe, tepali più avvicinati e più lunghi e coloriti più intensamente che nella f. *genuina* (sec. Forster).

Hab. — Trentino Meridionale: M. Baldo: dintorni del laghetto di Loppio (Forster), fra Arco e Nago (Porta).

Dykes, der Verfasser der neuesten Monographie der Gattung *Iris*[39]) läßt Pampaninis Arbeit unberücksichtigt. In *Iris pallida* indes erblickt auch er eine durch die von Pampanini namhaft gemachten Merkmale und überdies auch durch silberweiße Blütenscheiden[40]) von der

[38]) Pampanini zieht das zwischen Kraljevica (Porto Ré) und der Insel Veglia gelegene Felsenriff Scoglio San Marco wie die Insel Veglia selbst irrtümlich zu Dalmatien.

[39]) Dykes W. R., The Genus *Iris,* Cambridge 1913. – Dieses sehr kostspielige Werk stand mir leider nicht zur Verfügung. Eine Abschrift des *Iris Cengialti* betreffenden Abschnittes verdanke ich dem liebenswürdigen Entgegenkommen des Kustos der botanischen Abteilung am k. k. Hofmuseum Herrn Dr. K. Rechinger.

[40]) Die in manchen systematischen Werken (cf. z. B. Fritsch, Exkursionsfl., 2. Aufl., p. 133) notierte Angabe, *I. pallida* unterscheide sich auch durch wohlriechende Blüten und den weißen Bart ihrer äußeren Perigonblätter von der geruchlose, gelb bebärtete Blüten aufweisenden *I. illyrica,* entspricht nicht der Wirklichkeit. *I. illyrica* ist, wie dies auch v. Marchesetti bemerkt, gleichfalls wohlriechend und der Bart besteht nach meinen Beobachtungen bei beiden wie auch an den Wocheiner Pflanzen aus weißen, in ihrer oberen Hälfte oder nur gegen ihr oberes freies Ende zu gelb gefärbten Haaren.

schmutzig weißlich-gelbe Scheiden aufweisenden *I. Cengialti* verschiedene Art und gliedert letzterer *I. illyrica* als Form an, die sich vom Typus, d. i. von der Pflanze vom Cengio alto vornehmlich durch deutlich blaugrüne Blätter und anders gestaltete Samen unterscheidet „. . . while the Illyrian form of *I. Cengialti* differs from the type chiefly in is distinctly glaucous foliage. Its seeds also are larger and send to become compressed so that the var. *illyrica* is almost intermediate between *I. pallida* and *I. Cengialti*".

Während also Dykes keine weiteren differenten Merkmale zwischen *I. Cengialti* s. str. und *I. illyrica* anführt, hat Kerner l. c. p. 231 hervorgehoben, daß sich diese beiden Typen durch die Länge der die Blüten tragenden Seitenäste unterscheiden. Indes bei *I. Cengialti* der Schaft normal in der Mitte oder im oberen Drittel gegabelt erscheint und die beiden Blüten, deren eine von der geraden Verlängerung des Schaftes, deren andere von dem verlängerten Seitenaste desselben getragen wird, in nahezu gleicher Höhe stehen, sind die Äste bei *I. illyrica* [41]) stets verkürzt, so daß die ganze Inflorescenz ein traubenförmiges, ja manchmal ein ährenförmiges Ansehen erhält. Auch Pampanini betont, wie dies aus den obzitierten Beschreibungen zu ersehen ist, daß sowohl *I. Cengialti* f. *typica* als auch f. *veneta* in ihren verlängerten blütentragenden Ästen von der Form f. *illyrica* differieren.

Ich habe behufs diesfälliger Orientierung eine größere Anzahl von Exemplaren der *I. illyrica* verglichen, die teils im Blütenstadium an ihren natürlichen Standorten gesammelt wurden, teils von ihren Standorten in den Laibacher botanischen Garten verpflanzt, hierselbst zur Blüte gelangten. Von den ersteren waren mir 16, u. zw. 5 zwei- und 11 dreiblütige Exemplare vom Bergrücken Vremščica ober dem Reka Tal, ferner 4, u. zw. 1 zweiblütiges Exemplar und 3 dreiblütige Exemplare vom Nanos und schließlich 1 zweiblütiges, im nordwestlichen Istrien im Rosandra Tal gesammeltes Stück zu Verfügung, von letzteren 15 vom Monte Spaccato bei Triest stammende, der Mehrzahl nach drei-, aber auch einige vier- und fünfblütige Exemplare. Bei 26 dieser Individuen erweist sich die erste, von der Basis der Gipfelblüte in 3—4 *cm* Entfernung entspringende Seitenblüte als „sitzend" und nur in 5 Fällen wird sie von einem 1—1·5 *cm* langen Aste getragen.

Von der Wocheiner Pflanze konnte ich diesbezüglich 5 zwei- und 2 dreiblütige Exemplare vergleichen. Bei sämtlichen dieser 7 Individuen ist der die erste Seitenblüte tragende Ast mehr oder weniger verlängert. Das Längenverhältnis der die Gipfelblüte tragenden Verlängerung des Schaftes zu dem die erste Seitenblüte stützenden Aste beträgt in Zentimetern 4 : 3·5, 4 : 3·5, 7·5 : 4, 7·5 : 5·5, 7·5 : 5, 8 : 3, 4 : 2.

Die Wocheiner Pflanzen verhalten sich daher in dieser Beziehung

[41]) Kerner spricht hier von der „küstenländischen" *Iris,* da *I. illyrica* „1871" als solche noch nicht publiziert war.

wie die Südtiroler und Venetianer Vorkommnisse von den mir vorliegenden Exemplaren der *Iris illyrica* verschieden.

Einen weiteren Unterschied zwischen *Iris Cengialti* s. str. und *I. illyrica* meinte Kerner in der Gestalt der Perigonalien feststellen zu können. Die äußeren gebärteten Perigonblätter wären bei *I. illyrica* nahezu geigenförmig, indem die seitlichen Ränder derselben nicht geradlinig sind, sondern eine zweifache Einbuchtung aufweisen, wodurch die äußeren Konturen als wellenförmig gekrümmte Linien in die Nagelränder übergehen, während bei *I. Cengialti* die seitlichen Konturen der äußeren Perigonblätter geradlinig in den Nagel verlaufen. Diesfalls kann ich zwischen den Wocheiner Pflanzen und *I. illyrica* keinen Unterschied konstatieren. Bei beiden verlaufen wie bei *I. Cengialti* die seitlichen Ränder der verkehrteiförmig-keiligen bis 7 *cm* langen und 4·5 *cm* breiten äußeren Perigonblätter fast stets geradlinig und ganz allmählig in den Nagel. Wohl aber finde ich, daß die breit verkehrteiförmigen bis 6 *cm* langen und 4·5 *cm* breiten inneren Perigonblätter der Wocheiner Pflanzen etwas mehr allmählig in den Nagel verschmälert sind, indes sie bei *I. illyrica* und nach Kerner auch bei *I. Cengialti* ganz plötzlich in den Nagel zusammengezogen und daher im Umrisse mehr breit elliptisch erscheinen.

Sonst stimmen die Blüten der Wocheiner Pflanzen in den Dimensionen, in Gestalt und Farbe der einzelnen Teile mit *I. illyrica* überein. Die Perigonalien sind blauviolett, mit dunkel purpurnen, anastomosierenden Adern durchzogen, am Grunde bleicher und daselbst braun geädert. Die bis 4 *cm* langen und 1·5 *cm* breiten Narben sind, namentlich gegen die seitlichen Ränder zu etwas bleicher, die Oberlippenzipfel derselben sind halbeiförmig, spitz und gerade vorgestreckt.

Was das Längenverhältnis der gelblichweißen Antheren zu den weißlichen Staubfäden anlangt, stimmen die Wocheiner Pflanzen mit *I. Cengialti* (f. *typica*) überein, bei der nach Kerner, Ascherson und Dykes die Staubfäden ungefähr $1\,^1/_2$ so lang sind als die Antheren. Aber auch bei *I. illyrica* sind die Antheren, wie dies schon v. Marchesetti [42]) angibt, kürzer als die Staubfäden und nicht an Länge gleich, wie dies unter anderen Kerner, Ascherson und Fritsch betonen [43]). In dieser Beziehung unterscheidet sich daher *I. Cengialti* (f. *typica*) keineswegs von *I. illyrica*.

---

[42]) Fl. di Trieste, p. 542.

[43]) Die diesfälligen sich widersprechenden Angaben sind wohl auf die in verschiedenen Stadien der Anthese gewonnenen Beobachtungen zurückzuführen. Pampanini bemerkt diesfalls l. c. p. 80/81: „... S' intendo che in queste osservazioni tenui conto solo dei fiori ben sbocciati nei quali le logge delle anthere erano aperte ma non vuote, poichè le proporzioni fra le dise parti dello stame variano assai secondo che si considerano prima dell' anthesi o dopo di essa. Nel primo caso l' antera è uguale e spesso anche piu longa del filamento, nel secondo caso invece è molto piu breve di essa, non solo perchè vuotandosi del pollino si accorcia ma anche perchè dopo l' anthesi il filamento si allunga.

Wie sich die Wocheiner Pflanzen hinsichtlich der Früchte, resp. Samen verhalten, ist mir unbekannt geblieben. Am Standorte wurden Früchte nicht beobachtet. Allerdings wurde dort diesbezüglich nur oberflächlich Umschau gehalten, da am Tage der Auffindung der Pflanze programmgemäß noch der weite Weg aus der Wochein nach der Siebenseenhütte zurückzulegen, seither aber leider keine Gelegenheit geboten war, den Standort wieder zu besuchen. Die in den Laibacher botanischen Garten versetzten Pflanzen haben bisher nicht gefruchtet, woselbst aber auch die schon längere Zeit in Kultur befindliche *Iris illyrica* bisher keine Früchte gezeitigt hat, während *Iris pallida* da alljährlich reife Samen hervorbringt. *Iris illyrica* und nach Porta[44]) auch *I. Cengialti* f. *typica* fruchten an ihren natürlichen Standorten reichlich, dagegen hat Pampanini am Standorte der f. *veneta* vergeblich nach Früchten gesucht und es ist nach Ansicht Pampaninis nicht ausgeschlossen, daß den Pfanzen der jedenfalls erst postglazial eingewanderten Kolonie am Paß S. Uboldo infolge Isolierung und geänderter Lebensverhältnisse das Vermögen, sich auf geschlechtlichem Wege zu vermehren, teilweise oder ganz verloren ging.

Die Schafthöhe (bis zur Basis der Gipfelblüte gerechnet) beträgt bei den sieben mir vorliegenden Wocheiner Pflanzen 26 *cm*, resp. 31 *cm*, 33 *cm*, 35 *cm*, 36 *cm* und in einem Falle 50 *cm*; es muß jedoch betont werden, daß diese Individuen in mehr tiefgründigem Boden am Rande der die Halde umsäumenden Gebüsche standen und nicht im Bereiche der die Halde nordwärts begrenzenden Felswände, in deren Spalten und Rissen auf meist unzugänglichen Stellen die Hauptmasse der Pflanzen wurzelt. Bei *Iris Cengialti* erreicht nach Kerner der Schaft an sonnigen, felsigen Stellen in der Regel eine Höhe von nur 15 *cm*, an schattigen, humusreicheren Plätzen aber eine solche von 25—30 *cm*. An Pflanzen von *Iris illyrica* wird der Schaft 30—40 *cm* hoch.

Die Blätter der Wocheiner *Iris* sind kürzer als der Schaft, nur an dem einen 50 *cm* hohen Exemplare erreichen sie die Länge des Schaftes. Die Blattbreite beträgt 10—15 *mm*, indes bei *Iris illyrica* bis 25 *mm* breite Blätter vorkommen. Hinsichtlich der Gestalt sind die grundständigen und die äußeren Blätter der sterilen Sprosse bei den Wocheiner Pflanzen nur sehr schwach gekrümmt oder wie die stengelständigen fast gerade, während sich diese Blätter bei *Iris illyrica* zumeist als ausgesprochen sichelförmig erweisen. Wie bei *Iris illyrica* sind auch die Blätter der Wocheiner *Iris* stark bläulich bereift. Ob die Blätter der Wocheiner Pflanzen an ihrem natürlichen Standorte überwintern, wie dies an geschützteren Stellen bei *Iris illyrica* der Fall sein soll, ist mir nicht bekannt. Im botanischen Garten zu Laibach sterben die Blätter wie auch jene von *Iris illyrica* und *I. pallida* im Herbste ab.

Wie aus Vorstehendem ersichtlich, sind noch weitere Beobachtungen

---

[44]) In lit. ad Pampanini.

der Wocheiner Pflanze an ihrem Standorte erforderlich, um sich ein abschließendes Urteil bilden zu können. Nach der bisherigen Kenntnis der Pflanze dünkt mir indes diese der *Iris Cengialti* s. str. näher zu stehen als der *I. illyrica* und ich bezeichne sie daher vorläufig als f. ***vochinensis*** der *Iris Cengialti* Ambr.

Augenscheinlich sind *Iris Cengialti* f. *typica*, f. *vochinensis* und f. *veneta* nahe verwandt und dürften vor nicht langer Zeit (postglazial) als wenig differente lokale Formen aus einer gemeinsamen Stammform hervorgegangen sein, als welche vielleicht, wie weiter unten des näheren erörtert werden soll, *Iris illyrica* Tomm. zu betrachten wäre.

2. *Centaurea alpigena* Paulin, sp. nov.

Descriptio. Perennis. Rhizoma crassum, descendens, comosum, momonocephalum. Caulis erectus, angulatus, 50—70 (—90) *cm* altus, in 2—5 ramos divisus, ramis angulatis, apice nudis, monocephalis (saepe abbreviatis capitulo rudimentali terminatis). Caulis uti et rami foliorumque petioli tenue arachnoideo-flocculosus. Folia basalia et caulinia inferiora petiolata, pinnata, foliolis lanceolatis vel linearibus, 3—10 *mm* latis, sessilibus, pinnatisectis, cartilagineo-mucronatis, caulinia media et superiora pinnata, lobis linearibus (partim acute mucronatis). Folia omnia dilute viridia, glaberrima. Capitula ovato-globosa, (18—) 19—20 (—21) *mm* longa et (14—) 15—16 (—17) *mm* lata, squamis glabris vel inferioribus sparse tomentosis, estriatis, pallide viridibus. Appendices intimi ordinis scariosae, ovatae, pectinato-lacerae, ceterum serierum triangulares, ad 2 *mm* longae, fuscae, in spinulam brevem productae, margine parum decurrentes, pectinato-fimbriatae, fimbriis pallidis utrinque 5—10 ca. 1—2 *mm* longis. Corollae sulphureae, marginales radiantes. Achenia 4—5 *mm* longa, grisea, sparse puberula, umbilico barbato. Pappus biserialis, fructu aequilongus vel paulo longior, sordide-albus vel purpureo-brunneus. — Floret mense augusto.

Hab. — Carniolia superior. In declivitate meridionali montis Pršivec in Alpibus Vochinensibus, in glarea calcarea haud procul catarracta „Savicafall“ dicta [45]), ca. 850 *m* s. m.; hoc in loco anno 1912 detecta [46]).

Centaurea alpigena hat wie *Centaurea dichroantha* Kern. [47]) völlig

---

[45]) Wie mir H. Univ.-Prof. Dr v. Hayek mitgeteilt hat, wurde die Pflanze auch von Prof. Nevole beim Ursprung der Savica gesammelt.

[46]) In meiner eingangs erwähnten Abhandlung „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte, II („Carniola“, VII, p. 61, Sep. Abdr. p. 1.) erscheint irrtümlich das Jahr 1913 angesetzt.

[47]) *Centaurea dichroantha* Kern. wurde von Huter und Porta in den Jahren 1872 und 1873 in den Venetianer Alpen im Bezirke Udine zwischen Cimolais und Barcis und im Zellina Tal (später auch zwischen Pordenone und Manjago und im Tale „Canale di Ferro“) aufgefunden und von den

kahle, weder an den Flächen noch an den Rändern rauhe Blätter[48]). Beide stimmen auch darin überein, daß die Blattabschnitte mit Ausnahme jener der obersten Blätter, die z. T. grannig bespitzt sind, ein kurzes kallöses Spitzchen aufweisen.

Dagegen unterscheidet sich *C. alpigena* von *C. dichroantha* durch kräftigeren, höheren Wuchs und durch viel breitere (3—10 *mm* breite) Blattabschnitte, durch größere Blütenköpfchen und die ausschließlich rein schwefelgelbe Blütenfarbe, indes *C. dichroantha* bald mit gelben, bald mit licht purpurnen Blüten vorkommt. Bei beiden ist der Pappus (Federkelch) im allgemeinen so lang als wie Achenium; aber während nach den Beschreibungen bei *C. dichroantha* der Pappus stets purpurn gefärbt ist, erweist sich derselbe bei *C. dichroantha* als schmutzig weiß oder purpurbraun.

C. Fritschii Hayek[49]), die sich hinsichtlich des höheren Wuchses und der Breite der Blattabschnitte und der Größe der Blütenköpfchen der *C. alpigena* nähert, ist von letzterer durch die am Rande und an den Nerven der Blattunterseite rauhen Blätter, durch schwarze Anhängsel der Hüllschuppen und purpurne Blüten verschieden. Der Pappus erreicht auch bei *C. Fritschii* die Länge des Acheniums und scheint, wie bei *C. dichroantha*, bezüglich der Farbe variabel zu sein. An unseren Pflanzen der *C. Fritschii* finde ich den Pappus purpurbraun gefärbt, während er von v. Hayek als „sordide-albus" beschrieben wird[50]).

Entdeckern für *Centaurea sordida* Willd. (= *Centaurea Scabiosa* s. l. × *rupestris*) gehalten. Kerner hat in dieser Pflanze einen von der habituell ähnlichen *C. sordida* verschiedenen Typus erkannt und selbe als *Centaurea dichroantha* beschrieben. Cf. Kerner A., Über einige Pflanzen der Venetianer Alpen in Ö. B. Z. XXIV (1874), p. 104 ff. — Später wurde *C. dichroantha* auch in Kärnten im Canal Tal (Grenzgraben und Vogelbachgraben bei Pontafel und zwischen St. Kathrein und Malborghet) nachgewiesen und hier anfänglich mit *Centaurea rupestris* L. konfundiert. Cf. Pacher, Fl. von Kärnt., II, p. 124 und dessen Nachtr. z. Fl. von Kärnt. p. 60. — In neuerer Zeit hat Dr. Rechinger *C. dichroantha* auch im Isonzo Tal unweit des Dorfes Soča aufgefunden.

[48]) Ganz kahle und glatte Blätter mit schmalen Blattabschnitten hat auch die in Nieder-Österreich in der Bergregion der Kalkzone (von Kalksburg bei Vöslau) verbreitete *Centaurea badensis* Tratt., die aber purpurne Blüten besitzt.

[49]) *Centaurea Fritschii* Hayek ist eine mit *Centaurea Scabiosa* L. s. str. zunächst verwandte Art, die sich von letzterer durch oberseits kahle und glänzende, nur am Rande oder auch unterseits rauhe Blätter unterscheidet. Sie ist um Laibach und in Ober-, Inner- und Unterkrain von der Ebene bis in die Bergregion verbreitet und wurde von älteren krainischen Floristen als *Centaurea coriacea* W. & K. angesprochen. Cf. Fleischm. Übers. d. Fl. Krains, p. 42 und Plemel, Beitr. z. Flora Krains, 3. Jahresh. d. Ver. d. krain. Land.-Mus., p. 127. — *C. Fritschii* hat, wie oben erwähnt, in der Regel purpurne Blüten. Sehr selten sind weißblütige Individuen; ich habe solche bisher nur am Fuße des Javornik bei Adelsberg in wenigen Exemplaren angetroffen.

[50]) Cf. v. Hayek, Die Centaurea-Arten Österr.-Ung. Sep.-Abdr. aus dem LXXII. B. d. Denkschr. d. math.-naturw. Kl. d. kaiserl. Akad. Wissensch. Wien, p. 39.

Die am Karste in Innerkrain und in Küstenland häufige, auch in Südkroatien, Dalmatien, Bosnien, in der Hercegovina, in Albanien u. Italien verbreitete *C. rupestris* L. unterscheidet sich von *C. alpigena* durch ihren schlanken, mehr niedern Wuchs und vor allem durch die sehr schmal linealen, nur 0·5 — 1 (— 1·5) *mm* breiten, am Rande stets rauhen und in eine längere grannige Spitze ausgezogenen Blattabschnitte, ferner durch kleinere Blütenköpfchen und gold-, seltener zitrongelbe Blüten. Der Pappus ist schmutzigweiß und an den von mir an verschiedenen Lokalitäten in Innerkrain (Zoll, Sturija, Wippach, Südfuß des Nanos, Kaltenfeld, Zakrajni Vrh bei Adelsberg, St. Peter a. K., Vremščica, Grafenbrunn, Koritnica) und in Küstenland (Monte Santo bei Görz, Čavin, Divača, Sesana, Monte Spaccato bei Triest; Trsat bei Fiume) gesammelten Exemplaren dreimal kürzer als das Achenium. Letzteres Merkmal soll jedoch nicht allen Formen der *C. rupestris* zukommen. Nach Fiori [51]) ist nämlich bei der in Friaul (Istrago, Arba, Sequals, Gemona, Venzone, Moggio, Resia- und Raccolana-Tal, zwischen Barcis und Cimolais) und im südlichen Vorgelände der Karnischen Alpen bei Tolmezzo sowie auf der Italienischen Halbinsel verbreiteten

[51]) Fiori A., Béguinot A., Pampanini R., Schedae ad floram Ital. exsiccatam. (Nuovo giorn. bot. Ital., nov. ser., vol. XII, p. 209 et 210). Fiori bemerkt hier bei der sub Nr. 187 angeführten *Centaurea rupestris* L. f. *adonidifolia* (Rchb.): Oss. — Riguardo alla lunghezza del pappo nella *C. rupestris* gli Autori sono discordi: il Reichenbach distinguendo la sua *C. adonidifolia* dalla *C. rupestris,* dice che ha un pappo lungo il doppio che in questa; il Koch (Fl. germ.) dice della *C. rupestris* in generale (alla quale riconduce anche la *C. adonidifolia*) „pappo akenio breviore"; Bertoloni (Fl. it.) attribuisce invece alla stessa „pappo akenio subaequali". Queste divergenze non possono dipendere altro che dal fatto della variabilità di tale carattere e così infatti apparisce dall' esame degli esemplari di una stessa località. Dalla combinazione della varia lunghezza del pappo e della spina terminale delle squame involucrali si possono poi distinguere le seguenti forme:
A) Pappus akenio saltem dimidio brevior.

a) ***subinermis*** Koch: Involucri squamae omnes appendice inermi vel spina brevi terminatae.

b) ***aculeosa*** DC. = *C. rupestris* Rchb. = *C. rupestris* β. *armata* Koch: Involucri squamae intermediae appendice in spinam longam et rigidam erectam vel patulam producta terminatae.

B) Pappus akenio subaequalis vel aliquanto longior.

c) ***adonidifolia*** (Rchb.) = *C. dichroantha* Kerner (pr. p.): Caulis, uti et foliorum petioli, tomento arachnoideo-flocculoso tenui tectus.

d) ***arachnoidea*** (Viv.) = *C. dichroantha* Kerner pr. p. (quoad pl. ex Alpibus Apuanis): Caulis, uti et foliorum petioli ac rachis, tomento arachnoideo-lanuginoso denso, sed interdum evanido, tectus. Planta praecedente robustior.

Quanto alla *C. collina* Scop. Fl. carn., ed II, p. 141 (1772), essa viene dagli Autori riferita a *C. rupestris* b. *aculeosa*, ma nella descrizione è detto „pappus setis semine duplo longioribus"; potrebbe quindi nascondersi qui una nuova forma a squame spinose come in *b*, ma a pappo lungo come in *c*, che proporrei di chiamare „*Scopoliana* Nob.".

Centaurea rupestris L. var. *adonidifolia* (Rchb.) als auch bei der von Fiori gleichfalls als Varietät der *C. rupestris* angesehenen, in den Apuaner Alpen einheimischen *Centaurea arachnoidea* Viv. der Pappus so lang oder länger als das Achenium.

Im Hinblick auf die obangeführten, teils übereinstimmenden, teils differenten Merkmale, die *Centaurea dichroantha* Kern. und die Wocheiner Pflanzen aufweisen, betrachtete ich anfänglich letztere als eine robuste Form der *C. dichroantha.* Da mir von letzteren als Vergleichsmaterial jedoch nur das eine in Kerners „Flora exsiccata Austro-Hungarica" sub Nr. 969 ausgegebene, am klassischen Standorte gesammelte Exemplar zur Verfügung stand und dieses vielleicht zufällig nur ein kümmerliches Individuum mit kleineren Köpfchen und feiner zerteilten Blättern sein konnte, habe ich mich bei gleichzeitiger Übersendung der Wocheiner Pflanze an H. Univ.-Prof. Dr. Fiori in Florenz um nähere Auskunft gewendet. *Centaurea dichroantha* wurde nämlich auch in der von Fiori, Béguinot und Pampanini edierten „Flora Italica exsiccata" sub Nr. 188 [52]), von Prof. Fiori bearbeitet, ausgegeben und daher hatte genannter Forscher Gelegenheit, eine größere Anzahl von Individuen dieser Pflanze aus eigener Anschauung kennen zu lernen.

Prof. Fiori hatte die Freundlichkeit, meinem Ansuchen zu entsprechen, und teilte mir mit, daß er die Wocheiner Pflanze auch als in

---

[52]) Die diesbezügliche Scheda lautet:

188. *Centaurea dichroantha* Kern. in Öst. bot. Zeitschr., XXIV, p. 104 (1874).

Syn. *C. sordida* Huter et Porta, exsicc. (1872).

Loc. Venetia. — Prov. di Udine: in pascuis et glareis inter pagos Cimolais et Claut in valle del Cellina (vulgo Zelline) (loc class.), alt. 800—1000 *m.*, solo calcareo. — Juli 1904. — leg. P. Porta.

Oss — Pubblichiamo questa pianta per un interesse storico ed a comprova di quanto è detto a proposito di *C. rupestris* (Cfr. „Fl. It exs.", n. 187). La *C. dichroantha* Kern. a nostro avviso non ha ragione di sussistere come specie autonoma essendo stata fabbricata a spese della *C. rupestris* for. *adonidifolia* e di forme ibride riferibili a *C. rupestri* × *Scabiosa;* negli esemplari qui distribuiti abbiamo ambedue le entità nominate. Il Kerner (l. c.) distingue la sua *C. dichroantha* da *C. sordida* W., Koch. (= *C. rupestri* × *Scabiosa* e *C. Scabiosa* × *rupestris*) pel pappo un po' più lungo e per le lacinie fogliari terminate da un punto calloso e non da un mucrone setaceo; ma in quanto al primo carattere ne abbiamo constatata l' incostanza a proposito di *C. rupestris;* in quanto al secondo, negli esemplari qui distribuiti abbiamo qua e là il mucrone setaceo all' apice delle lacinie delle foglie superiori. Quindi si vede che *C. dichroantha* e *C. sordida* confluiscono insieme e tutt' al più il nome Kerneriano (in senso ristretto) potrebbe tenersi per indicare gl' ibridi della formola *C. rupestri* × *Scabiosa.*

Quanto alla *C. dichroantha* che il Kerner (l. c. p. 106) dice di aver trovato tra le piante dello Schleicher sotto il nome di *C. rupestris* e coll' indicazione „ex alp. Apuanis", si tratta evidentemente di *C. rupestris b. arachnoidea* (Viv.).

Adr. Fiori.

den Formenkreis der *C. dichroantha* gehörig betrachten möchte, fügte jedoch hinzu: „. . . i suoi esemplari non corrispondono con quelli del luogo classico delle Alpi Venete, sono piu robusti, con parecchi capolini e colle lacinie fogliari più larghe[53]); ritengo però che siano egualmente un prodotto d'incrocio fra *C. rupestris* e qualche forma del ciclo di *C. Scabiosa.* —

Sotto il nome di *C. dichroantha* furono confuse da Kerner diverse entità (cf. Fl. ital. exsicc. Nr. 188), cioè:

a) *Centaurea rupestris* f. *adonidifolia* (Rchb.) — Della Carnia ed Italia peninsulare.

b) *Centaurea* per-*adonidifolia* × *Fritschii,* a fiori giallo-solfini o giallo-sordidi. — Delle Alpi Venete.

c) *Centaurea* per-*Fritschii* × *adonidifolia,* a fiori rossi. — Delle Alpi Venete.

d) *Centaurea arachnoidea* Viv. — Delle Alpi Apuane".

Da sich nach den vorstehend erörterten Darlegungen *Centaurea dichroantha* Kern. durchwegs und konstant in den eingangs erwähnten Merkmalen von der Wocheiner *Centaurea* unterscheidet, glaube ich, daß es nicht unbegründet sei, letztere als eigene von *C. dichroantha* verschiedene Art zu betrachten[54]).

Prof. Fiori hält, wie aus seinen obzitierten Bemerkungen hervorgeht, meine *Centaurea alpigena* und auch *Centaurea dichroantha* Kern. für Hybriden der Kombination *Centaurea rupestris* L. × *Scabiosa* L. s. l. (= *Centaurea sordida* Willd.), beziehungsweise für aus *C. rupestris* und diesen Hybriden hervorgegangene Formen.

Inwieweit Fioris Urteil bezüglich *Centaurea dichroantha* Kern. zutrifft, kann ich nicht entscheiden, da ich ja die Pflanze eigentlich nur aus Beschreibungen kenne und mir auch die näheren Verhältnisse ihres Vorkommens unbekannt sind[55]).

Was aber *Centaurea alpigena* anlangt, kann ich Fioris Ansicht nicht teilen.

Ich habe *Centaurea sordida* Willd. an mehreren Standorten (am Fuße des Javornik bei Adelsberg, im Reka Tal bei Vreme, bei

---

[53]) Auch H. Direktor Dr. v. Marchesetti, der die Wocheiner *Centaurea* mit Pflanzen der *C. dichroantha* vom Kernerschen Originalstandorte vergleichen konnte, teilte mir in bekannt liebenswürdiger Weise mit, daß letztere viel zarter, mehr der *C. rupestris* genähert sind, bedeutend schmälere Blattabschnitte und um die Hälfte kleinere Blütenköpfchen als die Wocheiner Pflanzen aufweisen.

[54]) H. Prof. Dr. v. Hayek möchte dagegen, wie er mir freundlichst bekannt gab, die Wocheiner Pflanze nur als Varietät der *C. dichroantha* bewerten.

[55]) Nach L. u. M. Gortani (Flora Friulana, p. 452) kommt am Standorte der *C. dichroantha* auch *C. rupestris* L. var. *adonidifolia* (Rchb.) vor, nach v. Hayek (l. c. p. 33) soll jedoch *C. rupestris* im Verbreitungsgebiete der *C. dichroantha* vollständig fehlen.

Koritnica am Westfuße des Schneeberg) beobachtet und an 200 Exemplare untersucht und verglichen [56]). Immer findet sie sich in Gesellschaft der Stammeltern oder in nächster Nähe derselben und weist einen ungemein reichen Formenkreis auf [57]).

Bald sind die Pflanzen schlank und niedrig, wie *C. rupestris,* bald wieder von kräftigem Wuchs, wie *C. Fritschii.* Stets sind die Blattabschnitte an den Rändern mehr oder weniger rauh und in eine längere oder kürzere grannige Spitze vorgezogen und weisen alle möglichen Übergänge von den schmallinealen der *C. rupestris* bis zu den lanzettlichen und breitlinealen der *C. Fritschii* auf. In der Blütenfarbe zeigen sie die verschiedensten Nuancen von schmutziggelb und schmutzigrot, niemals aber habe ich rein gelbe oder rein purpurne Blüten beobachtet. In der Regel sind auch die schmutziggelb gefärbten Blüten, wie sie zumeist nur Pfanzen mit fein geteilten Blättern aufweisen, die der Kombination *Centaurea Fritschii* × super-*rupestris* entsprechen, z. T. gerötet, indem bald die Antheren, bald die Kronenröhre, bald wieder die Zipfel des Saumes der randständigen Blüten rötlich gefärbt sind, andererseits zeigen wieder die schmutzigroten Blüten der in der Regel robusteren Individuen der Kombination *Centaurea* super-*Fritschii* × *rupestris* gelbliche Beimischungen. Der Pappus ist schmutzigweiß oder bräunlich und bald viel kürzer, bald wieder so lang als das Achenium.

Prof. v. Hayek [58]) wäre geneigt, *Centaurea dichroantha* Kern. als eine Parallelform der *Centaurea rupestris* L. anzusehen, die sich vor nicht langer Zeit von der Stammform abgetrennt hat. Ich möchte aus Gründen, die weiter unten dargelegt werden sollen, in *Centaurea alpigena* eine postglazial aus *Centaurea rupestris* L. selbst hervorgegangene Form erblicken, die durch klimatische Verhältnisse modifiziert, zu einer besonderen Art geworden ist. (Schluß folgt.)

Slovstvo.

Referati.

***V. Dvorský,** Bohinjské sídelní typy.* Národopisný Věstník Československý, v Praze, rediguje J. Polívka; ročník XI (1916), str. 125—132.*)

S slovensko kmetsko hišo so se bavili ponovno — a le v naših dneh — razni učeni folkloristi; vsak samo deloma, kakor je naneslo strokovno znanje za-

[56]) Ich besitze noch dermalen bei 100 schön praeparierte Exemplare der *C. sordida,* die ich an Interessenten im Tauschwege gegen andere seltene europäische Pflanzen gern abzugeben bereit bin.

[57]) Cf. Paulin, Beitr. z. Kenntn. d. Vegetationsverh. Krains, 3. H., p. 287—289.

[58]) Centaurea-Arten, p. 33.

*) Upravništvo „Narodopisnega vestnika československanskega" nam je blagovolilo dati na razpolago brezplačno klišeje, narejene po fotografičnih snimkih prof. Dvorskega. Za to velikodušno uslugo izrekamo imenovanemu upravništvu svojo iskreno zahvalo!

devnika. Ta je obdelal le geografsko ograničen del naših tal, drugi se je bavil s tektoničnimi, tretji z estetičnimi, četrti z etnološkimi svojstvi, peti je proučaval jezikovne pojave, ki so v zvezi z razpredelbo in opremo. Vsak je razširil znanje naše o kmetskem domu. Najobširneje so poročali — ako izvzamemo Franketov obris v Oest.-Ung. Monarchie, Kärnten und Krain (str. 396 nsl.) — Al. Charuzin, „Krestьjanin'ъ Avstrijskoj Krajny i ego postrojki" (Živaja Starina 1902) in „Žilišče Slovinca Verchnej Krajny (Živaja Starina, 1903) ter M. Murko, „Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen" v Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, 35. zv. (1905) str. 308 nsl., in posebno o slovenski hiši 36. zvezek (1906) str. 12 nsl., 92 nsl., dočim se je bavil J. Lokar z belokranjsko hišo v Carnioli, n. v. III (1912), str. 1 nsl.

Fot. V. Dvorský.

1. Gornje Gorjuše. Tip naselbine s prosto raztresenimi hišami.

Dvorský je zasnoval svojo študijo od druge strani. Ne bavi se toliko s hišo, to je s stavbo samo, kakor z njeno lego in s predpogoji za naselitev in pa z načinom razvrstitve. Zeló je obžalovati, da je prekinila vojna študije tega moža in da je ta slučaj dopustil le priobčitev prvega dela, katerega vsebina je v obrisu ta-le.

Bohinj je od sveta odrezan. Lega je solnčna, zavarovana pred severom. Obsega pa deset večjih naselbin; izmed teh ima Bohinjska Bistrica značaj trga. Edini izhod po dolini je ob toku Save. Ni pa verjetno, da bi bila ta cesta ob Savi najstarejša zveza Bohinja z blejsko kotlino; kajti samo v gornjem, širšem delu doline nahajamo naselbino Nomenj, dočim je ostali del (10 *km*) brez vasi in celo brez prenočišča starejše dobe. Še-le ob izhodu v blejsko kotlino leži vas Bohinjska Bela. Stara cesta z Bleda se je odcepila prav v Bohinjski Beli ter vodila navkreber na gorenjo planoto in preko Gorjuš in Koprivnika v gornjo bistriško dolino. Proti

jugu je bil zvezan Bohinj po dveh gorskih potih: v dolino Bače je vodila cesta, ki je prekoračila greben v višini 1281 *m*; pot v Sorško dolino je vodila čez najvišjo točko 1207 *m* nad morjem. Gorska planota bohinjska je polna planšarij. In ravno primerjanje teh s pastirskimi kočami v Hercegovini in v Črni Gori bi bilo zelo poučljivo. D. se pa boji, da po vojni to ne bo več mogoče, ker bodo vojaki iz postojank, kjer primanjkuje drv, pač mnogo teh koč podrli.

Bohinj ni bilo nikdar važno prehodno ozemlje; vendar pa se je vršila tu fluktuacija tujcev. Priseljevali so se tusem s Koroške rudarji (Rudno polje nad Koprivnikom, Stara fužina); tudi Nemški rovt spominja na nekdanje nemške priseljence, dočim pa je bil Laški rovt očividno pastirska naselbina. Vsled tega vpliva nimajo nižinske vasi čistega tipa. Glavna sela: Bohinjska Bistrica, Stara fužina,

Fot. V. Dvorský.

2. Dedno polje nad bohinjskim jezerom. Tip planšarije, združene v krogu.

Srednja vas, Češnjica, Studor) so vasi z ulicami in kažejo tloris, ki je bolj mestni, kakor vaški. Manjše vasi ob Savi nosijo značaj obcestnih naselbin. Zanimivejša so selišča na najnižjih terasah s hišami, raztresenimi brez načrta. (Prim. pod. 1.). Taka so Koprivnik, Gornje in Spodnje Gorjuše. Ta pojav je večkrat v vzročni zvezi z razkosanostjo terêna, kakor se vidi na Koprivniški terasi; tudi kraški svet ga povzroča. Vendar ni misliti, da bi bile utemeljene bohinjske izolirane nastanitve edino-le po površinskih tvorih in brez etniških vplivov. Dokaz za to je vas Jereka, ležeča deloma na dnu doline, deloma na pobočju hriba. Tu imamo tip raztresenih hiš, ki stoje b l i z u druga poleg druge, a nima mestnega ali obcestno-naselbinskega tlorisa, kakor ostale nižinske vasi. D. sodi torej, da je naselitev z raztresenimi domovi in posestvi najstarejša ohranjena oblika stalnih naselbin v slovenskih alpah (Savinjske alpe, Trenta, Bohinj, dolina Koritnice, občina Soča idr.). Obcestne vasi

so nastale pozneje vsled razvitejših občil, mestni značaj pa je prodrl potom obrtniške in trgovske kolonizacije. Vasi raztresenih hiš so torej najstarejše, bodisi da so keltske ali slovanske. Obcestne vasi so nastale vse že v slovanski dobi. Mestni značaj pri kmetskih selišcih dokazuje jasno, da je vplivalo tu srednjemorsko ali romansko kulturno okrožje. Razpršene hiše so se ohranile tam, kjer terên ni bil ugoden za osredotočena selišča, ali pa v strani od važnih cest.

V okrajih raztresenih bohinjskih selišč nahajamo tudi mnogo posamezno stoječih senikov in hlevov. Ozemlje planinskih koč ali planšarij je v Bohinju dvakrat tako veliko, kakor okoliš stalnih selišč. Vse planšarije, kar jih je videl D., so bile združene v skupine; zato jih smatra za starejši tip, kakor posamezne koče; za to domnevo navaja več dejstev. V dinarskih alpah ali v Albaniji sploh ni drugih

Fot. V. Dvorský.

3. Ravnička planina pod Črno prstjo. Tip v premi črti postavljenih hiš.

koč — in tam so ohranjene resnično stare oblike. Razlog za ta pojav je potreba obrane; zato mora biti za varstvo čred več oboroženih ljudi skupaj. V slovenskih alpah se je uveljavil ta moment nedvomno vsaj že v prazgodovinski dobi. Dalje prihaja v poštev še drug razlog. Vojni čas minulih dob je bilo poletje. Ko je dospela vojska — prijateljska ali sovražna — v nižinska selišča, je postalo tamkaj življenje, posebno ob občilih, neprijetno in tudi nevarno. V takih kritičnih časih so nudile kolibe v planinah dobro pribežališče in obenem tudi prehrano ubeglim kmetskim rodbinam. Ko so ponehali ti obrambni razlogi, je ponehalo tudi zanimanje za skupinske planinske koče in to je bil postanek posameznih koč, kjer je mogoče bivati in v katerih se gospodari na račun več lastnikov. — Drugod je prišlo do spojenih planšarnic; tu so združena posamezna staniščа v celoto, ki tvorijo večkrat obsežno stavbo. Bistvena razlika med z d r u ž e n i m i in s p o j e n i m i planšarnicami

je ta, da obsega prva vrsta več kolib s samosvojimi gospodarstvi, druga pa stoji pod eno samo upravo.

V Bohinju se je ohranil tip združenih planinskih koč, to pa v čisti obliki, brez primesi vnanjih vplivov. Ta tip ni značilen samo za visoke planote in posamezne planšarije, ne za ledeniške kotline. Na severnozapadni strani Krna nahajamo posamezne koče, v globokih glacijalnih kotéh pod Črno prstjo pa združene. Ako pa smatramo tip združenih planšarskih koč za starejši kakor posameznih, nasproti pa tip prosto raztresenih selišč za starejši, kakor osredotočenih naselbin, tedaj se nam vsiljuje vprašanje, zakaj neki ni provzročil razlog obrane, ki je vplival na postanek združenih planinskih koč, tudi osredotočenja stalnih hiš? To razmerje nahajamo tudi v pokrajinah ob Limu, v teritoriju Vasojevićev in dr., torej tam,

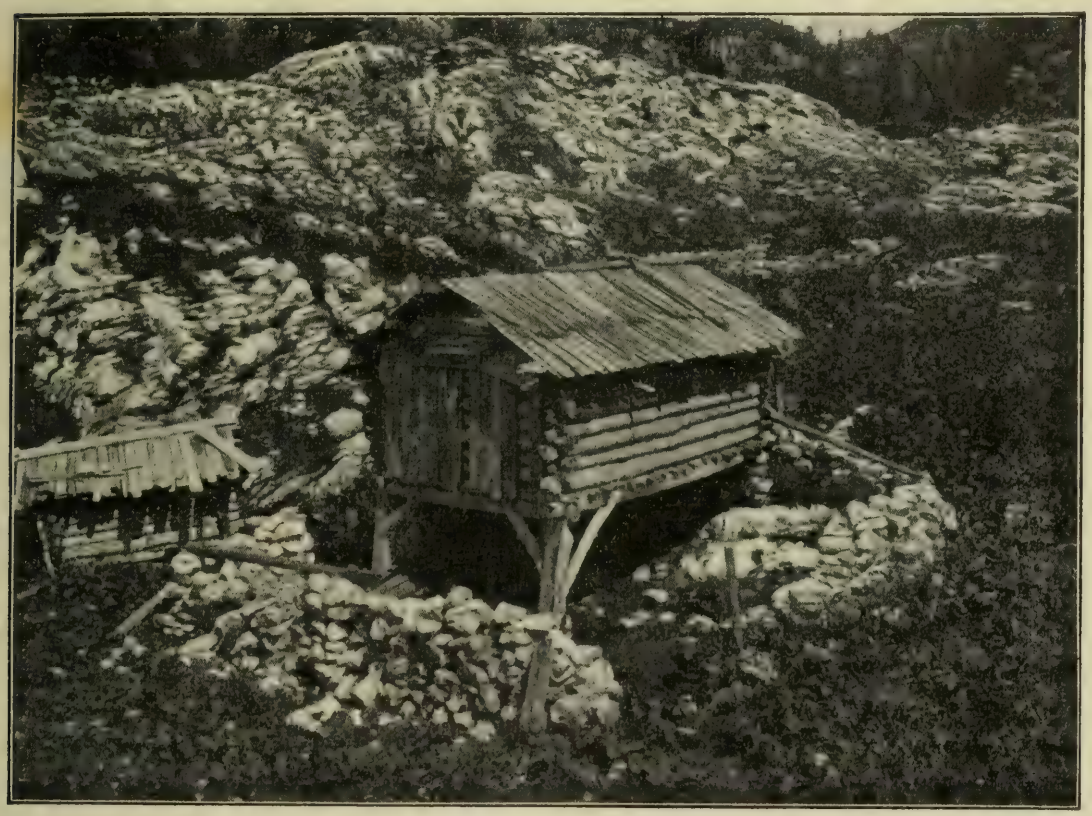

Fot. V. Dvorský.

4. Seník pod Koprivnikom.

kamor še ni prodrl romanski vpliv. D. meni, da je vzrok tega pojava povsem jasen. Sovražni naval na stalno oseljene kraje se ni razvil s tako naglico, da bi ne bilo dovolj časa, da se zberó možje iz raztresenih selišč in se podajo na ogroženo točko; nasproti pa so ležale planšarije med seboj v sovražnih odnošajih živečih rodov druga prav blizu druge, tako, da so bili nenadni nočni navali tu navadni. Razen tega ni bilo pri kmetijah v nižinah toliko povodov za medsebojne spore, ker so bile ločene in bolj natančno ograničene, kakor skupni in nejasno razpredeljeni pašniki. Raznih gospodarskih in naselbinskih sistemov pa ni smatrati toliko za znake kulturnih dob, kakor za svojstva izvestnih narodov, kateri so bili njihovi glavni nositelji.

Bohinjske združene planšarije so torej starejši tip, kakor planinske koče v bližnji njihovi soseščini na severu in na zapadu od Triglava ter kažejo več skladnih

znakov s planšarijami dinarskih pokrajin. Tlorisi skupin so različni. V kraških dolinah ali v plitvih kotanjah na planem je razvrstitev izvršena v krogu, okoli mehkega, prej od kaluže zavzetega dna doline, na krasinastem obodu (Dedno polje, pod. 2.); v večjih kotlinah pa je postavljena v premi črti na eni plati te kotline, nad mehkim in včasih še vlažnim dnom (Ravnička planina, pod. 3.). Drugod spet so raztresene kolibe brez vsakega pravila. V tlorisu torej ni ugotoviti nikakih etniških znakov, skupina se ravna po lokalnih tvorih površine. A bohinjske in dinarske planšarije se skladajo s površinskimi tvori: v isti dolini, kotlini ali na predelu stopnje so združena vedno poslopja ene same planšarije, dočim je n. pr. pri furlanskem tipu več planšarskih skupin v istem površinskem tvoru.

Stavbeno gradivo je navadno les; včasih tudi preprost zid iz neobdelanega kamenja; špranje se zadelajo z drobižem in zamažejo z apnenim ometom. Streha je iz desk — prav kakor pri dinarskem „gladu“. Sedaj stavijo tudi koče iz vsaj nekoliko obdelanega kamna in malte. — Med lesenimi poslopji so vredni posebne pozornosti seniki, pri katerih je oprta ena stran ob pobočje hriba, druga pa je podprta s stebri, tako, da tla prosto leže (prim. pod. 4: senik v kraški dolini pod Koprivnikom). Tolmačiti se da ta pojav z raznimi ugodnostmi, ki jih nudi n. pr. krit prostor pod kolibo za živino, orodje in dr. Vendar pa je čudno, da ne nahajamo te vrste stavb nikjer drugod, kakor v Bohinju, tudi v sosednih krajih ne. Zato domneva D., da je dala povod tej tektoniki kraška površina. Doline in kotline so na dnu navadno vlažne; temu se je treba ogibati. Razen tega so pa v prejšnjih dobah, ko je bilo še mnogo roparske zverjadi, volkov in medvedov, pod noč zbrali živino na dnu kotline a koče so morali postaviti blizu tam, da so jo mogli braniti v danem slučaju. Če je pa bilo dno kotline mokro, tedaj so morali tudi živino združiti na pobočju; da je pa imela malo strehe zoper padavino, so postavljali take senike s prosto ležečim dnom.

To so bistvena izvajanja prof. Dvorskega. Da je v teh še marsikak problem, to pravi D. sam. A hvaležni mu moramo biti, da nam je podal vsaj dosedanje rezultate svojih opazovanj in preiskovanj. Proučevanje slovenske kmetske hiše je s tem sestavkom silno poglobil, odgrnil zastor izpred vrste najvažnejših vprašanj in pokazal s tem na visoki znanstveni smoter, za katerim nam je stremiti v bodočnosti. Zasnoval je za nas, rekel bi nekako zgodovinsko-psihološko navodilo, na kaj vse nam je paziti, na kaj se ozirati. In tu je še mnogo dela, da se pride naseljevanjskemu problemu na dno. Kolika razlika je n. pr. med suhimi in drobnimi beležkami, ki jih nahajamo o kmetski hiši pri Valvasorju (VI., 278, 288, 292, 302, 310) in med izvajanji gori imenovanih pisateljev! In vedno se dobé, kakor dokazuje spis prof. Dvorskega, spet nove orijentacije in načela za proučevanje velevažnega problema kmetske hiše in ljudskih naselbin. *Mantuani.*

Seidl Ferdinand, *Rastlinstvo naših alp.* Slovan, leto XIV., št. 3—11. Ljubljana 1916.

Pisatelj „Kamniških alp“, knjige, ki je dobro znana pač vsakemu ljubitelju slovenskih planin, je razširil sklepni odstavek svojega znamenitega dela („Rastlinska odeja Kamniških ali Savinjskih alp“) v pestro, mojstrsko dovršeno sliko naše alpske flore.

Rastlinstvo naseljuje alpe, otoke hladnega podnebja, v dveh razločnih pasovih. Do povprečno 1600 *m* nad morjem prevladuje drevje: gozdni pas; nad tem se razprostira do ločnice trajnega snega brezdrevesni alpski pas. Jako nazorno je orisana v prvem poglavju biologija drevesa in gozda, dasi ne navaja pisatelj ana-

tomiških in fizioloških podrobnosti. — Pragozdov je v naših alpah malo; kjer je posegel človek v njih razvoj so se spremenili v enotne, nemešane gozdove. Prisojna pobočja pokriva naše najlepše listnato drevo, bukev. Tesno sklenjene krošnje teh dreves ne propuščajo dosti svetlobe; pritalno rastlinstvo se v takem gozdu bujno razvije le zgodaj spomladi. Nekatere rastline se prilagode zmanjšani množini svetlobe z nežnimi, tenkimi listi kolikor možno velike ploščine. Bršljan si pomaga drugače: ob deblu spleza v morje svetlobe. Trohneče organske tvarine gozdnih tal izrabljajo mnogoštevilne glive. — Osornemu podnebju dosti boljše prilagojena so iglasta drevesa, zato uspevajo dobro tudi v višjih legah. Pri tej priliki omenja pisatelj znameniti pojav, da so v kraških kotlinah pasovi podnebja in rastlinstva obrnjeni narobe. Tako pokriva tudi v nekaterih odsojnih dolinah Julskih alp mrzlo dolinsko dno smrečje, dočim so pokrita pobočja z bukovjem. V naših planinah redko iglasto drevo je tisa; čas je, da bi jo zakonito zavarovali pred popolnim uničenjem. Zelo razširjeni so smrekovi gozdovi. Če stoje na visečih tleh in propuste dosti svetlobe, se razvije v njih zanimivo rastlinstvo v treh nadstropjih. Pritalno plast tvorijo mahovi in lišaji, drugo pritlikave vresnice, nizke zeli ter praproti, v mračni senci pa blede gniloživke. Tretjo plast zavzema grmovje in mlada drevesa. Nad vsemi temi se razpenja streha drevesnih krošenj. Smrekovi gozdi so dostikrat pomešani z jelkami, macesni in belimi borovci, katerih tvori lahko tudi vsaka vrsta zase enotne gozdove. Popis gozdov zaključuje pregled njih razširjenosti in razdelitve v naših alpah. — Sem in tja se je naselil v gozdnem pasu človek. Iztrebil je gozdove; nastale so poseke, ki jih je spremenil v polja in travnike, ali pa jih je tudi zanemaril. Na takih samim sebi prepuščenih posekah se razvije prav značilna rastlinska družba; prepležejo jih robide, vrbovec, naprstec in jagodnjak. A kmalu zmaga drevesni naraščaj in pribori gospodstvo spet gozdu. Če pa določi človek tako poseko za senožet, zamro grmi ter drevesca in travniške rastline prevladajo. V naših alpah so skoro vse planine za živino takšne umetno napravljene senožeti; pravih prirodnih visokogorskih trat nad gozdno mejo je le malo. — Travnik je poleg gozda pri nas največja rastlinska družba. Z enako ljubeznijo kakor biologijo gozda riše pisatelj v velikih potezah življenje travniških rastlin, posebnosti njih ustroja, pomen in ustroj cveta, tesno razmerje med cvetom ter žuželko in mnogoličnost naprav, s katerimi zavaruje rastlina cvetni prah in plodnico pred nepoklicanimi gosti ter vremenskimi neprilikami Izmed pestrega travniškega nakita si izbere pisatelj navadni plevel regrat, da spretno pokaže na njem mnogotere izborne prilagoditve. Travniške rastline so se znale prilagoditi tudi izrabljanju travnikov potom košnje in paše. S trajnimi podzemeljskimi deli, s pritlikavo rastjo ali pa s tem, da cveto zgodaj spomladi, zavarujejo svoj obstanek pred koso, s strupenim sokom in s trnjem pred živino. Lepi primeri za tako prilagoditev so strupeni podlesek, ki cvete pozno jeseni, zori pa spomladi, in nekatere enoletne napol zajedalke, pri katerih se je prvotno enotna vrsta razcepila v pomladno, pred košnjo cvetočo, in poletno, ki se pokaže po košnji. — Na više ležečih travnikih, ki so že bolj izpostavljeni osornostim podnebja, prevladujejo pritlikave trave in zeli. Na pašnikih okoli staj se bujno razvije značilno sestavljeno stajsko rastlinje; s strupenimi ali jedkimi soki, z bodicami itd. odvrača od sebe živino. V ta oddelek gozdnega pasa in še niže prodirajo že tudi melišča in kameni plazovi. A rastlinstvo jih zavojuje stopnjo za stopnjo. Enostaničarke pričnо z razkrajanjem golega kamenja; na pridobljeni trohici prsti se naselijo alge in lišaji, slednjič pripravijo nizke trajke in pritlikavo grmičevje trdno podlago novemu gozdu. Ti pojavi, kakor tudi mnoge pritlikave cvetke iz višjega pasa in vedno bornejša rast drevja označujejo gorenjo mejo gozdnega pasa.

V visokogorskem pasu je razvrščeno rastlinje v treh oddelkih. V spodnjem prevladuje žilavi ruš. Na nekaterih krajih prodira obenem z drugimi visokogorskimi rastlinami prav v dolino. V njegovi družbi nahajamo pritlikave grme: brin, oskoruš, zeleno jelšo in na skalah pritlikavo krhliko. Majhen grmič, velesa, opravlja v vednem boju z nestalnim melom pionirsko delo za omenjeno grmičevje. V varstvu ruševja rasto mnoge mične cvetice, izmed katerih je žužkojeda planinska mastnica vsekakor najzanimivejša. Poleg ruševja, ali v ozkem pasu nad njim (do 2100 *m*) se prostira slečevo grmovje, čigar živordeči cveti mogočno povzdigujejo lepoto gorske pokrajine. Med slečjem bivajo razne sorodne mu vresnice, med njimi alpska azaleja, ostanek ledenodobnega rastlinstva, nekatere vrbe in grmičasti lišaji. — Prav tako, kakor so med gozdove vpleteni gorski travniki, se menjava v alpskem pasu ruševje z alpskimi tratami. Te tvorijo srednji oddelek visokogorskega pasa in so pravo kraljestvo najlepših, mnogovrstnih alpskih rastlin. V ta pas segajo zeli gorskih trat, tako mleč, ki tvori mestoma obsežne mlečeve pašnike. Trave alpskih trat v ožjem pomenu besede (od 1700 *m* do 2000 *m*) so pritlikave, toge in ščetinaste; pogostejše pa so poltrave ali šaši, ki v najvišjih legah popolnoma prevladajo. S trat prestopajo posamezne rastline na skalne pomole; nobena trohica prsti ne ostane od njih nenaseljena. Čim višje segajo alpske trate, tem bolj se redčijo. Slednjič se razklenejo vrste rastlin, da se posamič spuste v boj s kamenjem. To je najvišji pas, pas skalovja in naskalnih livad (od 2200 *m* do 2500 *m*). Edino v zatišjih in razpokah se pojavljajo rastline v večjih družbah, t. zv. naskalnih livadah. Listi teh rastlin so z gosto ali pa s trdno kožo skrbno zavarovani proti suši. Značilna za ta pas je blazinasta rast, izborna prilagoditev posebnostim gorskega sveta. Po strmih stenah bivajo skoro le skorjasti lišaji, pa tudi sneg ni brez rastlinskega življenja; oživlja ga rdeča snežna alga. Ob opisu njenega čudnega življenja razpravlja pisatelj o poteku razvoja v rastlinstvu. — Končno govori obširneje o činitelju, ki je tako mogočno vplival na gorsko rastlinstvo: o alpskem podnebju. Njegovi glavni znaki so hladna tla, še hladnejši zrak, jaka svetloba in toplota solnčnih žarkov, dolgotrajna zima, kratko poletje, redek zrak in silni vetrovi. Vendar se znajo rastline prilagoditi vsem tem ekstremom, kakor kažejo poskusi. Zanimiva je zgodovina velike rastlinske družbe naših alp. Nekatere rastline so prave alpske domačinke, nekatere bivajo tudi v drugih evropskih gorovjih, mnoge so priseljenke iz nižav, in še druge imajo svojo pravo domovino v obtečajnih deželah in v Altaju. Nekatere, le na omejenem prostoru bivajoče, so ali preostanki prejšnjih geoloških dob, ali pa so nastale šele v novejšem času.

To je v širokih obrisih ogrodje Seidlove razprave, ki je prepletena z obilico zanimivih bioloških podatkov. Odlikuje jo plastičen opis in slikovit jezik, ki kljub temu, da zazveni časih v pesniškem navdušenju, ne moti znanstvene resnosti pripovedovanja. Našim turistom bo najboljši uvod v poznavanje alpskega rastlinstva. Želimo, da poglobi znanstveno razumevanje pojavov v gorski prirodi. Tudi znanstveniku bo lepa domoznanstvena razprava našega zaslužnega geologa in klimatologa zaradi mnogih samostojnih opazovanj dobrodošla. *Albin Seliškar.*

Dr. Th. Arldt, *Die Völker Mitteleuropas und ihre Staatenbildungen.* Mit 4 Karten. Leipzig, Dieterich, 1917. V. 8⁰. VI + 136 str.

Knjiga hoče biti znanstvena. V njej je mnogo govora tudi o Slovanih, njih preteklosti, sedanji razširjenosti, o mejah. Med Jugoslovani je odkazal Bolgarom „durchaus eine Sonderstellung", o Slovencih trdi, „daß sich selbst wie die Wenden Serben nennen" itd., itd. — Taka „učenost" nam seveda ne more imponirati in vzbuditi našega zaupanja.

Bibliografija za l. 1916.

Sestavil dr. J. Šlebinger.

Kakor v prejšnjih dveh letih, tako obsega tudi bibliografski pregled za l. 1916 le one spise, ki spadajo po svoji vsebini v delokrog „Carniole“. Zaželjene popolnosti v tem okviru ni bilo mogoče doseči, ker Ljubljana še ne premore knjižnice, kjer bi se sistematično zbirale tudi vse one slovenske tiskovine, ki segajo po svojem postanku preko kranjske deželne meje. — Spisi, ki so v zvezi z vojnimi dogodki in nimajo trajne ali vsaj večje aktualne vrednosti, se večinoma niso upoštevali.

Kratice so običajne: Carn. = Carniola; ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje (v Mariboru); DS = Dom in svet; LZ = Ljubljanski zvon; SN = Slovenski narod. – Bibl. podatki brez navedbe letnice oz. letnika so vsi l. 1916.

I. Občna, lokalna in kulturna zgodovina.

Bratina Janko dr., Franc Ksaver Galičič (generalni vikar v goriški nadškofiji od l. 1775—1780). Voditelj XIX, 20—5.

† **Franc Jožef I.** Ob cesarjevi smrti dne 21. novembra 1916 so prinesli vsi slovenski politični listi daljše nekrologe z zgodovinskimi pregledi izza dobe njegovega vladanja, med njimi „Slovenec“, štev. 271: Cesar Franc Jožef I med Slovenci. — Vrednost ustave in nje razvoj v času vladanja Frana Josipa I.: Edinost, št. 334. — Iz življenja cesarja F. J. I.: Edinost, štev. 337, 338.

— Ivanka Klemenčič, Veliki cesar. V Ljubljani, 1916. Izdal Fr. Petrič, mestni učitelj. Samozaložba. 8⁰. 84 str.

(Gorica). Goriška prestolna cerkev pred in med italijansko vojsko. Slovenec, štev. 275. — Najstarejši štatut mesta Gorice (iz l. 1307). Carn. VII, 282—4. Dr. Fr. Kos.

Gradenski. Mirenski grad. Ob 30letnici posvečenja gradenskega svetišča priobčil —. (Po knjigi g. dek. Rojca „Svetišče Žalostne Matere božje na Gradu pri Mirnu“ in po lastnih izkušnjah.) Slovenec, štev. 201.

Grivec Fr. dr., Katoliški preporod v Franciji. Čas X, 57—74.

— Srbsko-bolgarsko vprašanje. Čas X, 31—45.

Zgodovina srbsko-bolgarske stare pravde. Srbsko-bolgarska zveza in Macedonija. Pisatelj trdi, da se slovanska jezikoslovna in narodopisna znanost bistveno strinja z bolgarskim stališčem.

— Svetovnozgodovinski pomen sv. Cirila in Metoda. Čas X, 265—6.

Poročilo o Hans v. Schubertovi knjižici „Die sogenannten Slavenapostel Constantin und Methodius. Ein grundlegendes Kapitel aus den Beziehungen Deutschlands zum Südosten“ (Heidelberg 1916) in o A. Baumstarku: „Sprache, Nation und Kirche im christlichen Orient“.

Gruden Jos. dr. Pričetki našega janzenizma. Po arhivalnih virih. Čas X, 121—137. — Janzenizem v našem kulturnem življenju. Čas X, 177—194.

— Slovenski župani v preteklosti. Donesek k starejši socialni zgodovini. Izdala in založila Leonova družba v Ljubljani. 1916. 8⁰. (VI) + 70 str.

Poročila: Carn. VII, 73–5. Dr. Jos. Mantuani. — K poglavju starejše zgodovine Slovencev. Čas X, 83—100, 173. Dr. Jos. Mal. — LZ. 94. Jos. Breznik. — Laib. Zeitung, Nr. 97 (28. aprila). — Slovenec, štev. 28. Dr. J. Mal. — Še ena o starih slovenskih županih: Slovenec, štev. 43–44. Dr. L. Lénard.

— Zgodovina slovenskega naroda. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1916. 6. zvezek, str. 873—1088.

Poročila: Carn. VII, 273. Iv. Vesenjak. — Čas XI, 48–50. Prof. Jož. Krišnik. — DS. 1917, 71—2. V. Šarabon. — LZ. 523. Jos. Breznik.

Hauptmann Ludmil, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 36. Bd., 1915, str. 229—287.

Poročila: Carn. VII., 270—3. Dr. Jos. Mantuani. — Čas X, 115–6. Dr. J. Mal. — Nova naziranja o najstarejši zgodovini Slovencev. LZ. 288. Jos. Breznik.

Hybášek V., Oče Radecki. Mentor VIII, 129—131, 193—5.

(Idria). Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809. Von der k. k. Bergdirektion Idria. (Nadaljevanje in konec): Carn. VII, 29—39, 232—241; VIII, 44—57.

Kidrič Franc dr., Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva. (Preštampano iz 206. knjige „Rada“ Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.) U Zagrebu, 1915. V. 8⁰. 36 str.

Carn. VII, 143. Iv. Vesenjak.

Kolbezen L., Krajepisnozgodovinske črtice iz Bele Krajine. Dol. novice XXXII:

Štev. 1 (30. marca): Kanižarica (ciganska vas, imenovana po nekdanjem posestniku Mihi Kanižarju). — Nekako v sredi gorskega slemena, med vasjo Gričem in Miklarji, se nahaja znamenita jama, ki jo ljudstvo imenuje „Gradanji skedenj“. — Štev. 2 (6. aprila): Pusti gradec, bivši grad ob izviru potoka Lahinje. — Štev. 9. (25. maja): Mitrov tempelj na Rožancu. — Štev. 13 (22. junija): „Turn“ pri Črnomlju. — Štev. 16 (13. jul.): „Šokci“.

Kos Franc dr., Najstarejši štatut mesta Gorice, (ki ga je dal goriški grof Henrik l. 1307 napisati). Carn. VII, 282—4.

Kos Milko dr., Opazke h kronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku. Carn. VII, 161—177.

Kovačič Fran dr., M. Jan Hus. Voditelj 108—114.

Mal Josip dr., Grb in barve dežele Kranjske. (Predelan ponatis iz „Časa“ 1913.) Slovenec, štev. 112—114 (16.—18. maja). Ponatis: Založila „Slovenska straža“ v Ljubljani, 1916. M. 8⁰. 35 str.

Posnetek v SN. štev. 116 (20. maja): „Vprašanje kranjskega grba in zastave“. — Primeri o tem vprašanju: Grazer Tagblatt Nr. 177 (28. junija): „Die Landesfarben des Herzogtums Krain“ in odgovor v „Slovencu“ štev. 141: „Edino veljavna in pravilna zastava dežele Kranjske“. — Pismo glavarja Šusteršiča Filharmoničnemu društvu v Ljubljani. Slovenec, štev. 146; SN. štev. 146 (28. junija). — Ukaz c. kr. dež. predsednika grofa Henr. Attemsa v zadevi kranjskih narodnih barv z dne 15. avg. 1916, štev. 5243 Mob.: Laib. Zeitung, Nr. 186 (16. avg.).

— K poglavju starejše zgodovine Slovencev. (Poročilo o Grudnovi razpravi: Slovenski župani v preteklosti.) Čas X, 83—100, 173.
— Radecki in njegov spomenik v Ljubljani. Slovenec, štev. 150.
— Rodovina grofov Attems. Zgodovinska črtica. Slovenec, štev. 96.

Mantuani Jos. dr., Pasijonska procesija v Loki. Carn. VII, 222—232; VIII, 15—44.
— Spomenik iz nunske cerkve v Loki. (Ploščica o posvečenju škofjeloške nunske cerkve l. 1669.) Carn. VII, 146—150.
— Spominu Nj. c. in kr. apostolskega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Carn. VII, 219—221.

Milčinović-Krek. Kroaten und Slowenen. Zwei Darstellungen von Andreas Milčinović und Johann Krek. Mit Vorwort herausgegeben von Karl Nötzel. Verlegt bei Eugen Diederichs, Jena 1916. 8°. 108 + (II) str. („Schriften zum Verständnis der Völker").

Poročila: DS. 160. G. — „Pozabljene rokavice". (Krek ni upošteval naše upodabljajoče umetnosti). DS. 168. Ivan Cankar. — Čas X, 167—8. Dr. Aleš Ušeničnik. — LZ. 333. Dr. Drag. Lončar.

Murko Matija dr., Kultura starosrbske države. (Posnetek iz Konst. Jirečkovih študij „Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien".) ČZN. 12. let. (1915), 123—153.

Omerza Fr., L. 431 pr. Kr. in l. 1916 po Kr. Mentor VIII, 118—123.

P-i J. dr., Soška fronta pred 300 leti. Slovenec, štev. 207—215.

Zgodovinske reminiscence iz furlanske vojne l. 1615—1617. (Na podlagi knjige „Österreichs Kampf für sein Südland am Isonzo". Von Dr. Ant. Gnirs.)

Peregrin. Kralj na Kostanjevici. SN. štev. 199, 200.

Življenje, politika in smrt francoskega kralja Karla X., ki je pokopan v frančiškanski cerkvi na Kostanjevici pri Gorici.

Petdesetletnica bitke pri Kustoci in Visu. Slovenec, štev. 143, 163. — SN. štev. 163 (19. julija).

Pettauer Leopold, Vor hundert Jahren. Laib. Zeitung, Nr. 197—8.

A. Hohe Gäste in Laibach. — B. Kaiserliche Verordnungen, Ernennungen und Auszeichnungen. — C. Ausschreibungen von Staats-Beamtenstellen. — D. Ausschreibungen von Lehrstellen. — E. Geschäftsanzeigen. — F. Marktpreise in Laibach am 30. Oktober 1816.

Pick Karl u. Schmid Walter Dr. Die Grenzbefestigungen der Japoden (in Innerkrain). Laib. Zeitung, Nr. 187—188.
— Beiträge zur Altertumskunde des Wippacher Tales: 1. Kastell und Poststation am Frigidus. Laib. Zeitg. Nr. 219 (25. sept.) — 2. Die Schlacht am Frigidus (5. in 6. sept. 394 po Kr. med cesarjem Teodozijem in njegovim nasprotnikom Evgenijem.) Laib. Zeitg. Nr. 221.
— Die römischen Befestigungen in den Julischen Alpen. Laib. Zeitg. Nr. 244, 246, 247.

Podkrajšek Franc (Harambaša). Josip Debevec in drugi spomini. Slovan, 60—1.

Poročilo o ljubljanskem trgovcu in posestniku Jos. Debevcu in o gostilni pri „Črnem Jurju", ki jo je obiskoval tudi Prešeren.

Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije. Rešitev pastoralnega vprašanja za leto 1912: Svetim krajem prištevamo tudi pokopališča. Kje in kakšno je sedanje pokopališče pri posameznih župnijskih oziroma podružnih cerkvah dekanije? Čigava last je? Imenitne osebe, ki tamkaj počivajo, se naj imenujejo ter opišejo zanimivi nagrobni spomeniki in napisi. Kje je bilo prejšnje pokopališče? Kaj spominja še nanj? Razširjen ponatis iz Cerkvenega zaukaznika za Lavantinsko škofijo z dne 15. septembra 1913, štev. IX—XI, odst. 95, 112, 123. V Mariboru, 1916. Založila pisarna kn. šk. ordinariata. 8°. IV+348 str.

Prisega Francu I. l. 1814. Dol. nov. XXXII, štev. 20 (14. sept.)

Schmid Walter Dr., Emona. Bericht über die Ausgrabungen des Jahres 1916. Laib. Zeitg. Nr. 173 (31. julija). — Posnetek v Slovencu, štev. 176.

Steklasa Ivan. Deželnoknežji fevdi v šentruperški župniji. Dol. nov. XXXII, štev. 25 (14. sept.)

Šarabon Vinko dr., Svetovna vojska. Koledar Družbe sv. Mohorja za l. 1917, 33—80 (s slikami).

Šašelj Ivan, Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. II. (Začetek v Carn. 1912, 223—231). Carn. VII, 80—4.

(Trapisti). Kaj delajo trapisti? Brat Gabriel Giraud in njegova ustanova v Rajhenburgu. 1836—1899. Francoski spisali in Slovencem priredili, izdali in založili menihi njegovega samostana. V Rajhenburgu, Štajersko. 1915. 8°. 262 str. + 14 slik.

Poročila: Duh. pastir, 512. — Voditelj 195. Dr. Avg. Stegenšek. — Straža, štev. 26.

Ušeničnik Aleš dr., Rimsko vprašanje (je vprašanje papeževe neodvisnosti). Čas X, 1—14.

II. Zemljepisje. Narodopisje.

Barbič Mihael. O Romunih v Istri. Slovenec, štev. 212.

Božič pri Belokranjcih. Dol. nov., štev. 39 (24. dec. 1915).

Dvorský V., Bohinjské sídelní typy. Narodopisný věstnik československý, roč. XI, str. 125—132 (s slikami).

Prim. Carn. VIII, 109—14. Dr. J. Mantuani.

Ilešič Fran dr., V „Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena", knj. XX (U Zagrebu 1915), str. 161—175 (ponatis: V. 8°. 16 str.): Rajska ptica.

Zasleduje motiv o rajski ptici pri raznih jugoslovanskih nabožnih pisateljih, pri St. Vrazu, Trnskem, Mat. Valjavcu, Karamzinu in pri čeških pesnikih J. J. Marku, Vlad. Štiasnem in Jar. Vrchlickem.

— Knj. XXI. str. 1—11: Izvori i paralele nekih, napose narodnih priča.

Motivi za: 1. „Der Gang nach dem Eisenhammer." — 2. „Divji lovec." — 3. „Drvena zdjelica" (Valjavčeva „Lesena skleda"). — 4. „Živopisec in Marija." — 5. „Tajni sudovi Božji." — 6. „Rošlin in Verjanko." — 7. „Zatvorena smrt." — 8.

„Das Lied vom braven Mann.“ — 9. „Der Totentanz.“ — 10. „Glupa žena.“ — 11. „Grad u crno zavit.“ — 12. „Seljak i vodeni duh.“

Jahrbuch des Hydrographischen Zentralbureaus. Jahrg. XIX. 1911. Das Savegebiet. A. Niederschlags- und Wasserstandsbeobachtungen. Mit hydrograph. Karte des Savegebietes (1 : 750.000) mit Isohyeten f. d. Jahr 1911. Wien 1914 4^0, 76 str. In Komm. Braumüller.
Poročilo: Carniola VII., 274—6. Ferd. Seidl.

J. K. Nekaj o Romunih. Slovenec, štev. 264.

Knific Ivan dr., V ruskem Turkestanu. DS. 67—74, 133—6, 184—191, 244—9, 307—311 (nadaljevanje iz l. 1915; se nadalj. v l. 1917).

Kotar J. Spomini na Beneško Slovenijo. Slovenec, štev. 279.
O Slovencih na Beneškem glej tudi: Slovenec, štev. 169. Valentin. — SN. št. 58. — Edinost, štev. 121 (1. maja 1916).

Kroflič Minka (v Sofiji), Kosovo polje. Po bolgarskih in srbskih virih. Slovenec, štev. 3 (5. jan. 1916).

Lavtižar Josip, Pot na Malto. Mentor VIII, 62—5, 132—6, 190—3, 235—8.

Lesowsky Ant. Dr., Die Steiner Alpen. Landeskundl. Skizze. 50. Jahresb. des n. ö. Landes-Realgymn. in Stockerau, 1915. S. 3—17.
Poročilo: Carn. VII., 144. Jos. Breznik.

Lončar Drag. dr., Nekoliko narodnostne statistike o Poljakih LZ. 527.

Mačkovšek Janko, Narodnosti na Primorskem po prvem uradnem raziskovanju pred 70 leti. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917. 68—73. Ponatis v SN. štev. 272 (25. nov.)

Nekaj k zgodovini češčenja sv. Feliksa. Dol. nov. XXXII, štev. 26 (21. sept.)

Pravljica o Soči. (Po knjigi „Ant. v. Mailly, Mythen, Sagen, Märchen vom alten Grenzland am Isonzo“.) Slovenec, štev. 52.

Rant Gvido dr., p. O. F. M. V Času X: Fetišizem in prirodni človek. 15—25. (Misli prirodnega človeka o naravi; bistvo fetišizma.) — Totemizem. 75—83. — Poganstvo in prvotna religija. 238—247.

Res Alojzij, Ob Soči. Vtisi in občutja iz mojega dnevnika. Naslovno risbo je risal Fr. Tratnik. V korist goriškim beguncem. Založila knjigarna J. Štoka. Trst 1916. 8^0. 33 str.
LZ. 428. Goričan. — Popotnik 247. P. Flerè. — SN. štev. 213.

Stranetzky Kajetan, Jame in požiralniki okrog Žirov. Carn. VII, 84.

Šarabon V. dr., Republika Liberija. Mentor VIII, 233—5.

Šašelj Ivan, Belokranjski pregovori in reki. V Adlešičih zapisal. DS. 52.

— Doneski k vremenoslovju Bele Krajine: IV. Kake zime smo imeli v zadnjih 29. letih v Beli Krajini, zlasti v adleški župniji. Dol. novice XXXI (1916), štev. 45—51.

— O potresih v Adlešičih v zadnjih 30. letih. Dol. nov. XXXII, štev. 2 (6. aprila 1916). — V. O vročini in suši v Beli Krajini, zlasti v adleški župniji v zadnjih 30. letih. Dol. nov. XXXII, štev. 7—15.

Trdan Fr. dr., Sueški prekop. Mentor VIII., 14—18.

III. Umetnost.

Barlè Janko, Pavlinska pjesmarica iz god. 1644. „Sv. Cecilija", X. (U Zagrebu, 1916), svez. 1—6.

Bohinjec Peter, Dve pritožbi. DS. 276—8.

„Občinstvo toži, da ne razume najnovejših umetnikov, najmlajši umetniki tožijo, da se občinstvo premalo zanima zanje".

Bohuslav Fran, Ljubavni valček. Pesem za srednji glas s spremljevanjem klavirja ali za gosli in klavir. Besedilo in glasbo spisal — —. Češkoslovenska izdaja. Lastna založba. Cena 1 K 80 v.

SN. štev. 108 (11. maja). Zorko Prelovec.

Cankar Izidor dr., Razstava vojnih slik c. in kr. glavnega poročevalnega stana. DS. 53—55.

Dostal Jos., Slikarije v rimskih katakombah. DS. 260—5.

Ferjančič Fr., Cerkvenoglasbena liturgika. Cerkveni glasbenik, 1916.

Govekar Fran, Petdesetletnica Smetanove „Prodane neveste". LZ. 383.

Hladnik Ign., 97. psalm za osmeroglasni mešani zbor z orglami. Op. 66. Založil skladatelj v Novem mestu

— Zdrava Marija! 5 Marijinih pesmi za mešani zbor, solospeve in orgle. Op. 69. Založil skladatelj.

DS. 161. Fr. Kimovec. — Cecilija X. (V Zagrebu), 165.

Kimovec Fr. dr., Naročilo. (Besede Silvina Sardenka. DS. 338—340.

Koncerti: Bohuslavov večer. Koncert v veliki dvorani Mestnega doma v Ljubljani, dne 15. jan. 1916. (Sodelovali ga. Berta Javůrek in kvartet prof. Kozine.)

— Cerkven koncert Cecilijinega društva za stolno župnijo v Ljubljani, 1. marca 1916 v stolnici.

DS. 48—9. Dr. Jos. Mantuani. — Slovenec, štev. 52 (4. marca).

— „Glasbena matica" v Ljubljani. XLIV. društveno leto (1916); XXV. leto rednih društvenih koncertov:

Dobrodelni koncert na korist goriškim beguncem, dne 16. jan. 1916. (7. dobrodelni koncert tekom vojne. — Sodelovala: koncertni in operni tenorist Jos. Rijavec in konc. pianistinja Dana Kobler.)

DS. 49. St. Premrl. — Slovan, 31. M. Pugelj. — Slovenec, štev. 19. (25. jan.) Dr. Fr. Kimovec.

1. februarja. (Zlatko Baloković, violinist iz Zagreba.)

DS. 49. St. Premrl. — Slovenec, štev. 26. Dr. Fr. Kimovec.

12. februarja. (Čelist prof. Jure Tkalčić in pianist Herman Gruß.)

DS. 49—50. St. Premrl. — SN. štev. 36 (15. febr. 1916). Mil. Pugelj.

Dobrodelni koncert dne 8. aprila (pevske in violinske točke. Sodelovali tenorist J. Rijavec, ga. Pavla Lovšetova in violinist Simonich).

DS. 162. St. Premrl. — Slovenec, štev. 83. Dr. Kimovec. — SN. štev. 83. M. Pugelj. — Slovan 191. M. Pugelj.

6. in 7. maja: Dva velika dobrodelna koncerta na korist dež. in gospejnemu pom. društvu „Rdečega križa" za Kranjsko o 25letnici obstanka pevskega zbora „Glasbene matice" in o 25letnici rednega koncertnega delovanja „Glasb. matice". (10. in 11. dobrodelni koncert tekom vojne. — Sodelovala violinist Zlatko Balo-

ković in pianist Janko Ravnik. Izvajale so se okoli 330 let stare skladbe Slovenca Jakoba Petelina, lat. imenovan Jac. Gallus, nem. Jakob Handl.)

DS. 162—3. St. Premrl. SN. štev. 102; 106 (9. maja). M. Pugelj. Laib. Zeitg. Nr. 106, str. 766. Fr. Kobal — Slovan 130. M. Pugelj.

10. oktobra: 12. dobrodelni koncert tekom vojne. (Sodelovala: hrv. umetnika čelist Jure Tkalčić in pianist Herm. Gruß.)

DS. 334—5. Fr. Kimovec. — Slovan, 287. M. Pugelj. — Laib. Zeitg. Nr. 233 (11. oktobra).

9. decembra: komorni koncert, ki ga je izvajal češki kvartet iz Prage (Karl Hoffmann, Jos. Suk, Juri Herold, Lav. Zelenká).

Slovenec, štev. 285. Fr. Kimovec.

Mal Jos. dr., Sloviti slikarji v Ljubljani. DS. 174—9.

Mantuani Jos. dr., Jakob Gallus-Petelin. DS. 156—9 (s sliko). — Gallusov portret. DS. 167.

— Hrvatska crkvena pjesmarica iz god. 1635. „Sv. Cecilija" IX. let. (V Zagrebu 1915), zvez. 4—6. (Ponatis: V. 8°. 21 str.)

— Šubici. DS. XXX., 52—63.

Marolt Fran, Slovenske vojaške narodne pesmi. V Ljubljani 1915. M. 4°. 71 str.

DS. 161—2. Fr. Kimovec. — LZ. 378. Dr. Rob. Kermavner. — Popotnik, 160—1. Ciril Pregelj. — SN. štev. 93 (22. aprila). Dr. R. Kermavner. — Učit. tov. štev. 9, 12. Zorko Prelovec.

Porenta G., Novejše češko slikarstvo. Mentor VIII, 185—8.

— Kremser-Schmidtove oltarne slike v Velesovem. Mentor, VIII, 248.

Prelovec Zorko, B. Smetanovo življenje-tragedija. SN. štev. 154 (8. julija).

— Smetana-Dvořák. SN. štev. 172 (29. julija).

— Moja domovina. (Má vlast. Ciklus simfoničnih pesmi Bedřiha Smetane.) SN. štev. 201 (2. septembra).

— O 50 letnici „Prodane neveste". SN. štev. 138 (17. junija).

— Pri Bohuslavu. SN. štev. 69 (24. marca). — Prim.: SN. štev. 108 (11. maja).

Premrl Stanko, Solnčna pesem sv. Frančiška. (Besedilo prevel dr. Gregorij Pečjak), Priloga Dom in svetu, štev. 7—8. 4°. 10 str.

DS. 219—222. Dr. Fr. Kimovec.

— Šmarnice. 10 Marijinih pesmi za mešani zbor, deloma z orgljami. Založila Katol. bukvarna.

Cerkv. glasbenik, štev. 5, str. 59. in DS. 161. Fr. Kimovec.

Razvoj naše lepe umetnosti. Čas X, 173—5.

Res Alojzij, Umetniki o umetnosti. DS. 336.

Spindler F. S., Ljudsko cerkveno petje. Straža, štev. 92.

Steska Viktor, Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom. Carn. VII, 1—29 (s slikami).

Tominšek Jos. dr., O nazadovanju šolskega petja. Nastavni vjesnik XXIV, 186—196. Ponatisnil „Popotnik" 73—83. — O pouku petja na srednjih šolah (po vzorcu mariborske gimnazije): Zeitschrift für die österr. Gymnasien, 1916, 533—543.

Tribnik Karl, Ljudsko cerkveno petje. Straža, štev. 84. — O tem predmetu primeri: Lavantinske sinode o obč. cerkvenem petju. Straža, štev. 86 in: Ljudsko petje v cerkvi. Straža, štev. 100.

XII. umetniška razstava v Jakopičevem paviljonu.

Poročila: DS. 216—7. Dr. Izidor Cankar. — LZ. 381—2. I. Zorman. — Laib. Zeitg. Nr. 160, 164, 165, 169, 170, 172. Fr. Kobal. — Slovan, 237—8. M. Pugelj. — Slovenec, štev. 134, 143. — SN. štev. 138. — Tedenske slike III, štev. 29. — Dol. novice XXXII, št. 21 (17. avg. 1916).

Ušeničnik Aleš dr., O metafori in metonimiji. Čas X., 336—340,

— O moderni umetnosti. (Po dr. Fr. Kimovcu v Cerkvenem glasbeniku, 90—2). Čas X., 341. — Umetniki in občinstvo. Čas X., 341—2.

— Umetnik pa nravna odgovornost. Čas X., 100—8.

— Večnostni pomen umetnosti. (O nemški kat. pesnici Emiliji Ringseis in Albanu Stolzu.) Čas X., 219—227.

Wertheim Pavel, Pismo mlademu umetniku (v 4. zvezku nemške revije „Kunst"). Prevod v DS., 223—4.

IV. Slovstvena zgodovina. Nekrologi.

Andrejka Rudolf pl., Na Vrazovem domu. Slovenec štev. 230, 248, 261.

— Slovenische Kriegs- und Soldatenlieder. Aus Kunst- und Volksdichtung ins Deutsche übertragen von Dr. Rudolf v. Andrejka. Laibach, 1916. Verlag der „Katoliška bukvarna". V. 8°. 67 str.

Poročila: DS. 214. Dr. Iv. Pregelj. — LZ. 332. Dr. J. Šlebinger. — Slovan 235. Jos. Kostanjevec. — Popotnik 161. — Duh. pastir 511. Al. Stroj. — Laib. Zeitung Nr. 158—163 (13.—19. Juli 1916). A. Funtek. — Edinost, štev. 231 (31. jul.). — SN. štev. 158 (13. jul.). — Sodba odličnega generala o knjigi: Slovenec, štev. 173 (31. jul.). Jos. Abram. — Učit. tovariš, št. 19 (22. sept.). E. Gangl. — Streffleurs Militärblatt, štev. 184 (16. okt.). — Österr. Rundschau, zvez. 5, 236 (prim. Sloveňec, štev. 291, 20. dec.). — Österreichs Illustrierte Zeitung, 26. Jg., 12. Heft, str. 249—252 (17. dec.). Franz Hausbrunner. — Wiener Abendpost, štev. 174. Dr. Jos. Tominšek (prim. „Slovenec", štev. 203 in Straža, štev. 56).

† **Arhar Justin** (učitelj na pripravnici za srednje šole v Trstu; umrl 20. aprila). Učit. tov., štev. 9, 10 (5. in 19. maja).

† **Bezenšek Anton** (jugoslov. stenograf, prof. v Sofiji; umrl 11. dec. 1915). Popotnik, str. 69. — Korrespondenzblatt. Amtliche Zeitschrift des Königl. Stenographischen Landesamts zu Dresden, 61. Jg. (1916), str. 17—19, 40. Dr. Fuchs.

† **Brunet Fran** (učitelj telovadbe na ljubljanski višji realki, pisatelj na telesno vzgojnem polju; umrl 19. febr. 1916). SN. št. 41.

Bučar Franjo dr., Popis knjiga, koje su izašle u jugoslavenskoj protestantskoj tiskari u Urachu-Tübingenu u XVI. stoljeću. Carn. VII. 104—9, 178—188.

† **Bulovec Mihael** (spiritual v Ljubljani, sotrudnik „Dom in sveta"; umrl 16. decembra 1915 v Kandiji pri Novem mestu). DS. 50 (s sliko). — Ilustrirani glasnik, štev. 20 (13. jan. 1916), str. 196.

Butkovič Peter, Nekatoliški nemški pesniki o Mariji. Čas X, 158—162.

Cankar Izidor dr., Strujarstvo. Slovenec, štev. 72 (29. marca). (Povodom prve številke „Dom in Sveta" o njega „programu"). — Trideset let („Dom in sveta"). DS. 327—332. — Glej tudi: (Gregorčič Simon.)

Cervantes-Saavedra Miguel de. Ob tristoletnici njegove smrti. DS. 164—5. Dr. Fr. Pernè. — „Don Quixote de la Mancha". LZ. 224—7. Dr. Ivo Šorli. — Ilustrirani glasnik, štev. 38, str. 379.

† **Cvelbar Josip** (Zvončkov sotrudnik: Bogumil Gorenjko; umrl na bojnem polju 11. jul. 1916). Dolenjske novice 32. let.: štev. 23, 24. Josip Turk. — Svojemu prijatelju † Jožetu Cvelbarju (pesem), štev. 26 (21. sept.) Janez Pucelj. — SN. štev. 175 (2. avg. 1916). — Zvonček, str. 189.

Čopova biblioteka. Objavlja dr. Avg. Žigon. Slovan, štev. 1—12 (nadalj. v l. 1917).

Čremošnik Gregor dr., Nekaj literarne korespondence. LZ. 372—7.

Pisma Matiji Žvanutu, trgovcu v Trstu: Fr. Levstik, P. Grasselli, dr. Jos. Vošnjak v letih 1870—3.

(Dimnik Jakob). Ob 60 letnici njegovega rojstva. Učit. tov., štev. 15. (28. jul. 1916). — Zvonček 205—7 (s sliko). — SN. štev. 99.

(Ferluga Stipe) 37 let učitelj in šolski vodja petrazrednice na Opčinah pri Trstu, je stopil v pokoj; šolski pisatelj: Učit. tov., št. 21 (29. okt.) Ferdo pl. Kleinmayr.— Zvonček 258 (s sliko). Ferdo pl. Kleinmayr. — Prim. Ferlugove spomine „To in ono izza preteklih dni" v Učit. tov. št. 24 in sled.

† **Gaberc Simon** (častni kanonik in dekan pri Sv. Magdaleni v Mariboru, nabožni pisatelj; umrl 13. jan. 1916). Duhovni pastir, 125—6. Al. Stroj.

(Gangl Engelbert). Njegova pisateljska 25 letnica: LZ. 527. Dr. J. Šlebinger. — Popotnik 219—221 (s sliko). Dr. J. Šlebinger; ponatisnili: Edinost, štev. 21 (21. jan. 1917); Učit. tov. 1917, štev. 2 (29. jan.); Zvonček 1917, 28—30 (s sliko). — SN. štev. 285 (12. dec.). — Slovan, 335.

Glonar Jož. A. dr., Med reformacijo in romantiko. (Monografija o kapucinu Rogeriju). LZ. štev. 6—11.

— Der Geist des Slawentums. 98. Kriegsnummer des „Daheim", 52. Jg. Nr. 38 (17. Juni 1916), str. 11—15.

Namen članka je, pokazati, da se je narodnostno gibanje pri Slovanih razvilo iz prav onih korenin, kakor pri vseh drugih kulturnih narodih.

Govekar Fran, Shakespeare. LZ. 217—223, 311—7, 355—361.

Grafenauer Ivan, Drobci iz starejše kulturne in slovstvene zgodovine. Čas X, 248—256, 299—319.

1. Slovensko uradovanje v preteklih stoletjih; nekaj popravkov Radicsevih trditev. — 2. Ali je razsojal koroški vojvoda kot vrhovni lovski mojster na cesarskem dvoru v slovenskem jeziku? Poročilo Eneja Silvija o tem predmetu je posnetek po opatu Janezu Vetrinjskem. — 3. Hipolitov in Paglovčev prevod Tomaža Kempčana. — 4. Iz zgodovine slovenske metrike.

— Medvedova pesem „Ave Marija“ (v Koledarju Družbe sv. Mohorja za l. 1911, str. 89 ni Medvedova). DS. 53.
— Ob tristoletnici Shakespearejeve smrti. DS. 165—7.
— Stiški (ljubljanski) rokopis. DS. 239—243, 311—6 (s snimki).
(Gregorčič Simon). Gregorčičeva pisma Gruntarju. Priobčil Izidor Cankar. DS. 82—92, 140—150, 198—206, 251—7.
— Rokopis I. zvezka Gregorčičevih Poezij. LZ. 37—42, 81—3. (Iv. Poboljšar).
— Spomin na Sim. Gregorčiča. (Gregorčičeva prošnja v nemških verzih na ministra Gautscha 8. febr. 1887 za priznanje pokojnine.) SN. štev. 104 (6. maja). — Laib. Zeitung, Nr. 104 (6. maja). — Slovenec, štev. 105 (8. maja).
— S. Gregorčič v prevodih. LZ. 142—4. Dr. J. Šlebinger.
Priobčena sta nemška prevoda R. pl. Andrejke in A. Funtka „Soči“. — „Soči“ v italijanskem prevodu: Edinost, štev. 162 (11. junija) in dr. Vattovza prevod v DS. 222. — Prim.: Šest verzov Gregorčičeve „Soči“ zaplenjenih v Olomucu. SN. štev. 55 (8. marca).
— Ob desetletnici smrti S. Gregorčiča: LZ. 525. Iv. Poboljšar. — Spomini na S. Gregorčiča. Slovenec, štev. 270. — SN., štev. 272 (25. nov.). — Gregorčiču v spomin (pesem). Dol. novice, štev. 35 (23. nov.) Brat Gervazij. — Straža, štev. 96. Marija Črček.
Gruden Jos. dr., K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma. Carn. VII, 93—104.
— Janzenizem v našem kulturnem življenju. Čas X, 177—194.
† **Hribovšek Karol** (stolni prošt v Mariboru; umrl 15. majnika 1916). Voditelj 125—6. Dr. A. Medved. — Straža, štev. 39.
† **Hubad Frančišek** (dvorni svetnik, šolski nadzornik; umrl v Ljubljani 3. dec. 1916). Carn. VII, 303. Iv. Grafenauer. — LZ. 574. Dr. J. Šlebinger. — LZ. 1917, 54. Dr. Drag. Lončar. — Popotnik 1917, 33. — SN. štev. 279, 281. — Slovan XV, 32. Fr. Govekar. — Slovenec, štev. 278 (4. dec.) — Edinost, št. 340 (6. dec.). — Laib. Zeitung, štev. 278. A. Funtek. — Učit. tov. štev. 25, 26. Eng. Gangl.
Ilešič Fran dr., Literarno zgodovinske beležke (Poročilo lužiško-srbskega pisatelja pastorja Albr. Frencla o Jurju Dalmatinu in Iv. Fašangu). Slovan 238, 334.
— Vas „Mildheim“ v slovenski književnosti. Slovan 94—5, 126—7.
— Dr. Josip Karásek. Nekrolog. LZ. 430.
— Orijentalna priča o „Vičnjem teretu“ kod Adama Filipovića Heldentalskoga. — Kalendari Adama Filipovića Heldentalskoga. Ljetopis Jugoslavenske akademije za god. 1916. 31. svez., I, 20—25.
† **Javoršek Karel** (učitelj na dež. Slov. trg. šoli v Ljubljani; umrl 20. nov. 1916). Učit. tov., štev. 24. Eng. Gangl.
(Kante Matko). Ob 60letnici njegovega rojstva, ljudskošolski nadzornik v Sežani. Učit. tov. št. 19 (22. sept.); št. 22 (pesem). St. Ferluga. — Zvonček 244—6. Sežanski.

Kidrič Fran dr., Pismo grofa Władyslawa Ostrowskega Korytku (dne 3. dec. 1838). ČZN. XII, 156—160.

† **Klemenčič Fran** (deželni stenograf v Ljubljani, časnikar; umrl v Judenburgu). Slovenec, štev. 55, 59.

† **Koderman Filip** (nadučitelj v pok.; umrl 17. sept. 1916 v Bočni pri Gornjem gradu v 83 letu starosti). SN. št. 218 (22. sept.) — Učit. tovariš, št. 20, 21.

† **Koprivšek Leopold** (gimn. prof. v pok.; umrl 28. maja 1916 v 77. letu v Mariboru). SN. štev. 124.

Kotar I., Goriško slovstvo. Pregled. Slovenec, štev. 155—158.

† **Kryl Ivan** (učitelj nižje realke v Ljutomeru). Učit. tov., št. 1. (14. jan. 1916).

(Kržič Anton). Sedemdesetletnica: Duh. pastir, 641—6 (s sliko). Al. Stroj. — Ilustrirani glasnik štev. 42, str. 420.

Lah Ivan dr., Pater Hipolit in njega „Orbis pictus". Popotnik, štev. 1—4, 6.

(Lavrič Karl dr.). V spomin prebuditelja goriških Slovencev (umrl 3. marca 1876). SN. št. 52.

Lesar Jožef dr., Zavod za višjo vzgojo svetnih duhovnikov pri sv. Avguštinu na Dunaju in Slovenci. Voditelj v bogoslovnih vedah XIX, 1—14, 65—85, 137—157 (Konec prih.)

Slovenci, študijski ravnatelj zavoda (1. Vidmer Jernej, 2. Kulavic Janez, 3. dr. Napotnik Mihael, 4. dr. Sedej Fr.); Slovenci, gojenci zavoda (življenjepisni podatki slov. gojencev goriške nadškofije, ljubljanske in ostalih škofij).

† **Levec Franc** (dvorni svetnik, šolski nadzornik, pisatelj itd.; umrl 2. dec. 1916 v Ljubljani). Častnemu udu „Muzejskega društva za Kranjsko" v spomin napisal dr. J. Šlebinger. Carn. VII, 285—303 (s sliko). — DS. 1917, 75—6. Iv Grafenauer. — LZ. 573. Dr. J. Šlebinger in 1917, 53. Dr. Drag. Lončar. — Popotnik 1917, 34. — Slovan 1917, 32. Fr. Govekar. — Edinost, štev. 340 (6. dec. 1916). — Laib. Zeitung 1915, Nr. 147—149 (življenjepis) A. Funtek; nekrolog: Laib. Zeitung 1916, Nr. 278. A. Funtek. — Slovenec, štev. 278 (4. dec.) Iv. Grafenauer — SN. štev. 279, 280, 292. — Učit. tov. štev. 25. Eng. Gangl. — Slov. pravnik 1916, 278.

(Levstik Franc). Glej: Žigon Avg. dr.

Mal Jos. dr. Kustos Freyer med slavisti. Čas X, 147—157, 195—201.

Življenjepis Freyerjev; objavljena so pisma Jakoba Zupana, Kopitarja, M. Ravnikarja-Požencana, Orosl. Cafa in Stanka Vraza Freyerju.

† **Markošek Ivan** („Pečovski", katehet na mariborski realki, urednik „Glasnika najsvetejših Src"; umrl 11. aprila 1916). Cvetje z vrtov sv. Frančiška 1916, 182—3. — V blag spomin katehetu † I. M.: Straža, štev. 30. „Dijak". — Voditelj, 126. Dr. Fr. Lukman. — 46. Jahresbericht der k. k. Staatsrealschule in Marburg, 1916, str. 1. Vom Direktor Robert Bittner.

† **Megušar Franc dr.** (prirodoslovec; padel na Poljskem pri Rudki Mirinski 3. avgusta 1916). Carn. VII., 276—9 (s sliko). Dr. Gv. Sajovic.

† **Mejovšek Konrad** (nadučitelj na Reki pri Hočah; umrl 30. sept. 1916). Učit. tov., štev. 22. D. P.

Meško Ksaver med Čehi. Slovan 1916, 61 (poročilo o članku dr. Jos. Páta v praškem „Času").

† **Modic Izidor** (prof. na ljubljanskem učiteljišču; pal na soški fronti 19. dec. 1915). DS. 50. Ivan Grafenauer. — Ilustr. glasnik, štev. 23, str. 227 (s sliko).

Murko Matthias Dr. Das serbische Geistesleben. Süddeutsche Monatshefte G. m. b. H., Leipzig und München, 1916. V. 8⁰. 53 str. 1 M. (Pregled srbske književnosti.)

— Ko je napisao „Razgovor vila Ilirkinja" god. 1835? Ljetopis Jugoslavenske akademije za god. 1916. 31. svez., str. 129—131.

(**Murn Jos.-Aleksandrov.**) Spomini na Jos. Murna. Slovan 124—6. Dr. Ivo Šorli.

† **Pavlin Ivan** (c. kr. stavbni nadsvetnik v Ljubljani; umrl 8. jul. 1916). SN. štev. 155.

† **Pintar Luka** (ravnatelj ljubljanske licejske knjižnice, jezikoslovec in slovstveni zgodovinar; umrl 7. dec. 1915). Archiv f. slav. Philologie, 36. Bd., 624. Vatr. Jagić. — LZ. 1915, 575—6. Dr. J. Šlebinger. — Carn. VII, 150—160 (s sliko). Dr. J. Šlebinger. — Tedenske slike. Let. II., štev. 48. Dr. J. Šlebinger.

(**Pirnat Andrej.**) Stoletnica rojstva. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917, 65. Ante Beg.

† **Povše Fran** (komerc. svetnik itd.; umrl 4. jan. 1916 v Ljubljani). Slovenec, štev. 3, 5. Dr. J. E. Krek. — SN. štev. 3, 4. — Laib. Zeitung, štev. 4. — Dol. novice, štev. 41. — Ilustr. glasnik, štev. 21, str. 206 (s sliko). — Sava, štev. 2. — Slov. gospodar, štev. 2. — Učit. tov., štev. 1 (14. jan.)

Pregelj Ivan dr., Zanimivosti iz nemškega slovstva. Mentor VIII, 4—7, 72—4, 136—7.

(**Prešeren Franc.**) Prešernova „Nezakonska mati" (o Prešernovi metriki). DS. 217—9, 278—9. Fr. Omerza.

— Prešernov servis. LZ. 572. Ksaver Meško. (Prim. tudi Jos. Lendovška poročilo o servisu v LZ. 1889, 638.)

— Še nenatisnjena Prešernova pesem. LZ., 572. Ksaver Meško.

Že znani odlomek iz Prešernove prigodnice županu Jan. Hradeckemu. Prim. dr. Žigonov članek v DS. 1917, 74 in J. Šlebingerjev „Popravek" v LZ. 1917, 56.

† **Rabuza Anton** (prof. v Celju; padel na Dobrdobu 16. okt. 1915). Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Cilli. B. K. k. Selbständige Gymnasialklassen mit deutsch-slovenischer Unterrichtssprache. Celje 1916, str. 3—5. — Posnetek v mariborski Straži, štev. 54.

(**Rogerij o., kapucin**). Med reformacijo in romantiko. LZ. štev. 6—11. Dr. Jož. A. Glonar. — Otec Rogerij, govornik v novi ljubljanski stolnici. LZ. 527. Iv. Poboljšar.

† **Sajovic Evgen** (gimn. telovadni učitelj v Ljubljani; pisatelj na telesnovzgojnem polju; umrl 31. okt. 1916 v Ljubljani). LZ. 526. Br. Sokolov. — Učit. tov., štev. 23. — Sava, štev. 44.

(Sedej Frančišek dr.) Škofovska 10letnica Nj. eks. metropolita. Dol. nov., 32. let., štev. 1 (30. marca).

† **Slanc Karol dr.** (odvetnik v Novem mestu, politik in socijol. pisatelj; umrl 5. sept. 1916). LZ. 430 in LZ. 1917, 53. Dr. Drag. Lončar. — SN. štev. 204. — SN. štev. 254 (4. nov.) Dr. Peter Defranceschi. — Slovenec, štev. 217. Dr. Jos. Marinko. — Slov. pravnik, 223.

† **Solnce Ivan** (nadžupnik v Št. Pavlu v Minesoti; umrl 15. nov. 1915). Slovenec, štev. 66.

† **Steinberger Josip** (učitelj v Poljčanah, umrl 3. jul. 1916). SN. štev. 154. Ivan Skvarča.

(Stritar Josip.) Osemdesetletnica: LZ. 144. J. Šlebinger. — Učit. tov., štev. 6 (24. marca). — Zvonček 77—79. Lad. Ogorek.

† **Suhadolnik Andrej** (učitelj v Kranju, mladinski pisatelj; umrl na soški fronti). Učit. tov., štev. 1, 2; 3. Ivo Trošt. — Sava 1915, štev. 52. V(ilko) R(us). — V spomin Andreja Suhadolnika (obsmrtnica v distihih). Dr. Fr. M(ischitz). Sava 1916, štev. 1.

(Svetec Luka.) Devetdesetletnica: DS. 335. Dr. A. Breznik. — LZ. 526. Iv. Poboljšar. — Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917, 25—6. Ivan Vrhovnik. — SN. štev. 231 (9. okt.) — Zvonček 286 (s sliko na str. 275).

† **Šetina Franc** (nadučitelj v Črnomlju; umrl 16. febr. 1916). Učit. tov., štev. 6 (24. marca). Franjo Lovšin.

† **Škerlj Slavoj** (žurnalist, umrl 11. dec. 1916 v Trstu). Edinost, štev. 348, 351. — Slovenec, štev. 286 (14. dec.). — SN. štev. 287. — Straža, št. 100 (15. dec.).

Šorli Ivo dr. „Don Quixote de la Mancha". (K tristoletnici smrti Miguela de Cervantes Saavedra.) LZ. 224—6.

— Spomini na Josipa Murna. Slovan 124—6.

Tarabanin Jakob. Ruska publicistika. LZ. 22—31, 84—89, 120—4.

(Trstenjak Davorin.) K stoletnici njegovega rojstva. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1917, 63—4. Ante Beg.

Ušeničnik Aleš dr., Leposlovje in leposlovna kritika. Čas X, 256—264. Vprašanje o razmerju med slovstvenim kritikom in vzgojiteljem.

† **Voh Jernej** (kanonik v Mariboru, nabožni pisatelj; umrl 20. jan. 1916). Cvetje z vrtov sv. Frančiška, 86—88. P. E. L. — Slov. gospodar, štev. 4. — Ilustr. glasnik, štev. 27, str. 268.

Vrhovnik Ivan, Dalmatinova biblija in katoliški duhovniki. Carn. VII, 217. — O Kastelčevem prevodu sv. pisma. Carn. VII, 217—8.

† **Winkler Andrej baron** (umrl v Gradcu 16. marca 1916). Slo venec, štev. 131. Dr. A. Pavlica. — SN. štev. 63. — Učit. tovariš, štev. 6 (24. marca).

† **Zavadlal Mihael** (dvorni svetnik, šolski nadzornik, jezikoslovec; umrl

12. junija 1916 v Zadru). IV. program c. kr. vel. gimn. u Zadru 1916, str. 9—14. Prof. Jos. Barač. — Učit. tov. štev. 12 (30. junija).

Žigon August dr., Iz dijaških let Levstikovih. Slovan, 123, 156, 188—190; 282—5, 330—3.

Kronološki pregled o Levstikovih prvih objavah, njega literarni pričetki.

— Jezna zgodba iz Levstikovega življenja. Slovan 9—13.

Epizoda iz meseca septembra l. 1864: Levstikovo odprto pismo „Novicam" zaradi dopisa v „Ost und West"; „mejnik v dotakratnem mejsebojnem razmerju, sklep stare in pričetek nove faze med Levstikom in Bleiweisom", odkrit spor in definitiven prelom Levstikov z Bleiweisom.

— Intermezzo iz Levstikovega življenja. Slovan 225—9, 266—274, 324 do 7; 333.

Prva biografija Levstikova iz l. 1864 v Riegerjevem „Slovníku naučnem"; avtor prve Levstikove biografije je Jan Lego. — Wurzbachov posnetek iz češkega vira l. 1865.

— Prijateljska zgodba iz Levstikovega življenja. Slovan 40—3; 80—3, 112—4; 145—9, 177—180.

1. Levstikov pristop k „Zvonu" (3 dopisi) — 2. Stritarjeva zahvala Levstiku (6 dopisov) — 3. Levstikov odhod iz Ljubljane na Dunaj dne 5. marca 1870.

— Levstikovo delo za Prešerna do l. 1870. Slovan 233—5, 328—330.

Delo za komentar o Prešernovih poezijah.

— † Dr. Friedrich Ahn. (Nekrolog). Carn. VII, 280.

V. Jezikoslovje.

Breznik Anton dr., Slovenska slovnica za srednje šole. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. Celovec 1916. V. 8^0. 273 + (III) str. Cena 3 K 60 v.

Poročila: DS. 271—3. Dr. Jos. Debevec. — LZ. 284. Dr. J. A. Glonar. — Opazke k Breznikovi slovnici. Slovan 235—7, 286—7. Dr. Fr. Mohorič. — Čas X, 230—1 Dr. Aleš Ušeničnik. — Mir, štev. 32 (11. avg. 1916). Grammaticus.

(Doberdob ali Doberdo?) Razlaga krajevnega imena.

V „Edinosti" l. 1915: štev. 313 (11. nov.), 323 (21. nov.), 326 (34. nov.), 328 (26. nov.), 330 (28. nov.: dr. Jos. Ferfolja), 332 (30. nov.), 350 (18. dec.), 353 (21. dec.), 327 (25. dec.); štev. 2 (2. jan. 1916). Prim. tudi „Slovenca" št. 259 (12. nov. 1915), št. 296 (28. dec. 1915). — Dr. Nachtigall o Doberdobu ali Doberdolu: Slovenec štev. 246 (26. okt. 1916) in SN. štev. 247 (26. okt. 1916): „Prvotna oblika je bila Doberdol ali Dobriji dol, kar pomeni hrastov ali gozdni dol (Eichenwaldtal). Pri izgovarjanju besede Doberdol pa je „l" ali „v" prišel v „b", kar je prišlo v novejšem času v šolske knjige, tako da se zdaj govori napačno „Doberdob", kakor da bi bil v drugem delu besede dob = hrast, dasi je v resnici že v prvem delu . . ."

(Gorica.) Slovenska imena raznih mestnih delov Gorice. SN. štev. 69 (24. marca 1916). — Gorica v Slovenskem obroču. SN. štev. 75, 81.

Grafenauer Ivan, Stiški (ljubljanski) rokopis. DS. 239—243, 311—6.

Podrobni opis rokopisa po vsebini in v zgodovinkem oziru, ki je nastal okoli 1428. V prilogi je objavljen slovenski del rokopisa s fotogr. snimki.

Gregorič Maria, Instruzione pratica di lingua e grammatica slovena. Metodo adatto tanto per l' apprendimento proprio quanto per l' eventuale studio nelle scuole medie. Založil J. Štoka, Trst 1916. V. 8⁰. 162 str. Cena 3 K.

Poročila: DS. 274—5. Ivan Gruden. — Popotnik 1917, 30—1. Dr. Jos. Tominšek. — SN. štev. 218 (23. sept. 1916).

Ilešič Fran dr., Jedna glasoslovna pojava: Promjena krajnoga „m" u „n". Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1916. 31. svezak, str. 17—20.

Nachtigall R. dr., Freisingensia. Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov. II. Zastopniki prv. slovan. nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih. ČZN. XII, 77—122, 155—6.

Podrobna analiza vseh slučajev s prvotnima nosnima samoglasnikoma v brižinskih spomenikih in pregled njih refleksov v slovenskih narečjih sta dovedla pisatelja do rezultata, da imajo naši najstarejši spomeniki svoj vir v svoječasnem slovenskem narečju, ki je „v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezjanščina in ziljščina in ki so jo tvorile nekdaj še dalje na sever in zapad" (121). Rezjanščino smatra „za preseljeni preostanek nekega nekdanjega, sedaj pa že izumrlega, morda severno-zapadnega koroškega narečja."

Novak Pavel, Nemščina brez učitelja. II. del. Slovensko-nemški razgovori v vsakdanjem življenju. V Ljubljani, 1916. Založila Katoliška bukvarna. 8⁰. VIII + 99 str.

Samsa Janez dr., Grško slovenski slovar. DS. 20—24. (Poročilo o Doklerjevem grško-slov. slovarju. Prim. Carn. VI, 223.)

Skrbinšek Josef, Slovinská výslovnost a přízvuk. Král. Vinohrady. Zvláštní otisk ze dvacáté prvé (dvacáté druhé) zprávy českého gymnasia na Král. Vinohradech ze školní rok 1915 (1916). Část první, 1915. V. 8⁰. 11 str. — Část druhá, 1916. 9. str. (Nadaljevanje sledi.)

Razprava ima namen, dati Čehom navodila za pravilno čitanje slovenščine. V prvem delu so splošna pravila o izgovoru in naglasu v slovenščini, drugi del govori o naglasu samostalnika in pridevnika, številnika in zaimena.

Šašelj Ivan, Iz belokranjskega besednega zaklada. V Adlešičih nabral. DS. 279—280.

P. Škrabec Stanislav, Jezikoslovni spisi. I. zvezek, 1. snopič. Izdala in založila „Leonova družba" v Ljubljani. 1916. 8⁰. 80 str.

Vsebina 1. snopiča: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi. — Pravopisne opazke: Zanimati in zanimivo. — Ke in kò. Kedô in nihče.

Poročila: DS. 1917, 70. Dr. A. Breznik. — Čas 1917, 52. — LZ. 1917, 161—3. Dr. J. A. Glonar. — Popotnik 1917, 76—80. Dr. Jos. Tominšek. — Slovan 1917, 86. Dr. J. Šlebinger.

Tominšek Jos. dr., Woher stammt das Wort Krn? Tagespost, Nr. 287 (Graz, 15. Okt. 1915).

VI. Prirodoznanstvo.

Grošelj Pavel dr., Astronomski pomenki. I. Zvesta spremljevalka naše zemlje. LZ. štev. 4—10. — II. Mars, zvezda ugank, štev. 11, 12.

— Nekaj o času. Par astronomskih podatkov k nameravani preuredbi časa. SN. štev. 93.

Kocbek Franc, Gornjegrajski potres. Slov. gospodar, štev. 46.

Kossmat Fr. Dr. Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- u. ob. Savegebiet. Zeitschrift Ges. f. Erdk. Berlin 1916, S. 573 ff. u. 645 ff.

Müller Jos. dr., Zur Kenntnis d. Höhlen- u. Subterranfauna von Albanien, Serbien, Montenegro, Italien u. d. österr. Karstgebietes. Sitzungsb. d. kais. Akad. d. Wiss. in Wien. Math. naturw. Kl. Bd. CXXIII., 1914, 1001—31.

Poročilo: Carn. VII., 145—6. Albin Seliškar.

Paulin Alphons, Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte. II. Teil. Carn. VII, 61—72, 129—141.

II. del: 15. Luzula nivea (L) Lam. et DC. — 16. Luzula spadicea (All.) Lam. et DC. — 17. Luzula spicata (L.) Lam. et DC. — 18. Paradisia liliastrum (L.) Bert. — 19. Fritillaria meleagris L. — 20. Asparagus acutifolius L. — 21. Streptopus amplexifolius (L.) DC. — 22. Orchis purpurea Huds. — 23. Orchis laxiflora Lam. — 24. Orchis tridentata Scop. × Orchis ustulata L. — 25. Coeloglossum viride (L.) Hartm. × Orchis sambucina L. f. purpurea Koch. — 26. Gymnadenia conopea (L.) R. Br. × Nigritella nigra (L.) Rchb. — 27. Centrosis abortiva (L.) Swartz. — 28. Epipogium aphyllum (Schm.) Swartz. — 29. Pseudorchis Loeselii (L.) Gray.

Pavlica A. dr., Nova kritika o darvinizmu. Čas X, 25—30.

Poroča o teoriji danskega učenjaka V. Johannsena in njega knjigi „Elemente der exakten Erblichkeitslehre mit Grundzügen der biologischen Variationsstatistik".

Pengov Frančišek, Podobe iz narave. Ilustriral Anton Koželj. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1. zvezek. 1916. V. 8°. 128 str.

Poročila: DS. 1917, 72. Dr. Angela Piskernik. — LZ. 566—570. Ferd. Seidl.

— V Mentorju VIII: Med raznimi stanovi. (Črtice iz živalstva) Pri mesarjih. 19—28. — Pri kmetovalcih. 52—59 (Ponatis v mariborski „Straži", štev. 87—90). — Pokopani vrtovi. Črtice iz geologije. 75—85, 100—113, 171—182, 217—230.

— Smotrenost v rastlinstvu. Straža, štev. 80, 82, 84.

— Zemlja in luna. Straža, štev. 64.

Ponebšek Janko dr., Naše ujede. (Nadalj. iz Carn. 1915.) Carn. VII, 39—60, 109—128, 188—214, 242—270 (se nadaljuje).

Ribnikar Adolf. O maščobi in masti. SN. štev. 134, 135, 137, 138.

Pomen tolšče za človeško telo. Koliko tolšče vsebujejo posamezna živila? Lastnosti tolšče. Kako shranjevati mast in olje?

Sajovic Gvidon dr., Potresi na Kranjskem v l. 1912 in 1913. SN. štev. 44.

Ponatis Sajovčevega poročila o Ferd. Seidlovi razpravi: „Die in Krain und Görz-Gradisca 1912 u. 1913 beobachteten Beben" v Carn. 1915, 216—8.)

Seidel Ferdinand, Rastlinstvo naših alp. Slovan, štev. 3—12.

Temeljita razprava nas opozarja na lepoto našega alpskega rastlinstva; z iskrenim zanimanjem sledimo njega prikladnim in uspešnim prilagoditvam gor-

skemu svetu. Pisatelj hoče vzbuditi med občinstvom zanimanje za prirodo, predvsem pa za prirodne krasote naše domovine.

Poročilo: Carn. VIII, 114—116. Albin Seliškar. — Čas 1917, št. 3. Ušeničnik.

Seliškar Albin, Modropikčasti slepič (anguis fragilis L. var. incerta Kryn). Carn. VII, 85—6.

Sinkovič Davorin, Gobe — namesto mesa. SN. 1915, štev. 179 in 182. Ponatisnil Popotnik 1916, 189—196.

Pisatelj opozarja na važnost gob za ljudsko prehrano, podaja pregled in označbo po naših krajih rastočih gob in navodila za njih uporabo.

Tominšek Josip dr., O Julijskih alpah in dolini Soče. Čas X, 170—2.

O geologiji; glavne misli predavanja prof. dr. Fr. Kossmata po časopisu „Die Naturwissenschaften".

Ušeničnik Aleš dr., O „mislečih" živalih. Čas X, 53—4.

Zapiski.

† Rajko Perušek.

Zadnja leta so nam občutno razredčila vrste naših znanstvenikov. Koroški Slovenci so izgubili Sketa in Apiha, slavistika bo težko pogrešala temeljitega Štreklja; naš orientalist in literarni historik prof. Glaser je našel svoj zaželjeni mir, slovenska krajevna imena so izgubila z ravnateljem Pintarjem vestnega tolmača; slovstvena zgodovina žaluje za Levcem, njemu je sledil stanovski tovariš Hubad, in 25. februarja t. l. je umrl nenadoma na Dunaju še Rajko Perušek...

Perušek sicer ne zapušča v našem znanstvu daleč vidnih sledov, za katerimi bi stopala mlajša generacija, vendar je s svojim temeljitim jezikovnim znanjem, posebno v klasičnih jezikih in srbohrvaščini, ustvaril marsikaj, kar zasluži, da se hvaležno omeni. Bil je iskren rodoljub in je rad podpiral vsako kulturno podjetje, ki je služilo po njegovem mnenju pravemu napredku. Od l. 1895 pa do svojega odhoda na Dunaj je bil predsednik Pisateljskemu podpornemu društvu v Ljubljani; kot mnogoletni odbornik Slov. matice se je trudil za njen razvoj, bil je ud Muzejskega društva in sotrudnik njegovih publikacij...

Perušek se je rodil 7. januarja 1854 v Ljubljani, kjer mu je bil oče obrtnik. Od l. 1864 je obiskoval gimnazijo, ki jo je dovršil z odlično maturo 1. avg. 1872. Na graški univerzi je slušal osem tečajev predavanja iz klasične filologije in pri Kreku slavistiko ter je v jeseni 1876 nastopil suplentsko službo na gimnaziji v Pazinu. Tu je ostal dve leti. Službovanje sta mu prekinila enoletno vojaško prostovoljstvo in okupacija Bosne, katere se je udeležil. Romantičen dogodek iz svoje vojaške službe je opisal v črtici „Med krajišniki" (Lj. zvon 1900). — Ko je pred graško izpraševalno komisijo za srednje šole napravil 31. oktobra 1879 izpit iz klasične filologije kot glavni predmet z nemškim in slovenskim učnim

jezikom, je bil Perušek en tečaj suplent na drž. gimnaziji v Opavi; v jeseni 1880 pa je bil imenovan za provizornega učitelja na novo ustanovljeni realni gimnaziji v Sarajevu. Tako je stopil v krog onih, „katere je zanesel veter iz različnih krajev države naše, da bi mladim Bošnjakom vtepali znanost v glavo“. Kakor pravi v svoji črtici „Poštenjak“ (Spomen-cvieće Strossmayerju, Zagreb 1900, str. 389), ga ni gnala pohlepnost po mastni službi v Bosno, ampak želja, da se seznani z bratskim narodom in pripomore zgraditi temelj kulturnemu napredku darovitega, čeprav zanemarjenega ljudstva. Poučeval je latinščino in bil knjižničar na zavodu. Udeleževal se je tudi poljudno-znanstvenih večernih predavanj, ki jih je vsako nedeljo prirejal učiteljski zbor za odrasle. Svoje predavanje o praznoverju je priobčil v „Bosansko hercegovačkih novinah“ l. 1881 (št. 26—31). Šolsko izvestje za l. 1881 je objavilo njegovo filološko študijo v latinščini: „De scholiorum Bernensium origine et auctoribus, argumento et indole“. Kako natančno je opazoval pestro žitje in bitje vseh slojev bosanskega prebivalstva, nam svedočijo njegove podrobne etnografske črtice, dvajset po številu, ki jih je priobčil v Kresu (1882, 1883) pod naslovom „Bosenske zanovetke“. O mohamedanskem prazniku „Kurban-bajram“ je poročal v Novicah (1880, št. 49, 50). Solnčne in senčne strani razmer izza prvih let avstrijske okupacije je porabil tudi v svojih treh leposlovnih črticah: „Pop Pero“, „Nesrečna junaška kri“ in „Mara Rendića“, objavljene v Ljublj. zvonu (1891, 1897). Tako mu je zapustilo dveletno bivanje med tem mešanim svetom vztočne zaostalosti in nastopajoče zapadne pseudokulture neizbrisne vtise.

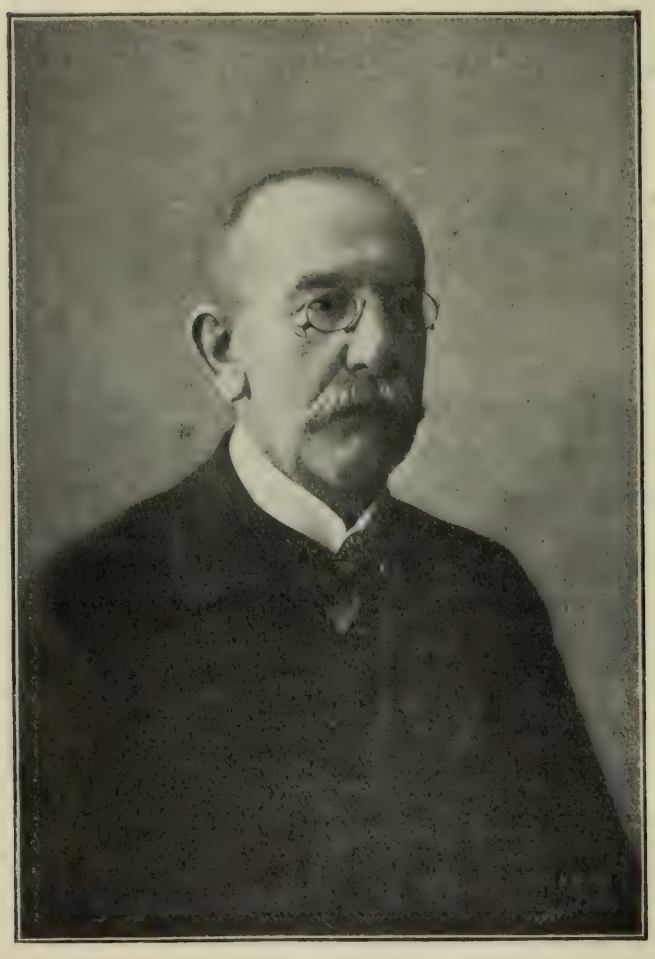

Rajko Perušek.

Temeljito njegovo znanje jezika ter slovstvenih in družabnih odnošajev jugoslovanskih se lepo zrcali iz mnogoštevilnih književnih poročil, ki jih je od l. 1894 priobčeval v Ljubljanskem zvonu, ter iz njegovega prevoda „Gorskega venca“, ki ga je izdala Slov. matica l. 1907. Da bi seznanil ostale Jugoslovane o naših kulturnih težnjah, je pisal o

njih v Iskri, Novi iskri, Kolu, Srpskem književnem glasniku, Nastavnem vjesniku.

L. 1882 je bil Perušek imenovan za profesorja na novomeško gimnazijo, kjer je deloval do jeseni 1890. V Novem mestu se je tedaj nastanil tiskar J. Krajec, Peruškov bratranec, ki je z novo izdajo Valvasorja pokazal redko podjetnost. Osnoval je tudi „Narodno biblioteko“ ter je po Levstikovem nasvetu začel s ponatisom „Kranjske čbelice“, za katero je napisal Perušek literarni uvod in jezikovno priredil novi natis. Enako je bila Levstikova ideja, da so v tej zbirki izšli spisi Andrejčkovega Jožeta, ki je po Levstikovi sodbi „posebno izboren pripovedovalec, brez dvojbe prvi za Jurčičem, le premalo gospodskega okusa ima včasi, a domišljavost (fantazijo) posebno veliko, in pripovedovati zna tako prijetno, kakor malo kdo...“ Tudi izdajo tega ljudskega pisatelja je oskrbel Perušek ter jo opremil z daljšo življenjepisno črtico. V 43. snopiču „Narodne biblioteke“ je objavil svoj prevod Sofoklejevega „Edipa na Kolonu“ z obširnim uvodom in komentarjem. — Gimnazijsko izvestje za l. 1890 je priobčilo Peruškovo jezikoslovno študijo „Zloženke v novej slovenščini“, ki je ohranila še do danes svojo vrednost. Tudi „Dolenjskim novicam“ je „v oni detinski njihovi dobi blagohotno stal ob strani“, ki se ga v nekrologu (št. 49) hvaležno spominjajo: „Poleg šole je bil Perušek v Novem mestu delaven pri raznih društvih, osobito pri Narodni čitalnici in pri Dolenjskem pevskem društvu kot organizator, pevec, odbornik, blagajnik, predsednik. Čitalnica mu hrani hvaležni spomin iz skrbipolnih časov, ko se je z vsemi močmi morala braniti gmotnega propada“. Perušek je bil vesel družabnik; skrbel je, da se je v družbi govorilo vedno pravilno slovensko. Omahljive narodnjake je rad in pošteno okaral in ni prenašal nezanesljivih značajev, dasi je bil vobče prav finega vedenja. Pri občinskih in državnozborskih volitvah se je udeleževal prav intenzivno narodnega gibanja. Bil je dober prijatelj z deželnim poslancem in graščakom K. Rudežem s Tolstega vrha, ki je bil narodnjak kremenitega značaja. Iz simpatij do tega moža je poročil njegovo hčer Marico. Iz tega zakona mu je hčerka edinka Milena, ki je dovršila 1915 z odličnim uspehom ljubljansko gimnazijo in je sedaj slušateljica na dunajski univerzi.

Perušek je živel varčno in skromno, a bil je prijatelj potovanja. Izlet slovenskega planinskega društva na Učko goro in hrvatsko Primorje 21. in 22. maja 1893 je opisal v Slov. narodu (27. maja 1893, št. 120); „Od Reke do Senja“ je potoval l. 1904 (Slov. narod št. 8—11, 16, 17). S podporo naučnega ministrstva je napravil v glavnih počitnicah 1896 znanstveno potovanje po Italiji in Grškem; o njem je poročal v „Laibacher Zeitung“ 1900: „Von Brindisi nach Messina“.

Od svojega prihoda na ljubljansko prvo drž. gimnazijo je postal Perušek „Ljubljanskemu zvonu“ marljiv sotrudnik. Razen že imenovanih člankov je še priobčil študijo o „Herondovih mimiambih“ (1894), pojasnil je nekaj mest iz Dantejeve Nebeške komedije, ki se tičejo Slovanov (1900),

poročal je obširno o srbskem šolstvu (1902) in napisal zanimivo kulturno študijo „Položaj žene v različnih oblikah družine“ (1904). — Kako važnost je pripisoval slovenski bibliografiji, svedoči njegova temeljita ocena Tomšičeve bibliografije (1891). Po Iv. Tomšičevi smrti je šest let sestavljal bibliografske preglede (za l. 1893—1898), ki so izšli v Matičnih Letopisih in Zbornikih. Za listek „Slov. naroda“ (1900, štev. 75—78) je napisal svoje nazore o varstvu literature in umetnosti. — V letnih poročilih prve ljubljanske gimnazije je priobčil arheološko-filološko študijo „Die Aberkios-Inschrift. Eine orientierende Skizze“ (1898), svojega prijatelja in mnogoletnega stanovskega tovariša, Ivana Vrhovca, se spominja v daljšem nekrologu (1903). L. 1903 je spisal razpravo „O rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v novi slovenščini“, ki jo je pozneje popolnil in l. 1910, ob svojem odhodu z gimnazije, objavil v gimnazijskem izvestju. Njegovi nazori so izzvali ostro polemiko L. Pintarja in o. Škrabca. Z brošuro „Bravec ali bralec“ (1899) je rezko zavrnil nekatere točke Levčevega „Slov. pravopisa“. — V „Carnioli“ je priobčil etimološko razlago nekaterih imen livad in krajev (Bodešče, Kačja rt, Kolezija, Ukance. 1911, 343—6); krajevno ime „Višarje“ (Carn. 1912, 209) zavrača kot učeno izmišljeno obliko, pravilno se imenuje gora ob koroško-kranjski meji Lušarije. V istem letniku tolmači Glince, Petrovče in podobna krajevna imena (str. 210). Na Pintarjeve pomisleke glede njegovih razlag odgovarja Perušek v dodatku o imenoslovnih črticah (Carn. 1914, 98—104), kar se mu ni povsem posrečilo. V Jagićevem „Archivu“ je priobčil prvo serijo „Beiträge zur Etymologie slovenischer Wörter und zur slovenischen Fremdwörterkunde“ (Bd. 34, str. 17—60). — V članku „Muzikališki ali muzikalični?“ (Slovan 1912, 153—5) se je vnovič dotaknil preporne točke o tvorbi slovenskih pridevnikov iz tujih besed. V njem je označil Štrekljev nauk o pridevniških končnicah —iški in —ičen za neslovensko obrazovanje, češ, ako pri domačih besedah zadostuje en nastavek, zakaj ne bi zadoščal tudi pri obrazovanju pridevnikov iz tujih besed. Značilen za Peruškov radikalizem, ki preveva večino njegovih jezikoslovnih spisov, je zaključek te razprave, kjer zagovarja in priporoča pridevniške oblike „tražni“ (tragisch), „politni“ (politisch), „eneržni“ (energisch) in podobne: „Nič se ni treba zgražati nad temi oblikami, če prav se s početka zde nekoliko čudne. Kakor so se Slovenci privadli spačenim oblikam: „medicinični“, „adjektivični“ itd., tako se bodo tudi oblikam „ložni, fižni, psišni“ privadili, ako bodo Slovenci dosledno obrazovali pridevnike na slovenski, ne pa na tuji način.“

Perušek je imel za jezike poseben talent. Poleg slovenščine in nemščine je temeljito poznal klasična jezika, srbohrvaščino, laščino, francoščino in novogrščino. Z redko nadarjenostjo je bila združena nenavadna marljivost. Ko je meseca maja 1910 po več kakor tridesetletnem službovanju stopil v pokoj, ni si privoščil oddiha. Knjiga mu je ostala najljubše razvedrilo, licejska knjižnica najprijetnejše zavetje, dokler ga ni pregnala vojska iz priljubljenih mu prostorov in nazadnje še iz Ljubljane!

Kakor v prognanstvu se je čutil pri sedanjih brezupnih razmerah med dunajskim nemirom in dimom. „Nestrpno pričakujem počitnic, da se zopet popravim“, tako je poročal prijatelju še mesec dni pred svojo smrtjo . . .

Bodi resnemu znanstveniku in nesebičnemu rodoljubu tuja zemljica lahka! *J. Š-r.*

† ***Franc Gerbić.*** Zapustil nas je zopet kulturni delavec: dné 29. marca t. l. je preminul ravnatelj društvene šole „Glasbene Matice“, Franc Gerbić po kratki bolezni. „Carniola“ smatra za svojo dolžnost, da se spomni v svojih listih moža, ki je delal na prosvetnem polju svoje rodne zemlje polnih 39 let, četudi ni bil član „Muzejskega društva“; vendar pa pomenja njegovo delo znak kulturne dobe, v kateri je živel.

Blagi ranjik je bil rojen dné 5. oktobra l. 1840. v Cerknici na Notranjskem. Po dovršenih učiteljiških študijah, kjer je že kot dijak marljivo gojil glasbo pod vodstvom Kamila Maška, je postal l. 1857. provizorni učitelj, 1861. pa nadučitelj v Trnovem pri Ilirski Bistrici; istodobno je bil tudi organist pri župni cerkvi. „Uka žeja“ pa ga je gnala dalje, da izpopolni svojo glasbeno naobrazbo. Šel je v Prago in se vpisal ondi na konservatoriju, kjer se je učil tri leta samospeva, skladanja, klavirja in pomožnih glasbenih strok. S to usposobljenostjo pa je krenil na drugo pot: posvetil se je operi. Kot junaški tenor je pel in žel priznanje najprej v Pragi, potem v Zagrebu, na to v Ulmu in naposled v Lvovu. Tu je zopet popustil umetniško smer in prevzel kot profesor na Lvovskem konservatoriju pouk v samospevu in pa vodstvo konservatorijskega moškega zbora (1882—1886.) Med potekom te dôbe (1857—1886) je tudi sam pesnil in zlagal. Baš tedaj so ga povabila damača društva „Glasbena Matica“, „Dramatično društvo“ in „Čitalnica“ v Ljubljano.

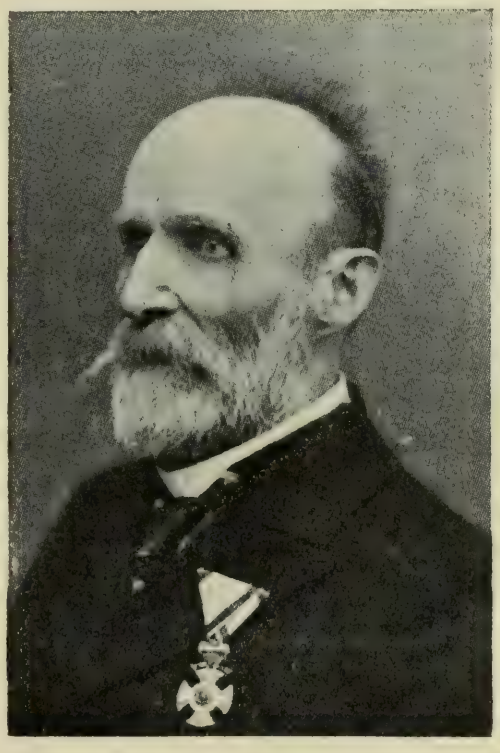

Franc Gerbić.

Tu je posvetil domači glasbi vse svoje moči na cerkvenem in svetnem polju. Zlagal je za nove potrebe nove glasbotvore in z drugimi je dajal duška umetniškemu čutu in srčnemu nagonu. Poizkusil je vse, da bi pomaknil domačo kulturo višje, a doživel je pri tem plemenitem stremljenju marsikako bridko razočaranje. Svoje dela in truda polno življenje v javnosti je začel kot pedagog in pretežno v tej lastnosti je stopil iz vrst delavcev in ob enem tudi iz sveta. Vendar pa tudi kot skladatelj

ni miroval, niti na večer svojih dni. Nad 70 glasbenih del je zapustil, med njimi nekatere obsežnih oblik: dvoje med njimi je teoretično-pedagoške vsebine. Slovenska pesem pa ima v tem številu odločilno večino.

Pomen, ki ga ima Gerbić za našo glasbeno kulturo, bo določiti šele tedaj, ko bomo motrili razvoj svoje domače umetnosti brez predsodkov napram moderni struji in brez omalovaževanja zgodovinskih razdobij in njihovih značilnosti; tedaj bo dobil Gerbić tudi pravo mesto v naši kulturni zgodovini. Za sedaj smemo trditi, da zasluži hvaležni spomin svojih brezštevilnih učencev in cele generacije, kateri je vcepil za časa svojega delovanja v teku 39 let ljubezen do najidealnejše in najpopularnejše umetnosti. Hvala in spoštovanje mu je dolžan tudi ves narod, za katerega napredek se je trudil neumorno in — kar je posebno poudarjati — tudi nesebično. Drugi narodi so mu dali svoje priznanje, ko se je poslovil od njih, vračajoč se v domovino: bil je član ogrskega deželnega narodnega gledišča in deželnega glasbenega ustava v Zagrebu. In pri nas? — Blag in trajen mu bodi spomin! *M.*

Jernej Basar. O slovenskem pisatelju Jerneju Basarju smo do l. 1902. malo vedeli. Tega leta pa je obelodanil Ivan Vrhovnik temeljit življenjepis tega izrednega govornika v „Knjižnici Družbe sv. Cirila in Metoda“ XIV, „Listi nabožno slovstveni“, na str. 1—15. Tu naj ta življenjepis nekoliko izpopolnim po jezuitski kroniki ljubljanskega samostana*). Jernej Basar (Bassar) je bil rojen 24. avgusta 1683. v Loki in je dobil ime od patrona tistega dne. V tem času so Turki oblegali Dunaj. Ko je študiral latinske šole kot retor (šestošolec), potem kot modroslovec in kot bakalavrej na Dunaju je prosil sprejema v jezuitski red, pa zastonj. Šele, ko je bil že 8 let v dušnem pastirstvu in protonotar apostolski, je bil sprejet. Bil je na glasu, da je goreč, učen, idealen, vendar izkušen in ugleden mož, desna roka arhidijakonu v Mengšu. V redu je bil prava, krotka in poslušna ovca; voljno je sprejemal kot novinec pouk, opomine in svarila. Ko je napravil obljube, je postal pravi apostol v spovednici in na prižnici. Veljaven mož je sodil, da spada Basar med tri najboljše govornike, ki jih je bilo tedaj slišati na Dunaju in drugih velikih mestih avstrijskih. Ko je v Ljubljani slovenski pridigoval, so ga hodile poslušat najuglednejše osebe. L. 1734. je izdal v Ljubljani pri Adamu Frideriku Reichhardtu: „Pridige iz bukvic imenovanih exercitia s. očeta Ignacia složene Na usako Nedelo čez lejtu“. Knjigo so slovenski duhovniki z veseljem sprejeli in zelo cenili.

Posebna čast v jezuitskem redu ga je doletela, da je smel radi velike govorniške spretnosti doseči stopnjo štirih obljub, kar bi se mu tudi sicer radi učenosti lahko dovolilo. V tem času je sodrugoval misijonarju, ki je imel pridige po vzorcu slavnega o. Segnerija. Ta način misijonarstva ga je silno vnel. Opazoval je velikanski uspeh in doživel

*) Historia annua Societatis Jesu. Pars III. A. 1738. V frančiškanski knjižnici v Ljubljani.

mnogo spreobrnjenj. Ta način pridigovanja ga je tako navdušil, da je potem sam pričel po Slovenskem misijonariti, povsod z vidnim uspehom in med silnim navalom vernikov. V Ljubljani je vodil prošnjo procesijo k sv. Petru in je ondi tako pridigoval, da je slabe spreobračal in dobre poboljšaval. S svojimi pridigami je pripomogel, da se je zidala na Veseli gori pri Šent Rupertu cerkev z dvema zvonikoma. Pri sv. Volbenku pri Poljanah je vpeljal bratovščino Brezmadežne, sv. Ignacija in sv. Ksaverija. Duhovniki so ga častili in imenovali svojega očeta; nune ljubljanske in druge so ga prosile za pridige in spovedovanje. V Kamniku je imel prvi misijon z izredno pohvalo župnika Maksimilijana Leopolda Raspa, ki je bil uzor duhovnikov. Tega misijona se je udeležilo silno ljudstva. Iz Belgije in Poljske, kamor je segel glas njegove slave, so ga pismeno popraševali za svet. Opravljal je razne častne službe. Bil je prednik bratovščine Trpečega Zveličarja, pridigar, svetovalec, duhovnik v ječah, stolni propovednik. Pri vsem delu ga je vedno skrbelo, da bi vse opravljal v čast božjo in bližnjemu v korist. Pal je kot apostol ljubezni, ko je stregel vojakom, ki so imeli nalezljivo bolezen. Nekaj dni pred njim je umrl tudi vojaški telesni zdravnik. Umrl je 10. marca 1738. v 54. letu, v 20. letu svojega redovnega življenje. Za njim so žalovali vsi njegovi znanci. — Tako torej piše o Basarju kronika.

Ivan Steklasa nam pripoveduje v svoji zgodovini šentruprtske cerkve str. 190, da je o. Jernej Basar pridigoval na Veseli gori na predvečer cerkvenega posvečenja 3. sept. 1735. in na dan posvečenja 4. sept. zunaj cerkve pred velikansko množico ljudi. Cerkvi je prinesel v dar dve svetinji. To se vjema z zgoraj omenjenimi zaslugami za zgradbo nove cerkve na Veseli gori. *V. Steska.*

K zgodovini ljubljanskega semenišča. Zgodovina ljubljanskega semenišča, ali kakor se je prvotno imenovalo: Collegium Carolinum Nobilium, nam je v splošnem že znana [1]). Kaki doneski in dodatki so kajpada še vedno mogoči. V naslednjem priobčujem tak donesek.

V frančiškanskem provincijalnem arhivu v Ljubljani sem naletel na zveščič v mali čveterki z naslovom: Statuta nec non Nomina, Agnomina, Patria DD. Academicorum Nobilis, ac Eruditae Academiae Operosorum Labacensium. Quibus accesserunt Lemmata, et Nomina ad cuiusque Symbola alludentia, Nec non syllabus DD. Academicorum, qui quodcumque opus Academico nomine typis ediderunt. Nouiter reuisa, ac reformata et Typo recusa.

Labaci formis Jo. Georgii Mayr Typographi An. Sol. 1714.

Kakor je videti, je hotel pisavec prvotno podati prepis prenarejenih in na novo izdanih pravil poživljene akademije operosorum, kakor tudi imena, gesla in dela posameznih njenih udov. Pozneje se je pa menda premislil, kajti v resnici se v tem zveščiču nahaja le syllabus DD. Aca-

[1]) Prim. Viktor Steska: Collegium Carolinum Nobilium v Ljubljani v „Izvestja muzejskega društva za Kranjsko“ 1905. str. 153 sl. Druga literatura istotam.

demicorum etc., mesto ostalega, kar naslov še obljublja [2]) pa neki razgovor z napisom: Discursus privatus inter quendam D. Canonicum Labacensem et P. Laelium [3]) e Soc. Jesu. De neo errecto Collegio Carolino.

Ker zgodovinarji tega „razgovora", kolikor morem spoznati, niso imeli v rokah, bo morda zanimalo če ga objavim. Marsikaj že znanega še bolj pojasnuje, nekaj pa podaje tudi novega. Naj torej sledi: [4])

D. Canonicus. Octo dies effluxerunt, cum me P. Laelius et S. J. uisitauerat, hic praeuia salutatione de more facta, sedem occupare inuitatus, qua occupata nec multum moratus, discursum suum de neofabrica edissere coepit, cui ego pro sui futura notitia lubens gratificabar, in haec Is proruperat uerba.

P. Laelius. Relatum nobis, quod neofabrica, post obitum D. Decani quondam, piae memoriae, in hac promovenda zelosissimi; nuper fatis errepto, ultro praeter spem multorum, propagetur, ac promoueatur.

D. Canon. Ut tam laudabile, ac publico bono proficuum opus ad optatum finem deducatur, Capitulum Labacense, Authoritate Celsissimi Ordinarii, omnes vires impendet.

P. Laelius. Sed quaeso in quem finem haec tanta moles paratur.

D. Canon. Paratur hoc amplum aedificium. Non solum pro Alumnis, sed etiam pro Conuictoribus Nobilibus. Pro Conuictoribus in philosophicis studiis constitutis et pro Alumnis, ut in sacris sensim instruantur, et Ecclesiae Cathedrali diebus festis seruiant. admitentur tamen eo in minoribus scholis, aut aliis constituti, juxta iudicium maiorum Rectorum, aut exigentiam aliquam.

P. Laelius. Cupio pro gratia erudiri, quis Alumnos sustentaturus sit?

D. Canon. Sustentabuntur uel ab universo Clero Dioeceseos Labacensis uel a Fundatoribus, qui non deerunt, de quibus et horum fundationibus sat pinguibus, actu nobis constat.

P. Laelius Audiuimus quod Collegium Carolinum vocitetur.

D. Canon. Sic vocatur, quia sic placuit primis Institoribus, ad immitationem plurium Exterorum, qui Seminaria, juxta constitutionem ss. Concilii Tridentini nouiter errecta, Collegia, non Seminaria indigitare consueuerunt, ac similia specioso aliquo titulo condecorare decreuerunt.

P. Laelius. Cur uero Carolinum tam illustre nomen ei tributum?

D. Canon. Datum ei hoc speciosum nomen, et desumptum imprimis a Tutelari, seu Patrono huius Paladii seu Athenaei Labacensis Diui Caroli Boromaei cuius honori dicatum est. Secundo ad memoriam Augustissimi Imperatoris Moderni Caroli, sub cuius regimine aedificatur, ac tandem ad honorem Celsissimi Principis Francisci Caroli Episc. Labac. nostri Ordinarii gratiosissimi.

P. Laelius. Monstratum mihi fuit insigne, seu sigillum, quod gestabit, placeat mihi hoc exponere.

D. Canon. Insigne, seu scutum, quod geret, in tres dividitur partes. Superior pars Aquila dimidiata, alludit ad insigne Inclyti Ducatus Carnioliae, ad denotandum in qua regione hoc errectum sit. Globi tres in medio positi denotant tres globos aureos, quos gestare solet S. Nicolaus Patronus Tutelaris Cathedralis Basilicae. Qud color uiridis loco aurei substitutus sit, in campo albo, factum, ut per

---

[2]) Pisavec je svojo obljubo docela spolnil v drugem zveščiču, ki sem ga ravno tam našel. Pa o tem in še par druzih sem spadajočih dokumentih drugič kaj.

[3]) Gotovo izmišljeno ime.

[4]) Priobčujem tudi v slovniškem oziru neizpremenjeno.

hoc ad urbem Labacensem, ubi prostat, alludat, cum hos colores urbs haec gestare soleat. Subtus bini Caducei Mercurii albi in rubro campo, Artes Liberales signant. colores vero alludunt ad Austriam, sub cuius prospero Regimine Aemona floret, et in ea Artes liberales vigent.

P. Laelius. Audio, quod vocetur pariter Collegium Nobilium.

D. Canon. Verum est, et hoc exinde, cum imprimis Conuictores Nobiles tantum suscipientur, Alumni quidem indifferenter, tam Nobiles, quam ignobiles, habita tamen semper maiori reflexione ad Nobiles, si caetera correspondeant. Hinc simili in casu a potiori fit denominatio. Licet omnes non sint futuri Nobiles, maiori tamen ex parte Nobiles numerabuntur, et in eo continebuntur. Ut passim in omnibus Collegiis reperiuntur pariter Alumni indifferenter iis annexi.

P. Laelius. Putabam, Quod hoc Collegium sit tantum pro Alumnis, qui Clerici sunt futuri.

D. Canon. Errant, qui putant. erit quidem pro Alumnis, qui primam tonsuram sint habituri, sed iis plena libertas tribuetur, finitis hic studiis Clericalem aut saecularem statum amplecti, uti fit Perusiae, et in aliis pluribus locis, non uero uti Romae in Collegio Germanico, ubi lex illos obligat ad statum Clericalem suscipiendum, secus facientes tenentur ad restitutionem uictus. et hoc ex hoc motiuo, ne iis libertas tolatur.

P. Laelius. Quid dicet ad haec Clerus, qui contribuit?

D. Canon. Clerus, postquam Ei coram fuit expositum, ac saepius litteris declaratum haec omnia laudat, et ultro approbat, tum quo ad nomen, quod huic Palladio datum, quam quo ad hoc, quod una Conuictores Nobiles in eo recipientur, ubi omnia Equestria exercitia habere poterunt. Nouit enim, quod ad tantam fabricae molem minimum contribuerit, sed totum, et a potiori a Benefactoribus alienis, ac imprimis a Promotore eiusdem fabricae D. Decano quondam, qui ex suo multum contribuit, sit comparatum.

P. Laelius. Intelexi pariter quod Illustris Convictorum Nobilitas, commoditatem sit habitura, ac licentiam Equestria exercitia addiscendi.

D. Canon. Dabitur illis occasio, cui libuerit, Praeter Pietatis, et Litteraria, etiam Equestria exercitia colendi, ac in illis se habilem reddere. Gladio, et pugione contendere, uexillum tractare, hastili ludere, ligneo equo insilire, choreas tum Gallico tum Italico more ducere, scholam Equestrem frequentare, clauicymbalum pulsare, fidibus ludere, fistula sonare etc. cum horum Magistri Labaci reperiantur. Ut omnia ex Exemplari quod typis comitetur fusius uidere licebit.

P. Laelius. Placeat me pariter erudire, sub cuius cura erit hoc Collegium Carolinum.

D. Canon. Sub cura Capituli, nec dubitandum, cum hoc in omnibus curam habeat, fabricam promoveat, consilio, et opera ad omnia concurat.

P. Laelius. Similia Collegia, seu Seminaria alias ubique locorum, quantum mihi constat sunt sub nostrae Societatis cura, ubi Societas Jesu reperitur, secus, ubi non reperitur.

D. Canon. Mihi vero (pace P. V. dictum) constat de contrario. Dantur enim plurima Collegia Conuictorum, et Alumnorum, etiam Nobilium, quae non a Societate Jesu, sed aliis aut Capitularibus, aut Regularibus reguntur. Speciatum, ut ex tot, aliquorum memores simus, Romae, ubi Societas Jesu adest An. 1698. errectum est Collegium Clementinum Nobilium, sub cura PP. Congregationis Somascae, in quo Illustris primaria Nobilitas, omnia Equestria Exercitia praeter pietatem collere potest, et in iis habilem se reddere. Perugiae in Umbria exstant tria Collegia Gre-

gorianum, Hieronyminianum Nobilium et Bartolinum, a Tutelaribus aut Patronis sic dicta, quae omnia a Clero administrantur, ubi pariter Societas Jesu floret. Bononiae Illyricum, a Capitulo Zagrabiensi, licet ibi PP. Societatis sint, administratur.

P. Laelius. Clericorum concesserim, non saecularium.

D. Canon. Etiam saecularium, uti mox monstratum, cum omnibus Equestribus exercitiis. Bononiae olim conuictorem egit D. Gregorius Ganser, Advocatus celeb. Labac. p. m. (piae memoriae) in collegio Illyrico. Mutinae Nobilium saecularium a Clero administratur, et Taurini ab ipso magno Duce Sabaudiae. Pragae in Bohemia Alumni Aulae regiae, Parisiis, quod Collegia a Clericis uel Saecularibus licet Societas ibi exstet, reguntur. Conuictores praeterea saeculares priuatus aliquis potest suscipere quotquot uult, taceo, communitas aliqua aut Capitulum, quod nemo prohibere potest.

P. Laelius. Sed ubi studebunt?

D. Canon. Philosophi, Canonistae, et humanistae frequentabunt scholas publicas studii Academici Labacensis uti moris est. Si quis vero e conuictoribus alia scientia quae ibi non reperitur imbui uellet, puta in Jure, Medicina, aut alia arte, dabitur pariter occasio haec addiscendi. Augebitur proinde numerus studii Labacensis, et ex hinc majus incrementum sumet.

P. Laelius. Hoc concesserim, et approbo, secus nos priuilegia habemus, ubi nos sumus, soli studia ut exhibeamus et iuuentutem instruamus.

D. Canon. Recordor audiuisse, quod Pragae in Bohemia, praeter PP. S. J: PP. Praemonstratenses, Cistercienses et Benedictini, alternando Philosophiam tradunt, ad quam excipiendam Alumni Aulae Regiae sub cura Cleri horum scholas frequentare solent. Nos defacto, nil aliud cogitamus, quam, ut nostri Collegiales publicas scholas frequentent, quid posteri nostri sint facturi Deus nouit, hoc mihi imaginor si quid intentare uoluerint, non a Societate uestra, sed a Terrae Principe Privilegia expetituri sunt.

Quibus et aliis prolatis, monstratum iis fuit aedificium, placuerunt plurima, uerum aliqua minus arriserunt. Demum post mutua urbanitatis officia discessum. potuissem, si tempus admisisset, plura addidisse et quoad fabricam subiunxisse, ut ad Horum Seminarium SS. Donatiani et Rogatiani respicerent, ac illi prius consulerent, iuxta illud uetus:

Si nihil aedificas cur spernis nostra Uiator
Aut mea non carpas, aut meliora struas.
Si meliora tenes, id Diuos poscito mecum
Ne quid uterque tenet, fuscinet invidia.

Se je li ta razgovor v resnici vršil, ali je pisavec obojestransko stališče le v tej obliki razložil, ni gotovo. Meni se prvo zdi verjetnejše. Ne trdim pa, da se je vršil ravno v tej obliki. Nov kolegij z razširjenim vzgojnim in učnim programom, ne samo za kandidate duhovskega ampak tudi svetnih stanov, v prvi vrsti za plemiče, in vse v rokah svetne duhovščine, kapitelja, to ni bilo nič razveseljivega za očete jezuite pri Sv. Jakobu. V novem kolegiju so se, ne brez vzroka, bali neljubega konkurenta pri mladinski, zlasti plemiški vzgoji, ki je bila dotlej takorekoč njih monopol. Umevno je, če so pri tem svojem ogroženem položaju poslali svojega zastopnika na pristojno mesto, da se o stvari pouči, oziroma druge pouči o stališču svojega reda napram novi vstanovi. Kajti težišče razgovora je očividno misel: v naš zelnik silite, drugo je le in-

sinuacija. Kanonik je to dobro razumel, odtod njegovo deloma jako temperamentno odgovarjanje.

Datuma pisavec ni zabeležil. Iz razgovora samega se da spoznati, da se je vršil, ali če že to ne, da je bil pisan potem, ko je nov kolegij že stal in je bil njegov ustroj že določen, ni pa še bil izročen svojemu namenu. Oziroma še natančneje, če ne že l. 1714. gotovo 1715., ker P. Laelius govori o stolnem dekanu, (Thalnitscher) ki je umrl 19. apr. 1714. kot o „nuper fatis errepto"; kanonik pa pravi, da se je stvar osem dni prej predno jo je zabeležil vršila.

Da je kapitelj šel svojo pot naprej, potrjuje zgodovina Collegii Carolini Nobilium [5]). Kako razmerje je pozneje vladalo mej tem in jezuitskim kolegijem mi zaenkrat ni ničesar znanega.

Dr. P. Hugo Bren O. F. M.

Društveni vestnik.

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko". Občni zbor se je vršil v prostorih deželnega muzeja dne 5. marca 1917. Društveni predsednik ravnatelj dr. Jos. Mantuani je izvajal približno sledeče: Že tretjič v tej vojni poročamo o svojem delovanju. Pravimo sicer, da „inter arma silent Musae", toda izjeme so povsod, in če so kje, potem predvsem pri našem društvu. Naše društvo ni molčalo, ampak je v svojem glasilu pokazalo resno stremljenje po napredku na kulturnem polju. Lansko leto je štela „Carniola" 264 strani, letos pa 310, torej okoli 4 tiskovne pole več. Treba je pomisliti, da društveno premoženjsko stanje ni ugodno in vkljub temu, da so slična društva skoro povsod omejila svoje delovanje, mi le nismo odnehali, temveč naše delo še razširili. To je treba povdariti, ne da bi se hoteli hvaliti.

Stanje števila članov je ostalo približno pri starem. Izstopilo jih je 7, umrlo 7, vstopilo pa 36. Odstevši ona društva in korporacije, ki sprejemajo „Carniolo" zastonj, smo imeli 31. decembra 1916 — 315 članov, torej 7 več kot prošlo leto. — Predsednik se spominja umrlih društvenih članov, dež. in drž. poslanca Fr. Povšeta, dvornih svetnikov Levca in Hubada, primarija dr. Bocka, dež. glavarja namestnika barona Lichtenberg-Janeschitza in trgovca in posestnika Ivana Mejača. Zborovalci se v znak sožalja dvignejo s sedežev.

Kar se tiče podpor, moramo s hvaležnostjo omeniti ministrstvo za bogočastje in nauk, ki nam je podporo še celo za leto 1915 izplačalo, četudi v omejeni meri. Deželni odbor vojvodine Kranjske pa nam je izplačal vse, kakor je bilo določeno, za kar mu moramo biti zelo hvaležni. Članarina prihaja precej redno.

Društveni odbor je imel pet rednih in eno izredno odborovo sejo. V rednih odborovih sejah smo se posvetovali o sredstvih, kako bi pospešili društveno kulturne delo; k izredni seji smo se pa zbrali v znak sožalja nad smrtjo Nj. Veličanstva cesarja Franca Josipa I. Ob tej priliki je društvo tudi potom po-

---

[5]) Prim. Dr. Johann Kulavic: Das fürstbischöfliche Priesterseminar und die theol. Lehranstalt zu Laibach, v: Dr. Hermann Zschokke: Die theologischen Studien und Anstalten etc. Wien und Leipzig. 1894. S. 809 sq.

sebne deputacije pri deželnem predsedniku izrazilo svoje globoko sožalje ob smrti rajnega vladarja, ob enem pa tudi vdanost novemu cesarju Karlu I.

Denarno stanje v splošnem še ni preveč obupno. Če dobimo vse pričakovane podpore in če bodo člani svoje prispevke točno plačali, potem se bo naše stanje ugodno zboljšalo, ki je že sedaj bolje, kakor je bilo v preteklem letu. Tudi se je prijavilo precej novih udov, in tako se bodo dosedanje težkoče pologoma omilile; do tedaj pa moramo varčevati pri obsegu društvenega glasila, kajti papir se je skoro za 300 % podražil." — Poročilo se odobri.

Ko predsednik zaključi svoja izvajanja, prečita tajnik zapisnik zadnjega občnega zbora, ki se odobri. Tajnik je omenil, da je v poslovnem letu 1916 došlo 80 pisem, odposlanih je bilo pa 81. Veliko dela, ki ga tajnik vsled stanovske zaposlenosti ni zmagal, je prevzel predsednik sam.

Blagajnikovo poročilo poda namesto odsotnega odbornika dr. Sajovica prof. Jos. Breznik. Po njegovih podatkih je bil blagajniški promet v letu 1916 naslednji:

I. Računski sklep za leto 1916 po stanju z dne 31. decembra 1916.

A. Dohodki.

1. Prenos iz l. 1915		K 288·11
2. Udnina:		
a) za l. 1915 in preje	K 144	
b) za l. 1916 „ „ „	1649	„ 1799·—
c) za l. 1917 „ „ „	6	
3. Deželna podpora:		
a) povračilna	K 1200	
b) redna	„ 800	„ 2000·—
4. Državna podpora:		
a) za l. 1914 in 1915	K 1000	
b) za l. 1916	„ 500	„ 1500·—
5. Za prodane letnike in sešitke		„ 178·49
6. Obresti Mestne in Poštne hranilnice		„ 19·21
7. 2 % popust tiskarne pri računih		„ 68·34
8. Posojilo iz fonda „Flora carniolica"		„ 435·—
Skupaj		K 6288·15

B. Izdatki.

1. Tiskarski stroški:		
a) še za l. 1915	K 1046·14	
b) za l. 1916	„ 2370·95	
c) društv. tiskovine	„ 23·20	K 3440·29
2. Klišeji:		
a) še za l. 1915	K 63·80	
b) za l. 1916	„ 261·37	„ 325·17
3. Uradniške in pisateljske nagrade:		
a) še za l. 1915	K 380·51	
b) za l. 1916	„ 728·84	„ 1109·35
4. Ekspedicija Carniole:		
a) še za l. 1915	K 43·40	
b) za l. 1916	„ 88·31	„ 131·71
5. Letna nagrada slugi		„ 80·—
6. Pobiralcu udnine		„ 20·—
7. Mali izdatki:		
a) tajniški in blag.	K 26·63	
b) manip. poštne hr.	„ 23·23	
c) razni	„ 33·08	„ 82·94
8. Dež. odboru odplač. brezobr. dolga		„ 800·—
9. Izredni izdatki		„ 76·10
Skupaj		K 6065·56

Dne 31. decembra 1916 je znašal prebitek v društveni blagajni K 222·59.

II. Društveno premoženje dne 31. decembra 1916.

Aktiva.

V Mestni ljubljanski hranilnici	K 23·97
V Poštni hranilnici	„ 175·54
V ročni blagajni	„ 23·08
Skupaj	K 222·59

Pasiva.

Dolg deželnemu odboru	K 400·—
Dolg fondu „Flora carniolica"	„ 435·—
Carniola 1916 (zv. 4)	„ 1260·25
Fond za Valvasorjevo ploščo	„ 43·—
Skupaj	K 2138·25

Koncem leta 1916 izkazuje društvo **1915·66 K** (l. 1915 K 2488·74) primanjkljaja, ki ga moremo v tekočem letu le z največjo varčnostjo nekoliko ublažiti.

III. Sklad za znanstvena izdanja.

Sklad za izdajo dela „Flora carniolica" znaša **2549·82 K** in je plodonosno naložen v Mestni hranilnici ljubljanski.

IV. Proračun za l. 1917.

Dohodki.		Izdatki.	
1. Blagajniški preostanek iz l. 1916 .	K 222·59	1. Plačila iz l. 1916 (Carniola zv. 4) .	K 1260·25
2. Udnina	„ 1750·—	2. Povračilo brezobr. posojila . . .	„ 400·—
3. Izkupiček za „Naše ujede“ . . .	„ 700·—	3. Povračilo fondu „Flora carn.“ . .	„ 435·—
4. Za posamič prodane zvezke . .	„ 150·—	4. Izdaja sep. „Naše ujede“	„ 708·—
5. Deželni podpori	„ 2000·—	5. Upravni in izredni izdatki . . .	„ 200·—
6. Državna podpora	„ 500·—	6. Carniola 1917 (1/2, 3/4)	„ 2800·—
Skupaj . . .	K 5322·59	Skupaj . . .	K 5803·25

Odhod . . . 5803·25 K
Dohod . . . 5322·59 „

480·66 K primanjkljaja, kar bi bilo še razmeroma ugodno.

Občni zbor izreka dr. Sajovicu za njegovo vestno delo najiskrenejšo zahvalo, poročilo pa brez pripombe odobri.

Revizija se je izvršila v stanovanju preglednika računov g. Podkrajška. Računi so vsi v najlepšem redu, zato revizijsko poročilo predlaga odboru absolutorij, odborniku dr. Sajovicu pa še pohvalno priznanje za vestno in požrtvovalno delo. Predlog se sprejme — Za poslovno leto 1917 ostaneta še nadalje dosedanja revizorja vlc. g. Fr. Podkrajšek, nadof. juž. žel. v p. in vlč. g. Iv. Vrhovnik, župnik trnovski.

Poročilo uredništva. Kanonik dr. Gruden poroča, da iz priobčenih razprav občni zbor lahko sam sodi, kako list stoji v intelektuelnem oziru. Težkoče so prevladale bolj v tehničnem oziru. — Sotrudniki „Carniole“ so večinoma isti. Pri zgodovinskih razpravah srečamo znana imena: Mantuani, Steska, kanonik Gruden, dr. M. Kos. Bogatejši je tokrat prirodoslovni del, predvsem vsled dr. Ponebškovih „Naših ujed“, ki so izšle v ponatisu; zasebniki te publikacije sicer ne kupujejo bogvekaj, ker so interesenti večinoma v vojni, pač pa šole, k čemer je pripomogel c. kr. dež. šolski svet s svojim priporočilom na šolska vodstva. Zato je upati, da bodo vsaj stroški pokriti, če že ni pričakovati prebitka. — Za prihodnje leto imamo že par dobrih razprav, in ker upamo, da nam ostanejo zvesti tudi stari sotrudniki, zato se nam bo — tako se nadejamo — posrečilo vzdržati društveno kulturno delo na primerni višini.

O uredniškem poročilu se je razvila daljša debata. Baron Zois nasvetuje, naj se z ozirom na večje število zgodovinarjev med društvenimi člani v Carnioli bolj upoštevajo zgodovinske razprave nego prirodoslovne. Kanonik Gruden je mnenja, naj se predlog po možnosti uvažuje, ker je prepričan, da bi se potom natančne statistike, če bi imeli na primer za prirodoslovje in zgodovino ločeni glasili, lahko dognalo, da je razmerje zgodovinarjev proti prirodoslovcem nekako 2 : 1. Zato naj bi se tudi pri razpravah v „Carnioli“ na to razmerje oziralo. — Dr. Žmavc meni, da naj se priobčuje to, kar je na razpolago in dobro znanstveno obdelano. Določevati percentualno razmerje in ga izvajati v listu bo pač težko mogoče. — Ravnatelj Mantuani povdarja, da je naše društvo namenjeno domoznanstvu Kranjske. V ta okvir pa ne spada samo zgodovina, ampak tudi prirodoslovje. Če slučajno „Naše ujede“ zavzemajo nekaj več prostora, to ne bodi vzrok rekriminacij, ker moramo dr. Ponebšku biti hvaležni, da dobimo že enkrat „Naše ujede“ v celoti. V splošnem pa misli g. predsednik, da se zoper ravnovesje v posameznih strokah nismo pregrešili. Nekateri člani so Ponebškovo monografijo hvalili, tako da se lahko sodi, da je vzbudila zelo mnogo zanimanja. — Svetnik Bulovec pripomni, da teh vprašanj na občnem zboru ne bomo mogli rešiti, ker spadajo v uredniški odsek, ki naj jih temeljito pretrese in presodi. V splošnem pa

lahko rečemo, da si posebno s prirodoslovnimi razpravami žanjemo veliko priznanja, tudi v tujini. Tako je znana Hafnerjeva razprava vzbudila med znanstvenimi krogi izredno pozornost, prav tako jo vzbujajo vselej temeljite Paulinove študije o naši flori.

Ker je bil s tem spored izčrpan, zaključi predsednik ob pol osmi uri občni zbor.

Novi udje do 25. maja 1917. Achtschin Rudolf, kais. R. u. k. k. Steueroberverwalter, Landstraß. — Birolla Gvidon, posestnik, Zagorje ob Savi. — Dr. Ant. Breznik, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Čik Karol, župnik, Žabnica — Dr. Fr. Dolšak, zdravnik, Ljubljana. — Dr. Fr. Drganc, primarij, Ljubljana. — Dr. Vlad. Foerster, c. kr. sod. svetnik, Novomesto. — Gärtner Slavoljub, hranilnični uradnik, Ljubljana. — Hybášek Vojtěh, prof. glasbe, Št. Vid n. Ljubljano — Dr. Fr. Jeré, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Kalan Janez, kaplan, Postojna. — Dr. Iv. Knific, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Levec Pavla, vdova c. kr. dv. svetnika, Ljubljana. — Maria Hippolite Freifrau v. Lichtenberg-Janeschitz v. Adlersheim, Laibach. — Lindtner Henrik, dež. knjigovodja, Ljubljana. — Pollak Jean B., tovarnar, Ljubljana. — Porenta Gašpar, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Premrov Svitoslav, vodja Goriške zveze gospodar. zadrug. in društev, Ljubljana. — Ramor Rudolf, mg. phr., Ljubljana. — Ribnikar Adolf, tržni komisar, Ljubljana. — Dr. Fr. Šemrov, odv. koncp., Kranj. — Tratnik Fr. nadučitelj, Črni vrh n. Idrijo. — Dr. Fr. Trdan, gimn. prof., Št. Vid n. Ljubljano. — Dr. Jos. Wieser, c. kr. sodnik, Ljubljana. — D. Žigon August, začasni vodja c. kr. licej. knjižnice, Ljubljana. — Župančič Oton, mestni arhivar, Ljubljana. — Župni urad, Škofja Loka.

Umrli udje. V Ajmanovem Gradu pri Škofji Loki je umrl 13. marca t. l. bivši deželni glavar, član gosposke zbornice Oton pl. Detela. Njegovo nesebično delo je bilo 30 let posvečeno deželi Kranjski. L. 1877. je bil 7. julija prvikrat izvoljen za deželnega poslanca kmetskih občin Kranj-Tržič-Loka in je ostal dež. poslanec do l. 1908. V dež. odbor je bil izbran 26. januarja 1883; l. 1891 je bil imenovan za dež. glavarja in je ostal na čelu avtonomne uprave do 26. marca 1908. Bil je mnogoleten prezaslužen sodelavec pri vseh kulturnih, predvsem pa za deželo važnih kmetijskih zadevah. Posebne zasluge si je pridobil pri ureditvi zemljiškega davka. C. kr. kmetijska družba za Kranjsko ga je imenovala l. 1908 za svojega častnega člana v priznanje neprecenljivih zaslug, ki si jih je pridobil za družbo kot mnogoleten delaven odbornik in pozneje predsednik. Oton pl. Detela je bil tudi med najstarejšimi udi Muzejskega društva za katerega prospeh se je živahno zanimal in je bil od l. 1892 do 1898 njegov odbornik. Vobče je bil čist, značajen in nesebičen rodoljub, ki je vedno skrbno varoval ugled in interese dežele Kranjske. — V visoki starosti je umrl v Ljubljani 16. maja t. l. g. dr. Josip Kosler, rojen 1822 v Kočah pri Kočevju. Pokojnik je bil najstarejši ud „Muzejskega društva za Kranjsko“ in 15 let (1892—1907) njegov podpredsednik. Za društvo se je vedno zanimal tudi še v poslednjih letih. Dr. Kosler je pripadal oni najstarejši generaciji, ki ji je bilo usojeno doživeti ves kulturni preporod naše dežele. Vobče se je zanimal za kulturno delovanje in je bil osebni znanec pesnika Prešerna. Po poklicu notar, se je po očetovi smrti posvetil industriji in gospodarstvu. Predsem si je pridobil neprecenljivih zaslug za osuševanje in obdelavanje Ljubljanskega barja, za kar ga je Nj. V. cesar Franc Jožef I. l. 1883 odlikoval z viteškim križcem Franc Jožefovega reda. — Časten jima bodi spomin!

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

Noga rjavega jastreba,
Vultur monachus L.

Noga mršnjika,
Gyps fulvus (Gm.).

Tolminska gastaldija leta 1377.

Dr. MILKO KOS.

(Konec.)

Prebivalstvo Tolminskega.

Prebivalstvo ozemlja, o katerem govori naš urbar, je bilo po večini podložnega kmetiškega stanu. Le prebivalstvo kraja Tolmina samega se je po stanu deloma razlikovalo od ostalega; tu so bili doma patriarhovi ministeriali, katerih imena smo v enem prejšnjih odstavkov že slišali: Filip in njegovi bratje [238]), Jankulin ali Jakulin [239]), França [240]), Bratigoj [241]) in Arpucij iz Tolmina [242]). Ti so imeli tukaj v Tolminu samem poleg kmetij svoja domovja, hiše, dvore, košane, vrtove in travnike [243]).

Okolica Tolmina in drugo ozemlje ob Soči, Idrijci in Bači je pa bilo naseljeno od Slovencev, ki so obdelovali ali kot kmetje h kmetiji spadajoče ozemlje ali pa kot manjši posestniki manjše zemljiške komplekse (sedimen domi, domus, curia, cosania). Skromne so bile njih življenske potrebščine, kar so rabili, so pridelali ali napravili sami, obrtnikom niso dali mnogo zaslužiti. Še največkrat se imenuje izmed teh v našem urbarju kovač (faber), akoravno je tudi to ime lahko postalo osebno in ne znači več izvrševalca obrtniškega poklica. V Čiginju je imel neki Mateus faber pol kmetije [244]); v Volčah je živel kovač Mihael, kateri pa ni imel kmetije, temveč samo hišo s tremi travniki in tremi pašniki [245]); nasprotno je imel v Humu v Šentvidski dekaniji *Michil faber* kar dve kmetiji [246]); v Kneži je imela kovačeva žena (mulier fabri) skupaj z nekim Jachilom eno kmetijo [247]). Kovač se imenuje tudi v Kozarščah [248]). V Volčah je bival leta 1377 tudi čevljar (calcifex) Matevž [249]), v Prapetnem Brdu pa le neka *mulier calcifici* [250]). V Otaležu je živel neki tkalec (tessedor) Juri [251]), v Logarščih pa neki kmet z imenom Clabuçar [252]).

Prebivalstvo tolminske gastaldije v srednjem veku je bilo slovenske narodnosti. Le patriarhovi ministeriali in tu in tam kaki patriarhovi oskrbniki so bili mogoče nemškega ali italijanskega

---

[238]) 6, 8, 11, 13, 17′, 18, 22, 27, 57, 63, 66, 66′, 68, 72′, 73, 74′, 76, 77, 80′, 100′, 108, 108′.

[239]) 17′, 88. [240]) 90. [241]) 18. [242]) 25, 74′. [243]) 17′, 18, 18′.

[244]) 40. [245]) 53′. [246]) 59. [247]) 62. [248]) 37. [249]) 42′.

[250]) 72. [251]) 122. [252]) 75′.

rodu. Nemškega rodu so bili prebivalci rihtarije (Nemški) Rut, kamor so došli bržkone iz Pusterske doline za časa vladanja patriarha Bertolda (1218—1251)[253]. Da imamo opraviti na Tolminskem s slovenskim prebivalstvom, to kažejo tudi osebna imena posameznikov. Ta imena sploh lahko delimo v dve veliki skupini: slovenska narodna imena ali imena slovenskemu jeziku prilagodena in tuja (latinska, romanska, germanska i. dr.) imena[254].

Kar se prvih tiče dobimo med njimi še stara slovenska osebna imena kakor Bratigoj, Črnigoj, Držimer, Primota, Stanigoj i. dr. Na človeško postavo in zunanjost spominjajo imena Malič, Črni, Črna, Široki i. dr., na kraj, kjer je bil dotični doma ali odkoder je prišel: Bohinjec, Gorjanec i. dr. Sufiks -onja dobimo pri priimkih Prehogna in Sitogna in poleg teh še pri Jacogna in Vidogna, ki so od svetniških imen Jakob in Vid izpeljani nazivi.

Germanska osebna imena so imeli posebno priseljenci v Nemškem Rutu. Tu, pa tudi drugod po Tolminskem dobimo imena kot Adalbert, Bernard, Ema, Erik, Herman, Konrad, Lampret, Lenart, Ulrik in Verner.

Največ pa dobimo v našem viru latinskih in romanskih osebnih imen. Večinoma so imena svetnikov, po katerih se imenujejo tolminski kmetje v 14. stoletju[255]. Na imena starega testamenta nas spominjajo imena Abram, Adam, Elija in Daniel (z izpeljanko Danielčič); na ona novega testamenta in apostolov (imena teh so prav pogosta) pa imena: Andrej, Filip, Jakob, Janez, Judež, Luka, Marko, Matevž, Pavel, Peter, Simon, Tomaž i. t. d. Od krščanskih svetniških osebnih imen srednjega veka dobimo n. pr. imena Blaž, Boštjan, Florijan, Gregor, Julijan (Çulianus), Jurij, Klemen, Leon, Lovrenc, Marinus, Martin, Mihael, Nikolaj, Primož[256], Štefan in Urban. Vplivu oglejske cerkve je pripiso-

---

[253]) E. Turus, Museo Provinciale di Gorizia, Forum Julii, II, 1911, 247—248.

[254]) Pri določitvi posameznih imen sem se naslanjal med drugim na sledeča dela: Fr. Miklosich, Die Bildung der slavischen Personennamen, Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, 10; Fr. Maretić, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba, Rad jugoslavenske akademije, 81, 82; J. C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, Denkschriften kot zgoraj, 48, 49; W. Bruckner, Die Sprache der Langobarden, (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der german. Völker, 75), Strassburg 1895; Förstemann, Altdeutsches Namenbuch, 2 dela, 3. izdaja; A. Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska, Cerkveni spomeniki Lavantinske škofije I, dodatek.

[255]) Člani komisije, katera je 14. novembra 1322 ogledala most pri Tolminu, so bili in imeli sledeča imena: „Stephanus preco de Modreza [Modrejce], Martinus calcifex de Calgino [Čiginj], Andreas filius Modressarii de Calgino, Florianus juratus de Milz, Martinus filius Modezii de Modrezo, Martinus quondam Lawrentii de Modreza, Mathias ejus frater, Segna filius Thomasii de Modreza, Jurius de Modreza filius Petri de Chinesia [Kneža].“ Bianchi, Documenti, I, 548, št. 329.

[256]) O češčenju sv. Primoža med Slovenci prim. sedaj V. Steskovo razpravo: Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom v Carnioli, VII, 1916, 9 sl.

vati razširjenost imen Hilarij (Elerus), Kocijan, Mohor in Pavlin; vplivu v Poreču posebno češčenega sv. Mavra pa ime Maver. Imena velikih svetnikov 13. stoletja so imena Dominik (izpeljanka Mençus) in Frančišek (Franço). Od ženskih imen naj navedem imena: Ivana (Çuana, Juuana), Frančiška (Françа) in Marija (izpeljanka Marsa).

Nekatera osebna imena našega vira obstojajo iz dveh delov. Ako sta bila v isti vasi dva posestnika istega imena, tedaj je eden parvus, drugi pa magnus [257]). Večkrat se imenuje pri posameznem posestniku le očetovo ime, ne pa ime njegovega sinu, takratnega posestnika, n. pr. filius Adam [258]), filius Bratigoy [259]); toda tudi Matias filius Rosse [260]). Sem spadajo tudi imena kot Petrus Bendinçich [261]), Petrus Danelchiç [262]) in Mateus Manfredinus [263]).

Imenik v urbarju tolminske gastaldije iz leta 1377 nahajajočih se osebnih imen. [264])

Adalpret, 116.
Adam, 28′.
Agheta, 20′.
Ançil, gl. Jançil.
Andreas, 36, 71; tudi Indreas, 10, 42.
Antigrat, 17.
Arne, 69, 82, 88, 109′; tudi Arney 130.
Arney, gl. Arne.
Arpucius, 25, 74′.
Artiuicus, 70.
Aynt, 115.
Bastion, 12 (Sebastianus).
Bencho, 123 in Bendinçich, 42; izpeljanki od Benedictus.
Bendinçich, gl. Bencho.
Bertoldus, 107′; Pertoldus, 115, 115′.
Blasius, 32.
Bochigniç, 17; Bochiniç, 122′.
Bochiniç, gl. Bochigniç.
Bratigoy, 18, 78.
Cegni, gl. Cerni.
Cergni, gl. Cerni.
Cerna, gl. Cerni.
Cerni, 47, 105; pa tudi Çernj, 32, Cergni, 51 in Cegni, ženska oblika Cerna, 80.
Çernj, gl. Cerni.
Çernogoy, 94.
Chechis, 20′ (v Dalmaciji oblike: Cegis, Zegis, Cigis, Ziges; prim. Jireček, l. c., 49, 16).
Choçianus, 7, 22, 29′, 75; tudi Coçianus, 123′, 126.
Chonrat, gl. Conradus.
Clemens, 17′, 88′; tudi Climent, 66.
Climent, gl. Clemens.
Coçianus, gl. Choçianus.
Conradus, 116; Chuorat, 52′.
Crisman, 15; tudi Grisman, 61.
Cristanus, 19.
Çuana, gl. Johannes.
Çulianus, 12.
Danelchiç, gl. Daniel.
Daniel, 34, 98′, 104; z izpeljanko Danelchiç, 53.
Diemsa, 37′, 88′.
Dresimer, 131.
Ebrat, 28.
Elerus, 56 (Hilarius).
Ema, 104.
Ericus, 62′, 74; tudi Hericus, 118.
Ermanus, 8′, 29, 42, 98′; poleg tega Herimanus, 116, 117.

---

[257]) Choçianus parvus in magnus (29′.)
[258]) 28′. [259]) 78. [260]) 69. [261]) 42′. [262]) 53. [263]) 42′.
[264]) Številke poleg vsakega imena naznanjajo stran v rokopisu urbarju, na kateri je napisano dotično ime. Iz množine števil pri posameznem imenu je lahko sklepati kolikortoliko na razširjenost dotičnega imena.

Filipus, 6, 18, 22, 27, 57, 63, 66, 66′, 72′, 73, 74′, 76, 77, 80′, 100′, 108, 108′; Filpus, 28; Philipus, 8, 11, 13, 17′, 68.
Filpus, gl. Filipus.
Florianus, 20, 122′; Floryanus, 80.
Floryanus, gl. Florianus.
Galucius, 16′, 17.
Gardinus, 20.
Ghuoglia, gl. Goglia.
Goglia, 60; Ghuoglia, 32.
Golobiç, gl. Golop.
Golop, 71, 71′; deminutiv Golobiç, 16.
Gorianiç, 42.
Gregorius, 102′; pogosteje Grigorius, 74, 75, 75′, 124′; pa tudi Grgorius, 112.
Grgorius, gl. Gregorius.
Grigorius, gl. Gregorius.
Grisman, gl. Crisman.
Griuiç, 18.
Groful, 16; tudi Grofulus, 18′.
Grofulus, gl. Groful.
Habit, 14.
Habram, 105′.
Hent, 118.
Hericus, gl. Ericus.
Indreas, gl. Andreas.
Jachil, gl. Jacobus.
Jacobus, 10′, 14, 14′, 24, 32, 84′, 91′, 92, 101, 107′, 110, 116, 117, 122, 130′; izpeljanke Jachil, 15, 19; Jacogna 72 in Jaculinus oziroma Janculinus, 17′, 88.
Jacogna, gl. Jacobus.
Jaculinus, gl. Jacobus.
Jançil, 62′, 65 in Ançil, 62′, 71′.
Janculinus, gl. Jacobus.
Janes, gl. Johannes.
Janis, gl. Johannes.
Janutus, gl. Johannes.
Johannes, 22, 32, 80, 92′, 102′, 115; pogosteje Janes, 54, 70′, 71′, 72′, 74, 82, 88′, 89′, 104, 108′, 109′, 116, 124, 124′ ozir. Janis, 50; poleg tega oblike Janutus, 17 in Juuan, 24, 33, 34, 52, 74′, 107′ ozir. Juuanus, 20. Ženski obliki ste Çuana, 60′ in Juuana, 89.
Judes, 104′.
Judito, 98′.
Juri, 12, 35, 42′, 69, 82, 122′, 126, 128, 130′; Juricus, 75′, 125,
Juricus, gl. Juri.
Juuan, gl. Johannes.
Juuana, gl. Johannes
Juuanus, gl. Johannes.
Lampret, 92′, 95.
Laurencius, gl. Laurentius.
Laurençius, gl. Laurentius.
Laurentius, 12, 43, 49, 89′, 92, 104′; oziroma Laurencius, 96′, Laurençius, 97′ in Lauretius, 48; izpeljanka Lore, 122′.
Lauretius, gl. Laurentius.
Lenardus, gl. Leonardus.
Lenart, gl. Leonardus.
Lencoldus, 117.
Leonus, 66.
Leonardus, 60; ozir. Lenardus, 31, 54, 84 in Lenart, 71′.
Lore, gl. Laurentius.
Luchas, 88′; Luche, 97.
Luche, gl. Luchas.
Lucman, 52.
Lusna, 18′.
Machor, 53; Machoras, 20, 125; Macor, 88′; Mechor, 66; Mechora, 87, 111; Mochor, 36.
Machoras, gl. Machor.
Macor, gl. Machor.
Maiç, 130.
Malessa, 130.
Maliç, 29′, 84′.
Maligni, 49.
March, 130; Marcho, 127; Marchus, 112.
Marcho, gl. March.
Marchus, gl. March.
Maria, 108, z izpeljanko Marsa, 52′, 98,
Marin, gl. Marinus.
Marinus, 12, 17′, 26, 34, 65, 69, 91, 92′, 97′, 101, 102, 102′, 104, 105, 108, 109, 110, 123, 126, 129; Marin, 7.
Marsa, gl. Maria.
Martinus, 24, 29′, 33, 37, 44, 49, 55, 71′, 72′, 75′, 80, 84, 88′, 89, 91′, 102′.
Matcho, gl. Matia.
Mateus, 39, 40, 42′.
Matia, 58, 97′; Matias, 18, 36, 36′, 62′, 69, 69′, 70, 82, 86, 91′, 97′, 100, 102′, 110, 125, 130; izpeljanki Matiusius, 16′ in Matcho, 123′.
Matias, gl. Matia.
Matiusius, gl. Matia.

Maurus, 7, 10, 18, 31, 45′, 70, 86′, 108′, 109′; izpeljanka Mori, 10, 42, 48, 54.
Mechor, gl. Machor.
Mechora, gl. Machor.
Menardus, 52′.
Mençus, 126 (izpeljanka od Dominĭcus).
Michaeilus, 42; Michael 8′, 12, 17, 18′, 22; Michaela, 98; Michaelis, 86, 87′, 98; Michaelus, 51, 53′, 92′; Miche, 96′; Michil, 59, 84, 98; Michili, 36.
Michael, gl. Michaeilus.
Michaela, gl. Michaeilus.
Michaelis, gl. Michaeilus.
Michaelus, gl. Michaeilus.
Miche, gl. Michaeilus.
Michil, gl. Michaeilus.
Michili, gl. Michaeilus.
Misse, 98.
Mochor, gl. Machor.
Mori, gl. Maurus.
Nicholaus, 22, 52, 96; Nicolaus, 7, 10, 10′, 18, 23, 37, 42′, 47, 75′, 126.
Nicolaus, gl. Nicholaus.
Paulinus, 36′.
Paulus, 16, 18′, 29, 44′, 47, 53, 62′, 64′, 72′, 74, 74′, 89′, 104′, 105′, 107, 108, 112, 122, 123′, 126, 129.
Pausse, 36′.
Perat, 22, 53.
Pernardus, 12.
Pero, gl. Peter.
Pertoldus, gl. Bertoldus.
Peter, 37′, 115′, 118′; Petrus, 41, 42′, 44′, 53, 61′, 71, 73, 85, 87′, 88′, 94, 98, 109′, 110, 111; izpeljanka Pero, 62′, 103.
Petrus, gl. Peter.
Philipus, gl. Filipus.
Prehogna, 28.
Primos, 49, 64, 64′, 92′, 122, 124′.
Primota, 14.
Ropret, 116; Ropretus, 124; Rupret, 42′.
Ropretus, gl. Ropret.
Rosse, 69.
Rupret, gl. Ropret.
Simon, 97; Simonus, 16′, 18′, 33, 45′, 48, 52′, 57, 84.
Simonus, gl. Simon.
Sirochi, 71.
Sitogna, 18.
Stanigoy, 8′, 124.
Stefanus, 29, 29′, 69′, 115.
Suoler, 18′.
Toma, gl. Tomas.
Tomas, 8′, 9′, 10′, 12, 28′, 32, 35, 43, 61′, 62′, 64′, 70, 87′, 88, 97′, 101, 103; Toma, 127 in izpeljanki Tomasius, 112 ter Tomeç, 84, 84′.
Vllia, 72.
Vrban, 32, 72; Vrbanus, 123′.
Vrbanus, gl. Vrban.
Vechus, 65.
Verner, 16.
Vidogna, 80′ (izpeljanka od Vitus).
Voler, 14.
Vorich, 46; Vorichus, 52′; Voricus, 12, 115; Vorlicus, 22, 96′, 97′, 98, 101, 108′, 115, 118, 123′.
Vorichus, gl. Vorich.
Voricus, gl. Vorich.
Vorlicus, gl. Vorich.

Statistični pregled tolminske gastaldije

1. Dekanija

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število								
				kmetij	košan	hiš	dvorov	mlinov	hlevov	vrtov	pašnikov in travnikov	ledin
1.	Versina	Vrsno	Libušnje	4 [1]								
2.	Scelsa	Selišče	Libušnje	2 [2]								
3.	Camen	Kamno	Libušnje	5 [3]								
4.	Vallarsa			7								
5.	Volaria	Volarje	Tolmin	2					1			
6.	Gabria	Gabrije	Tolmin	4 [4]				1				
7.	Doliach	Dolje	Tolmin	9								
8.	Çaslap	Zaslap	Libušnje	1/2 [5]								
9.	Sultulmin	Zatolmin	Tolmin	5 1/2								1
10.	Zadroch	Čadra	Tolmin	2 [6]								
11.	Tulmin	Tolmin	Tolmin	13	6	6	1			4	2	
12.	Sabicha	Žabče	Tolmin	2 1/2 [6a]								
13.	Poglubin	Poljubinj	Tolmin	21 [7]	4			1		1	1	
14.	Dobraua	Dobrave	Tolmin	6 [8]								
15.	Prapot inferior	Prapetno	Tolmin	4 [9]								
16.	Glubin	Ljubinj	Tolmin	7 [10]								
17.	Modrea	Modreja	Sv. Lucija	15 [11]								
18.	Stopiz	Stopič	Sv. Lucija	4								
19.	Modreça	Modrejce	Sv. Lucija	10	1							
20.	Costameriça	Kozmarice	Volče	2								
21.	Lom	Lom Kanalski	Kal	6 1/2								
22.	Loch	Log	Kal	4								
23.	Dablar	Doblar	Ročinj	3								
24.	Gniuiça	Njivice	Ročinj	3 [12]								
25.	Scella inferior	Selo	Volče	7								
26.	Cosarisga	Kozaršče	Volče	6 [13]	2							
27.	Poglaniça	Na Peljancih	Volče	1 1/2 [14]								
28.	Çilgino	Čiginj	Volče	1 1/2 [15]								
29.	Vogelç			1		1						
30.	Valçana	Volče	Volče	18 1/2 [16]	1							
31.	Cameniça	Kamenca	Volče	2								

Skupna svota: 178 1/2 kmetije, 14 košan, 7 hiš, 1 dvor, 2 mlina, 1 hlev, 5 vrtov, 3 pašniki in travniki, 1 ledina; davka v novcih: 51 mark, 232 liber, 1882 denarjev (= 11 mark, 122 denarjev); žita: 187 1/2 starja rži, 309 1/2 starjev žita sploh; 27 1/2 bestia cum lacte (vrednih 3 marke in 70 denarjev); 60 bestia pro quoquina (vrednih 3 marke in 155 denarjev); 23 bestia pro vino (vrednih 2 marki in 48 denarjev); 3 1/2 bestia s. Jacobi (vrednih 56 denarjev); 13 koštrunov (vrednih

na podlagi urbarja iz leta 1377.*)

Tolmin.

davek v novcih					bestia													
marka	libra	denar	rž (v starih)	žito (v starih)	cum lacte	pro quoquina	pro vino	s. Jacobi	koštruni	kapuni	siri	pro serviciis	pro vino poiesd.	pro ratione vacarum	pro cervesa	pro ratione feni ali pro herba	pro brasadollo	racio apium
			3½	21	3½	3½		3½			9	168 d.	63 d.			48 d.		
½		40									1							
			20	30		5					5	55 d.	90 d.	35 d.				
1	66	40	12	24	2	3	2				4	22 d.	54 d.	14 d.	20 d.	8 d.	8 d.	×
1		28	4	11		2					2	22 d.	36 d.			8 d.		
2																		
			36	54		9					9	36 d.	54 d.					
4½		188																
		32																
5		628	14	24						6								
	32½																	
5	28½	156	16	24		4					4	44 d.	72 d.					
	36		3	4½		1½					1½	16½ d.	27 d.					
		74																
16									13									
3½		24											54 d.					
2		72	16	32	8	12	8				16	88 d.	144 d.	56 d.	80 d.	32 d.	32 d.	×
			4	4	2	3	2				4	22 d.	36 d.	14 d.		4 d.	4 d.	×
		260									13		117 d.					
			4		4	4	4				8	44 d.	72 d.	28 d.				×
1	34	4	6															
1	19																	
			14	28	7	7	7				14	77 d.	126 d.	49 d.	70 d.	28 d.		×
3½		132	2	3							2	22 d.	12 d.					
			1	2								11 d.	18 d.					
		52	6	9	1						1	11 d.	18 d.					
		40	4	6		1					1	11 d.	18 d.					
4		112	22	33		5					5	55 d.	90 d.					
1	13																	

1 marko in 48 denarjev); 99½ sirov (vrednih 3 marke in 57 denarjev); 704½ denarja (= 4 marke in 64½ denarja) pro serviciis; 1101 denar (= 6 mark in 141 denarjev) pro vino poiesdarum; 196 denarjev (= 1 marka in 36 denarjev) pro ratione vacarum; 170 denarjev (= 1 marka in 10 denarjev) za pivo; 128 denarjev za seno in travo; 44 denarjev pro brasadollo; ratio apium.

2. Dekanija Ladra.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število						davek v novcih			pro vino poiesd.
				kmetij	košan	hiš	dvorov	teretorium	pašnikov	marka	libra	denar	
1.	Ladroch	Ladra	Libušnje	5						2	30	64	
2.	Loch	Log	Libušnje	5 [17])				1		1	45		90 d.
3.	Smast	Smast	Libušnje	3						2½			18 d.
4.	Glibusna	Libušnje	Libušnje	3							37	6	
5.	Camen	Kamno	Libušnje	3 [18])	1	2	1		2	1½	36	48	54 d.

Skupna svota: 19 kmetij, 1 košana, 2 hiši, 1 dvor, 1 teretorium, 2 pašnika; davka v novcih: 7 mark, 148 liber, 118 denarjev; 162 denarjev (= 1 marka in 2 denarja) za pojezdno vino.

8. Dekanija Bovec.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število		davek v novcih			sir			o sv. Juriju	o sv. Mihaelu
				kmetij	travnikov in pašnikov	marka	libra	denar	v funtih	pro honore	pro fictu		
1.	Log	Log Čezsoški	Čezsoča	2	1	1½		40	24				
2.	Vltra Lisoncij	Čezsoča	Čezsoča	5½	3		30	44		5	10	88 d.	88 d.

Skupna svota: 7½ kmetije; 4 travniki ozir. pašniki; davka v novcih: 1½ marke, 30 liber, 84 denarjev; 24 funtov sira; 5 sirov pro honore; 10 sirov pro fictu (vrednih 1 marko); 88 denarjev o sv. Juriju; 88 denarjev o sv. Mihaelu.

3. Dekanija Čiginj.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število			davek v novcih			rž (v starih)	žito (v starih)	bestia			pro bestiis polv.	kokoši	jajca	siri	pro serviciis	pro perdicibus	pro vino poiesd.
				kmetij	hiš	travnikov in pašnikov	marka	libra	denar			cum lacte	pro quoq.	s. Jacobi							
1.	Sfina	Svina	Kobarid	2			$^1/_2$	18													
2.	Mlischa	Mlinsko	Idersko	$1^1/_2$			1														
3.	Idrissca	Idersko	Idersko	$5^1/_2$			3		40	3	6	6	6		30 d.	12		12	42 d.		54 d.
4.	Valçana	Volče	Volče	$2^1/_2$ [19])	1	6	$^1/_2$		40	8	12	2				6	60	2	22 d.	28 d.	36 d.
5.	Versina	Vrsno	Libušnje	$2^1/_2$ [20])						$2^1/_2$	15	$2^1/_2$		$2^1/_2$				5	95 d.		45 d.
6.	Cilgino	Čiginj	Volče	5 [21])			$^1/_2$		7	12	36	5	6		20 d.	6	60	5	55 d.	42 d.	90 d.
7.	Oblast	Oblast	Volče	1 [22])			1														
8.	Vogelç			1				16													18 d.

Skupna svota: 21 kmetij, 1 hiša, 6 pašnikov ozir. travnikov; davka v novcih: $6^1/_2$ marke, 34 liber, 87 denarjev; $27^1/_2$ starja rži; 69 starjev žita sploh; $15^1/_2$ bestia cum lacte (vrednih 1 marko in 50 denarjev); 12 bestia pro quoquina (vrednih 120 denarjev); $2^1/_2$ bestia s. Jacobi (vredni 45 denarjev); 50 denarjev pro bestiis polvicarum; 24 kokoši; 120 jajc; 24 sirov (vrednih 89 denarjev); 214 denarjev (= 1 marka in 54 denarjev) pro serviciis; 70 denarjev za jerebice in orehe; 243 denarjev (= 1 marka in 83 denarjev) za pojezdno vino.

4. Dekanija Šent-

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število				davek v novcih		
				kmetij	košan	hiš	travnikov	marka	libra	denar
1.	Colmo	Hum	Tolmin	2						64
2.	Scella superior	Sela	Tolmin	3				3		54
3.	Pomels	Podmelec	Tolmin	3				2½	17	70
4.	Chinessa	Kneža	Grahovo	6	2	1	3	7		236
5.	Brauniça	Bravnica	Tolmin	1½ [23]						
6.	Telmine	Temljine	Grahovo	4				½	45	
7.	Grachoy	Grahovo	Grahovo	3				3	45	
8.	Goritinich	Koritnica	Grahovo	5				4½	15	16
9.	Hert [24]			2				} 4		
10.	Daber	Daber	Št. Vidska Gora	3						
11.	Sacry	Zakrije	Št. Vidska Gora	5				4		64
12.	Bisicha	Bezišče	Št. Vidska Gora	4 [25]		1				12
13.	Pogla	Polje	Št. Vidska Gora	8				1½		
14.	Prapot superior	Prapetno Brdo	Št. Vidska Gora	8 [26]	1			7		184
15.	Lasiç	Laznice	Cerkno	2 [27]					15	
16.	Ponicul	Ponikve	Ponikve	12 [28]	1			4½		62
17.	Lagossca	Logaršče	Ponikve	7				3	15	40
18.	Roçach	Roče	Sv. Lucija	4 [29]				3		
19.	Slapo	Slap	Sv. Lucija	4 [30]				2		
20.	Trus			1				½		20
21.	Idria	Idrija p. Bači	Sv. Lucija	6 [31]				½		76
22.	Pecag	Pečine	Ponikve	6½ [32]	2			½	15	189

Skupna svota: število kmetij: 100; 6 košan, 2 hiši, 3 travniki; davka v novcih: 51 mark, 167 liber, 1087 denarjev (= 6 mark in 127 denarjev); 42½ starja rži; 83 starjev žita sploh; 31 bestia cum lacte (vrednih 3 marke in 140 denarjev); 42¼ bestia pro quoquina (vrednih 2 marki in 102½ denarja); 18½ bestia pro vino (vrednih 2 marki in 18 denarjev); 3 koštruni; 1 kozliček; 38 sirov (vrednih

vidska Gora.

rž (v starih)	žito (v starih)	bestia			koštruni	kozlički	siri	pro servitiis	pro vino poiesd.	pro ratione vac.	pro feno	pro brasadollo	ratio apium	pogaciae poiesd.	pascunt nodam
		cum lacte	pro quoq.	pro vino											
									72 d.						
									54 d.						
							1		45 d.						
10	20	2	2 1/2	1			2	11 d.	18 d.	7 d.	8 d.	4 d.	×		
6	12	6	7 1/2	3			7	33 d.	54 d.	21 d.	24 d.	12 d.	×		
14	28	14	17 1/2	7	1	1	14	77 d.	126 d.		56 d.	28 d.	×		
	×			1			1							×	
1 1/2	1	1	1	1			2	8 d.	18 d.		8 d.		×		
5	10	5	6 1/4	2 1/2			5	27 1/2 d.	45 d.	17 1/2 d.	×	10 d.	×		
6	12	3	7 1/2	3			6	33 d.	54 d.	21 d.	24 d.	12 d.	×		×
					2										
								×	36 d.						
									72 d.						

1 marko in 26 denarjev); 189 1/2 denarja (= 1 marka in 29 1/2 denarja) pro serviciis; 594 denarjev (= 3 marke in 114 denarjev) pro vino poiesdarum; 66 1/2 denarja pro ratione vacarum; 120 denarjev za seno; 66 denarjev pro brasadollo; ratio apium; pogaciae poiesdarum; pravica do paše.

5. Dekanija

zapor. številka	ime vasi v urbarju	današnje ime vasi	današnja občina	število		davek v novcih			rž (v starih)
				kmetij	košan	marka	libra	denar	
1.	Buchoy	Bukovo	Cerkno	4		4		48	
2.	Cosiça	Kojca	Cerkno	} 8[33]					
3.	Carteçen	Kartečine	Cerkno						
4.	Vercho	Vrh	Št. Vidska Gora	4				160	
5.	Scelça	Selce	Cerkno	3		1 1/2			
6.	Sabulçach	Žabče	Cerkno	4		3 1/2			2
7.	Oreycha	Orehek	Cerkno	6[34]		4	19	56	
8.	Jeseniça	Jesenica	Cerkno	9[35]		6 1/2	30	80	
9.	Goriach	Gorje	Cerkno	5		3		40	4
10.	Poç	Poče	Cerkno	7[36]		9		2	
11.	Poglana	Poljane	Cerkno	5		3		80	2
12.	Noache	Novake	Cerkno	13[37]		1	78	32	
13.	Pogniniça	Podnivec	Cerkno	2			28		
14.	Labigna	Labinje	Cerkno	8[38]		8			
15.	Trebença	Trebenče	Cerkno	4		1/2	42		
16.	Circhyniç	Cerkno	Cerkno	13	6	6	15	376	8
17.	Sacrys	Zakriž	Cerkno	10[39]		8			
18.	Ciples	Čeplez	Cerkno	5		5		32	
19.	Planina	Planina	Cerkno	10		9 1/2	28	104	
20.	Raunich super.	Gor. Ravne	Cerkno	7		1 1/2	33 1/2		3
21.	Raunich infer.	Sp. Ravne	Cerkno	5[40]		1	13	60	1
22.	Tucxe			2		1/2			
23.	Reycha	Reka	Cerkno	4		2 1/2	15	60	1 1/2
24.	Sibrielge	Sebrelje	Šebrelje	13[41]		4		32	
25.	Poliça	Poljice	Št. Vidska Gora	11[42]		8 1/2	11	144	
26.	Çilglini	Zelin	Cerkno	2				80	
27.	Jagodissca	Jageršče	Sebrelje	4				160	

Skupna svota: 148 kmetij, 6 košan; davka v novcih: 90 1/2 marke, 312 1/2 libre, 1546 denarjev (= 9 mark in 10 denarjev); 21 1/2 starja rži; 32 starjev drugega žita; 37 bestia cum lacte (vrednih 4 marke in 100 denarjev); 21 bestia pro quoquina (vrednih 1 marko in 50 denarjev); 17 bestia pro vino (vrednih 1 marko in 118 denarjev); 15 koštrunov (vrednih 1 marko in 118 denarjev); 2 glavi goveje živine

Cerkno.

žito (v starih)	bestia			koštruni	pechora	siri	pro servitiis	pro vino poiesd.	pro ratione vac.	pro brasadollo	pro pane piscator.	ratio apium	pascunt nodam
	cum lacte	pro quoq.	pro vino					54 d.					
						} 8	} 64 d.	} 96 d.					
3	1												
	6							40 d.					
8	7	5	2			4	22 d.	60 d.	14 d.	8 d.	4 d.	×	×
2	6	2	2			4	22 d.	52 d.	14 d.		4 d.	×	
								80 d.					
								36 d.					
				8									
16	8	10	4			8	44 d.	72 d.	28 d.	16 d.	8 d.	×	
				7									
3	3	3	3			6	33 d.	54 d.	21 d.		3 d.	×	
	1	1	1			2	11 d.	18 d.	7 d.		1 d.	×	
	5		5			10	40 d.	90 d.				×	
								171 d.					
					2								
												×	

(vredni 48 denarjev); 42 sirov (vrednih 1 marko in 44 denarjev); 236 denarjev (= 1 marka in 76 denarjev) pro serviciis; 823 denarjev (= 5 mark in 23 denarjev) pro vino trium poiesdarum; 84 denarjav pro ratione vacarum; 16 denarjev pro brasadollo; 20 denarjev za kruh ribičem; ratio apium; pravica do paše.

6. Rihtarija Rut.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število kmetij	davek v novcih	
					marka	denar
1.	Corithinich	Koritnica	Grahovo	10		320
2.	Trasisga	Stržišče	Grahovo	9[43])		288
3.	Lochas	Obloke	Grahovo	4	2	
4.	Tertinich	Trtnik	Grahovo	4		128
5.	Signech Vinchiberch			1½		48
6.	Grant	Grant	Grahovo	5		160
7.	Bichinuel			2½		80

Skupna svota: 36 kmetij; davka v novcih: 2 marki in 1024 denarjev (= 6 mark in 64 denarjev).

7. Rihtarija Plužne.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število kmetij	davek v novcih	
					marka	denar
1.	Othalisach	Otaležˇ	Cerkno	8	136	16
2.	Plusina	Plužne	Cerkno	8	136	16
3.	Lasiç	Lazec	Cerkno	6	96	
4.	Mlacha superior	Gor. Mlaka	Cerkno	3	48	
5.	Jasbino inferior	Dol. Jazne	Cerkno	6		192
6.	Jasbino superior	Gor. Jazne	Cerkno	3		96
7.	Mlacha inferior	Dol. Mlaka	Cerkno	2	16	

Skupna svota: 36 kmetij; davka v novcih: 432 liber in 320 denarjev (= 2 marki).

Celokupna upravna celota tolminske gastaldije je na podlagi podatkov urbarja iz leta 1377 štela 104 vasi, katere so obstojale iz 546 kmetij, 27 košan, 12 hiš, 2 dvorov, 2 mlinov, 1 hleva, 1 „teretorium“, 5 vrtov, 18 pašnikov oziroma travnikov in ene ledine. Od teh enot je bilo treba plačevati davka v novcih: 237 mark, 1355 $^1/_2$ libre in 148 denarjev; 279 starjev rži; 493 $^1/_2$ starja drugega žita; 111 glav goveje živine „cum lacte“ (vrednih 13 mark in 40 denarjev); 135 $^1/_4$ glave goveje živine „pro quoquina“ (vrednih 8 mark in 107 $^1/_2$ denarja); 58 $^1/_2$ glave goveje živine „pro vino“ (vrednih 6 mark in 24 denarjev); 6 glav goveje živine „o sv Jakobu“ (vrednih 96 denarjev); 2 glavi goveje živine (pechora, vredni 48 denarjev); 31 koštrunov (28 od teh vrednih 3 marke in 6 denarjev); 1 kozlička; 24 kokoši; 120 jajc; 203 $^1/_2$ sira (vrednih 6 mark in 56 denarjev); 24 funtov sira; 5 sirov „pro honore“; 10 sirov „pro fictu“ (vrednih 1 marko); 9 mark in 80 denarjev „pro serviciis“ (o pustu, o sv. Juriju in o sv. Mihaelu); 18 mark in 46 denarjev za pojezdno vino; 50 denarjev za „bestiae polvicarum“; 70 denarjev za jerebice in orehe; 2 marki in 26 $^1/_2$ denarja „pro ratione vacarum“; 1 marko in 10 denarjev za pivo; 1 marko in 88 denarjev za seno ozir. travo; 134 denarjev „pro brasadollo“; 20 denarjev za kruh za ribiče ter poleg tega še neimenovano količino davščine imenovane „ratio apium“ in pogače ob priliki pojezd.

K temu imamo prišteti še 469 $^1/_2$ kozlička oziroma jagnjeta (vrednih 17 mark in 94 denarjev) in 469 $^1/_2$ koštruna (vrednih 46 mark in 149 denarjev), katere je od 546 kmetij gastaldije 469 in pol kmetije dajalo kot meso za (patriarhov) dvor (carnes curiae) [264]).

Opazke k statističnim tabelam.

*) Kratice: d = denar; × = na dotičnem mestu urbarja ni omenjena visočina ali količina davka ali davščine.

[1]) Glej tudi Vrsno v čiginjski dekaniji.

[2]) Eno kmetijo v Seliščah so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[3]) Glej tudi Kamno v laderski dekaniji.

[4]) To vas so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[5]) Te pol kmetije so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[6]) En kmet v Čadri je plačeval patriarhu na leto po 198 skledic krožnikov, „strucias“ in kupic.

[6 a]) Popisani ste le dve kmetiji.

[7]) V resnici je popisanih le 10 in pol kmetije.

[8]) V resnici so popisane le štiri kmetije.

[9]) Te kmetije je imel v fevd Arpucij iz Tolmina.

[10]) Vse kmetije so spadale pod rožaški samostan in plačevale oglejski cerkvi na leto 10 denarjev; poleg tega je plačeval en „folinus“ po 4 denarje.

[11]) To vas so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[12]) Popisani ste le dve kmetiji.

[13]) Popisanih je le pet in pol kmetije; dve od teh je imel ženski samostan pri Ogleju.

[14]) Eno kmetijo je imela „ecclesia S. Sabadae".

[15]) Glej Čiginj v čiginjski dekaniji.

[16]) Popisanih je le deset kmetij; dve ste spadali pod čiginjsko dekanijo, ostale je imel Galucij iz Čedada.

[17]) Te kmetije so plačevale „collectam vel debebant tenere equas pro militibus de Sacco".

[18]) Glej tudi Kamno v tolminski dekaniji.

[19]) Glej tudi Volče v tolminski dekaniji.

[20]) Glej tudi Vrsno v tolminski dekaniji.

[21]) Glej tudi Čiginj v tolminski dekaniji. — Od peterih kmetij v Čiginju ste tu popisani le dve.

[22]) Pol kmetije so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[23]) To poldrugo kmetijo so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[24]) To in pa vas Daber ter dve in pol kmetije v Koritnici so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[25]) Ena kmetija je bila last čedadskega kapitelja.

[26]) Eno kmetijo so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[27]) Eno od teh dveh kmetij so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[28]) Pet od teh kmetij je imel Arpucij iz Tolmina, dve in pol Filip in njegovi bratje iz Tolmina, eno pa samostan v Rožacu.

[29]) To vas so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[30]) Te kmetije je imel rožaški samostan.

[31]) Popisanih je le šest kmetij; eno so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[32]) Te kmetije je imel samostan v Gornjem Gradu.

[33]) O eni teh šesterih kmetij pravi urbar: „unus (scil. mansus) fuit divisatus inter heos tenentes dictam villam pro quo nichil solvere tenetur."

[34]) Tri od teh kmetij je imel Janculinus iz Tolmina.

[35]) To vas je imela França iz Tolmina.

[36]) Popisanih je le devet kmetij.

[37]) To vas so imeli v najemu „Lampret et socii" iz Labinj.

[38]) Eno od teh kmetij so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina, ostale pa „Matias et socii" iz Zakriža.

[39]) Popisane so le štiri kmetije.

[40]) Sedem kmetij so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

[41]) Popisanih je le 10 kmetij.

[42]) Popisanih je le 8 kmetij.

[43]) Od plačevanja „carnes curiae" so bile od vasi in kmetij, katere so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina, oproščene: ena kmetija v Seliščah, pol kmetije v Oblasti, poldruga kmetija v (Slovenski) Koritnici, vasi Hert (2 kmetiji) in Daber (3 kmetije), ena kmetija v Laznicah, vas Slap (4 kmetije), ena kmetija v Pečinah, dve kmetiji v Zakrižu in sedem kmetij v Šebreljah; od ostalih tolminskih kmetij pa po ena kmetija v Čadri, Čiginju, vasi Trus in Pečinah ter sedem kmetij v Prapetnem Brdu (8, 15, 40, 57, 66, 68, 72, 73, 77, 78, 80, 80′, 100′, 108′).

Doberdò — Doberdob.

(Imenoslovno - dijalektološka študija.)

Spisal vseuč. prof. dr. R. NACHTIGALL.

Potem vojnih poročil je postalo ime Doberdò za zadnjo slovensko vas [1] v zahodnem pasu goriškega Krasa širom sveta znano. Oblika imena se naslanja seveda na zaznamovanje avstrijske specijalne in generalne karte (1 : 75.000 in 1 : 200.000) ter se nahaja že n. pr. v J. K. Kindermanna „Atlas von Innerösterreich“ (Graz 1794, Nr. 11 in 12) [2]. Proti njej pa se je pojavil pri nas vsled sedanje navadne rabe hud odpor, pa se dandanes vseskozi piše in govori Doberdob. O obeh oblikah se je razpravljalo pri nas in drugod v dnevnikih večinoma po nestrokovnjakih precej mnogo [3]; vendar sledi iz nedavnih dopisov v slovenskem časopisju (n. pr. v „Slovencu“ 15. nov. 1916), da vprašanje še danes ni popolnoma razjasnjeno in da še ni obče sprejete razlage. Dasi je vsako ime vredno poskusa razlage, kar je v Ljubljanskem Zvonu i. dr. gojil zlasti prerano umrli ravnatelj L. Pintar [4], je vredno tega še posebno táko, ki se nahaja kar v dvojni obliki, katerih medsebojno razmerje je že na prvi pogled zanimivo. Že to bi ne glede na aktualno slavo kraja opravičevalo strokovnjaški pretres vprašanja; ali pisec sledeče razprave ima še svoj osebni povod, ker so slovenski dnevniki razglabljali o tem svoj čas v zvezi z njegovim imenom, in sicer radi tega, ker je zašel po neznanem mu naključju v javnost (prim. Slovenski Narod 26. okt. 1916) odlomek iz nekega njegovega privatnega dopisa, povzročenega po privatno doposlanem mu vprašanju. Pri tem se je odlomek obdal v listih s pripomnjami, s katerimi se pisec ne more strinjati [5], a novi došli mu dopisi in podatki dokazujejo

---

[1] Rutar, Pokneženа grofija Goriška in Gradiščanska, str. 59 sl. sledeče opisuje tamošnjo narodnostno mejo: Meja med Slovenci in Italijani je skoro ista kakor med brdjem in nižino. Natančnejše od Št. Ivana proti severu potok Lokavec, potem občinska meja med Vermeglianom in Doberdobom, dalje okrajna meja med Gradiščem in Tržičem do vrha Št. Mihela in odtodi naravnost do Soče, pa tako, da so Boškini, ki spadajo pod Gradišče, še Slovenci.

[2] Imenovano karto mi je dal na razpolago g. šolski svetnik prof. A. Kaspret, za kar se mu, kakor tudi še za neke druge podatke, lepo zahvaljujem. Hvala tudi nekim drugim gospodom za njih podatke in sporočila. — „Tabula ducatus Carnioliae, Vindorum Marchiae et Histriae“ I. B. Homanna, izdana v Norimbergu (nahaja se na ljubljanskem magistratu), piše Dobardo z **ar** za samoglasniški **r**, kar odgovarja goriškemu izgovoru (gl. doli).

[3] Prim. dr. I. Šlebingerja „Bibliografija za l. 1916“. (Carniola VIII, 130).

[4] Prim. dr. I. Šlebingerja zaznamek krajevnih imen, ki jih je razlagal L. Pintar, v nekrologu L. Pintarja (Carniola VII, 155).

[5] Tako se tudi v gori navedeni bibliografiji za l. 1916 dr. I. Šlebingerja pod píščevim imenom ponatiskuje odlomek, ki ga pisec te razprave ni napisal in bi ga tudi ne mogel napisati, ker se protivi njegovemu znanstvenemu znanju.

še vedno trajajoče zanimanje za razbistrenje zamotanega slučaja. O poslednjem se je uveril tudi v seminarju za slovansko filologijo na graškem vseučilišču, kjer ga je vidno zanimanje za stvar privelo celo k predavanju o tem predmetu, ki je, kakor upa pokazati, v mnogem naravnost principijalnega pomena. V sledečem se hoče potruditi, biti tudi nefilologu umeven; seveda pa je psihološki samo ob sebi jasno, da ima za strokovnjaka marsikaj dokazivno moč, kar je lajiku nedoumno.

Gotovo ne more biti nobenega dvoma, da se dandanes splošno po Slovenskem, a posebej še po Goriškem piše in govori ter tudi uradnoslovensko rabi Doberdob. Za Goriško se je pisec sam prepričal o tem celo za tako bližnja kraja sosednjega dola zahodnega goriškega Krasa, kakor sta Dol in Opača sela, ker je imel priliko govoriti z dvema domačinoma odtam. O njih in njiju rabi in izgovoru imena bom poročal pozneje. Z navedeno, navidezno nekako občo rabo Doberdob in s predstavo, zvezano s tako obliko imena, pa ni vse opravljeno, ker nimamo le, kakor je bilo rečeno, na specijalni in generalni karti in pri Kindermannu že l. 1794. zaznamovano Doberdò — Doberdo, temveč nahajamo Doberdo poleg Doberdob v Gemeindelexikon (VII. Österreichisch-illyrisches Küstenland. Wien 1906, str. 26) in pri P. Kozlerju v imeniku k slovenskemu zemljevidu (Na Dunaju 1864, str. 7). Najvažnejše pa je, da tudi Fr. Zakrajšek v „jezikoslovni črtici“, kakor jo sam imenuje, naslovljeni „Slovensko podnarečje na Primorskem“ (Slovenski Glasnik 1866, XII 343) navaja „Doberdo ali Doberdob“. Ako bi se namreč n. pr. pri Kozlerju tudi moglo reči, da je na drugem mestu stoječe Doberdo tuja raba, se o Zakrajšku ne more tega trditi. Pri njem ne stoji le na navedeni strani med imeni krajev, kjer je slišal narodne pesmi, in ki jih vseskozi podava le v slovenski obliki, na prvem mestu Doberdo, temveč se nahaja na str. 439. med raznim drugim dijalektološko-fonetičnim materijalom celo tudi razlaga oblike Doberdo iz Doberdob, iz česar pač sledi, da jo je smatral s polnim pravom za domačo dijalektično obliko. Kot tako jo je moral poznati kjerkoli v okviru svojega „podnarečja“, ki ga določa kot „podnarečje, ktero se govori okoli Gorice, to je, proti severju čez Koborid do koroške meje, na jugu do Trsta, torej nekaj tudi na Krasu, na zahodu onkraj Soče na Brdih in na vzhodu do Ipave“ (str. 340), tedaj pred vsem po Goriškem. Besede „nekaj tudi na Krasu“ se dajo po krajih, ki jih odtam navaja, še natančneje določiti. „Opačje selo“ in „Doberdo ali Doberdob“ (str. 343 in dr.) pričata, da se dotika goriškega Krasa le v njega zahodnem pasu, kar je dijalektološki popolnoma pravilno, kakor vemo iz prof. K. Štreklja razprave „Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes (Wien 1887 v Sitzunsberichte filozof.-histor. razr. dunajske akademije znanosti CXIII 1, str. 3—4), ki deli narečje goriškega Krasa na tri pasove: zahodni, srednji in južno-vzhodni in omenja, da se zahodni pas zelo tesno naslanja na goriško podnarečje vasi Miren, Bilje in Renče, o katerih govori tudi Zakrajšek; a imenovana kraja „Opačje selo“ in „Doberdo ali Doberdob“ sta ravno glavna kraja

obeh panog zahodnega pasa, kakor se je mogoče prepričati že iz karte. Odkod je bil Zakrajšek, ne vem in ne morem dognati; na str. 340 govori le splošno, da „občuje s tukajšnjim ljudstvom že od mladih nog in mnogo let celó tako rekoč z dnevnikom v roci“. Vidi pa se iz njegove pripomnje „nekaj tudi na Krasu“, da je dobro ločil narečje na jugu Gorice z njega sorodnostjo z zahodno-kraškim pasom od ostalega goriško-kraškega narečja. Pa če bi tudi ne bil tam blizu doma, nam kaže drugi primer zapisa dijalektičnega izgovora krajevnega imena „Cvilovc“ za Celovec (str. 439: „Cvilovc = Celovec: Cvilovške piščalke. Nps.“), ki sta ga morala za našo dobo z Goriškega na novo odkriti Baudouin de Courtenay za Tolmin (Archiv für slav. Philologie XXVI 160) in Lessiak za zgornjo Baško dolino (ib. XXXII 189), da je Zakrajšek pazljivo motril in beležil dijalektični izgovor tudi krajevnih imen ter ga skušal po svoje pojasniti, bodisi že pravilno ali nepravilno: v „Cvilovc“ se po njem **v** „vstavlja“, v Doberdo“ je **b** „izpadel“ (str. 439). Rečeno potrjujejo tudi še drugi slučaji krajevnih imen, pri katerih Zakrajšek podava njih dijalektični izgovor in njega razlago kakor n. pr. na str. 344. Tarnova za Trnova in Gargar za Grgar, na str. 395. Štandrž za Šent Andraž, na str. 439. in 440. Štvrjen in Sv. Herjèn za Šent in Sv. Florjan, na str. 400. Tomin in Tmin za Tolmin itd.; ital. Zgonico mu je po dijal. zgoniti (str. 440), a v nem. Rontschein, ital. Ronzina (prim. še canalis Runzinae v 2. knjigi S. Rutarja o Goriški str. 130) za slov. Ročinj (str. 437) pravilno išče sled prvotnega nosnega **o** (gl. mojo razpravo Freisingensia II v Časopisu za zgodovino in narodop. 1915, XII 98 sl.). Zakrajškovi pisavi Doberdo poleg Doberdob imamo tedaj prilagati s slovenskega dijalektološkega stališča polno vrednost in važnost, s tem pa pridobi pisava Doberdo tudi drugje na svojem pomenu. Ako pa je tako za sedaj navadno Doberdob zabeležena na vsega vpoštevanja vreden način tudi glasovna oblika Doberdo, se tudi ni več moči ogniti zahtevi po vprašanju o njunem medsebojnem razmerju.

Zakrajšek je razlagal stvar zelo jednostavno in brez ovinkov in pomiselkov tako, kakor more biti lajiku najbolj po godu, posebno še z ozirom na legendo o postanku Benetk, in kakor je tudi dandanes splošni slovenski javnosti najbolj verjetno in prepričevalno: „**B** je izpadel v: Doberdo iz dober dob (ime vasi na jugu od Gorice proti Trstu). Dokler niso Benečani posekali kraških gozdov, bilo je tudi v teh krajih vse gosto zaraščeno z lepimi in trdnimi dobi: odtod ime“ (str. 439). Glede Benetk in razgozdenja vsega Krasa tje dol preko Črne gore prepuščam sodbo kritičnemu zgodovinarju in naravoslovcu. Pustimo tudi ob strani neverjetnost zveze pojmov „dober“ in „dob, ki je v krajevnih imenih na vsem slovanskem svetu ni zaslediti, ker se prosto tako ne govori; manj važen je slučaj, da v tamošnjih krajih besede dob sedaj ne poznajo, temveč rabijo za take vrste drevo le izraza hrast in cer (prim. Cerovlje severno-vzhodno od Devina ali Cerovo severno-zahodno od Gorice); svoje dni je bil izraz dob gotovo znan (prim. Dobbia zahodno od Tržiča).

Jezikovno pa navedena razlaga nikakor ne more veljati, in bi je Zakrajšek v strokovnem jezikoslovnem spisu tudi ne bil smel zapisati brez vsakega ugovora že vsled popolnoma navadnega razloga, ker mu je in ker bi bil to edini primer takega odpada končnega soglasnika (zob je n. pr. po Zakrajšku zuob in pod.). Takega odpada končnih soglasnikov tudi sicer ne nahajamo v slovenskih narečjih. Na Gorenjskem in Koroškem prehajajo **b, d, g** na koncu v odgovarjajoče prepišnike (spirante) **f, s, h,** v Cirknem in sosednih krajih na Kranjskem ostaja njih zveneči izgovor (gl. Škrabec, Cvetje XIII 3), ali za Goriško ne pozna dijalektološka literatura niti tega, še manj kak prehod končnega **b** v **w** ali celo njegov odpad. Ako beremo pri Zakrajšku 'n boj pastir (Grahovo, str. 399) nam. en ubog pastir ali šunica (Slap, str. 432) nam. pšenica, sta to čisto drugačna fonetična pojava in nimata z rečenim nič opraviti: v prvem je **j** za zveneči **h,** ki nadomešča na Goriškem vsak **g** (gl. Zakr. str. 440); v drugem je **pš** prešlo preko **vš** v **š,** kar se je podobno razvilo tudi v drugih slovenskih narečjih. Jezik in posamezna narečja se ravnajo v svojem razvitku po gotovih trdnih zakonih, katerih se ne more poljubno prevračati ali celo izmišljati. Vsaka razlaga mora slediti le iz dognanih dejstev jezikovnega razvitja, in narečje, kateremu pripada razlage potrebni izraz, ima predvsem odločivno besedo. Dasi naša narečja še v mnogem niso povoljno in do konca preiskana, vendar so nam vsaj v glavnih potezah v toliko znana, da lehko izrečemo sodbo že na podlagi dostopnega gradiva.

Izgovor Doberdo ni mogel postati, kakor smo videli, iz Doberdob. Staviti ga kar meni nič tebi nič na račun napačnega zapisa v avstrijski kartografiji ali videti v njem celó laško ali kako drugo spakedranko, že radi Zakrajškovega podatka in njegovega poskusa razlage nikakor ne gre. Pa tudi lingvistično samo po sebi bi bilo popolnoma nepravilno, misliti na možnost take pretvorbe v laških ustih. Po empirično lehko vzakonljivem pojavu in po zatrdilu kolege italijanista prof. Iveja slovenska krajevna imena na soglasnik v laščini ne le ne odpahujejo slovenskega končnega soglasnika, temveč ravno narobe privzemajo k njemu še novo samoglasniško končnico: prim. Prosek — Prosecco nad Trstom, Zgonik (Zvonik) — Sgonico nad Prosekom, Grad — Grado ob morju naproti Trstu, Zagrad — Sagrado severno-zahodno od Doberdoba, Solkan — Salcano nad Gorico, Ročinj (Rončinj) — Ronzina nad Kanalom, Prosnid — Prossenicco v sredi med Kobaridom in Tarčentom (Rutar, Beneška Slovenija, str. 58.) itd. itd.[6] Doberdob bi se torej laški moral glasiti Doberdobo in pisati najbrže Doberdobbo, kakor se piše n. pr. Dobbia zahodno od Tržiča

[6] Prof. R. Meringer mi je povedal, da je neki na Dunaju dobro znan „monsignore“ v razgovoru vsakemu nemškemu soglasniškemu končaju pridodajal samoglasnik **e,** n. pr. „Herr**e** Professor**e**, haben**e** sie gelesen**e**“ itd. Tudi I. Turgenjev pripoveduje v petem poglavju povesti „Vešnjija vody“, da je neki Italijanec v Frankfurtu nazival skoro vsakega Nemca „verr**o**flukt**o** spičč**e**bubbi**o**“. Mislim, da je to v vsej zvezi zelo zanimivo.

in Sdobba, ustje Soče [7]. Dobbia je vsekako tudi drugod po Slovenskem nahajajoče se Dobje, n. pr. na Slovenskem Beneškem (Rutar, Ben. Slov. str. 43); Sdobba pa v svojem postanku nima nič opraviti z dobom. Laški ali romanski ni, kakor sem bil opozorjen po stavljenem mi vprašanju prof. Iveja in znamenitega romanista prof. Schuchardta. Koren je po mojem, da to mimogrede omenim, slovanski dob- kakor v dober, prim. Bernekerjev slovanski etimološki slovar in rus. zdòba po Dalja in Pavlovskega ruskih slovarjih „nepostna tvarina (kot primes v jedeh)“, „mastna vlaga“ in pod., zdòbnaja zemljà po podatku ruskega vseučiliščnika „mastna, plodovita zemlja“ (zdòbnaja bùlka je „maslen kruh“, zdòbnaja děvuška „bujno dekle“), zdòbrit' „gnojiti“, ìzdoba „maščoba“, „mast“ itd. V češčini se po Kottovem slovarju poleg vasi tudi jeden pritok Orlice zove Zdobnice, s čimer se da zlasti primerjati pripomnja iz Rutarja; prim. še vas Zdobín — Izdobín po Sedláčkovem Místop. slovníku histor. král. česk. (češ. zdoba „okrasek“ kaže drug razvitek prvotnega pomena). Slovenski Zdoba kot ime za ustje Soče bi pomenilo tedaj prvotno „mehko, mastno in vlažno ali močvirnato zemljo“, na kar spominja Paludo serrato nad ustjem, pa tudi ves kraj ob ustju, ki je nanesen še le po reki Soči. Kdor torej govori o obliki Doberdo kot laški spakedranki, govori popolnoma na slepo. Sploh pa je vsako aprioristično govoričenje o spakedrankah, predno se preiščejo vse možnosti, zelo ceno za razlage brez podlage, kakor vse, kar visi v zraku.

Iz dosedanjega je, mislim, dovolj jasno, da je Doberdo dobro potrjeno kot slovenska oblika, in da ni moglo nastati iz Doberdob. V tem pa tiči vsa zamotanost vprašanja, a za nje razbistrenje je, razume se, kakor pri vseh podobnih vprašanjih, najvažneje, kako v kraju samem domačini izgovarjajo ne le ime, temveč tudi razne njegove sklonove oblike in izpeljanke iz njega. Jaz sam žalibog nisem mogel posetiti kraja, ker tudi slutiti nisem mogel, da bom moral kedaj takorekoč pro domo sua razpravljati o njegovem imenu. Pač pa so se mi nabrali po prijaznosti raznih povsem verodostojnih gospodov, katerim se tem potem lepo zahvaljujem, pa tudi po lastnem iskanju nezavisno jeden od drugega različni podatki, ki osvetljujejo stvar in s pomočjo filološko-lingvistične vede omogočujejo razlago o medsebojnem razmerju oblik Doberdo in Doberdob. Nabrane podatke hočem razvrstiti po njih zmislu in pričeti z izpeljanko iz imena kot najbolj jednostavnim in radi tega tudi popolnoma jasnim in določnim slučajem, o katerem lehko poročam celo z besedami dotičnega gospoda. 1) Prof. J. Koštiál mi piše v dopisu s 3. XI. 1916: „Prepričal sem se malo časa pred italij. vojno, ko sem bil dvakrat tam doli“, „da se zovejo prebivalci vasi vedno le Dobrdówci, nikdar ne Doberdobci, Doberdópci“ (podčrtane so besede že v

[7] O njem pravi Rutar v prvi knjigi o Goriški, str. 28: „Pri otoku Morosini zapusti Soča svojo staro strugo in se poslužuje struge nekdanje rečice Zdobe (Sdobba), zato sprejme tudi to ime in se v premnogih zavojih leno v morje vali.“

dopisu). „Pridevnik je tudi samo dobrdówski (ne dobrdópski)“ [8]. — 2) Drugi podatek se tiče sklonove oblike. G. stotnik nadinženir V. Skaberne se je vozil na kolesu še pred vojno iz Gorice po cesti črez Dol (Vallone) v Divin. Pred Dolom, kjer se cepi cesta južno-zahodno na Doberdob in južno črez Dol, je pokazal domačinu iz sosedne vasi v smeri proti Doberdobu ter ga vprašal, koliko je do vasi. Domačin mu je vprašaje odgovoril „Do Doberdo l a?“ z **l**, dasi je stalo na cestni tabli Doberdob z **b**. V Divinu je g. stotnik pogledal na karto ter z začudenjem pogrešal v njeni pisavi Doberdo končni **l**. — Ostali podatki določajo predvsem imenovalnik, dasi narod krajevna imena rabi pred vsem v mestniku: tako mi domačin iz sosednjega Dola ni mogel povedati, kako se glasi imenovalnik za Dol — Vallone, trdil je le, da se pravi „v Doli“; pač pa je navadni samostavnik dol za kraške vdrtine kot že ne več lastno ime Dol izgovoril doŭ [9] z ozkim **o** in diftongičnim **u**. Izrekel je slednjič sicer tudi imenovalnik [10] lastnega imena Dol ali očito že pod tujim knjižnim vplivom s čistim srednjim **l**. Pretežna raba krajevnih imen v mestniku pojasnjuje tudi, zakaj se tuje oblike tako pogosto naslanjajo na mestni sklon kakor n. pr. v Laibach za Ljubljah kot mestnik k prvotnejši obliki imena v imenovalniku množine Ljubljane, iz česar je naše sedanje Ljubljana [11]. Podatki, tičoči se imenovalnika, so sledeči. 3) Po sporočilu slušatelja g. cand. prof. J. Vuge je izrazil njegov prijatelj bančni uradnik g. Hrovatin iz istega Dola (Vallone), ko so slovenski listi govorili o imenu, pomiselke proti pisavi Doberdob; po njem se glasi ime Doberdóŭ. — 4) G. nadporočnik advokaturski koncipijent Dobrila iz Trsta je na izletu slišal v doberdobski gostilni razgovor goriške družbe z gostilničarjem o imenu kraja, pa so Goričani ugovarjali, zakaj se rabi Doberdob, ko se vendar pravi Doberdòu̯. Tak izgovor je znan in navaden tudi g. nadporočniku: po njem ima zadnji naglašeni **o** nekak „votel“ glas. Ker natančne fonetične transskripcije od tiskarne ne morem zahtevati, saj se še znaki Pleteršnikovega slovarja skoro v nobeni slovenski publikaciji ne smejo rabiti, omenim, da bi se drugi del besede mogel beležiti tudi dòu̯ in da je **o** poleg kratkosti napravil na me vtis tiste ozke kakovosti **o**, ki jo Pleteršnik zaznamuje s piko pod črko in ki „se bliža

---

[8] Jaz sam pišem vseskozi er, ker **r** ni čisto samoglasniškega značaja, kakor je srbskohrvaški (prim. Škrabec, Cvetje XII 12 in dr.) in ker se tako tudi navadno piše. Goriškemu izgovoru še bolj odgovarjajoče piše Homannova karta (gl. gori) Dobardo (prim. Zakrajšek, str. 344 o izgovoru **ar** za **r**).

[9] Ker tiskarna nima dijakritičnega znaka za diftongični izgovor samoglasnikov (iste oble, ali navzdol obrnjene črte kratkosti pod samoglasnikom), je stavec namesto tega stavil tu in dalje znak kratkosti nad samoglasnikom.

[10] Oziroma tožilnik na vprašanje „kam?“

[11] Prim. F. Miklosich „Ljubljana, Laibach“ v Vodnikovem spomeniku. V Ljubljani, 1859, str. 182 sl.; dr. Fr. Ramovš, Arch. f. slav. Philol, XXXVI, 451; S. Škrabec, Jezikoslovni spisi, I, 1, str. 32 sl.; L. Pintar, Ljublj. Zvon, XXVIII 243 sl. in 310 sl. in dr.

glasu **u**“ (Pleteršnik I, str. XI) ali ki se, kakor uči za Goriško Škrabec, „preliva iz **o** na **u**“ (Cvetje XII 11): bil je primeroma isti, kakor v doŭ v izgovoru domačina iz Dola. H koncu je kratki ozki **o** neposredno prešel v slab diftongični **u**. Glede kratkosti (prim. tudi na karti Doberdò) naj pripomnim že tu, da izvira iz občega značaja tamošnjega narečja vsled lege ob jezikovni meji. Že Štrekelj je trdil (Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes str. 9, prim. tudi Ljublj. Zvon V, 239), da narečje goriškega Krasa ne pozna več muzikalnega elementa v naglasu, kakor se to še nahaja zlasti v centralnih narečjih slovenskega jezika (prim. dolenjski dolgo in potisnjeno, t. j. s padanjem tona, izgovorjeni samoglasnik v dûŭ za dôł) [12]. Sam pa sem se prepričal iz govora dveh mož iz Dola, da je tam tudi kvantiteta v primeri z občeslovensko precej reducirana, kar je tu pač vsled lege v obmejnem geografskem pasu, in kar je sicer v nekih slovanskih jezikih kakor v bolgarščini, ruščini in poljščini zopet vsled drugih pogojev kar vseskozi prodrlo; v češčini je ohranjena še kvantiteta, v srbsko-hrvaščini in slovenščini pa tudi muzikalni element v naglasu. Paralele za medsebojno asimilacijo jezikovno različnih obmejnih pasov, kakor je to na furlansko-slovenski meji, nahajamo povsodi, na Balkanu n. pr. med Albanci in z jedne strani na jugu Grki, z druge na vzhodu macedonskimi Slovani. Marsikateri izmed nas je pač gotovo že oddaleč na uho zamenjal obmejnega Slovenca z našega zahoda z njegovim romanskim sosedom. Velezanimiv je v tem oziru podatek bivšega župana v Opačih selih g. A. Marušiča, da sega obče znanje italijanskega jezika, torej italijansko-slovenska dvojezičnost [13] do meje med Opačimi seli in Kostanjevico na srednjem goriškem Krasu, da se razteza tedaj le na njega zahodni pas, kakor smo ga določili gori, in ne več tudi na srednji. Doberdobci so po pripovedovanju g. A. Marušiča, ki preko štirideset let pozna ondotne kraje, še posebej začeli najemati zemljo v sosednji furlanski ravnini ter se tako precej izkopali iz prejšnje svoje kraške revščine. Ako hočemo tedaj v besedah zahodnega pasa in zlasti še njega najzahodnejše panoge, doberdobske planote in kotline (poleg vasi je tudi jezerce, ki nosi isto ime), spoznavati občeslovenske izraze, moramo na mislih imeti tudi ono fonetično premembo tamošnjega podnarečja, ki se je pojavila v splošni redukciji starih kvantitet in muzikalnih kvalitet prvotno-slovenskih samoglasnikov. Kratko dòŭ odgovarja tako občeslov. dôŭ. Izvestne razlike v kvantiteti in različni refleksi občeslovenskih glasov so, razume se, še vedno razločevati. — 5) G. stotnik R. Maister je v Doberdobu navlašč povprašal domačina, kako se vas imenuje: odgovoril mu je Doberdò$^{\breve{u}b}$, kjer je g. stotnik slišal „goltniški, odsekano kakor v dnò izgovorjen **o**“, kateremu pa je sledil „kratek, izhuhnjen,

[12] Mesto srbsko-hrvaškega in Pleteršnikovega znaka za potisnjeni povdarek (oble črte ali polukroga) stoji iz tiskarskih razlogov povsodi oglata strešica.

[13] Pravi Italijani žive tudi skupno v Tržiški okolici, kjer se imenujejo Bizjaki. O tem in drugem razmeščenju Italijanov in Furlanov gl. pri Rutarju, Poknež. grof. Goriška str. 62.

nepopolen **u**, kakor če se za dò zapro usta". Ker so se pri izgovoru tega manj slišnega diftongičnega **ŭ** strnili na koncu ustnici, je bil slišen tudi dinamiški zelo slab **b**. Ko se je g. stotnik hotel še enkrat prepričati o takem izgovoru ter se zato napravil gluhega, je dotičnik na vse grlo zavpil Doberdó, kjer ni več zaprl ust; radi tega pa pri širokem ustnem raztvoru vsled krika tudi prejšnjega slabo slišnega **ŭb**, kakor je samo ob sebi umevno, ni bilo več čuti. Slišal pa ga je zopet v izpeljavi Doberdóubci. V izgovoru žensk je opazil g. stotnik obojni naglas zloženke Dóber-dò[14]. Najbrže bo g. stotnik še sam kje poročal o vsem tem, zlasti pa tudi še podal zanimiv opis kraja, ki z ozirom na krajevno prvotnost imena (t. zv. doberdobska planota je sekundaren naziv!) potrjuje dalje doli predloženo razlago. Dasi se v podatkih nahajajo praktični neznanstveni termini, kar nestrokovnjaku nikakor ni šteti v zlo, je vendar očevidno, da tiči za g. stotnika Maistra „goltniškim" in g. nadporočnika Dobrile „votlim" **o** ista stvar, kar bi bilo po Škrabcu pač „iz **o** na **u** se prelivajoč glas" (Cvetje XII 11). Novo in zanimivo je opazovanje g. stotnika Maistra o akustičnem vtisu slabo slišnega končnega **b** vsled hipnega strnjenja ustnic po kratkem nepopolnem diftongičnem **u**, ki je potrjen tudi po ostalih podatkih in ki bi na podlagi podatka g. nadinženirja Skaberneta popolnoma pravilno odgovarjal do malega občeslovenskemu izgovoru končnega **l** (-ł). Da se tudi na Goriškem res govori-**ŭ** za -ł, prim. le pri Zakrajšku str. 341 vzáu, jáu za vzel, djal itd., ali tudi na str. 433. „okou, dou = okoli, doli". Strnjenje ustnic po **ŭ** s sekundarnim akustičnim rezultatom slabe artikulacije **b** bi se fonetično moglo razlagati iz sekundarne dialektične redukcije vseh fonem (fonetičnih oblik) v kvantitativnem in kvalitativnem pogledu, o čemer sem že gori govoril. Vendar se zdi, da se taka artikulacija in z njo zvezani akustični vtis ne pojavlja jednakomerno, kar bi seveda zaslužilo bližjo preiskavo, ki je sedaj nemogoča. Vsekako pa je mogoče iskati zvezo med obliko imena z **b** in opisanim akustičnim vtisom **b**. Sicer se vsi dosedaj podani podatki med seboj izpopolnjujejo (imen. Doberdò^{ŭb} po Maistru, Doberdò^{ŭ} — Doberdóŭ po Dobrili in Hrovatinu, rod. do Doberdola po Skabernetu, izpelj. Doberdóŭci — Doberdóŭbci in doberdóŭski po Koštiálu in Maistru), pa bi vprašanje o prvotnem imenu lehko bilo s tem že rešeno, ako bi ne preostala še cela vrsta drugih nejasnih točk, zlasti pa, ako bi ne imeli tudi navidezno nasprotujočih trditev in podatkov. Jaz sam sem zasledil dva, ki jih lehko v mogoči natančnosti predstavim. Besede v Slovencu 15. nov. 1916 in dr., ki a limine odklanjajo vse razen Doberdob, ker se baje le to in nič drugega tam ne rabi in tudi ne sliši, se

[14] To je vsekako prvotnejši povdarek, ker v zvezah pridevnega imena s samostavnim v rabi krajevnih imen nosi glavni stavčni naglas pridevnik (prim. Škrabec, Jezikosl. spisi I 1, str. 20). Ako se sicer naše ime v obeh oblikah dandanes sekundarno samo že na koncu naglaša, je to znak, da se beseda že ne čuti več kot sestavljenka, pa je delitev v „Dober-dób" že radi tega le umetno namišljena.

glase presplošno, da bi se bilo nanje ozirati[15]. 6) G. Žužič, lastnik trgovine in izdelovatelj dežnikov v Gradcu, doma iz Dola pri Opačih selih, pozna le obliko Doberdob — doberdobski, izgovarja jo pa nekam negotovo in brezbarvno. Ker mu izraz dob za drevo ni navaden, se njegov izgovor ne more naslanjati na to besedo. V tem slučaju bi pričakovali po izgovorjenih po njem primerih kakor γ«lᵘob, pᵘot „Weg“, mᵘoš itd. z refleksom za prvotno nosni o tudi v drugem delu imena dᵘob (stcksl. dąb), ali poleg bolj indiferentnega dob sem slišal tudi izgovor s sledečo ozkostjo doᵘb, kar bi bilo bližje refleksu za prvotno čisti o pod potisnjenim naglasom kakor ga je izgovoril n. pr. v doᵘŭ, γnoᵘj, zγoᵘn, ozir. nŏs. Ker živi v Gradcu že od l. 1881., njegov izgovor in podatek sam po sebi ne vsebuje polne znanstvene vrednote. Dokazuje pa to naravnost primer, da je svojo občino Opača sela nazval Opačje sela, kakor je približno na Kozlerjevi karti (Opačji sela), a zapisal je Opatje selo, kakor se rabi za poštni naslov in kakor se sedaj v listih navadno piše; toda niti eno, niti drugo ni, kakor bomo videli, pravi narodni izgovor. Zato je njegova raba oblike Doberdob istega izvora in značaja kakor raba oblik Opačje sela — Opatje selo, t. j. poštno-uradna in časopisno-knjižna. Zanimiv in važen pa je njegov podatek in izgovor vendar le, v kolikor se strinja z jednakimi podatki njegovega znanca iz Opačih sel, o katerem bom govoril pod sledečo številko. Predno pa preidem k njemu, naj omenim, da mi je neki drug starejši Gradčan — Goričan iz Tolmina, g. Kos, prodajalec premoga v Gradcu, ki je odšel z doma že početkom sedemdesetih let prejšnjega stoletja, torej sega njegov spomin prav v Zakrajškovo dobo, ravno narobe zatrdil, da se prav dobro spominja in da je uverjen, da se ne moti, da so zvali kraj Dóber-dôŭ; a oblika Doberdob mu je tuja. S svojim dvojnim naglasom Kosov podatek, ki sem ga vsled neke paralelnosti postavil obstran Žužičevemu, napominja sporočilo g. stotnika Maistra o izgovoru doberdobskih žensk Dóber-dò, le da kaže zadnji že gori razloženo redukcijo foneme. Kaj je doŭ v imenu, g. Kosu ni jasno, ker se je za primer spomnil imena goriške vasi Podbŕdo, ki ga je seveda popolnoma drugače izgovoril. — 7) G. A. Marušič, bivši župan v Opačih selih, sedaj črnovojnik v Gradcu, pozna, kakor že rečeno, tamošnji kraj že štirideset let in trdi kakor Žužič, da se govori le Doberdob — doberdobski; toda tudi on trdi, da se rabi in govori le Opatje selo, kar bi, kakor se zdi, moralo izključiti vsak dvom, da je morda le kako drugače s stvarjo, saj je od tam doma in bil celo župan v isti občini! In vendar je drugače! Po daljšem času več ur se je namreč sam spomnil in povedal, da se njegovi občini po domače pravi prav za prav „v Opacelah“ (gl. o tem dalje v razpravi). Opravičeni smo tedaj, tudi njegov podatek o Doberdobu ravno tako oceniti in ga smatrati za ravno tako sumljiv in iz istega vira kakor Žužičev. Tudi izgovor mu je bil povsem jednako negotov kakor pri Žužiču

[15] Svoječasen podlistek v Slovencu sem prezrl in mi ni dostopen.

(v Doberdobi — v Doberdoᵘbi — v Doberdᵘobi). Imenovalnik lastnega imena kraja „v Doli“ je nazval knjižno Dol s srednjim **l**, občni samostavnik dol pa po narodnem izgovoru doŭ; a samostavnik dob je tudi njemu neznan, oziroma v njegovem okraju ne v rabi. Podatka domačinov Žužiča in Marušiča ne nasprotujeta drugim navedenim podatkom ne več ne manj, nego razne splošne trditve ali tudi obča raba v pisavi, pričenši s cestno tablo ob Doberdobu. Najmanje pa more vse to ovreči z jedne strani bodisi realne podlage Zakrajškovega čuta za potrebo razlage slovensko-dialektične oblike Doberdo, bodisi z druge ostalih jednako se glasečih in medseboj se izpopolnjujočih sporočil, ki so potekla od oseb, o katerih popolni verodostojnosti ni najmanjšega povoda dvomiti; a v zvezi s tem zadobi tudi pisava na kartah svoj pomen, posebno še, ko o kakem tujem spakedranstvu, kakor smo videli, ne more biti besede.

Da, oblika Doberdò — Doberdòŭ — Dóber-dôŭ in pod. brez **b** ima po vsem celo več pravice, da se smatra za dialektično bolj avtohtono in samoraslo, nego oblika Doberdob z **b**; poleg tega pa prva, kakor že rečeno, ne more izhajati iz druge. Zato nam je priča tudi korenski samoglasnik. Ko bi bilo namreč Doberdob s prvotnim dob „Eiche“, bi se moralo ime glasiti ne le s popolnoma slišnim **b**, temveč tudi z **uo** ali ᵘo za prvotni nosni **o** v besedi dob iz *domb-, kakor to sledi iz dialektološke literature in kakor sem se iz izgovora Marušičevega in Žužičevega sam prepričal za sosednji Dol. Zakrajšek navaja na str. 436. take odgovarjajoče, prvotno potisnjeno naglašene primere s prvotnim nosnim **o** kakor zuob, kuot, kuos, puot, muož [16] itd. O refleksu **uo** za nosni **o** pravi: „Dasi ta glas ni čist, vendar se sliši v njem še precej glasu **u**“. Miklošič (Vergl. Gramm. der slav. Sprachen I² 317) uči po Zakrajšku in sporočilih D. Nemanića in J. Kosa (gl. ib. str. 592): „Im görz. wird **ą** regelmässig durch **u** vertreten; daneben findet man, wie es scheint, in betonten Silben ohne unterschied der quantität, **uo**: muož, mužje; guoba. hluod. tuoča“. Nas zanimajoča primera muož in hluod imata oba **uo**. Štrekelj (Morphologie des Görzer Mittelkarstdial. str. 16 sl.) podava v naših slučajih z dolgim potisnjenim naglasom na prvotnem nosnem **o** redoma refleks **u** kakor v kús, kút, múš, rúp, sút, zúp γαlúp itd. [17] in le izjemoma **ŭo** kakor v jŭok, bŭobn (str. 23). Izraza dob ne navaja, ker ga pač ni našel v narodnem besednem zakladu, kakor ga tudi nista poznala Marušič in Žužič, mesto tega je hrást (str. 16). Narečje, ki ga Štrekelj predstavlja, je srednji pas goriškega Krasa okrog Komna in Gorjanskega z vasmi Šćrbína, Komen, Gorjánsko, Mávhińe, Nabrežína, Velíki dol, Plískavica, Gábrovica (str. 3—4). Zahodni pas, ki se tesno naslanja na narečje goriških Slovencev vasi Miren, Bíl'e in Renče obsega vasi

[16] V množ. mužjê ib. je korenski samoglasnik nenaglašen in radi tega refleks **u** nam. **uo**. Drugje je za tak izgovor tudi še **m** uzrok.

[17] Za kôs, kôt, môž, rôb, sôd, zôb, golôb, jôk, bôben.

Šent Martin, kjer stanujejo kraški Bezjaki [18]), Doberdob, Jaml'e, Brěstovica, Divín (Duino), Opaće selo (sic!), Kostańevica, Temnica in Lipa. Južno-vzhodni pas se razteza preko ostalega goriškega Krasa. Med njim in narečjem Vipavske doline posreduje podnarečje, kakor se govori v dolini Braníce — Raše od Rifenberka do Štijáka (str. 3). Štrekelj smatra sicer narečje srednjega dela za glavnega predstavnika goriško-kraških narečij (str. 4), ali to more veljati le z neko omejitvijo. Štrekelj sam priznava, kakor smo že naveli, da se govor zahodnega pasa tesno naslanja na narečje pod Gorico, kar je geografski popolnoma naravno; tudi prometne smeri ne gredo raditega od vzhoda proti zahodu, n. pr. od Komna proti Doberdobu, temveč od severa proti jugu, od Gorice preko Doberdoba in Dola na Tržič in Divin. O znanju romanščine samo v zahodnem pasu sem že gori govoril. To kaže, da geografska razčlenjenost in vsled tega tudi kulturni in jezikovni vali zahodni pas nekaj oddaljujejo od srednjega. Jezikovno je to čutil že Zakrajšek (gl. gori), ki se goriškega Krasa dotika ravno le v opisanem zahodnem pasu. Potrjuje to tudi izgovor domačinov iz vzhodnejše panoge tega pasu, Dola in Opačih sel, g. Žužiča in Marušiča. Oba izgovarjata v naših primerih popolnoma jednako **uo**: r^{uo}b, k^{uo}t, l^{uo}g, m^{uo}š, p^{uo}t, $\gamma\alpha$l^{uo}b [19]; izraz dob jima ni znan iz narečja, „v Doberdobi“ izrekata tudi „v Doberdo^{ub}i“ (gl. gori)). Poleg refleksa ^{uo} pa se po sporočilu Marušičevem govori v Lokvici severno-vzhodno od Opačih sel od ceste v stran proti hribom še mnogo silnejši diftongični refleks, tako da ljudje iz Opačih sel celo zasmehujejo prebivalce Lokvice radi njih izgovarjanja ter jih nazivljajo s posebnim poudarkom na prvem zlogu „L**uó**čkarji v L**uó**kvici“. Ta izgovor se je mogel tam seveda sam iz sebe razviti; v zvezi s tudi sicer se nahajajočim diftongičnim refleksom **uo** pa je tudi prav verjetno, da so se v bolj stranskih seliščih ohranile starejše in tipičnejše nijanse v izgovoru, med tem ko se je ob večjih prometnih cestah in potih vsled vpliva mejnega tujega miljeja silnejše razvila sekundarna redukcija, o kateri sem že razpravljal. Lokvici odgovarja na drugo stran poti med Opačimi seli in Kostanjevico, južno-vzhodno od Opačih sel vas Hudi log (luog). Vidimo tedaj, da se zahodni pas glede refleksa prv. nosnega **o** razlikuje od Štrekljevega srednjega in da stoji bliže opisu Zakrajška — Miklošiča. Divinsko narečje v italijansko-slovenskem, l. 1607. v Vidmu na Beneškem izdanem slovarju Gregorija Alasija da Sommaripa (gl. V. Oblak, Doneski k histo-

[18] Po Rutarju, Goriška. str. 62 so „Bizjaki“ tudi pravi Italijani v Tržiški okolici.

[19] Zadnji primer v svojem prvem zlogu spominja na Štrekljev zapis. Po Štreklju se da razložiti tudi izgovor zȁb i pri Marušiču i pri Žužiču. Štrekelj navaja str. 19 za rodilnik zúba, zȁba, zobá. Prvo je po imen. zúp, zadnje vsled prehoda prv. potisnjenega naglasa na konec, a drugo vsled zopetnega sekundarnega prehoda tega naglasa na koren, kar se nahaja tudi v sosednih kranjskih narečjih, n. pr. v Črnem vrhu, v sredi med Vipavo in Idrijo. Imen. zȁb je tedaj le abstrakcija ali analogna oblika po večini drugih sklonov.

rični slovenski dialektologiji II 4, 9. Letopis Mat. Slov. 1891) stoji nekako v sredi med Štrekljevimi podatki o srednjem in mojimi o zahodnem pasu: poleg „pot, golob, zob“ piše Sommaripa tudi „blud“ in „iouc“; vendar se zdi, da je v takih slučajih prevladal **o** gotove ozke kakovosti, ki je bila najbrž na potu k sedanjemu izgovoru, če ne že prav blizu njega. Pisava „iouc“ bi nekako naravnost pričala za to, dasi je z ozirom na Štrekljevo jŭok in zahodno-kraško j^{u}ok glede stave **u** pač s pomoto. Kar se tiče refleksa **u** v „blud“, je mogoče tudi drugega, nedivinskega izvora; saj jezik v knjigi, kakor je opazil Oblak (str. 3—4) ni jednoten ter je pisatelj brez dvojbe upotrebil tudi starejše tekste in morda celo kake pisane pripomočke, tudi narečje ni povsem identično z našim, prim. **ei**, **e** in **i** za ě (prvotno dolgi ē), dasi je na goriškem Krasu **ie**. — Na podlagi dijalektološkega materijala lehko torej začrtamo glede refleksov prvotno potisnjeno naglašenega starega nosnega **o** za južno-zahodni del Goriške sledeče reflekse: u (Štrekljev srednji pas goriškega Krasa) — uo (obče goriško, Lokvica) — ^{u}o (zahodni pas) — o gotove kakovosti (Divin); tedaj bi se pa tudi naš Doberdo$^{\breve{u}(b)}$ ali Doberdob (prim. gori o izgovoru Marušiča — Žužiča) moralo glasiti — in naj bi se še tako zakričalo — Doberd^{u}o, ozir. vedno le Doberd^{u}ob, ako ima v drugem delu prvotno res tičati dob „Eiche“. Sam izraz dob po goriškem Krasu, kakor smo videli, pa tudi po Notranjskem (n. pr. v Postojni) ni več v rabi, — rabi se le hrast in cer —, ali enkrat je vsekako bil (prim. n. pr. Dobbia v furlanski ravnini in Dobje na slovenskem Beneškem), pa bi se odgovarjajoči izgovor korenskega samoglasnika moral tudi v lastnem imenu ohraniti kakor v vsaki drugi besedi z istim korenskim značajem. Tega pa ni, temveč imamo ravno narobe vse kaj drugega: Doberdo$^{\breve{u}}$ ali Doberdò z **o**, ki se šele bliža glasu **u**. In če je kdo navajen na rabo oblike Doberdob, po pisavi z navidezno nedvomnim „dob“, je tudi ne izgovarja prav tako, kakor bi imelo biti. Pri Marušiču in Žužiču sem opisal njiju negotovi izgovor v tej besedi, in zdi se mi celo, da je pretežje na strani slučajev s sledečo ozkostjo. Isto velja tudi o izpeljanki Doberdo$^{\breve{u}(b)}$ci — Doberdobci, ne glede že na to, da zadnjo n. pr. prof. Koštiál naravnost zanika; tudi tu ni ali sploh ne ali pa nikakega stalnega refleksa ^{u}**o**. Lajiku je taka stvar seveda navadno brezpomembna, nema črka in prazna beseda, ki ji ne najde mesta v asocijacijah svojih pojmov, pa mu je vse eno, ali je bil v korenu prvotno ta ali drugi glas, ta ali oni, nosni ali nenosni **o** in se li v zvezi s tem v razlage potrebnem izrazu dandanes izgovarja ta ali drugi refleks za oni prvotni glas; saj pa tudi nima smisla za trdne glasovne zakone v narečjih, ki nas uče, da se je iz prvotnega nosnega samoglasnika **o** v slučajih kakor v dôb iz *dombŭ razvil popolnoma drug refleks, nego iz prvotnega samo ustnega **o** v slučajih kakor n. pr. v dôł — dôŭ iz dolъ, in naj si sta celo pod istim fonetičnim momentom dolžine in potisnjenega naglasa, t. j. padanja višine tona tekom izgovora samoglasnika. Ako se je muzikalni element tudi mogel reducirati ali celo izgubiti, se je svojevrsten refleks prvotno danega le tako

vtisnil v jeziku, da se je ohranil tudi v zadnjem produktu, v zadnji fazi dijalektičnega procesa.

Glede dijalektološke predstave samo ustnega **o** si Zakrajšek ni bil tako na jasnem kakor n. pr. glede nosnega **o**. Ne samo, da ni ločil primerov po dolžini in naglasu, jih je stlačil v razne odstavke ter tudi prav maloštevilno navel. Refleksov za dolgi potisnjeni **o** pozna, kakor posnemamo iz primerov, tri: **o** — **u** — **uo**. Z **uo** navaja le okuoli za okôli in pravi, da „se sliši ta odstop bolj proti severju“ (str. 433) [20]; **u** se nahaja v pulje za pôlje (ali morda poljê?), napruti za naprôti in v bujši za bôljši, pa tudi tu pravi, da je ta **u** „najti v severnem oddelku tega jezikovnega obsega, sicer je tudi **o**, kakor v knjižni slovenščini, navaden“ (ib.). Iz tega bi sledilo, da je južnejše tisti **o**, ki ga Pleteršnik zaznamuje s piko pod črko in ki se bliža glasu **u** (I, str. XI.). To potrjuje Škrabec (Cvetje XII 11), po katerem je dalo **ô** na Goriškem „iz **o** na **u** se prelivajoč glas (glasova nista ločena eden poleg drugega).“ Tako je približno tudi na Gorenjskem; na Dolenjskem je **u**. Na boljši način je opazil in označil Zakrajšek razliko v izgoru med jednako pisanimi oblikami s sekundarnim potegnjenim naglasom z jedne in s starim potegnjenim naglasom z druge strani. Na str. 435. pravi, da se natanko razlikuje med velevniki móli, prósi, hódi ter 3. os. sed. móli, prósi, hódi [21], ki se izgovarjajo muoli, pruosi, huodi, kar po svojem značaju odgovarja knjižni slovenščini in kranjskemu izgovoru, kjer se za **o** pod starim potegnjenim naglasom in sicer onim, ki se je razvil iz kratčine (praes. móli iz mòli) [22], govori isto kakor za prv. nosni **o**, namreč ozki **o**, pred katerim je slišati nekak slab **u** in ki ga Pleteršnik (ib.) zaznamuje s ključico pod črko. Kar se tiče **o** pod novejšim potegnjenim naglasom (imper. móli iz molì), ki zveni v knjižni slovenščini in v kranjskih narečjih zelo široko, goriška slovenščina po Zakrajšku ne pozna „globokega“ (t. j. širokega, odprtega) **o** „v toliki meri kakor kranjsko podnarečje“; v goriščini se izgovarja ta **o** kot „čisti **o** brez kakovega pristavka“. Dasi je gradivo pri Zakrajšku nekam zmedeno sestavljeno in njegovo razlaganje ne povsem natančno in jasno, mu zlasti njegove premalo detaljirane in natačne razpredelbe gradiva ne smemo posebno zameriti, ker se je tedaj še bore malo vedelo o sedanjih rezultatih slovenskega glasoslovja [23] in je bilo tudi malo vpogleda v natančnejše definicije slovansko-primerjalne

---

[20] Tako je po Klodiču (O naréčii venecijanskih Slovencev. Petrograd 1878) tudi v beneški slovenščini.

[21] Lep primer, kako bi bili v tiskarni potrebni razlikujoči znaki vsaj za najkardinalnejše razlike slovenske ortoepije! Pa o tem drugje.

[22] Poleg njega je še drug star potegnjen naglas s starejšo dolžino kakor n. pr. v rod. množ. otrók, nóg (v dolenjščini otrúk, núg z **u** kakor v bûh, nûs za bôg, nôs itd.). Stara dolžina je nastala tu kakor pri potisnjenem povdarku po odpadu reduciranega vokala ъ v končnici.

[23] Škrabčeva epohalna razprava „O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi“ je izšla šele l. 1870.

fonetike in akcentologije; saj je celo še pri Miklošiču (Vergl. Gramm. I² 315) dotični odstavek jako zastarel in zelo nepopoln: „auch im görz. wird in einigen Formen o͡a gehört: voda. moli ora, dagegen mouli orat," torej le s primeri pod potegnjenim naglasom. Zadnji primer je pri tem z ozirom na Zakrajška najbrže napačen. Slučajev s potisnjenim naglasom Miklošič tu ne navaja. Štrekelj (Morphol. str. 16 sl.) podava za **ô** skoro brez izjeme **ú**: dú „Längental", rod. dúla, nús, pút „Schweiß", zɣún, ɣnúj, lúj, múst, rúh, rút, wús, ɣút, búh, dúm, ɣ*a*spút (str. 25) itd.[24] Poleg tega je proti múst (str. 18 in 19) tudi móst (str. 17), noht (str. 17), rod. zɣúna in zɣóna (str. 18 in pod.), a v končnici — **ôv-** je — ŭóv-, n. pr. dvoj. strahŭóva, množ. strahŭóv[ɛ] (str. 19) itd. Pogoji za različne nijanse pri Štreklju niso preiskani. Po smrti Štrekljevi je sicer začelo izhajati pod redakcijo prof. Breznika v Jagićevem Archivu tudi glasoslovje njegovega narečja (Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. I. Vocalismus. Archiv XXXV 130 sl.), ali doslej je objavljen še le vokal **a**. Pa za naš slučaj to v glavnem niti ne prihaja v poštev, ker imamo v zanimajočih nas primerih vseskozi **ú**, ozir. srednjegoriškokraški odmev za **û**[25], tako da ga je vsekako smatrati za redni refleks prvotnega **ô**. A da Sommaripa nudi na prvi pogled nekaj podobnega kakor Štrekelj (prim. Oblak, str. 8.), vendar se pri njem **u**, **o** in diftong mnogo bolj menjajo v istih primerih, kar se lehko razlaga tudi iz neenotnosti jezika v knjigi (gl. gori): bug, viſſocuſt poleg noch, goſpud poleg goſpodi, bulſi poleg pobuolſat, nebu poleg slatò ter meſſou in ſtou, topluta poleg pocoro itd.[26] Neenotna pisava diftonga govori pred vsem za neki srednji izgovor glasu med **o** in **u**. Tudi v izgovoru Marušiča in Žužiča nahajamo svoje vrste neenakost in celo negotovost v refleksih za **ô**. V primerih kakor bo͡uh, do͡uŭ, gospo͡ud[27], ɣno͡uj, spro͡uti, zɣo͡un in dr.[28] je bilo slišati več ali manj glasu **u** se bližajoč ozek **o** z nekim reducirano-potisnjenim naglasom. V drugih primerih kakor kôst ali nôs je bil akustični vtis nekakega pretvarjanja izgovora v nasprotno smer, vendar drugačen, nego pri slučajih z nosnim **o** (n. pr. v b^{u}o, ɣ*a*l^{u}ob, k^{u}ot, l^{u}og, mog^{u}oće, m^{u}oko, m^{u}oš, p^{u}ot, „Weg", r^{u}ob itd.), kjer je **o** izzvenel bolj široko, a vselej jednako. V mestniku „v Doli" nisem mogel natanko določiti, ali imamo opraviti z refleksom za **ô**, kar bi priča-

---

[24] Za dôł, nôs, pôt, zvôn, gnôj, lôj, môst, rôg, rôd, vôz, gôd, bôg, dôm, gospôd.

[25] Tudi Štrekljev izgovor po mojih vtisih s konca devetdesetih let prejšnjega stoletja je dal še spoznati sledove reduciranega muzikalnega elementa v naglasu. V nazorih se je glede tega vdal po mojem mnenju preveč gotovi priljubljeni mu fonetični teoriji, v čemer so mu sledili tudi neki učenci (n. pr. Ozvald glede Središča na vzhodnem Štajerskem), za kar bi lehko navel dokaze; pa za to ni tu mesta in se zgodi še drugje.

[26] Za bôg, visokôst, nôć, gospôd, bôljši, pobôljšati, nebô, zlatô, mesô, stô, toplôta, pokôra.

[27] Razlika proti ɣ*a*l^{u}ob v prvem zlogu je pač vsled cerkveno-knjižnega vpliva.

[28] Za bôg, dôl, gospôd, gnôj, sprôti, zvôn.

kovali radi stare končnice debla na -**o**- (prim. v čakavščini mestn. vlâsi. Belić, Zamětki po čakavskim govoram. Izvěstija petrogradske akademije XIV 2, str. 209). Pri končnici po deblih na -**u** imamo sicer v slovenščini široki **o** pod sekundarnim potegnjenim naglasom (prim. dólu iz dolù; glej dólŭ pri Škrabcu, Cvetje XIII 9 in XIV 10). Vsekako sem imel tudi tu vtis omenjenega pretvarjanja in bolj odprtega izgovora **o**. Podrobnejše zasledovati vprašanje nijans pri omenjenih samo dveh osebah ni bilo mogoče. Vendar lehko trdimo za Doberdobu sosednji Dol in Opača sela, da je tu **ô** → **o**^{u}, pri tem pa že tudi v gotovih slučajih in pod gotovimi pogoji na prehodu k ^{u}**o** druge kakovosti, nego je ^{u}**o** za nosni **o**. Tak prehod **o**^{u} v ^{u}**o** bi se dal razumeti posebno v zvezi s Škrabčevim naukom (Cvetje XII 11): „kjer se ě [t. j. prv. dolgi ē] izgovarja za **ie**, se **ô** za **uo** (tako zlasti na Beneškem)“ [29]; imamo namreč na goriškem Krasu res **ie** za ě (pri Štreklju ĭe, v izgovoru Marušiča in Žužiča ^{i}**e**: r^{i}eč, d^{i}elo, l^{i}et; pri Sommaripi je že drugo: **ei**, **e** in **i** (o čemer gl. gori). Polne paralele seveda ni, ker ima tudi Štrekelj ĭe, za **ô** pa **ú**; vendar navaja tudi on strahŭóv^{ɛ} in pod. Na podlagi izgovora za ě: e^{i} ali ^{i}**e** je Miklošič delil slovenska narečja v vzhodni in zahodni pas; meja mu pa ni bila, kakor pravi Vergl. Gramm. I^{2} 310, natanko znana. Vzhodni pas mu je obsegal Ogrsko, Štajersko, Hrvaško, vzhodno Kranjsko, slovensko Istro in Primorje, zahodni pa Koroško, severozahodno Kranjsko in slovensko Beneško (ib. 310 sl.). Oblak se je sicer uprl tej delitvi (prim. Starejši slovenski teksti 12. Let. Mat. Slov. 1889; Ljublj. Zvon 1895, str. 311) ter razvil novo na podlagi starega reduciranega vokala, t. zv. polglasnika ъ (prim. Archiv XVI 163 sl. in Doneski k histor. slov. dialektologiji I 8, Let. Mat. Slov. 1890). Vendar ne more biti dvoma, da je prehod od e^{i} k ^{i}**e** dijalektološki-geografično zelo zanimiv. Za Pivko n. pr. morem reči, da v refleksu za ě že ni več diftongičnega elementa, kakor je na Dolenjskem in kakor ga je pisal Trubar, glas je enoten s sledečo ozkostjo. Krelj iz Vipave v tem tudi ne sledi povsem Trubarju. Po izgovoru ženske iz Vrhpolja nad Vipavo je ě tam ozek **e** s precejšnjim prehodom k **i** (e^{i}); vendar je glas še enoten. Če pa je glasnejše in s poudarkom izrekla kak (tudi isti primer) je bil slišati že tudi slab diftingonični **i** v e^{i}; tak razpad in prehod se je torej zgodil pri energičnejši izreki. Posebno lep enoten izgovor e^{i}, ki je mogel napomniti možnost pretvorbe v ^{i}**e** v nedaljnem sosedstvu, sem čul posebno v imenu za pritok Vipavščice Bela. Pretvorba ozkosti v nasprotno smer pada pač v okraj med Štijakom in Rifenberkom. Na Goriškem Krasu imamo že ĭe. Vidimo tedaj, da je v jedni smeri meja ali prehod omenjenih refleksov približno za razvodno črto med Črnim in Jadranskim morjem ob Nanosu. Pa o tem le mimogrede. Refleksi za **ô** so po gornjem na Goriškem Krasu: **o**^{u} — **ŏ** — **ŭo** — **u**; pri tem je **ŭo** druge kakovosti nego refleks za nosni **o**.

---

[29] Prim. tudi koroško ie — ue.

Mislim, da sem dijalektološko stran vprašanja dovolj obširno predstavil in da nauki dijaktologije, ki je tudi v meri, kakor se danes nahaja, predvsem merodajna pri presoji jezikovnih pojavov, dovolj jasno pričajo, da bi za naš kraj prvotno dob bilo dᵘob, a dol je doŭ, ozir. reducirano dòᵘ z **o**, ki prehaja (po Škrabčevo, „ki se preliva“) v **u**. Z druge strani nam ista metodologija dijalektološkega preiskovanja omogoča po dostopnem gradivu (Zakrajšek, podatki in dr.) povsem trdno in nedvoumno določitev dijalektičnega izgovora krajevnega imena in izpeljank iz njega v nekolikih isto predstavljajočih fonetičnih oblikah, kakor Doberdòᵘ, ozir. Doberdòŭᵇ, drugje tudi Doberdôŭ, ali z dvojnim naglasom Dóber-dòŭ — Dóber-dôŭ, v izpeljankah Doberdóŭᵇci — Doberdóŭci, doberdóŭski in pod. z istim ozkim **o**, ki se bliža **u**; nasprotno pa je izgovor pisanega Doberdob negotov: ali tudi jednak, ali drugačen, nikakor pa ne s pravim refleksom za prvi nosni **o**, kvečjemu tak kakor v gori opisanem izgovoru mestnika v „Doli“. Pa če bi končno tudi bil kak Doberdᵘob = *γαlᵘob*, se ne bi dali iz njega razlagati navedeni podatki in odgovarjajoča jim pisava Doberdo — Doberdò. Radi tega vsega, ki se v glavnem niti ne da ovreči, smo linguistično znanstveno naravnost primorani, potem glasoslovnih zakonov izvajati krajevno ime iz prvotnega Doberdol in ne Doberdob, ali, kakor je to pri imenih z navadnimi nesvojilnimi pridevniki običajno, najbrže z določno obliko pridevnika Dobridol (prim. srb.-hrv. Dobri Do v zagr. akad. Rječniku i. dr.)[30]. V resnici tudi nahajamo na stari Florianičičevi karti Kranjske iz l. 1744, ki se nahaja v posvetovalnici ljubljanskega magistrata in v kranjskem deželnem muzeju[31], zapisano Doberdol (za Dol stoji Vallon).

Edino iz Doberdol pa je tudi mogoče priti na neprisiljen način do razlage rabe in pisave oblike Doberdob, medtem ko je narobe, kakor smo videli, stvar nemogoča. Historično-dijalektični razvitek izgovora prvotnega Dóber-dôł je mogel preiti le sledeče faze: najpreje Dóber- dôŭ, dalje vsled redukcije Doberdòŭ — Doberdòᵘ, poleg katerega se je vsled nalahnega strnjenja ustnic na koncu razvila tudi dubletna oblika Doberdòᵘᵇ, kakor je zlasti lepo razvideti iz opisa g. stotnika R. Maistra in kar je moglo dati prvi povod sedanjemu uradno-slovenskemu in knjižnemu Doberdob. Vsled fonetično identičnega bilabijalnega značaja glasov **ŭ** in **b** je omenjeno strnjenje ustnic pri reduciranem diftongu — òŭ povsem naravno in ni treba in niti ne prav mogoče seči po Zakrajškovem podatku (str. 439.), da se „v gorah posebno okoli Koborida sliši prav pogosto **b** mesto **v**“. „Lahko bi se“, pravi dalje, „po besednjaku vse tiste besede naštele, ktere imajo

---

[30] **Ri** med soglasniki se je tudi na Goriškem skrajšalo v smeri k samoglasniškemu **r**, prim. pršu, prjeten, krčim za prišel, prijeten, kričim (Zakrajšek, str. 433 in 438). Taka redukcija je zadela še **ru** in **re** (ib.).

[31] Naslov je: „Ducatus Carnioliae tabula chorographica, jussu, sumptúque inclytorum provinciae statuum geometrice exhibita, per I. Dismam Floriantschitsch de Grienfeld, Paroch: et Consist: Archid: Officii Sitticiensis, et per Abrahamum Kaltschmidt aeri incisa. Labaci 1744.“

v kot sprednik ali srednik.“ Iz tega in primerov sledi namreč, da se to zgodi le s predsamoglasniškim **v**: prim. str. 439. benograd, birtnja-birtnje (prim. tudi sicer po slovenskem se nahajajočo izreko „birt“ za „Wirt“), bidem, bino, bedró „jasno“, lobí, člebék, str. 341. bidu — bid'la („okoli Tmina“), str. 396. benograd, bino, str. 396—7. člebék („sem slišal samo okoli Koborida“) in str. 440. beženem = iz- (za prv. prefiks vy-). Na Kozlerjevi karti, pa tudi v Rutarjevi drugi knjigi o Goriški (str. 55) prim. n. pr. Prebačina za Prvačina, a pri Baudouin-u de Courtenay (Nektere opazke. Gorica 1873, str. 22) „člebk“ (v govoru moža iz Čiginja pri Tolminu)[32]. Tak prehod **w** v **b** je znan v raznih nemških narečjih (prim. Grundriss der germanischen Philologie I^2 717), pa ne smemo prezreti, da so se, kakor znano, naselili tudi na Goriškem, posebno na Tolminskem ob Bohinju, nemški kolonisti iz Tirolskega, kakor kaže na to že ime „Nemški rut“ (prim. kar pravi o njih Baudouin str. 11 sl. in 53). To tujo kolonizacijo na slovenskih tleh v preteklih dobah bi trebalo v zgodovinskih spisih bolj natančno predstavljati, nego se navadno dogaja (n. pr. v Rutarjevi knjigi o Goriški ali v Grudnovi zgodovini in dr. se skoro ne ali pa le prav malo omenja). Celotna studija o njej bi bila vsestranski važna in zanimiva[33]. V našem slučaju dokazuje že podatek o središču omenjene posebnosti v tolminskem in kobaridskem okraju, da je nastala v zvezi z nemško ter se razprostrla menda tudi preko svojih prvotnih mej nemških naselbin. Ako v novovisokonemščini po Grundrissu str. 718. tudi končni **w** prehaja v **b**, n. pr. v Wittib poleg Wittwe, je v tem že ložje nahajati prototip za razvitek sekundarnega končnega **b** v imenu Doberdob, vendar je fonetični pogoj tu, kakor smo videli, lehko tudi že čisto drug, redukcija pod vplivom že drugega tujega miljeja.

Oblika Doberdob izvira tedaj lehko iz dijalektičnega, a napačno razumljenega izgovora za Doberdol, še bolj resnično pa morda iz take zabeležbe tega izgovora, pri čemer je zelo mogoče že s samega početka igrala ulogo napačna kombinacija z dob „Eiche“. Naroda ne smemo kriviti za to, saj deloma še dandanes doma v kraju izgovarja, kar se je organično razvilo v lastnem narečju iz prvotne besede, kakor govori tudi še „v Opacelah“, dasi se navadno rabi in piše Opatje selo. Zato pa v obliki Doberdob tudi ni videti morebiti prave t. zv. narodne etimologije, zamenjave besede gotovega porekla z drugo po glasovih podobno; saj mu beseda dob niti ni znana. Kot klasični primer neke narodne etimologije naj navedem le po hrvaškem zagrebškem akademičnem slovarju srb.-hrv. Drenòpolje

[32] Prim. tudi zamenjavo **b** — **w** v nemških oblikah krajevnih imen kakor n. pr. Begunje — Wigaun itd.

[33] Spis J. Vrhovca „Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku“ (Ljubljana 1879, izd. Matica Slovenska) je nekaj druzega in tako isto ne podaja podrobnih dat za slovensko zemljo. Z nemškega stališča se bavi s tem vprašanjem n. pr. O. Kaemmel, Die Entstehung des österreichischen Deutschtums. I. Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich bis zum Ausgang der Karolingerzeit (Leipzig 1879) i. dr., ali tudi to ne odgovarja našim znanstvenim potrebam.

„Adrianopel“ (bolg. je danes Odrin, tur. Edirne), kakor bi bilo iz slovanskega drên in polje, pa je iz grškega Hadrianu polis „Hadrianovo mesto“! Seveda bi tudi tu lehko kdo rekel, kaj Hadrijan! Drenopolje je samo po sebi umljivo, dren in polje sta povsod doma! Dijalektična izgovarjava Doberdóu̯b je mogla sicer sama dati povod k pisavi Doberdob, ali kdo jo je prvi zapisal in tako odprl vrata sedanji obči in tudi v tamošnjem lokalnem prometu vkoreninjeni rabi in zameni z dob „Eiche“, se-li je to zgodilo v občinski ali šolski pisarni ali drugače, ne morem določiti, sili pa me k takemu sklepu neizogibno celokupnost vseh podanih podatkov in razmišljanj. Želeti bi seveda bilo, da bi vedeli poleg oblike „Doberdol“ na karti iz l. 1744 tudi še za vse druge starejše historične oblike imena ter imeli sploh celo zgodovino njega pisave, ali to mi ni dostopno; morebiti pridejo na sled tej stvari naši zgodovinarji.

G. ravnatelj prof. dr. Mantuani je bil tako ljubezniv, za kar mu izrekam srčno zahvalo, da me je opozoril, da je našel v starih urbarjih enkrat zapisano „Doberdob“. O tem mi piše (v dopisu od 2. avg. 1917): „V Gorici je živel koncem 15. in začetkom 16. veka neki „Raschawer,“ ki je imel mnogo posestev na Goriškem in drugodi. Tudi na Doberdobu. L. 1524. je zasnoval urbar svojih posestev in dohodkov. Na listu 96a beleži zemljišče na Doberdobu in piše: Doberdob. Mož je utegnil biti Nemec, ker je pisan urbar v nemščini. Jeli bil zmožen čuti prelivajoče se glasove, to je dvomno; da je napisal **b** ob koncu, je umljivo, ker so ga pisali Nemci takrat navadno na mestih, kedar sta se sklepali ustnici (umb mesto um, fromb mesto fromm, frembd mesto fremd itd. — Za „Dol“ ima „Urbar des Ambt zu Gortz“ iz l. 1564. na listu 238 „Doll“.

Iz pisave „Doll“ bi se hotelo sklepati na izgovor končnega **ł**, kakor se je tedaj po Dolenjskem po učenju in pisanju naših prvih protestantovskih pisateljev res še govorilo. Toda na podlagi tega ne smemo sklepati o tem tudi za vse drugo slovensko ozemlje. Na Koroškem, Gorenjskem in na krajnjem zapadu se je prehod **ł** v **ŭ**, oziroma **w**, izvršil mnogo preje nego na Dolenjskem, kjer se je prvotnejši izgovor nedaleč od Trubarjeve ožje domovine okoli Št. Vida pri Zatičini ohranil deloma celo do naših dni (prim. F. Metelko, Lehrgebäude der slow. Sprache str. 7, dr. K. Štrekelj, o Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah str. 63 i. dr.)[34] Za Koroško navaja Dalmatin v „regištru“ kokauniza, razven tega piše mauha, kar kaže na pot preko Koroške (prim. Škrabec, Cvetje XII 4). Ker rabi A. da Sommaripa (1607) dosledno za končni **ł** — **u** (**w**), za sonantični **ł** — **ou, o, u** (prim. Oblak, Doneski II 12), moramo misliti, da se je ta prehod pričel za njega divinsko in tedaj tudi goriško-kraško narečje mnogo preje. V to smer kažejo tudi notranjski pisatelji XVII. stol. kakor M. Kastelec ali tudi p. Janez od Sv. Križa (prim. Škrabec l. c.). Najvažnejše pa je, da piše Vipavčan Krelj že l. 1567 pod vplivom svojega

[34] G. ravnatelj A. Črnivec mi je zatrdil, da je slišal **ł** pri Zatičini še od stare generacije in da mlajši tak izgovor ni več prijal.

domačega narečja vovno, zhovnar, vouk (prim. Oblak, Zur Sprache Krell's v Archiv f. slav. Philol. XIX 336). Radi tega tudi pisavi krajevnega imena „Doll" iz l. 1564. ni pripisovati nobenega odločilnega pomena. Da se v pisavi krajevnih imen po tradiciji še ohranja starejši izgovor, ko ga v istinitem življenju jezika že več ni, lepo kaže n. pr. pisava Lonk za „Loka" še koncem XIII. stol., ko gotovo že ni bilo več nosnega izgovora v tamošnjem narečju (prim. pisateljeva razprava „Freisingensia" II, str. 84).

Ako pa se je sredi XVI. stol. po podatkih naše historične dijalektologije na goriškem Krasu brez dvoma že govorilo ŭ za končni ł, se je moral tudi okoli l. 1524. najmanje že nahajati prehod takega glasovnega razvitja, s katerim se da prekrasno združiti gori omenjena pisava po Nemcu napisanega urbarja. V slučaju, da je to najstarejši zapis in vir oblike „Doberdob", nam bi postal njen postanek po vsem rečenem takoj umljiv, umljiva pa tudi pot iz urbarjev do izvestne uradne rabe in med narod kot že stara dubleta poleg refleksov prvotnega slovenskega poimenovanja „Doberdol"; le vir bi ji bil drug in ne dijalektično-fonetičen. Da pa je Nemec prvi zapisal ime, temu se je najmanje začuditi.

Slučaji knjižne zamene niso tako redki, kakor bi se moglo morebiti misliti, naleteti jih je ravno nasprotno celo pogosto. Kot nekaj podobnega in na prvi pogled morda še bolj čudnega naj najpreje nakratko navedem navidezno po dijalektičnem izgovoru popolnoma pravilno pisavo z navidezno povsem jasnim pomenom imena Celovec za srednjekoroško Cъloŭc — Cloŭc (prim. Lessiak, Archiv für slav. Philol. XXVII 421), kakor da je od korena cěl- v cělina i. dr. (prim. I. Scheinigg, Archiv XXVII 153), dasi to ni res in znanstveno tudi ne vtemeljivo. Srednjekoroško **l** priča za prvotno **lj** (prim. starejšo slovensko pisavo Celjovec, n. pr. Trdine v prvi dobi njegovega pisateljevanja [35]), kajti ł postane ŭ (w) in bi se tedaj moralo glasiti Cwoŭc, ako bi bilo izvajati od cěł - ov - (prim. bvahú = blago, dvá^{c}a [36] = dlaka, hvava = hvala, ^{c}vop = klop, ^{c}ovu = kolo, másvo = maslo, débvo = deblo itd. Kres, I 460 v J. Scheinigga razpravi o rožanskem narečju na Koroškem.) Iz istega vzroka odpade tudi razlaga L. Pintarja iz stvoł^{ъ} (Archiv XXVI 635 in XXXI 382). Poleg tega imamo na zahodu in vzhodu dijalektične oblike, ki ne kažejo le v isto smer, temveč še naravnost podajajo prvotnejšo obliko imena. Baudonin de Courtenay je zasledil na Tolminskem obliko Cvəlôŭc (Archiv XXVI 160), Lessiak v zgornji dolini rečice Bače na Goriškem Cvilouc (Archiv XXXII 189), a v Ziljski dolini na Koroškem Cəblóuc (Archiv XXVII 412). K temu lehko še jaz z jedne strani opozorim na pozabljeno ali neopaženo Zakrajškovo obliko Cvilovc in cvilovške piščalke v narodni pesmi (str. 439), z druge strani pa morem dodati še novo dejstvo, da se ista oblika kakor na

[35] Prim. Kopitar, Glagolita Clozianus XLI: „Klagenfurt Slavis est Cělóv'c sive malis Cъljóv'c" (obliki imena sta tiskani s cirilico).

[36] Z znakom „spiritus asper" zaznamuje Scheinigg (prim. l. c. str. 414) koroški izgovor soglasnika **k** kot „slab nastavek v grlu". Je to v grlu artikuliran eksploziven soglasnik, ki bi ga bilo bolje zaznamovati s „spiritus lenis".

Goriškem govori tudi na Štajerskem po sosedstvu s Koroško, in sicer v Gornji Savinjski dolini (po sporočilu slušatelja g. B. Pozniča iz Šmartna pri Gornjem gradu) in nad Celjem (natančnejše v Novi cerkvi pri Vojniku po sporočilu nekdanjega slušatelja J. Pinterja odtam). Že na podlagi tega nimamo nobenega povoda dvomiti, da je bil prvotni koren v imenu cvil- (prim slov. cviliti — cvěliti). Potrjujejo nam pa to še poleg drugega izraz cviliti kot bajeslovni ali pravzaprav praznoverski terminus technicus (prim. J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev str. 108: „Čuje se večkrat v zraku cviljenje od Navja.“ [37]), slovanska krajevna imena iz istega korena kakor n. pr. češ. Kvilice (Sedláček, Místop. slovník histor. král. češk.) i. dr., pa tudi nemško ime za Celovec — Klagenfurt (ne glede na druga pojasnila). Prvotna oblika je tedaj bila *Cviljavьcь s sufiksom — av — (prim. po Scheiniggu v rožanskem narečju norčóv = norčav. Kres I. 621).

Vprav argumentum ad hominem pa je za naše vprašanje, kako pride v navado knjižna oblika imena namesto dijalektične narodne, slučaju Doberdò — Doberdob popolnoma paralelni slučaj Opaća sela (Opacela) — Opatje selo. Tudi o tem imenu so pisali slovenski dnevniki o priliki navajanja v vojnih poročilih ter so se po pravici odločno izrekli proti pravcatemu monstrumu pisave na kartah in v oficijalnih poročilih Oppacchia sella. Ali Opatje selo, kar so predlagali po obči rabi in kar je tudi uradno-slovenska oblika na pošti, v občini in v šoli (prim. že navedeni Gemeindelexikon str. 14. ali tudi S. Rutarja drugi del o Goriški str. 123), ni le nedijalektična, torej v svojem narečju neorganska tvorba, temveč tudi kot taka ne odgovarja glasoslovnim zakonom tamošnjega kraja. Pa tudi sicer vlada v podatkih navidezno velika zmešnjava. Zakrajšek je pisal Opačje selo (str. 343), kar navaja kot dubleto tudi Gemeindelexikon; isto piše Kozler v imeniku k zemljevidu (str. 17), na karti pa ima Opačji Sela. Štrekelj je zapisal Opaće selo (str. 3); g. Hrovatin, ki je odtam iz Dola doma, pa je g. Vugi (gl. gori) imenoval kraj nekako Opaća — Opaćja sela z mehkim afrikatnim (zaporno-prepišnim) glasom med **ćj** in **čj**. G. Žužič, ki je tudi iz Dola doma, kakor g. Hrovatin, je, kakor sem že gori omenil, nazval kraj Opačje sela, zapisal pa Opatje selo, kakor, „se piše poštni naslov.“ Že iz dosedanjega sledi, da je prava narodna, dijalektična oblika prvič v množini (Hrovatin, Žužič, Kozlerjeva karta) in da se drugič izgovarja z mehko afrikato **ć** (Štrekelj, Hrovatin), ki se sicer v navadni pisavi nadomešča po večini slovenskih narečij in po književnem jeziku s **č**, ki pa se je za prvotno skupino — **tj** — (— **kj** —) še ohranila na zahodu (prim. Miklošič, Vergl. Gramm. I^2 340 sl.). Štrekelj jo primerja srb.-hrv. **ć** (str. 8), Zakrajšek istrskemu ć (str. 344 v primeru hći „na Krasu“). Po Škrabcu se na Goriškem „semtertja“ govori za ta **ć** tudi **k**, n. pr. hki, pekina (Cvetje XII 12 [38]).

[37] Prim. tudi še n. pr. Dr. I. Máchal, Bájesloví slovanské. V Praze 1907, str. 72 sl. To isto je tudi v istega „Nákres slovanského bájesloví. Praha 1891.

[38] Prim. tudi Miklošič l. c. str. 341.

Zanimivo je, da podava Kozler na karti in v imeniku za kraj v sredi med Cirknim, Kanalom in Tolminom Pekina (laški Pechina), medtem ko stoji na specialni in generalni karti Pečine. Različna končnica v pridevniku Opačji (Kozler) in Opačje (Žužič) se razlaga iz redukcijskega samoglasnika, t. zv. polglasnika ъ za **e** v množini srednjega spola (prim. Štrekelj str. 72 in 42). Restituirana dijalektična oblika bi bila tedaj po vsem množ. sr. sp. Opaćъ selъ, kar je po izgovoru tudi moglo dati povod za pisavo v jednini. Vse dosedaj rečeno pa prekrasno osvetljuje in potrjuje dogodek z Marušičem, ki sem ga moral že gori omeniti. Bivši župan prav v Opačih selih in odtam tudi doma mi je večkrat odločno zatrdil, da se njegova občina nedvomno imenuje Opatje selo, dasi sem ga opozarjal na tako avtoriteto, kakor je bil prof. Štrekelj, sam ožji mu sorojak s srednjega Krasa. Štrekljev podatek Opaće selo je tako isto odločno zanikal. Kdo pa si more predstaviti moje veselje, ko se je po daljšem času (več urah) nenadoma sam spomnil, da kmetje med seboj prav za prav „po domače“ pravijo kraju „v Opacelah“. Samo ob sebi se razume, da „v Opacelah“ (v dijalektični obliki mestnika množine na — ah) fonetično ne more biti drugo, nego skrčeni izgovor, t. zv. haplologija (prim. lat. nutrix iz *nutritrix, stcksl. dobryję iz *dobry-jeję itd. Brugmann, Grundriss der vergl. Gramm. der indogerm. Sprachen I 2 [2], str. 857 sl.; Vondrák, Vergl. slav. Gramm. I 385; prim. še n. pr. rus. blizorukij „kratkoviden“ iz blizo-zorokij z zorok- = slov. zrak in korenom, kakor je v „zreti“.) V našem slučaju se je „v Opacelah“ moglo skrčiti le iz „v Opaćih + selah“ (gl. Štrekelj str. 72), morda preko „v Opaćъ + selah“ z nesklanjanim prvim delom kakor n. pr. v „v Dobrepolah“ na Dolenjskem [39]. **Ć + s** (t. j. **tś + s**) je dalo po asimilaciji prvega soglasnika k drugemu **c** (t. j. **ts**) ravno tako kakor n. pr. v nocoj iz noć-so-. Psihološki se opisana, skoro neverjetna pozabljivost Marušičeva, kakor sem opazil, tako razlaga, da mu je izraz Opatje selo res jedino navaden, ker se rabi v tamošnjem lokalnem prometu in ker tudi ve za sedanjo občo rabo; z druge strani me pa ni mogel prav razumeti, da hočem jaz izvedeti podatke iz najpriprostejše govorice, če so še tako skriti, saj je zelo mogoče, da se taka stvar v kraju sploh že v obče pozablja, ker jo izpodrinja uradna ali knjižna raba. Omeniti je pa tudi to, kar dijalektolog na vsakem koraku naleti, da se priprost človek pred izobražencem in zlasti še pred izprašujočim dijalektologom nekako sramuje svoje domače govorice in jo, kolikor le more, pretvarja v književno šolsko obliko, ki se mu zdi lepša in znak višje olike, kar sicer velja, le dijalektologu kazi veselje, kakor bi se n. pr. tudi botanik lepo zahvalil, ako bi mu kdo ponudil umetno cvetko mesto naravne, in če je ta še tako nekazna. Mislim, da se da takemu mojemu pojasnilu težko kaj ugovarjati; a kakor je tu z Opatjim selom proti „Opacelah“, tako je približno tudi z Dober-

[39] Prim. Levstik v „Popotovanju iz Litije do Čateža“: „v Dobrépoljah, po Dobrépoljah“ (Zbrani spisi III 180 sl.). Škrabec, Cvetje XIII 2 razlaga sicer Dobrépolje iz Dobrojepolje, ali jaz temu ne morem povsem pritrditi.

dobom proti „Doberdò" — oboje prvo je uradno-slovensko proti neoficijalni obliki priproste govorice, ki je našla svoj odmev tudi na avstrijski specijalni in generalni karti po skoro vseskozi jima lastnem in vse hvale vrednem pravilu. Po postanku je pridevnik opać — opač (v navadni pisavi) svojivni pridevnik iz prvotnega *opat-j-, kar se v krajevnih imenih pogosto nahaja, n. pr. Ruperč vrh, Janče, Štepanja vas, Slovenj Gradec, Banja Loka, Carigrad (za Carj-grad) itd. Pridevnik opač sam se vporablja tudi še sicer v krajevnih imenih po Slovenskem in sosednjem Hrvaškem: n. pr. Opatče po Kozlerju na Koroškem in Apače, nem. Abstall, po istem na Štajerskem blizu Radgone, „Opaće zdola Ceste" in „Opaće zgora Ceste" po navedeni izdaji „Gemeindelexikon" str. 90 kot „Ortsbestandteile" znane Opatije. Sufiks — **ija** v Opatija sploh ni prvotno slovenski in slovanski, temveč tuj (prim. Miklošič, Vergl. Gramm. II 69 sl.; Vondrák, Vergl. slav. Gramm. I 405). O sufiksu — **ьj** — v pridevniku opatji iz *opatьj - se tega ne more reči, vendar se ne nahaja v naštetih krajevnih imenih. Splošnemu občinstvu je menda zato priročnejši, ker bolje spominja na zvezo z opat. Kdo, zakaj in kako je spravil v tem slučaju to obliko na dan, morem seveda še manje določiti nego gori glede Doberdoba. Nedvomno pa je tu popolnoma jasno, da nima nobene zveze z organično dijalektično obliko Opaćь selь in da je drugega — nenarodnega, umetnega izvora[40]. Ako ni bilo kako knjižno modrovanje vzrok, je moglo dati povod pisavi s **tj** i opazovanje, da se tudi sekundarno **tj** iz - **tьj** - pretvarja na Goriškem v **č** n. pr. v treči (prim. Zakrajšek str. 438 in Miklošič, Vergl. Gramm. 1 [2] 341). Iz tega pa tudi sledi, da je izgovor Opatje selo za tamošnje kraje že kot tak nemogoč. Pisavo na kartah Oppacchia sella imamo pač brati Opačja sela ali še preje Opaća sela z mehkim **ć** (**ćj**), kakor je omenjeno v podatku g. Hrovatina. Vsekako stoji to, kar je skrito za črkami, zelo blizu dijalektičnemu izgovoru. Da se kartografija poslužuje takih oblik, je popolnoma pravilno, seveda so pri tem žalibog uvekovečene prepogosto tudi različne napake, nastale vsled slabega razumevanja ali slabega zapisovanja imen. Predvsem pa je grajati način transskripcije, ki je tudi za geografsko vedo že zastarel in, razume se, vse preje, nego znanstveno-fonetičen. Čemu se dandanes ne vporablja že precej obče sprejeta lingvistična transskripcija glasov, je težko umeti. Kaj je treba v Oppacchia sella že dvojnih **pp** in **ll** (zadnje radi kratkosti **e**? ki pa ni popolna)? Pisava **cch** za **ć** — **č** pa je neverjetno starikava. Kak A. da Sommaripa je mogel še pisati kchi za kći (hči), noch za noć, trechi za treći, chifto za čisto itd. (gl. pri

[40] Prim. R. Peruška dokazano razlago imena Višarje (Carniola III 209): „Višarje je učeno izmišljena oblika" za pravo slovensko Lušarje. Zanimiv podoben slučaj je tudi ime Okoslavci za vas v gornjeradgonskem okraju. Štrekelj pravi (Čas. za zgod. in narodop. III 54): „Pri nas se je iz pravilne dijalektične oblike Vukoslavci, kjer se je **v** smatral za predlog, naredilo naposled Okoslavci, naslonivši besedo na **oko**, od katere pa se ne delajo osebna imena" (in po njih seveda tudi krajevna). Taki in podobni primeri bi se mogli poljubno pomnožiti.

Oblaku), ali v našem veku bi za slovenska imena posebno še v njih dijalektični obliki le pričakovali prikladnejši jim fonetično-transskriptiven način. Laški način transkripcije tudi ne more in ne sme biti uzorec (Pechina je lehko dial. slov. Pekina). Glede vprašanja o književni rabi oblike Opatje selo in temu podobnih, je moje mnenje, da ni priporočati, klepati in davati raznim krajevnim ali mestnim imenom umetno knjižno obliko in bi tudi ne bilo vselej izvršljivo, ker se mnogokrat ne ve za etimološki izvor. To velja tudi za glasove, v kolikor se dajo označiti z znaki pismenega jezika. Dalmatinski Split n. pr. je Split in ne Spljet, bosensko Livno je Livno in ne Hlijèvno, ker se v dotičnih krajih prvotno ě izgovarja kot i, naj je tudi v književnem jeziku zato ije — je. Zagrebški akademični slovar se sicer vpira pisavi Livno in hoče Hlijevno, ali s tega stališča bi morali tudi mi pisati Cviljavec mesto Celovec, a to bi menda nobenemu ne prišlo na misel. Konsekventnost do kraja ni v nobenem pismenem jeziku izvedljiva in čim bolj se odtujuje od življenja in oddaljuje v umetno teorijo, tem preje lehko doživi, da se pozabi in preide preko nje na dnevni življenjski red. Najbolj smešne bi pa bile take označbe krajev na kartah, ki imajo vendar beležiti praktično vporabljive in resnično živeče oblike imen, ne pa biti zbirka za ljubitelja pravih in nepravih etimologij. Dà, meni celo niti na misel ne hodi, potegovati se morda za pisavo Opača sela mesto Opatje selo, dasi sam prvo pišem, ali celo za stari izgovor Dober-dol; občа raba je v tem drugem slučaju tudi moja raba, ker je prvotno tu že preveč oddaljeno. Mogel bi pa odločiti v tem slučaju kak pravi narodni dijalektični mestnik, ki je morda tako kje skrit kakor „v Opacelah“ (prim. sicer podatek g. nadinž. Skaberneta o rodivniku).

Pisava in tudi izgovor Doberdo spominja zelo na sosednje hrvaško dô iz dôo za doł. V neposredni hrvaško-čakavski soseščini je bil prehod v dô najbrže drugačen, nego sicer v srpsko-hrvaščini: mogel je namreč — l pod gotovimi pogoji odpasti (gl. Leskien, Gramm. der serbo-kroat. Sprache. Heidelberg 1914, str. 112 sl). Moglo bi se tedaj tudi misliti, da je doberdobski izgovor v nekih ozirih lehko že na potu k temu. Slabo slišno ŭ bi se bilo potem razvilo iz o^u. Toda tega ne potrjujejo dijalektološki podatki, čeprav je končni diftongični ŭ slabeje artikuliran nego drugod po Slovenskem. Toda o tem dalje razpravljati ni tu mesta.

Pisava in po njej izgovor Doberdob ima to malo neprijetnost v sebi, da navaja k napačni predstavi pomena besede, prvotnemu pojmu povsem tujega. Naravno je tudi, da take predstave vsled pisave, ki je prišla že v občo navado, lehko vedejo celo do nepremagljivih prepričanj, posebno ako so se še kategorično ex cathedra brez dokaza potrdile hitro čitajočemu občinstvu v razširjenem časopisju. Tedaj se lehko kdo še vjezi, ako hoče drugi priti stvari do jedra in začne trditi drugo. Toda to zlo ni veliko! Saj je v navadnem življenju naposled razmeroma res vse eno, ali je kaj Dob ali Dol in kar si kdo pod tem predstavlja. Komur pa je do znanstvenega spoznanja, kako je in kako je bilo, temu je potreba tudi znanstvenega preiskavanja, tedaj pa ono ni več vse eno, temveč

je celo glavno vprašanje, ali je izhajati v našem slučaju od duob ali dou(b)! To vprašanje je tu vprav matematične natančnosti in povsem naravoslovne eksaktnosti, kakor ima linguistična metoda in vmes posebno še metoda prave znanstvene fonetike sploh mnogo skupnega z eksaktno metodo naravoslovja.

S tem bi bilo spočetka stavljeno vprašanje o razmerju med fonetičnima oblikama imena Doberdò — Doberdob z lingvistično-fonetične strani, mislim, dovolj obširno in za malokaj jezikovno-strokovno izobraženega in mislečega človeka tudi dovolj jasno osvetljeno in pojasnjeno. Vrinja se pa še drugo, tudi zanimivo in važno vprašanje, ki je tako isto odločivnega pomena, o postanku in načinu naziva za kraj po pomenu. V tem pogledu je še danes za presojo tega glavna podlaga Miklošičeva razprava „Die slav. Ortsnamen aus Appellativen“ I — II. (Dunaj, 1872 in 1874 v Denkschr. filoz.-histor. razr. dunajske akamije znanosti, XXI in XXIII zv.). Tu nahajamo pod dobrъ (II 17) naravnost imena kakor Dobrodo (J. Gavrilović, Rječnik geografijsko-statističnyj Srbije. U Beogradu 1846)[41], Dobrodoli (Daničić, Rječnik iz književnih starina srpskih. U Beogradu 1863—4)[42], Dobrii doli (ib.)[43] in Dobrodoljane (ib.)[44]. Iz zagrebškega akademičnega „Rječnika“ moremo dodati k temu razen navedenega v pripombah še sledeče: Döbrî Dô, Döbrôga Döla,[45] ime mjestima. *a*) mjesto v Metohiji XIV vijeka (i u Danič. rječn. Dobryjь Dolь. Monum. serb. 94, l. 1330). — *b*) selo u Srbiji u okrugu užičkom. — *c*) selo u Srbiji u okrugu topličkom. — *d*) pomińe se Dobri Dolь kao mjesto prije našega vremena, može biti koje od tri preďašńa. — *e*) seoce u Hercegovini blizu Ravna. — Döbrî Dòlac, potok v Srbiji (silazi u Tisnicu ispod sastavka Velike sa Crnom Tisnicom desno sa Bel'evine). — Dobròdôl'e, mjesto pod ńivama u Srbiji u okrugu smederevskom. N'iva u Dobrodolu. — Dobròdôskâ (t. j. Dobrodolska), voda

---

[41] Prim. k temu v zagrebškem akademičnem „Rječniku hrv. ili srp. jezika“ II 522: Dobròdô (Dòbrodô), Dobròdola (Dòbrodola), ime mjestima. Stariji je oblik Dobrodolь (tako je i u Daničićevu rječniku) a i u naše vrijeme dolazi kod kajkavaca Dobrodol. *a)* kao mjesto u Srbiji u sadašńem okrugu požarevačkom pomińe se XIV vijeka. (Monum. serb. 199, l. 1381) i u naše vrijeme ima u istom okrugu više mjesta tako nazvanijeh. — *b)* selo u Srbiji u okrugu pirotskom. — *c)* seoce u Hrvatskoj u podžupaniji zagrebačkoj: Dobrodol. — *d)* seoce (pustara) u Srijemu u podžupaniji rumskoj pomińe se još XV vijeka.

[42] V akad. rječn.: Dobròdoli, ime jednome ili dvjema mjestima u Metohiji blizu Dečana. Dolazi XIV vijeka i u Daničićevu rječniku.

[43] V akad. rječn.: Dőbrî dőli, ime planini. Dolazi krajem XIII ili početkom XIV vijeka. „Dobrii Doli“ planina koju je kral' Milutin dao Hilandaru (Monum. serb. 69, l. 1293—1302. Danič. rječn.).

[44] V akad. rječn.: Dobròdol'âni, selo u Metohiji. XIV. vijeka. „Dobrodol'ane“ (stariji oblik) selo blizu Prizrena (Monum. serb. 59, l. 1293—1302, ib. 86, l. 1327. Daničić, Rječnik).

[45] Dve točki zaznamujeta iz tiskarskih razlogov srbsko-hrvaški kratki potisnjeni naglas (mesto dveh „gravis“).

u Srbiji: na severoistočnom podnožju Kopaonika od stava Reke Bele i reke Dobrodoske do ispod Graševaca. Stariji oblik dobrodolьskyj dolazi XIV vijeka: „do međe dobrodolьske“ (Danič. Rječn.). — Iz Miklošiča in akademičnega „Rječnika“ razvidimo, da se nahaja krajevno ime Dobridol ali izpeljanka iz njega v srbsko-hrvaščini prav zelo pogosto. Nahajamo je pa tudi izven tega ozemlja, n. pr. v Macedoniji po stari generalnoštabni karti severno-zahodno od Velesa Dobridol, na kar me je opozoril g. šolski svetnik prof. Kaspret. Da imamo take pripomočke, kakor je neprecenljivi akademični „Rječnik“, tudi za sosednje jezike in narečja, mogli bi te podatke še dalje in obilniše izpopolniti. Pa ne samo z „dober“ se veže Dol, tudi z nasprotnim pojmom „zel“, „ljut“ in. pod. n. pr. po Miklošiču (ib.) Zlodo (prim. gori Dobrodo) v Srbiji, Ljuti Dolac (prim. gori Dobri Dolac) v Hercegovini. V tej zvezi je tako isto zelo zanimivo, da imamo z jedne strani z „dober“ označeno tudi „log“ v Dobry Ług „Doberlug“ na Lužiškem (gl. pri Miklošiču l. c. po J. Zwahr-a „Niederlausitzisch-wendisch-deutsches Handwörterbuch. Spremberg 1847“), z druge strani pa nahajamo na našem goriškem Krasu, a to prav v njega zahodnem pasu južno-vzhodno od Opačih sel (južno od Lokvice) — „Hudi log“. Pri Dob ni zaslediti označbe z „dober“, ni pri Miklošiču, ni v akademičnem „Rječniku“, kar znači, da tega nikdar ni bilo, kar pa je tudi popolnoma naravno, ker se o drevesu ne more reči, da je „dober“. Pod dąbъ beremo pri Miklošiču (II 15 sl.) le sledeča epitheta: Lepi dob „Schönaich“ (po Valvazorju), Rydoduby (v Galiciji), Perunovyj Dub (J. Šaranevič, Izslědovanie na poli otečestvennoj geografii i istorii. Vo Lьvově 1869), Černodub (na Češkem), Wili Damb (t. j. Veliki Dob) „magna quercus“ (na Pomorjanskem, po Hasselbacha in Kosegartena „Codex Pomeraniae diplomaticus“. I. Greifswald 1862); prim. še Štiry Dubi „Viereichen“ (na Lužiškem). V zagrebškem akademičnem „Rječniku“ (II. 838) nahajam le Babin Dub blizu Zadra v Dalmaciji (po A. Kačića Miošića znamenitem „Razgovor ugodni naroda slovinskoga.“ Mleci 1756, 238 b). „Dob“ je tedaj le „lep“, „črn“, „velik“, „babin“, „perunov“ itd., nikakor pa ne „dober“, ali „zel“, ozir. „ljut“, „hud“, kar pa je lehko, kakor smo videli, celi „log“, a zlasti „dol“. Zadnji slučaji pri Miklošiču celo nadkriljujejo druge zveze pojma „dober“ kakor n. pr. s „polje“, „kuća“, „zdenci“, „selo“, izvzemši jedino „voda“; pogosto je seveda tudi „polje“. Ne le „dob“ ni „dober“, tudi vsem Slovanom tako priljubljena „lipa“ ne, še manj kak „hrast“, „cer“ ali podobno, dasi se v krajevnih imenih neštetokrat vporabljajo. Tudi pri „lěs“ ni zaslediti tega izraza.

Mislim, da je po predhodnem neovržno, da se res nahajajo v etnično identičnem miljeju krajevni nazivi Dobri-dol, in da jim odgovarjajo celo tvorbe z nasprotnim pojmom. Radi tega ni le popolnoma mogoč naš „Doberdol“ na zahodnem Krasu, temveč je pripisovati važen pomen tudi nazivu „Hudi log“, ki ne leží le v istem pasu goriškega Krasa, temveč poleg tega še ob „Dolu“ (Vallone), tekočem paralelno

z Doberdobom, in sicer kar tako, da je „Hudi log“ na eni strani, Doberdob na drugi strani Dola. Ta Dol se odcepi kot stara cesta od goriške, ki pelje čez Doberdob na Tržič, nekaj severno-vzhodno od Doberdoba in se razteza na jug proti Divinu (na južnem koncu so Jaml'e z nazivom po „jami“). Kako blizu je oboje, to se pravi v najbližjem, neposrednem sosedstvu, se lehko vsak prepriča iz karte: Doberdob leži neposredno poleg Dola, le v drugi kotlinski panogi, ki se Dolu najbolj približa z jezercem, nazvanim z istimi oblikami imena kakor Doberdob. Nazvanje „dobrdobska planota“ je pač sekundarno: na to kaže že jezero[46]; sicer pa more biti srb.-hrv. Dobrido „dol“, „potok“ in „planina“ (gl. gori). Ne brez vzroka gre ravno tam čez tudi velika goriška cesta. Naravnost dokaziven argument pa nudi podroben študij specijalne karte glede navpične obrazbe obeh omenjenih panog. Od juga proti severu se vzpenja Dol od 45 do 85 in pada potem na 71 in 59, na kar se do cepljenja obeh cest zopet dvigne na 66. Ob obeh straneh imamo proti vzhodu 175, 208, 209, 172, 187, proti zahodu 144, 164, 153. V črti doberdobskega jezera pa nahajamo sledeče številke: 10, 16, 6 (jezero), 14, 92 (vas Doberdob), odkoder cesta proti jugozahodu pada (88, 45, 11), medtem ko se v nasprotni smeri še nekaj vzdiguje (116), odkoder zopet pade na 66 (gl. gori). Ob črti jezerske kotline imamo na obeh straneh proti vzhodu 144, 164 in dalje od vasi Doberdoba 153, proti zahodu pa 140, 74, 88 in zahodno od vasi 118. Ako postavimo glavne šlevilke vštric, dobimo tabelo:

zahodna stran	jezerska črta	vzhodna stran
140	16	144
74	6 (jezero)	85
88	14	164
118	92 (vas)	153

Mislim, da te številke dovolj jasno govore za to, da se tu nahaja pravi pravcati dol, ki je mnogo bolj zarezan in globok, nego „Dol“ imenovani. Radi tega bo pač tudi „dober dol“. Vsakako pa ima vas po „dolu“ ime in ne narobe, a po vasi še planota, za kar se lehko dobe paralele. Ko so se Slovenci doselili in je nastalo ime, ni bilo še cestne proge, pomembna pa je bila za naselitev predvsem označena jezerska črta.

Tudi jezikovno leži oboje, kakor smo videli, v istem govornem pasu severno-zahodnega goriškega Krasa. Ne vriva se-li po vsem tem opravičeno v ospredje domneva, da je Doberdob s svojim prvotnim nazivom Dobridol le nekaka diferencijacija, neko razlikovanje v poimenovanju z ozirom na sosednji samo - Dol. V čem sestoji „dobrota“ zahodnega Dola proti vzhodnejšemu samo - Dolu, kaj je dalo povod k takemu razlikovanju, ne vem, ker nisem mogel študirati značaja kraja, kakor tudi ne vem, zakaj se imenuje na drugo stran Dola narobe „Hudi log“. Vsekako pa sledi že iz navedenih obilnih „Dobrih dolov“, katerim stoje nasproti tudi „Zli Doli“, velika lahkota možnosti take označbe. V

[46] O ozki geološki stiki planote in dola, ozir. doline na Krasu gl. še doli.

obče naj omenim, da je „dobrota“ zelo mogoče kakega fizičnega značaja (vsled zemlje, kraške burje itd.), lehko pa bi bila, kakor vemo iz drugih mnogih slovanskih krajevnih imen, tudi psihičnega izvora, t. j. v zvezi z nekdanjim bajeslovjem ali poznejšim praznoverjem. Pri tem nahajamo večkrat antitezo v sosedstvu, o čemer pripravlja dr. Peisker razpravo. Najbrže pa bo vzrok, kakor sem gori omenil, v globoki zarezi, napolnjeni celo z vodo, na Krasu veliko redkostjo.

Kaj drugega iskati v prvem delu zloženke, kakor se to n. pr. trdi v dopisu v Slovenskem Narodu 26. okt. 1916 v pripomnji k citatu iz mojega privatnega dopisa, da je namreč „dober“ pridevnik iz prvotnega dąbrъ kot starejše dublete k dąbъ (prim. Dobrova — Dobrava in sr. - bolg. dąbrъ „silva“. Miklošič. Lex. palaeoslov.), torej Doberdol „Eichental“, ne gre, ker nimamo povsem odgovarjajočih nazivov z dąbr-, pač pa ravno narobe tvorbe z dober „gut“. Tudi po pomenu ni dąbrъ isto kar dąbъ. Da je v mnogoštevilnih srbsko-hrvaških imenih Dobri Do in pod. „dobri“ „gut“, dokazuje že glasovna oblika, ki bi v srbsko-hrvaščini se morala sicer glasiti „dub-“ (prim. dub „Eiche“, Dubrovnik itd.), ker je nosni **o** dal tam **u**. O kaki morebitni narodni etimologiji bi bilo že samo po sebi težko govoriti, odklanja pa to naravnost po pomenu nasprotni naziv kakor Zlodo, L'uti Dolac ali tudi slovenski goriško-kraški „Hudi log“. S tem pa nečem trditi, da se ne bi vezali z „dol“ tudi izrazi za drevje, prim. po Daničićevem „Rječniku“ Lipova Prodolь, pri Postojni Hrastov Dol ali na Dolenjskem blizu Toplic (po sporočilu g. dr. Derganca) Dobíndol (izgov. Dobíndoŭ — Dobíndu), nem. „Eichental“ [47]. Nahaja se gotovo tudi naziv Dobra, n. pr. severno-vzhodno od Kormina nad Medano. G. stotnik R. Meister je našel v Czoernigovi knjigi o Goriški že za l. 1292 Dobro kot „Holzfeld“ in na Dolnjem Avstrijskem Dobra „Waldhütte“; poljski je dąbrza „Eichwald“ (gl. Bernekerjev etimol. slovar). To bi se dalo še pomnožiti, ali v primeri s prvim ne odločuje prav nič in torej ne more priti v poštev; tudi je po pomenu drugo in sicer predvsem kolektivni izraz za gozd (hrastov gozd).

Nazivi z dol se nahajajo zlasti v južnih krajih, kakor se lehko prepričamo že iz akademičnega „Rječnika“ vprav neštetokrat, pozna jih pa tudi isti kraški in sosednji svet: prim. Veliki in Mali dol na goriškem srednjem Krasu južno in severno-vzhodno od Komna, Kanji dol pod Črnim vrhom (Črni hrib je tudi med Doberdobom in Dolom), Javorjev dol severno od Spodnje Idrije, Hrastov dol pri Postojni (tu je po sporočilu g. iz Postojne v okolici sploh vse polno „dolov“ ne vasi: Bukov, Voden itd., isto je po Dolenjskem [48]), Dol nad Solkanom, Romandol na slovenskem Beneškem in Dol, potok v Reziji (Rutar, Beneška Slovenija str. 58 in 11) itd. Imen z „dob“ s Krasa ne morem navesti; izraz sam se

[47] Prim., kar govori o tem imenu, ki ga pa navaja v obliki Dobni dol, L. Pintar v Ljublj. Zvonu XXXV 323 sl.

[48] Vasi gl. v H. Freyerja Alphab. Verzeichnis aller Ortschafts- u. Schlösser-Namen des Herzogtums Krain in deutsch u. krainischer Sprache. Laibach, 1846.

dandanes ne pozna več (gl. gori). Naziv „dol“ pa je tu sploh običajni terminus technicus za kraške kotline („trichterförmige Vertiefung“, „Einsturztal“) in ne „dolina“, kar rabi kot termin „Doline“ geološka in geografska veda. To je bilo mnenje prof. Orožna (po sporočilu g. šolskega svetnika prof. Kaspreta). To razvidimo lehko tudi iz Orožnove prve knjige o vojvodini Kranjski, kjer na str. 65 sl. med dr. tako opisuje Kras: „Na Krasu je obilo ponikev[49], rup, kadunj ali d o l o v, koliševk in prirodnih predorov. Nadalje ga značijo mnoge votline, suhe jame, okapnice, ledenice, ponikalnice in občasne j e z e r s k e k o t l i n e.“ „Razni potresi so povzročili razne kadunjaste d o l e, rupe in jame.“ „O tvoritvi „dolin“[50] so mnenja različna“. Doline so daljše in se raztezajo ob kaki vodi. n. pr. na Notranjskem po Orožnu (str. 71 sl.): 1) Planinska z Unico, 2) Pivška s Pivko, 3) dolina Nanosice, 4) močvirna Cerkniška s Cerkniškim jezerom, 5) Loška s potokom Obrhom, 6) Vipavska s pritoki Vipave in Vipavščico in 7) Reška z Reko. Kar se tiče zveze med planoto in doli na Krasu, je omeniti, da je kras sploh ves planota, ki je pretrgana z jedne strani „po nizkih, valovitih in malone vzporednih gričih in gorah“ (Orožen str. 64), z druge stani pa po vdrtinah, o katerih je bilo prej govora. Tudi Rutar v knjigi o Goriški govori na str. 9 o kraški planoti, dolih in dolinah v istem zmislu: „Kraška planota je obrobljena z golimi, precej visokimi hribi in pogorji. Površje je zelo neravno, nahaja se vse polno d o l o v in kotlinic ter malih goličav...“ „Kjer se nahaja med Krasom kaka d o l i n a (n. pr. ob potoku Raša), ondi so pobočja nenavadno strma, in s t r u g a je prav globoko zajedena“ itd.

O raznih drugih razlagah, ki so bile brati v različnih, posebno v nemških časopisih (med drugimi zlasti v Neue Freie Presse), po dosedaj rečenem ni vredno govoriti. Za primer bodi „Doberdo = do brda“, kar se radi naglasa v Doberdò in radi prefiksa že samo po sebi onemogočuje.

„Doberdob“ je torej prvotno „Dobridol“: 1) Doberdo ni nikaka spakedranka, ampak že po Zakrajšku prava slovenska dijalektična oblika[51], tujka bi bila „Doberdobbo“. 2) Doberdo ni moglo postati iz „Doberdob“. 3) Dijalektični izgovor obeh oblik priča za prvotni ustni in ne nosni **o** v korenu drugega dela. 4) Na karti iz l. 1744, sestavljeni od Slovenca, stoji Doberdol. 5) Zaznamovanje „Doberdob“ se med slovanskimi kraji ne le ne nahaja, temveč bi bilo jezikovno sploh nenavadno, pač pa je zaznamovanje „Dobridol“ zelo pogosto in povsem navadna stvar. 6) Doberdob urbarja iz l. 1524 je pisan od Nemca, kateremu je bilo in je po značaju njegovega narečja tudi moralo biti običajno sklepati labijalni končaj besede z **b.** 7) Doll iz l. 1564 se je moralo izgovarjati že z **ŭ.** 8)

---

[49] Prim. tudi k temu in drugim izrazom mnoga odgovarjajoča krajevna imena na Krasu.

[50] Med narekovajne znake je postavil besedo Orožen sam.

[51] Seveda pa je taka pisava znanstveno dijalektološki nenatančna in ne odgovarja resničnemu izgovoru. Z druge strani zveni izgovor „Doberdò“ iz tujih ust, razume se, tuje in popačeno.

„Doberdol“ je poleg Dola, ali z mnogo bolj globoko zarezo z jezerom višine 6 proti Dolu z okoli 50. 9) V navadni rabi nahajajoče se oblike krajevnih imen imajo zelo mnogokrat pismen vir ter ne odgovarjajo neposrednemu in pravilnemu refleksu prvotne tvorbe. Navedel bi lehko še kaj, ali naj bo zadosti!

S tem sem po možnosti sine ira et studio poskusil s stališča svoje stroke, slovanskega jezikoslovja, razložiti zanimajoče nas vprašanje, pa vabim vse, ki bi imeli še kaj novega dodati, kake nove podatke ali pomiselke, naj jih blagovolijo objaviti ali tudi sporočiti meni. V kake polemike z nestrokovnjaškimi trditvami ali prepričanji brez dokazov se seveda ne mislim spuščati. Dokler se ne ovržejo podani podatki imenovanih dostovernih oseb in dijalektološke literature o istinitem izgovoru v tamošnjem narečju in se ne dokažejo navedenim nasprotujoča dejstva, da se n. pr. v Doberdobu govori **o** → **u** za nosni **o**, ali dol kot duoŭ in da more **b** na koncu prehajati v ŭ^{b} — ŭ, ali pod gotovimi pogoji celo odpasti itd., tako dolgo z Doberdobom kot že prvotno glasovno obliko ni in ne more biti nič; pač pa me vse rečeno metodiški neizogibno vede do sklepov v obrazloženem zmislu, dasi bi v nasprotnem slučaju takoj rad pripoznal, da se motim. Moj sklep tedaj ni nikaka trma, temveč le neobhodna konkluzija iz faktov. Ko bi namreč hotel narobe izvajati Doberdò iz Doberdob, kakor se to po navadi dela, bi se moral skoro vseskozi postaviti izven dostopnih mi faktov in operirati z drugimi le ad hoc izmišljenimi in nikjer ne potrjenimi ali pa prav oddaljenimi. Priznavam pa, da so podatki bolj slučajnega značaja, ker ne slone na sistematičnem in podrobnem študiju onega narečja; ali to je sedaj tudi v kaki gruči beguncev v polni in zadostni meri nemogoče. Vendar pa tudi mislim, da je vse važno in odločujoče vsaj v glavnih potezah toliko znano in jasno, da nikakor ne gre morda trditi o popolnem in obupavnem „nescimus“, ker bi ne bilo niti resnično, niti potrebno, ako se je že pojavila želja po razlagi. Poskus velja, enkrat tudi strokovno pretresti stvar. Gotovo pa je najiskrenejša želja mene samega, da se v obče še dalje izpopolni naše brezdvomno še vedno pomankljivo dijalektološko znanje. Torej na skorajšnje svidenje v — Dobrem dolu ali pa Doberdobu!

Gradec, na Sv. treh kraljev dan (z dodatki avg. mes.) 1917.

Ein Zusammenstoß der Landstände von Krain mit der Orientalischen Kompagnie. 1722—1723.

Von Arnold LUSCHIN von EBENGREUTH.

Die Schäden des 30 jährigen Krieges waren auch in den österreichischen Erblanden schwer fühlbar, obwohl diese in ihrer Mehrzahl von unmittelbaren Kriegsnöten verschont geblieben waren. Trotz des Friedenschlußes zeigte das Städtewesen überall tiefen Verfall, Handel und Gewerbe waren verdorrt, die Länder durchaus verarmt, die Staatseinkünfte elend. Dringend ersehnte Abhilfe versprachen die Pläne der sogenannten Merkantilisten-Schule, welche Hebung des allgemeinen Wohlstands und damit auch Hebung der finanziellen Leistungsfähigkeit der Erblande in sichere Aussicht stellten. Die anregenden Gedanken des kaiserlichen Kommerzienrats Dr. Johann Joachim Becher, eines gewandten, tätigen und wirtschaftsverständigen Mannes sowie seiner Nachfolger Schröder, Hörnigk u. A. haben den Lehren des Merkantilismus am kaiserlichen Hofe Eingang verschafft und die Behandlung wirtschaftlicher Fragen gewann in der 2. Hälfte des 17. Jahrh. hier an Bedeutung. Man errinnerte sich nun auch in den Kanzleien zu Wien und Graz wieder an den Wert des eigenen Küstengebiets mit seinen guten Häfen und einer seetüchtigen Bevölkerung, schüchterne Anläufe zur Belebung der österreichischen Seeschiffahrt wurden unternommen und trotz der Feindseligkeiten Venedigs fortgesetzt, nebstbei gab es allerhand Versuche zur Einrichtung von Manufakturen und zur Hebung des „Kommerziums".

Die ersten tastenden Anfänge auf diesem Gebiet fallen in die lange Regierungszeit Kaiser Leopolds I.; die zwar kurze aber entschiedene Herrschertätigkeit Kaiser Josephs I. hat das Begonnene kräftig gefördert, zur Entwickelung gelangte die ausgestreute Saat aber erst unter Kaiser Karl VI.

Neben dem Prinzen Eugen, der in den Kaiser unausgesetzt drang die politische Lage auszunützen um Seegeltung auf der Adria zu gewinnen, wirkte in jenen Jahren auch der Landeshauptmann von Kärnten Hannibal Alfons Fürst von Porzia in Handelsfragen als starke treibende Kraft. Schon 1714 hatte er dem Herrscher eine Denkschrift zur Hebung des österreichischen Handels und Verkehrs überreicht, 1717 zum Vorsitzenden des neu angeordneten

„Conferential Congressus in puncto liberae Navigationis in dem Adriatico und Introducierung und Einrichtung des Commercii“ ernannt, erledigte er zu Graz vom 9. April bis 3. September 1717 in etwa 20 Sitzungen eine ganze Reihe wichtiger Vorarbeiten. Auch an dem Zustandekommen des kaiserlichen Patents zur „Einricht-Beförderung und Vermehrung des Kommerzii in allen Unsern Erbkönigreichen und Landen, vornehmlich aber in Unsern gesambten innerösterreichischen Erblanden und Meerporten“ war er beteiligt.

Mit der Erlassung dieses Patents durch Kaiser Karl VI. (2. Juni 1717) waren die Ansprüche Venedigs auf ausschließliche Herrschaft in der Adria endgiltig zurückgewiesen [1]). Das Jahr 1718 brachte den Frieden von Passarowitz und den österreichischen Handelsvertrag mit der Pforte, welcher den Unterthanen beider Staaten freien Handel zu Wasser und zu Lande gegen Bezahlung eines Wertzolls von 3 % gestattete. Im folgenden Jahr erfloß am 18. März die Erklärung von Triest und Fiume zu Freihäfen und am 27. Mai 1719 das Privilegium für die kaiserliche Orientalische Kompagnie. Sie war vorerst für den Großhandel mit der Türkei auf der Donau und zu Lande bestimmt, verlegte aber ihren Betrieb bald auch an die Seeküste, wo sie Niederlassungen zu Triest und Fiume einrichtete und den Seehandel in ihre Hand zu bekommen suchte. Im Jahre 1722 erwirkte sie die Erlaubnis zum Bau von größeren Schiffen und zur Erzeugung aller zum Schiffbau nötigen Dinge zu Triest, Fiume oder Buccari, zum Betrieb einer Zuckerfabrik u. dgl. m.

Von der Gunst des Kaisers getragen und mit einem Stabe geschäftstüchtiger Beamten umgeben, unter welchen ein Krainer, der junge Franz von Raigersfeld, ein Sohn des landschaftlichen Buchhalters Sebastian von Raigersfeld als ihr Vertreter erst zu Fiume und dann in Triest tätig war, gelangte die Orientalische Kompagnie schnell zu einer einflußreichen Stellung. Sie machte alsbald von ihren Ermächtigungen Gebrauch, ließ Holz zum Schiffbaue schlagen und nahm 1723 mit ihren drei Schiffen Primogenito, s. Leopoldo und s. Francesco Xaverio, die der Leitung des obgenannten Franz von Raigersfeld anvertraut waren, den unmittelbaren Handel mit Portugal auf. Sie trachtete überdies lohnendere Absatzverhältnisse zu Lande zu gewinnen und drang auf Verbesserung der Strassen und auf Anlage neuer Wege. Ihre Rührigkeit war jedoch keineswegs nach jedermanns Geschmack und war einflußreichen Kreisen der Bevölkerung unbequem, welche Aufrechthaltung der hergebrachten

[1]) Näheres in meinem Akademievortrag: Österreichs Anfänge in der Adria. Wien 1916.

Zustände wünschten. Das führte zu mancherlei Streitigkeiten. Die Altstadt Triest und die kaiserlichen Behörden beschwerten sich wiederholt gegen angebliche Übergriffe der Orientalischen Kompagnie und ihrer Bediensteten, die Landstände von Krain hingegen bekämpften die der Kompagnie zugeschriebenen Vorschläge zu Wegebesserungen und zur Anlage neuer Straßen, „als wodurch das Land Crain in das genzliche Aufliegen geraten müßte."

Den Anstoß zu dieser schweren Beschuldigung gab eine Eingabe der Stadt Laibach an den im November 1722 versammelten Landtag von Krain. Bürgermeister, Richter und Rat der landesfürstlichen Hauptstadt Laibach, heißt es in dieser, hätten nicht ohne Befremden und Bestürzung glaubwürdig vernommen, daß die Orientalische Kompagnie nicht bloß eine Straße von Triest nach Prossek durch das görzische nach Villach und weiters über Salzburg ins H. römische Reich schon in Angriff genommen habe, sondern auch noch eine zweite von Buccari nach Karlstadt plane. Beide Straßen würden zur Umgehung des Herzogtums Krain und der übrigen österreichischen Erblande führen, sie würden die Brückengefälle erheblich schmälern, den wenigen Handel und Wandel hintertreiben, der noch besteht, den Handwerkern und Wirten sicheren Gewinn nehmen, auf welchen sie beim Warendurchzug rechnen können und die armen Landesuntertanen völlig ihres Verdienstes aus Fuhr- und Vorspannleistungen berauben. Da wie gesagt durch diese Straßen, die bei feindlichen Einfällen eher schädlich als dienlich sein dürften, das Land Krain in äußerste Notlage gestürzt würde, so wende sich die Stadt an den Landtag vertrauensvoll mit der Bitte, dieser wolle diese dem ganzen Lande drohende Schädigung und die Schädlichkeit der von der Orientalischen Kompagnie geplanten Straßen dem Kaiser mit Nachdruck allergehorsamst vorstellen.

Den Landständen von Krain kam diese Beschwerde sehr gelegen, weil sie den zur Hebung von Handel und Verkehr getroffenen Anordnungen keinen guten Erfolg zutrauten und von den Maßregeln der Regierung nur mancherlei neue Anforderungen und Schmälerung der ihnen verbliebenen Landesgefälle befürchteten. Ihre Vorstellungen gegen das Beginnen der Orientalischen Kompagnie an Kaiser Karl VI., die sie im Landtag am 18. Nov. 1722 beschloßen, lauteten daher trotz scheinbarer Zustimmung viel entschiedener, als die Eingabe der Laibacher. Die treu allergehorsamsten Landstände des Herzogtums Krain, beginnt ihr Aktenstück, haben den kaiserlichen Absichten zur Einführung des erwünschlichen freien Commerciums allen nur möglichen Vorschub geleistet und haben na-

mentlich die Landstraßen auf die Allergnädigst vorgeschriebene Weise auf einen solchen Stand zu bringen getrachtet, „daß sie wohl ohne Ruhm zu melden, keinem Land in Europa nachgeben“. Dies habe in Ansehen des ungeheuren Gebirges und der meist felsigen oder sumpfigen Beschaffenheit des Bodens nur mit dem Aufwand vieler Tausend Gulden und „mit des armen Landtunterthan unbeschreiblicher Mühe und Arbeit“ geleistet werden können. Die Landstände hätten ferner, um den erhofften Verkehr zu fördern, nicht bloß ein Drittel von den Wegegeldern nachgelassen, die ihnen 1631 bei Übernahme der Hof- und Kriegschulden vom Kaiser eingeräumt worden seien, aber nicht einmal zur Deckung der schuldigen Interessen hinreichen, sondern darüber hinaus „zu deren Negotianten einzigen Nutzen“ sich noch zu einer weiter gehenden Minderung der Mauten bereit erklärt. Um so schmerzlicher empfinden sie die Absichten der privilegierten Orientalischen Kompagnie, welche laut beiliegender Denkschrift des bürgerlichen Magistrats von Laibach die Anlage von vier neuen Straßen plane, und zwar einer — schon begonnenen — von S. Johann bei Tibein nach Friaul, einer zweiten von Triest über Prossekh und Görz nach Villach und weiter ins Römische Reich, einer dritten von Buccari gegen die Kulpa und einer vierten von Zeng über den sogenannten Capellenberg nach Kroatien. Diese Straßen würden dazu führen, Krain aus dem hergebrachten Verkehr auszuschalten. Sie würden den Untertan um den Frachtlohn, die Wirte und Handwerker um den aus der Durchfuhr gezogenen Gewinn, die Städte um den Ertrag der Brückenmauten und die Landschaft selbst um das noch erübrigende Einkommen aus den Wegegeldern, bringen. Namentlich würde die vom Grafen Lois von Thurn bereits in Angriff genommene Straße von S. Johann bei Tibein nach Friaul den Handel „mit gänzlicher Evitierung dieses Landes“ nach den vom Kaiser als Porti morti erklärten Orten Aquileja, Fiumicello, S. Giovanni di Duino und Porcennis und weiters ins Venezianische leiten. Die größten Bedenken hege indessen die Landschaft gegen die nach dem Kulpfluß und über die Capella nach Kroatien gerichteten Straßenzüge. In diesen Gegenden seien bisher die Wälder zum Grenzschutz sowohl in Friedens- als in Kriegszeiten verhackt und durch die Grenzmiliz zur Abwehr erbfeindlicher Einfälle wie auch gegen Einbrüche von türkischen oder wallachischen Räubern stark besetzt gewesen und diese Sicherung solle nun aufgegeben werden, nur um den Kaufleuten eine halbe Tagreise Weges und die damit verbundenen Kosten zu ersparen? Die Landschaft begreife dies schädliche und landverderbliche Vorgehen der Orientalischen

Kompagnie umsoweniger, als sie zur Einführung des Commercij dieser Kompagnie alle nur möglichen und ohne Untergang des Landes zulässigen Mittel und Wege eingeschlagen habe. Sie müsse daher schließen, daß die Orientalische Kompagnie entgegen den landesväterlichen Absichten des Kaisers sich einen ungewöhnlichen Nutzen auf Kosten der innerösterreichischen Erblande und der kaiserlichen Mautgefälle herausschlagen wolle. Um aber die Größe der Förderung zu ermessen, welche der Orientalischen Kompagnie durch die kaiserlichen Anordnungen unter Mitwirkung der Landschaft Krain schon widerfahren sei, wolle man erwägen, daß selbst während des früheren geringen Handels und Wandels, zu einer Zeit als der Drittel Nachlaß an den kaiserlichen und landschaftlichen Mautgebühren nicht gewährt wurde und die Straßen noch nicht in ihren jetzt „wunderwürdigen Stand" gebracht waren, manche Kaufleute in Krain zu Reichtum gelangten. Man beachte, um von Geringeren zu schweigen, daß weiland Baron Rigoni, der Jacob von Schellenburg, oder Peter Antoni Codelli, Franz von Oblakh, von Schegalla, Mathias Warnuß, Jugouitz und Thombschitß durch den bloßen Handel und Wandel inner 20—30 Jahren die Mittel zum Ankauf vornehmer Herrschaften und Güter und eine nicht geringe Capitals-Summa zu erwerben wußten [2]). Die Schlußbitte der Landschaft ging dahin, der Kaiser wolle dem von der Orientalischen Kompagnie beabsichtigten Übel steuern, die geplanten schädlichen Straßen die der i. ö. Lande Untergang unvermeidlich nach sich ziehen würden, abstellen und das Commerzium über Triest durch Krain, Kärnten und Steiermark auf den herkömmlichen Straßen belassen, auch das kaiserliche Generale wegen der Porti morti neuerlich einschärfen.

Prüfen wir nun an der Hand der in den Hofkammerarchiven zu Graz und Wien befindlichen Akten die Angaben dieser Beschwerdeschriften, so steht zunächst fest, daß das Auftreten der Orientalischen Kompagnie vielfach als Übergriff empfunden wurde. Die kaiserl. Waldbehörden klagten über das Vorgehen der Kompagnie Bediensteten bei Schlägerung des Schiffbauholzes (1721 ff.) die i. ö. Hofkammer befahl 1722 das Niederreißen eines von der Kompagnie zu Fiume auf ärarischem Grunde eigenmächtig errichteten Holzschuppens, Streitigkeiten über den von der Kompagnie mit der Stadt Triest am 28. Dezember 1720 errichteten Vertrag machten Anfang 1723 eine Reise des Präsidenten der Commission in Commerzisachen nötig (i. ö. HKA, 1723 April n. 67), es steht fest, daß

[2]) Ergänzungen zu dieser Liste bietet Müllners Argo V—VII „Die Zukunft der Stadt Laibach" zumal Bd. VI, 14, 47, 60, 78, 91, 118, 154.

der Handel der Kompagnie auch nach den sogenannten Porti morti ging, wo er im allgemeinen verboten war, weil es hier an zollämtlicher Überwachung fehlte; es ging ferner das Gerücht, daß die Kompagnie den Seehandel nach Triest geradezu zu monopolisieren trachte. Andere Angaben der Landstände sind indessen nur mit Vorsicht zu benützen. Es ist begreiflich, daß sie sich gegen Straßen kehrten, von welchen sie die Ablenkung des Verkehrs von ihrem Lande befürchteten, dagegen sind ihre Versicherungen von der Freude und dem werktätigen Wohlwollen, mit dem sie die Maßregeln des Kaisers zur Hebung von Handel und Verkehr begrüßt hätten, nur schön klingende Worte. Zumal die Verbesserung der Wege, deren sich die Landstände in ihrer Eingabe so sehr berühmten, war keineswegs ihr Verdienst, sondern mußte ihrem zähem Widerstand durch langwierige Verhandlungen abgerungen werden. Unterm 13. April 1718 hatte Kaiser Karl VI sein Mißfallen darüber ausgesprochen, daß die von ihm so angelegentlich und allen Ernstes befohlene Ausbesserung und Erweiterung der Wege und Straßen [3]) im Herzogtum Krain durch untätiges Verhalten der Stände gehemmt werde, trotzdem hat es noch mehrerer Sitzungen der kaiserlichen Commerci-Commission (6 in der Zeit vom 24. Mai — 16. Juni 1719) bedurft, ehe durch die Beredsamkeit des Fürsten von Porzia erst die Landschaft von Steiermark, dann jene von Kärnten und zuletzt auch noch die Krainer dazu gebracht wurden, die erforderliche Landrobat zu bewilligen. Ebenso schief war aber auch die Stellung der krainerischen Landstände zu den neu vorgeschlagenen Straßen. Es zeigt wenig Verständnis für die tatsächliche Machtlage, wenn die Stände vier Jahre nach dem Frieden von Passarowitz noch an der Vorstellung festhielten, daß Kroatien und die Hinterlande nur durch Waldverhaue gegen die Türkei und wallachische Grenzräuber geschützt werden könnten. In den Kreisen der Regierung betrachtete man diese Dinge

[3]) Eigentümlicherweise begegnet uns der gleiche Gedanke bei Marco Foscarini, der als venetianischer Staatsmann das Aufblühen von Triest für seine Vaterstadt unendlich fürchtete und daher alle Bemühungen des Kaisers zur Hebung des Handels an der österreichischen Seeküste mit dem Vorgeben, sie seien vergeblich und aberwitzig heftig bekämpfte. Im ersten Buch seiner Historia arcana, die der als Doge von Venedig verstorbene Verfasser im Jahre 1735 als Gesandter der Republik am Kaiserhofe zu Wien vollendete, spricht er u. A. „Von der Verschwendung von Staatsgeldern für progetti in caminati da Sua Maestà“ und fährt dann fort: E sopra tutto avenne ciò in quell' ostinato pensiero, di istituire commercio sulle spiagie del Adriatico, dove ebe a versare tesori nelle strade reali (che Dio non voglia servano un tempo di comodo a carreggiare le bagaglie degli eserciti ottomani.) u. s. w. Historia arana S. 85 in Archivio Storico Italiano, Vol. V. Florenz 1843.

weit ruhiger und hatte man schon 1718 ohne eine Anregung von der Orientalischen Kompagnie abzuwarten, den Beamten zu Zeng, Carlopago und Buccari Berichte abverlangt „wie und wasgestalten zu Befürderung des Commercii der Weg über den Berg Khapl oder Capella im Carlstädter Generalat zugerichtet werden könnte (I. Ö. H. K. A. 1718 Sept. n. 5.)

Die offensichtigen Unrichtigkeiten und Übertreibungen der Landtagsbeschwerde führten darum zu einem ganz anderen als dem beabsichtigten Erfolg. Der Kaiser überwies sie an die i. ö. Geheime Stelle und diese gab am 26. Jänner 1723 eine Abschrift an die i. ö. Hofkammer mit dem Auftrag ganz fürdersamben Bericht und rätliche Wohlmeinung über die Behauptung der krainischen Landstände zu erstatten, daß durch die beabsichtigte Abänderung der Commerci Straßen das Land Krain „in das gänzliche Aufliegen" geraten müßte. Die Hofkammer gab ihrerseits am 13. Februar (I. Ö. HKA. 1723, Febr. n. 38) die Anfrage mit gleichen Worten an die Oberämter Laibach und Triest weiter, von da ab verliert sich aber jede weitere Spur dieser Angelegenheit aus den Akten. Wir erfahren weder ob und was die Oberbeamten von Laibach und Triest antworteten, noch was die Hofkammer nach Hof berichtet und was der Kaiser zuletzt in der Sache verfügt hat. Die Eingabe der Stände ist wohl im Wege ämtlicher Erhebungen ruhmlos begraben worden.

Beilagen.

Aus dem Akt des I. Ö. Hof- und Kammerarchiv 17, 23. Febr. Nr. 38 d. z. im k. k. Statthaltereiarchiv Graz.

1.

1723, 26. Jänner Graz.

Zuschrift der i. ö. Geheimen Stelle an die i. ö. Hofkammer:

Über den in Copia hierbeyliegenden von einer ehrs. L^{a} in Crain de dato 18. Novembris letzthin anhero erlassenen Beschwer Bericht wegen von der Orientalischen Compagnie zu Bewirken vorhabenden Abänderung der Commercy Straßen durch das Land Crain, wie selbe darin mit mehreren specificirter zu ersehen seind, als wardurch das Land Crain in das genzliche Aufliegen gerathen mieste, wolle Sie I. Ö. Hofcammer ihren ganz fürdersamben Bericht und räthliche Wohlmeinung zu erstatten belieben.

Ex Consilio Sacræ Cæs: Majestatis Intimo. den 16. Jenner 1723.

Franz Carl Schober m. p.

Auf dem Umschlag: præs: 13. Febr. 1723 und der Vermerk: Expediatur et fiant copiæ duæ von den inliegenden Beylagen, deren eine der Verordnung an die Oberbeambte zu Laybach, die andere an die von Triest beyzuschließen ist den 13 ten Febr. 1723.

Factum est. —

Das Konzept der von der i. ö. Hofkammer in dieser Angelegenheit an die Oberbeamten zu Triest und Laibach gerichteten Zuschriften um „ganz fürdersamen

Bericht und Wohlmeinung“ vom 13. Februar 1723 mit eigenhändiger Unterschrift des Grafen I. C. Leslie eröffnet den Akt des I. Ö. Hofkammerarchivs, 1723 Febr. Nr. 38.

2.

1722 18. November Laibach.

Allerdurchleuchtigister allergnädigster Erblandsfürst und Herr, Herr. Euer Röm. Key. Majestät, &c. seind unser allergehorsamste Dienste in pflichtschuldigster Treue jederzeit anvor bereit.

Obwohlen zur Vollziehung Euer Key: und König: Catholischen Majestät in Einführung des erwünschlichen und dero getreuesten Ländern höchst ersprieſslich fallenden freyen Commercii und Manufacturen allergnädigst gefaſsten Absichten die treu allergehorsambsten Landtstände des Herzogthumbs Crain allen nur möglichen Vorschub zu geben und also andurch auch dieses getreueste Land die Früchte dessen genießen zu khönen, an ihnen nichts erwinden lassen; zumahlen selbige die Landstrassen auf die Allergnädigst vorgeschriebene Weiß in einen solchen Stand zu bringen beflissen, daß sie wohl ohne Ruehmb zu melden, kheinem Land in Europa nicht nachgeben, und viel leicht diese, obschon mit des armen Landt-Unterthan unbeschreiblicher Mühe und Arbeith in Ansehen des ungeheuern Gebirgs und meistens felsigen oder sumpfigen Lands und mit großen auf viel tausend Gulden sich belaufenden Unkosten, alle andere übertroffen werden, zugleich auch in Zuversicht der verhoffenden Frequenz des Commercy von ihren ihnen eingeraumbten Mitldings Geföhlen, welche zu Bezahlung des Interesse deren in 1631. Jahr übernomenen Hoff- und Kriegs- auch aigenen damals gehabten Schulden nicht zulänglich, nicht allein ein Drittel calirt, sondern sogar über dieses in eine weitere billiche und denen Negotianten zu großen Profit gedeyende Moderation eingelassen, inmitls aber und bis zu Ersetzung dieses Calo, so durch die Frequenz zu verhoffen ist, dem ohne das allzuhart bedrangenden Landinsassen mit dem [4]) Fundo suppletorio zu beschweren bemüssiget worden. Alle diese zu deren Negotianten einzigen Nutzen von denen getreuesten Ständen vorgenomene Veranstaltungen haben billich ersterdeut treu allergehorsamste Landstände der Einführung des Commercii versicheren sollen, doch gleichwohl müssen selbige von unterschiedlichen, sonderheitlich aber von dem [5]) burgerlichen Magistrat allhier zu Laybach aus ihrem an die unter heutigen Dato versamblete geist- und weltliche treu allergehorsamste Landstände übergebenen und hiebei sub A. ligenden Memorial vernehmen, welcher gestalt die von Euer Key und Cath: Mayt. privilegirte Orientalische Compagnie unterschiedliche neue Strassen und zwar eine durch St. Johann bey Tybein ins Friaul, die andere von Triest durch Prossekh und Grafschaft Görtz nacher Villach ins Kärnthen und weiter in das Römische Reich, die 3te von Buccari gegen den Kulpfluss, dan die vierte über Zeng und sogenannte Capellenberg ins Croaten projectirt, auch zum Theil als über Tybein durch den Grafen Lois von Thurn würklich herrichten lasset nicht minder ihre Waaren in die von Euer Key: und Cath: Mayt. declarirte Porti Morti als Aquileia, Fiumicello, st. Giovanni di Duino und Porcenis einführen und also durch Friaul mit gänzlicher Evitirung dieses Lands (obzwar die Orientalische Compagnie aldar einwenden khönte, daß solches aus einer Frembde in die andere und also ausser der Erbländer transitirende Waaren, auch vormahlens durch dises Land nicht passiret, so ist doch gewiß und wahr, daß nur diese von denen, denen getreuesten Ständen von Centen 5 und respective 10 xr zugestanden worden, die Frequenz, nicht aber die Consumowaaren, die allezeit

[4]) Ms. hat „den“.

[5]) Ms. hat „den“.

gleich seynd, beybringen sollen und also dieses Einwenden unstatthaft ist) verführen lasse. Dannerhero clar abnehmen müssen, wie das in dieses Land khein Commercium eingeführt, viel weniger aber eine Frequenz zu hoffen ist, mithin unumbgänglich das ganze Land mit allen Insassen und Unterthanen in den äußersten Ruin verfallen mues. Wie schmerzlich und betrüblich hingegen solches diesen treu allergehorsamsten Landständen zu Gemüth tringet, allermassen durch solches Vorhaben selbige so viel Tausend Gulden zu dem kostbaren Straßen Reparations Werkh vergebens angewendet, den armen Unterthan mit Landstraßenreparations-Robath auf das äußerste entkräftet, die Mitldingsgeföhlen caliret, und den ohnedies schwer beladenen Landsinsassen mit dem [6]) Fundo suppletorio ohne einzigen Nutzen und zu Hoffen habenden Commercii beleget, ja des vorigen durch dieses Land geloffenen Handl und Wandels entsetzet werden, wormit zugleich der Unterthan umb die Fracht, der Gastgeb und Handwerkhsmann umb den sonst bey durch dieses Land practicirenden Straßen gehabten Gewinn, die Städte umb ihre Prugg-Mäuth, ja die getreueste Landschaft selbsten umb die noch übrige Mitldings-Geföhl gebracht wird, das allemeiste aber, so annebst dem ganzen Land bedenklich fallen mues ist, daß die nach den Kulpfluß und über die Capellen einzurichten vorhabende Straßen, an welichen Orten bis anhero sowohl zu Kriegs als Friedenszeiten die Wälder verhackt und durch die ablösende Commando von der Gräniz Miliz zu Verhüthung sowohl der Erbfeindlichen Einfälle, als auch der Türkhisch-und Wallachischen Rauber starkh auch beständig verwahret worden, nun umb ein halbe Tagreys dem Negotianten zu gewinnen und etwo einen geringen Nutz beyzuschaffen, denen Feinden die fügliche Gelegenheit zum Einfall und Überschwemen des Lands, denen Wallachen und selbigem Raubgesindel aber ihre Rauberey und Bosheiten zu verüben die erwünschliche dem Land aber sehr betrübliche und Euer Key: May: als Herrn und Landsfürsten über die Maßen nachdenkhliche Gelegenheit gegeben wird, lassen Solches Euer Key: und Cath: M[t]. die treu allergehorsamste Landstände landväterlich und allergn. beherzigen, welches schädliche und landverderbliche Vorhaben selbige umb so weniger begreifen khönnen, als sye zu Einführung des Commercij der Orientalischen Compagnie alle nur mögliche und ohne Untergang des Lands zulässliche Mittl und Weeg ergriffen. Demnach unumbgänglich schließen müssen, die Orientalische Compagnie wolle Euer Key: und König: Cath: May: allergnädigisten und mildreichsten Intentionen zugegen sich einen ungemeinen Nutzen mit Unterthruckung der I. Ö. Erbländer und Abbruch Euer May &c. selbst eigenen Mauth Geföhlen und des noch geringen landschaftlichen Mittldings zu bereichen, die so schädliche Straßen deren theils und zwar die auf Tybein zuhaltende auf Key: gehaltener Commission von Euer Key: Mayt: allergnädigsten Vorfahren allschon allergn. abgestellt worden, wie ingleichen die declarirte Porti Morti zugegen denen landsfürstlichen Generalien propria Authoritate widerumben emporzubringen unternehmen; Darumben und damit Euer Kay: Mt: allergnädigst erkhenen mögen, was der Orientalischen Compagnie durch die allergn. landsfürstliche Anordnungen und allergehorsamste Beywürkhung dieser getreuen Landschaft vor ein Emolumentum zugewachsen, khönen die treu allergehorsamste Landstände allhier allerunterthänigst vorzustellen nicht umbgehen, wasmassen die allhiesige Landinsassen noch bey den vorigen geringen Handl und Wandl, da weder das Drittel von denen landsfürstlichen Mauth- und landschaftlichen Mittldings Geföhlen caliret, noch die Straßen in jetzt wunderwürdigen Stand gebracht worden, einen großen Nutzen sich erworben, allermassen in denen l. Ö. Länder bekant,

[6]) Ms. hat „den".

was der Baron Rigoni, der Jacob von Schellenburg, beede nunmehr seelige, Peter Antoni Codelli, Franz von Oblakh, von Schegalla, Mathias Warnuß, Jugouitz und Thombschitß, anderer geringern zu geschweigen sich durch den blosen Handl und Wandl inner 20 und 30 Jahren vor ansehnliche und namhafte Mittl erworben, daß theilß deren vornehme Herrschaften und Güter erkaufet, und noch anbey eine nicht geringe Capitals Summa erhalten. Wan nun die der Orietalischen Compagnie zugestandene der Key: Mauth- und landschaftlichen Mittlding Erringerung, so nicht allein jedes umb ein Drittel Ding caliret, sondern diese letzteren noch weiter und über das calirte Drittel moderirt, die Straßen in einen so erwünschlichen Stand gesetzt worden, wormit auch bey der Fracht ein nicht weniges erspart wird, allergn. erwogen werden, mues sich ohnschwer äusseren, was für einen Vortheil und ungemeinen Nutzen und Gewinn gemelter Compagnie zu geniessen vergönnet worden, und sollte noch selbe dabey über so große landschaftliche Willfährigkeit das getreueste Land so schwer truckhen, und in den äußersten Ruin zu stürzen, dem Erbfeind selbsten das Land anzufallen begutende Straßen zu bauen suchen?

Gleichwie aber alle diese vorhabende Unternehmung Euer Key: und König: Cath: M^{t} allergnädigster und landsfürstlicher Intention diametral zu gegenstehen, allergn. anerwogen Euer Key: und König: Cath M^{t} &c. durch das Commercium haubtsächlich nur denen getreuesten I. Ö. Erblanden, als welche von soviel sæculis vor Allerhöchst dieselben und dero Allerdurchleuchtigstes Erzhaus Blut und Guet aufgesetzet und mit unbemackhlter Treu beständig und allerunterthänigst beygepflichtet umb Selbe sowohl in Kriegs- als Friedenszeiten Euer M^{t} und dem Glorreichsten Erzhaus unter die Armb greifen zu khönnen, aufzuhelfen allergnädigst abgezielet, demnach die getreuesten I. Ö. Stände zu dem auf viel Tausend Gulden sich belaufenden Straßen Reparations Unkosten vermöget, die zu Bezahl- und Verinteressierung der in 1630 (!) übernommenen Hoff und Kriegs auch damals gehabten eigenen Schulden eingeraumbte und zu solchem Ende nicht erkleckhliche Mittldings-Geföhlen nebst denen landsfürstlichen Mauthen umb $^{1}/_{3}$ caliret und die ersteren noch weiters zu moderiren vorhabens, dagegen die Ersetzung dessen mit der durch das Commercium hoffenden Frequenz inhalt so vielfältiger Key. Resolutionen allergn. vertröstet, sonderheitlich aber die Allergn. Erblands-Fürsten dieses getreueste Land zu conserviren vor denen Erbfeindlichen Anfällen und Überschwemmungen zu bewahren, Landväterlich und mildreichist sich angelegen sein lassen; solchem nach die Treuallergehorsamsten Landstände allerunterthänigst gehorsamst bitten, Euer Key: und König: Cath. M^{t} &c. geruhen diesen vorhabenden Übel bey denen ohne das der Orientalischen Compagnie genuglich und reichlich allergn. vergönnten Vortheilen zeitlich allergn: zu steuern, die zu errichten vermeinende schädlichen Straßen so der I. Ö. Landen Untergang unumgänglichen nach sich ziehen müßten, allergn. abzustellen, das Commercium über Triest durch Crain und folgbar durch Kärnthen und Steyer gleichwie bis anhero die Straßen gepflogen worden, einrichten zu lassen mithin die allergnd: vertröstete Frequenz beyzuschaffen und das Allergn. Generale wegen der declarirten Porti Morti Allergn. zu erfrischen, sonsten aber mit Key: und landsfürstlichen Ungnaden das Land nicht anzusehen, da die treuallergehorsamste Landstände dieses Herzogthumbs Crain sich den Ferrn sehr kostbaren Straßen Reparations-Unkosten zu entziehen, dem mit der Landstraßenrobath gänzlich abgematteten Untherthan bey seinen noch habenden und geschwächten Kräften zu erhalten, die Mittldings Tariffa in ihren alten Schwung zu bringen umb das getreueste Land mit Entgang des Calo und Moderation, auch den Landinsassen mit dem Fundo suppletorio (welches alles nur zu Beförderung des Commercy und in Ansehung der hoffenden Frequenz allergn. zugestanden worden) nicht in den

eußersten Ruin und Untergang verfallen zu lassen, bemüßiget wurde, dahingegen und bey den durch dieses Land einrichtenden Commercio sich die Treuallergeh: Landstände gegen der Orientalischen Compagnie zu aller billicher Willfährigkeit erklären, nebst Euer Rom. Keys. und König. Cath. M^{t} &c. zu beharrlichen Kay. &c. sich empfehlen. Datum Laybach unter wehrendem Landtag den 18. November 1722.

N. die gesambte geist- und weltliche getreueste
Landstände des Herzogthumbs Crain und der
incorporirten Herrschaften Windisch March,
Möttling, Ysterreich, Karst und Poykh.

3.

Hochlöbliche Landtstände
Hochwürdigst, durchleuchtig, Hochgeborne Fürsten &c.

Wir müßen glaubwirdig und nicht ohne Befrembden und Bestirzung vernemben, wasmaßen die Orientalische Compagnie nicht allein eine Straßen von Triest über Prossek durch das Görzerische auf Villach zue, von danen über Salzburg in das Römisch Reich, sondern auch über Puccari gegen Kulpfluß und nach Carlstatt, volgents ins ganze Croaten mit genzlicher Ausschließung des gesambten Herzogtumbs Crain und der übrigen Österreichischen Erbländer, einfolglich auch dieser landsfürstlichen Haubtstatt Laybach ein newe gar bedenkhliche, nachtheilige und sehr schädliche Straßen zu errichten vorhabens, ja fest in dem Werkh begriffen seye. Umb daß aber dieses Unternemben nicht allein der Haubtstatt Laybach, als welche noch einzig und allein unter allen andern im Land ligenden Stätten ist, die ihre schuldige praestationes und sonst andere aufhabende publica onera jährlichen abführen kan̄, zu vollständiger Unterdruckung angestehen, in Bedenken daß hierdurch die von denen onerosen Prüggen abnembende Pruggeföhl geschmelert, der annoch in wenigen bestehende Handl und Wandl hintertrieben und völlig ruiniert auch der Hantwerkhsman̄ und Gastgöb des bey practicierender Durchrays und Landstraßen unumbgänglich zu hoffen habenden Gewinns entsetzet wurde, sondern auch dem ganzen löblichen Landt, anerwogen mitls dessen der arme Lands Unterthan seines völligen Verdiensts, den er bishero sowohl mit denen Fuhren, als sonst in anderwegen darbey gehabt, beraubet, und also durch diese Straßen, die auch in feindlichen Conjuncturn, darvor der Allerhöchste sein wolle, mehr schädlich als dienlich fallen, derfte, das ganze Land in die eußerste Noth gestürzet wurde.

Als gelanget an Euer Hochfürstliche Gnaden, Hochgroß: Excellenzen &c. unser gehorsambstes Bitten: die geruhen aus angeborner Vorsichtigkeit sich sowohl dieser Landtsfürstlichen Haubtstadt Laybach, als welche in dem allgemeinen Mitleiden begriffen und bis anhero mit größter Mühe und Sorgfältigkeit sich unter allen andern Stätten allein bey denen Contributionsceräften erhalten, darunter laufende beschwersambe Anliegenheit, als auch des ganzen Lants darbey obwaltende Ungeniglichkeit ja Untergang zu Gemüth zu nemben, mit deren Vielver[mö]genheit ein und des andern Entgang und Noth Seiner Kay. Mayt: mit Nachdruckh aller gehorsamst fürzustellen, umb allergnedigste Remedier- und Abstellung solch fürhabenden sehr schödlichen Beginnens, auch mit Beyschließung dieses unseren wehmütigen Excurses, weilen dieser als ein gemeinschaftliches Werkh anzusehen ist, allergehorsambst zu bitten, da wir uns dieser Gewerung gehorsamst zu vertrösten billiche Hoffnung haben können. Uns empfehlend

Euer etc

Gehorsambe
N. Burgermeister, Richter und Rath der Landsfürstlichen
Haubtstat Laybach.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

Beloglavi jastreb, gyps fulvus (Gm.).

(Dalje.)

Pogosteje kakor v katerokoli dozdaj naštetih avstrijskih kronovin se je zaletel beloglavi jastreb na Kranjsko. Erjavec pripoveduje po Freyerju, da so ga ubili l. 1775 na Šmarni gori, l. 1835 pa so enega živega vjeli v Dolu pod Ljubljano in ga poslali na Dunaj. Okoli l. 1870 je ustrelil Jos. Žvokelj na razvalini nad Vipavo beloglavega jastreba, ki ga je dal zase nagatiti grof Lanthieri (ces. svet. R. Achtschin po dopisnici). Deschmann poroča, da so ubili 20. septembra 1884 v Sori enoletnega jastreba, ki je nagačen v kabinetu ljubljanske realke [22]). Schulz pravi, da se nahaja posamič na Gorenjskem. V svojem poznejšem spisu trdi, da ga opazujejo na Kranjskem redkokdaj in le posamič [23]). Po njegovi navedbi je ustrelil Fr. Baša 22. junija 1891 v Trnovem pri Ilirski Bistrici samca, ki je meril čez razprostrte peruti 2610 *mm* in je tehtal 6·5 *kg* [24]); potem 24. septembra 1894 samico pri Smledniku, ki je merila čez razprostrte peruti 2590 *mm* in je bila dolga 1170 *mm*. Končno trdi Schulz, da do tedaj niso še opazovali plešca v ravnini, kjer je bila zalotena ravnokar omenjena samica. Dr. Gv. Sajovic omenja v svojih ornitologičnih zapiskih dva mršnjika z Dolenjskega. Prvega je vjel junija 1811 J. Košič živega v Krakovskem gozdu pri Kostanjevici (Carniola 1912, 126 in dr. J. P. v Lovcu 1911, 114), drugega so ustrelili koncem januarja 1912 v okolici Rake; meril je preko peruti 3100 *mm* (Carniola 1914, 164). Aprila 1916 je ustrelil neki posestnik pri Kamniku samico, ki je prišla najbrž s planin v nižavo (Schulz po dopisnici 21. IV. 1917). Dne 30. majnika 1917 je ustrelil c. kr. gozdar E. Wiegele iz Bohinjske Bistrice nad 200 *m* visoko steno med Bitnjami in Lepencami v Bohinju beloglavega jastreba (samca), ki je tehtal 7 *kg* in meril čez razprostrte peruti 2700 *mm* [25]).

V kranjskem deželnem muzeju so trije plešci: ptica brez vsakršne navedbe, potem dva plešca brez navedbe spola. Prvi, ki ga je podaril muzeju Edm. Terpin, je bil ustreljen februarja 1880 pri Mostaru, drugi, dar Otona bar. Apfaltrerna, je iz l. 1889.

Gnezdenje beloglavega jastreba na Kranjskem nam izpričujejo tri mesta v ornitologičnem slovstvu. V začetku prejšnjega stoletja je gnezdil na Gorenjskem [26]). Schulz trdi, kakor mu je pravil Viktor Galle, da je

---

[22]) Ornis 1887, 26.

[23]) M. O. V. W. 1895, 81.

[24]) Österr. Forst-Zeitung 1891, 190.

[25]) Slov. Narod, 2. VI. 1917, štev. 125, 4. — Laibacher Zeitung, 5. VI. 1917, Nr. 127, 848.

[26]) Landes-Museum im Herzogtume Krain. II. Jahresber. 1838, 14.

gnezdil l. 1886 na Krmi v Triglavskem pogorju. Dr. V. Jeločnik, ki ga prišteva med naše redke stalne ptice, pripoveduje, da gnezdi redno vsako leto ob kranjsko-primorski meji v pogorju Krna in semtertje tudi v Triglavskem pogorju[27]). — Fr. Orožen ga navaja z rjavim jastrebom med onimi pticami, ki pripadajo mediteranskemu in pontskemu živalskemu pasu[28]).

Na Goriškem je v gorovju Julijskih alp povsod in precej pogost; sicer pa gnezdi tudi v Trnovskem gozdu v skalovju, visečem proti Vipavski dolini, in v strminah Čavna[29]). V Istro in na bližnje otoke se zaleti prav pogosto. Okoli l. 1840 je baje dobil Schiavuzzi st. mladiča z Učke. V tržaškem muzeju imajo beloglavega jastreba s Krasa[30]) in 23. avgusta 1884 pri Trstu ustreljenega mladega samca[31]). Št. pl. Washington pripoveduje, da ob istrski obali ni nikoli videl beloglavega jastreba. Kolikorkrat je pa bil na otoku Čresu, je vedno opazoval na istem mestu neke strme globeli jato 3—5 plešcev, ki so bili vsi nenavadno majhni. Ker so ovčje črede na otokih poleti in pozimi zunaj in ker se ponesreči v izredno strmih stenah veliko jagnjet, sodi, da imajo jastrebi vedno dovolj hrane[32]). V skalovju na otoku Čresu so ustrelili marca 1892 beloglavega jastreba, ki je meril čez razprostrte peruti 2500 *mm*[33]). L. 1904 je ustrelil Iv. grof Draskovich v Kvarneru v poldrugi uri tri plešce[34]). Dne 9. junija 1911 je letelo 5 jastrebov čez Učko[35]). Dr. Schiebel je opazoval 9. aprila 1912 ob južnem rtu otoka Krka dva jastreba in več jih je videl 21. avgusta 1912 na potu iz Crkvenice v Opatijo ob goli vzhodni obali otoka Krka[36]). V Istri gnezdi zelo redko[37]), tem pogosteje pa na istrskih otokih. Na Čresu gnezdi v skalovju, odkoder se zaleti poleti v Julijske alpe[38]). Na Krku gnezdi, kakor mi je pripovedoval dr. Gv. Dolschein, na grebenu Plavnika pri Baški novi.

V Slavoniji, kamor se zaleti redno od drugod, je redkejši kakor rjavi jastreb; semtertje tudi gnezdi[39]), n. p. dosti pogosto v gozdih Fruške gore[40]). A. E. Jurinac je videl 9. septembra 1887, vozeč se iz

---

[27]) Krains jagdbare Federwildarten. Deren Vorkommen, Verbreitung und jagdliche Bedeutung. A. Hugo's Jagdzeitung 1912, 49.

[28]) Orožen: Vojvodina Kranjska, prirod., polit. in kult. opis, 147.

[29]) I. Jahresber. (1882) itd., 19. [30]) J. f. O. 1882, 82.

[31]) Antonio Valle: Note ornitologiche. Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste 1885, 1, štev. 1 (d' estratto). — Ornis 1887, 26.

[32]) Ornithologische Notizen aus Istrien. Z. f. O. 1885, 345.

[33]) Österr. Forst-Zeitung 1892, 86. [34]) O. M. Sch. 1906, 438.

[35]) O. J. 1914, 161. [36]) O. J. 1912, 144; 1914, 20.

[37]) J. f. O. 1882, 82.

[38]) Antonio Valle: Note ornitologiche. Bollettino itd., 1885, 1 (d' estratto). — Dr. Bern. Schiavuzzi: Materiali per un' avifauna del Litorale austro-ungarico. Bollettino itd., 1887, 10, štev. 1 (d' estratto). — O. M. Sch. 1900, 381.

[39]) J. f. O. 1883, 52. [40]) O. J. 1914, 7.

Broda v Sisek, na Savi 6 beloglavih jastrebov[41]). Prof. dr. E. Rössler ga je opazoval l. 1912 vedno v jatah po 18, 7 in 6 skupaj in sicer 18. maja pri Boljevcih, 24. maja pri Kupinovem, 27. maja pa nad Kupinskim kotom[42]). — Na Hrvaškem je beloglavi jastreb klatež, stalna ptica pa v hrvaškem Primorju. Tam sicer ne gnezdi, zato pa tem številneje na bližnjih, deloma nedostopnih skalnatih otočkih Prvić, Goli, Sveti Grgur, posebno na Pagu[43]). L. 1878 so ga ustrelili pri Varaždinu; 24. junija 1884 je dobil zagrebški Narodni muzej iz Senjske drage pri Reki živega odraslega samca[44]). Cesarjevič Rudolf je ustrelil v nekoliko minutah tri stare zelo velike plešce in vzel iz gnezda dva že skoraj godna mladiča 23. aprila 1886 zvečer na nekem skalnatem otočku v Reškem zalivu[45]). V Narodnem muzeju v Zagrebu je skupaj 15 plešcev in sicer največ iz okolice Reke in s sosednjih otokov[46]). Vrhtega ima Št. grof Erdödy v svoji zbirki v Jaski več beloglavih jastrebov iz hrvaškega Primorja[47]). — V Dalmaciji je pogostejši kakor rjavi jastreb. Po Kolombatoviću je v gorah navadno stalna ptica, ki se prikaže spomladi in jeseni tudi v nižino[48]). Stalen je tudi na dalmatinskih otokih[49]). Na Hvaru ga je opazoval prof. dr. Gv. Schiebel 8., 9. in 20. maja 1907 pri Jelši[50]), prof. dr. E. Rössler 17. aprila 1914 zvečer na otoku Lastovo[51]).

Na Ogrskem ni tako pogost kakor rjavi jastreb, pa se vendar nahaja povsod, posebno v južnih krajih dežele, kjer gnezdi februarja in marca. V gorkih zimah jih ostane nekaj na svojih poletnih bivališčih. V muzeju v Budimpešti je 11 plešcev. — Na Sedmograškem, kjer je našel v časih, ko še ni bilo železnic, mnogo plena[52]), v zadnjih desetletjih vidno pojema[53]). Gnezdi v gorovju in se seli na zimo.

V Bosni in Hercegovini je plešec še dandanes pogostejša stalna ptica kot sivi jastreb[54]), ker se zna žilaveje v bran postaviti na-

---

[41]) Prilog fauni zapadne Slavonije. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 34.

[42]) Beiträge zur Ornithofauna Sirmiens. O. J. 1913, 182—183.

[43]) Prof. Dr. M. Hirtz: Zur Ornithofauna croatica. O. J. 1914, 7.

[44]) Ornis 1887, 25.

[45]) Ornithologische Notizen aus dem Süden. M. O. V. W. 1886, 147, ozir. v hrvaški prestavi Ignacija Bartulića: Ornitološke bilježke s juga. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 8.

[46]) Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 42.

[47]) Prof. Dr. M. Hirtz l. c.

[48]) I. Jahresber. (1882) itd., 19. — Ornis 1885, 237; 1887, 26; 1888, 34. — V. Jahresber. (1886) itd., 39.

[49]) Aquila 1903, 82.

[50]) O. J. 1907, 180, 181 in 190; 1908, 3.

[51]) Beiträge zur Ornis Süddalmatiens. Aus „Glasnik hrvat. prirodosl. društva“ 1915, 22 (posebni odtis).

[52]) Joh. v. Csató: Die Verbreitung und Lebensweise der Tagraubvögel in Siebenbürgen. M. O. V. W. 1892, 210—212.

[53]) Aquila 1904, 365.

[54]) M. O. V. W. 1881, 11; 1882, 27. — O. M. Sch. 1889, 319; 1900, 353, 369.

predujoči kulturi in njenim posledicam. Dasiravno je beloglavi jastreb izginil veliko prej iz večjih mest, predno so avstro-ogrske čete zasedle ti dve deželi, je ostal vendar njim zvest tako, da živi in gnezdi še vedno v bližnji okolici. V največjem številu se nahaja v gorah srednjih in južnih pokrajin. Seveda se je njegovo število dandanes tudi v Bosni in Hercegovini izdatno skrčilo [55]) in sčasoma bo popolnoma izginil iz teh dežel. L. 1891 je bilo 6 beloglavih jastrebov v sarajevskem muzeju [56]), l. 1899 pa že 16 [57]).

Tudi v Črnigori je stalen in pogost gnezdilec, ki se poleti preseli v višje gorovje, proti zimi se pa podajo nekatere ptice te vrste proti jugu, kjer je v tem letnem času precej redkejši. Ljudstvo ga ne preganja. — Glede Albanije nimam nobenih zanesljivih podatkov [58]), sodim pa, da bo tudi za Albanijo veljalo to, kar velja za Balkan sploh. V Srbiji ga O. Reiser na svojem potovanju ni opazil [59]). E. pl. Dombrowski meni, da ob Donavi ni tako številen, kakor bi mislili. Samo enkrat, 26. septembra 1890, jih je videl 42 skupaj pri mrhovini [60]). Isti ornitolog pravi, da je v ravnini ob Savi zelo redek, pač zato, ker ta plaha ptica tam nima miru. Videl je le novembra 1893 dvakrat po dva mladiča, junija 1894 pa je dobil starega samca iz Drenovca. Dalje pripoveduje, da gnezdi pri Zvorniku posamezno, pri Lazah in Gornjih Postenjah južno Krupanja pa v obširnih naselbinah [61]). V belgrajskem muzeju sta dva mršnjika brez navedbe spola: iz aprila 1879 iz Ljubostinje pri Valjevu in z dne 25. julija (brez letnice) s Sičevske klisure [62]).

Na Grškem, kjer so ga naravoslovci najprej dognali, je na kopnem pogostejši kot na otokih, kjer ga najdemo le semtertje. Najpogostejši je v srednji Grški in sicer v zapadnem delu: v Akarnaniji in Etoliji. Prva obširna in zanesljiva poročila o gnezdenju plešca na Grškem nam je podal dr. Krüper [63]). O. Reiser ga našteva med pticami, ki jih je opazoval na otoku Krfu [64]). Drugi so ga našli na otokih Cipru in Naksu [65]). Za južno Macedonijo, posebno v okolici Soluna, ga je dokazal l. 1836 dr. Em. Frivaldszký [66]). Da je plešec v Macedoniji zelo pogost, so

[55]) O. M. Sch. 1906, 382.
[56]) Die Vogelsammlung., 1.
[57]) Ornis, X. letn., 178.
[58]) O. J. 1911, 49.
[59]) Izvještaj o uspjehu ornitoloških putovanja u Srbiji god. 1899. i 1900. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1904, 125—152.
[60]) Gesammelte ornithologische Beobachtungen aus dem Jahre 1890. M. O. V. W. 1891, 19.
[61]) Grundlagen einer Ornis Nordwestserbiens. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina 1897, 533, štev. 1.
[62]) Spisak ptica u muzeju srpske zemlje. Priloga Prosvetnoga glasnika 1904, 16, zap. št. 135.
[63]) Ornith. Notitzen über Griechenland. J. f. O. 1862, 364—369.
[64]) Otok Krf (Corfu) u ornitološkem pogledu. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1906, 209—216.
[65]) J. f. O. 1879, 386. — O. M. Sch. 1895, 186. — J. f. O. 1863, 406.
[66]) Aquila 1902, 208.

dognali popolnoma zanesljivo v zadnjem času[67]). V Bolgariji je prav pogost, posebno v Dobrudži[68]). V brežnem skalovju ob dolenjem toku Jantre, ki se izliva pri Svistovu v Donavo, pa gnezdi beloglavi jastreb v velikem številu. V Rumuniji je najpogostejši jastreb; gnezdi v Dobrudži, v Karpatih in ob Donavi. — Okoli Carigrada je precej redek[69]).

V Italiji je zelo pogost in navaden ptič na Sardiniji in Siciliji, dovolj pogost je tudi v alpah okoli Nize in v Furlaniji. Sicer je od Kalabrije do Venecije ni pokrajine, kamor bi se mršnjik ne bil slučajno prikazal[70]). Pogosto živi v Španiji do Pirenejev in tam tudi gnezdi. Na otokih Sredozemskega morja ga najdemo semtertje, posebno redkokdaj na Balearih[71]). V Egiptu je povsod razširjen[72]), v Alžiru je redkejši kakor v Tunisu[73]), kjer pa tudi zelo hitro pojema[74]). V Mali Aziji je stalna ptica in gnezdi v Joniji[75]).

Beloglavemu jastrebu ugajajo posebno skalnate pokrajine brez dreves, bodisi nižave ali pa prostrano gorovje, ako so tla neobdelana. Zato je pogost na Krasu, kjer je opazoval Ranzoni včasih po 7 do 8 jastrebov[76]). Prenočuje po votlinah v skalovju in v skalnih globelih. V Abesiniji živi do 3428 *m* visoko[77]). Lahko se trdi, da se polagoma širi proti severu v pokrajinah, kjer je izginil brkati ser.

* * *

Mršnjik je boječ in len kakor rjavi jastreb, vendar še veliko bolj požrešen in nevoščljiv, posebno če vidi, da si je priboril sosed boljši in večji kos mrhovine. Na tleh ni tako neokreten, kakor bi na prvi pogled mislili; koraka sicer počasi ali vztrajno ter napravi, če je treba, tudi nekaj skokov. Enako rjavemu jastrebu je spretnejši v zraku; podoben mu je tudi v letanju, le da je plešec precej vitkejši. Leteč drži noge nazaj stegnjene in kremplje sklenjene (zaprte), kakor drugi jastrebi[78]). Plešec je zaspanec kakor skoraj vse ujede. Pozno dopoldne, ko je solnce že visoko, zapusti svoje prenočišče ter se povzpne v mičnih krivinah do nedogledne višine, kjer plava, ne da bi zamahnil s perutmi, toliko časa, dokler njegovo bistro oko ne zazre zaželjenega plena. Nato se spusti, če je vse varno, v krivinah počasi in oprezno blizu mrhovine na tla.

---

[67]) Deutsche Jäger-Zeitung, 66. zv., 771.

[68]) Aquila 1898, 19, 110; 1909, 161. — J. f. O. 1859, 379—380.

[69]) Fritz Braun: Tiergeographische Fragen. I. Fortsetzung 1909, 12.

[70]) Conte Dott. E. Arrigoni Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, 3—4 (posebnega dela).

[71]) J. f. O. 1862, 245. — Dr. A. v. Jordans: Die Vogelfauna Mallorcas. Falco 1914, 116.

[72]) Prof. Dr. A. Koenig, Die Geier Ägyptens. J. f. O. 1907, 72.

[73]) J. f. O. 1900, 79, 94, 96.

[74]) J. f. O. 1909, 203.

[75]) J. f. O. 1908, 553 in 556.

[76]) A. Hugo's Jagd-Zeitung 1880, 389.

[77]) J. f. O. 1916, 234.

[78]) O. M. B. 1894, 5—6, 53—54. — O. M. Sch. 1895, 283—285.

Potem se poda peš v velikih skokih, z vodoravno iztegnjenim vratom, razprostrtih, mahljajočih peruti k plenu, kjer se prične prerivanje, kavsanje, pehanje, drvenje, ki ga more popisati le, kdor je to videl. Po končani gostiji se začne prebavljanje, ki traja včasih tudi po več ur. Nudi nam odurno sliko prebavljajočih živali sploh, ki jim je deveta briga za vse, kar se godi okoli njih. Tak beloglavi jastreb povešenega repa, visečih perutnic in poniknjene glave je pa tem ostudnejši, ker je čez in čez zamazan s krvjo in sluzom, ter se ga drže kosci preobile jedi. Gorje pa vsemu, kar se mu približa in ga spravi resno v zadrego. S kljunom namreč lahko nevarno rani nasprotnika. Ko je prebava končana, se poda beloglavi jastreb do bližnje vode, da se skoplje in napije.

Po naravi si dva mršnjika nista enaka. Dobimo zelo mile, pa tudi zelo hudobne, da naravnost krvoločne ptice. Dasiravno živi in gnezdi v družbi v naselbinah, vendar ostane celo svoje življenje prepirljiv. Iz nosnic mu teče smrdljiva tekočina; iz života prihaja duh po mrhovini, ki ga tudi nagačena ptica ne izgubi zlahka.

Za mraz je veliko bolj občutljiv kakor rjavi jastreb, sicer je pa zelo trdoživ; težko ranjen leti lahko še 100 korakov daleč, dokler ne pade mrtev na tla. Brani se v sili tudi z močnimi kremplji ter zadaja prav občutne rane. Kadar se spuščajo plešci na mrhovino, se slišijo postolkinemu glasu podobni žvrgoleči glasovi, pri mrhovini tiho, hripavo hreščanje, močno podobno svinjskemu kruljenju [79]), v strahu in sili pa oslovskemu riganju podobni posamezni hripavi glasovi; nikdar pa ne slišimo čistega in ostrega glasu. Vsa čutila so dobro razvita, najbolj pa vid in vonj. Plešec se v jetništvu le izjemoma udomači, vedno je malo boječ in potuhnjen; zato se morajo strežaji pred njim zelo paziti. Nasprotno se pa iz gnezda vzeti mladič privadi človeka nenavadno hitro.

Hrana beloglavega jastreba je v prvi vrsti mrhovina; žre tudi žabe in druge dvoživke, večje hrošče, gliste, polže in sploh vse, kar dobi po naključju. Živih živali se loti le redkokdaj v sili. Žival pritisne z močnimi kremplji na tla in jo načne na trebuhu ter trga z nje kos za kosom s svojim kakor nož ostrim kljunom. Kože sesalcev se ne dotakne. Plešec lahko prebije tudi po 10 dni brez vsakršne hrane. Žre najraje srce in jetra ter rad gloda kosti. Mrtvih ptičev se loti le, če smo jih na kakem mestu oskubili. Izbljuvkov ne dela in ne izmetava. Svežo vodo rad sreba.

* * *

Plešec gnezdi zgodaj spomladi in le enkrat na leto [80]). Gnezdo si stavi v prepadih, na robovih in v linah strmih skalnih sten; najti ga ni težko, ker je skalovje pod njim kakor bi bilo pobeljeno. V pokrajinah, kjer je plešec pogost, je več gnezd blizu skupaj. V skalovju na levem bregu Narente so gnezdili beloglavi jastrebi v dveh nadstropjih po 3 in

[79]) Aquila 1897, 142.

[80]) J. f. O. 1864, 15.

7 parov, naselbina vrh naselbine [81]). Na drevesih pa najdemo njegovo gnezdo le takrat, če je zasedel kako zapuščeno gnezdo rjavega jastreba, kakor na Fruški gori in v Dobrudži, kjer so tudi našli na nekemu jagnedu poleg mršnjikovega gnezda še gnezdi ribjega orla in rjastega škarnjeka [82]). Gnezdo je veliko in površno zneseno iz palic, suhih vej in dračja. Plitva kotanja je postlana s koreninami in mahom, s slamo ali pa tudi trstjem. Glede števila jajc, ki jih znese med koncem januarja in sredo aprila, si oologi niso edini. O. Reiser pravi, da ni našel še nikoli več kakor eno jajce ali enega mladiča, če so jih pa našli res več, da je to zelo redko [83]). Reiserju se je pridružil E. Hartert v svojem uvodoma navedenem delu. Gola pravljica so vse drugačne trditve, tudi znamenitih oologov, kakor sta Rey in Krause, da bi namreč znesla samica navadno dva oziroma tri jajca. Rey je omejil pozneje to svojo navedbo na španska gnezda [84]), čemur odločno ugovarja Francos C. R. Jourdain [85]). Enako pretirano je tudi nasprotno mnenje, češ, še nikoli ni nobena samica znesla več kakor eno jajce, in če so našli dve jajci, sta znesli dve samici v isto gnezdo. Reiserjevo trditev trdovratno podpira prof. dr. A. Koenig s svojimi in izkušnjami drugih ornitologov [86]).

Jajca so čisto bela ali pa vsled nesnage rumenkasta ali rjavkasta, velikokrat tudi bledordečkaste barve. Oblike so močno trebušaste, lupina je zelo grbasta in ima goste vozaljčke, posebno na topem koncu. Izpihano jajce je proti solncu svetlozeleno ali modrozeleno, pozneje rumenozeleno in rumenkastozeleno prozorno; po tem se razločujejo jajca plešca od jajc rjavega jastreba. Jajca merijo poprečno največja 99 × 71·5 *mm*, najmanjša 84·5 × 67 *mm*; tehtajo poprečno najtežja 32·15 *g*, najlažja 21 *g*. 40 jajc, ki jih je izmeril Rey, merijo poprečno 92·4 × 69·2 *mm*; največji 99 × 71·5 in 93 × 72·3 *mm*, najmanjši 84·5 × 67 in 90 × 64 *mm*. Teža je med 21 in 27 *g*. Po Jourdainu meri 59 jajc iz Španije in Alžira poprečno 92·01 × 70·1 *mm*, največji 101·2 × 73·8 in 94 × 75 *mm*, najmanjši 82·3 × 67·7 in 95 × 66 *mm*; in 19 jajc, ki jih je izmeril R. pl. Dombrowski meri poprečno 92·3 × 69·1 *mm*, največje 95 × 72·1 *mm*, najmanjše 85 × 67·5 *mm*.

Valita samec in samica ter izvalita v 30 dneh mladiča, ki zelo hitro raste, ali vendar ni pred 3 meseci goden. Njegovo perje je večinoma rjaste barve.

V perju in drobu žive 4 vrste zajedalcev. Škodujejo mu tudi mnoge ptice, ki pokončajo njegovo gnezdo, predno se vrne s svojih poletov. Njegov največji sovražnik je človek.

---

[81]) O. M. Sch. 1905, 136.
[82]) Waidmannsheil 1905, 388, 405—408.
[83]) Vom Horsten des Weißkopfgeiers (Gyps fulvus). O. M. V. W. 1891, 3—4.
[84]) Über die Gelegezahl bei Gyps fulvus (Gm.). O. M. B. 1907, 164—165.
[85]) Über die Gelegezahl bei Gyps fulvus O. M. B. 1907, 196—197.
[86]) Die Geier Ägyptiens. J. f. O. 1907, 71—76.

Plešca najlažje ujamejo pri mrhovini, kadar se tako nažre, da se ne more dvigniti od tal. Love ga tudi v raznovrste skobce in na gnezdu na limanice.

Koristi zelo veliko, posebno v jutrovih deželah, kjer odstranja mrhovino, ki bi sicer okuževala zrak. Egipčani strojijo njegovo kožo.

Doslej ni dokazano, da bi se lotil tudi živih živali. Sicer bi bila pa škoda tudi v tem slučaju tako malenkostna, da bi se ne izplačalo o njej govoriti. Mršnjik je potreben in vreden popolne zaščite. Nesmiselno ravnajo torej lovci, ki streljajo to koristno ptico, namesto da bi jo ščitili kot naravni spomenik.

Egiptovski jastreb, neophron percnopterus [1]) (L.).

Navadna imena. Slovensko: egiptovski jastreb (Erjavec), mrhar (Erjavec); hrvaško: bieli orao, crkavica biela, sveti lješinar (Brusina); češko: sup mrchožrout; poljsko: ścierwnik biały, sęp egipski; rusko: stervjatnik; nemško: schmutziger Aasvogel, weißer Aasfresser, weißer Geier, aschgrauer Geier, weißköpfiger Geier, norwegischer Geier, ägyptischer Aasgeier, ägyptischer Erdgeier, Dungeier, Mistgeier, Kotgeier, kleiner weißer Geier der Alten, arabischer Geier, Pyrenäengeier, weißer Fischgeier, weißer Hühnergeier, weißer Hüneraar, Racham, Urigurap, Alimoche, brauner Erdgeier, schwarzer Erdgeier, brauner Dunggeier, Malthesergeier; italijansko: capovaccaio; francosko: néophron percnoptère, catharte alimoche; angleško: Egyptian Vulture, Ashcoloured Vulture, Maltese Vulture.

Znanstvene označnice: Vultur percnopterus, Linné [2]). Vultur aegyptius, Brisson. Vultur meleagris, Pallas. Vultur albus, Daudin. Vultur fulvus, Boddaert [3]). Vultur stercorarius, La Peyrouse. Vultur albicans, Meisner. Percnopterus aegyptiacus, Stephenson. Cathartes percnopterus, Temminck. Cathartes europaeus, Brehm.

Keyserling-Blasius, Die Wirbeltiere Europa's, XXVII, štev. 1, 133, štev. 1. — *H. Graf v. der Mühle,* Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 9—10, štev. 1. — *Dr. R. A. Lindermayer,* Die Vögel Griechenlands, 5—6. — *Fritsch,* 6, tab. 1, sl. 1—2. — *Schödler-Erjavec,* Knjiga prirode. VI. del, Zoologija, 297, pod. 123. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen,* Die Vögel Salzburgs, 1, štev. 1. — *Madarász,* Z. f. O. 1884, 245, štev. 3. — *Ornis Carinthiae,* 22, štev. 3. — *J. Frivaldszky,* Aves Hungariae, 2, štev. 3. — *A. J. Jäckel,* l. c., 1, štev. 1. — *Ornis balcanica,* II. zv., 131—133; III. zv., 402—406; IV. zv., 109—110. — *Naumann,* V. zv., 303—308, tab. 62, sl. 1—2, tab. 71, sl. 6—9. — *Brehm,* 6. zv., 455—459. — *Gjurašin,* dio II., 114. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, 223—225, tab. 58. — *C. Dott. E. Arrigoni Degli Oddi:* Manuale di ornitologia italiana, 4—7 (posebnega dela). — *Hennicke,* 64, tab. 31. — *C. G. Friderich-Bau,* Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 380—381, tab. 25, sl. 1. — *Schäff,* 317—318. — *Dr. E. Klein,* Naši ptici, 70, štev. 147. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. I. díl, 517—518. — *Ornis Romaniae,* 437 do 440. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., 366. — *Hartert,* 1200—1202, štev. 1619, sl. 201. Rey, 11—12, tab. 3, sl. 1—4. — *G. Krause,* Oologia universalis palaearctica, seš. 17 in 34. — *Szielasko,* Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, 282, štev. 205.

* * *

[1]) Neophron je bilo mitologično bitje, ki ga je Jupiter izpremenil v jastreba. (J. f. O. 1907, 59).

[2]) ne: Vultur percnopterus, Pallas.

[3]) ne: Vultur fulvus, Gmelin.

Razmeroma tanki kljun iztegnjen in slaboten; po glavi, ob straneh in na grlu gol; zadaj od glave do grla pernat krežljec. Perutnice rjavočrne, 2. in 3. vrste na zadnji polovici zunanjega banderca svetlosive. Rep klinast. Krempelj srednjega prsta dolg in malo, krempelj zadnjega prsta velik in močno zakrivljen. Stara ptica umazano belkasta, mlade ptice temnorjave.

Ta najmanjši jastreb je iztegnjenega života in malo večji kakor fazan. Dolg je 600—680 *mm* in razprostrtih peruti meri 1500—1600 *mm*, rep 215 *mm*, kljun 70 *mm*. Precej tanki, stisnjeni, ravni, na koncu kljukasto zakrivljeni dolgi kljun pokriva od korena do srede voščenica, ki

Erjavec-Schödler, Živalstvo.

Egiptovski jastreb, neophron percnopterus (L.).

je pri starih pticah živo, v mladosti pa umazano rumena. Sredi voščenice, blizu roba gornjega kljuna, so podolgaste, vodoravne in odprte nosnice. Golša je gola in vzbuhnjena. Bistro oko ima temnordečo, pri mladih pticah rjavo šarenico. Perutnice so proti koncu nekoliko zožene; prvo letalno pero je kratko, drugo nekoliko daljše, tretje pa najdaljše. Krovno perje je pri doraslih pticah zamazano belo, le na hrbtu in na trebuhu nekoliko čistejše barve. Belkasta barva vratnega in prsnega perja prehaja v zamazano rumeno. Letalna peresa so črna; perje na ramah je sivkasto. Mladiči so enakomerno temnorjavi, le perje v kreželjcu je še nekoliko temnejše kakor ostalo.

Noge so razmeroma velike in krepke, kremplji zelo različno zakrivljeni. Krak je od petnega sklepa navzdol spredaj nekoliko pernat, sicer

debelo mrežast in z deščicami pokrit. Zelo različno dolge, na podplatih fino bradavičaste prste pokrivajo zgoraj veliki ščiti. Med srednjim in zunanjim prstom je razvita kožica, ki sega do prvega členka srednjega prsta, med srednjim in notranjim prstom je manjša mrežica. Krempelj zadnjega prsta je najdaljši in s krempljem notranjega prsta najbolj zakrivljen. Krempelj srednjega prsta je plitvo zapognjen; krempelj zunanjega prsta je najmanjši in slabo, pa vendar bolj zakrivljen kakor na srednjem prstu. Kremplji so zgoraj okrogli, zdolaj dvorobati, črni ali črnorjavi. Goli deli noge so pri starih mrharjih živorumeni, pri mladih pa umazano rumenosivi. Mere so te-le: krak 82—100 *mm*, od teh približno 25—26 *mm* pernatih;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	36—43 *mm*	17—20 *mm*	12 *mm*
srednji prst	60—69 *mm*	24—26 *mm*	20—21 *mm*
znotranji prst	30—35 *mm*	26—27 *mm*	16—17 *mm*
zadnji prst	20—28 *mm*	24—28 *mm*	16—18 *mm*

Naslikana noga (tab. X.) je nekega poleti 1901 v Hercegovini ustreljenega samca.

Znana je neka čisto bela ptica te vrste [4]). Sorodnika sta mu neophron pileatus, Burchell, ki prebiva v srednji Afriki od Senegala do Abesinije, proti jugu do Rta dobre nade, ne pa v severni Afriki. V Indiji živi neophron ginginianus, Latham.

* * *

Egiptovski jastreb je ptica islama; navade mohamedancev zelo ugajajo temu jastrebu. Kjer še dandanes vlada polumesec, tam živi tudi mrhar [5]). Živi v južni Evropi do južne Francoske, v zapadni Švici, do Kaspiškega jezera in Kirgiške stepe; posamezni so se zaleteli tudi do Orenburga. V Aziji je razširjen do Perzije, Turkestana, Afganistana in severne Zahodne Indije. V Afriki ga najdemo na severu od Sahare do Sredozemskega morja, na Kanarskih, Kapverdskih otokih, v severovzhodni, vzhodni in južni Afriki. Redkokdaj se priklati v srednjo Evropo, še redkeje pa v severne kraje. Na Angleškem so ustrelili doslej dva.

Navedbe o tem jastrebu niso ravno točne, ker ljudstvo v nekaterih deželah imenuje „mrharja“ vsakega jastreba sploh [6]). Iz zanesljivejših virov pa posnemamo o njegovi geografični razširjenosti naslednje:

Na Avsto-Ogrskem so opazovali posameznike v nekaterih kronovinah. Na Nižjem Avstrijskem so ustrelili edinega 1. junija 1888 [7]). Prof. Bonomi ga omenja med pticami Trentina [8]). Na Solnograškem so ga opazovali enkrat [9]). Na Štajerskem so ustrelili dva:

[4]) J. f. O. 1889, 121.
[5]) M. O. V. W. 1879, 106.
[6]) Waidmannsheil 1883, 174.
[7]) O. J. 1916, 43.
[8]) M. O. V. W. 1889, 446.
[9]) Aug. Mojsisovics v. Mojsvár: Das Tierleben der österr-ungar. Tiefebenen, 75.

l. 1871 pri Mariboru in l. 1885 pri Sv. Marjeti na Pohorju [10]). Na Koroškem se prikaže skoraj vsako leto posamič, toda le v visokem gorovju [11]).

Cesarjevič Rudolf meni, da se zaleti semtertje v Istro, čeprav redkokdaj [12]). V Narodnem muzeju v Zagrebu imajo 3 egiptovske jastrebe, ki so pa vsi v Dalmaciji ustreljeni [13]). V Dalmaciji, odkoder so ga dobili že l. 1838 in l. 1856 (dva mladiča iz Spljita) [14]), se nahaja v gorovju vedno, posebno ob selitvi, vendar ne preveč pogosto [15]). Kolombatović meni, da v deželi tudi gnezdi [16]) ter, da od marca do avgusta ni redek, posebno v dolini Narente [17]). Dne 6. maja 1912 so ustrelili pri Budvi dva mrharja, ki sta imela prazni golši, želodca pa napolnjena z ličinkami zapljunkaric in kosci črevesa poginulega psa [18]).

Na Ogrskem so opazovali mrharja že v prejšnjih stoletjih v jugovzhodnih pokrajinah. Cesarjevič Rudolf trdi, da je redkejši kakor v Bosni in Hercegovini, da pa vendar redno gnezdi po obrobnem gorovju pri Oršovi, med Donavo in Dravo [19]). Pri Mehadiji so opazovali, da se prikaže sredi maja ter odide že v prvi polovici avgusta proti jugu. Na Sedmograškem je gnezdil še v sredi preteklega stoletja v jugozapadnem kotu dežele, dandanes pa opazujejo le posamezne ptice, ki se zalete iz sosednje Ogrske ali Romunske [20]) V Bukovini ga opazujejo ob selitvi konec marca in konec septembra po redkem [21]).

V Bosni in Hercegovini je selilec in zelo redek [22]); nahaja se posebno v južnih hercegovinskih okrajih, okoli Mostara, ali v severni Hercegovini ga vidijo redkokdaj [23]). V deželnem muzeju v Sarajevu imajo dva samca iz Gornje Tuzle in iz Stolca (Popovo polje) v Hercegovini [24]), l. 1899 pa že skupino 13 ptic [25]). V Srbiji je mrhar zelo redek in muzej srbske zemlje v Belgradu ima samo samca, ustreljenega dne 23. aprila 1904 pri Čum. Česmi v piroškem okraju [26]). V Črni gori gnezdi v pre-

[10]) Mitteil. des naturw. Vereines f. Steierm. 1890, LXXXV. J. f. O. 1892, 124.

[11]) I. Jahresber. (1882) itd., 20. — Ornis 1887, 27; 1889, 406.

[12]) J. f. O. 1883, 52—53.

[13]) Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 43.

[14]) Verh. der zool.-botan. Ges. 1871, 690; 1857, 556.

[15]) J. f. O. 1883, 53; 1904, 84. I. Jahresber. (1882) itd., 20. Ornis 1885, 238; 1887, 27; 1888, 35; 1889, 406. V. Jahresber. (1886) itd., 40. O. J. 1891, 20.

[16]) l. Jahresber. (1882) itd., 20. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 7—8.

[17]) Aquila 1903, 82. [18]) Aquila 1912, 471.

[19]) J. f. O. 1883, 53.

[20]) Aquila 1906, 163. — M. O. V. W. 1892, 212, štev. 3; 1896, 91, štev. 3. — Aquila 1908, 229.

[21]) Ornis 1885, 238; 1887, 26; 1888, 34; 1889, 406. V. Jahresber. (1886) itd., 40.

[22]) O. M. Sch. 1898, 320; 1905, 28. — O. J. 1903, 24. — M. O. V. W. 1881, 11; 1889, 295.

[23]) Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1889, 54—55.

[24]) Die Vogelsammlung itd, 2. [25]) Ornis 1899, 178.

[26]) Mitteil. über die Vogelwelt 1906, 122.

cejšnjem številu; prezimuje jih le nekaj v deželi, v začetku maja pride z juga[27]). Isto se približno lahko reče za Albanijo[28]).

Na Grškem so že mrharja dognali, predno so bile znane mnoge druge ptičje vrste. Prezimujočega so ga opazovali tamkaj samo enkrat; na zimo se namreč vedno preseli na jug. Na kopnem je pogostejši kakor na otokih. O. Reiser ga omenja med pticami, ki jih je opazoval na otoku Krfu[29]). Odkar so Turki zapustili Grško, tam vidno pojema. V Macedoniji je znatno redkejši kakor njegova sorodnika.[30]). Po Bolgariji je zelo razširjen, kjer seveda gnezdi[31]). Tudi v Dobrudži je pogost, kjer gnezdi dandanes morda še kakih 10—12 parov. Na severovzhodu te pokrajine je redek[32]). Na Romunskem je najredkejši jastreb in pogostejši le ob Donavi, kjer ga večkrat opazujejo. Prikaže se v marcu in odide v septembru. Ob Dnjestru na besarabski meji celo gnezdi[33]). V okolici Štambula in drugod na polotoku je mrhar redek, njegovo število se krči od leta do leta.

V Italiji ni posebno pogost, toda stalen, deloma pa tudi selilec, ki se prikaže meseca marca, septembra pa zopet odide proti jugu. Opazovali so ga v nekaterih južnih pokrajinah, kakor ob Tarentu in na Siciliji. Prikaže se na Malti in v Kalabriji; na Sardiniji ga ni.

Na Balearih je veliko redkejši kakor rjavi jastreb in opazovali so ga posamič kvečemu 3—4 skupaj; na teh otokih gnezdi in se seli od tam septembra[34]). V Sredozemskem morju je sploh razširjen do zapadne kotline[35]). V Mali Aziji in po srednji Aziji je povsod razširjen, ali nikjer ni mnogoštevilen; tam tudi gnezdi, čez zimo se preseli na jug[36]).

Mrharju so najljubše gorate pokrajine, kjer si poišče globoke skalne globeli, da tam prenočuje; biva splošno po enakih krajih kakor beloglavi jastreb. Ogiblje se posebno večjih gozdov, tudi na drevje rad ne seda. Suhe pustinje mu bolj ugajajo kakor rodovitne in obdelane pokrajine. V Abesiniji živi do 3142 *m* visoko[37]).

* * *

Morda ni ptiča, ki bi bil odurnejše zunanjosti in ki bi imel tako malo prikupljivih navad in razvad kakor mrhar. Iz nosnic se mu cedi

---

[27]) O. J. 1891, 20; 1900, 167, 183; 1901, 65.
[28]) O. J. 1900, 183; 1911, 50.
[29]) Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1906, 213.
[30]) D. J.-Z. 69. zv., 27. [31]) J. f. O. 1859, 379.
[32]) Aquila 1898, 110. J. f. O. 1877, 60.
[33]) J. f. O. 1862, 231.
[34]) Dr. A. v. Jordans, na rečenem mestu 116—117. — J. f. O. 1862, 244—245.
[35]) J. f. O. 1873, 343.
[36]) O. J. 1906, 4. J. f. O. 1908, 556; 1913, 23—24; 1914, 59.
[37]) H. Krohn: Höhenverbreitung der Vögel. J. f. O. 1916, 229—240.

smrdljiva tekočina, njegovo perje izpuhteva neznosen smrad po mrhovini, ki ga ohrani tudi nagačena ptica tako dolgo, dokler popolnoma ne razpade. Mrhar je vobče otožna in lena ptica. Kadar se nažre, sedi včasih po cele ure nepremično na istem mestu ter čaka, dokler želodec ne opozori, da si bo treba zopet poiskati živeža. Po tleh koraka kakor krokar in tudi kadar leti, je bolj podoben krokarjem kakor ujedam. Leta zelo mično in bolj okretno kakor njegovi sorodniki. Očividci trdijo, da je ni lepše in mičnejše ptice v zraku kot je leteči mrhar[38]). Včasih plava igraje se po cele ure v zraku. Če je namenjen na večjo razdaljo, zamahne 5—7 krat počasi s perutnicama ter leti nato dalj časa naprej iztegnjenega vratu, v marsičem podoben leteči štorklji. Kadar najde kaj užitnega, se poda ponosno stopajoč do plena. Padli živali izkljuje najprej oči, potem poskuša priti do drobovja. Mrhar je neokreten počasnež, ki ima bistro oko in tanek vonj. V jutrovih in južnih deželah ga ne preganjajo, temveč ga ščitijo kot zelo koristno in za te kraje neobhodno potrebno ptico. Zato mrhar v teh deželah ni plašen. Egiptovski jastreb je družen ptič, ki rad biva v človeški bližini. Zato se ne smemo čuditi, če nam poročajo pisatelji, med njimi tudi Alléon, da se je izleglo še l. 1868 v Carigradu okoli tisoč mladičev te vrste; komaj 40 let pozneje pa ni našel Fr. Braun v tem mestu niti enega gnezda več.[39]) Navadno živi mrhar v parih ali v manjših družbah, nikdar pa ne v takih jatah kakor pravi jastrebi. Za mraz in gorkoto je zelo občutljiv, sicer je trdoživ. Redkokdaj ga vidimo na kakem drevesu; navadno poseda po skalah, kamenju in po tleh, zato si perje močno oguli. V Egiptu poseda v mestu po strehah in se spusti celo na cestni tlak[40]). V Siliciji, v Mali Aziji se greje razprostrtih peruti ob obali na razbeljenih sipinah, se koplje v pesku in si čisti perje[41]). Sicer se pa ravnajo navade in življenje egiptovskega jastreba popolnoma po kraju, kjer živi[42]). Njegov glas je podoben mišarjevemu, mladiči pa neprijetno žvižgajo; v jezi, kadar se pretepa z drugimi pticami za hrano, sika. Ta ptica se kmalu udomači, posebno mladiči, vendar se je človek kmalu naveliča.

Mrhar najraje žre mrhovino, bodisi svežo ali pa že gnilo. Ponekod je njegov glavni živež navadna evropska kornjača. V vročih deželah pobira z drugo nesnago celo človeško in živalsko blato. Po krvi zaklanih živali močno hrepeni; poželjivo gleda od blizu, kako kaplja kri, ter hlastno sreba smrdljivo goščo, ki jo spretno ulovi s koncem kljuna. Drobovje in večje kose mišic dene med prste in jih spretno razpara in zdrobi z ostrino svojega kljuna. Voda mu je neobhodno potrebna, ker jo rad pije in se koplje v nji[43]). Ako ni mrhovine, išče v gnoju vsakovrstno črvad

---

[38]) Prof. dr. A. Koenig: Die Geier Ägyptens. J. f. O. 1907, 59—67.
[39]) J. f. O. 1909, 85.
[40]) Aquila 1899, 88.
[41]) O. M. Sch. 1895, 186.
[42]) M. O. V. W. 1879, 107.
[43]) Prof. dr. A. Koenig, na rečenem mestu, 62—64.

in žuželke, lovi podgane, miši, kuščarice, kače, žabe in druge dvoživke. Na Kanarskih otokih ga dolže, da krade pavicam jajca. Žre pa tudi ribe[44]).

* * *

Egiptovski jastreb gnezdi v deželah ob Sredozemskem morju, vzhodno do Turkestana, Perzije, Arabije in na Kanarskih otokih. V Evropi gnezdi na Španskem, v zapadni Švici (Mont Salève), v Dalmaciji, Bosni in Hercegovini, v južni Ogrski in južnozapadni Sedmograški, v Bukovini, Rumuniji, Bolgariji, Črnigori in na Grškem. Najsevernejši kraj, kjer gnezdi, so Chonchowieckega skale ob izlivu Ladowa v Dnjester[45]). Gnezdilna doba traja od srede aprila do srede maja, v Egiptu od začetka januarja do konca marca[46]). Spatz je našel pri Gabesu 14. marca sveže gnezdo 2 jajc[47]), o. E. Schmitz pa v Palestini (Hesme) 28. aprila[48]). Gnezdi le enkrat na leto, po drugih virih včasih tudi dvakrat[49]). Gnezdo je na strmih nepristopnih skalah, redkokdaj na drevju in v naselbinah. V Carigradu gnezdi na cipresah in mošejah, v Egiptu na piramidah, v Indiji na pagodah, mošejah, velikih poslopjih in na grobnih spomenikih. Gnezdo je zneseno iz posameznih vej in mladik. Zgoraj je obloženo z živalskimi ostanki, posebno z dlako, s kožami in perjem, s cunjami in travo; našli so pa tudi že suhe odpadke goveje živine.

Samica znese dve jajci, ki jih izvali v 28—30 dneh; redka so posamezna jajca. Vse navedbe in trditve o 3 ali celo 4 jajcih, kakor tudi, da vrže samica predno začne valiti, iz gnezda tretje jajce[50]), so bajke. Jajca so ovalna, redkokdaj podolgasta, brez leska in imajo na umazano belem ali rumenkastem dnu zamazane, več ali manj razločno omejene rjastorjave ali temnordeče lise, ki zakrijejo včasih popolnoma temeljno barvo. Posebno na topem koncu se zgoste večkrat te lise. Lupina je debela in proti luči rdečerumeno prozorna, po drugih rumeno ali rdečkastorumeno[51]), po čemer se razločujejo od jajc ribjega orla, ki so sveža modrozeleno, pozneje zelenkastobelo prozorna. Merijo največja 76·4 × 51·7 *mm*, najmanjša 59·7 × 47·7 *mm*, tehtajo najtežja 11·25 *g*, najlažja 7·15 *g*. 100 jajc iz južne Evrope in severne Afrike (56 Jourdain, 44 Rey), ki jih je izmeril Jourdain, merijo poprečno 66·18 × 50 *mm*. Prof. dr. Koenig je izmeril in natanko opisal 6 gnezd iz Egipta[52]).

Če se samica ponesreči, nadaljuje samec valitev. Mladiči zelo hitro rastejo ter zapuste gnezdo v zgornjem Egiptu že marca. Jeseni se mladiči golijo, pravo perje jim zraste šele četrto leto[53]). Mladiči so zelo občutljivi.

---

[44]) J. f. O. 1854, 448.

[45]) Grfl. Dzieduszycki'sches Museum in Lemberg. I. Abt. Zoologie. Wirbeltiere. II. Vögel, 1.

[46]) J. f. O. 1853, Exh. 93.

[47]) J. f. O. 1894, 350.

[48]) Z. f. O. u. O. XIX. letn., 147.

[49]) O. J. 1911, 211.

[50]) J. f. O. 1854, 54.

[51]) J. f. O. 1886, 602.

[52]) J. f. O. 1907, 65—67.

[53]) J. f. O. 1853, 196.

Najhujši mrharjev sovražnik je človek, ki ga neusmiljeno preganja in po nepotrebnem pokončuje tudi s strupom. Škodljivi so mu človeški izumi in naprave, ki mu prikrajšujejo hrano, da se mora umikati pred prodirajočo kulturo, čeravno se izredno hitro privadi vsem izpremembam in novim razmeram. V njegovem drobovju in perju žive, kolikor je dozdaj znano, 4 vrste nadležnih zajedalcev.

Streljajo in love ga na vsakovrstne načine; najlažje ga zalotijo pri mrhovini.

Iz hrane mrharja najbolje razvidimo, da je zelo koristen, posebno v južnih, vročih pokrajinah, kjer nadomešča zdravstvene oblasti. Stari Egipčani so znali ceniti njegovo važnost v polni meri ter so ga ovekovečevali na ploščah nagrobnih kamnov, na zunanjih in notranjih stenah piramid, na starih stavbah svetišč; z njegovim imenom se začne tudi arabska abeceda. Prebivalci grškega otočja strojijo njegovo trpežno kožo, pustijo na njej puh ter jo rabijo kot dragoceno kožuhovino. O kakršnikoli resni škodi, ki bi jo naredil mrhar, ne moremo govoriti. Mrharja bi morali v evropskih pokrajinah, odkoder ga še niso pregnali, ščititi ne le kot koristno in potrebno ptico, temveč tudi kot naravni spomenik.

Brkati ser, gypaëtus barbatus (L.).

Navadna imena. Slovensko: bradač (Erjavec), brkati sér (Erjavec), sér (Erjavec), sóp (Erjavec); hrvaško: bradan, bradaš, bradati jastrieb, crvenjak, kostober, kostoberina žutoglava, kostolom, kraguj bradati (Brusina), mrki oro, pepeljar, sivi krstaš, zer, žutelj, žutoglava; češko: orlosup bradatý, sup bradatý; poljsko: orłosęp brodaty; rusko: borodač; nemško: Bartgeier, weißköpfiger Geieradler, schwarzköpfiger Geieradler, bärtiger Geieradler, Bartadler, Bartfalke, Lämmergeier, Gemsengeier, Goldgeier, Greifgeier, Jochgeier, Lämmergeier der Alpen, schweizerischer Lämmergeier, weißköpfiger Geier, Weißkopf, Grimmer; italijansko: avvoltoio degli agnelli; francosko: gypaète barbu; angleško: Bearded Vulture.

Znanstvene označnice: Gypaëtus barbatus, Linné. Gypaëtus alpinus, Daudin. Gypaëtus aureus, Daudin. Gypaëtus castaneus, Daudin. Gypaëtus grandis, Storr. Gypaëtus haemahalanus, Hutton. Gypaëtus leucocephalus, Meyer in Wolf. Gypaëtus melanocephalus, Meyer in Wolf. Gypaëtus occidentalis, Brehm. Gypaëtus orientalis, Brehm. Vultur barbatus, Linné. Vultur aureus, Gesner. Vultur niger, Brisson. Vultur barbarus, Latham. Vultur leucocephalus, Brehm [1]). Vultur alpinus, Brehm. Vultur baeticus, Aldrovandi. Falco barbatus, Brehm. Falco magnus, Samuel Gmelin. Aquila barbata, Schrank. Phene ossifraga, Savigny. Phene gigantea, Savigny.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXVIII, štev. 5, 134, štev. 5. — *Freyer,* 7, štev. 3. — *H. Graf von der Mühle,* Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 12—13, štev. 4. — *J. Hinterberger,* Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 7, štev. 3. — *A. R. v. Lindermayer,* Die Vögel Griechenlands, 10—11, štev. 4. — *Erjavec,* IV. del, 203—208, štev. 55, sl. 50. — *Fritsch,* 6—7, tab. 1, sl. 6 in 7. — *Schödler-Erjavec,* Knjiga prirode, IV. del, 298. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen,* Die Vögel Salzburgs, 2—3, štev. 3. — *Madarász,* Z. f. O. 1884, 248—249. — *Ornis Carinthiae,* 22—23, štev. 4. — *Ed. v. Czýnk:* Der Bart- oder

[1]) ne: Vultur leucocephalus, Meyer in Wolf.

Brkati ser, gypaëtus barbatus (L.).

Lämmergeier (Gypaëtus barbatus, Linn.). O. J. 1890, 45—55. — *J. Frivaldszky:* Aves Hungariae, 8—9, štev. 13. — *A. J. Jäckel,* l. c., 4. — *Ed. v. Czýnk:* Der Bart- oder Lämmergeier (Gypaëtus barbatus, Linn.). Aquila 1894, 136—151. — *Ornis balcanica,* II. zv., 129—131; III. zv., 386—396; IV. zv., 108—109. — *Naumann,* V. zv., 292—301 (tab. 60 in 61, tab. 70, sl. 18). — *Brehm,* 6. zv., 415—437. — *Gjurašin,* dio II., 105—112, naslovna slika. — *Hennicke,* Die Raubvögel Mitteleuropas, 202—223, tab. 56 in 57. — *C. Dott. E. Arrigoni Degli Oddi:* Manuale di ornitologia italiana, 7—9 (posebnega dela). — *Hennicke,* 63, tab. 30. — *C. G. Friderich-Bau:* Naturgeschichte der deutschen Vögel, 386—388, tab. 25, sl. 4. — *Schäff,* 318—322. — *Dr. Friedrich Knauer:* Zur Naturgeschichte des Bartgeiers. Wiener Zeitung 1908, štev. 12, 6—7, in štev. 13, 6. — *Dr. E. Klein:* Naši ptici, 71—72. — *K. Kněžourek:* Velký přírodopis ptáků. I. díl, 530—535. — *Ornis Romaniae,* 440—446. — *Reichenow,* Die Vögel, I. zv., 397—398. — *Hartert,* 1146—1199, štev. 1617 in 1618. — *Wilhelm Thimm:* Schutz dem Bartgeier! O. M. Sch. 1916, 173—178. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen:* Über das einstige Vorkommen des Bartgeiers (Gypaëtus barbatus L.) im österr. Alpengebiete. J. f. O. 1917, II. zv., 269—277.

Rey, 12—13, tab. 4, sl. 5. — *G. Krause:* Oologia universalis palaearctica, seš. 16. — *Szielasko:* Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, 282—283, štev. 206.

* * *

Glava porasla z volnatim perjem; ob kljunovem korenu, preko voščenice in nosnic trdo, ščetinasto perje; na podbradku naprej strleča ščetinastopernata brada. Prvo letalno pero je mnogo krajše kot drugo, to pa komaj krajše kot tretje, ki je najdaljše. Rebrca letalnih in krmilnih peres na zunanji strani bela. Izmed sprednjih prstov srednji najdaljši; krak pernat; noge sivomodre.

Brkati ser, ki so mu odkazali sistematiki mesto med jastrebi in orli, se razlikuje po popolnoma pernati glavi od drugih jastrebov. Nasprotno nas pa spominjajo prsti na jastrebe, ker je srednji veliko daljši kakor ostala dva sprednja; tudi vilice so zraščene s sprednjim robom grodnice kakor pri jastrebih.

S podolgovatim volnatim perjem pokrita glava je majhna in ima ploščato čelo. Navspred se zožuje v krepak iztegnjen kljun črne barve. Gornja čeljust je od začetka ravna, potem se napenja in prehaja ob koncu v veliko kljuko. Voščenico in koren spodnje čeljusti porašča trdo, naprej obrnjeno ščetinasto perje. Značilen za brkatega sera je šop ščetinastih peres na podbradku, ki mu napravlja naprej štrleče brke (ime). Nosnici sta podolgasto ovalni in ležita poševno navzgor; pri evropski vrsti sta obraščeni s trdimi ščetinami. Veliko oko ima svetlorumeno šarenico, obdano z žarečim kolobarjem. Zelo dolge perutnice segajo do konca repa, v katerem je 12 širokih peres. Rep je stopnjat in meri dve tretjini peruti.

Krovno perje na glavi, po vratu in na trebušni strani je belo in bolj ali manj rjasto zamazano. Ščetine ob kljunu in na podbradku so črne, črna je tudi lisa nad obrvmi. Lica, teme in včasih tudi grlo so

črno črtkana; teme obroblja zadaj trak črnih črt. Hrbet, peruti in rep so sivozaprašene črnikaste barve. Samica, ki je navadno večja kot samec, ima bledejše barve, mlada ptica je popolnoma drugačne barve kakor odrasla, vobče je temnejša in bolj enobarvna.

Noge so kratke in sivomodre. Krak, ki je tako dolg kakor srednji prst, je skoraj popolnoma porastel s perjem, le najspodnejši del je gol, sicer je pokrit s ščitci. Najdaljši je srednji prst, ki je zvezan na korenu z zunanjim po ozki kožici. Zadnji prst je skoraj tako dolg kakor zunanji. Kratki črni kremplji so debeli in le malo zakrivljeni, zato niso posebno ostri. Najmočnejši so kremplji prvega in drugega prsta.

Brkati ser meri po dolgem 1080 *mm*, čez razprostrte peruti 2351 *mm*; peruti merijo 805 *mm*, rep 515 *mm*. Kljun je več kakor dvakrat tako dolg kot visok in meri v loku 107 *mm*. Krak ima 84 do 95 *mm*;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunanji prst	48—49 *mm*	24—30 *mm*	18—19 *mm*
srednji prst	75—78 *mm*	28—31 *mm*	18—20 *mm*
znotranji prst	40—41 *mm*	34—44 *mm*	22—24 *mm*
zadnji prst	35—38 *mm*	36—46 *mm*	23—24 *mm*

Naslikana noga (tab. XI.) je nekega, meseca marca 1901 v Bolgariji ustreljenega samca.

Znane so štiri premene brkatega sera in sicer: gypaëtus subalpinus, Brehm, na Sardiniji, gypaëtus atlantis, Erlanger, v gorovju Atlas, gypaëtus ossifragus, Savigny, v severovzhodni Afriki, in gypaëtus meridionalis, Keyserling-Blasius, v južni Afriki.

* * *

Brkati ser je že odnekdaj razširjen čez prostrano ozemlje ter se nahaja v posameznih deželah bolj ali manj pogosto. Živi še dandanes na Portugalskem, Španskem, Korsiki, Sardiniji, v Bosni in Hercegovini, na Sedmograškem, v Črni gori, Albaniji, na Grškem, v Bolgariji, Romuniji, na Turškem, v Mali Aziji, na Kavkazu, v Perziji, Turkestanu, Transkaspiji, Sibiriji, Tibetu, Mandžuriji, na Himalaji, v Kini, Tunisu in Arabiji, pa tudi v Kaplandiji ga še dobe. — Na nemških tleh ne živi več. Na Bavarskem so ustrelili zadnjega l. 1855. Dalje časa se je obdržal v Švici, kjer je v 13 muzejih različnih kantonov nagačenih 48 brkatih serov. Zadnjega živega sera so ujeli v Švici l. 1869. Še 25 let so opazovali lovci zapuščeno samico, ki je prebivala v Loetschentalskih alpah, dokler je niso našli pozimi 1886 mrtve pri načeti, s strihninom zastrupljeni lisici.

Na Avstro-Ogrskem so ga v severnih kronovinah opazovali menda samo v Šleziji[2]). Zadnjega brkatega sera so ustrelili na Gorenjem Avstrijskem 3. febr. 1824; bila je samica z že precej razvitima jajcema. Zadnji par je gnezdil tam l. 1835 in izginil brez sledu s popol-

[2]) H. Holewa, Die Vogelfauna in Schlesien, 28, štev. 302.

noma godnima mladičema. Na Solnograškem so ustrelili zadnjega l. 1843 pri Gasteinu. Vse poznejše navedbe so pomotne in se nanašajo ali na plešca, ali pa na planinskega orla [3]). Na Nižje Avstrijsko se je zaletel semtertje v začetku prejšnjega stoletja [4]). Veliko prej je izginil na Štajerskem; bila sta star in mlad samec, ki ju je dobil l. 1809 pl. Wittmanstetten in sta zdaj v prirodopisnem muzeju na Dunaju [5]). Na Predarlskem je živel v južnih in vzhodnih Alpah [6]). Neverjetno dolgo je kljuboval vsemu zalezovanju in drugim sovražnim vplivom na Tirolskem. Zadnja dva sta bila ustreljena l. 1882; l. 1897 so videli krožiti zopet 3 brkate sere. Vse poznejše navedbe so pomotne. Na Koroškem je izginil l. 1881.

Že Valvasor pripoveduje, da so na Kranjskem, posebno na Gorenjskem in okoli Polhovega gradca, izredno veliki planinski orli, ki odnašajo žive ovce [7]). Freyer navaja brkatega sera med pticami Kranjske; dokaz za to svojo trditev si je izposodil iz sosedne Koroške. Tudi cesarjevič Rudolf sodi, da je živel brkati ser na Kranjskem [8]). Kakor v sosednjih deželah tako je dandanes izginil tudi pri nas. Natančnejših njegovih sledov na Kranjskem dozdaj nisem mogel izslediti.

V Istro se po mnenju cesarjeviča Rudolfa zelo redkokdaj prikaže [9]). V Hrvaški in Slavoniji so videli spomladi l. 1852 dva sera pri Zemunu, ki sta se po hudem boju z domačimi jastrebi in orli ranjena spustila na zemljo.

Na Ogrskem so opazovali brkatega sera samo v jugovzhodnem delu dežele, odkoder je priletel posebno jeseni in pozimi v bližino mest, da pospravi nezakopano mrhovino. Muzej v Budimpešti ima 9 nagačenih brkatih serov. Na Sedmograškem živi v visokem gorovju [10]). V Bukovini so ga opazovali semtertje na najvišjih gorah [11]) na ogrski in sedmograški meji [12]).

V Dalmaciji, kamor se zaleti včasih iz sosednje Hercegovine, po mnenju cesarjeviča Rudolfa ni tako posebno redek [13]). Kolombatović je videl ustreljenega na dalmatinski meji [14]). V Bosni in Hercegovini živi in gnezdi še v precejšnjem številu, vendar so mu tudi tu dnevi šteti. Prvi, ki so ga v teh deželah nepobitno dognali, so bili avstrijski častniki l. 1878 in 1879. Dandanes je omejen na 3 okrožja. Središče največjega okrožja je ob meji gaškega in fočanskega okraja, kjer so najvišje planine severnega Balkana: Maglić, Volujak, Lebršnik itd.

---

[3]) V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 29—30.
[4]) O. J. 1916, 43.
[5]) Verh. der zool.-botan. Ges. 1871, 689—690.
[6]) Ravnotam 1868, 244.
[7]) Valvasor: Die Ehre des Herzogtums Krain, III. knjiga, 443—444.
[8]) J. f. O. 1883, 53.
[9]) J. f. O. 1883, 53.
[10]) M. O. V. W. 1892, 223. — Aquila 1906, 164.
[11]) O. J. 1894, 206.
[12]) Ornis 1888, 35.
[13]) J. f. O. 1883, 53.
[14]) I. Jahresber. (1882) itd., 20.

Drugo nekoliko manjše okrožje se razprostira severno od prvega in obsega Treskavico, Visočico, Preslico, posebno pa Prenj. Tretje najmanjše okrožje obsega Vlašić in njegove razrastke severno od Travnika. Odtod se zaleti v sosedne pokrajine.[15]) V sarajevskem muzeju jih je bilo l. 1899 dvanajst, večinoma iz Hercegovine[16]).

V Črni gori in severni Albaniji mu ugaja malo pokrajin, vendar je pa dokazano, da v teh deželah živi in semtertje tudi gnezdi[17]). Po navedbah Reiserja živi in gnezdi v Srbiji na najvišjih grebenih: na 2186 *m* visokem Midzoru ob bolgarski meji, na Babinem zubu, Stari planini, Suvi planini in na klisuri Sićevo. Samec, ki ga imajo v belgrajskem muzeju, je bil ujet dne 21. januarja 1901 pri Baltaberilovcu[18]).

V gorati Grčiji, kjer ga je Krüper natanko dognal[19]), živi po srednjevisokem gorovju, pa tudi v ravnini, če so blizu strme skalne globeli. Nahaja se še dandanes manj ali bolj pogosto v vseh delih dežele[20]). Na Bolgarskem je veliko bolj redek[21]). V Rumuniji se nahaja v mejnem gorovju proti Sedmograški. V zadnjem času imamo iz Macedonije o njem zanesljiva poročila[22]).

Na Sardiniji[23]) je ser redka prikazen. Dr. Schiebel je našel na Korsiki samo letalno pero brkatega sera[24]).

V Mali Aziji je stalen in gnezdi v okolici Smirne.[25]) V deželah ob Sredozemskem morju sega do zapadne kotline tega morja[26]).

Brkatega sera opazujejo navadno posamič, kvečemu v jatah po 5 ptic skupaj, redkokdaj pa po 7 ali 8[27]). Samec in samica imata lovišče približno v obsegu enega km^2, ki ga redno preiščeta vsak dan. Živi v nedostopnih višinah, kjer bivata divja koza in svizec. Radde ga je dognal v Kavkazu 2000 *m* visoko[28]).

* * *

Tega pradobnega velikana med pticami ni mogoče zamenjati s planinskim orlom, ker ga razločuje že od daleč dolgi, klinasti in stopnjati rep; od blizu ga pa precej spoznamo po glavi, kozji podobni. Leteči brkati ser je mnogo veličastnejši kakor leteči orel. Njegove dolge, po

[15]) M. O. V. W. 1886, 147. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 7. Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1889, 55—57. Lovačko-ribarski vjesnik 1895, 177—180. — Laska, na označenem mestu, 55.

[16]) Die Vogelsammlung itd., 2. — Ornis 1899, 178.

[17]) O. J. 1900, 175, 184; 1901, 64—65.

[18]) Mitteil. über die Vogelwelt 1906, 138.

[19]) J. f. O. 1862, 373—379.

[20]) J. f. O. 1905, 663.

[21]) J. f. O. 1859, 380.

[22]) D. J.-Z., 67. zv., 552—554; O. M. Sch. 1917, 238.

[23]) J. f. O. 1902, 460.

[24]) Meine ornith. Frühlings-Studienreise nach Corsica (1910). Programm des Staats-Obergymnasiums zu Klagenfurt 1910/11, 20.

[25]) J. f. O. 1908, 556.

[26]) J. f. O. 1873, 343.

[27]) J. f. O. 1901, 419.

[28]) J. f. O. 1916, 236.

sokolovo zožene perutnice ga neso, ne da bi mu bilo treba z njimi le enkrat zamahniti, v nedogledne višine, odkoder zapazi z bistrim očesom takoj svoj plen na zemlji. Spušča se potem počasi vedno nižje in nižje, pridrvi od strani kakor blisk na ubogo žrtev ter jo pahne v prepad, še predno ta opazi drznega napadalca. Njegovo pravo orožje niso noge oziroma kremplji, ampak svojo moč ima v kreljutih. Zato trdijo nekateri prirodopisci po vsej pravici, da odnaša le manjši plen, ter da ne more dvigniti od tal odrasle divje koze ali stare ovce. O njegovih lastnostih so si prirodopisci zelo nasprotni. Na ptico vplivajo namreč podnebje in druge okolnosti ozemlja, kjer živi.

Ako ne more dobiti brkati ser zadosti svojega navadnega živeža, je zelo predrzen ropar. V Karpatih se nikoli ne poda na lov pred 8. uro zjutraj. Če leti, drži vrat iztegnjen vodoravno naprej. Na tleh koraca, kakor jastrebi, po krokarjevo. Kakor tudi druge ptice, ki imajo kratke noge in dolge perutnice, se brkati ser prav težko vzdigne od tal, zlasti če se je do sitega nažrl. Zato se najraje useda na visoke skale, nad prepade, na drevje pa le tedaj, kadar išče vejevja za gnezdo, sicer le na parobke ali pa na gladke veje bukev ali borovcev, kakor je opazoval Reiser v okolici Sarajeva. Rdeča barva ga zelo razburi in tako razdraži, da rdeče oblečenega človeka takoj napade. Glas je podoben rahlemu žvižganju mladih mišarjev. Pravijo, da naznanja s svojim glasom grdo vreme. Obstreljeni ali v past vjet brkati ser se srdito brani s kljunom. Voda mu je neobhodno potrebna, ne toliko, da jo pije, temveč da se v nji koplje. V jetništvu izgubi brkati ser ves pogum in vso predrznost, posebno če se je od mladosti privadil človeka. O dobrohotnosti in krotkosti ujetih brkatih serov beremo v vsakem večjem spisu prav mične dogodbice.

O hrani brkatega sera sodijo prirodopisci ravnotako različno kakor o njegovih lastnostih; tudi ta je odvisna od podnebja in od pokrajine, kjer ser živi. Zamenjali so ga prepogostokrat s planinskim orlom; na njegov rovaš je šlo tudi veliko zlodejstev, ki jih imata medved ali divji prašič na vesti. Na Španskem in Grškem, kjer biva v srednjem gorovju in v ravnini, se hrani z mrhovino, kostmi, želvami in malimi sesalci. Tudi v Kavkazu ni posebno srdit ropar. O abesinskem seru trdijo zopet, da se hrani posebno s kostmi in drugimi odpadki klavnic, da se loti poginulih živali in človeških trupel, ter da lovi samo v največji sili. V Egiptu je pobral ustreljeno kotorno (skalno jerebico) izpred lovca[29]). V Švici se loti le v skrajni sili večjih živali. Splošno se lahko reče, da so mlade divje koze, mlade ovce, koze, manjši psi, lisice, mačke, zajci, marmotice in drugi manjši glodalci, vrane, želve, ostanki na klavnicah, vsakovrstne kosti in mrhovina, njegov vsakdanji živež. Manjše živali požre z dlako in kožo vred; na kosti je posebno pohlepen. Večjim živalim izkljuje najprej oči, potem jim razpara trebuh; večjo mrho žre

[29]) Ornis VI. letn., 506.

včasih po ves teden. Novejši pisatelji dvomijo, da bi spuščal velike kosti iz višave na skalovje zato, da se razdrobe in potem pogoltne njih posamezne kosce [30]). Da bi se lotil odraslega človeka, je menda bajka.

* * *

Gnezdi vedno v visokem gorovju in posamezno. Velikansko gnezdo je zneseno iz krepeljcev in je različno veliko, ima $1^1/_2$ *m* v premeru in je 1 *m* visoko. Rob je narejen iz vejic, resja, dračja in kosti; postlano je gosto z ovčjo volno in kozjo dlako. Toda gnezdo ni vedno enotno narejeno; večkrat leže jajca in pozneje mladiči na golem kamenju. Gnezdo postavi ser na težko dostopne skalne robove in razpokline, v visoke, strme skalnate stene, vselej blizu kake gorske vode in rodovitnih pašnikov. Gnezdilna doba se začne že konec decembra in traja do konca maja, kakor pač nanese podnebje in vreme. Na Grškem n. pr. se začne že decembra in januarja [31]), ko leži v gorah 1 *m* debelo snega; februarja v Bosni, maja v Himalaji. V bližini njegovega gnezda so našli enkrat krokarjevo gnezdo s 4 jajci [32]). Samica znese večinoma dve, redkokdaj eno samo, za veliko ptico primeroma malo jajce. V gnezdu najdemo redno le enega mladiča, ker slabotnejši navadno pogine. Gnezdi samo enkrat na leto.

Jajca so ovalna in okroglasta, najširša ob ekvatorju. Lupina je brez bleska in je debelega zrna; v globinah najdemo drobna apnena zrnca kakor fin pesek. Večkrat se dobe tudi vozelčki na obeh koncih. Izpihana jajca so proti luči pomarančastorumeno prozorna. Merijo največja 91·6 × 67·8 *mm*, najmanjša 75·2 × 61·1 *mm*, tehtajo najtežja 27·98 *g*, najlažja 17·30 *g*. 25 jajc, ki jih je izmeril Rey, meri poprečno 82·7 × 65·5 *mm*, največje 90 × 70 *mm*, najmanjši 76·6 × 63·7 in 79 × 60 *mm*; poprečno tehtajo 21·609 *g*, najlažje 17·30 *g*, najtežje 27·98 *g*. Neizpihano skoraj sveže jajce iz Bosne tehta po Reiserju 249·2 *g*. 71 jajc iz raznih delov Evrope (44 Jourdain, 25 Rey, 2 Kricheldorff), ki jih je izmeril Jourdain merijo poprečno 82·77 × 65·48 *mm*, največji 92·2 × 67·7 in 86 × 70 *mm*, najmanjše 75 × 56. Rdečkastorožasta barva je razdeljena navadno enakomerno po celem površju; včasih je površina posuta s posameznimi ali številnejšimi temneje rjastorjavimi marogami, ki so pokrite semtertje z zamazanimi obrisi. Nekatera jajca imajo čisto belo glavno barvo in posamezne razločno omejene maroge ali debele zavite črte vijoličastosive do temno rjastorjave ali rjastordeče barve.

Samica vali 42—45 dni; v zverinjaku v Sofiji je valila neka samica 55 dni [33]). Samec ji pomaga valiti ter se redno vrstita. Neposredno predno se izvali mladič, valilec ne zapusti tako hitro gnezda; če ga vendarle splašijo z gnezda, potem kroži nekaj časa v zraku, se vsede na bližnji

[30]) H. Krohn: Vögel, die ihre Beute zerschellen lassen. O. M. Sch. 1917, 142—148, 238—239. — D. J.-Z. 67. zv., 552—554.

[31]) J. f. O. 1864, 15.

[32]) Z. f. O. u. O. VI. letn., 33.

[33]) O. M. B. 1917, 12—13.

skalni rob, da se vrne prej ko mogoče v gnezdo. Kadar ima ravnokar izvaljenega mladiča, ga je še težje prepoditi z gnezda; potem se tudi ne boji smrtne nevarnosti ter se vrne prej ko mogoče k svojemu zarodu. Mladič, ki ima veliko svetlejši puh kakor mladiči rjavega jastreba [34]), raste zelo počasi ter je šele meseca junija ali julija goden. Nato spremlja še delj časa starše, ko iščejo hrane. Še v pozni jeseni prenočuje vsa družina blizu gnezda, kamor hodita starca spat celo leto.

Mimogrede omenim, da velja 1 jajce brkatega sera znatni znesek 60—65 K. 2 jajci iz različnih gnezd v Bosni sta stali državo 2800 K [35]). Cene živih ptic so 300—600 K, največ jih dobe iz severne Afrike [36]).

Kdo bi mislil, da ima tako velikanska ptica, kakor je brkati ser, tudi kaj sovražnikov. In vendar jih ima, pa še precej! V njegovem perju živi neka pršica in neka uš. Pršica je menda vzrok jetiki, ki ga zelo hitro pobere [37]). Potem poznamo še 4 vrste zajedalcev, ki ga nadlegujejo [38]). Edini resni sovražnik, ki ogroža obstanek brkatega sera ter ga je že marsikje popolnoma zatrl, je človek. Vsled brezobzirnega streljanja in zastrupljevanja je izginil v zadnjem času ser s Tirolskega in iz Švice; enaka usoda ga čaka tudi v Bosni in Hercegovini, ako ne dobi še v zadnjem hipu potrebnega varstva. — Streljajo ga namreč, posebno kadar prinese mladičem hrane. To je naravnost zverinsko, ker morajo mladiči lakote poginiti. Nastavljajo mu pasti ali zastrupljeno mrhovino. Oboje obsoja vsak, ki ljubi prirodo.

O znatni škodi, ki bi jo naredil brkati ser, pri nas ne moremo govoriti, ker je že skoraj popolnoma izginil. Pripisujejo mu mnogo zlodejstev drugih ujed in zveri, zato se glasi nekako čudno, če ga našteva dež. zak. za Tirolsko z dne 18. junija 1899 v varstvo ptic med škodljivci [39]).

V obsežnem ozemlju, kjer prebiva rod brkatih serov, so si mnenja o koristnosti in škodljivosti te naše ptice zelo nasprotna vsled različnega podnebja, raznovrstnih šeg in navad, pa tudi razvad prebivalstva. V jutrovih deželah je gotovo neizmerno koristen, zato ga tam časte po božje; v Evropi pa, kjer so zdravstvene razmere vse drugačne, bi se dalo o tem prerekati. — Ako bi pa hotel kdo vendarle kaj ugovarjati, češ pri nas, kjer je uvedeno zdravstvo najnovejše vrste, je pretežno škodljiv, ker nam odnaša naše koristne živali, moramo pri tej veličastni in že zelo redki ptici opustiti nizkotno materijalistično stališče ter ščititi brkatega sera kot p r i r o d n i s p o m e n i k. V tem smislu se je izrekel tudi II. mednarodni lovski kongres na Dunaju l. 1910 [40]).

---

[34]) O. M. Sch. 1907, 332.
[35]) Z. f. O. u. O. VI. letn., 27.
[36]) M. O. V. W. 1889, 236.
[37]) J. f. O. 1872, 19.
[38]) M. O. V. W. 1881, 89.
[39]) Ta zakon ni spravljen še v sklad s pariško konvencijo z dne 19. marca 1902; odtod ta nedostatek.
[40]) Prof. B r u n o S c h w e d e r: Vogel- und Naturschutzfragen auf dem II. Internationalen Jagd-Kongreß in Wien 1910. O. M. Sch. 1911, 130—154.

Sokoli — Falconidae.

Glava in vrat pernata. Kljun kratek in pred voščenico brez zadrge. Grodnica na zadnjem robu široka z izrezkom ali z luknjo na vsaki strani; vilice proste, ne z grodnico zrasle. Vsi imajo golšo. Peresa s postranskimi ali dvojnimi rebrci (hyporhachis); okoli trtične žleze venec perja. Kremplji ostri in močno zakrivljeni, najmočnejši na notranjem prstu, potem na zadnjem, najšibkejši na zunanjem prstu. Neprebavljene ostanke hrane izmetavajo kot izbljuvke.

Od jastrebov jih razlikujeta glava in vrat, ki sta navadno popolnoma pokrita z gostim perjem. Le pri treh neevropskih vrstah so vajeti in okolica očes goli, vendar je glava vedno večidel enakomerno s perjem pokrita, nikoli ne tako gola kakor pri jastrebih; večinoma so vajeti s ščetinami pokrite. Sokolje oko je izredno bistro in ima v mrežnici mnogo več čepkov kot palčic. Golša razlikuje sokole od sov, ki imajo samo želodec. Peresa imajo vedno postranska ali dvojna rebrca; najrazločnejša so ta rebrca še na puhu in na malem zunanjem (obrisnem) perju, večinoma so močno pokrnjena; na letalnih in krmilnih peresih jih sploh ni.

Izjemoma nima belorepec dvojnih rebrc. Sprednji prsti so večinoma na pol speti, pa tudi popolnoma zvezani ali preklani. Srednji prst je navadno bistveno daljši kakor druga dva srednja prsta, razen pri kraguljih, Viseče bedrno perje imenujemo hlače.

Kratki kljun je višji kakor polovica njegove dolžine ter je ključkasto zakrivljen takoj od korena dalje. Koren pokriva voščenica, ob strani kljuna, v voščenici, so okrogle nepokrite nosnice. Spodnji kljun je spredaj poševno zakrivljen. Robova obeh čeljusti sta včasih proti koncu zaokrožena ali zobčasta. Sokoli imajo 14 vratnih in 4—5 hrbtnih vretenc; po tem se ravna tudi število reber. Perut in rep sta dolga.

Rod sokolov živi po vsej zemlji in šteje kakih 400 vrst. Lete veličastno in se povzpno do čudovite višine ter imajo zelo bistre oči. Žive navadno posamič, ob gnezditvi paroma, ob selitvi se pa združijo večkrat v manjše ali večje jate. Sokoli zalezujejo žive živali ter se hranijo z ujetim plenom, mrhovine se ali sploh ne lotijo nikoli, ali pa le v sili; to jih razlikuje poleg drugih lastnosti od jastrebov. Stradajo lahko zelo dolgo in ne pijo v prostosti nikoli. Gnezdijo večinoma zgodaj spomladi in samo enkrat na leto, če jih kaj ne moti; samica znese malo okroglih, belih ali barvastih jajec. Gnezda so plitva, ne baš umetna in velika. Zneso jih s kremplji. Mladiče, ki jih od začetka pokriva beli puh, pitajo s plenom. Golijo se samo enkrat na leto, mladiči obdrže svoje prvo perje celo leto.

Sokole delimo v dve poddružini, ki sta: s k o b c i (accipitrinae) in p r a v i s o k o l i (falconinae).

Skobci — Accipitrinae.

Vse vrste te skupine imajo enake lastnosti. Hranijo se z živimi živalmi, ki jih same ujamejo in umore; nekateri pobirajo tudi jajca iz gnezd. Lové zvijačno in zavratno: bodisi, da prilete ob gozdnem robu ali ob meji. Zavijejo po bliskovo okoli roba ali poslopja, ali pa švignejo skozi goščavo in se prikažejo nenadoma in nepričakovano na torišču svojih nedolžnih žrtev, ki jih zgrabijo leteče, sedeče ali plavajoče; ali preže kakor pravi razbojniki skriti v vejevju ter se vržejo naglo na mimo gredoči ali leteči plen. Gnezdijo na skritih krajih v tihem gozdu ali v neprodorni goščavi nizko na vejah in blizu debla. Jajca so čisto bela ali rdečerjavkasto pegasta. Značilne so v obče kratke zaokrožene perutnice — izjemoma imajo nekatere vrste tudi dolge peruti —, ki segajo samo do polovice dolgega repa. Še značilnejši so dolgi, večinoma popolnoma goli kraki, ki so navadno daljši kakor srednji prst. Zadnja prsta sta speta s kožico. Najdaljši sta navadno tretje in četrto, včasih tudi peto letalno pero. Znanih je z izvenevropejskimi vred kakih 120 vrst.

Poddružina skobcev obsega tri plemena: lunje, kokošarje in prave skobce.

Lunji — Circus, Lacépède. *Visoki, tenki krak 1—2 krat daljši kakor srednji prst; život in prsti vitki. Perje obraza razvrščeno v venec kakor pri sovah. Kljun kratek in šibek. Ravno odrezani ali malo zaokroženi rep $^2/_3$ dolžine peruti. Dolge perutnice segajo skoraj do konca repa.*

Perje je pri vseh lunjih na vratu malo rahlo, sicer se oprijema gladko života in ima precej ohlapna rebrca. Bolj ali manj razločen venec posebnega perje okroža spodnji del obraza. Kljun je kratek in nekoliko stisnjen. Precej od korena zakrivljena gornja čeljust ima proti koncu malo razločno škrbino, na korenu je porastel s kvišku zaobrnjenimi ščetinami, ki pokrivajo del voščenice. Jajčasto podolgaste nosnice so vsporedne z robom gornje čeljusti. Noge imajo dolg, tenek krak, ne posebno dolge prste in manj zakrivljene ostre kremplje. Vitki život se konča v razmeroma dolg, zaokrožen ali nezaokrožen rep, ki ga skoraj dosegajo dolge in ozke peruti. Prvo letalno pero je skoraj tako dolgo kot 6., 3. in 4. pero je najdaljše, 2.—4. ali 5. zunaj proti koncu zoženo; 1.—3. ali 4. tudi na notranjem bandercu izrezano; 3. in 4. letalno pero od zunaj proti koncu malo zobčasto.

Lunji letajo omahljivo in gugavo, so urnejši kakor škarnjeki ali mišarji, pa počasnejši kakor skobci in pravi sokoli. Svoj plen zalotijo na tleh ali na vodi; dasiravno letečim pticam nič ne morejo, so jim vendar zelo nevarni. Razen miši in žuželk love ptice do jerebičje velikosti, odnašajo stara gnezda in love posebno radi okorne in neizkušene mladiče. Žive po travnikih, na polju, po močvirjih in jezerih; zato jih dele nekateri prirodopisci v trstne in poljske lunje [1]); gozda se ogibljejo.

[1]) J. f. O 1853, 343.

Nikoli ne gnezdijo na drevju, temveč vedno na tleh ter imajo bela, semtertje rdečepegasta jajca. Love posebno radi v mraku; tudi na uharico pri kolibi se zaletujejo v mraku živahneje nego o belem dnevu. Ta lastnost, venec in gnezdišče nas spominja sov.

Lunji žive po vsem svetu povsod, le ne v gorovju in visoko na severu. Na jesen se selijo v gorkejše kraje. Znanih je dozdaj skupno kakih 20 vrst, v Evropi žive štiri.

Kakor se ta skupina na zunaj na prvi pogled lahko razlikuje od drugih roparic, prav tako težko ločimo posamezne vrste med seboj, ker so samci, samice in mladiči bolj ali manj različne barve. Odtod toliko zmešnjav in tolike pomotne določbe posameznih vrst lunjev v raznih zbirkah in neštevilne napačne navedbe v ornitologičnem slovstvu.

(Dalje prih.)

Über die in Krain adventiven Euphorbia- Arten der Sektion Anisophyllum.

Von Alphons PAULIN.

Herr Privatdozent Dr. A. Thellung in Zürich hat mich seinerzeit ersucht, ihm anläßlich der Bearbeitung der *Euphorbia*-Arten der Sektion *Anisophyllum* für „Ascherson und Graebners Synopsis der mitteleuropäischen Flora“ bekannt zu geben, ob etwa Typen der genannten Gruppe auch in Krain bisher konstatiert wurden [1]).

Da mir nachträglich diesbezügliche weitere Daten bekannt geworden sind und ich somit in der Lage bin, die Dr. Thellung gemachten Mitteilungen zu vervollständigen und zu ergänzen, und da über das Vorkommen dieser Gewächse in Krain mit Ausnahme der von mir in meinen „Beiträgen zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains“ notierten *Euphorbia nutans* Lag. [2]) bei uns bisher nichts veröffentlicht wurde, mögen diese Ansiedler hier ausführlicher besprochen werden.

Euphorbia (Wolfsmilch, mleček).

Linné Gen. (ed 1. 152, Nr. 429) ed. 6. 243, Nr. 609; Boissier in DC. Prodr. XV. 2, 7; Pax in Engler Natürl. Pflanzenfam. III. 5. 103, Nr. 195.

---

[1]) Eine Übersicht der in Europa nachgewiesenen anisophyllen *Euphorbia*-Arten hat Dr. Thellung bereits 1907 publiziert, woselbst aber die krainischen Vorkommnisse als damals unbekannt, keine Berücksichtigung fanden. Vgl. Thellung A., Die in Europa bis jetzt beobachteten *Euphorbia*-Arten der Sektion *Anisophyllum*. Mitteilungen aus dem Botanischen Museum der Universität Zürich XXXIV, in Extrait du Bulletin de l' Herbier Boissier, 2. ser. — Tom. VII (1907), Nr. 9.

[2]) Paulin A, Beitr. z. Kennt. d. Vegetationsverh. Krains, 3. Heft, p. 259, Nr. 508.

Sect. *Anisophyllum* (Haw.) Roeper.

Roeper in Duby Bot. Gall. I. 412; Boissier l. c. 8 et 11; Pax l. c. — *Anisophyllum* (als Gatt.) Haw. Syn. pl. succul. 149; Klotzsch et Garcke Tricoccae in Abh. Akad. Berlin 1859.

Kräuter, Stauden, sehr selten Sträucher mit gegenständigen, oft zweizeilig gestellten, selten quirlständigen, am Grunde ungleichhälftigen Blättern und lanzettlichen bis linealen Nebenblättern. Cyathien [3]) einzeln oder cymös angeordnet. Drüsen des Hüllbechers meist 4, mit petaloiden Anhängseln. Same ohne Caruncula.

Die bei uns adventiv vorkommenden Arten, sämtlich einjährige Kräuter, sind aus folgendem Bestimmungsschlüssel ersichtlich.

1 *a*, Cyathien an den Zweigenden zu dichten, doldentraubigen, am Grunde von dem obersten Laubblattpaar gestützten Gesamtblütenständen vereinigt. Same schwärzlich. Stengel aufrecht oder aufsteigend, abwechselnd gabelästig, bis 4 *dc* hoch, unten wie auch die Äste rundlich, oberwärts stumpfkantig, bleichgrün, meist purpurn beduftet, flaumhaarig, verkahlend. Blätter bis 2·50 *cm* lang, sehr kurz gestielt bis fast sitzend, aus etwas ungleichhälftigem, abgerundetem oder seicht herzförmigem, 3—5-nervigem Grunde eiförmig-länglich bis länglich, stumpflich, am unteren Rande fast vom Grunde an, am oberen Rande nur von der Mitte gegen die Spitze hin schwach gezähnelt, kahl oder zerstreut abstehend langhaarig, unterseits bläulichgrün, oberseits trübgrün und meist mit einem kupferroten Fleck in der Mitte. Nebenblätter dreieckig, bewimpert. Hüllbecher schmal kreiselförmig, kahl, innen rauhhaarig, mit lanzettlichen Zipfeln. Drüsen klein, quer oval, grünlich; Anhängsel eiförmig-rundlich, breiter als die Drüse, weißlich oder meist pupurn überlaufen, ganz oder schwach ausgerandet. Griffel kurz, tief zwei-

[3]) Als „Cyathien" bezeichnet man die einzelnen scheinbar zwitterigen Blütengebilde der Wolfsmilchgewächse. Das einzelne Cyathium besteht aus einer aus 5 Blättern verwachsenen glockigen oder kreiselformigen Hülle (Hüllbecher), deren Zipfel mit 4 oder 5 halbmondförmigen oder elliptischen, Honig absondernden Drüsen alternieren. Diese Hülle umgibt zahlreiche Staubblüten und eine einzige zentrale Früchtblüte. Jede Staubblüte besteht nur aus einem Staubgefäße, das an dem Ende eines kurzen, in der Achsel eines sehr kleinen Deckblattes entspringenden Blütenstieles steht. Die nackte oder am Grunde mit einer kleinen kelchartigen, meist scheibenförmigen Hülle versehene Fruchtblüte besteht aus einem langgestielten, dreifächerigen oberständigen Fruchtknoten, der 3 meist zweispaltige Griffel trägt. Aus dem Fruchtknoten entwickelt sich eine dreiknöpfige Kapsel, die (wandspaltig) in 3 zweiklappige Teilfrüchte (Knöpfe, Coccen) zerfällt. Jede Teilfrucht enthält nur einen Samen, springt bei der Reife auf der Innenseite (fachspaltig) auf und schleudert durch eine rasche Krümmung der Fruchtwand den Samen aus. Der Same ist mit einem kleinen Anhängsel (caruncula, arillus) versehen oder ohne Anhängsel.

spaltig, weißlich. Kapsel 2—2·5 *mm* breit und ebenso lang, kahl, grün, z. T. purpurn überlaufen, mit schwach gekielten Knöpfen. Same 4-kantig-ovoidisch, mit zahlreichen unregelmäßigen Querrunzeln, 1·2 *mm* lang:

1. *Euphorbia nutans.*

Lagasca Gen. et spec. nov. 17; Kerner Sched. ad Fl. exs. Austro-Hung. II. 44. Nr 493; Pax in Engler Natürl. Pflanzenfam. III. 5. 104; Fritsch Exkursionsfl. 359, 2. Aufl. 392; Paulin Beitr. Vegetationsverh. Krains, III. 259, Nr 508; Thellung l. c. 750. — *E. Preslii* Guss. Fl. Sic. Prodr. I. 539; Marches. Fl. Trieste, 482. — *E. maculata* L. Mant. alt. 392, non L. Spec. pl. ed. 1. 455. — *E. androsaemifolia* Presl Delic. Prag. 57 et Fl. Sic. I. XL, non Schousboe (sec. Thellung). — *E. hypericifolia* Jan Elench. pl. h. Parm. 7; Posp. Fl. oesterr. Küstenl. I. 395, non L. Spec. pl. ed. 1. 454. — *E. trinervis* Bertol. Fl. Ital. V. 37, non Schum. et Thonn. (sec. Thellung).

Vorkommen. Einheimisch in Nord-, Zentral- und Südamerika. Eingebürgert zwischen Bahngeleisen, auf Schuttplätzen und auch auf Kulturland auf Madeira, in Spanien, Südfrankreich (bei Montpellier, Mentone), Italien und in unserer Monarchie in Südtirol, Küstenland und Krain.

In Italien hat man die Pflanze schon 1822 bei Verona beobachtet, woselbst sie am dortigen Bahnhofe sowie auf jenem von Peschiera auch im Jahre 1867 von Pospichal gesammelt wurde. Im Jahre 1842 hat sie im Venetianischen die Grenzen Südtirols erreicht.

In Südtirol haben sie 1881 Sardagna bei Trient, 1884 Vatke am Bahnhofe bei Auer (wurde hier auch von Peyritsch 1888 gesammelt), 1890 Gelmi bei Blumau (nördlich von Bozen) und (nach Thellung l. c. 751) 1895 Froembling bei Peri sowie 1906 Diettrich-Kalkhoff bei Arco aufgefunden[4]).

In Küstenland ist die Pflanze 1878 bei Nabresina aufgetaucht, hat sich da im Jahre 1897 bereits bis Monfalcone und Triest verbreitet und wurde 1906 auch bei Fiume[5]) konstatiert.

In Krain wurde ihr Vorkommen 1892 bei der Südbahnstation Ober-Ležeče festgestellt und seither ist sie auf ihrer Wanderung der Bahnstrecke entlang bis über Laibach vorgedrungen. Um Laibach habe ich sie 1910 beim Südbahnhofe und 1912 beim Unterkrainer Bahnhofe in großer Menge aufgefunden und selbe 1917 auch auf der erst kürzlich hergestellten Bahnlinie beobachtet, die östlich Laibach vom Südbahngeleise abzweigt und unterhalb der Station Vižmarje in die Oberkrainer Rudolfsbahnstrecke mündet. Beim Südbahnhofe im Jahre 1910 gesammelte Samen wurden 1911 im Laibacher botanischen Garten angebaut und seither sät sich die Pflanze da alljährlich selbst aus und ist hier bereits ein lästiges Unkraut geworden.

Bei dem überaus regen Verkehr, der sich seit 1914 auf den von Laibach auslaufenden Bahnlinien abspielt, hat sich *Euphorbia nutans* längs dieser Strecken sicher schon viel weiter verbreitet und dürfte wahrscheinlich schon bis Südsteiermark und das nördliche Westkroatien vorgedrungen sein. Leider haben es die seit 1914 obwaltenden Verhältnisse nicht ermöglicht, die Spuren ihrer Wanderung den Bahnstrecken entlang näher zu verfolgen.

---

[4]) Vgl. Magnus in ÖBZ. XLV (1895), 18, 19.

[5]) Vgl. Simonkai in Mag. Bot. Lapok VI (1907), 86.

In Deutschland wurde nach Thellung *E. nutans* 1883 auch im Hafen von Mannheim beobachtet.

1 *b*. Cyathien einzeln blattachselständig oder in der Achsel zweier Dichotomiezweige (gabelständig). Stengel und dessen Verzweigungen dem Boden platt angedrückt. Same grau, weißlich oder rötlich 2

2 *a*. Same glatt (bei stärkerer Vergrößerung mit sehr feiner wabiger Struktur), grau, 1 *mm* lang. Pflanze sehr zart und schlank, bläulichgrün. Stengel zylindrisch, fädlich, gabelig verzweigt, meist rot überlaufen, bei uns wie die ganze Pflanze völlig kahl (in der Heimat zuweilen abstehend behaart). Blätter bis 7 *mm* lang, sehr kurz gestielt, aus wenig ungleichhälftigem, gerundetem Grunde verkehrt-eiförmig bis verkehrt-länglich, stumpf, nie ausgerandet, in der unteren Hälfte fast vom Grunde an, in der oberen Hälfte nur gegen die Spitze hin fein gezähnelt, bläulichgrün, kahl, im Alter oft rot überlaufen. Nebenblätter pfriemlich, am Grunde oft gezähnt. Cyathien einzeln achsel- oder gabelständig. Hüllbecher glockig-kreiselförmig, mit 3-eckigen, seicht 3-zähnigen Zipfeln; Drüssen quer länglich, grünlich oder rötlich, ihre Anhängsel schmäler als die Drüsen selbst, stumpf 2—3-lappig, hellrot. Griffel tief 2-spaltig, rötlich. Kapsel kahl, grün, mit stumpf gekielten Knöpfen, 2 *mm* breit und 1·4 *mm* lang. Same länglich, 4-kantig:

2. *Euphorbia humifusa.*

Willd. Enum. h. Berol. Suppl. 27; Boiss. in DC. Prodr. XV. 2. 30; Pax in Engler Natürl. Pflanzenfam. III. 5. 105; Fritsch Sched. ad Fl. exs. Austro-Hung. VIII. 13. Nr. 2852, Exkursionsfl. 2. Aufl. 392; Thellung l. c. 751.

Vorkommen. Einheimisch in West-, Nord- und Ostasien (Kaukasus, Sibirien vom Ural bis zum Altai und nach Transbaikalien, Amurgebiet, Mongolei, China, Korea, Japan).

Eingebürgert in vielen botanischen Gärten und Parkanlagen Europas und als Gartenflüchtling verwildert auch auf Brachland, Wegen, wüsten Plätzen und Schutt. Wurde nach Thellung l. c. nachgewiesen:

In Rußland im Gouvernement Cherson bei Nolajew.

In Deutschland vielfach, so in Königsberg, Breslau, Proskau, Berlin, Dahlem bei Steglitz, Potsdam, Hamburg, Münden, Dresden, Regensburg, Würzburg, München, Tübingen, Mannheim, Straßburg.

In Frankreich in Paris und Avignon, ferner auf der Insel Corsica.

In der Schweiz in Zürich, Basel, Lugano, Taverne.

In Italien am Lago Maggiore bei Oggebio, in der Provinz Perugia bei Spoleto und M. Subasio, in Pisa, Florenz, Verona, bei Vittorio, Errando, Castions, Udine und auf der Insel Sizilien in Palermo.

In Österreich-Ungarn kommt die Pflanze schon seit längerer Zeit in den botanischen Gärten in Krakau und Wien[6]) spontan vor und wurde ferner in Meran, in Parkanlagen, auf Wegen und Brachland bei Arco, in Fiume und in den Gärten von Budapest[7]) sowie im Schloßparke von Drassó (Com. Alsó-Fehér)[8]) nachgewiesen.

Über ein Vorkommen dieser Art in Krain konnte ich seinerzeit Dr. Thellung nichts mitteilen, habe aber, angeregt durch seine Anfrage, den in Rede stehenden Gewächsen erhöhte Aufmerksamkeit zugewendet und konnte *E. humifusa* nun auch bei uns konstatieren. Ich habe selbe 1916 im Laibacher botanischen Garten unter der weiter unten erörterten *Euphorbia maculata L.* in reichlicher Menge aufgefunden, wiewohl die Pflanze da wenigstens im Laufe der letztverflossenen dreißig Jahre niemals absichtlich aus fremden Samen gezogen wurde. Weitere Nachforschungen ergaben, daß unsere Pflanze auch im Garten des Laibacher Handelsgärtner A. Korsika, sowie auch im Schloßgarten von Kaltenbrunn bei Laibach vorkommt. Desgleichen erwiesen sich bei näherer Prüfung auch Exemplare, die ich vor fünf Jahren in der Nähe eines Gartens in Adelsberg gesammelt habe, als zu dieser Art gehörig. Es dürfte demnach *E. humifusa* auch anderwärts in Krain, namentlich in Schloßgärten und Parken anzutreffen sein.

E. humifusa Willd. wurde früher mehrfach mit *E. Chamaesyce* L. sowie auch mit *E. polygonifolia* L. und *E. Engelmanni* Boiss. konfundiert.

2 *b*. Same wenigstens auf den 2 Außenflächen von zahlreichen unregelmäßigen Querrunzeln bedeckt oder von 3—5 geraden, paralellen Querfurchen durchzogen 3

3 *a*, Same auf den 2 Außenflächen unregelmäßig querrunzelig, mit zahlreichen unter sich anastomosierenden und oft unterbrochenen Runzeln, weißlich, 1·2 *mm* lang. Internodien der blütentragenden Zweige nur wenig verkürzt (ungefähr von der Länge der zugehörigen Laubblattpaare), Cyathien daher keine dichten achselständigen Trauben bildend. Pflanze zart, sehr reich gabelig verästelt. Stengel zylindrisch, fädlich, wachsgelb, oberwärts oft rötlich, kahl oder mehr weniger abstehend behaart. Blätter bis 7 *mm* lang, sehr kurz gestielt, aus sehr ungleichhälftigem, gerundetem oder schief-herzförmigem Grunde fast kreisrund bis eiförmig oder elliptisch, selten verkehrt-eiförmig, abgerundet stumpf oder oft etwas ausgerandet, in der unteren Hälfte vom Grunde an, in der oberen Hälfte von der Mitte gegen die Spitze hin oder auch fast ringsum unregelmäßig fein gezähnelt, dünn, kahl oder behaart, oberseits matt-, unterseits blaugrün, zuweilen rot überlaufen. Nebenblätter borstlich, am Grunde oft gezähnt. Cyathien an den oberen Teilen der Pflanze gabel- und achselständig, wenig genähert. Hüllbecher glockenförmig, grünlich oder rötlich, kahl oder behaart, im Schlunde bewimpert, mit 3-eckig-eiförmigen, gefransten Zipfeln; Drüsen quer

[6]) Vgl. Fritsch in Verh. ZBG. Wien XLVIII (1898), 99.
[7]) Vgl. Simonkai in Mag. Bot. Lapok VI (1907), 85.
[8]) Vgl. Thaisz in Mag. Bot. Lapok II (1903), 298 ff.

oval-länglich, rötlichgelb, ihre Anhängsel breiter als die Drüsen selbst, oft etwas spitz 3-lappig, weißlich. Griffel seicht zweilappig, rötlich. Kapsel kahl oder abstehend behaart, grün, z. T. rot überlaufen, mit gekielten Knöpfen, 2 *mm* breit, 1·6 *mm* lang. Same 4-kantig-ovoidisch:

3. *Euphorbia Chamaesyce.*

Linné Spec. pl. ed. 1. 455; Wulf. Pl. rar. 53, Fl. Nor. 495; Host Fl. Austr. II. 556; Koch Synop. Fl. Germ. Helv. ed. 2. II. 722; Boiss. in DC. Prodr. XV. 2. 34; Schloss.-Vukot. Fl. Croat. 1010; Kerner Sched. ad Fl. exs. Austro-Hung. I. 9. Nr. 44; Pax in Engler Nat. Pflanzenfam. III. 5. 105; Posp. Fl. Küstenl. I. 394; Marches. Fl. di Trieste 482; Fritsch Exkursionsfl. 359, 2. Aufl. 392; Thellung l. c. 757.

Ändert ab:

α) ***glabra*** Roeper in Duby Bot. Gall. ed. 2. II. 412; Thellung l. c. 758; var. *glabriuscula* Willk. et Lge. Prodr. fl. Hisp. III. 489; var. *glabrescens* Chiovenda in Bull. Soc. bot ital. (1895) 64; *α. typica* Posp. l. c. — *E. Chamaesyce* L. Sp. pl. ed. 2. I. 652. — Pflanze in allen Teilen ziemlich kahl; Blätter mehr weniger gezähnelt, nicht gefleckt [9]).

β) ***canescens*** (L.) Roeper l. c.; Koch l. c. 723; Schloss.-Vukot l. c.; Marches. l. c.; Posp. l. c.; Thellung l. c. — *E. canescens* L. Spec. pl. ed. 2 I. 652; Wulf. ll. cc. 54 et 495; Host l. c. 555; Koch l. c. 723. — *E. massiliensis* et *β villosa* DC. Fl. franç. t. V. (vol. VI.) 357 (cf. Thellung l. c.) — Stengel, Blätter und Kapsel abstehend grauhaarig.

γ) ***maculata*** Parl. Fl. Ital. IV. 448; Thellung l. c. 759. — Blätter oberseits mit einem länglichen, purpurnen Fleck.

δ) ***integrifolia*** Thellung l. c. 759. — Blätter fast völlig ganzrandig.

Vorkommen: Einheimisch im Mittelmeergebiet (Südeuropa von Portugal bis Südrußland; Vorderasien von Kleinasien bis Syrien, zum Kaukasus und nach Persien; Nordafrika) auf sandigen Plätzen, unbebauten Stellen, an Wegen und auch auf Kulturland in Gärten, auf Äckern und in Weingärten.

Kommt in unserer Monarchie in Küstenland (Cormons, Görz und Umbegung, Grado, Triest und Umgebung), in Istrien (Capodistria, Rovigno, Parenzo, Pavići, Peruski, Pola, Lovrana), um Fiume, im Kroatischen Littorale (Buccari, Kraljevica, Cerkvenica, Zengg, Carlopago), in Dalmatien (Zara, Sebenico, Spalato, Ragusa) und auf den der Küste vorgelagerten Inseln (Veglia, Cherso, Lussin, Lissa, Curzola).

Adventive Vorkommnisse finden sich nach Thellung in Südtirol bei Arco, in der Schweiz bei Genf, in Frankreich in den botanischen Gärten von Paris und Lyon, in Deutschland im bot. Garten zu Freiburg und bei Mannheim.

---

[9]) Kahle Formen der *E. Chamaesyce* sind, wenn keine vollkommen ausgebildeten Samen vorliegen, oft nicht leicht von *E. humifusa* zu unterscheiden. Man beachte in solchen Fällen namentlich die in den vorstehenden Beschreibungen in gesperrter Schrift hervorgehobenen, die Blattgestalt und Drüsenanhängsel betreffenden unterschiedlichen Merkmale.

Bei uns konnte ich die Pflanze 1908 im bot. Garten zu Laibach in einigen Exemplaren konstatieren, ohne in den folgenden Jahren ihr Vorkommen weiter zu verfolgen. Da *E. Chamaesyce* im genannten Garten seit 1900 nicht mehr gebaut worden ist, hat sie sich hier seit dieser Zeit offenbar durch alljährliche Selbstaussaat in einigen Individuen erhalten, ohne weitere Beachtung zu finden. Wie *E. humifusa* habe ich im vorigen Jahre aber auch *E. Chamaesyce* unter der bereits seit langer Zeit im Laibacher bot. Garten eingebürgerten *E. maculata* in größerer Menge wieder aufgefunden und sie auch im laufenden Jahre in den Varietäten α), β) und γ) gesammelt. Die Pflanze erhält sich also mindestens seit 1900 im Laibacher bot. Garten. Außerdem erhielt ich im Vorjahre *E. Chamaesyce* auch aus Wippach, woselbst sie auf einer unbebauten, steinigen Stelle gesammelt wurde. Ob die Pflanze in und um Wippach weiter verbreitet ist, konnte ich bisher nicht ermitteln.

3 *b*. **Same auf den zwei Außenflächen von 3—5 geraden, parallelen, unter sich gesonderten, nur am Grunde des Samens zuweilen etwas unregelmäßig verlaufenden und zusammenfließenden Querfurchen durchzogen, meist ziegelrot, 0·8 *mm* lang. Internodien der blütentragenden Zweige stark verkürzt (viel kürzer als die zugehörigen Laubblattpaare), Cyathien daher kurze achselständige, dichte, beblätterte, traubenartige Gesamtblütenstände bildend.** Pflanze etwas derb, sehr reich verästelt, im Alter meist rot überlaufen. Stengel zylindrisch, dicker als an den beiden vorigen Arten, mit borstenförmigen, aufrecht abstehenden Haaren besetzt. Blätter sehr kurz gestielt, bis 6 *mm* lang, aus wenig ungleichhälftigem, abgerundetem Grunde eiförmig bis länglich, abgerundet stumpf oder plötzlich kurz bespitzt, am unteren Rande fast vom Grunde an, am oberen Rande von der Mitte gegen die Spitze hin fein gezähnelt, trübgrün, im Alter meist rot überlaufen, unterseits behaart, oberseits meist mit einem purpurnen Fleck in der Mitte. Nebenblätter lanzettlich-pfriemlich, fransig gezähnt. Cyathien achselständig, durch Verkürzung der oberen Internodien sehr genähert. Hüllbecher kreiselförmig, außen und innen rauhhaarig, mit lanzettlichen, bewimperten Zipfeln. Drüsen quer elliptisch, rötlich, ihre Anhängsel etwas breiter als die Drüse selbst, gestutzt oder seicht 2—3-lappig, meist blaßrot. Griffel kurz, 2-spaltig, rötlich. Kapsel gleichmäßig angedrückt behaart, grün, z. T. rot überlaufen, mit stumpf gekielten Knöpfen, 1·5 *mm* breit und 1·2 *mm* lang. Same 4-kantig-ovoidisch:

4. *Euphorbia maculata.*

Linné Spec. pl. ed. 1. 455, non L. Mant. alt. 392; Jacq. Hort. Vind. II. 87 et t. 186; Thellung l. c. 762. — *E. depressa* Torrey ex Sprengel Syst III. 794. — *E. supina* Rafin. ex Boiss. in DC. Prodr. XV. II 47. — *E. polygonifolia* Jacq. Coll. Suppl. 1·4, t. 13. f. 3 et mult. auct., non L. — *E. thymifolia* Pursh. Fl. Am. sept. II. 606, non L. — *E. Engelmanni* Thellung in Schinz u. Keller

Fl. d. Schweiz 2. Aufl, I. 319, II. 149 et mult. auct., non Boiss. — *E. prostrata* Bauer exsicc. (Prag 1892) sec. Petry in Allg. bot. Zeitschr. I (1895) 235, non Ait.

Vorkommen. Einheimisch in Nordamerika von Kanada bis Florida und Texas.

Eingebürgert vielfach in Europa, namentlich in botanischen Gärten und an Bahnanlagen. Wurde nach Thellung in folgenden Ländern beobachtet:

Frankreich (Paris, Lyon, Montpellier, Collioure, Nantes).

Italien (Isola Bella im Lago Maggiore, Bellagio am Comersee, Camnago, Cantu-Asnago, Cucciago, Mailand, Monza, Pavia, Genua, Bollata, Verona, Vittorio, in Friaul, Faenza, Padua, Modena, Pisa Florenz, Rom, Aosta, Palermo).

Schweiz (Brissago, Locarno, Lugano, Genf, Bern, Zürich, Linthal).

Deutschland (Straßburg, Karlsruhe, Jena, Ahaus in Westfalen, Berlin, Dahlem bei Steglitz, Neustadt in Meklenburg).

In Österreich-Ungarn wurde die Pflanze in den botanischen Garten zu Prag, Salzburg und Innsbruck, sowie auf Straßenpflaster in Szegled nachgewiesen.

Hiezu kommt noch das Vokommen in Krain, woselbst *E. maculata* seit vielen Jahren im botanischen Garten zu Laibach als Unkraut wuchert, sich ferner auch im Garten der Lehrerbildungsanstalt zu Laibach und in einem Garten in Krainburg findet. Heuer habe ich die Pflanze in einigen Exemplaren auch auf der Südbahnstrecke gegen Salloch zu aufgefunden. Auch bei der Bahnstation Krainburg wurde sie beobachtet und sie dürfte daher im Bereiche der Bahngeleise weiter verbreitet sein, was aber dermalen nicht festgestellt werden konnte.

Berichtigung. S. 105., Z. 13 und 20 lies anstatt C. dichroantha — C. alpigena.

Slovstvo.

Referati.

***Jahresbericht** des Mädchen-Institutes der Ursulinen in Bischoflack über das Schuljahr 1916/17.* Verlag des Ursulinen-Mädcheninstitutes in Bischoflack. Druck der Katoliška tiskarna in Laibach.

Lepo opremljenega v težkem vojnem času 95 strani broječega in s portreti Njunih Veličanstev cesarja Karla I. in cesarice Cite kakor rajnega cesarja Franca Jožefa I. okrašenega letnega poročila ne omenjamo zaradi pravkar navedenih dejstev, ampak opozarjamo nanj zaradi tistega dela šolske kronike, ki pripoveduje o izletih otrok (str. 8, 9—10, 16—18, 23—26, 26—29). To je praktično, nevsiljivo negovanje domovinoznanstva. Otroci so opozorjeni pred izletom na glavne značilnosti, druge najdejo potem sami. Posebno bi omenjal označbo stare kmečke hiše pri Sv. Barbari: kratko, glavne stvari samo — in vendar opozarja ta obris na važne znake, ki jih je najti tudi pri drugih hišah. Takih potez je v vseh poročilih o izletih: — posnete so po šolskih nalogah gojenk. Ako bi bile — vsaj nekatere — slovenske, bi se čitale še vse bolj živo in domače. *M.*

P. Robert Senn. *Die Gründung von Sittich.* Cistercienser-Chronik, Nr 302, 1. April 1914, 26. Jahrgang, Seite 97 bis 104.

Der Subprior und Stiftsbibliothekar des im Jahre 1898 neuerstandenen Zisterzienserklosters Sittich in Unterkrain gelangt hiebei bei seiner auf reichem Quellenmaterial und zahlreichen Schriften (Werken) aufgebauten Untersuchung zu folgenden Ergebnissen: Die Gründung erfolgt im Jahre 1135 oder 1132 durch den Patriarchen Peregrin (Pelegrin, Pilgrim) von Aquileja, eines Sohnes des Herzogs Heinrich von Kärnten, der wahrscheinlich mit dem heil. Bernhard befreundet war. Aus dem Streite der Brüder Dietrich, Heinrich und Meinhalm wegen Rechtsansprüchen auf das Gut Sittich ging die Bitte an den Patriarchen hervor, er möge in Sittich ein Kloster einrichten. Puzel bezeichnet die Gründer als Auersperge, Milkowicz als die Herren von Weixelburg, was jedoch nicht unbedingt angenommen zu werden braucht, weil der Begriff „Fundator" auch einen großen Wohltäter bezeichnet. Wahrscheinlich ist es, daß die Klostergründung von Albert Sittich und seiner Tochter Sophie ausging, weil das Geschlecht der Herren von Sittich in jener Zeit in Unterkrain blühte. Weil in den Stammbüchern als Hauswappen der Papagei vorkommt — auch bei Marian Austria Sacra, — so beschäftigt sich der Verfasser mit der Erklärung des Ortsnamens Sittich, slowenisch Zatičina; letztere Bezeichnung kann zweifach erklärt werden *a)* Zatičina = Zatična = Zatišje = Zufluchtsort, ruhige, windstille Gegend, *b)* Sitik = Stična aus stikati zusammenstoßen, weil Sittich in einer Talmulde liegt, dort wo zwei sanfte Bergzüge zusammenstoßen. Schon in allem Anfange erfreute sich das Stift der Gunst der weltlichen und geistlichen Adeligen, welche sie mit zahlreichen Rechten und Besitzungen ausstatteten. So schenkte Patriarch Peregrin dem Kloster 5 Huben, ein Dorf „Weingarten" sowie den Zehnten aller schon den Mönchen gehörenden oder von ihnen noch zu erwerbenden Besitzungen. Die ersten Mönche kamen aus Rein bei Graz spätestens 1135, ließen sich zuerst in St. Veit nieder und bezogen das ursprüngliche Klostergebäude, das sich an der Stelle der vom Abte Laurenz im Jahre 1583 errichteten steinernen Denksäule (nicht weit von der Eisenbahnstation Sittich der Unterkrainer-Bahn) befand. Erst später bezogen sie das jetzige Klostergebäude, wo die Klosterkirche erst im Jahre 1156 unter dem II. Abte Folcandus oder Alprandus (c. 1150—1180) geweiht wurde; die Konsekration der Kirche fand am 25. Juli des genannten Jahres, durch den Patriarchen Peregrin unter Assistenz des Bischofes Bernardus von Triest statt. Die Kirche wurde geweiht „in honorem Sanctae et individuae Trinitatis et sanctae Mariae perpetuae Virginis in coelos assumptae titulo licet dolorosissimae." Der erste Abt, der dem Kloster von 1136 bis 23. XII. 1150 vorstand, Vincentius, stammte aus Morimund. Zwei Stellen im Stiftungsbriefe, nämlich „abbatiam fieri decrevimus" und „monachos regulariter viventes", lassen auf eine Zisterzienserniederlassung schließen, und gegen die Behauptung des Geschichtsschreibers Milkowicz in seinem Buche „Die Klöster Krains" polemisiert mit Erfolg die Cistercienserchronik (11. Jahrgang 1899 Seite 1 ff.) und es braucht darauf nicht mehr eingegangen zu werden.

Prof. L. Pettauer, Klagenfurt.

P. Robert Senn. *Zur Aufhebung Sittichs im Jahre 1784.* Cistercienser-Chronik, Nr. 310, 1. Dezember 1914, 26. Jahrgang, Seite 353—360.

In einem zweiten Aufsatze beschäftigt sich derselbe Verfasser mit der Aufhebung des Klosters im Jahre 1784. Dieselbe erfolgte für Abt und Konvent ganz unerwartet. Die Haltung des Laibacher Fürstbischofes Karl Grafen von Herberstein

(1772 - 1787), die Äußerung des Landeskommissärs Grafen von Edling an die Regierung in Wien und nicht zuletzt die Bitte des Konventualen P. Ignaz Fabiani an den Görzer Erzbischof um die Entbindung von den Ordensgelübden veranlaßten Kaiser Josef II. zur Herausgabe eines Hofdekretes vom 6. Oktober 1784, womit die Aufhebung der Abtei beschlossen wurde, und schon am 25. Oktober 1784, erschien der kaiserliche Kommissär, Gubernialrat Joh. Nep. v. Buset im Kloster um seines Amtes zu walten. Denn der Umstand, daß das Stift für die Besorgung von 31 Pfarreien und Vikariaten in Krain und mehreren in Steiermark aufzukommen hatte, und daß seine Konventualen in den Studien Hervorragendes leisteten, so der Geograph Floriantschitsch, der Geschichtsforscher Linhardt u. a., hätte für die Erhaltung des Klosters gesprochen. Bei der Aufhebung zählte der Konvent 27 Mitglieder, als letzten Abt Franz Xaver Freiherr von Tauffrer aus Weichselbach in Krain, gestorben am 23. Mai 1789 in Laibach und begraben in der Tauffrerischen Familiengruft in der Pfarrkirche zu Weichselburg. P. Rudolf v. Zierhaimb aus Hopfenbach in Krain starb am 26. Mai 1802 als Kapitelpropst in Rudolfswert. P. Robert Kuralt aus Lack in Krain war Bibliothekar und starb am 8. April 1800 als Dechant in Mannsburg. P. Kajetan Baron v. Gallenfels aus Laibach starb am 22. August 1813 als Dechant von St. Marein. P. Jakob Uttschan aus Zirknitz in Krain starb am 3. Mai 1826 als pensionierter Pfarrer und Domherr in Laibach. P. Stephan Roschanz starb am 25. Jänner 1804 als Dechant in Obergurk. P. Laurentius Schluderbach aus Laibach starb als letzter Ex-Cistercienser von Sittich als Kanonikus am 31. Oktober 1835 in Laibach. P. Bernardus Schluderbach aus Laibach starb im Jahre 1823 als Dompropst in Laibach. Der Verfasser gibt dann interessante Einzelheiten über die Stiftsbibliothek und das Klostergebäude, welches zur Staatsdomäne erklärt wurde. *Prof. L. Pettauer, Klagenfurt.*

P. Robert Senn. *Ein Manspurger Priesterverein unter dem Protektorat der Cistercienser.* Cistercienser-Chronik, Nr. 341, 1. Juli 1917, 29. Jahrgang, Seite 145—152.

Der Verfasser spricht in diesem Aufsatze von den Beziehungen dieser Priester-Vereinigung zum Kloster Sittich, angeregt durch eine Arbeit des f. b. Kanzlers V. Steska im „Zgodovinski Zbornik", Geschichtliche Beilage zum Laibacher Diözesanblatt 1892 Nr. 21 ff. und gibt in der zweiten Hälfte seiner Arbeit ein vollständiges Verzeichnis jener Sitticher Konventualen, die dieser Priestervereinigung angehörten. *Prof. L. Pettauer, Klagenfurt.*

Prof. Dr. Fr. Kossmat, *Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- und oberen Savegebiet.* Eine Studie zur Geschichte der Adriatischen Wasserscheide. Sonderabdruck aus der Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde zu Berlin 1916. 60 S. 8^0, 2 Kartenskizzen, 5 Profile im Text.

Die Geologie begnügte sich noch in den letzten Dezennien damit, Anschauungen zu gewinnen über die Beschaffenheit, die Lagerung und den Verband der Gesteine der Erdrinde (Stratigraphie und Tektonik). In neuester Zeit versucht sie erfolgreich, auch Einblick zu gewinnen in die Entwicklung der äußern Formen im Antlitze der Erde; hiebei beachtet sie nicht nur dessen besonders auffallende Grundzüge (Festland, Meeresbecken, Gebirgsketten), sondern sie geht auch bis in weit reichende Einzelheiten den Formen der Landschaft nach (Morphogenie). Auf diesem Wege berührt sich die Geologie mit der Geographie. Wenn diese letztere

bisher nur eine beschreibende Wissenschaft war, so wird sie nun auch eine genetisch erklärende.

Die vorliegende Studie des angesehenen Erschließers des geologischen Baues der Julischen Alpen und des benachbarten Karstes hat sich die Entwicklung der kennzeichnenden Züge in den landschaftlichen Formen dieser beiden Gebiete zum Ziel gesetzt. Im Anschlusse an einige Vorarbeiten (Penck, Brückner, Krebs, Schubert...) erhalten wir Dank dem klaren Blick und der genialen Auffassung des Autors eine überraschende Einsicht in die Vorgänge, welche die bemerkenswertesten Teile unserer heimatlichen Lande modelliert und die eigentümlichen Abflußverhältnisse des Karstes geschaffen haben.

Nach einleitenden Bemerkungen (S. 2—3) entwirft der Verf. zunächst in kürze ein Bild des geologischen Baues des betrachteten Gebietes: der Julischen Alpen, ihrer Vorberge (Matajurzone und Ternovaner Plateau), der Görz-Wippacher Flyschzone und des Triester Karstes (I. Teil, S. 4—15) gemäß seiner eigenen Erforschung und zusammenfassenden Darstellung (Kossmat, Die adriatische Umrandung der alpinen Faltenregion, 1913, Referat darüber in Carniola 1915, S. 58 ff.) und deckt daraufhin die Beziehungen der Talsysteme des Isonzo und der oberen Save (II. Teil, S. 15—27) auf. Der nun folgende Hauptabschnitt der inhaltreichen Studie erörtert die morphologische Geschichte des Isonzo- und des oberen Savegebietes (III. Teil, S. 27—60). In diesem Abschnitt liegt der Schwerpunkt der Studie und wir wollen versuchen, die gewonnenen Beobachtungen und Schlußfolgerungen in Kürze herauszuheben.

Die tektonischen Hauptbewegungen, welche für den Bau und die orographischen Züge des betrachteten Gebietes maßgebend waren, sind: 1. die Bewegungen während der Kreidezeit, 2. die Eozän-Diskordanz, 3. die oligozäne Hauptfaltung und 4. die jungtertiäre Faltung im Savegebiet als Nachphase zur großen alttertiären Gebirgsfaltung. Aus dem Fehlen von Meeresablagerungen geht hervor, daß das Isonzogebiet vom Oligozän an festes Land war und die Wasserscheide bildete zwischen dem tertiären pannonisch-pontischen Meeresbecken, dessen Ausläufer bis zur Wochein und bis Mojstrana reichten einerseits, und dem adriatischen Becken andererseits. Durch eine Hebung während der oligozänen Hauptfaltung wurde die adriatisch-pannonische Wasserscheide geschaffen, von der die weitere Entwicklung des Entwässerungssystems im Savegebiet und im Isonzogebiet ausging.

Die verhältnismäßig geringe Entfernung der beiderseitigen Mündungsgebiete der Flüsse bewirkte eine rasche Abtragung des Wasserscheidenlandes, die bis zur Einebnung einzelner Teile desselben führte. Durch tief eingreifende Veränderungen in der jüngsten Tertiärzeit ist dann der gegenwärtige Zustand herbeigeführt worden. Dieser läßt eine Gliederung in den Küstenkarst, den Hochkarst und das Hochgebirge der Julischen Alpen unterscheiden. Eine gesonderte Betrachtung dieser Glieder führt uns die stattgehabten Veränderungen vor Augen.

Der Triester Küstenkarst (Slavnik bis Gradisca) ist eine Hochfläche mit Langsrücken und dazwischen gelegenen Verzweigungen nach Art von Talböden bei einem nach NW gerichteten Gefälle (St. Kanzian bei Divača 450 *m*, Doberdob Plateau 110 *m*). Dies ist das Werk verebnender Erosion fließender Wässer. Als sich das Land, nachdem es bis zu geringer Höhe über dem Meer abgetragen war, hernach hob, entstand bei oberirdischer Entwässerung als Hauptflußrinne das Tal der oberen Reka, das heute bei St. Kanzian endet. Damals aber setzte es sich in die Terrainfurche von Veliki dol—Brestovica fort und erreichte beim heutigen Timavo den westlichen Karstrand. Später entstand die große Bruchlinie Veliki dol—Doberdob („Dobri dol") und es sank an ihr der Karststreifen von Nabrežina im

Verhältnis zu jenem von Kostanjevica ab. Durch diese Verwerfung erscheint das weiter westlich gelegene jetzige Trockental Dol (Vallone) von Opatje selo in zwei Stufen von verschiedener Höhenlage zerschnitten. — Im Laufe der Hebungs- und Erosionsperiode versiegte infolge der Tieferlegung der Erosionsbasis das Flußsystem des Karstes und es entstanden die heutige Reka und der Timavo, sowie der Lokavec-Bach bei Monfalcone. Durch die nachfolgende quartäre Senkung der Küstengegend ist die Felssohle des Timavo und des Lokavec unter den Grundwasserspiegel geraten und mit Anschwemmungen zugeschüttet worden.

2. Im Görz-Wippacher Flyschstreifen hat sich wegen der leichten Zerstörbarkeit des Gesteins die alte Landoberfläche im Zusammenhange nicht erhalten, doch nehmen die Höhen gleichfalls von SO nach NW ab (bei Praewald 600 *m*, bei Görz 200 *m*).

In noch bedeutendere Höhe erscheint der Hochkarst gehoben. Die Ebenheit von Ternovo (im Mittel 800 *m*) dacht aber gleichfalls gegen W ab (Quellgebiet der Idrica 1000—1100 *m*, im W 700 *m*). Aufgesetzt sind Höhen (Mrzavec 1406 *m*, Goljak 1496 *m*), die denen des Triester Karstes entsprechen. Gleiche Erhebungsverhältnisse zeigt der Birnbaumer Wald. Der Adelsberger und der Loitscher Karst schließen sich an. Nördlich von der Idrianer Bruch- und Verwerfungslinie erscheint das St. Veits Plateau (600—700 *m*) als gesunken, die Gereuter Fläche hält sich wieder in 800—700 *m* Höhe.

In die jetzt hochliegenden Verebnungen erscheinen erloschene Täler eingeschnitten. Eine morphologische Merkwürdigkeit ist das Trockental von Čepovan, das in N und S unvermittelt abgeschnitten ist hoch über den jetzigen Talböden der Umgebung. Es ist offenbar infolge einer Hebung der Ternovaner Ebenheit eingefurcht worden. Es wurde schließlich außer Gebrauch gesetzt, als die Talfurche Sa. Luzia—Görz die Entwässerung an sich zog, indem sie in ihre weichere Gesteinsunterlage rascher einschnitt als der Fluß im Čepovaner Tal. Wahrscheinlich reichte die Längstalstrecke des Isonzo über Sa. Luzia bis zum Nordende der Čepovaner Furche, so daß diese die vereinigten Wässer des Isonzo- und des Idrica Gebietes nach Süden führte, bis die von einem Voralpenfluß eingetiefte Talstrecke Sa. Luzia—Görz ihre Rolle übernahm. Die Fortsetzung des Čepovaner Tales ist nicht im Dol von Opatje selo zu suchen, sondern sie liegt wohl unter dem jetzigen Isonzobett entlang des W-Randes des Triester Karstes unter diluvialer Anschüttung begraben. Der Hügel von Medea zeigt noch die rechtsuferige Begrenzung des ertränkten Talstückes an.

Die Längstalfurche von Godovič führt aus dem oberen Idricagebiet nach SO, die Rakek—Ravnikfurche zieht vom Zirknitzer Seebecken ihr entgegen nach NW; beide vereinigen sich, führen an Loitsch vorbei und erreichen von da die zum Laibacher Moor umgebildete Talweitung bei Oberlaibach. — Ein alter Talboden zieht ferner vom Quellgebiet der Poik nach NNW entlang der heutigen Poik in einer sie überragenden Höhenlage. Weniger auffallende alte Talböden führen aus dem Birnbaumer Wald gegen den Rand des Adelsberger Beckens.

Die heute toten Täler der oberen Poik, die Furche von Godovič und die Ravnikfurche sind 200—400 *m* tief in das Karstplateau eingesenkt und erinnern an das Čepovaner und das Brestovica-Tal. Sie besitzen oft eine mehrer Kilometer breite verebnete Talsohle, die bis 100 *m* über dem heutigen Flußniveau liegt. Nach einer vordiluvialen Periode des Stillstandes, in welcher die seitliche, den Talboden verbreiternde Erosion die Oberhand hatte, leitete also eine neue Niveauverschiebung eine Tieferlegung der Entwässerungsadern ein. Diese brachte hier wie im Triester

Karst eine Veränderung: die auf klüftigem Kalksteinboden fließenden Gerinne wurden in den Spalten des Gesteins aufgesaugt und verlegten ihren Lauf unter die Erdoberfläche. Nur auf nicht oder wenig durchlässigem Gestein (Schiefer, Sandstein, Dolomit) verblieb die oberflächliche Erosion. So entstand die berühmte Talkette Poik—Unz—Laibach. (Die Poik liegt im Flysch, ihre Fortsetzung im Adelsberger Höhlensystem im Kalkstein, der Unz fließt auf Dolomit, das weitere unterirdische Flußstück wieder in Kalkstein, der Laibachfluß von Oberlaibach an in Dolomit, Schiefer und Sandstein). Das Polje von Planina ist somit kein Einbruch, sondern durch oberflächliche Ausräumung entstanden, ebenso das Zirknitzer und das Adelsberger Becken.

Die obere Idrica ist in vordiluvialer Zeit durch das jetzt verlassene Hochtal von Godovič zur Laibach abgeflossen, und ist erst später dem Isonzo untertan geworden. Der Anlaß war folgender. Wir sehen die Hochkarstzone staffelförmig gehoben mit steilem bedeutendem Abbruch gegen das Wippachtal. Das Gefälle gegen die Adria wurde also stark gesteigert und belebte die zurückgreifende Tätigkeit des Isonzosystems; dadurch eroberte dieses die obere Idrica. Auf der krainischen Seite dagegen dachen die Hebungszonen allmählig ab und laufen weit nach Osten aus.

Die vordiluvialen Talböden der Poik und der Wässer des Birnbaumer Waldes scheinen darauf hinzuweisen, daß sie zur Wippachmulde entwässert wurden. Die Poik floß im ersten Teil der Erosionsperiode, welche nach dem Ausreifen der Einebnung eintrat der Wippach zu, parallel der Reka, bis sie durch unterirdische Wasserabgaben an den Adelsberger Karst dem Laibachflusse zugeordnet wurde. Durch diese Veränderungen an der Idrica und an der Poik verschob sich die adriatisch-pannonische Wasserscheide entsprechend.

3. Wie im Hochkarst bestehen in den Julischen Alpen ausgedehnte Verebnungsflächen. Eine Hochfläche von 1400 *m* Höhe zeigt die Mežaklja. In sie ist der hohe Talboden von Ravne und Pernike (950 *m*) eingelassen. Weiter südlich dehnen sich die Hochflächen der Pokljuka (1300—1400 *m*) und der Jelovica (1200 bis 1300 *m*) aus. Im Westen des Wocheiner Sees befindet sich eine Plateaustufe in 1500—1600 *m* Höhe. In diese eingesenkt erscheint als jüngeres Erosionsgebilde das Hochtal der Sieben Seen. Beiderseits der Wocheiner Save finden wir einen hochliegenden alten Talboden (Koprivnik, Gorjuše in 900—1000 *m* Höhe etc.), welcher der Höhenstufe von Ravne—Pernike entspricht). Das obere Isonzogebiet ist von Verebnungsformen frei.

Die vordiluvialen Verebnungen bilden die Basis, von welcher die weitere morphologische Entwicklung verfolgt werden kann. Flächen wie der Triester Karst, der Hochkarst und die Waldplateaus der Julischen Alpen können nur entstanden sein, wenn das Land, von dem sie stammen, bloß sehr wenig über dem Wasserspiegel der einander nahen beiderseitigen Wasserbecken (der Adria im W, der Pannonischen Bucht im O) lagen. Eine vollständige Verebnung des Landes fand nicht statt. Die Höhenregionen der Julischen Alpen ragen als ausgedehnte Erhebungsmasse mehr als 1000 *m* über den Plateaus empor, die höchsten Teile des Hochkarstes und des Triester Küstenkarstes überragen die zugehörige Ebenheit um einige Hundert Meter. In allen drei Gebirgseinheiten ist die Verebnung in derselben Zeitepoche zustande gekommen. Die in geringer Seehöhe entstandenen Ebenheiten liegen heute in sehr verschiedenen Höhen (Triester Karst 200—400 *m*, Ternovaner Wald 700—1000 *m*, die Hochflächen der Julischen Alpen 1200—1400 *m*). Da ein Sinken des Meeresspiegels um rund 1000 *m* seit der jüngeren Tertiärzeit

nicht eingetreten sein kann, so kann die jetzige Höhenlage nur durch eine staffelförmige Heraushebung oder Aufwölbung zustande gekommen sein. Es entspricht den Tatsachen nicht, die Höhenstufen des Dinarischen Gebirges als Ergebnis eines Absinkens zur Adria aufzufassen.

Die Hebungen führten zu einem steiler werden des Gefälles in den fließenden Gewässern, also zu einer Belebung der in die Tiefe gehenden Erosion. Sobald die Hebung zu einem Stillstand kam, ging die Erosion mehr in die Breite. So entstanden die in die Hochflächen eingetieften, an ihrem Grunde verebneten Talböden an der Rotwein und der Wocheiner Save und im Hochkarste (Godovič, Ravnik bei Planina) — also vornehmlich in dem zum Flußsystem der Save gehörigen Teil des Gebietes Im größten Teil des Karstes hingegen wurden die Wässer bei neuerlicher Belebung der Tiefenerosion im Gebiete der klüftigen Kalksteine unterirdisch angezapft. Diese Verstümmelung der Talsysteme im Karst und die Poljenbildung gehört dem letzten Abschnitt der vordiluvialen Erosionsperiode an. In jüngster Zeit traten Senkungen der istrischen und dalmatinischen Küstenregion ein, welche zur Ertränkung der betroffenen Talstücke führten (Timavo, Lokavec).

Über das geologische Alter der aufeinanderfolgenden Vorgänge gelangt der Autor zu folgenden Anschauungen. Im Bereich der adriatisch-pannonischen Wasserscheide ist am Ende des Miozän, etwa zu Beginn der pontischen Epoche die Erosion bis zu ihrer untern Grenze gediehen, wobei die geschaffenen Ebenheiten nur in geringer Höhe über dem Meeresspiegel lagen. Schon im Laufe der pontischen Zeit, also im Unter-Pliozän begann ein Steigen des Landes und damit die neubelebte Erosion in die Tiefe. Am meisten emporgehoben wurden die Julischen Alpen, weniger der Hochkarst, am wenigsten der Triester Karst. — In der ersten Phase der pliozänen Erosion wurden die jetzt verlassenen Trockentäler geschaffen, in der zweiten fand die Verlegung der Wasserscheide im Idrica- und Wippachgebiete statt und entstanden im Karst die unterirdischen Rinnsale. Im Quartär kam es alsdann im Bereich des Hochgebirges zur Ablagerung von Moränen und Geschieben in den vordiluvialen Erosionstälern, und später zu einer ausgiebigen Senkung und Zuschüttung in der Friauler Ebene sowie zu eigenartiger Erosion in Hochgebirge, welche die glazialen Tal- und Hochgebirgsformen schuf. — Zwischen dem Wocheiner- und dem Wurzen Rotweiner-Gletscher lag das Pokljuka-Plateau großenteils unvereist; es erscheint daher mit Bohnerz führenden Lehmen reichlich bedeckt, die zumeist durch vorglaziale Verwitterung auf der alten Landoberfläche entstanden sind.

Die ungeheuren Geschiebemassen, welche die Save aus den Alpen brachte und im Laibacher Savebecken ablagerte, mußten den Laibachfluß beträchtlich stauen, so daß ein weites Moor entstand, das teilweise noch in die Seitentäler eindrang. Das Laibacher Moor ist nicht als ein Einbruchsfeld sondern als ein ertränktes Talgebiet zu betrachten. Die Zuschüttung scheint, wie der Autor hinzufügt, allerdings durch eine leichte Senkung befördert zu sein. Man fand nämlich bei einer anläßlich des Südbahnbaues niedergebrachten Bohrung im Laibacher Moor bei Gorica die Sohle noch nicht in 51 *m* Tiefe, also in einer Seehöhe von rund 240 *m*, während etwa 50 *km* talabwärts der Spiegel der im engen Felstale bei Sagor eingetieften Save nur in 230 *m* Höhe liegt, was ein viel zu geringes Gefälle wäre. (Referent möchte sich erlauben hiezu noch zu bemerken, daß gelegentlich derselben Bohrung in der Tiefe zwei Torflager, 19 *m* und 26·5 *m* unter der jetzigen Mooroberfläche angetroffen wurden. Da der Torf an der Oberfläche entsteht, so scheinen auch die überdeckten Torflager für die Senkung des Moorgebietes zu sprechen). *F. S.*

Zapiski.

Neznan rimski napis. Na bajnem zgodovinskem teritoriju stare Emone, tam prav blizu, kjer je stal nekdaj severni del rimskega obzidja, sameva v odljudni Nunski ulici lepo posestvo, ki je bilo znano med ljubljanskim prebivalstvom do zadnjega časa pod imenom „Stědryjev vrt“. Ne po krivici. Kajti vrt prevladuje. Staro poslopje je bilo mnogokrat prezidano in se je ustalilo naposled v značilnih oblikah kongresne dobe. Taka je ostala hiša do danes in te nepokvarjene idilične oblike predmarčne dobe odsevajo tiho zadovoljnost in nevsiljivo odličnost, kakor da bi hotele prispodabljati nekdanjo preprostost z moderno bahavostjo v svoji soseščini, posebno proti zapadni strani.

Posestvo je dobilo novega gospodarja, g. tovarnarja J. B. Pollaka. Ta je pustil poslopju stari značaj in preuredil samo to, kar je bilo iz zdravstvenih ozirov potrebno. Položil je skozi dvorišče odvodni rov v smeri od hiše ob Nunski ulici proti Erjavčevi cesti. Pri tem kopanju so zadeli delavci v globočini 1·70 *m* na staro zidovje. Smer teh ostankov in os rova sta se križali v velikem kotu. Tako ni bilo mogoče dognati tlorisa najdenega zidovja, osobito pa zato ne, ker ni bilo ne časa ne delavcev, da bi bili odkopali večji obseg terêna. V razdalji 7·10 *m* od zidu, ki loči na južnem koncu dvorišče od Erjavčeve ceste, je bilo ugotoviti vogal; od tu sega pod zemljo stena, 80 *cm* debela, na desno (proti zapadu); druga v smeri proti hiši (na sever), isto tako 80 *cm* debela; 1·15 *m* nad vogalom se odcepi 80 *cm* debela stena na levo plat (proti vzhodu). — Največjo dolžino stene je bilo zasledovati 8·10 *m* daleč v severni smeri, torej proti sedanji hiši (prim. načrt, pod. 2).

Zunanji del vogala so delavci pri kopanju jarka najbrže odkrušili, zato je označen v risbi kot ošibljen. Po izvidu pa za tako ošibljenje ni povoda in ne razloga; zato je pač domnevati, da je bil prvotni tloris tega dela tak-le:

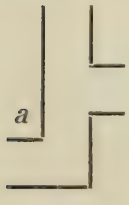

Pod. 1.

Na levi strani dvorišča je pritlično poslopje, na desni hlev — ako stojimo pri hiši, obrnjeni s hrbtom proti njej in gledamo proti Erjavčevi cesti —. Točka rimskega zidovja ob kotu *a* (pod. 1) je oddaljena od južnega zidu — kakor sem že omenil — 7·10 *m*; od stene pritličnega poslopja 3 *m*, a od stene hleva 3·40 *m*. — S tem je natančno označeno mesto, kjer je zastaviti s prekopavanjem, kedar se bo nudila za to boljša prilika. Obsežna prekopavanja, ki jih je leta 1916. izvršil po naročilu c. kr. avstrijskega arheološkega zavoda na Dunaju dr. W. Schmid, se bodo dala tem potom izpopolniti in zaokrožiti; tloris stare Emone bo dobil vsaj eno obširnejšo stavbo več v svoje razpredele.

Samo pol metra od južnega zidu in 1·20 *m* od premice, ki bi jo tvorila podaljšana stena levega poslopja, so pa zadeli v globočini kakih 80 *cm* na zanimiv kamen z napisom. Izkopali so ga 26. junija 1916. In

situ ga nisem videl, ker sem dobil poročilo prepozno. A ker sem ga proučil takoj naslednji dan (27. junija, 1916), ko so bili še vsi delavci z nadzornikom vred še prisotni in je bil spomin na točke in merila še svež, domnevam, da smem beležiti z mirno vestjo te poročila, ki sem jih dobil od delavcev, ki so se strinjali v svojih izpovedbah, kot dejstva (prim. načrt, pod. 2., kjer je lega kamna označena).

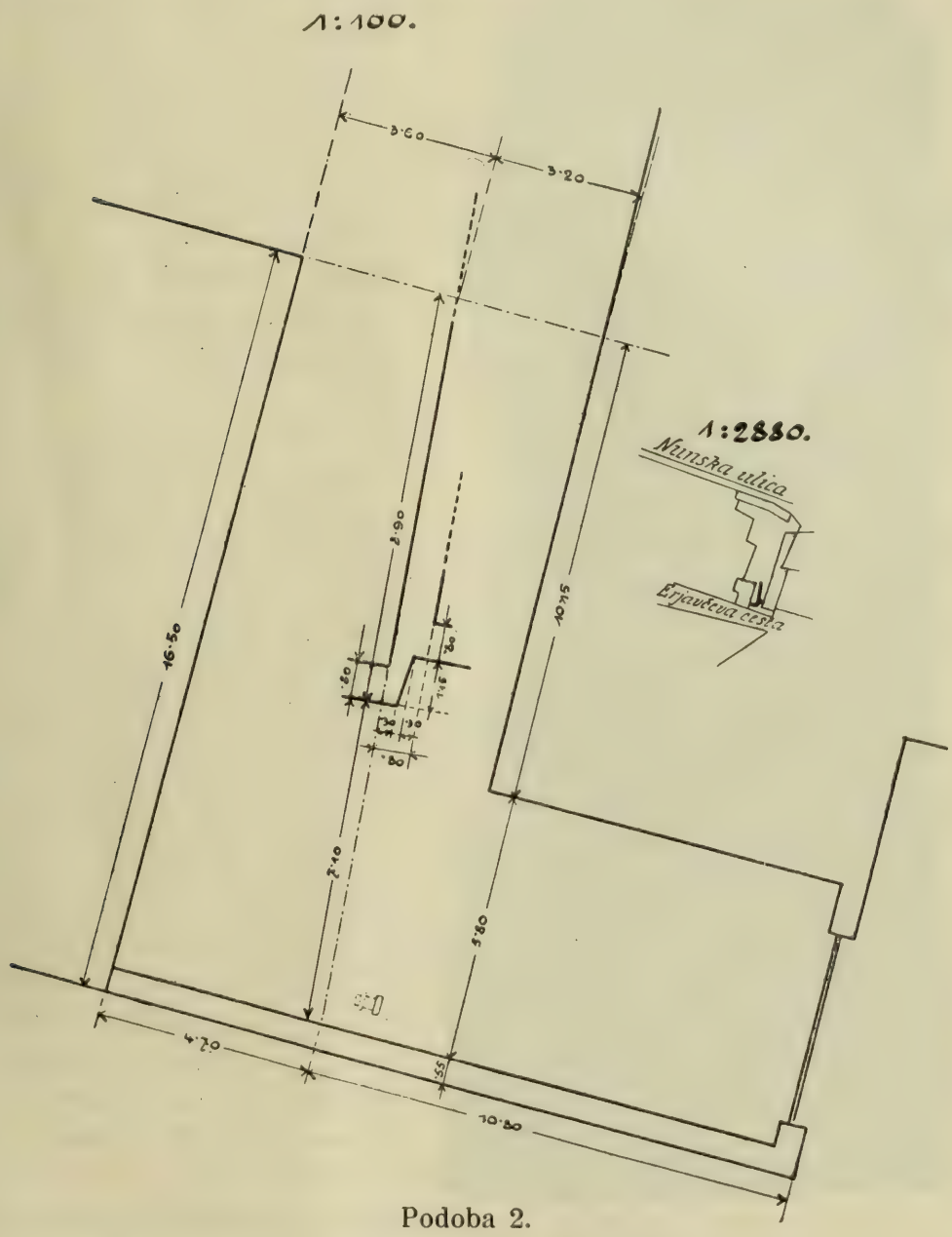

Podoba 2.

Izkopani kamen je rimska „ara“ iz kristalinskega apnenca. Spredaj in na obeh straneh je bil svoj čas oglajen, zadej pa le površno oklesan. Merila so nastopna. Od zgornjega do spodnjega roba v vertikalni smeri ima kamen 723 *mm* dolžine. Ker je pa spomenik razčlenjen, se razdeli ta dolžina na posamezne člene tako (glej razpredelbo ob reprodukciji): Gorenji nastavek $a = 140$ *mm*; pri načlenjenem napustku merijo

posamezni deli: pas $b = 35$ *mm*, trakovi *c*, *d*, *e* po 15 *mm*, zadnji trak $f = 20$ *mm*; napisna ploskev $g = 290$ *mm*; od spodnjega načlenjenega napustka: trak $h = 18$ *mm*, trakovi *i*, *k*, *l* po 15 *mm* in podstavek $m = 130$ *mm*. V horicontalni smeri ima nastavek $a = 155$ *mm* širine; pas $b = 295$ *mm*; trakovi $c = 287$ *mm*, $d = 279$, $e = 271$ *mm*, $f = 263$ *mm*; napisna ploskev $g = 255$ *mm*; trakovi spodnjega napustka: $h = 263$ *mm*, $i = 271$ *mm*, $k = 279$ *mm*, $l = 287$ *mm*; podstavek $m = 296$ *mm*.

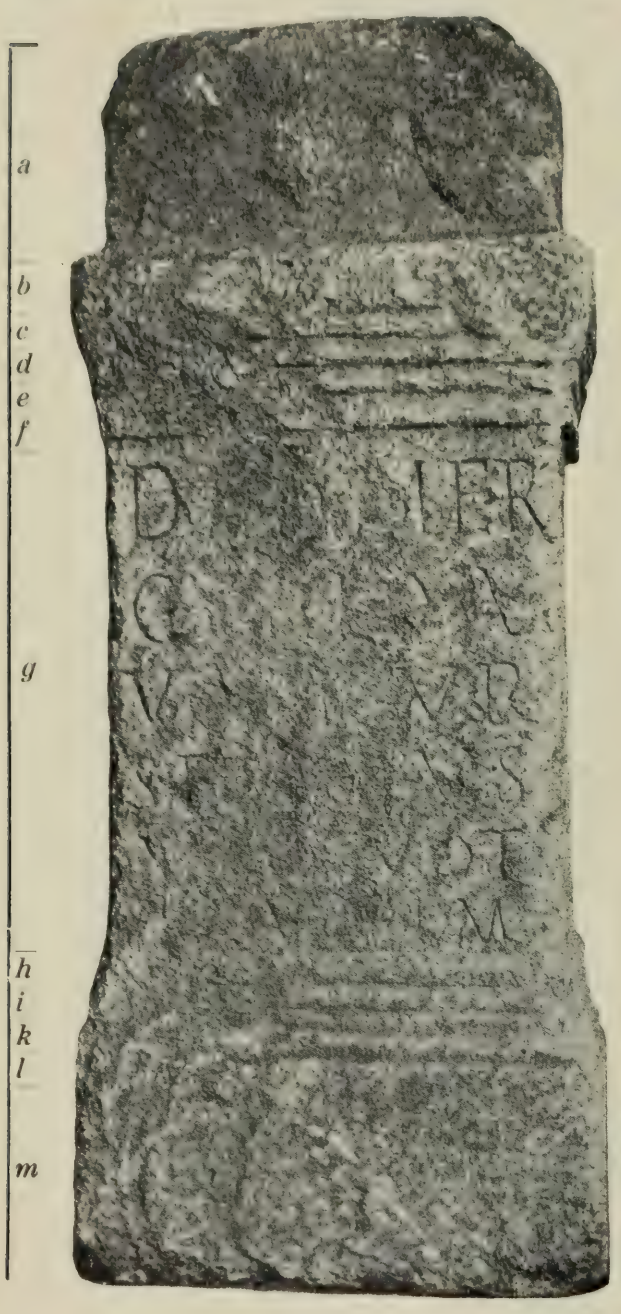

Fot. dr. Ant. Gnirs.

Pod. 3.

Globočina nastavka = 220 *mm*; napustka = 248 *mm*, srednjega dela *g* na desnem boku: 223 *mm*, na levem pa 227 *mm*; ta neenakost temelji na površnem obklesavanju zadnje plati.

Na spodnji strani in na obeh bokih ima kamen vdolbine, v katere so bili vdelani svojčas kovinasti (bronasti ali železni) držaji, s katerimi je bil kamen oprt in pritrjen. Spodnja vdolbina je čveterooglata, s 33 × 33 *mm* veliko odprtino, a 55 *mm* navzgor segajočo in precej znatno zožujočo se globino. — Vdolbina na levem boku je narejena 29 *mm* pod zadnjim trakom gornjega napustka, in je 51 *mm* široka, 40 *mm* visoka in 26 *mm* globoka; na desnem boku je nameščena 32 *mm* pod zadnjim trakom gornjega napustka in je 55 *mm* široka, 30 *mm* visoka in 19 *mm* globoka. — Naš kamen je stal torej na podlagi, nedvomno vsaj nekoliko vzvišen nad zemljo; z zadnjo stranjo je bil pritisnjen k zidu, dočim so bile ostale tri strani proste.

Razen tektonskih členov nima drugih okraskov kakor na sprednji plati nastavka neokretno označena obvogelna akroterija in med njima štirilistno rozeto s sredotočjem.

Kamen je precej poškodovan; posebno je trpela napisna ploskev, na kateri je ležal spomenik in se je nedvomno tudi drsal in premikal ob priliki mnogih potresov; morebiti ga je izpodmivala svojčas tudi voda.

Napis je vsled tega precej odrsan, vendar pa se je dal v prvih treh vrstah brez težav čitati; zadnje tri so težje, a se dajo izpopolniti skoraj z vso gotovostjo.

Ostanki napisa so ti-le:

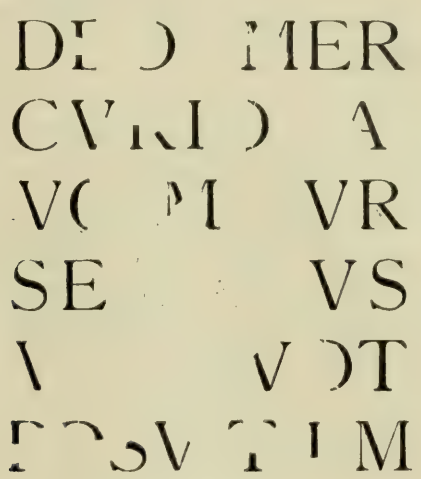

Vrste so precej dobro razvrščene in črke v njih dosti enakomerno porazdeljene; vendar niso vse vrste enako dolge in nimajo enakega števila črk, zato, ker je visočina pismenk različna in pojema od zgoraj navzdol. Prva vrsta ima šest po 41 *mm* visokih črk in domnevno eno ločilo ter je dolga 226 *mm*; druga s šestimi, po 38 *mm* visokimi črkami in morebiti enim ločilom ima 210 *mm*; v tretji je šest črk po 30 *mm* visokih in najbrže dve ločili in meri 215 *mm*; v četrti je bilo domnevati 7—8 črk brez ločila; dolžina 218 *mm*; zadnji vrsti imate vsaka osem po 23 *mm* visokih črk in po dve ločili ter merite po 212 *mm*. Presledki med vrstami so različni in brez strogega načela: med prvo in drugo je 22 *mm*, med drugo in tretjo 17 *mm*, med tretjo in četrto 20 *mm*, med četrto in peto 17 *mm*, med peto in zadnjo 15 *mm*. Na ta način je kamenar precej enakomerno pokril napisno ploskev.

Na prvi mah je bilo čitati začetne tri vrste z vso gotovostjo:

D E O M E R
C V R I O A
V G (*usto*) M (*arcus*) A V R (*elius*)

Pri četrti pa je bilo konec gotovosti. Pred seboj imamo lastno ime, začenjajoče se s črkama SE, končujoče pa nas VS. Med tema zlogoma je bilo treba izpolnitve v treh ali k večemu štirih črkah. Mogoče so bile torej na podlagi navadnejših imen kombinacije: CVND, CVR, PTIM, REN, RVAT, XTIN, VER in nenavadnejše VTHI. Podrobno primerjanje je najpred izločilo verjetnost, da bi se mogle vriniti štiri črke; odpale so torej kombinacije SE[*cund*]VS, SE[*ptim*]VS, SE[*rvat*]VS, SE[*xtin*]VS in SE[*uthi*]VS, ostale pa vendar še tri možnosti. Odločiti se za to ali za drugo ni bilo

lahko, posebno zato, ker tudi od pete vrste ni ohranjen prvi in važnejši del, kjer bi imel biti označen stan ali dostojanstvo ustanovitelja tega kamna. A prav ta nedostatek je dovedel na gotovo sled.

Prve poteze pete vrste so: prednja poševna črta pismenke V (= \) in nad njo vodoravna črta (¯). Pred seboj imamo V̄, ki v zvezi z osebnim imenom četrte vrste ne more pomenjati drugega, kakor dostojanstvo, torej V̄I VIR [1]), to je člana iz zbora šestih mož, stoječih na čelu kake kultske, meščanske ali društvene uprave. S to ugotovitvijo smo se zelo približali pravilni razrešitvi.

Iz ljubljanskih tal imamo namreč med drugimi najdeninami iz rimske dobe tudi kamen — ali točneje smo imeli kamen (nedvomno „ara") — posvečen Jovu. Spomenik sam je izginil, ne vemo ne kdaj, ne kam. Vendar pa imamo o njem samem in o kraju, kjer so ga izkopali, dosti dobre podatke. Ohranil nam jih je Schönleben, ki je priobčil tudi napis [2]). Ker kamna danes ni več najti, ne vemo, da-li je besedilo napisa pravilno posneto, ali ne. Po gori omenjenem pisatelju slove tako-le:

I · O ·
M · AVREL ·
SERENUS
VIR · E · EX
VOTO · D ·

Napis kaže pomanjkljivosti. Schönleben pač pravi, da je eden gornjih vogalov odlomljen; po tem takem torej nedostaja vogala na desni. Kajti v prvi vrsti je stalo nedvomno I · O · M : pismenka M je torej odbita. Nejasna je četrta vrsta. Že Müllner je domneval [3]), da je stalo pred besedo VIR še VI, da se je torej glasila ta vrsta VI VIR · E · EX. Zadnje črke pete vrste Schönleben gotovo ni pravilno pogodil: mesto D mora stati pravilno P. Mislim, da je bil napis sem in tam obrušen ali okrušen. Prav mogoče je torej, da je stal pred besedo VIR še znak VI, a da je bil odrgnjen in zato težko čitljiv ali da ga sploh ni bilo več videti. Kajti nikakor ni verjetno, da bi se bil ustanovitelj kamna v zaobljubnem napisu božanstvu posvečenem, sam imenoval VIR E[*gregius*] — in le tako je pač mogoče razreševati to okrajšavo v slučaju, da pred besedo vir ni

[1]) Ta številka se piše v rimskih napisih večinoma z |IIII|; prim. CIL III 3836, 3850, 3893 — vsi iz naših krajev; prva dva z Mirja, tretji iz Spodnjih Gameljnov. Vendar pa imajo drugi napisi tudi obliko V̄I, n. pr. CIL III, 12.917, (napis iz Solina).

[2]) Carniola antiqua et nova, 1681, I, 216: „Nonus lapis erutus est anno 1674 in horto D. Francisci de Zergollern, videtur fuisse basis unius statuae, cujus unus superior angulus fractus est". Prim. tudi v. Premerstein, I. G. Thalnitschers Antiquitates Labacenses v: Jahreshefte des österr. archäol. Institutes V (1902) p. 29, kjer podaja napis in poročilo o najdbi po Thalnitscherjevem rokopisu, ki se pa naslanja na Schönlebnov posnetek. — CIL III 3839. — Müllner, A Emona, 1879, p. 55 in 286. — Schmid, W. Emona I (1914, ponatis iz Jahrbuch für Altertumskunde VII) p. 217.

[3]) Emona, p. 286.

stalo ničesar. — O drugih razrešitvah črke E razpravljati tu ni mesta. Za naš slučaj pa je podana glavna opora, namreč polni naziv M[*arcus*] AVREL[*ius*] SERENVS. To so imena, ki jih nahajamo tudi na našem kamnu: M[*arcus*] AVR[*elius*] in SE . . . VS, ki ga je dopolniti očividno s popolno gotovostjo s pismenkami REN, torej SERENUS, kakor na kamnu, ki ga opisuje Schönleben.

Da soglašajo vsa tri imena ene osebe na dveh različnih napisih, to ne more biti slučaj ampak je trdna podlaga za nadaljni sklep: na obeh kamnih je imenovana ista oseba, oba spomenika je dal postaviti isti mož.

Četrta in peta vrsta v napisu našega kamna se torej morata glasiti:

SERENUS
$\overline{\text{VI}}$ VIR VOT[*um*]

Iz ostankov posameznih črk zadnje vrste sledi, da je stala tam izpisana beseda POSVIT in potem še dve posamičnici: L[*ibens*] M[*erito*]. — Tem potom smo torej dospeli do popolnega besedila našega napisa: DEO MERCVRIO AVG(*usto*) M(*arcus*) (*a*)VR(*elius*) SE(*ren*)VS $\overline{\text{V}}$(I *vir*) VOT(*um*) POSVIT L(*ibens*) M(*erito*) (= Velikemu bogu Merkurju je postavil ta zaobljubni kamen Mark Avrelij Seren, član zbora šestih mož, rade volje, kakor zasluži).

Napis je pravilno zasnovan in ne nudi v posameznostih nikakih nenavadnosti. Da ima Merkur epiteton Augustus — kakor tudi druga božanstva — to potrjuje mnogo napisov[4]). Tudi izraz „votum posuit“ — namesto ex voto posuit — nahajamo prav pogosto[5]). — Po vnanjosti in pismenkah sodi naš kamen v dobo okoli konca II. veka po Kr.

A razrešitev sama na sebi ni edini smoter epigrafskih raziskavanj. Iz pravilno razrešenih in izpopolnjenih napisov hočemo dalje sklepati na razmere in odnošaje zadevne dobe — ako je in v kolikor je to mogoče. V našem slučaju se nam vsiljuje vprašanje: Kdo pa je bil neki ta Mark Avrelij Seren, ki je postavil ta dva zaobljubna kamna v Emoni? In ali je mogoče še kaj več dognati ali sklepati iz teh najdenin?

Poročal sem že, da je bil izkopan Merkurju posvečeni kamen na dvorišču hiše št. 3 v Nunski ulici (t. j. „Stědryjeva hiša“), to pa na južnem koncu, prav blizu Erjavčeve ceste. Ta točka je torej natančno določena. Drugi kamen, postavljen Jovu na čast od istega moža, je pa bil najden l. 1674. na „Zergollernovem vrtu“, tako pravi Schönleben. Kje je bil ta vrt? Kakor poroča dr. Schmid, je bil tam, kjer leži sedaj Luckmannovo zemljišče, torej onkraj Erjavčeve ceste[6]), nasproti Stědry-

[4]) N. pr. CIL III, 1434, 1435, 1792, 1793, 5196, 5526, 5794 in dr.

[5]) CIL III, 1616, 1646, 1943, 4098, 5322 (na prstanu!) 7671, 7686, 7961, 8043, 8085 in dr.

[6]) Emona, I., p. 217, opomba 59. — G. dr. Schmid — kateremu izrekam za trud najtoplejšo zahvalo — mi poroča pismeno, da ima te podatke iz mestnega arhiva po † pl. Radicsu. — Moje lastne poizvedbe v mestnem arhivu so pa bile

jevemu dvorišču. Točka ni sicer določena z vso gotovostjo, a daleč od našega najdišča ni bila. Svojčas je bil to enoten areal, ki ga je razdvojila stoprav Erjavčeva cesta, katero so nadelali še-le pri obnovitvi mesta po potresni katastrofi l. 1895. — Iz tega sledi, da sta bila najdena oba kamna, ki jih je dal postaviti M. A. Seren blizu drug poleg drugega, na istem zemljišču. In prav tam smo zadeli tudi ob ostanke zidovja, ki je tvorilo v rimski dobi gotovo hišo, katere obris se bo dal še natančno dognati, kadar bo mogoče ves prostor prekopati — morebiti tedaj, ko bodo stavili nova poslopja. Ako imamo torej dva kamna z različnima napisoma, postavljena od istega moža, najdena na istem mestu, ob istem poslopju — kaj je verjetnejše, kakor da je v zvezi z zemljiščem, s hišo in s kamnoma imenovani M. A. Seren? Da sta kamna izkopana na mestu, kjer sta se podrla in ne daleč od tam, kjer sta bila postavljena prvotno, dokazuje dejstvo, da je ležal Merkurjev kamen na stari sipi, pod površjem za 90 *cm* višje, kakor ostanki zidovja in da ni bil v zidu porabljen za gradivo; kajti ležišče njegovo je učinkovalo enakomerno na vse plati. Vdolbine, ki sem jih navedel v opisu, so pristne. — Iovu zaobljubljeni kamen je moral biti v podobnem ležišču. Napis je moral biti dobro ohranjen, sem in tam poškodovan; le zgornji vogal na desni je bil odbit. To vse so dejstva izvida, v kolikor si jih moremo rekonstruirati po poročilu Schönlebnovem. Ako pa je temu tako, moramo smatrati za izključeno, da bi bila ta dva kamna prenešena na svoja najdišča od drugodi.

Oprti na ta opazovanja moramo sklepati, da je stalo na mestu, kjer se razprostira pri hiši št. 3 v Nunski ulici danes dvorišče in del vrta, v rimski dobi bivališče, last Marka Avrelija Serena. Ta je postavil

---

brez uspeha. Da se ne ognem nobeni težavi, omenjam, da je v arhivu dež. sodišča oporoka F. pl. Zergollerna z dne 3. avg. 1650 in pa inventar premoženja z dne 26. avg. 1662. Tu pa stoji izrecna pripomnja „Ligunde Grundtstuckh, so derzeit dem Ersamen Zergollischen Verlaße aigenthumblich Zuestendig währen, sein kheine verhanden . . .“ Njegov sin in glavni dedič, Fr. Viljem pl. Zergollern, učen mož in član ljubljanske akademije „Operosorum“ je umrl l. 1709. Inventar njegovega premoženja z dne 11. marca 1710 omenja kot „Liegende Grundtstückh“ le hišo na Bregu. — To je dosedaj nejasnost, ki jo bo povoljno razrešiti, ko prodremo do vseh tozadevnih virov. — Nedvomno pa je moral biti Zergollernov vrt v tem obližju, kakor je posneti po natančni označbi najdišč drugih napisov, izkopanih na tem zemljišču, ki ga imenuje Thalnitscher v svojem rokopisu „Antiquitates Labacenses“ enkrat: hortus Domini Francisci Wilhelmi a Zergolleren, a na drugem mestu „hortus D. Petri Codelli, olim Zergollianus. (Prim. Premerstein, I. G. Thalnitschers Antiquitates Labacenses v Jahreshefte des österr. archäol. Institutes V (1902) p. 29; tam pristavlja, da so na tem vrtu našli tudi „rudera templi sat ampla“). In prav to domnevano svetišče je bržkone isto, ki ga je izkopal dr. Schmid l. 1916 na Stědryjevem vrtu in ga določil v soglasju s pl. Premersteinom kot kopelj. — Iz vsega tega se mi zdi, da sledi z veliko verjetnostjo, da je bil „Zergollernov“ vrt precej velik areal, ki je zavzemal vsaj nekaj sedanjega Pollakovega (prej Stědryjevega) posestva in je segal tudi črez sedanjo Erjavčevo cesto proti jugu.

ob svoji hiši zaobljubna spomenika, ki sta padla po zavzetju in opustošenju Emone med podrtine v sipo ter čakala vstajenja kot svedoka rimske dobe naše prestolice. Ta slučaj pa nam podaja važen dokaz več, da je ležalo in leži v Ljubljani pod zemljo nedvomno še več rimskih kamnov z napisi na prvotnih mestih ali pa vsaj blizu tam, kjer so jih bili postavili Rimljani, dokaz torej, da jih je bilo prenešenih od drugodi manjše število, kakor sodijo nekateri preiskovalci, med njimi v prvi vrsti A. Müllner.

Kdo pa je bil ta M. A. Serenus? Tega ne vemo izvestno. Vendar se mi zdi, da ni popolnoma izključeno, priti do verjetne kombinacije.

Leta 1896. je bila najdena v Šmarju na Dolenjskem (blizu Žalovč) rimska lončena leščerba s tvorniško znamko: SERENI. Izvirnik je shranjen v deželnem muzeju (inv. št. 2722) [7]). — Kje je bila narejena ta leščerba? Rešitev tega vprašanja ni povse lahka, ker vemo, da so izvažali lončarji svoje izdelke, drugi pa so ponarejali blago svojih priznanih tovarišev in jih značili z njihovimi imeni. Prav za Emono je dognan slučaj, da so delali tukajšnji lončarji, ali vsaj eden izmed njih, svetilke z imeni rimskih tvornic. Ob Franca Jožefa cesti so izkopali med črepinjami poleg lončarske peči dva različna kalupa, katerih vsak je bil označen z drugim imenom rimskih tvornic, dokaz torej, da je uporabljal isti lončar razna, po ptujih uzorcih ponarejena tvorila. Na ime samo torej ne moremo oslanjati svojih podmen. Mogoče bi namreč bilo, da bi bil posnemal kak emonski lončar proizvode v Rimu ali kje drugje bivajočega Serena; v tem slučaju bi ime samo ne imelo za naše vprašanje nikake vrednosti. Mogoče bi bilo, da je delalo v Emoni več lončarjev Serenus po imenu; tu bi bila le težava izbrati pravega, ker svetilke navadno ne nosijo polnega imena. Mogoče je pa tudi, da je imel tukaj lončarsko obrt v dobi, ko je bil postavljen kamen bogu Merkurju na čast, le en sam Serenus, istoveten z našim M. Aur. Serenom, imenovanem v napisu. Serenus, čigar leščerba je bila izkopana v Šmarju, je delal nedvomno to blago v velikih množinah, to dokazuje tehnična kakovost dela na kalup. Zato ni treba, da bi nas motilo dejstvo, da je omenjena svetilka dosedaj edina iz te tvornice, ki je bila najdena v naših krajih.

Zadnja misel, da gre tu za emonskega lončarja, ki je živel v dobi, ko je bil postavljen naš kamen in ki je istoveten z M. A. Serenom tega napisa, zavzema vedno določnejše oblike, ako motrimo druge okolnosti, ki so v zvezi z našim kamnom in celotnim vprašanjem.

Zemljišče in dom našega Serena sta bila ob severnem obzidju Emone. Za tem obzidjem je bil okraj lončarskih delavnic in peči, torej ob sedanji Franca Jožefa cesti, na mestu nekdanjega vojaškega preskrbovališča, Narodnega doma, I. drž. gimnazije in najbrže še dalje proti

---

[7]) Prvi je poročal o tej leščerbi pok. S. Rutar v Mitteilungen der k. k. Central-Commission, 1897, str. 186. — Na podstavu te vesti je sprejel napis tudi CIL III., št. 14372 [6].

zapadu in severu. Ali ni zelo verjetno, da se je nastanil lončar blizu svojih delavnic? Pot od doma do pečí je bila k večemu 350 korakov dolga.

Dalje: kaj je moglo pač biti povod zaobljubi bogu Merkurju? Nedvomno sreča pri kupčiji in razpečavanju, dobiček[8]). In to je pri obrtnem podjetju, ki ga imamo tu v mislih, prav verjetno. Serenus je sklenil dogovor na večjo dobavo in napravil s tem dobro kupčijo, za katere srečen izid je bil prosil Merkurja; v zahvalo mu je postavil kamen vsled zaobljube.

Še ostrejši postaja obris te domneve o osebi Serena, ki ga imenujeta dva emonska napisa, ako se ozremo na dejstvo, da ne poznamo dosedaj nobenega drugega lončarja M. Aur. Serena, ne v obližju, a tudi ne v oddaljenejših okrajih Italije. V Vicenci poznamo tvornico T. Dellia Serena, ki je tam umrl; kajti našli so ondi njegov nagrobnik[9]). Iz njegovih delavnic pa je ostala ena sama opeka s pečatom $\frac{\text{T. DIILLI}}{\text{SIIRIINI}}$; tega hranijo sedaj tudi v Vicenci[10]). Po tem takem je jasno na prvi pogled, da ta mož ni istoveten z našim Serenom, potem pa verjetno, da je izdeloval najbrže samo težko blago, ki ga ni izvažal v oddaljene kraje.

Drugi lončar, Q. Pompeius Serenus, je delal finejšo posodo in živel prejkone v obližju Verone. Skledico iz njegove tvornice, označeno s pečatom $\frac{\text{Q. PONPE}}{\text{SERENI}}$ hrani mestni muzej v Veroni[11]). Ni treba posebej poudarjati, da tudi ta ne more biti identičen z mojstrom, imenovanim na šmarijski leščerbi.

Posebno tehtno pa je dejstvo, da nimamo v ozemlju do Ogleja nobenega lončarja tega imena, da bi o njem poročali napisni spomeniki. S tem postaja naša domneva, da je M. Aur. Serenus v napisu na kamnu in Serenus na leščerbi ime enega in istega moža, ki je bil emonski lončar in imel svojo hišo na mestu sedanjega Pollakovega, prej Stědryjevega posestva, vedno bolj verjetna, da ne rečem gotova stvar.

Tako smo dospeli do konca vsega, kar se da dognati po zaključkih na podstavu izvirnih podatkov v napisih. Ime v četrti vrsti napisa na kamnu, postavljenem Merkurju na čast, je izpopolniti v SERENUS. Ta Serenus je identičen z onim, ki je postavil Jovu na čast zaobljubni kamen, ki so ga izkopali l. 1674., to pa v neposredni bližini najdišča, kjer je bil odkrit tudi Merkurjev kamen. Obe najdišči ste torej ob hiši, kjer sta bila prvotno postavljena oba kamna. Ta hiša je bila last M. A. Serena, ki je bil prejkone domač emonski lončar.

---

[8]) Merkurja pozna rimski kult skoraj izključno le kot boga trgovine, kar označuje že njegovo ime. Prim. Wissowa, G. Religion und Kultus der Römer[2], (1912) str. 304—306, posebej še str. 305, op. 5.

[9]) CIL V., št. 3132.

[10]) CIL V., št. 8110[315].

[11]) CIL V., št. 8115[94].

Naš kamen, najden l. 1916., je dosedaj prvi in edini, ki nosi ime boga Merkurija. Razen napisa (SORS MERCVRII) na ročaju velike bronaste posode, ki so jo našli pred več leti v Ljubljanici [12]), ne poznamo nikakega napisa iz Emonskih tal, ki bi omenjal Merkurija. Spričo razvite obrti in kupčije, ki je cvela v Emoni, se zdi ta pojav nekam presenetljiv

Mantuani.

† ***Henrik Dejak.*** Soboto zvečer 6. oktobra 1917. je umrl v Ljubljani, Vodnikov trg št. 2, Henrik Dejak, zlatomašnik, kn. šk. duhovni svetnik in župnik v pokoju. Henrik Dejak je zagledal luč sveta v Ljubljani 3. julija 1840. in bil krščen v frančiškanski cerkvi. Njegov oče je bil užitninski uradnik na dunajski črti. Bil je ribniškega pokolenja. Po dovršeni gimnaziji je Henrik vstopil v ljubljansko bogoslovnico in bil 1. avgusta 1863 posvečen v mašnika. Kot duhovnik je služil na Dolenjskem, Gorenjskem in Notranjskem. Najprej je bil kaplan v Dolah pri Litiji od 24. septembra 1863. do 29. februarja 1864., potem v Radečah pri Zidanem mostu do 15. oktobra 1867., na Bohinjski Bistrici do 22. aprila 1869., v Polhovem gradcu do 18. februarja 1870., na Sori do 3. oktobra 1877., kot kurat v Budanjah do 17. maja 1881., kot kurat in župnik na Vrhpolju pri Vipavi do 1. maja 1907, ko je stopil po 47 letnem službovanju v stalni pokoj in se preselil v Ljubljano. L. 1894. je bil imenovan za častnega občana na Vrhpolju in l. 1910. za kn. šk. duhovnega svetnika.

Henrik Dejak.

Že v mladosti ga je veselilo slikarstvo. Bolj temeljito pa se je šele kot kaplan učil slikarstva pri prijatelju prof. Iv. Franketu in pri slikarju Janezu Wolfu.

Kar mu je od stanovskih opravil ostajalo časa, je vsega porabil za svojo ljubljeno umetnost. Včasih je ves dan risal, slikal ali pa stružil. Delo si je tako razdelil, da je pri dobri svetlobi poleti slikal, pozimi pri slabi luči pa rezbaril in stružil. Dasi prijazen, sila ljubezniv in gostoljuben, vendar ni rad zahajal v družbo. Zdelo se mu je, da s tem le

[12]) Vrč je sedaj v graškem muzeju Joanneju. — Prim. CILIII., št. 6017 [9].

čas trati, ki bi ga sicer lahko posvetil umetnosti. Šele proti večeru se je lotil čitanja in pisanja.

Kjerkoli je služil, je skoro povsodi zapustil ondotni ali obližnji cerkvi kako sliko. Ni pa napravljal samo slik, ampak izdeloval je tudi kipe; dà, lotil se je celo strugarskega in mizarskega dela, da je mogel oskrbeti cerkev s potrebnimi predmeti, na pr.: za Šent Vid pri Vipavi je napravil streho nad prižnico; za vipavsko kapelico soho sv. Janeza Nepomučana; na Vrhpolju je temeljito popravil tabernakelj; izdeloval je svojim slikam sam okvire; risal je načrte za razno cerkveno opravo.

Rad je tudi fotografiral in dosegel na tem polju lepe uspehe. Fotografiral je vse duhovnijske cerkve vipavske dekanije in njih velike oltarje. Album teh fotografij je darovala vipavska duhovščina knezoškofu dr. Antonu Bon. Jegliču. Preslikaval je tudi fotografije, na pr. knezoškofa dr. Jakoba Missia; zlasti mu je krasno uspela Madonna della sedia.

Samostojno je komponiral le malo slik. Napravil pa je več čednih portretov. Največ je posnemal priznane slikarje.

Za Bohinjsko Bistrico je naslikal oltarno sliko cerkvenega patrona, sv. Nikolaja. V Polhovem gradcu je slikal na presno na stropu. V Ljubljani se nahajajo njegove slike: v Rokodelskem domu sv. Družina, v škofijskem dvorcu portret knezoškofa dr. Janeza Krizostoma Pogačarja in slika sv. Družine. L. 1883. je Dejak prirejal v škofiji transparente za cesarjev prihod. Stolni kanonik Jos. Šiška hrani sliko sv. Jožefa. V Budanjah je l. 1877. prenovil sliko sv. Ahacija. Ker je bila cerkev še prazna, jo je moral opremiti z vsem potrebnim. Za kapelico v Podragi je napravil novo sliko, za Vrabče dvoje bander, za Šturije velik božji grob, za stranski oltar v Vipavi sliko M. B. sv. rožnega venca l. 1893.; za Podkraj je izstružil lesene svečnike; za župno cerkev na Colu je naslikal za šmarnice M. B. in sliko sv. Leonarda; za podružnico v Senoboru sliko sv. Daniela in banderski sliki, za Ustje pa M. B.

Največ truda je pa žrtvoval obema cerkvama na Vrhpolju. Stari cerkvi sv. Križa je oskrbel veliki oltar, ki ga je napravil Alojzij Repič. Pri župni cerkvi je povišal zvonik, omislil cerkvi nove orglje, nove zvonove, lurško kapelo, slikal je sam bandera, izrezljal lestenec in, ko se je ta po nesreči razbil, sestavil štiri manjše; napravil je tudi sam spovednico. Strop je olepšal s freskami, oskrbel nove oltarje, naslikal sliki Jezusovega in Marijinega srca in izrezljal Kristusa na križu.

Ko je stopil z 72. letom v pokoj, se je preselil v Ljubljano in delal tu tiho in skromno dalje. V tej dobi je naslikal sv. Frančiška Serafinskega, ki je namenjen za Ribnico, kopijo Madonne della sedia in precej veliko sliko: Jezus pade pod križem. Njegovo zadnje delo je bil portret papeža Benedikta XV.

Poleg teh naštetih slik je izvršil še mnogo drugih. Njegovi sestri in profesor Repič hranijo blizu 50 njegovih slik: nekaj študij, nekaj portretov in pokrajin, največ pa kopij, na pr.: Žalostno M. B., Marija se veseli Jezuščka, Srce Jezusovo, Kristus na križu, namenjen za kapelo

na Grmu pri Nov. Mestu, sv. Magdaleno, papeža Pija IX. kot krmarja sv. cerkve. To sliko je pričel že v bogoslovju.

Njegova nečakinja M. Stupca hrani Slomškov portret in sliko sv. Antona puščavnika.

V gipsu je oblikoval sv. Janeza Evangelista.

Sodeloval je tudi pri Dom in Svetu l. 1893, str. 433.

Henrik Dejak ima tudi zaslugo, da je vzgojil kiparja profesorja Repiča. Ko je bil kurat v Budanjah, ga obišče sosed z Vrhpolja. Ko vidi sosed slikajočega gospoda, mu reče: „Tudi jaz imam doma slikarja". — „Kako to?" — „Pa je še mlad in še v šolo hodi", nadaljuje sosed. „Kdo je torej?" — „Moj ministrant Alojzij Repič". — „Dobro. Dečko me zanima. Pošlji ga v četrtek z njegovimi risbami k meni, da se prepričam, koliko že zna". Dečko je z veseljem prišel. Odslej sta se pridno vadila in učila ne samo ob četrtkih, ampak vedno, ker se je Repič preselil k Dejaku v Budanje in z Dejakom zopet na Vrhpolje. Repič se je pozneje učil na ljubljanski obrtnostrokovni šoli, pri Trnovcu v Polhovem gradcu, v Celju in na dunajski akademiji. Kot akademik je delal 2 leti doma na Vrhpolju in se potem preselil v Ljubljano kot profesor na umetnoobrtno šolo. Ohranil je vedno hvaležen spomin na svojega blagega probuditelja. *V. Steska.*

† ***Henrik Franzl.*** Dne 3. julija 1917 je umrl na Prulah v Ljubljani v 58. letu svoje starosti posestnik in tovarnar H. Franzl, širši javnosti le malo znan, toda tem bolj je izrednega ljubitelja narave znal ceniti in spoštovati ožji krog njegovih znancev in prijateljev. Rajnki je bil sin Ant. Franzla, starejšim dijaškim generacijam znanega šolskega sluge na ljubljanski gimnaziji. Sprva namenjen trgovini, je našel na vzornem posestvu v Dolskem pri Ljubljani svojemu prirojenemu čutu za naravo primernejši delokrog. Leta 1888 je prinesel prvi pletilni stroj na Kranjsko in je v najneugodnejših razmerah začel izdelovati nogavice in vsakovrstne pletenine. S težkimi izkušnjami začetnika v tej stroki je vodil s svojo podjetno soprogo to obrt tako spretno, da je čez nekaj let delalo pri njem že 14 strojev. Leta 1898 se je vdal prigovarjanju svoje rodbine ter se je s težkim srcem ločil od posestva in od vsega, kar mu je bilo tako pri srcu in se je preselil v Ljubljano, kjer je začel svojo obrt kakor z novega. Z njemu lastno energijo in vztrajnostjo je dosegel, da je l. 1908 imel že 60 strojev za izdelovanje pletenin. Njegov princip, gledati le na kakovost izdelka in nikdar ne na ceno, se je obnesel: Brez reklame, brez agentov in kričavih inseratov so postali njegovi izdelki izredno priljubljeni, da je komaj mogel zadostiti mnogim naročilom. Vsled pomanjkanja surovin je moral tudi on med vojsko zapreti svojo cvetočo obrt. — Franzl je bil vešč perutninar. Pri njem si videl raznovrstne čistokrvne pasme kokoši, rac in golobov, dokler mu ni davčna oblast skalila tudi tega drago plačanega veselja. Ohranil si je edino fazane, a vojska mu je pobrala nazadnje tudi te. Zadnja dva njegova fazana krasita

zdaj prirodoslovno zbirko v našem „Rudolfinu“. Kot prijatelj cvetlic je gojil velik vzorno urejen vrt, kjer so cvetele in duhtele najraznovrstnejše cvetlice od rane pomlade do pozne jeseni. Rajnki je bil plemenit značaj; podpiral je rad vsako naše kulturno podjetje, revežem je olajšalo njegovo čuteče srce marsikatero skrb in bolest. Ostani mu ohranjen blag spomin!

Dr. J. Š—r.

Cerkničan Jurij Textor (1552—1602). Ljubljanska semeniška knjižnica hrani staro knjigo: Liber cronicarum cum figuris et ymaginibus ab initio mundi usque nunc temporis. Na 299. listu te kronike izveš, da jo je spisal Benevenustus Himolensis. List 338. pove, kdaj je delo izšlo: Impressum ac finitum in vigilia purificationis Marie in imperiali urbe augusta a Johanne Schensperger. Anno ab incarnatione domini MCCCCXCVII. Knjiga je torej prišla na svetlo 1. februarja 1497.

Knjiga je bila prej v gornjegrajski škofijski knjižnici in je prišla v ljubljansko semeniško knjižnico bržkone ob ustanovitvi te knjižnice l. 1701. Signirana je rdeče W, V, 6.

Nas zanima knjiga le radi vanjo vpisanih opomb. Na naslovni strani čitaš: Georgius Zirkhnizensis Carniolus Pub. Imperialis aullae Notarius et Ludirector Scholae nec' non Consistorii Cathedralis Ecclesiae Gurcensis in Carinthia Notarius me optimo iure sibi et suo charissimo filio Joanni Textori in usum et felicem progressum comparavit Aō Dn̄i MDLXXXVIII (1588).

Podobno piše na listu 310: Si cupis scire, cuius sit cronica ista, eius est, qui in cathedrali Ecclesia Gurcensi primo suos scholasticos instituit, ut singulis diebus dominicis post Vesperas Cathechismum germanicum P. Canisii bini alternatim coram multitudine populi recitabant (mesto: recitarent), cuius nomen sequitur Georgius Textor Zirkhnizensis Carniolus P. Notarius Ludirector Gurcensis 1588.

Knjigo je torej kupil Jurij Textor, ki je bil rojen v Cerknici na Kranjskem in ki je l. 1588. opravljal službo pevovodja in beležnika škofijskega konzistorija v Krki na Koroškem. Imel je častni naslov javnega beležnika cesarskega dvora. To dragoceno kroniko je kupil zase in za svojega predragega sina Janeza. Utemeljil je pri krški stolnici prvo šolo, da bi učenci vsako nedeljo popoldne po večernicah, po dva in dva, narekovali nemški Kanizijev katekizem vpričo zbranega ljudstva.

Iz pripiskov izvemo še nekoliko drugih podatkov v njegovem življenju. Na 1. strani je opomba: „G. T., Zirkhnizensis, erat aetatis suae 50 annorum. Obiit in Domino anno 1602. 12. die Martii circiter horam decimam. Habuit filios duos adhuc anno 1602. viventes, quorum primus Joannes Textor ista subscripsi, 2. vero haud scio, ad quam doctrinam perveniet“ (!). Sin Janez, ki je v slabi latinščini zapisal te besede, torej sporoča, da je njegov oče Jurij Textor umrl 12. marca 1602 v 50. letu. Moral je biti torej rojen okoli 1552.

Na platnicah je naposled še nekoliko opombic, ki nas podrobneje seznanjajo z imenovanim možem. Bil je vipavski tržan (in oppido Vippacensi civis). Ko je l. 1602. umrl, je zapustil dva sina Janeza 21 let in Karola, ki je imel šele 7 let. Oče je bil od l. 1600—1602. oskrbnik oeconomus) Jacoba pl. Edlinga. Imel je svoje posestvo na Gradišču pri Vipavi, kupljeno od Boštijana (a Bastian) Ardella. Po njegovi smrti so to posestvo cenili na 1000 gold. Nad Podrago je imel vinograd „Veliko Mladrico", 150 korakov dolgo in 60 korakov široko. „Ta vinograd obsega večji del hriba, ki je iz vipavske župnije videti." Vreden je bil 100 gold. Podaril ga je Juriju Textorju Štefan z Raba (Arbensis). Pri Slapu je bila njegova last vinograd „Klopočnjak". Žena je prejela za doto vinograd „Zidanico". Imel je tudi vinograd „Pod sv. Pavlom". Od prej omenjenega Štefana z Raba je kupil vinograd „Brajda" za 270 gold. Hišo je imel v Vipavi, zato je bil vipavski tržan.

Juri Textor se je moral torej l. 1600. preseliti iz Krkə na Koroškem v Vipavo. Ker je dobila žena za doto vinograd „Zidanico", sklepamo, da je bila iz Vipave. Zato je mož zapustil Krko in sprejel v domovini službo oskrbnika Jakoba pl. Edlinga. Moral je biti v ugodnih imovinskih razmerah, da si je toliko zemlje pridobil.

Zanimivo je, da so vsa našteta imena vinogradnih parcel še vedno ohranjena. Po prijaznem pojasnilu g. dekana Andreja Lavriča je Klopočnjak vinska gorica med Slapom in Erzeljem. Na Klopočnjaku ima 9 Slapencev vinograde. „Pod sv. Pavlom" se še dandanes imenujejo vinogradi. Tudi vipavska nadarbina ima ondi vinograd. „Brajda" je vinograd v davčni občini Slap.

Znamenita oseba je zgoraj omenjeni Štefan z Raba. Doma na otoku je zapustil samostan in prevzel službo vikarja v Vipavi. Kazal se je katoličana, pa je bil zelo osumljen luteranstva, zato so ga preganjali, kar obširneje popisuje dr. J. Gruden v „Zgodovini slovenskega naroda", str. 743.

Čeprav nam je le malo dogodkov iz življenja Jurija Textorja znanih, zahteva vendar dejstvo, ker je ustanovil pri krški stolnici prvo šolo, da ga ne pozabi zgodovina. *V. Steska.*

Kdaj je bila sezidana sedanja šentpetrska cerkev v Ljubljani? V nobenem letopisu ne stoji, kdaj so postavili prvo svetišče na čast sv. Petru zunaj ljubljanskega obzidja. O šentpetrski cerkvi, ki so jo požgali Turki dne 3. rožnika 1472 trdijo, da je bila zgrajena za župnika Ivana Ulrika pl. Scheyerja leta 1385. v gotskem slogu (Richter, Gesch. d. St. Laibach; Klun, Archiv II. str. 214). Njena naslednica je bila v začetku 17. stoletja zapuščena; leta 1601. ni imela niti stropa niti tlaka (Iv. Vrhovec, Zgodovina šentpet. fare v Lj., Zbornik Sl. M. 1903 str. 42). O njej je poročal škof Tomaž Hren papežu Pavlu V. dne 22. malega srpana 1616: Tudi mi je omeniti še Sv. Petra cerkve zunaj mesta (Ljubljane), ki sem jo popravil, kakršna je sedaj, ko je bila že blizu razpada in se je jela rušiti izza požarov povzročenih o turških navalih (Mitt. IX. 1854 str. 46). Da leta 1635. ni bila obokana — morda je imela lesen raven strop — je razvidno iz oporoke njenega dobrotnika ljubljanskega poštarja Mihaela Thallerja, ki je volil šent-

petrski cerkvi 1000 renskih goldinarjev za napravo oboka („Wan aber bey S. Petter alchier uor d. Statt Laybach in der Kürhen der schwibbogen, oder Gewölb aufgeführt werden solte, so Verschaff ich auh zu dissen Ende [vnd sonsten nicht] Zu einer beyhilf Taussent Gulden reun:“ — župni arhiv šentpetrski fasc. II/4 g — 24). V začetku 18. stoletja je jelo staro svetišče razpadati. V dobi Academiae operosorum se je sprožila misel, da naj se sezida sv. Petra cerkev na novo. Kdaj se je to zgodilo?

Domači zgodovinarji so si prizadevali ugotoviti rojstveni čas sedanje šentpetrske cerkve. Najdalje je segel nazaj Peter pl. Radics (Tomaž Chrön, Letopis Matice slov. 1878. III. in IV. str. 28) pišoč: Sv. Petra cerkev v Ljubljani, katera je bila že za Chröna zelo oprhla, ker so jo Turki, često obiskavajoči in požigajoči našo deželo, precej razrušili, je dal škof (Chrön) pozidati, kakoršno vidimo v naših dneh. — To je zmota. Za Hrena je bila šentpetrska cerkev popravljena, ne pozidana in ni dobila tedaj take oblike, kakršno ima sedaj.

Tudi Hoff (Gemälde v. Herzogthume Krain 1808 I. str. 107) ni zadel prave letnice, ko je poročal: Die dermalige neue Kirche (St. Peter) aber wurde erst im Jahre 1700 erbauet. Von der ganz alten Kirche der ersten Säkuln findet man aber keine Spur, so wie es überhaupt an gehörigen Dokumenten mangelt. Hoff je zavel marsikoga n. pr. Henrika Costa (Reiseerinnerungen aus Krain str. 18.: Die jetzige Kirche wurde 1700, zur Zeit, als Jacob Hrust hier Pfarrvicär war, erbaut), Josipa Ciperla (Kranjska dežela str. 39) [1]) in druge, ki so pripisovali šentpeterski cerkvi rojstveno leto 1700. Po tej domnevi bi bila sv. Petra cerkev zgrajena pred stolno; v resnici pa so jo zidali četrt stoletja pozneje.

Hoffovo letnico je izpodnesel Anton Jellouschek (Mitt. d. hist. V. 1858 str. 46.) s trditvijo, da je bila imenovana cerkev zidana leta 1726. do 1730. in da jo je posvetil tedanji ljubljanski knezoškof Feliks grof Schrattenbach. Jellouschek je zajel to vest iz Murglove rokopisne kronike šentpetrske župe iz leta 1822., kjer se nahaja naslednja beležka: Diese Pfarrkirche ist in den Jahren 1726—1730 unter dem Bischofe Felix Graf von Schrattenbach ganz neu aufgebaut und im Jahre 1728 consecriert worden (župni arhiv šentpetrski).

Za Jellouschekom so šli vsi novejši zgodovinarji, tudi Vrhovec (Lhptst. Laibach str. 182. in 183.), ki pa takoj za opomnjo, da je bila šentpetrska cerkev zgrajena med letom 1726. in 1730., dostavlja: Ein Kaufvertrag im städt. Archiv besagt, dass im Jahre 1730 die Kirche eben angefangen [2]) wurde gebaut zu werden. S tem dejstvom se ne ujema niti pravkar navedena trditev Vrhovčeva niti mnenje njegovo objavljeno v Zgodovini šentpeterske fare v Ljubljani (Zbornik Slov. Mat. V. 1903 str. 59.), kjer je sicer nameknil eno leto tako, da bi se bilo zidanje vršilo leta 1726. do 1731., a zabeležil neverjetnost: Že leta 1728. je bila

[1]) Ciperla je zavrnil A. Koblar v Izv. Muz. dr. IX. 1899 seš. 6. str. 224. pišoč: „Šempeterska cerkev v Ljubljani ni bila zidana 1700, ampak 1728—30; zavedel je pisatelja gotovo Hoff, a neznane so mu publikacije Vrhovčeve.“ V Učit. Tovarišu 1900 št. 8. mu je odgovoril na to Ciperle: „Odločil sem se za l. 1700., ker sem po največ spisih to letnico našel.“ Končno besedo o tem je izgovoril Koblar v Slov. listu V. 1900 št. 12 v članku „Odgovor na odgovor g. Ciperleta“ rekoč: „No, da se je g. C. „odločil“ vsled napačnih podatkov po knjigah, ni čudno, pač pa je čudno, da gosp. Ciperletu ni všeč, ker sem mu omenil, ko imam v rokah več dokazov, da ima g. Vrhovec pravo letnico, in čudim se, da hoče še vedno g. C. nekako opravičevati svojo letnico, ki nikakor ni prava.“

[2]) Podčrtal pisec teh vrstic.

cerkev toliko dozidana, da jo je škof Feliks grof Schrattenbach blagoslovil (kako je to mogoče, ako se je jela še le leta 1730. zidati!), popolnoma dodelana, pravi, pa je bila tri leta pozneje, namreč leta 1731.

Kdaj so si torej Šentpetrčani postavili novo cerkev? Leta 1700. ne; sicer bi nam bil o tem poročal tedanji jako vestni letopisec dr. Ivan Gregor Dolničar. Leta 1726. tudi še ne, kajti dve leti pozneje (1728) je jezuit o. Anton Erber izdal delce Topographia ducatuum Carinthiae et Carnioliae; opisujoč ljubljanske mestne in predmestne cerkve, ne omenja o šentpetrski drugega, nego: Templorum seriem claudit Parochiale D. Petro dicatum 25. enumerans sibi subditas seu filiales, ut vocant, Ecclesias, et a pluribus jam seculis superstes, cum ab anno 1385. ejusdem Pastorum nomina scriptis commissa reperiantur. O kakem novem zidanju ne črhne Erber ničesar. Ako bi bila tedaj v delu nova cerkev sv. Petra, bi bil gotovo zaznamoval ta dogodek, kakor je pripomnil o nunski, da se gradi.

Šentpetrsko cerkev so začeli zidati leta 1730., o čemer jasno svedoči gori omenjena mestnoarhivna kupna pogodba, katere določbe je natančno navel dr. France Stele (Umetnostno-zgod. izpiski iz arhiva cerkve sv. Petra v Ljubljani, Carniola V. 1914 zv. 4. str. 221, 222) Za novo cerkev je bilo treba denarja, opeke, apna. Denar se je dobil s prodajo šentpetrske gilte magistratu, ki je štel za njo 4500 gld. n. v. Poleg tega se je zavezal magistrat, da bo dal „zu disen neu angefangenen Kirchen gebey St. Petri alhier“ vso že prejeto in plačano opeko in vso tisto opeko, ki se bo rabila v bodoče do popolnega dozidanja za to zgradbo in sicer zidno in obočno opeko, kakor tudi apno po meščanski ceni; tisto, ki se je plačala doslej po tujski ceni (in fremloden werth), odračuni dejanjski pri prihodnji oddaji opeke; vrh tega dodeli magistrat še za likof 30.000 obočne opeke brezplačno in sicer tekom treh let, vsako leto 10.000.

Zgradba začeta leta 1730. je naslednjega leta toliko napredovala, da je mogel umetnik Jelovšek slikati kupolo, kar priča njegov podpis v njej z datumom 17. velikega srpana 1731 (Izv. Muz. dr. V. 1895 seš. 3. str. 125). V kupoli nam je ohranjeno tudi ime zidarja šentpetrske cerkve; to je bil Moravčan Matija Malin. Konec leta 1731. je bila cerkev že večinoma sezidana in si je odela novo obliko (potissima parte reaedificata et novam formam induta); to sklepam iz opazke konec stare šentpetrske krstne knjige (J. Vrhovec, Zg. šentp. f. l. c. str. 57). Za zidanje župne cerkve so prispevale podružnice n. pr. dne 30. prosinca 1732 javorska 1 gld. (dr. Fr. Stele, l. c. 216). Zidarska dela so pač še trajala leta 1733., ker srečamo še le nastopnega leta izdatke za notranjo cerkveno opravo. Tedaj so imeli dosti opravka v cerkvi sv. Petra pozlatarji, kiparji, slikarji. Jelovšek je naslikal leta 1734. za stranski oltar sliko sv. Družine. Naslednjega leta je pričel Mencinger z Marijo pomočnico kristjanov krasno osmerico oltarnih slik, katerih zadnja je bila izgotovljena leta 1743 (Viktor Steska, Valentin Mencinger, Ivz. Muz. dr. XV. 1905 str. 55. in 56.)

Dosedanjim izvajanjem govori v prilog listek, starinsko pisan, najden ob urejevanju šentpetrskega arhiva, z zanimivo vestjo:

Die Kürhen St. Petry hat man angefangen zu Pauen in Aº 1730 den 30. Martij. Vollendet ist aber worden in Aº 1733 den letzten 8ber.

Prav z istimi besedami je označena doba zidanja sedanje šentpetrske cerkve na predzadnji strani zadobravskega urbarja iz leta 1731. do 1778., hranjenega v šentpetrskem župnem arhivu.

Kdaj je bila sv. Petra cerkev posvečena? Kronogram na stranskem oltarju sv. Družine oznanjuje, da je ta žrtvenik leta 1734. postavil in posvetil knezoškof Feliks grof Schrattenbach (Ant. Jellouschek l. c.) Najbrže je tistikrat posvetil tudi cerkev. Ko so zidali šentpetrsko cerkev, sta ji bila župna vikarja Žalčan dr. Nikolaj Ivan Kraskovizh in Videmčan Italijan Pavel Franchi. Cerkveni ključar je bil Florijan pl. Graffhaiden.

I. Vrhovnik.

Zvonovi na Ljubljanskem gradu. Tri, v takozvanem „piskaškem stolpu“ (Pfeiferturm) viseče zvonove, ki so se rodili prvi 1440, drugi 1553 in tretji, ki je brez letnice, a je moral biti vlit okolu 1700, je že opisal A. Koblar v „Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko“, (III., 1893). Oporekal bi le njegovi trditvi, da jim je zvonilo blagoglasno, ker namreč zelo disonirajo. Popolniti mi je opis v toliko, da ima največji zvon ob krilu 84 *cm* v premeru, ter bi utegnil tehtati približno jedno bačvo (tono). Dočim mu je napis izveden v gotskih minuskulah, glasi se oni na sosednjem v latinskih majuskulah in mu ločijo poedine besede drugo od druge križci (+). Premer ob krilu mu je 59 *cm* in bi utegnil imeti okoli 690 *kg* teže. Tretji, najnižje viseči „zvon ubozih grešnikov“ (Armensünderglöckel), meri v premeru 60 *cm*; teža bi mu bila okoli 698 *kg*. Okoli klobuka ga kiti dvojni venec, sestavljen iz arabesk, a nad njima je napis v latinskih minuskulah. Svetniški liki so mu na sloku.

Moj pokojni roditelj in z njim vred naš dobri znanec, l. 1840. rojeni in lani preminuli upokojeni magistratni oficijant Gregor Eržen, istotako njegov oče Črni Juri, bivši krčmar „za zidom“ in mnogo starih, verodostojnih očancev je pogosto zatrjevalo, da je domoval v „piskaškem“ stolpu poleg opisanih treh tudi še četrti zvonec, nazvan „Lumpenglocke“, ki se je glasil točno ob jednajsti uri po noči v opomin, da je zapreti vse javne lokale in ki je veleval hkrati „lumpom“ spat. To običajno zvonenje je baje prenehalo v šestdesetih letih, ko se je vojaštvo, ki je bilo od 1849 nastanjeno na Gradu preselilo doli v mesto. Takrat, pravijo, je z vojaki vred izginil brez sledu i „lumpaški“ zvonec. Rajni dvorni svetnik Fran Levec mi je pripovedoval nekoč, kako mu je pravil stari Samafsa, da mu je „Lumpenglocke“ prodal bivši posadkin poveljnik na Ljubljanskem gradu „Schanzmajor“ Giuberti za star bron, a Samafsa ga je nato porabil za litino pri nekem novem zvonu.

Severni stolp, ki gleda proti Ljubljanici in služi v stan in opazovališče za požare drugemu čuvaju, ima na svojem vrhu lesen nastavek, v čigar linah visi zvon, ki ga je popolnoma izgrešil današnji rod. Gladek je, brez vsake podobe, samo z vencem okoli klobuka, kot bi bil šele izšel iz kalupa. Premer v krilu mu znaša 61 *cm*; tehtati bi utegnil kakih 710 *kg*. Napis v latinskih majuskulah nam pravi, da je: Opus Joannis Jacobi Samassa Labaci anno 1799. V polpreteklem času še je moral čuvaj, v znak, da bedi, po noči in po dnevi na tem zvonu repetirati udarce, ko je ura bila na „piskaškem“ stolpu in ob požarih nanj biti plat zvona. V to svrho ima zvonov bat (kembelj) navezan na motvoz, ki sega doli v stanovanje; ta naprava mu je olahkočevala signaliziranje.

G. Ivan Vrhovnik je našel v zapiskih pokojnega profesorja Ivana Vrhovca težko čitljiv stenogram, ki slove: Im J. 1775 nach der erlittenen grofsen Feuersbrunst wurde eine Kollekte bei dem Publikum angestellt, wobei so viel Beiträge eingefallen sind, daß man zum ewigen Andenken eine Glocke, welche täglich nach Avemarialäuten in dem Turm, wo die städtische Uhr sich befand, geläutet wird. Der Überschuß von 100 fl. wurde zu dem Ende fruchtbringend angelegt,

damit aus den Zinsen die Reparation der Glocke und Zugehör bestritten und dem Uhrrichter der Lohn bezahlt wird. — Je-li ta zvon menda bil nekdanji „Lumpenglocke“, ali morda baš gori opisani?

Najstarejši in najzanimivejši zvonovi Ljubljanskega gradu so pa gotovo trije v kapeličnem zvoničku drug poleg drugega viseči. Prvega in tretjega diči ob klobuku tik pod krono arabeskin venec, dočim so v ostalem vsi trije brez vsakega nakita, oziroma brez podob, znak velike starosti. Prvemu je premer v krilu 34 *cm* in je 36 *cm* visok, drugemu 32, oz. 30 in tretjemu 28, oz. 33 *cm*. Glasovi se jim prav nič ne vjemajo. Jarme in okove imajo prenovljene in so jim bati (kemblji) na mestih, kjer bijejo ob obroč na novo prekovani. Tem starcem je že pretila zla usoda vsega časnega in skoro bi bil bele Ljubljane zavetnik, vitez sv. Jurij, ob zvonilo. Po potresni katastrofi l. 1895. je namreč merodajna, za kulturno-historične predmete se ne posebno zanimajoča gospoda razprodala vse količkaj vredne stvari z Ljubljanskega gradu, med njimi seveda tudi kapelično svojino. Cerkvena oprava, paramenti, liturgične posode, vse, kar je bilo vredno le par borov, se je širom vseh štirih vetrov razteplo po svetu, med njimi tudi opisani trije zvonovi, ki jih je kupilo ljubljansko Marijanišče. Ko je Grad potom kupne pogodbe l. 1905. prišel v last Ljubljane, opozoril sem tedanjega mestnega župana Ivana Hribarja na te znamenite razdomovinjene svedoke domače davnine, proseč ga, naj ukrene primerno, da se vrnejo v svoje staro bivališče. Posrečilo se jim je. Ko smo l. 1908. zopet oživili od l. 1869. ali 70. prekinjeno „Jurjevanje“ na Ljubljanskem gradu, smo na Jurjevo nedeljo l. 1908. vnovič čuli njih glasove iz kapeličinega zvonička.

Naj pri tej priliki omenim še smešno epizodo, ki se je pripetila 22. dne aprila meseca, ko so zvonci priromali iz Marijanišča v prvotni svoj dom. Pripeljali so jih svečano na vozu, okrašenem s smrečjem, trakovi in zastavicami, — komati, voznikov bič ovit v cvetje. Ko jih na grajskem dvorišču dvignejo raz kola, opazijo, da so jim jarmi vsi črvivi, bati in drugo železje v skrajno slabem stanju. Ni drugače, nujno treba obnovitve. Toda kako in kje izvesti popravila? Na licu mesta nemogoče! K Samassi z njimi, nasvetuje nekdo. Dobro! A voz s konji je že odšel. Nova neprilika! Ali praktične Ljubljančane ne spravi kar meni nič tebi nič iz ravnotežja. Namah je „ciza“ pri roki, zvonovi naloženi in hajdi z njimi k zvonarju! To so se zbijale šale! Res, zvonovi so take dimenzije, da bi si človek z „velikim“ lahko pokril glavo mesto s klobukom, a ostala dva vzel pod pazduhi in odkoračil z njimi v mesto, — vendar tak prehod od svečanega do smešnega je pač prehud! — Samassa je nemudoma nadomestil kvaro in že prihodnji dan so peli sivci s svojega starega mesta slavo junaku sv. Juriju. Tam visé še danes.

Fr. Podkrajšek.

Rokopisni kánon ljubljanskega kapitlja. Ljubljanski kapitelj je lastnik na pergamenu pisanega kánona za slovesne maše. Knjiga je vezana v rjavo usnje in meri 42 × 27 *cm* ter obsega 36 listov ali 72 strani. Na 4. strani je narisana podoba Kristusa na križu in na 40. strani zadnja večerja. Na 5. strani se pričenja besedilo z Oremus. Aufer a nobis itd., torej z molitvami po nastopu sv. maše. Črka A je lepa začetnica (inicijala), prav tako tudi dva O. Okvir te strani kaže stilizirane vejice, košaro, sadje, cvetje in dva angelca.

Skoro na vsaki strani se nahaja kaka začetnica, časih še po več. Vseh skupaj jih je 75 poleg sklepnih okraskov. Na 41. je okvir okrašen z Veroničnim prtom, z angelsko glavo in z običajnimi renesanškimi okraski. Inicijale smemo deliti v tri skupine: 1. Lapidarne črke, okrašene z raznimi baročnimi zavijačami; 2. Okraski so slični intarzijam s stiliziranimi rastlinskimi deli; 3. na 53. strani se

pričenjajo črke, katerih okraševalna polnila so košare, cvetniki s cvetjem in sadjem, z grmiči. Na str. 56. ima črka Q za okrasek stolp sv. Barbare in črka C cvetko podobno solnčni roži.

Na notranji strani platnic je prilepljen listič (ex libris) s tiskanim grbom ljubljanskega škofa Feliksa grofa Schratenbacha (dve roki). Schratenbach je vodil ljubljansko škofijo od l. 1728—1742. Ker je bila knjiga njegova last, je bila gotovo zanj spisana, torej okoli l. 1728. Škoda, da ne moremo dognati, kdo da jo je spisal in z risbami okrasil. *V. Steska.*

Neki odlok ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. (Iz frančiškanskega provincijalnega arhiva v Ljubljani). THOMAS DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA Episcopus Labacensis, Inuictissimi Romanorum Imperatoris, Ungariae et Bohemiae Regis Ferdinandi II. Archiducis Austriae et Consiliarius et in Reformatione Religionis Catholicae per uniuersum Carnioliae Ducatum, Styriam Inferiorem Comitatumque Cileae ad Drauum usque fluuium Commissarius.

Nouerint uniuersi, qui Christum colunt, amant et sequuntur, Sanctorum festiuitates uel eam ob causam in (kar sledi, se ne da več brati, je popolnoma obledelo. Iz konteksta in prostora sklepati je najbrž stalo: Ecclesia Christi ozir. catholica, a okrajšano) et a piis Christi fidelibus deuote concelebrari: quod de eorum nos miseri in terris constituti peccatores precibus et orationibus confisi pia ipsorum intercessione ad DEUM accessum habeamus et facilius gratiam et misericordiam impetremus, quatenus deposita tandem misera carnis huius sarcina in conspectum Altissimi, ac Beatorum Patriae Caelestis ciuium desiderabile consortium deferamur. Cum igitur eiusdem B^mi^ Patriarchae et Antesignani Seraphici Fratrum Minorum Ordinis S. Francisci ob praeclaram uitae eius sanctitatem, doctrinam, humilitatem et miraculorum multitudinem passim in plerisque orbis terrarum partibus festiuitas ueneranda non immerito etiam in Foro Fori celebretur: NOS aliorum religiosa pietate coruscantium Episcoporum et Episcopatuum uestigiis inhaerentes, ac Christianae Charitatis et obseruantiae stimulis excitati: insuper iustis precibus ac piae intentioni Venerabilium Fratrum Capucinorum ac Franciscanorum petitioni condescendere uolentes (siquidem sub eiusdem gloriosissimi Patriarchae nomine et disciplina institutis Monasteriis duobus inclyta ciuitas Labacensis Carniolae Metropolis dotata effulgeat) in timore DEI Sancti, et ea, qua par est reuerentia et deuotione decernimus et uolumus, adeoque in uirtute S. Obedientiae Concionatoribus ibidem Labaci existentibus praecipimus et mandamus, ut futurum proxima Quarta Die Mensis Octobris, saepius praefati S. Francisci festum etiam in Foro Fori intra Ciuitatis ipsius limites duntaxat celebrandum promulgetis proque assequendis Indulgentiis Populum ad sacram Confessionem et Communionem et ad diuina officia, utpote Vesperas, Conciones ac sacra Missarum solennia iterum atque iterum pro suggestu in Concionibus Uestris efficacissime exhortemini. Facturi eo ipso Obedientiae Sanctae opus Dei ter Optimi Maximi gratiae et miserationis B^mi^ Patriarchae Francisci intercessionis et patrocinii remuneratione, nostraque paterna compensandum animi beneuolentia et Episcopali benedictione. Ualete et praescripta sedulo agite sub Jesu ac Mariae gratia et benedictione aeterna memores nostri in uestris orationibus et sacrificiis sanctis. Datae Oberburgi ex Residentia nostra Episcopali Mariana 23. Septembris 1625.

Adamus Sontnerus mp.
Sae. Sedis Apostolicae proto notarius
et Vicarius Spiritualis Ex mandato.

Podpis le deloma še čitljiv

. . . . . pus Lab.

Sigillum

Dr. P. H. Bren O. F. M.

Rjavi lunj *(eja pijuljaca, circus aeruginosus [L.], Rohrweihe)* je na Kranjskem le redka prikazen, kakor rod vitkoraslih lunjev vobče. Prve dni marca so letos lovci opazovali nad močvirnatimi travniki pri Bitnem neznano jim ujedo izredno ozkih peruti, ki se je počasi, toda lahno in krasno „vozila“ nad ondotno pokrajino. Dne 3. marca je streljal na njo neki lovec na Sorškem polju nad Gaštejem pri Kranju. Po strelu se je ujeda spustila samo nekoliko niže in je odletela čez Savo v smeri proti Čirčiškem gozdu; nihče ni menil, da je zadeta. Dva dni za tem, 5. marca zjutraj, je pobral g. A. B. v Kokrski debri pod Hujami poleg Čirčiškega gozda lepo pisano ujedo, ki je bila že mrtva. Ker je ni poznal, jo je izročil dobremu poznavalcu ptic g. Iv. Cofu v Kranju. Tam so dognali, da je bila ta zanimiva ujeda na Sorškem polju nastreljena in je ranjena v bližini Čirčiškega gozda poginila. Identiteta ptice je bila kmalu ugotovljena: ujeda je bil rjavi lunj, samec, odet z živahno barvanim perjem. Njegovo nežno venčno perje je bilo belkasto, posuto z redkimi črnikastimi črticami. Svetlo rjavkasto perje na glavi so mu krasile črne črtice, krovno perje na perutih in po hrbtu je bilo temno rjavo, na potrebušni strani vobče rjasto, le na prsih črno črtkano; rjaste, preko pete štrleče hlače so mu odevale goleni. Prva letalna peresa (1. do 6.) je imel zgoraj temno rjava, ostala pa pepelnato siva, semintja temnejše nadahnjena. Prvih petero letalnih peres in deloma še šesto so bila spodaj večidel črna, ostali del pa bel, sicer pa je bilo perutno perje spodaj smetanasto belo. Krmilna peresa so bila zgoraj višnjevkasto siva, spodaj belkasta; krovno perje na repu pa rjavkasto. Šarenica, voščenica in kraki so bili svetlo rumeni.

Med lunji, ki se pokažejo v naših krajih, je rjavi lunj največji. Navedeni samec je meril po dolžini 512 *mm*, čez razprostrte peruti 1215 *mm*; rep je bil 246 *mm* dolg.

Rjavi lunj prebiva po vsej Evropi in Aziji, izvzemši severnih krajev, in v severni Afriki. Na Kranjskem se pojavi redkokdaj, doslej ga sam še nisem opazoval. Freyer (Fauna 1842, 10) omenja, da se pokaže na močvirjih in ribnjakih ter navaja zanj naslednja slovenska imena: plešic, pustolka, račar in jastrob. Erjavec ga v svojih „Domačih in tujih živalih“ (IV. del, 221) in v prevodu Schödlerjeve Zoologije (1875, 300) navaja le mimogrede, Schulz (Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1890, 343) pravi, da se pokaže ob času selitve posamezno na Barju. V zbirki deželnega muzeja v Ljubljani se nahajajo poleg opisanega še štirje rjavi lunji. Samec z Ljubljanskega barja, ustreljen 11. IX. 1866, in dve samici, izmed katerih je bila ena ustreljena 6. VI. 1871, druga 31. III. 1880. Najdišče pri samicah ni označeno. Končno je v zbirki še en rjavi lunj brez vsakega podatka.

Rjavi lunj se seli spomladi meseca marca in aprila, jeseni v drugi polovici avgusta in septembra, pa tudi še oktobra. *Dr. Gv. Sajovic.*

Društveni vestnik.

† Dr. Janez Ev. Krek.

Letos se listje zgodaj osipa: prvi jesenski veter je piha na tla in kmalu bo stegalo drevje golo vejevje proti nebu, kakor da toži in plaka po izgubljenem nakitju. Kakor listje padajo ljudje — in med njimi je padel mož, kras naroda, njegova zvezda voditeljica in opora, steber družbi;

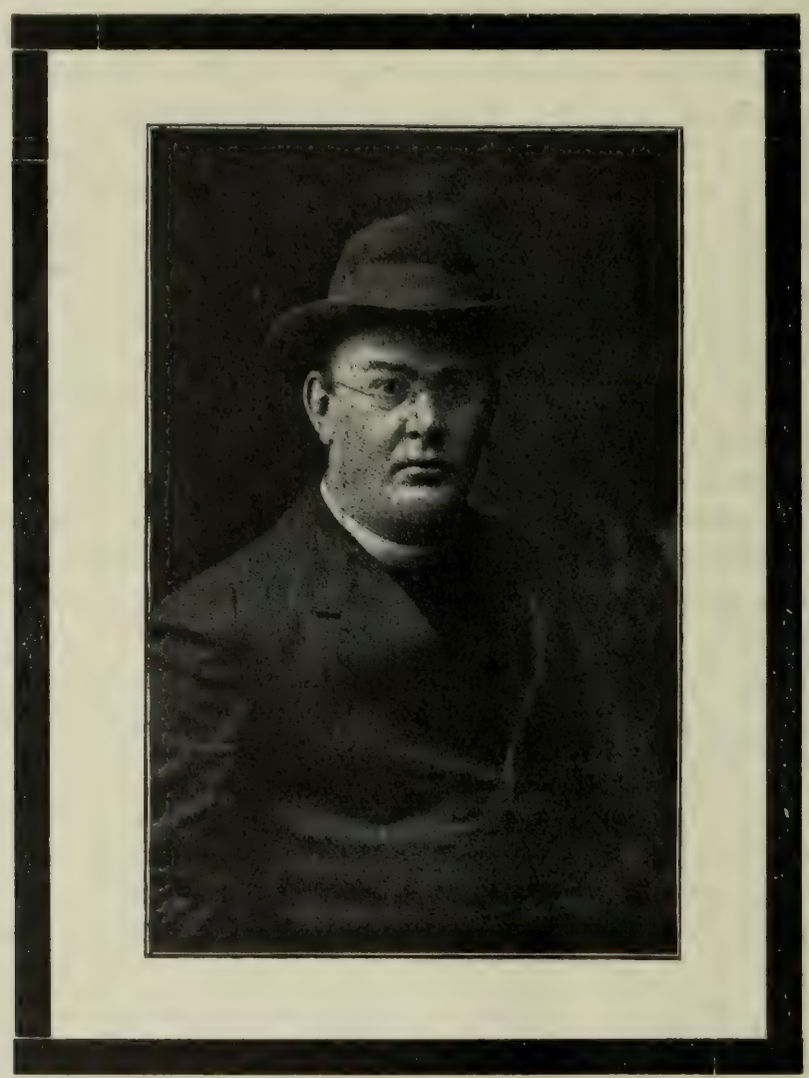

Οἵη περ φύλλων γενεὴ, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει . . . .
ὣς ἀνδρῶν γενὴ . . . . . ἀπολήγει.

narod pa stega roke proti nebu in tarna ob nenadomestni izgubi edinega dr. Janeza Ev. Kreka. Kaj da smo položili v grob s tem možem, je najložje posneti iz dejstva, da ni mogoče označiti le količkaj pravilno dela, ki ga je izvršil v svojem življenju, kam še njegove uspehe. Njegovo življenje je zaključeno pred nami, vse kar je storil, je historično. In vendar bi moral biti prerok, kdor bi se hotel osmeliti, da oceni po-

sledice in uspehe tega neumornega dela; to moramo prepustiti bodočnosti, ki bo videla — tako upamo — dozorevajoče plodove njegovega truda in samozatajevanja.

Dr. Janez Evangelist Krek je bil rojen 27. novembra 1865 pri Sv. Gregoriju nad Sodražico. Tam je bil njegov oče na ljudski šoli učitelj. Preživel je prva štiri leta v rojstnem kraju. Tedaj je pa bil oče premeščen v Komendo pri Kamniku. Tu je začel tudi mali Janez posečati šolo in se učiti pri svojem očetu. Pozneje je hodil v III. razred v Kamniku. Ko mu je bil l. 1875 umrl oče, preselila se je mati z družino na očetovo posestvo, imenovano „Štok" v Selcih nad Loko. Tedaj je Janez prišel v IV. razred v Loko. L. 1876. se je vpisal na gimnaziji v Ljubljani. Od II. do IV. gimn. razreda je bil v l. 1878—1880 v kn.-šk. Alojzijevišču. Srednjo šolo je dovršil l. 1884 in je vstopil v duhovsko semenišče. Dovršil je bogoslovske študije l. 1888 in je bil posvečen 22. julija tega leta. Priznana njegova nadarjenost je nagnila tedanjega knezoškofa dr. Missio, da ga je poslal na Dunaj v Avguštinej, t. j. dvorni zavod za višjo duhovniško naobrazbo, čeravno bi bil šel Krek raje kaplanovat na deželo. Razen vseučiliških in domačih študij je proučaval v tej dobi na Dunaju tudi politične in socijalne odnošaje, obiskaval razna predavanja in sestanke, v kolikor je to pripuščal strogi dnevni red v zavodu. To dobo je izrabil tudi v to, da se je v občevanju s svojimi tovariši priučil praktičnim potom slovanskim jezikom: češčini, poljščini, rusinščini, ruščini in hrvaščini; vse te jezike je govoril lahko in dobro. A ne le, da jih je govoril: njegovi tovariši so ga seznanili tudi s slovstvenimi deli svojih najuglednejših pisateljev. Od tu je prodiral samostojno dalje in proučaval posebno znanstveno literaturo slovanskih plemen, predvsem zgodovinsko, filozofsko in socijološko, poleg te pa tudi leposlovna, predvsem pesniška dela.

Pri vsem tem pa nikakor ni zapostavljal glavnega smotra svojega bivanja v Avguštineju; na prvem mestu so bile teološke študije, predvsem dogmatični in eksegetični problemi. Njegov veliki duh je imel vedno nekaj nepremagljive novotvorne sile v sebi, ki je proniknila ob priliki na dan. Z okostenelimi sistemi in okorelimi nazori je bil vedno sprt — in temu razmerju je dal duška tudi napram svojim profesorjem. Navzlic vsemu temu je napravil rigoroze z odliko. Občudovanje je vzbujala njegova duhovita disertacija o listih sv. Pavla. Izvršil jo je menda v 14. dneh. Promoviral je meseca maja l. 1892 in takoj zapustil dunajski zavod.

Ž njim je izginila iz Avguštineja najmarkantnejša postava izmed mladih duhovnikov. Že tu je poizkušal zbirati tovariše okoli sebe in protiviti se zastarelim, kitastim odnošajem. Ex ungue leonem.

In ko je zapuščal Dunaj mladi doktor, je imel v osnovnih potezah tudi že gotov svoj program za delovanje v domovini. Ta načrt je kulminiral v dveh točkah: razločitev duhov po načelih in gospodarski podvig naroda. Tem prvinam svojega načrta je ostal zvest do konca, dasi jih je razširil v posameznostih. Kakor čarovnik je razvijal iz njih vedno novih, širših in globokejših idej.

Domu dospevšega je poslal škof z dekretom 25. maja 1892 v Ribnico kaplanovat. Nastopil je novo službo 4. junija. A bil je na tem mestu samo do 29. avgusta, ko so ga pozvali k stolnici v Ljubljano za vikarja. Tu je pastiroval od 30. avgusta 1892 do 30. septembra 1895. Že l. 1894 in 1895 je bil suplent v bogoslovnici. Z dnem 1. oktobra 1895 pa je postal profesor teologije na novoustanovljeni stolici za fundamentalno bogoslovje in modroslovje. Kot učitelj mladega duhovskega naraščaja je deloval do l. 1916., ko je stopil v stalni pokoj. Imel je pa dalje časa dopust kot državni poslanec.

Politično delo je začel takoj, ko se je vrnil domu. Bavil se je s temi vprašanji že na Dunaju, a le zase, bolj informativno in oblikujoč smer svojim idejam. Že ob I. katoliškem shodu je pokazal, kam gre njegova pot: ločiti duhove po svetovnem naziranju in pomagat gospodarsko proletarskim slojem, v prvi vrsti po konsumnih društvih in potem po hranilnicah. Precej za delavci je hitel pomagat kmetu; uvedle so to delo „Črne bukve kmečkega stanu“ l. 1895. — Od te dobe sem je sledila organizacija organizaciji. Zbiral je trpine in brezpravne v sklenjene vrste, da pomorejo svojim težnjam do veljave. A ni jih zbiral samo v fizično učinkujoče mase, ampak skrbel je tudi za njihovo duševno izobrazbo v raznih društvih, ki jih je združeval v zveze. Od katoliškega delavskega društva v Idriji (1894) pa do „Gospodarske zveze“ in „Zadružne zveze“ — kako ogromno delo v gospodarskem, političnem in narodnem zmislu! — A to poglavje je neizčrpljivo in naša revija se ne more globlje spuščati v vse te podrobnosti in posameznosti, dasi so za Krekovo življensko delo zelo važne in značilne.

Velikanski uspehi tega moža stojé vsi na enem in istem širokem in trdnem temelju: na znanstveni podlagi. Plitvosti in igranja s frazami Krek ni poznal, demagoško forciranje mu je bilo trn v peti. Prilično podčrtavanje kake misli je bilo smatrati samo kot pregnantnost njegovega temperamenta.

In to znanstveno podlago je začel kaj zgodaj pripravljati. Nehoté in nevedé čemu, samo iz notranjega nagiba. Desetim talentom, ki jih je prejel od Boga, je pridruževal obresti iz lastnega dela in izpopolnjevanja. Zanimalo ga je vse, četudi ni prisojal vsem pojavom enake važnosti. Že kot dijak nižje gimnazije je razodeval neko samostojnost, s katero je sprejemal ali sarkastično odklanjal v slovstvu porajajoče se misli in struje. Kmalu je začel tudi sam pisati.

Prvence poizkusov nahajamo že v „Domačih vajah“. To je bil list, ki so ga pisali Alojzniki med seboj in zase, da so se vadili pisati pravilno slovenščino. V ta list je pisal že l. 1879 kot četrtošolec. Leto pozneje je izdajal in urejeval „Domačim vajam“ podobno zasnovan list, predvsem za svoje sošolce — skrivaj sevé. Njegove šolske naloge so bile vedno izvirne v mislih in samorasle po domači besedi — četudi so bile pisane sem in tam s tremi do štirimi raznimi črnili. Kajti mladi Janez Krek je spisal nalogo vedno neposredno pred trenutkom, predno

jo je bilo oddati: en del doma, drugi del pri tem in tretji pri drugem tovarišu. In nikdar mu ni ušla nit. Dobival je dobre ocene, opremljene z opazkami o „neredu in pomanjkljivi obliki“. To ga pa ni posebno težilo.

Kot bogoslovec je razširil svoje literarno delo; oglašal se je, če se ne motim v „Zgodnji Danici“ in v „Slovencu“; l. 1887. je priobčil v „Slov. večernicah“ Mohorjeve družbe prvo večje leposlovno delo, povest „Stara mati“. Njegovi prvi literarni nastopi so veljali sploh leposlovju v prvi vrsti. — Od l. 1890. sem je začel priobčevati svoje proizvode v „Dom in Svetu“, najprej pesmi (Domovini, Alegorija, Pomladi, Kam? Sebi, Sobica, Mana, Vrbica, Planinska, Z goré — vse na Dunaju spesnjene l. 1890—1892). Kot stolni vikar pa je objavil v istem časopisu (1893) socijalno povest „Iz nove dobe“, katere snov je prinesel iz tedanjega dunajskega življenja, ki ga je opažal od blizu. — Socijalna stran njegovega stremljenja pa se vedno bolj kristalizira tudi v literarnem delu; 1894 je napisal za „Slovenca“ vrsto člankov o kmetskem vprašanju; tem je sledila posebna brošura „Črne bukve kmečkega stanu“ in „Socijalni načrt slovenskih delavskih stanov“ — oboje 1895. Istodobno je pisal — skoraj sam — v „Glasnik“, ki ga je ustanovil l. 1894 in ga urejeval sam (do 1899). Ta list je bil prvo glasilo slovenskega krščanskega delavstva. Najvažnejši članki tega lista so „Socijalni pogovori“; poleg teh pa je zložil tudi posamezne pesmi, kakor n. pr. „V boj, po zmago, v boj!“ za Primorce, „Pozdrav vseslovenskemu shodu krščansko-soc. delavcev“ in „Prolog k vseslov. delavski slavnosti dne 28. maja 1899“. Istodobno je obdelaval socijološko snov za „Dom in Svet“ v drugi obliki pod naslovom „Socijalni pomenki“ (1896—1900). Pozamezna vprašanja je znanstveno obrazložil v prvih desetih letnikih „Katoliškega Obzornika“ (1896 do 1906). — Pri vsem živahnem političnem delu, navzlic svojim znanstvenim študijam in zaposlenosti na vse plati pa vendar ni opustil leposlovja. L. 1898 je priobčil povest pod naslovom „Za brata“ v Koledarju družbe sv. Mohorja, 1899 je spisal igro „Občinski tepček“ in 1900 povest „Božji blagoslov“ za Koledar družbe sv. Mohorja. V tej dobi je tudi ob počitnicah misijonaril slovenskim delavcem na Westfalskem in objavljal v „Slovencu“ zanimiva in vsebinsko važna „Vestfalska pisma“ (1898). Ko je rajni dr. Frančišek Lampe obnemogel pod pezo dela, je vzel dr. Krek novo znanstveno delo na svoje rame: nadaljevanje Zgodb sv. Pisma za družbo sv. Mohorja; začel je l. 1900 in završil delo 1911. Bila je težavna naloga. Tvarino povedati v domači besedi, umljivi najširšim slojem, opremiti svetopisemsko besedilo z razlago, slonečo na modernih znanstvenih raziskavanjih in pojasniti vse to s primernimi podobami — to vse zahteva intenzivnega duševnega truda, ki ga ni zlahka posneti iz dotiskane knjige. Pri Kreku nam je tem bol občudovati to duševno prožnost, ker je zmogel veliko nalogo poleg vseh drugih obveznosti na političnem, socijalnem in organizatoričnem poprišču in ker je spisal razen teh „Zgodb sv. pisma“ še nebroj člankov za politične dnevnike (za Slovenca, Glasnik, Našo moč, razne češke in nemške

liste), dalje za znanstvene revije (Kat. Obzornik, Čas) in poleg teh tudi še posebno znanstveno knjigo „Socijalizem“ (1901), za katero je dobival pomočke od vseh strani, ponajveč pa je uporabljal zaklade dunajske dvorne knjižnice in čitalnico v parlamentu. O načelnih političnih zadevah je pisal v „Času“ (II. in III. letnik): „Narodni politiški program“, „K poglavju Narodna avtonomija“, „Ločitev cerkve od države“, „Delavsko zavarovanje“ (1908) in „O kartelih in trustih“ (1909). V posebni brošurici je razpravljal o starostnem zavarovanju kmečkega ljudstva (1909). —

Med tem resnim znanstvenim in socijalnopolitičnim delom pa je izrabil vedre trenutke, da je zakrožil sem in tam tudi veselo pesem, a temačno razpoloženje, da je zlagal temu primerne stihe. V „Naši moči“ je objavil n. pr. prevode 25 pesem italijanke Ade Negri; pod psevdonimom Hajdamak pa lastne proizvode („Naša moč“): „V žaru brezupja“, „Ptička-ljubav“ (vse 1905) in „Tragedija“ (1906). — To je bilo takrat, ko je pisal za „Glasnik“, Našo moč“ in „Domoljuba“ skoraj izključno vse uvodnike, prevode iz angleščine za podlistke — bilo je dvanajst povesti, deloma obširnih — in še več drugih člankov.

Za izobraževalna društva je spisal igri „Turški križ“ in „Tri sestre“ (obe 1910) in jih obelodanil v „Zbirki ljudskih iger“, ki jo je izdajala na njegovo podbudo in pod njegovim vodstvom Krščanska Socijalna Zveza v Ljubljani. L. 1913 je zložil novo igro, specijelno za Dražgoše: „Sv. Lucija“. Leto potem je ustanovil nov list: „Vestnik K. S. Z.“, ki ga je sevé tudi podpiral kot sotrudnik. V dvojnem zvezku št. 4 in 5 (1914) je priobčil aktuelno snov za predavanja o žitnem vprašanju pod naslovom: „Za vsakdanji kruh“. Vtisi grozot svetovne vojne so se mu zgostili malo pred smrtjo v ginljivo igro „Ob vojski. V štirih slikah“, ki jo je zložil za Šent Janž na Dolenjskem.

Za sedaj ni mogoče sestaviti popolnega seznamka njegovih literarnih del, spisov in beležk, ker jih je največ raztresenih v obliki člankov po raznih revijah in dnevnikih in drugih perijodičnih tiskopisih, potem tudi zató ne, ker se največkrat ni podpisal ali pa se posluževal najrazličnejših psevdonimov in šifer. V vsakem njegovem spisu nahajamo množino misli, navadno novih, presenetljivih. Šele iz zbranih del in delc se bo odsvitala vsa mogočna pisateljska osebnost Krekova. En sam slučaj naj podpre to trditev. L. 1914 je spisal, nedvomno na podbudo vedno ponavljajočih se jezikovnih konfliktov v javnih uradih za „Slovenca“ 15 člankov, ki pojasnjujejo bistvo jezikovnega prava v obče in ob kratkem zgodovino uradne rabe našega jezika posebej (štev. 95, 97, 98, 101, 105, 107, 110, 111, 123, 124, 142, 153, 154, 158, 161). To vrsto je treba samo še izpopolniti s posameznostmi — in popolna zgodovina te zadeve je gotova. V teh petnajstih člankih tiči več, kakor v široko razpredeni 392 strani obsegajoči W. Frindovi knjigi: Das sprachliche und sprachlich-nationale Recht in polyglotten Staaten und Ländern ... (1899) in obenem odgovor na vse enostranosti tega pisatelja, to pa s specijalnim ozirom na slovenske

dele našega cesarstva. Vsak poznejši zgodovinar našega jezikovnega prava bo imel v teh sestavkih izviren načrt, ki ga ne bo mogel zlahka obiti ali celó prezreti. In koliko takih osnovnih člankov, študij in obravnav iz Krekovega peresa tiči v naših dnevnikih, zlatih zrn med dnevno šaro! Za to bo treba smotrenega in vestnega dela, da se poiščejo ti proizvodi in zberó. Ko jih bomo imeli zbrane vsaj v zapisniku, tedaj bo šele mogoče presoditi maso njegovega dela; notranjo vrednost bodo pa popolnoma ceniti znali šele prihodnji rodovi. Ni čudo. Kje imamo rojaka, da bi bil kot pisatelj tako univerzalen, kakor dr. Janez Krek? Prozaist, dramatik, lirik, pripovednik, teolog, filozof, socijolog, politik, organizator in spreten žurnalist! Na vseh popriščih je bil produktiven. In nikjer votel in medel, povsod poln vsebine, jasen v zasnovi, v obliki in izrazu, vse kakor da je izklesano iz kamna.

To njegovo obsežno in solidno plodovitost pa je omogočila samo njegova neverjetna znanstvena receptivnost. Literaturo, ki jo je rabil za svoje stroke je poznal, kakor malokdo. Na vse vodilne revije in dela je bil naročen — a ne le zató, da je podpiral izdajanje, temveč je vse tudi prebiral. Da je zmogel to množino dela, mu je pomagala njegova nenavadna nadarjenost. S čim se je pečal, nam pové njegova zasebna knjižnica: teološko, filozofsko, zgodovinsko, politiško, poetiško, jezikoslovno, gospodarsko, narodopisno slovstvo vseh jezikov in smeri je zastopano tam. Najbolj obrabljena med modroslovjem je „Summa“ sv. Tomaža Akvinskega, ki ga je znal malone na pamet, vsaj etični del in ga tudi citiral pri vsaki priliki. Na njegovem pisalniku stojite dve deli: dve izdaji rimskega brevirja in Manzova zbirka avstrijskih zakonov. Oboje obrabljeno. Ora et labora! Načela, ki jih je vedno priporočal, je izvajal sam doma. — In to neprestano delo ni bilo namenjeno morebiti njegovi bodočnosti, starostnemu zavarovanju ali celó svoječasni udobnosti in brezskrbnosti, kaj še! Na to sam zase ni mislil. Za delavca, za kmeta, za svoj slovenski narod — za vse je mislil; mislil je za svoje prijatelje, tovariše, za organizacije — a sam nase je pozabil v svoji brezmejni nesebičnosti. „Vsaj en groš dolga mora biti po meni“, se je šalil — on, ki je pomagal toliko ljudem do urejenih razmer in gotovih eksistenc z lastnimi žrtvami! — —

Koliko da pomeni Krek na drugih popriščih kot praktični socijalni reformator, organizator in pred vsem kot politik, to se ne da povedati v kratkih besedah. Ni bil samo neizčrpljiv rezervoar idej — kajti največje ideje so bile njegova dušna last brez utopističnih sanjarij. — Od njegovih misli je živelo in se blestelo dokaj ljudi. In kar je spoznal enkrat za dobro in pravo, od tega ni popustil nič več, vedno je spravil zadevo spet v ospredje, včasih po daljšem premoru. Deklaracija „Jugoslovanskega kluba“ z dné 30. maja t. l. je bila sad z njegovega drevesa. Kako je dozoreval polagoma, to se da zasledovati v glavnih etapah. Že davno je poiskal zvez s Slovenci drugih kronovin, ki jih Kranjec tako rad imenuje „obmejne“ in pa s Hrvati; združenje Jugoslovanov, kar jih je pod habs-

*

burškim žezlom v politično celeto, to je bil višek njegovih nad. Ko so l. 1897 slovenski in hrvatski poslanci iz Istre zahtevali narodno avtonomijo, je Krek kumoval temu pokretu. Istega leta so izvolili slovenski državni poslanci iz Kranjske „spravni odbor", ki naj bi skušal združiti obé slovenski stranki v kranjskem deželnem zboru v eno celoto; član tega odbora je bil tudi dr. Krek. Leto pozneje (1898) je poudarjal in zahteval naš Evangelist v proračunskem odseku državnega zbora demokratično in slovansko stališče. Deset let pozneje (1908) pa je predlagal v kranjskem deželnem zboru sklep: „Deželni zbor pozdravlja aneksijo Bosne in Hercogovine v nadi, da je s tem izvršen prvi korak k združenju vseh južnih Slovanov naše monarhije v državnopravno samostojen organizem pod žezlom habsburške monarhije." Leta 1909 je bila ustanovljena na Krekov predlog „Vseslovenska ljudska stranka" kot prvi predpogoj za nadaljno združevanje. In vse te ideje niso bile pri njem iz bolehavosti izvirajoče fantazije ali celó demagoška sredstva, že zato ne, ker jih niti vsi politiki niso razumeli, kaj še širše mase! — nikakor ne — ampak v tem zmislu je bil rajni dr. Krek pravi „vates", vedež, ki je z bistrim očesom gledal v daljno bodočnost in si zračunal, da mora priti po logičnih dejstvih prej ali slej do izpolnitve njegovih zahtev. Tega trenotka ni samo pasivno čakal, ampak ga je pripravljal s pozitivnim delom. Še leto pred svojo smrtjo je skušal seznaniti Nemce s Hrvati in Slovenci in je skupno s Hrvatom Milčinovićem napisal knjižico: „Kroaten und Slovenen" v zbirki: Schriften zum Verständnis der Völker (Jena, Diederichs, 1916). To je bila njegova zadnja samostojna knjiga. Poln novih načrtov in izumevajoč nova pota je bil odpoklican po cesti, s katere se ne vrne nikdo več. Noč in dan ni imel miru, nič časa za zadeve, ki jih imajo moderni ljudje za neobhodno potrebne. Vedno se mu je zeló mudilo. Delal je neverjetno hitro. Kedar je prebiral knjige, čital je sproti le bistveno vsebino iz njih, obliko je upošteval samo pri res važnih beletrističnih umotvorih. Ako je sam kaj pisal, tedaj je izražal svoje misli ne samo vsebinsko točno, ampak navadno tudi v dovršeni obliki: skoraj vsi njegovi rokopisi so prišli stavcem v roke kot koncept. Za široko zasnovane govore je imel navadno kratke beležke, mnogokrat v posameznih besedah izražene, na listku osminske oblike. To je bilo pač le njemu mogoče, ki je resno premišljeval o stvareh, o katerih je govoril in ki jih je mnogo videl na lastne oči in se sam prepričal o njihovem stanju — empirik prve vrste. Podnetljive moči njegovih besed ni treba posebej omenjati. Bil je govornik prve vrste, prepričevalna so bila njegova izvajanja, brez votlega patosa, porojena v trenutku, ko so šla v svet, ne vnaprej umetno nanizana v potu obraza in skrpucana s podporo pripomočkov na pisalniku. In kar ni dosegla na učinku že njegova preverjevalna poštenost, to je izpolnil njegov živahen temperament, njegova šegavost, in če je bilo potreba, njegov sarkazem. Poleg tega je imel veliko prednost tudi v tem, da je obvladal ljudsko govorico, kakor le malokdo, in naj je govoril

kmetu ali mestnemu delavcu, v intimnem krogu ali na velikih zborovanjih. Njegov duh se je prilagodil osredju, v katerem je razpravljal in se ravnal sedaj po priprostih ljudeh sedaj po učenih inteligentih. Te lastnosti združene z njegovo blagohotnostjo in dobrosrčnostjo so povzročile, da je bil priljubljen ali vsaj v dobrih odnošajih s poslanci vseh narodov in vseh strank avstrijskega parlamenta, kjer je bil pač najbolj popularna osebnost. K njemu so hodili vsi — in za vsakoga je imel pravo besedo ob pravem času; iz zakladnice svojih idej je zajemal nasvete in označbe smeri ter jih prepuščal drugim brez bojazni za prijoriteto, kaj še, da bi bil komu zavidljiv.

Tako bi mogel naštevati vrline tega moža brez konca. A tukaj ni mesta za to. Samo to bodi še omenjeno, da je začutil ves jugoslovanski svet, ko je dr. Krek izdihnil dné 8. oktobra t. l. svojo veliko dušo, kakor na en mah, da je imel le enega Kreka in da je izgubil tega edinega svojega voditelja, moža-veleuma, vzornega človeka, praktičnega kristjana po Kristusovih naukih in duhovnika po volji božji.

Ob grobu njegovem žaluje tudi „Muzejsko društvo za Kranjsko“, katerega član je bil rajnik mnogo let in katerega delovanje je zasledoval vedno z živahnim zanimanjem. Vsak zvezek naših publikacij je premotril takoj, ko ga je dobil v roke in članke, ki so imeli splošno veljavo, je tudi vse prečital, če ne drugače, na potu, v železniškem vozu, na oddihu, po noči, ko je prestalo težavno dnevno delo. Naše društvo žaluje, ker je oropano moža, od katerega je upalo še marsikake plodovite podbude za svoj nadaljni razvoj in poglobitev svojega dela; a šteje si v čast in ponos, da ga je imelo v svojih vrstah kot člana. Ako se pravi umreti pozabljen biti, tedaj smemo smelo trditi, da dr. Janez Ev. Krek nikdar ne bo umrl, ampak bo večno živel v svojih delih, kajti ona gredo za njim. Non recedet memoria eius et nomen eius requiretur a generatione in generationem. *Mantuani.*

Društveni odbor za leto 1917. Predsednik: prof. dr. Josip Mantuani, ravnatelj dež. muzeja. Podpredsednik: Viktor Steska, ravnatelj knezoškof. pisarne. Tajnik: dr. Niko Omerza, c. kr. prof. (sedaj v vojni); začasni t. nam.: Ivan Mazovec, c. kr. gimn. učitelj. Blagajnik: Jos. Breznik, c. kr. profesor. Arhivar: dr. Jos. Mal, muzejski kustoz. Odborniki: A. Bulovec, c. kr. sodni svetnik; dr. J. Gruden, st. kanonik in arhidiakon; dr. Gv. Sajovic, c. kr. gimn. prof.; dr. Janko Šlebinger, c. kr. prof.; dr. Jakob Žmavc, c. kr. prof.; Pregledovalca računov: Fr. Podkrajšek, nadofic. južne žel. v p. in Ivan Vrhovnik, župnik trnovski.

Društvenim udom. Uredništvo zaključuje že četrtič letnik „Carniole“ v vojnih časih. Marsikaj se je med tem tudi na knjižnem polju spremenilo, zlasti stroški za tisk so narasli zaradi izredne podražitve tiskovnega materijala neverjetno visoko. Uprava je morala skrčiti Carnioli obseg, izvedla pa je to z ozirom na veliki pomen Carniole v našem znanstvu in na izrecno željo uredništva v kolikor možno najmanjši meri. Mnogo listov večjih znanstvenih družb je med vojnim gromom prenehalo izhajati, mnogim so obseg skrčili pod polovico prejšnjega; Muzejsko društvo

za Kranjsko pa je vzdržalo častno in je pripravljeno tudi še v bodoče nadaljevati svoje delo. Sotrudništvo so obljubili vsi naši dosedanji priznani znanstveniki, uredništvo je pridobilo tudi še nekaj novih moči. Zato prosimo vse ude, da nam ostanejo tudi oni zvesti in da vplačajo udnino za leto 1918 v prvem četrtletju. Zlasti pa še prosi upravništvo, da poravnajo posamezni udje zaostalo udnino; ni je mnogo, toda vsaka krona šteje danes. Društveniki, trudite se z odborom in pridobivajte Muzejskemu društvu za Kranjsko novih udov! Čim večji bo krog udov, v tem obširnejšem obsegu lahko izhaja Carniola!

Novi udje do 1. novembra 1917: Jož. Blasnika nasl., tiskarna v Ljubljani. — Čadež Viktor, kaplan, Tržič na Gorenjskem. — Čebašek Ivan, župnik, Polhov Gradec. — Fürsager Lav., trgovec in član trg. zbornice, Radovljica. — Dr. o. Gracijan Heric, frančiškan, Kamnik. — Hočevar Alojzij, sodnik, Novomesto. — Kavčič Viktor, Grahovo na Primorskem. — Pesek Anton, tiskar, Ljubljana. — Pettauer Leop., Professor, Klagenfurt. — Sedej Fr. S., kaplan, Polhov Gradec. — Suyer Vaso, c. in kr. poročnik, Ljubljana. — Ziernfeld Zmago, pl., ing. forest., Dunaj.

Umrli udje.

† *Max Jerman.* In die Reihen der Altertumsfreunde hat der Tod eine empfindliche Lücke gerissen: am 7. September starb, für die meisten gegen Erwarten der Privatier und Sammler Max Jerman. — Er entstammte einer alten Familie, die in Oberkrain von den Lambergen die Burg Katzenstein bei Vigaun käuflich erworben hatte. Dort erblickte er am 15. Februar 1857 das Licht der Welt. In dem romantischen Milieu wurde sein Sinn für alles Naturschöne und Altertümliche geweckt und genährt. Seine Militärdienstzeit absolvierte er als Einjährig-Freiwilliger bei der Artillerie und machte dann im Jahre 1878 als Reserveleutnant den bosnischen Feldzug mit. Nach seiner Rückkehr in die Heimat zog er sich ins Privatleben zurück, umsomehr, da die Besitzungen in Oberkrain veräußert worden waren. Seine Lieblingsbeschäftigung galt vor allem der römischen Geschichte, vorab jener Emonas. Damit hing zusammen, daß er römische Münzen, diese kleinen, transportablen und an verschiedenen Problemen so reichen Kleinkunstwerke und geschichtlichen Dokumente zu sammeln begann. Jerman war in unseren Tagen und besonders in unserer Stadt, wo beinahe ein jeder schon der Sammelkrankheit verfallen ist, eine hochachtbare Ausnahme. Er sammelte ohne Aufregung und ohne forcieren zu wollen, nur historisch wichtige und nur künstlerisch bedeutende Stücke, beinahe alle vorzüglich erhalten. Jedes Stück bestimmte er genau, setzte auf den Zettel die Legende hinzu, ferner das Datum des Ankaufes und von wem er das Stück erworben. — Stundenlang konnte er über einem komplizierteren Fall dasitzen, vergleichen und studieren. In der römischen Numismatik war er nachgerade eine Gelehrtennatur. Was er durch Akribie und Zeitaufwand festgestellt hat, das stellte er, namentlich Fachleuten, immer gerne und selbstlos zur Verfügung, wenn sie es zur Vervollständigung ihrer Studienresultate benötigten. Er erfreute sich auch in den Kreisen der Numismatiker eines guten Ansehens und hoher Achtung. — Eine verhältnismäßig kurze Krankheit hat dem scheinbar gesundheitstrotzenden Manne ans Leben gegriffen und es geendet mitten in der wissenschaftlichen Beschäftigung mit seinen Lieblingen. — Ehre seinem Andenken! *M.*

† *Stolni prošt Janez Sajovic.* Med padlo polno klasje letošnje smrtne žetve šteje „Muzejsko društvo za Kranjsko“ tudi svojega zvestega člana, častitlji-

vega starčka, prošta Janeza Sajovica. Blagopokojnik je bil rojen na Visokem pri Kranju, župnija Šent Jurij, 6. jauuarja 1831. Bil je kot dete slabotnega zdravja, tako, da ga je pobožna mati ob rojstvu obljubila na božjo pot k Sv. Valentinu, ako ji ostane živ. Zató so ga odločili za šolo, ki jo je posečal v Kranju in potem srednje šole v Ljubljani. Bil je eden izmed onih, ki so se učili še v nekdanjem liceju. Po dovršenih srednjih študijah je stopil v ljubljansko semenišče in dovršil bogoslovne študije l. 1853 tako mlad, da ga niso mogli posvetiti. Čakati je moral še eno leto; posvečen je bil 15. januarja 1854. Služboval je kot kaplan v Radovljici samo nekaj nad en mesec, potem pri sv. Križu pri Litiji do l. 1867, ko je prišel kot župnik v Mošnje. Od todi je šel v Slavino l. 1878, kjer je deloval do l. 1899; tedaj je postal stolni kanonik; 26. novembra 1906 je bil imenovan stolnim proštom. Že kot župnik je postal kn.-šk. duhovni svétnik (1890) in tri leta pozneje je bil odlikovan z zlatim križcem s krono za zasluge. Že na smrtni postelji je dobil letos komturni križec Franc Jožefovega reda. — Dne 18. septembra je izdihnil svojo blago dušo po daljšem bolehanju. — Torišče njegovega delovanja je bilo dušno pastirstvo, kateremu je posvetil vse svoje moči. Zato tudi ni dobil časa, da bi bil v večji meri slovstveno produktiven. Pač pa je veliko čital, posebno zgodovinske razprave so ga vedno zanimale. Vendar pa si ni mogel kaj, da ne bi bil obelodanil precej svojih spominov na nekdanje razmere v Ljubljani. Naš deželni muzej hrani palico, na kateri so vrezana imena tedajnih zadnjih licejnikov, med njimi je tudi njegovo. V družbi je rad pripovedoval o starih navadah in odnošajih in pri tem razvijal čudovit spomin. Bil je torej mož bolj receptiven, kakor literarno produktiven. In v tem je tičal njegov kulturni pomen. Ni bilo zlepa domače zadeve „starih časov“, o kateri ne bi bil vedel pojasnila, sličnosti in različnosti. — In za take stvari je bil vedno drage volje na razpolago ter prepuščal drugim, da so objavljali, kar je vedel on. Bil je tudi blag, ljudomil značaj, ki nikomur ni želel nič slabega, pač pa skušal vse zlo odvračati. Muzejskemu društvu je bil dolgoleten član in zvest čitatelj njegovih publikacij. — N. v. m. p.! *M.*

† ***Dr. Jan. Ev. Krek,*** prof. bogoslovja v p., državni in deželni poslanec itd. je umrl dne 8. oktobra 1917 v Šent Janžu na Dolenjskem. (Glej posmrtnico str. 262.)

Za varstvo prirodnih spomenikov.

C. kr. poljedeljsko ministrstvo je nakazalo avstrijski zvezi za domovinsko varstvo (Oesterreichischer Heimatschutz-Verband) poseben znesek za ustanovitev strokovnega mesta za presojanje in ugotavljanje prirodnih spomenikov v državi. S tem, da je podelilo omenjeno podporo v sedanji težki vojni dobi, je pokazalo ravno poljedelsko ministrstvo, kako veliko važnost pripisuje ohranitvi dragocenih prirodnin in njih okoliša, ki jim preti sedaj po vojni grozoti bolj kakor prej kdaj pogin. Avstr. zveza za domovinsko varstvo je s to podporo osnovala poseben urad. Vodja tega strokovnega mesta za varstvo prirodnih spomenikov v naši državi je dr. G. Schlesinger, konservator nižjeavstr. deželnega muzeja na Dunaju in urednik lista „Blätter f. Naturkunde u. Naturschutz Nieder-Oesterreichs“. V svrho pregleda in ohranitve je potrebno najprvo napraviti seznam vseh uvaževanja vrednih prirodnih spomenikov po naših deželah, zato je razposlalo imenovano vodstvo vsem činiteljem, ki pridejo pri tej akciji vpoštev, nasljednji poziv:

„Strokovno mesto za varstvo prirodnih spomenikov na Avstrijskem“ („Fachstelle für Naturschutz in Oesterreich“, Wien IX., Severing. 9,

Telephon 14.014) pripravlja sestavo seznama vseh avstrijskih prirodnih spomenikov. Zbranega ima že mnogo materijala iz vseh kronovin. Potrebno pa je, da je takšen seznam po možnosti popoln, ako hoče biti resnične vrednosti. Zato prosimo za sodelovanje vse čitatelje tega poziva. Vsak naj po svojih močeh skuša pospeševati započeto delo. Dobrodošlo je vsako tudi najmanjše poročilce po dopisnici, na kateri bodi označen predmet in nahajališče (z navedbo okrajnega glavarstva in kronovine). Vsak drobec je dragocen prispevek v korist varstva prirodnih spomenikov tako potrebnemu in nujnemu delu. Kdor ima čas, naj napiše natančnejše podatke o naznanjenem prirodnem spomeniku in njegovem sedanjem stanju, naj poda nasvete za njegovo ohranitev itd. Kot uvaževanja vredni prirodni spomeniki veljajo; značilne skale in pokrajine, redka geološka odkritja in najdbe kamenic, slapovi, prirodno zanimivo ležeča jezera, podzemeljske jame, stara po rasti in redkosti odlikujoča se drevesa, redke rastline in živali, posebno tudi pokrajine z zanimivimi rastlinskimi družbami; z gnezdišči in prebivališči redkih živali itd. „Preveč“ je v poročilu vedno boljše kakor „premalo.“ Sporoči naj se tudi vsak dvomljiv slučaj.

Vsa poročila naj se pošiljajo na naslov uvodoma označenega mesta.

„Carniola“ izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo letnih 6 kron in dobivajo »Carniolo« brezplačno.

Članarino je plačati v prvem četrtletju vsakega leta.

V knjigarnah znaša naročnina na Carniolo K 7·— letno.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

„Muzejsko društvo za Kranjsko“

je izdalo v posebnem natisu iz „Carniole“ obširno delo
dr. Janka Ponebška

Naše ujede.

I. del: Sove. Z 10 podobami in 8 prilogami.

Knjigo prodaja knjigarna L. Schwentner v Ljubljani po **3 K 50 v** broš. izvod, s poštnino **3 K 80 v**. Udje „Muzejskega društva za Kranjsko“ in šolska vodstva jo dobe po znižani ceni za **2 K 50 v**, s poštnino **2 K 80 v**, ako pošljejo denar naprej in si jo naroče pri „Muzejskemu društvu za Kranjsko“ v Ljubljani. **Vse, ki reflektirajo na izvode po znižani ceni opozarjamo, da jih čimpreje naroče, ker je teh izvodov le še prav pičlo število.**

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

Noga mrharja,
Neophron percnopterus (L.).

Noga berkatega séra,
Gypaetus barbatus (L.).

1-9/R

DR 1352 .C37 v.8 IMS
Carniola 47077379

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
ST. MICHAEL'S PARK
TORONTO, CANADA